

IFJÚSÁGI KORSZAKVÁLTÁS
IFJÚSÁG AZ ÚJ ÉVEZREDBEN

szerkesztőbizottság

Gábor Kálmán
Jancsák Csaba
Matiscsák Attila
Szemerszky Mariann
Tibori Tímea
Utasi Ágnes

Felsőoktatási Kutatóintézet

Institute for Higher Education Research

MTA Szociológiai Kutatóintézet

IFJÚSÁGI KORSZAKVÁLTÁS IFJÚSÁG AZ ÚJ ÉVEZREDBEN

konferencia
2002. december 18.
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Budapest

szerkesztették
Gábor Kálmán
Jancsák Csaba

BELVEDERE
Szeged, 2004

A kötet megjelenését támogatták
MTA Szociológiai Kutatóintézet
Professzorok Háza Felsőoktatáskutató Intézet
Magyar Szociológiai Társaság Ifjúságszociológiai Szekció
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
Ages Quod Agis Kht.
Hálózat a Szabad Információért Alapítvány
SETUP Alapítvány

A bibliográfiát készítette
KARBACH ERIKA

A bibliográfia a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szociológiai
gyűjteményének adatbázisa alapján készült.
Az adatbázis elérhetősége:
<http://database.fszek.hu:2009/szocopt/szoc0402.htm>

borítóterv
MAJZIK ANDREA

ISBN 963 86387 5 3

© szerzők, 2004
© Belvedere Meridionale, 2004

TARTALOM

Köszöntő	7
Bevezetés helyett – Egy győztes kor nyertesei és vesztese (Steiner Kata)	8
Ifjúság egy áttagoló társadalomban (Csákó Mihály)	11
Mobilitás Európában (Hrubos Ildikó)	15
A felsőoktatás expanziója (Lukács Péter)	19
Család és ifjúság (Somlai Péter)	25
Globalizáció és ifjúsági korszakváltás (Gábor Kálmán)	28
A férfiak és nők különbsége (Tóth Olga)	73
Identitás, nemzeti identitás (Juhász Borbála)	77
Elképzeltek családok (H. Sas Judit)	82
Család(történetek) és életutak (Boreczky Ágnes)	86
A zene mentén szerveződő mai ifjúsági csoportkultúrák (Szapu Magda)	108
Screenagerek. Kultúrák közötti kommunikáció az iskolában (Horkai Anita)	122
Fiatalok térhasználata (Vidra Anikó)	140
A hallgatói mozgalmak és az önkormányzatiság a '80-as, '90-es években – két esettanulmány tükrében (Jancsák Csaba – Matiscsák Attila)	150
A cigányokkal kapcsolatos társadalmi távolság mértéke a szegedi középiskolás fiatalok körében (Szűcs Norbert)	166
Függelék	176
Összegzés	181
Bevezetés	185
Sebezhetőség és oktatás (Barbara Stalder)	187
Sebezhetőség és ifjúsági munkaerőpiac (Andy Furlong)	207
Szabadidő: kockázati tényezők és a sebezhetőséghez vezető utak (Anthony Azzopardi)	223
Jegyzetek	240
Irodalom a szabadidő fejezetéhez	248

KÖSZÖNTŐ

Tisztelt hölgyeim és uraim! Nyugodtan mondhatjuk, tisztelt kollégáink és barátaink. Szeretettel és tisztelettel köszöntöm a jelenlévőket a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban. Talán nem véletlen, hogy a könyvtár ad helyet és lehetőséget a kutatóknak, tudósoknak a tanácskozássra.

A Magyar Tudomány Hónapja keretében a Szabó Ervin Könyvtár méltó házigazdája egy ilyen rendezvénynek. A Szociológiai gyűjtemény évszázados múltra tekint vissza és ugyan a jelenlévőknek ezt természetesen nem kötelező tudni, de a magyarországi 11 szakkönyvtár között a Szabó Ervin Könyvtár – többek között éppen e gyűjtemény révén – van jelen a magyar könyvtári rendszerben. Nagyon izgalmas és nagyon fontos az a kérdéskör, amely az eszmecsere témája. Úgy gondolom, hogy mindazok számára is ismerős, akik mondjuk húsz, harminc vagy negyven évvel ezelőtt nem fehérhajjal ültek hasonló tanácskozásokon. És netán valami az emlékekben fölremlik, mi az, ifjúnak lenni. Sokan azok, akik ma úgy gondolják, hogy ők életkoruk szerint ifjak, azzal az érettséggel fogják ezt a tanácskozást végigülni, hozzászólni és vitatkozni, hogy felelősséggel gondolnak a jövőre.

Egészen más – higgyék el – visszanézni ebben a témában, és egészen más előrenézni. Én egyetlen egy adatot mondanék. A megújított Szabó Ervin Könyvtár központi épületében a beiratkozott olvasók száma a mai napon 54312. Ez az érvényes olvasói jeggyel rendelkezők száma. Ez önmagában, mint adat semmit sem mond természetesen, de ha hozzávesszük, hogy a régi kisebb könyvtárban ez a szám körülbelül 17 ezer és 20 ezer között mozgott, akkor ez mindenképpen imponáló. Ami a mai tanácskozás szempontjából sokkal érdekesebb az az, hogy az 54 ezer beiratkozott olvasónak közel a fele abba a korosztályba tartozik, amelyről önök itt ma eszmét cserélnek. Azt gondolom, hogy ez a könyvtár szempontjából érdekes és izgalmas feladat, hogy hogyan kezeli az ifjúságot. Ha ehhez hozzávesszünk még egy adatot – hiszen a tényszám a szociológusok számára mindig sokat mond – Budapesten a lakosság több mint 10%-a beiratkozott olvasó és ezt az arányt, ha ki tetszenek vetíteni a korosztályokra, akkor itt is közel egy feles arányt kapunk. Tehát nem mindegy, hogy a város közkönyvtára milyen szolgáltatásokat nyújt a gyerekek, fiatalok számára. Biztos vagyok benne, hogy mindaz, ami a könyvtárlátogatók szokásaiban, kultúrájában, életmódjában megjelenik, annak folyamatos mérése, elemzése nélkülözhetetlen. Az ifjúsági korosztály kiemelt figyelmet kíván és érdemel. Szükség van arra, hogy időnként legyen egy olyan pillanat, amikor ezeket a tapasztalatokat a kutatók, az érdeklődők egymás között megosztják.

Jó tanácskozást kívánok, érezzék magukat otthonosan a Szabó Ervin Könyvtárban. Javaslom, hogy a Tudomány Napja alkalmából ez a tanácskozás visszatérő rendezvényként hagyomány legyen, szívesen látjuk Önöket.

*Fodor Péter
igazgató, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár*

BEVEZETÉS HELYETT

Egy győztes kor nyertesei és vesztesei

Készítette: Steiner Kata

Magyarországon is bekövetkezett az ifjúsági korszakváltás – állítják a szociológusok, akik konferenciát rendeztek, hogy áttekintsék a fiatalok társadalmi helyzetét. Az Ifjúsági korszakváltás – Az ifjúság az új évezredben című tanácskozáson a Magyar Szociológiai Társaság, a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet és az Oktatáskutató Intézet szakemberei vettek részt. Gábor Kálmánt, az Oktatáskutató Intézet munkatársát a konferencia eredményeiről kérdeztük.

– Mi az aktualitása a konferenciának, mi volt a központi kérdés?

– A konferencia apropóját az adta, hogy az elmúlt években hazánkban is bekövetkezett az úgynevezett „ifjúsági korszakváltás”, amely a nyugati országokban és Amerikában már a hatvanas években lezajlott. Vannak olyan alapvető társadalmi jelenségek, amelyek ezt a korszakváltást kísérik. A legfontosabb az oktatás expanziója, amelynek következményei még beláthatatlanok, sokak életében jelentős fordulatot hoznak. A nyugati fejlett társadalmak igen széles rétegei kerültek közép- és felsőoktatásba, először ültek be tömegesen munkás származású fiatalok, azon belül munkás lányok az érettségis és diplomát adó iskolapadokba. Meghosszabbodott az ifjúsági életszakasz, ugyanakkor a fiatalok egyre korábban önállósodtak. Erre jó példa a szexuális kapcsolatok egyre szabadabbá és korábbá válása, amelyben nagy szerepet játszott a lányoknál az antibébi-tabletták elterjedése is. Az addig kisvárosi környezetben élők tömegével kerültek át – főként az Amerikai Egyesült Államokban – az egyetemvárosokba, ami gyökeres életmódváltást jelentett. Átalakultak a szocializációs feltételek, a család szerepe bizonyos értelemben csökkent, éppúgy, mint a területhez kötődés is. Sokkal nagyobb szerepet kapott a fogyasztás, a fogyasztói kultúra, ezzel összefüggésben az egyes értékek preferencia-sorrendje is jelentős változásokat mutat az ifjúság körében.

– Hogyan következett be ez a váltás Magyarországon?

– A korszakváltás problémájával a magyar szociológia sem most kezdett el foglalkozni. Már a nyolcvanas években készültek összehasonlító vizsgálatok a nyugati fiatalokkal. Akkor azt láttuk, hogy a magyar fiatalok körében ez a korszakváltás késik. Ennek több oka volt. A rendszerváltásig nem történt meg az oktatás expanziója, a piac hiányában nem alakult ki az a társadalmi környezet, amely a fogyasztásra helyezi a hangsúlyt, és egy ifjúságközpontú, szabad médiát feltételez. Ennek ellenére megfigyelhető volt a fiatalok korai önállósodása és a kulturális érték-váltás, de a lényeges fordulat mégsem következett be. Hipotézisünk az volt, hogy a piaci rendszer és a demokratikus

viszonyok kiépülésével az ifjúsági korszakváltás felgyorsul majd, és ez egyszerre jelent előnyöket és hátrányokat a fiatalok számára. Várakozásainknak megfelelően a kilencvenes években bekövetkezett az oktatás expanziója, a piac kiépülésének és a média felszabadulásának következményeként pedig az ifjúsági korszakváltás igen nagy mértékben felgyorsult hazánkban is. Az Ifjúság 2000 vizsgálat azt mutatta, hogy a korszakváltásban korcsoportonként jelentős eltérések figyelhetők meg: a 25-29 éveseknek több mint egytizede csak 8 általánost végzett, tehát korán fejezte be az iskolát, korán állt munkába, és inkább jellemzi a korai házasodás, gyermekvállalás. A 20-24 évesekre ezzel szemben már az iskolai idő meghosszabbodása, a házasodás, gyerekvállalás késleltetése jellemző. Megindul a „lavírozás” az iskola és munka világa között: ez a két életesemény gyakran felcserélődik, egymásba fonódik.

– A konferencia két, látszólag egymásnak ellentmondó következtetésre jutott. E szerint az önállósodás egyre korábban kezdődik, de a felnőtté válás egyre későbbre tehető.

– Ez valóban paradoxon. A korai önállósodással együtt az ifjúsági életszakasz kitolódása válik jellemzővé. Ezt a vizsgálatok is mutatják, és azt is, hogy ez a jelenség egyértelműen összefüggésben van az oktatás expanziójával. Nyilván minél tovább lehet vagy kell tanulni, annál későbbre tevődik a „valódi” felnőtté válás. Olyan nagyon fontos, a felnőtt-társadalomba korán integráló szerepek, mint a munkába állás, megváltoznak. Nem azt mondom, hogy egyszerűen csak kitolódnak, hanem megváltoznak. A mai első egyetemistáknak csak a fele nappali tagozatos, a másik fele esti vagy levelező tagozatos, tehát tanulás mellett munkát vállal. A fiatalok korán futhatnak be karriert, de korán megismerkedhetnek a kudarcokkal is. Az új ifjúsági korszak fiatalját a próbálkozások és az újrakezdekések jellemzik. Megszűnik a pályára kerülés automatizmusa és biztonsága, amely korábban a magyar társadalomban jellemző volt. A '60-as '70-es években egy fiatal életében az egyes életesemények szinte „leszabályozottak” voltak, manapság azonban sokfélék lehetnek. Az egyéni döntések szabadsága felerősödik, szakkifejezéssel élve: életútjuk egyre inkább individualizálódik.

– Az imént azt mondta, ennek a váltásnak vannak vesztesei és nyertesei is. Kik ők?

– Szakmai berkekben vita folyik erről. Vannak, akik azt állítják, hogy a magyar társadalom középosztályosodása következtében a fiatalok többségének esélyei egyre jobbak, egyre szélesebb rétegük tud felemelkedni. Vannak ugyanakkor, akik azt mondják, hogy csak egy privilegizált szűk elit és a társadalomnak mintegy harmadát kitevő középosztály gyermekeinek életesélyei javultak, a fiatalok többsége viszont a társadalmi átalakulás vesztese lett. Az Ifjúság 2000-ből tudjuk, hogy a 15-29 éves korosztálynak több mint egytizede csak nyolc általánosig jutott! Az ő munkapiaci esélyeik igen rosszak. Ennek következtében az iskolázatlan fiatalok veszteséivé válnak az átalakulásnak, és sajnos ez éppúgy, mint Nyugat-Európában, etnikai problémákkal is együtt jár. Különösen vesztes helyzetbe kerültek a roma fiatalok.

– Kik a nyertesei a változásnak?

– Itt is vita folyik a szakemberek között. Szerintem – összefüggésben a középosztályosodással – a fiataloknak legalább kétharmada soha ilyen kedvező helyzetben nem volt. Abban az értelemben, hogy soha nem voltak ekkora esélyei, nem adatott meg korábban egyik generációnak sem ennyi lehetőség. Ezt mutatja az is, hogy talán soha ilyen tömegben munkás- és kispolgári származású fiatalok nem emelkedtek fel az értelmiségi, gazdasági elit rétegeibe. Ez azonban csak esélyt jelent, melynek vannak árnyoldalai is. Így például egyesek jelentősen leszakadnak. Az elsőéves hallgatók körében mindössze 3% a roma fiatalok aránya, vagyis tényleges arányuknál jóval kevesebben jutnak el a felsőoktatásig. (Bár hozzá kell tennünk, hogy évekkorábban ez az arány lényegesen alacsonyabb, 0,5% volt.) A másik, aggodalomra okot adó jelenség, hogy miközben az esélyek növekednek a fiatalok körében, a nyerteseknek is szembe kell nézniük azzal, hogy az életük egyre több kockázattal, fokozottabb kihívásokkal jár. Az ezzel járó konfliktusok talán legerőteljesebben a kisvárosi, továbbtanuló, korán önálló lányok körében érvényesülnek.

Gábor Kálmán szociológus, az Oktatókutató Intézet munkatársa 1969-ben végzett a József Attila Tudományegyetem magyar-történelem szakán. 1971-ben lett a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézetének munkatársa. 1980 óta a JATE SzociológiaTanszékén tanít. 1993 óta az Oktatási Minisztérium háttérszervezeteként működő Oktatási Kutatóintézet munkatársa.

IFJÚSÁG EGY ÁTTAGOLÓDÓ TÁRSADALOMBAN

(Csákó Mihály)

Az ifjúságot – amely a modern társadalom kategóriájaként született – sohasem lehetett homogén csoportként elképzelni. Magyarországon a rendszerváltás előtti kutatások leírták a különböző utakat, amelyek a fiatalokat a társadalom különböző rétegeibe vezették, és azt is, hogy ezeken az utakon milyen sajátos értékekkel, attitűdökkel, kultúrával, tevékenységformákkal rendelkező ifjúsági csoportok alakultak ki.

A rendszerváltás teljesen új helyzetet teremtett, de nem az egyetlen erős hatás volt, amely az ifjúság helyzetét és sajátosságait az utóbbi évtizedben befolyásolta. Ma az iskolázás idejének növekedése és a munkába állás idejének kitolódása, vagy éppen a munkába állás bizonytalansága távolról sem ugyanazt jelenti minden fiatal számára. Az a folyamat, amelyet különböző szerzők posztindusztrializmusnak, posztfordizmusnak, posztmodern fordulatnak, információs vagy tudástársadalomnak vagy – talán leggyakrabban – globalizációnak neveznek, a nyolcvanas évek hazai ifjúságkutatói szerint már korábban is kezdte éreztetni hatását, a rendszerváltás azonban tágra nyitotta előtte a kapukat. Érthető, ha az utóbbi évtizedben megnőtt a tudományos érdeklődés az ifjúság iránt.

Magam nem az ifjúságkutatás területén működöm, a kilencvenes években csupán egy ifjúsági csoport, a szakmunkástanulók, egy fontos rétegződési-mobilitási fordulópont: a felsőoktatási továbbtanulás, valamint egy sajátos dimenzió, a korai politikai szocializáció témakörében végeztem az ifjúságot valahogyan érintő kutatásokat, így ezekre itt csak alkalmilag támaszkodom, inkább átfogóbb felmérések – elsősorban az *Ifjúság 2000* – adataihoz fűzök megjegyzéseket. Megjegyzéseim egyetértően kapcsolódnak az *Ifjúság 2000 Tanulmányok I.* c. kötet fűlszövegének ahhoz az állításához, hogy a rendszerváltás óta felnőtt korosztályokat nem lehet egységesen, mintegy nemzedék-ként kezelni. Én azonban nemcsak arra hivatkoznék, hogy a társadalmi változások gyorsasága nagy különbségeket okoz az egymást mindössze 5-6 évvel követő korcsoportok között, hanem arra is, hogy az egy korcsoportba tartozó fiatalokat is nagyon sokféle helyzetben éri a változás, amelyeket – már csak ezért is – nagyon különböző módon tapasztalhatnak, fogadhatnak, értelmezhetnek, és teljesen eltérő módokon reagálva alakulhatnak a változások hatása alatt. Az itt emlegetett változások egyik legfontosabbja a társadalmi struktúra átalakulása, ami közvetlenül érinti a fiatalok helyzetét és perspektíváit.

Ebből a szempontból tekintve a legtöbb elemzés, amit olvastam, leginkább dichotóm kategóriákat állapít meg, és ha ennél részletesebb, akkor – a korcsoportok mellett – készen talált intézményes kategóriákat használ, pl. iskolatípusok vagy településszint szerinti csoportokat különböztet meg.

Az egyik ilyen – hazai adatokra alkalmazott – dichotómia a szabadidős és munkanélküliségi scenáriók megkülönböztetése. A szabadidős scenárió fogalmát eredetileg

a középosztályosodáshoz kapcsolva vezették be, és valóban van olyan hazai struktúraelemzés, amely ezt a folyamatot diagnosztizálja. Úgy gondolom, hogy ennek az ifjúságra való kiterjesztését nem támasztják alá eléggé a fogyasztási javakkal való növekvő ellátottság adatai, mivel ezek nem feltétlenül tüntetnek ki sem egy osztályt, sem a „közepet”. Szerencsés, hogy rendelkezésre állnak a Pepsi-Sziget adatai, amelyek kulturális mutatóként elfogadhatók e folyamat ellenőrzésére. Ez az összevetés az én számomra azt mutatja, hogy míg a középiskolai végzettségűek nagyjából a fiatal népességben belüli arányuknak megfelelően fogyasztják ezt a kultúrát (vagy ha tetszik, olyan arányban kötődnek hozzá), szemben egyik oldalon a felsőfokon tanulókkal vagy diplomásokkal, akik sokkal inkább ragaszkodnak hozzá, másik oldalon az alapfokon iskolázottakkal, akiknek zöme távol marad tőle. Az ifjúság középosztályosodásának nevezem-e már azt, hogy a középiskolások és érettségizettek ugyanazt a kultúrát fogyasztják szívesen, amit a legmagasabban iskolázott réteg? Úgy érzem, ez még nem biztosít eléggé a folyamat jelenlétéről. Másrészt, biztos lehetek-e abban, hogy a kevésbé iskolázottakat nem csak szűkösebb anyagi lehetőségeik és/vagy a földrajzi távolság rekesztette ki a Szigetről, ahová egyébként ugyanolyan szívesen mentek volna el, mint a többiek? Ha netán így lenne, akkor ez arra utalna, hogy ők is középosztályosodnak? Megint csak azt hiszem, hogy az elemzésnek ezen a szintjén még merész lenne ilyen következtetéseket levonni.

Az elemzésnek ebben a szakaszában a szabadidős és a munkanélküli szcenárió változásában csak a lent és fent újabb neveként funkcionál, aminek új tartalma a további elemzésektől várható.

Óvatosságra – és további elemzésre – intenek a kulturális fogyasztás egyéb adatai is. Ha ugyanis a mozilátogatás, a színházlátogatás és a múzeumlátogatás adataira tekintünk, akkor azt látjuk, hogy a színház és a múzeum iránti vonzódásban csak a diplomások különböznek a többiektől. A mozilátogatás már a középfokú végzettségnél felül, ám figyelemre méltó, hogy a szakközépiskolát végzettek eloszlása kétcsúcsú: a leggyakrabban és a legritkábban moziba járók adják a nagy csoportokat. Nem azt sejteti-e ez az apró jel, hogy a középfokú iskolák közül a szakjellegűek társadalmi-kulturális szempontból heterogének? Hogy tanulói közel egyenlő eséllyel kerülhetnek „fel” a középosztályba, vagy „le” az alsóbb munkásrétegekbe? Ha van valamelyes valószínűsége ennek az értelmezésnek, az arra utal, hogy nem minden középfokú tanulás járul hozzá a feltételezett középosztályosodáshoz. (Amellett még azt is tudjuk, hogy jelenleg ez az iskolatípus képi a legtöbb tanulót középfokon.)

Az ifjúság középosztályosodásának kulturális mutatói tehát egyelőre nem meggyőzőek. A Sziget esetében csakúgy, mint sok más kulturális fogyasztás esetében hajlamosabb lennénk sikeres szabadidőipari marketingről, piacteremtésről és fogyasztóközönségről beszélni, semmint azt feltételezni, hogy akik ugyanazt fogyasztják, azok bizonyos közelítéssel ugyanolyanok.

Jó példa erre a sportolás, mint kulturális mutató. Bauer és Tibori (2002) megállapítja, hogy az individualizáció ugyan kedvezően hat a tanulásra, a sportot és a rekreációt

ciót azonban a vártnál jobban elhanyagolják a fiatalok. A magunk 1998. évi (Csákó et al.) végzős középiskolásokra kiterjedő mérése alapján csak 30% nem sportolt, és a tanulók mintegy fele már legalább négy éve sportolt rendszeresen. Nem tudhatom, hogy a náluk idősebbek (és a náluk fiatalabbak) mennyire rontják ezt az arányt – feltételezem, hogy rontják. Elemzésünk szerint azonban a sportolás egyértelműen kulturális mutató (mégpedig nem a kulturális fogyasztás, hanem a személy vagy csoport saját kultúrája értelmében). Erre utal, hogy a sportolással töltött évek száma nem a felsőfokon továbbtanulni akarók és nem akarók között tesz különbséget, hanem a továbbtanulást tervezőkön belül, a főiskolára és az egyetemre jelentkezők között. Ha tehát a sportolás az egészséghez való viszony mutatója, akkor úgy tekinthetjük, hogy a fiatalok legmagasabbra aspiráló csoportja törődik a leginkább testi egészségével. A sportolás kulturális jelentőségét az is mutatja, hogy gyakran együtt jár a külön nyelvórák látogatásával: a felsőfokra jelentkezők között a hosszabb ideje sportolók több mint 80%-a több éve jár külön nyelvórára is. Mégis, ha egy elképzelt skála két végpontjára tekintünk, akkor nagyjából egyenlő nagyságú csoportokat találunk ott: az egyik rövid ideje tanul nyelvet, de régóta sportol és nem jelentkezik felsőfokú intézménybe, a másik sok éve sportol, de nyelvet is sok éve tanul és jelentkezik felvételire. A sportolás ténye tehát önmagában megint nem lesz alkalmas olyan kulturális mutatónak, amely az imént tárgyalt középosztályosodási hipotézist megerősítheti: hiszen olyan csoportban is tipikus, amely triviálisan nem középosztályi. Ami mélyebb elemzést igényel itt, az nyilván a sportágak sajátos presztízsrangsora, és a sport kultúrjelentősége az adott csoport számára.

Nem kívánom részletesen elemezni itt a sportolás és a többi kulturális mutató sajátos együttjárásait. Itt és most csupán annyit akartam felmutatni, hogy ezen a téren is igaz: az ifjúság erősen tagolódik, akárcsak a társadalom egésze, és a nyilvánvaló nagy szakadékok két oldalán további kisebb, de meglehetősen ismeretlen, ugyanakkor jelentősnek tűnő elkülönülések, esetleg szigetek alakulnak ki.

Azok a kutatások, amelyeknek sorába az Ifjúság 2000 is illeszkedik, az ifjúság új tagolódásának feltárására és megértésére töreksenek. Ehhez fel kell bontani a lent és a fent dichotómiáját, még ha ez és ennek határa a leglényegesebb kérdés marad is. Egy kis fokkal részletesebb képem – ami természetesen szintén alátámasztást igényel – egy 2x2 osztatú kép. Az alsókat nem azonosítanám a kihullókkal vagy kirekesztettekkel, ez a réteg belül van a társadalmon. (Marburgi példa a belül és kívül megértésére.) Az én szememben az alsó réteg a kihullástól veszélyeztetettektől a középosztályosodás reményét ápolókig tart. Hasonlóképpen a „felsőnek” nevezett rész is összetett: világosan elkülönülni látszik az elit (vö. a „Fortune 100 Hungary” toplista megjelenését, az ifjúságot érintően pedig az iskoláikat külföldön vagy százezres nagyságrendű tandíjat szedő intézményekben végzőket), és az a bizonyos „középosztály” – amelyről egyébként magam sem tudnék jobb hipotézist felállítani, mint hogy bizonyára növekvőben van. De ennél a képnél is árnyaltabbra van szükségünk, mert az ifjúság – azt hiszem – többféle, mint gondolnánk.

A fő kérdés az én szememben a „milyen”. Lehet, hogy az igazi ifjúságkutatók ezt már tudni vélik. Én azonban arra emlékszem, amit egy szerszámkészítő tanulótól tanultam meg 1973-ban. Ezt mondta: „Én már szerszámkészítő vagyok, ez valamivel jobb, mint az apám géplakatos szakmája. Az én gyerekeket úgy fogom nevelni, hogy ők már műszerész legyenek.” Most nem a Kádár-rendszer kislépcsős mobilitási útjaira akarok kitérni, hanem arra utalok, hogy a 17 éves fiúnak világos, és korlátozottsága ellenére pozitív perspektívája volt az életéről. Amikor azt mondom: nem tudom (és talán más sem), hogy milyen ma az ifjúság, akkor arra gondolok, hogy az új, átstrukturálódott helyzetekben miféle új perspektívákat látnak, látnak-e egyáltalán valamilyet, vagy éppenséggel érvényes-e még számukra a perspektíva fogalma. Azért használom itt éppen a perspektíva fogalmát, mert ebben jól érződik, hogy a „milyen” kérdés mögött a társadalomhoz való – a fiatalokban nyilván alakulóban lévő – viszony és az ebben való önmeghatározás kérdése áll. Egyre több adatot veszünk föl, de az elemzéseknek még éppen csak nekifogtunk.

MOBILITÁS EURÓPÁBAN (Hrubos Ildikó)

A felsőoktatásról és a kutatásról szóló közös európai gondolkodás és tervezés során, valamint ezen témákkal kapcsolatos dokumentumokban a leggyakrabban használt kifejezés a mobilitás. A mobilitás fogalmát ezúttal nem a szokásos – szociológiai – értelemben használják, tehát nem társadalmi mobilitásról van szó. Horizontális, intézmények közötti, országok közötti mozgásra utal, elsősorban a munkaerő szabad nemzetközi áramlására és ezzel összefüggésben az egyetemi és főiskolai hallgatók, valamint a tanárok és kutatók intézmények közötti, határokon is átívelő mobilitására. Az európai integrációs folyamat a gazdasági integrációval kezdődött, létrejött a Közös Piac, majd megindult a napjainkban is tartó fokozatos politikai integráció. Az utóbbi években más területekre – a kutatásra, a felsőoktatásra, a kultúra több területére – is kiterjed és egyre nagyobb hangsúlyt kap az európai szintű egység kialakításának gondolata.

Eredetileg az integráció fő célja az Egyesült Államok és a gyorsan gazdagodó délkelet ázsiai országok gazdasági kihívásaira való sikeresebb reagálás támogatása volt. Tehát a gazdasági, technológiai, műszaki versenyben való helytállás volt a központi motiváció. Utóbb kiderült, hogy ebben a humán erőforrás az egyik legfontosabb tétel. A megfelelő létszámú és végzettségű munkaerő alapvető kérdés. Különösen kiemeli a téma jelentőségét az a körülmény, hogy Európának komoly demográfiai problémákkal – elsősorban az elöregedéssel – kell szembenéznie. Miközben a felsőoktatásban résztvevők aránya – az Európai Unió átlagában – megközelítette az 50%-ot, a tipikus életkorúak létszáma jelentősen csökkent. Tehát abszolút értelemben egyre kevesebb friss diplomás hagyja el az egyetemeket, főiskolákat. Ráadásul a gazdagabb és kedvezőbb anyagi, infrastrukturális feltételeket ígérő régiók elszívó hatása is érvényesül, főleg a legmagasabbban kvalifikált, tehetséges kutatók körében. (Az agyelszívás nemcsak Európa keleti felén kelt aggodalmakat, hanem a nyugati országokban is, nyilvánvalóan bizonyos hangsúlyeltolódással, a följajzi irányok más megoszlásával.) Azért a jól képzett munkaerővel való ésszerű gazdálkodás elengedhetetlen feltétele a gazdasági versenyképesség fenntartásának, fokozásának. Ennek egyik eszköze a munkaerő szabad áramlásának biztosítása, támogatása. Bár az Unión belül az alapvető szabadságjogok egyikeként deklarálták a munkavállalás szabadságát nemzetközi értelemben, ezt valójában nem követte nagyobb volumenű mozgás. Az uniós országokra vonatkozó munkaügyi kutatások eredményei szerint a munkavállalók mindössze 2%-a vendégmunkás (itt természetesen csak a hivatalos munkavállalókra vonatkoznak az adatok). Ennek a 2%-nak a fele nem is valódi vendégmunkás, inkább a határon naponta átjáró ingázó. A maradék egy százaléknak pedig csak a felét teszik ki a kvalifikált munkavállalók. Ahhoz, hogy magasabb arányokat lehessen elérni, mindenképpen szükség van arra, hogy a végzettségek kölcsönös elismerését megalkossák és ezzel a legnagyobb bürokratikus akadály feloldódjon.

A végzettségek külföldön való elismertetése, kölcsönös elfogadása nem új gondolat, már az 1950-es évektől történtek erőfeszítések ezen a területen. Valódi szintáttörésre azonban nem került sor (az eredmény hiánya meglátszik az alacsony mobilitási arányon). Az események az 1990-es évek végén felgyorsultak. A döntő lépés a vágyott és többször deklarált cél elérése felé a Bolognai Nyilatkozat megalkotása volt, amelyet 1999-ben Európa oktatási miniszterei írtak alá. Ez komoly politikai szándéknyilatkozatnak tekinthető az Európai Felsőoktatási Térség létrehozására.

A Nyilatkozat fő gondolata a diplomák kölcsönös elismerése, tehát már nem szerepel benne a korábbi próbálkozások során használt „ekvivalencia” fogalma. Nagy bölcsességre és realitásérzékre vall ez a váltás. Az ekvivalencia igen szigorú és lényegében megvalósíthatatlan követelmény. A kölcsönös elismerés arra utal, hogy a végzettségek megfelelő kompetenciát takarnak részben az európai munkaerő-piacra való kilépés, részben a felsőfokú tanulmányok magasabb szinten való folytatása tekintetében. Ehhez valamilyen szinten összehasonlíthatóvá kell tenni a végzettségek rendszerét, továbbá meg kell valósítani a végzettséget igazoló konkrét dokumentumok „olvashatóvá tételét”. El kell érni, hogy a dokumentumhoz ún. diploma-kiegészítő is társuljon, amely egész Európában jól érthető módon mutatja be, hogy mi a tartalma az adott végzettségnek.

A hallgatói mobilitás a tanulmányok alatt – többek között – azért fontos, mert előkészítheti a második (következő) végzettség külföldön történő megvalósítását, illetve a végzés utáni külföldi munkavállalást. Az egyetemi-főiskolai oktatásban a kreditrendszer bevezetése szolgálja ezt a célt. A Bolognai Nyilatkozat a már több helyen bevált Európai Kreditviteli Rendszert ajánlja általános használatra.

A Nyilatkozat legnagyobb vitát kiváltó és legnehezebben megvalósítható tétele szerint az európai országok felsőoktatási rendszereit az ún. lineáris (többlépcsős) modellnek megfelelően kell átalakítani. A kontinentális Európában azonban a nagy hallgatói létszámnövekedés során nem ezen modell szerint, hanem az ún. duális (elkülönülő egyetemi és nem-egyetemi szektorból álló) modell szerint épült ki a felsőoktatási rendszer, tehát nagyon komoly átalakításról van szó. A lineáris modell egyébként már igazolta hatékonyságát. Belátható, hogy a több kimeneti lehetőséget adó rendszerben kisebb a végleges hallgatói lemorzsolódás, minden szint ad valamilyen munkaerő-piaci hasznosíthatóságot, tehát a tanulmányok abbahagyása, felfüggesztése esetén nem vész el a befektetett munka.

Az Európai Felsőoktatási Térségben – minden jel szerint – az első szinten kiadott (főiskolai, Bachelor) diploma lesz az alapidiploma. Ezt fogják harmonizálni, összehangolni, értelmezni, ennek birtokában lehet majd intézményesen továbbtanulni valamely más európai felsőoktatási intézményben, illetve munkát vállalni valahol Európában. Úgy látszik, hogy az ennél alacsonyabb szintű végzettségeket nem akarják egyeztetni, tekintettel arra, hogy azok rendkívül sokfélék, a nemzeti oktatási rendszerek sajátos vonásait viselik. Hasonlóképpen nem kerül sor a magasabb szintek ilyen összerendezésére, mert azok vagy specializációt adnak és nagyon diverzifikáltak (Mas-

ter fokozat, posztgraduális képzések), vagy pedig egyébként is nemzetközi szinten méretetnek meg (PhD fokozat).

A többfokozatú rendszerre való áttérést egy további szempont is indokolja. Feltehető, hogy a fiatalok döntő része továbbra is otthon, saját hazájában szerzi meg első diplomáját, a másodikat pedig lehetőleg más hazai, vagy más európai egyetemen. Tehát a külföldi hallgatók mindenütt elsősorban a második stb. fokozat megszerzésére törekednek. Európa egyetemei akkor számíthatnak távolabbi (tengeren túli), fizetőképes hallgatókra, ha kompatibilis a felsőoktatási rendszer. A világ döntő, ebből a szempontból releváns részén a lineáris modellt követi a felsőoktatás (UK, egykori brit gyarmatok, USA és befolyási övezetei, Japán, Dél-Korea stb.). Ez rendkívül nagy potenciális hallgatói tömeget jelent, elsősorban a második és további fokozatokat érintően. Alig eltúlozható az üzleti jelentősége ennek a tételnek. Egyébként akadémiai értelemben is nagy nyereséget ígér az amerikai felsőoktatási kultúrából ismert szokás. Ha a hallgató tipikus esetben nem egy, hanem több egyetemen is folytat tanulmányokat, a második diplomáját mindenképpen más intézményben szerzi, akkor rendkívül fontos ismeretbeli, szemléletbeli többlet juttat, látókörre kibővül, nemzetközi mobilitás esetében pedig közelebbi kapcsolatba kerül egy másik, vagy több kultúrával, szakmai megközelítéssel, professzionális gyakorlattal.

Az Európai Felsőoktatási Térség – a tervek szerint – 2010-ig kiépül. Számítani lehet arra, hogy ez a terv meg is fog valósulni, miután az Unió intézmények nagyon elszántak ez ügyben. A nagyobb tagországok (Németország, Franciaország, az Egyesült Királyság és Olaszország) kezdeményezői voltak a folyamatnak, tehát várhatóan meg is valósítják az abból adódó feladatokat, a kisebb, perifériálisabb, éppen most csatlakozó vagy a csatlakozásra váró országok pedig elemi érdeküknek tekintik a teljesítést. Illúzióink természetesen ne legyenek. Sokféle akadály van mindenütt az átalakításnak, sok belső ellenállásba ütközik. Számítani lehet arra, hogy helyenként kijátsszák, félig teljesítik a kívánalmakat. Feltehetően egy vegyes rendszer fog végül kialakulni, amelyben dominálnak a lineáris modell elemei. A mai fiatalok tehát reálisan számíthatnak arra, hogy egyetemi vagy szakmai karrierjüket már jórészt ebben a környezetben fogják befutni.

A felsőoktatásban lezajló folyamatokkal párhuzamosan történik az Európai Kutatási Térség létrehozása, hasonló megfontolások alapján. Itt a kutatók mobilitása a döntő kérdés. A cél az, hogy az akadémiai csúcskapacitást európai szinten optimálisan lehessen hasznosítani. A gyakorlati megvalósítás itt sem egyszerű, mivel felnőtt, többnyire családi emberek földrajzi mozgása sokféle akadályba ütközhet. Kérdés, hogy a munkáltató tudja és akarja-e biztosítani a bizonyos időre külföldön munkát vállaló kutatót arról, hogy hazatérte után megtalálja munkahelyét, beosztását. Az Európai Bizottság megfelelő szervei most komoly erőfeszítéseket tesznek arra, hogy az említett gyakorlati akadályok csökkenjenek, megszűnjenek és a kutatói mobilitás vonzó karrierelem legyen a legtehetségesebbek számára. Országoként létrejönnek az ún. mobilitási központok, amelyek a gyakorlati kivitelezésért, tanácsadásért, közvetítésért

felelősek. Az európai kutatási alapokat viszont nagyon koncentráltan kívánják felhasználni, a támogatásokat nem fogják elaprózni, kevés számú nagy projektet fognak támogatni. Főleg az ún. kiválósági központok és a velük kooperáló intézmények lesznek a pályázatok nyertesei, és a kutatói mobilitás is ezen körön belül lesz jellemző.

Mindennek lényeges következményi lesznek az esélykülönbségek alakulására. Itt találkozunk a fenti értelemben vett, intézmények és országok közötti mobilitás kérdése a szociológiai értelemben vett társadalmi mobilitással. Már is vannak jelei annak, hogy a diplomák kölcsönös elfogadása, valamint a hallgatói és a kutatói mobilitás terén ki fog alakulni az elit intézmények klubja, amely körben valóban megvalósul a nyitottság, a mobilitás. Marad ugyanakkor egy másik – nagyobb – kör, amely gyakorlatilag ki marad mindebből. Az elitek ugyanis a konkrét megvalósítás során akadályokat fognak gördíteni a „klubon kívüliek” befogadása elé. A személyes szintű esélykülönbség abban fog megnyilvánulni, hogy egyesek részt tudnak majd venni ebben a mozgásban, mások pedig nem. Ez újabb kérdéseket fog felvetni a szociológiai kutatások számára, hiszen a társadalmi esélykülönbségek még bonyolultabbakká válnak, a korábbinál szélesebb, nemzetközi szinten is érvényesülnek majd, tehát így is értelmezni kell azokat.

Ami az intézmények (egyetemek, kutatóintézetek) európai versenyét illeti, ott feltehetően nem a kelet-nyugat törésvonal mentén fog alakulni a státuszok eloszlása. Az integrációs folyamat egészére érvényes, hogy csökken a nemzeti kormányzatok szerepe és felerősödik az egyes intézmények, egységek, egyéni professzorok, kutatók mozgásteré és felelőssége, miközben megjelenik egy új, nemzetek feletti irányítási és viszonyítási szint. A már megszokott presztízssorrendek felborulhatnak, a verseny a korábbinál nagyobb mértékben hatja át az akadémiai világot, az egyetemeket.

A FELSOOKTATÁS EXPANZIÓJA

(Lukács Péter)

Ezt az expanziót – ami az én prezentációmnak a címében is szerepel –, sokan tömegesedésnek nevezik, és úgy értelmezik, hogy pusztán kiterjed, megnő a felsőoktatás, tehát egyre többen járnak bele. Holott szerintem ennél többről van szó.

Ami a növekedést illeti, egyre inkább látható, hogy a fiataloknak, nemcsak hogy a korábbihoz képest nagyobb tömege jut felsőoktatási intézményekbe, de ez a folyamat folytatódik: egyre többeket tanítunk, fogunk tanítani ezekben az intézményekben.

Hogy hányan és milyen arányban vesznek részt a felsőoktatásban? A hányat még talán igen, de hogy milyen arányban, ezt elég nehéz megmondani. Az mindenesetre tény, hogy a magyar főiskolai, egyetemi hallgatók száma egy bő évtized alatt a háromszorosára növekedett.

Ahogy én a mai magyar adatokat nézem, azt mondanám, hogy a korosztály fiataljainak úgy a 20%-a, legfeljebb harmada már felsőoktatásba jár. Ennél pontosabb adatokat nem mernék mondani. Mert hiszen az adatok, legalábbis azok, amelyeket politikusainktól hallunk, rendkívül ellentmondóak. Amikor valaki azt mondja, hogy a korosztály X%-a, akkor általában nem szokta megmondani, pontosan melyik korosztályról beszél. Nehéz ezt megállapítani, de pillanatnyilag kétségkívül mindannyian átéljük és az elmondható, hogy már talán a fiataloknak a harmada, valamilyen értelemben bekerül a magyar felsőfokú oktatásba.

Hogy mi is az a felsőoktatás, megint egy bonyolult ügy. Mert ma már biztosan nem az egyetem és a főiskola csupán. Új fajta a hallgatói összetétel, új fajta képzési formák jelentek meg, olyanok, amelyeket korábban nem ide soroltunk. Erre később még visszatérek.

De ezzel már bele is kaptam abba, hogy amikor azt mondjuk, expandál a felsőoktatás, akkor azokkal szemben, akik azt hiszik, hogy csak nagyra nő és sokan járnak bele, igazából arról kell gondolkodni, hogy ez a mai felsőoktatás már nem az, mint a tegnapi, és méginkább nem az, mint a tegnapelőtti. Vagyis valami egészen újnak tűnő szisztémával találkozunk.

A mindennapi diskurzusban és a ma, nálunk folyó vitákban két fő szempontot szoktak hangsúlyozni. Az egyik, hogy túl sok hallgatót iskoláznak be, ezért romlik a színvonal. A hallgatók egyre többen vannak, ettől „tehát” az oktatás minősége egyre rosszabb, ez borzasztó, és ez ellen tenni kell valamit. A másik ilyen fontos álláspont, amit gyakran hallani, olvasni, hogy nem jó megoszlásban iskolázzák be a felsőoktatásba a fiatalokat, vagyis nem olyan szakmákra, nem olyan arányokban, ahogyan ez a társadalomnak és nekik maguknak is a későbbiekben jó lenne. Ezekre a mennyiségi megközelítéseken szerintem érdemes túllépni.

Úgy vélem, ez a mostani expanzió más és több, mint mennyiségi növekedés. Igazából az expanzió fogalmával a felsőfokú iskolázatáshoz való megváltozott viszonyunkat

fejezzük ki. Ez a fogalom tehát mindinkább a társadalomnak a felsőfokú iskoláztatáshoz való megváltozott viszonyát és a fiataloknak az iskoláztatási lehetőségekhez való megváltozott viszonyát jelöli. Azt, hogy a világnak egy szelete, amit úgy szoktunk mondani hagyományosan, hogy egyetemre járni, vagy főiskolára járni, megváltozott. Vagy legalábbis nagyon jelentős változások indultak meg a középfok utáni iskoláztatás társadalmi szerepe tekintetében.

Olyan társadalmi folyamatok indultak meg, amelyek jövőjét ma még nem lehet egészen világosan látni. De mikor is kezdődtek ezek? Hadd kezdjem egy kis történeti visszatekintéssel, már csak azért is, hogy világosan lássuk, hogy a probléma, amivel most találkozunk, amit átélünk, nem egészen új. Philip Coombsra hivatkoznék, „Az oktatás világválsága” című könyvére¹, amelyet 1967-ben írt meg egy akkori nemzetközi konferencia anyagára támaszkodva. 68-ban jelent meg a könyv. Ez volt az első rendszerszemponturnak elemzése az oktatás világproblémáinak. A világprobléma maga is új kifejezés volt akkor, óriási feltűnést és izgalmat keltett, hogy valaki az egyes országokban jelentkező problémákat világszinten is áttekintette, és képes volt az összefüggéseket felfedni.

A következőket mondta: szinte mindenütt válságba került az iskolarendszer, mert mind a fejlett, mind a fejlődő országokban megkezdődött a középfokú oktatás robbanásszerű expanziója. A robbanást a fejlett országok valahogyan, nagyon drágán megtanulják kezelni, de nem valószínű, hogy igazán békésen meg tudják oldani a kevésbé fejlett országok. Ezért a könyv is igazából az utóbbiak problémáival foglalkozik.

Coombs könyve bemutatja, hogy az ötvenes évektől kezdve ugrásszerűen megnövekedett a középiskolába járók létszáma, a pénzek, amelyeket erre szántak volna, szálni tudnak az államok, ehhez képest kevésnek bizonyulnak és ráadásul ezek a gyerekek - ahol szakmát, vagy általános képzést választhatnak - nem azt tanulják, nem olyan arányban, nem úgy, ahogyan a társadalomnak és nekik ez távlatilag jó lenne. Ezért sokak szerint a minőség is nagyon romlik. Ugye ismerős? Tulajdonképpen szó szerint azt olvashatjuk a durván 35 évvel ezelőtti könyvben a középfokról, amit most sokan a felsőoktatásról mondanak. A felsőoktatás is megemléttetik persze ebben az 1968-ban megjelent könyvben. Nevezetesen úgy, hogy a felsőoktatási intézményeknek segíteniük kell az államokat és a középfokú iskolarendszereket, hogy ezt a nagy gondot, ami a középfok kirobbanó kiterjedésével és túl nagyra növésével, az expanzióval bekövetkezik, segíteni tudják. Milyen segítségről van szó? Tanárképzésről, oktatáspolitikai tanácsadásról, az iskolai munka módszereinek fejlesztéséről, pedagógiai segítségről a középiskolák számára. Az a gondolat, hogy a középiskolába járók tömegei azután a felsőoktatást is egyhamar meg fogják majd rohamozni, Coombsnál még nem merül föl. Ő az egyetemet ilyen szempontból nem érzi még veszélyben.

Coombs azt mondta, hogy a középiskola tömegesedését nem csak pénzügyileg nem lehet bírni, hanem társadalmi robbanás is lesz. A tömegesedés - mondja - a középis-

¹ Philip H. Coombs (1971) *Az oktatás világválsága. Rendszerelemzés.* Budapest, Tankönyvkiadó

kolában új módon fog felvetni régi kérdéseket. A hagyományos iskolatípusok meg fognak szűnni, vagy átalakulnak, és valamiféle vegyes felvágottszerűek jelennek meg. Az egységességről, hogy bizonyos fajta iskolatípusok vannak, hogy van a hagyományos gimnázium és az mindig is olyan lesz, mint volt, ezzel - mondja ő - le kell számolni.

Egy-egy iskolatípuson belül is különböző tanulmányok fognak folyni. A munkaerőpiaccal méginkább ütközni fog - már ütközött akkor - a középiskolák kibocsátása. Nem olyan embereket nem olyan szakmákra képezne, nem olyan társadalmi polcra irányítják a végzett középiskolásokat az intézmények, ahogy ezt a társadalom, vagyis az államok irányítói elvárják.

Azt mondja, arra kell vigyázni - itt a mai vitákra utalnék -, hogy bár a munkaerőpiacnak nyilvánvalóan nincs szüksége erre a termékre, amit a középiskolák világszerte kibocsátanak, az oktatástervezőknek ettől nem szabad megijedniük, mondja ő, nem a pillanatnyi munkaerőpiachoz kell igazodni, hanem a társadalmi igényekhez, és arra kell számítani, hogy a szakmák át fognak alakulni. Tudomásul kell venni, hogy miközben bizonyos foglalkozásokhoz egy fejletlen országban, vagy egy fejlődő országban feltétlenül megkövetelik a négy elemi, majd a nyolc osztályt, addig annak a feladatnak az ellátásához Európában hirtelen középiskolai végzettséget fognak természetesnek tekinteni.

Ez is ismerős a mai, felsőoktatási túlképzésre vonatkozó vitákból?

Mindebből nyilván arra lehetett következtetni, hogy nem feltétlenül a munka kíván meg bizonyos képzettséget, hanem fordítva történik. Bizonyos társadalmi csoportok bizonyos képzettségre tesznek szert és aztán elhelyezkednek a munkaerőpiacon - a munka maga pedig ennek következtében átalakul. Erre később még visszatérek.

Mіндеzt Coombs idejében a középiskolák tömegesedésére vonatkoztatták. De '68-ban, éppen amikor megjelent a könyv, jöttek az egyetemi diáklázadások a fejlett Nyugat-országokban, és kiderült, hogy már nem csak a középiskola, és nem csak a fejletlen országokban, hanem a felsőoktatás és a fejlett országokban is robbanás szélére került, sőt meg is történt a robbanás. Igazából az történt '68-ban - sok egyéb mellett -, mert hiszen a nyugati társadalomfejlődésben - ma már tudjuk -, sok szempontból is óriási korszakváltás volt 1968, de ami az egyetemeket illeti, és helyenként a főiskolákat, az történt, hogy ezek már akkor túl nagyra nőttek. Persze nem egyszerűen a méretekkel, nem pusztán az akkori szemszögből nézve is túl sok hallgatóval volt baj. Hanem azzal, hogy az akkori felsőoktatás tartalma és keretei csak a korábbi hagyományos elit struktúrához, elit rendszerhez, elit célkitűzéshez voltak megfelelőek. A diákok ezekben az intézményekben, egy új társadalmi helyzetben olyan korlátok közé kerültek, amelyeket szükségképpen fel kellett robbantani.

A következő időszakban, a hatvanas-hetvenes években, „a sorok rendezése” folyt a felsőoktatásban. A nyitottság, az esélyegyenlőség, a faji, nemi, osztálybeli egyenlőtlenségeknek a leküzdése a bejutásnál, a bent maradásnál és a végzésnél, s így módon a demokratizálása, átalakítása a hagyományosan kis elitet, elitet képző felsőoktatásnak - ez került napirendre.

A hetvenes évek végéig, a nyolcvanas évek elejéig viszonylag jól bírták az államok a terjeszkedő felsőoktatás finanszírozását a legfejlettebb országokban. De akkor min-

denült bekövetkezett a költségvetések korlátozására. Következett egy határ, ezt nevezik úgy, hogy a jóléti társadalom lehetőségeinek a kétségbevonása, vagy reagenizmus, thatcherizmus, a mi szempontunkból az a lényeges, hogy elkövetkezett valamifajta határvonal, ahonnan kezdve a legfejlettebb államokban hirtelen csökkenni kezdtek a felsőoktatásra fordított költségvetési összegek. Gyakorlatilag mindenütt megnyirbálták a felsőoktatás költségvetését, miközben nem tudták visszafogni a hallgatólétszám további növekedését: a folyamatos növekedés ma is világjelenség.

Innét kezdve új pályára igyekeztek a felsőoktatást terelni. A költségsökkentés, a hatékonyság, új finanszírozás, piacszimuláció, elszámoltathatóság, kommercializálás, tömegtermelés, ezek az új jelszavak. Ez az a korszak, a hetvenes-nyolcvanas évek, amire utalnak azok, akik ma tudásgyár vagy papírgyár címszavakban fogalmazzák meg a dilemmáikat. Ez volt a „tudásgyárnak” a korszaka. Igyekeztek az ipari termelésből ismert módszerekkel kezelni a felsőoktatási „termelést”, és a költség-hatékonyság elemzésekkel a lehető legolcsóbbá tenni. A jelszó a „beruházás az emberi tőkébe” lett, és ennek a beruházásnak a haszonélvezője nem csak a társadalom, hanem az egyén is - következésképpen igyekeztek a beruházás költségeit például tandíj formájában részben az egyénre hárítani.

A mai korszak azonban már nem a tudásgyár korszaka. Úgy tűnik, hogy ez igazából elmúlt. De a mai felsőoktatás már nem is papírgyár, ami egyes kritikusok szerint a tudásgyárnak lenne valamiféle csökkent értékű utánpótlás, utóda, vagy ellenfogalma. A mai felsőoktatás a tudás szupermarketjeinek vagy plázáinak a korszaka. Vagyis nem arról van szó, hogy a felsőoktatás irányítói betáplálnak valamifajta inputot a felsőoktatási intézményekbe, és akkor megjelenik egy bizonyos fajta output és igazából azért kell költség-hatékonyan és jól működni, hogy minél olcsóbban, minél jobb minőségben állítsák elő ezek az üzemek azt a terméket, amelyeket elvár a társadalom, vagy elvár a gazdaság tőlük, hanem fordított logika érvényesül.

A felsőoktatás fokozatosan szolgáltatássá, vásárolható, megvásárolható, adható, vehető, követelhető, elfogyasztható fogyasztássá válik, és az igazi megrendelővé már maguk a hallgatók lépnek elő. A hallgatók és tágabban „a társadalmi környezet”, az érintettek, az érdekeltek.

A felsőoktatás ma ahhoz alkalmazkodik, hogy óriási tömegek akarnak tanulni. Nem azt akarják tanulni, nem úgy akarják tanulni, ahogyan eddig, és a társadalmak irányítói tudják, hogy nincs is arra szükség a korábbi értelemben. Míg korábban kis nemzeti elitet képezett a felsőoktatás, de amikor a fiatalok harmada, 40%-a, fele jár már oda, nem lehet továbbra is elitképző intézmények rendszere, vagyis a korábbi célok értelmetlenné válnak. Ettől kezdve, hogy ezek a bizonyos célok értelmetlenné válnak, valaki másnak kell a célokat kitzúznia, és ez már egyre kevésbé az állam.

A kilencvenes évektől kezdve és ma már egészen hangosan halljuk, hogy szolgáltató államra van szükség a felsőoktatás irányítására, és olyan felsőoktatásra, amelyik szolgáltató a klienseknek, az igénybevevőknek. Ez azonban azt is jelenti, hogy „a mit tanuljak” kérdésének a válaszadója egyre inkább a hallgató kell, hogy legyen. Minden

afelé mutat, hogy az európai felsőoktatás is, vagy ez a hagyományos felsőoktatás, ahogy mi inkább ismerjük, amerikanizálódjon. Hiszen az észak-amerikai felsőoktatás más módon fejlődött, ott kezdettől fogva inkább piaci jellegű volt a működése.

Diverzifikáció és differenciálódás következik be. Új elvárások jelennek meg, nem elitképzés, egyidejűleg oktatás, kutatás, szakképzés, regionális innováció, tanácsadás, szakértés, kisebbségek, a kisvállalkozók, az innováció támogatása, a diákéletmód szolgáltatásként való nyújtása, vagyis a felsőoktatás hagyományos céljai, elitképző céljai eltűnésével új meg új igények jelennek meg. Ha egyszer olyan drága, ha egyszer olyan sokan járnak bele, ha egyszer olyan óriási ez az intézményrendszer, hát akkor adjon valamit ezért a társadalomnak, pontosabban a megrendelőknek.

Innét kezdve az intézmények egyre inkább rákényszerülnek, hogy a sokféle lehetséges cél közül maguk válasszák ki az övéket, és ők maguk határozzák meg ezeket a célokat, valamit a széles skáláról válasszanak ki. Belülről ennek megfelelően megtörténik a differenciálódás. Oktatási programok széles skálája alakul ki: hosszúság és tartalom szerint két-, három-, négy-, ötéves képzések, szakképzés, munka melletti oktatás, távoktatás, szendvicsképzés, virtuális képzés. Már-már a „kögyetem” és a kőfőiskola és a kő felsőfokú tanfolyamok helyett olyasfajta képzés a felsőoktatás, ahol a hallgató maga dönti el, hogy mit hogyan tanul, milyen ütemben, mikor vizsgázik, ha egyáltalán akar vizsgázni, s hány évig jár az intézménybe. Elmosódni kezdenek a határok az egyetem, a főiskola, a legkülönbözőbb tanfolyami szintű képzések között – ki hitte volna még akár húsz éve nálunk, vagy harminc éve a Nyugaton, hogy a ma „akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzésnek” nevezett tanfolyami képzéshez hasonlót valamikor is egyetemnek fognak szervezni? Vagy, hogy 30-40 éves diákok ülnek majd a padokban? Valósággal burjánzanak a legkülönbözőbb képzések, hiszen mind-egyikre van igény. Csak utalnék rá, hogy ma már a magyar felsőoktatásba járó hallgatók fele is borsos tandíjat fizet (hiszen Magyarországon nem ingyenes a felsőfokú képzés, mindannyian tudjuk, hanem tandíjas még az állami intézményekben is, csak vannak tandíjmentes hallgatók, akiknek a tandíját az állam finanszírozza). A diákok feléről van szó, és az intézményeket – azt hiszem –, éppen ez izgatja. A hallgató pénzért tanul, következésképpen, piaci megrendelőként lép fel.

Az eladható szolgáltatás megjelenése mellett új – ez a felsőoktatás eddig leírt folyamataitól függetlenül következett be – nagyonis új változásként köszöntött be a globalizálódás felerősödése. Ez utóbbi azzal jár, hogy transznacionálissá válik a verseny és a kereskedelem is ennek a szolgáltatásnak a terén is. A hallgatói mobilitás valójában annál is nagyobb, mint ahogy ez megjelenik az állami statisztikákban. Tudniillik itt is kialakul a fekete és a szürke mobilitás, amiről természetesen ezek a statisztikák nem igazán adnak képet.

Ma már tömegesen utaznak azért, hogy hosszabb-rövidebb időt külföldön tanuljanak, de szaporodnak a külföldre kihelyezett tagozatok, és a határokon átnyúló, több országba egyszerre, esetleg távoktatási formában exportált képzések is.

Na most, ha ez a helyzet nemzetközi téren, kialakultak már és nyomulnak előre a nagy áruházláncok, szupermarket láncok, ahol oktatást, tanulást lehet venni, diplomá-

hoz lehet jutni tanulásal, akkor azt kell mondanunk, hogy ez már nem tudásgyár, ez már nem papírgyár, nem érdemes ezekkel a gondolatokkal igazából küzdeni. Ami ma burjánzik egy tudás-szupermarket rendszer, ahol diplomát, diplomaelemeket, vagy ha tetszik, tudás-árucikkeket veszünk. Ennek előbb-utóbb ugyanúgy meg fogjuk, vagy meg fogják találni utódaink a szabályozási lehetőségeit, mint ahogy ezt a nagy áruházláncokkal, ahol árucikkeket veszünk a mindennapi életben, megtettük, megtették. Nyilván átélni mindannyian átéljük, hogy most történik meg a változás.

Mi a helyzet az úgynevezett túlképzéssel? Mi a sokak szerint várható értelmiségi munkanélküliséggel? Azt gondolom, a helyzet ahhoz lesz hasonló, ami a „túl sok” középiskolát végzettekkel történt az utóbbi évtizedekben.

Először a jelenlegi egyetemet, főiskolát igénylő állásokba kerül az egyre több végzett diák, majd pedig a most alacsonyabb képzettséget igényelni látszó egyéb fehérgaléros állásokat foglalják majd el. Ezzel átalakítják a szakmastruktúrát, átalakítják a követelményeket, éppen annál fogva, hogy ők másképp vannak képezve. Ahogyan a középfokú végzettekkel történt annak idején: azt gondolom, hogy ma ugyanez történik a felsőfokú végzettekkel is. Ezt lehet fejlődésnek, lehet haladásnak hívni, de egyszerűen mondhatjuk azt is, hogy átalakul a társadalom képzettségi szerkezete. Ha egyszer ez a folyamat megindul, márpedig már megindult, nem látom, hogy mi lenne az az erő, amely megállíthatná. De bevallom, azt sem tudom igazán megmondani, miért lenne az baj, ha egy társadalom tagjai ma műveltebbek, mint tegnap, és hogy holnap még műveltebbek lesznek, még akkor is, ha ettől az igazságtalanság, a kizsákmányolás, az egyenlőtlenségek – lehet –, nem is sokat csökken.

Mi a helyzet a sokat emlegetett minőségromlással? Ahogyan mintegy száz évet tartott annak elfogadtatása, hogy az ógörög, vagy latin helyett élő idegen nyelvet, és természettudományokat tanult középiskolások tudása nem értéktelenebb, rosszabb minőségű, hanem más, mint elődeiké, úgy fogjuk mi is elfogadni, hogy a ma és holnap egyetemet végzőinek tudása nem rosszabb minőségű, hanem más, mint a miénk. Több nyelvet fognak tudni, mint mi, jobban értenek majd a számítástechnikához, mint mi – de ettől magától se jobbak, sem rosszabbak nem lesznek nálunk.

Ez az az új helyzet, amelyben felsőoktatásunk az EU által kialakítani tervezett Európai Felsőoktatási Térséghez csatlakozik. Amíg el voltuk zárva a Nyugattól, gyakran – és sok tekintetben jogosan – gondoltuk, hogy ők sok mindent jobban tudnak, látnak, mint mi. A felsőoktatás átalakulása tekintetében tudomásul kell vennünk, hogy mind az az újdonság, amiről most szóltam, náluk is új.

Valójában az EU felsőoktatással foglalkozó szakemberei is csak most kezdenek védekezni a nemzetközi felsőoktatási piacon legutóbbi időkből végbement változások ellen, vagy inkább kezdenek ahhoz alkalmazkodni. Ezt célozza a Bolognai folyamat néven ismertté vált kezdeményezés is. Azt hiszem, nekünk is ez adhat reális perspektívát.

CSALÁD ÉS IFJÚSÁG

(Somlai Péter)

Rögtön történelemmel kezdem, de Lukács Péterrel ellentétben (ő csak a hatvanas évekig ment) én jóval messzebbre megyek vissza. A kamaszkorról lesz szó, és a posztadoleszcenciáról, legalábbis arról, amit így tárgyal a szakirodalom, tehát a kamaszkor meghosszabbodásáról és hogy érzékeltessem, hogy mi mindent jelent ez a meghosszabbított kamaszkor, és hogy milyen volt egykoron, éppen ezért fogok nem a hatvanas évekig, hanem egészen Petőfi Sándorig visszamenni.

Az ő Tündéralom című költeményéből szoktam mindig idézni, és itt is hadd idézzem azt a néhány sort: „Ó, lassan szállj, és hosszan énekelj, haldokló hatyúnk, szép emlékezet.” Ez magában véve gyönyörű. „Nem voltam többé gyermek, s nem valék még ifjú, ez az élet legszebb éve. Mint legszebb perc, midőn a hajnalégről az éj kárpítja félig van levéve.” Ennyi az idézet. Tehát egyetlen év, ez volt az élet legszebb éve. A gyerekkor és a felnőttkor között egy év: ez volt valamikor a kamaszkor. Ilyen rövid volt, és elég sokáig, főleg a huszadik század végén, pontosan a hatvanas évek végétől lehetett felismerni, hogy ez már nem így van.

Ez a rövid kamaszkor borzasztó viharos volt, nagyon megrázkódtató mind a kamaszok, az egyének, mind a körülöttük levő szülők, testvérek és mások számára, de ez a vihar gyorsan jött, és aztán elmúlt, és az, aki még egy évvel azelőtt gyerek volt, felnőtté vált. Felnőtté vált, de ez ma nem így van. Ma ez nem ilyen, ugyan viharos, de a viharok egyrészt tovább tartanak, másrészt többszörösek és az egész kamaszkor rendkívüli mértékben megnyúlt.

A megnyúlás részben azért történt, mert korábban kezdődik. A történeti demográfusok tudják, hogy az 1900-as évek elején a lányok első menstruációja valamikor a 14. életévhez közelebb esett, tehát már elmúltak 13 évesek, amikor bekövetkezett. A fiúknál még később következett be a biológiai érés, inkább úgy 15 éves kor körül. Ez 100 év alatt több mint két évet csökkent, tehát több mint két évvel korábban kezdődik a kamaszkor, de mikor ér véget? Ez itt a nagy kérdés. Mikor lesz valakiből felnőtt? Én most négy olyan dimenziót fogok kiemelni, amiben a felnőtté válás jól értelmezhető és majd fogják látni, hogy ezt a négyet két csoportra osztom.

Az egyik, amikor az embernek gyereke lesz. Amikor a lányok először szülnek, és a fiúknak megszületik a gyerekek. A második ilyen dimenzió az, amikor a kamasz elköltözik otthonról, saját háztartása lesz, saját lakása és ott kezd önálló életet. A harmadik az, amikor befejezi a tanulmányait és elkezd dolgozni. Itt már érzékelhető, hogy valami nagy változás van mondjuk a 100 évvel ezelőtthez képest, de erre mindjárt kitérek, mindjárt elmondom, hogy miért fontos ez. És a negyedik – ezt tulajdonképpen előbb kellett volna mondanom – a házasságkötés. Házasságkötés vagy tartós párkapcsolat. Ez a négy nem egyforma.

A négy dimenzióból a legelső az, ami irreverzibilis. Ha az embernek gyereke van, akkor gyereke van. A huszadik században az történt, hogy a csecsemőhalandóság minden fejlett országban jelentős mértékben csökkent, tehát az esetek többségében a megszületett gyerekek életben maradnak, és azt nem lehet visszacsinálni. Ha az ember egyszer szülővé vált, akkor onnantól kezdve szülő. Ezzel szemben a másik három dimenzióban irreverzibilisek lettek az események. Olyasmik, amik korábban évszázadokig ugyancsak olyannak tűntek, meg olyanok is voltak, hogy nem lehetett visszacsinálni őket. Ha egyszer valaki befejezte az iskolát, akkor befejezte, nem kezdte újra. Egyáltalán volt olyan, hogy befejezni? Ma nem világos, hogy attól, hogy nekem van egy valamilyen oklevelem, kitanultam egy szakmát, és elkezdtem dolgozni szakmunkásként, hogy azt befejeztem. Igen, valamit befejeztem, de a normál biográfiában, az életpályában ez nem szükségképpen egy végállomás. Ez újrakezeshető, újraindítható: továbbtanulhatok vagy átképezhetem magam, történhetnek dolgok. A pályaválasztás, ami az esetek nagy részében valamilyen oklevél megszerzésével vagy az iskola befejezésével függött össze, nem feltétlenül végérvényes dolog. Ez is újrakezeshető, változtatható. Tehát módosítható. Az életpályában ez sem jelenti feltétlenül a felnőtt kor elérését. Kamaszként dolgozhatok valamit, ráadásul, miközben dolgozom, még tanulhatok is. Tehát a tanulás és a munka nem szekvenciális változások, nem az a helyzet, hogy először az egyiket kell befejeznem, és aztán kezdem el a másikat, hanem párhuzamosan folynak és folyhatnak nagyon sokáig. A harmadik ugye a párválasztás. A párválasztás – házasságkötés. Az emberiség valószínűleg sosem ismerte azt az időszakot, amiről ma konzervatív körökben gyakran azt mondják, hogy bezzeg, valamikor nem volt válás, nem volt házasságbomlás, és olyan egészségesek és intaktak voltak a házasságok – ez mese, ilyen nem volt sohasem. Az igaz ugyan, hogy a válás, pontosabban a házasság felbontásának állami hatóság vagy bíróság előtt történő lebonyolítása nagyon sokáig nem létezett. Ez kétségtelen. De házasságok felbomlottak mindig is. Ennek ellenére azt kell mondanom, hogy a házasságkötés kapcsolódott – most megint ezt a kifejezést használom – szekvenciálisan a biográfiában, az egyéni életútban más olyan változásokhoz, például a saját lakáshoz, a munkavállaláshoz, a keresővé váláshoz és így tovább, vagy pedig ugye nagyon sokszor az első terhességhez, azért kellett gyorsan megházasodni. Az életút szekvenciális menete abból állt, hogy a kamaszkor lezárultával több változás következett be az egyén életében, és ezeknek a változásoknak a nyomán ő felnőtté vált.

Ma egy olyan világban élünk, ahol nagyon sok minden visszacsinálható, amikor fiatalok, akik elköltöztek otthonról, a szüleiktől, visszaköltöznek. A szülők örülnek, ha minél tovább otthon van a gyerekük, és nem bánják, ha visszaköltözik, amikor – ahogy említettem – egyidejűleg dolgoznak és tanulnak, az egyiket abbahagyják, és a másikat folytatják. Nagyon sokféle ilyen változás van. És persze az az első dimenzió, ami továbbra is irreverzibilis, és amit én a jelen korban amúgy is a felnőtté válás legfontosabb mozzanatának tartok, hogy gyereke lesz valakinek, hogy szülővé válik.

Azt hiszem, a szülővé válás és a felnőtté levés valahogyan szorosabban kapcsolódik össze – ez csak egy ilyen hipotézis, amit mondok –, mint a korábbi évszázadokban, te-

hát nem olyan egyértelműen datálható, nem lehet olyan pontosan és egyértelműen kijelölni az életútban, hogy hol volt az, ahol befejeztem, és hol volt az, ahol elkezdődött a felnőttkorom. Átmenetek vannak, és ezek az átmenetek rendszerint megterhelik az egyén személyiségét, nagyon bonyolulttá teszik az identitásproblémát, és igen bonyolulttá teszik azt a kapcsolatrendszert, azt a mikro kapcsolati rendszert, amiben a változások végbemennek: a családtagok, a fontosabb partnerek, felnőttek és gyerekek, akik kapcsolatban állnak az egyénnel.

Persze az életútváltozás nemcsak a kamaszkorban ment végbe, tehát ha összehasonlítjuk a huszadik század végének biográfiáit a huszadik század elejének biográfiáival, akkor más életszakaszokban is fontos változásokat látunk, például az idős korban is nagyon fontos változások láthatók azért, mert kitolódott az átlagos élettartam ebben az évszázadban igen jelentősen. A huszadik század elején a születéskor várható átlagos élettartam férfiaknál nem érte el a 40 évet és ma Magyarországon is 60 év körül van már, és a fejlettebb országokban jóval több ennél. Tehát egy hosszabb élettartamon belül kell elképzelnünk azt, hogy volt régebben egy vagy két év, ami a gyerekkor és a felnőttkor közé esett. Most ez kitolódik ugyan, de ami utána jön, az jóval tovább tart. És az is átstrukturálódott. Vagyis a kamaszkor mai problémái azok az élettartam megnövekedésén és a biográfia, az egyéni életutak szerkezetének megváltozásán kapcsolódik ahhoz a jelen társadalomhoz, és kultúrához, amiben élünk.

GLOBALIZÁCIÓ ÉS IFJÚSÁGI KORSZAKVÁLTÁS (Gábor Kálmán)

IFJÚSÁGI KORSZAKVÁLTÁS

*A tanulmány elkészítésekor figyelembe vettük a kilencvenes években az Oktatókutató Intézetben folytatott lokális vizsgálatainkat Sopronban, Salgótarjánban, Tamásiban, Győrött, Kecskeméten és Békéscsabán, Székelyudvarhelyen és Kolozsvárott (Gábor Kálmán és társai (1997), illetve a következő tanulmányokat: Az iskolai ifjúsági korszak előtt? Sopron és Salgótarján esete. Bp. Oktatókutató Intézet, Gábor Kálmán és társai (1998) A tamási fiatalok helyzete. Bp. Oktatókutató Intézet, Gábor Kálmán és társai (1998) A kecskeméti fiatalok helyzete. Bp. Oktatókutató Intézet, Gábor Kálmán és társai (1998) A hevesi fiatalok helyzete. Bp. Oktatókutató Intézet, Gábor Kálmán (1998) Fordulat előtt? A romániai magyar és román fiatalok összehasonlító vizsgálata. Bp. Oktatókutató Intézet, Gábor Kálmán és társai (1997)) Felhasználtuk továbbá az **Ifjúság 2000**[©], a **MOZAIK 2001**[©] Nemzeti Ifjúságkutató Intézet által kordinált országos, illetve a határon túli fiatalokra vonatkozó vizsgálatok eredményeit. Végül felhasználtuk még az Oktatókutató Intézetben folytatott legutóbbi vizsgálataink a **Győr Moson-Sopron megyei 15-29 éves fiatalok**[©] c. kutatás és 2001/2002-ben készült **Elsőéves hallgatók szociológia vizsgálata**[©], valamint a **Sziget kutatások 2000-2003**[©] közötti eredményeit.*

Nyugat-Európában a hatvanas évektől kezdődően, a nyolcvanas évekre ifjúsági korszakváltás következett be. *A korszakváltás lényege a társadalmi reprodukció megváltozása, illetve az iskolai tudás felértékelődése. Jellemzője a korszakváltásnak az ifjúkor meghosszabbodása, az „amatőr” ifjúsági státusz „professzionális” státusszá alakulása. A fiatalokat közvetlenül ellenőrző intézményeket (munkahely, család, politikai szervezeteket) a közvetett ellenőrző intézmények – mass mediák, fogyasztói ipar – váltják fel. Az ifjúság autonómiája, önállósága megnövekszik. A magántulajdonon alapuló piacgazdaság kiépülésével a nyugat-európai ifjúság körében megfigyelt legfontosabb tendenciák a magyar fiatalok körében egyre inkább érvényre jutnak. A kilencvenes években Magyarországon is kialakult az új, az iskolai ifjúsági korszak. Megteremtődtek az iskolában eltöltött idő megnövekedésének előfeltételei közoktatás, majd a felsőoktatás expanziója, a középosztályosodás, a gazdasági, technológiai fejlődés, a fogyasztás expanziója révén (fogyasztási javak elterjedése, a fogyasztói és szolgáltatói ipar hihetetlen mértékű kiterjedése), amely a fiatalok körében egyre növekvő emancipálódási törekvésekkel párosult.*

Az iskolai ifjúsági korszak beköszönte a nyugat-európai ifjúságkutatók által korábban felvázolt két forgatókönyvet kínálta a kilencvenes években a magyar fiatalok számára is: Az egyik, „a munkanélküliség scenáriója” Nagy-Britanniában a hetvenes évek során alakult ki. Az úgynevezett „két ország”-modellben a hátrányos helyzetűek rugal-

mas munkaerő- tartalékként a kettős munkaerőpiac másodlagos szektorát képezik. Az ehhez a scenárióhoz kapcsolódó társadalmi kockázatok nyilvánvalóak. Az ifjúsági zavargások lehetősége ezek közül csak az egyik, az etnikai zavargásokkal való összekapcsolódás pedig robbanó hatású, mivel az etnikai/faji kisebbségek ifjúsága egyre inkább hajlamos kedvezőtlen helyzetét az intézményesített rasszizmusnak tulajdonítani. (Chisholm, L. 1992, 63). A munkanélküliség scenáriója azzal jár, hogy potenciálisan már nagyon korán kialakul azon fiatalok csoportja, akik nagyon kis eséllyel integrálódhatnak a társadalomba, létrejön a társadalom alatti osztály reprodukciója. A piaci rendszer kialakulása, az osztályrendszer átalakulása, amely a szociális és oktatási intézmények „piacosításával” is jár, azaz az állami intézményrendszer romlása az alsó réteg újratermelődését még tovább erősíti.

A másik pedig „a szabadidő scenáriója”, ami letörli a stigákat a nem-foglalkoztatottokról, akik egy új, „dologtalan” szabadidős osztály alapját képezik. Ez a scenárió a tanulás felértékelődéséhez és a professzionális ifjúsági státusz kialakulásához vezet. A fiatalok különleges kulturális kreativitása pedig egyre megbecsültebbé válik (Chisholm, L. 1992, 63). A szabadidő-scenárió a társadalom középosztályosodásával jár együtt. A középosztályosuló fiataloknak egyik fontos területe a szabadidő, a szabadidőipar kiépülése. „A szórakozóhelyeken bekövetkező változások alapja az, hogy a szórakoztatóipar képviselői hisznek abban, hogy felhasználóik természete változik, úgy látják őket, mint akik rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek korábban egyértelműen a középosztály tagjait jellemezték, mint például a tehetség, a mobilitás, és a képesség arra, hogy a számukra felkínált szórakozási lehetőségek között ‘racionális’ alapon tudnak választani. Ez a változás jelenik meg abban, hogy a hangsúly a ‘szórakoztatóiparban’ tapasztalható ‘versenyen’ van, de megragadható abban is, hogy a vásárlót már nem a ‘tagnak’, hanem a ‘fogyasztónak’ tekintik” (Clarke, J. – Jefferson, T. 2000, 118).

AZ OKTATÁSI RENDSZER ÁTALAKULÁSA

Napjaink egyik vitatott kérdése a magyar oktatási (közoktatási) rendszer átalakulását elemzők körében az, hogy mi az eredménye az oktatási rendszer szerkezetváltásának. Igen szenvedélyes viták folynak arról is, hogy napjainkban a magyar oktatási rendszerben csökkentek vagy pedig növekedtek a tanuló fiatalok esélyegyenlőtlenségei. Az egyik oldal az a nézet uralkodik, hogy az oktatási rendszer nyitottabbá vált a szerkezetátalakulás során, mások azt hangsúlyozzák, hogy a kilencvenes évek változásai az oktatási rendszer „elitközpontúságához” vezettek. Az egyik nézet képviselői az oktatási rendszer sokféleségét, a másik nézet képviselői pedig az oktatási rendszer kettészakadását, illetve az iskolázatlan, falusi társadalmi csoportok gyerekeinek az oktatási rendszerből való egyre nagyobb mértékű kirekesztődését hangsúlyozzák. Az egyik nézet képviselői a piac-kompatibilis iskolarendszer jöttének elkerülhetetlenségét, má-

sok a piacnak az esélyegyenlőségre gyakorolt romboló hatását emelik ki. A piac-kompatibilis oktatás mellett érvelők, különösen a felsőoktatás területén, azt hangsúlyozzák, hogy a különböző társadalmi csoportok felismerve a helyzetüket, tudatosan megválasztják, hogy hol, milyen irányban tudnak karriert csinálni. A másik tábor viszont azzal érvel, hogy a társadalmi szelekció a felsőoktatási rendszerben soha nem volt olyan erős Magyarországon, mint napjainkban, illetve a kilencvenes években.

A közoktatási rendszer átalakulásának markáns kritikája fogalmazódik meg Gázsó Ferencnek a Századvégben megjelent vitaindító tanulmányában. Gázsó szerint az oktatási expanzió forráshiányos közoktatásban és felsőoktatásban következik be, következképpen további polarizációval jár „az alsó társadalmi rétegek esélyhátránya egyre inkább növekszik”. Hangsúlyozza, hogy az „esélykülönbségek drasztikus növekedését jól érzékelteti, hogy a felsőfokú továbbtanulás szempontjából kitüntetetten kedvező esélyeket hordozó iskolatípusban, a gimnáziumban a korábbi ötszörös esélykülönbségek tizenegyszeresre növekedtek az elmúlt években (Gázsó 1997, 94). Azt állítja továbbá, hogy „a társadalmi szempontból szélsőségesen szelektív felsőoktatás kialakulását immár empirikus tényként kezelhetjük” (Gázsó 1997, 95).

Ezzel szemben az ifjúsági korszakváltás tézisének hangsúlyozásával azt állítjuk, hogy az oktatási rendszer átalakulása szorosan összefügg a magántulajdonon alapuló piacgazdaság kiépülésével. Az új ifjúsági korszaknak, az iskolai ifjúsági korszaknak a feltételei a kilencvenes években Magyarországon is kialakulnak: iskolában eltöltött idő megnövekedik, a kilencvenes években megvalósul a közoktatás, majd a felsőoktatás expanziója, a társadalom középosztályosodik (Kolosi 2000). A középosztályosodással jár a fogyasztási javak elterjedése, a fogyasztói és szolgáltatói ipar hihetetlen mértékű kiterjedése, azaz a középosztályosodási folyamat nagy mértékben meghatározza a fiatalok iskolai életútját, életkarrierjét és életesélyeit. (Gábor 2000).

Gázsó-féle értelmezés szerint viszont „nem egy középosztályosodó, a társadalmi esélykülönbségeket mérsékelten újratermelő szerkezet alakult ki, hanem egy szélsőségesen megosztott társadalom. Egy olyan polarizált társadalom, amely a legkevésbé sem hasonlít azokhoz a nyugati társadalmakhoz, amelyek a második világháborút követő évtizedekben, a középosztályosodási folyamat keretei között kialakultak, és népszerűen jóléti társadalmakként definiálódtak.” Gázsó szerint Magyarországon „egy rendkívül erőteljesen polarizált háromosztatú társadalomszerkezet jött létre, egy privilegizált társadalmi csoporttal. Tagjai a társadalmi-gazdasági folyamatok haszonélvezői a magyar társadalomnak legfeljebb 10%-át alkotják. Ezután van egy státusörző és kis mértékben státusgyarapító középosztályszerű képződmény, amelybe legfeljebb a társadalom egyharmada tartozik. Ezt követi azután a harmadik szint, a társadalom talapzatán álló óriási tömeg, amelyből 60% semmiféle felhalmozásra nem képes... Ez a nagy tömeg igen erősen tagolt. Az alján helyezkedik el a társadalom egyötödét reprezentáló új underclass, azaz alsóosztály.” (Gázsó 2000, 10-11)

DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK

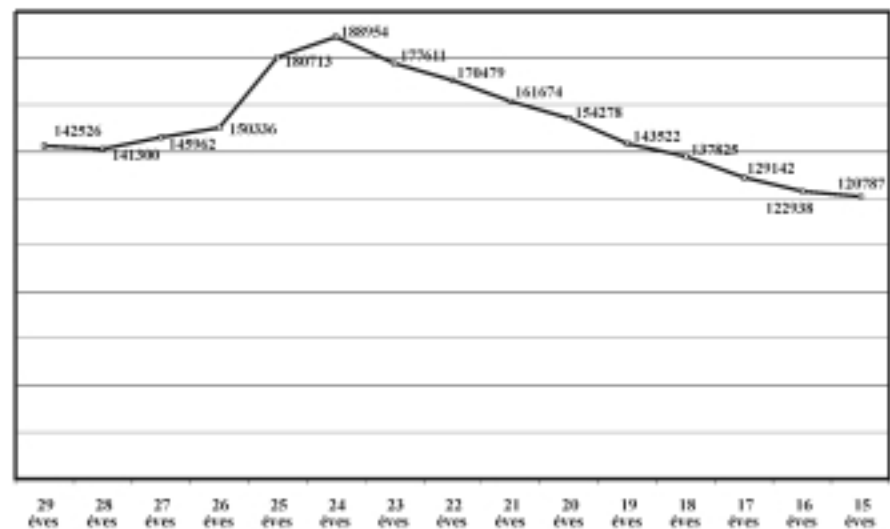
A társadalmi átalakulás és a fiatalok esélyeinek értelmezésében figyelembe kell venni a demográfiai tényezőket, a közoktatási rendszer átalakulását és azzal összefüggésben a munkaerő-piaci helyzet alakulását. Az oktatás helyzetét alapvetően meghatározza az egyes korosztályok létszáma, összetétele.

Magyarországon az utóbbi évtizedekben a korosztályok száma különösen gyorsan változott. A hatvanas évtized elejének rendkívül alacsony létszámú korosztályai után következtek a hetvenes évek közepén született nagylétszámú korosztályok. A demográfiai csúcs tanulói a közoktatásból már kikerültek, az elmúlt években az általános iskolákban, két éve a középfokú oktatásban is egyre kisebb létszámú korosztályok vesznek részt. A középfokú oktatás most érkezett el a radikális tanulólétszám-csökkenéshez. Közben az általános iskolákban ez a folyamat lassan befejeződik. Kozma Tamás mutatott rá a demográfiai hullámhegyek és völgyek oktatásra gyakorolt hatására. Kozma Tamás hangsúlyozza, hogy a „legutóbbi demográfiai hullámhegy idején (1974-76) volt olyan esztendő, amikor csaknem 200 ezren születtek: belépésük és áthaladásuk az oktatási rendszeren olyan feszültségeket és problémákat okozott, amelyet máig tapasztalunk – anélkül, hogy világosan látnánk az eredeti okait (Kozma 1995, 213). Ezt a korosztályt végigkísérve hívja fel a figyelmet az iskolai férőhely problémájára, az általános iskolai lemorzsolódás növekedésére, a középiskoláknak a növendékek „elhalászására”, következképpen ez a folyamat egyes általános iskolák gyerekhányához, illetve bezárásához vezetett és így tovább.

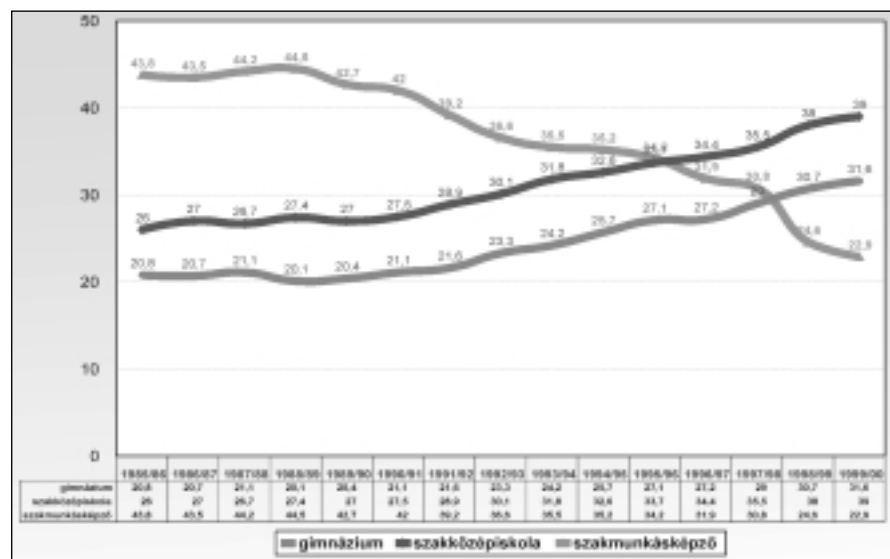
Kemény István is kiemeli, hogy a „középiskolai továbbtanulási esélyeket például meghatározza az, hogy a 15 éven aluli évfolyamok létszámai jóval kisebbek, mint a 15 éves és 15 évnél idősebb évfolyamoké. A most kezdődő években ezért sokkal könnyebb lesz a középiskolába való bejutás. A különbséget már akkor láthatjuk, ha a mai 18 évesek 178 ezres létszámát a 14 évesek 144 ezres létszámával összehasonlítjuk. 1994 szeptemberében a 15-19 éves korcsoport létszáma 883 ezer, az egy-egy évfolyamra jutó átlagos létszám 176 ezer volt. Ma viszont a 14 évesek létszáma 144 ezer, a 13 éveseké 138 ezer, a 12 éveseké 129 ezer, a 11 éveseké 123 ezer és a fiatalabb évfolyamok átlagos létszáma is 123 ezer.” (Kemény 1996a).

Az 1. számú grafikonról leolvasható, hogy az Ifjúság 2000-ben vizsgált 15-29 éves korosztály eltérő létszámú évfolyamokból tevődik ki. A legidősebbeket a 27-29 éveseket követő 23-26 évesek a demográfiai hullámhegy csúcsán helyezkednek el. Őket követik a 20-22 évesek, akik a hullámhegy leszálló ágán találhatóak, de még többen vannak, mint a legidősebbek (27-29 évesek), majd a 18-19 évesek után a 17 évesekkel kezdődően a 15-16 éves, igen alacsony létszámú korcsoportok következnek.

A 15-29 éves fiatalok demográfiai görbáját összevetve a korosztály középiskolai továbbtanulásának trendjével (lásd 2. számú grafikon) azt látjuk, hogy a demográfiai hullám leszálló ágba kerülése összekapcsolódik a középiskolában továbbtanulók növekedésével, és a szakmunkásképzőben továbbtanulók csökkenésével. A 2000-ben 22 éve-

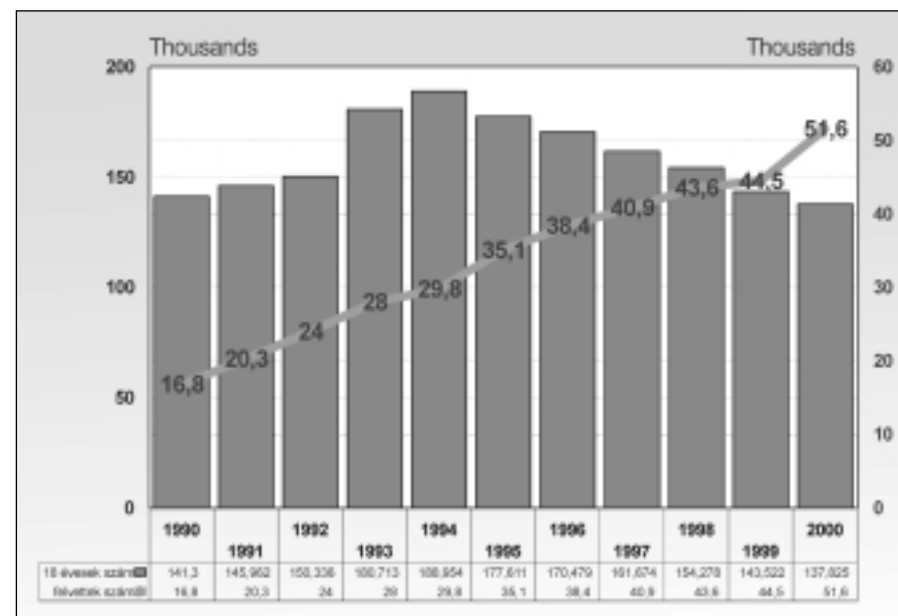
1. grafikon
15-29 évesek számának alakulása 2000-ben

2. grafikon
Az általános iskola után továbbtanulók középiskola típusonként

seknél a szakmunkásképzőben továbbtanulók aránya 40% alá esik. A 2000-ben 18 évesek azok, akik közül 15 éves korban többen tanultak tovább szakközépiskolában, mint szakmunkásképzőben, és a szakközépiskolában továbbtanulókkal párhuzamosan emelkedik a gimnáziumban továbbtanulók aránya, akiknek aránya a 2000-ben 15 évesek esetében már meghaladja a 30%-ot (Jelentés 2000 418).

Liskó Ilona hangsúlyozza: „Az aktuális társadalmi igényeknek megfelelően a középfokú oktatás intézményrendszerén belül jelentősen megváltoztak az arányok. A '90-es években fokozatosan növekedett a középfokon és ezen belül az érettségit nyújtó iskolatípusokban továbbtanulók aránya. Míg korábban egy-egy korosztály fele szakmunkásképzőbe, másik fele érettségit adó középiskolákba járt, az elmúlt években határozottan csökkent a hagyományos 3 éves szakmunkásképzés és növekedett az érettségit is nyújtó középiskolai képzés jelentősége. A szakmai iskolák többsége vegyes profilúvá vált, és az iskolákon belül fokozatosan emelkedett a szakközépiskolai osztályok és az odajáró gyerekek aránya. 1995-ben a 8. osztályt 122 ezren fejezték be eredményesen. A végzetek csaknem valamennyien (99,3%) továbbtanultak középfokú iskolában. A továbbtanulók nagyobb hányada (61%) folytatta tanulmányait középiskolában (100 főből 27 gimnáziumba, 34 szakközépiskolába iratkozott be). Az érettségit nem adó szakmunkásképző iskolákba és szakiskolákba a továbbtanulók 34%-a iratkozott be az 1990. évi

3. grafikon
A felsőoktatásba felvettek száma és a felvétel évében 18 évesek száma

45%-kal szemben.” (Liskó 2000, 115-116). A kilencvenes évek alapvető tendenciája középfokon az érettségi adó intézmények felé való elmozdulás, amely már önmagában a fiatalok iskolában eltöltött idejének növekedéséhez vezet.

A kilencvenes évek legfontosabb tendenciája tehát az iskolai végzettség hosszú távú emelkedése. emellett fontos hangsúlyozni azt is, hogy ez időszakban az 1974 és 1976 között született nagyobb létszámú korosztály is átvonul az oktatási rendszeren. A kilencvenes években igen lényeges oktatáspolitikai változtatások történtek: a felsőfokú intézetek ösztönzése a hallgatói létszám emelésére, a középfokú oktatásban az érettsé-

	15-19 éves	20-24 éves	25-29 éves	Összesen
Általános iskola/tanul	2,1	0	0	0,6
Általános iskola/nem fejezte be	1	1,5	1,6	1,4
Általános iskola/befejezte	6,9	9,2	12,4	9,7
Szakképző/tanul	12,7	0,2	0,1	3,7
Szakképző/nem fejezte be	1,2	1,2	1,9	1,5
Szakképző/befejezte	6,5	27	33,7	23,5
Szakközépiskola/tanul	26,5	1,3	0,3	8,1
Szakközépiskola/nem fejezte be	0,4	1	1,1	0,9
Szakközépiskola/befejezte	2,6	14,1	15,7	11,4
Gimnázium/tanul	26,2	2,1	1,2	8,6
Gimnázium/nem fejezte be	0,2	0,5	0,7	0,5
Gimnázium/befejezte	1,8	8,2	9,2	6,7
Technikum/tanul	4,1	0,9	0	1,5
Technikum/nem fejezte be	0	0,1	0,1	0,1
Technikum/befejezte	0,4	4,7	4	3,2
Főiskola/tanul	3,8	12,2	2,5	6,4
Főiskola/nem fejezte be	0	0,8	0,4	0,5
Főiskola/befejezte	0	4	7,7	4,2
Egyetem/tanul	3,4	9,7	2,3	5,3
Egyetem/nem fejezte be	0	0,1	0,3	0,2
Egyetem/befejezte	0	0,8	4,2	1,8
PhD/tanul	0	0,1	0,5	0,2
PhD/befejezte	0	0	0	0
Mindösszesen	99,8	99,7	99,9	100

1. táblázat

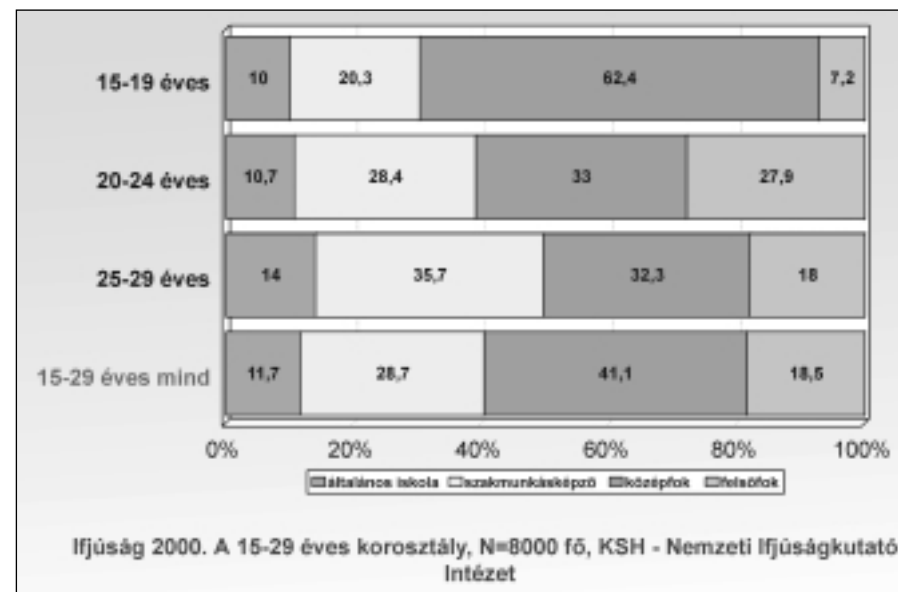
A jelenlegi iskolai szint (részletes) életkor szerint (N=7917)

git adó típusok kiterjesztése, a szakmai iskolai képzésben részt vevők létszámának csökkentése és így tovább (Andorka 1996).

A 3. számú grafikonon pedig jól látható, hogy a kilencvenes második felében nem csak a felsőoktatásba felvettek emelkedése, de az egyes évfázatok csökkenése is oka annak, hogy egy korosztályból egyre többen kerülnek be felsőoktatásba. A kilencvenes években a közoktatás és a felsőoktatás expanziójának, a piacgazdaság kihívásainak következményeként a 15-29 éves fiatalok körében a tanuló és egyre tovább tanuló fiatalok csoportja növekedett, különösen a kilencvenes évek második felétől, tehát egyre kedvezőbb demográfia háttérben valósul meg, amely tovább növelheti a tanuló fiatalok közötti versenyt.

A továbbiakban megvizsgáljuk, hogyan alakult 2000-ben Magyarországon, korcsoportonként a 15-29 éves fiatalok iskolázottsága.

A Ifjúság 2000 vizsgálatban azt látjuk, hogy 15-29 éves korosztályban a legnagyobb a szakképzőt végzetek csoportja (23,5%). A második a szakközépiskolát és gimnáziumot végzetek csoportja (11,4%, illetve 6,8%; összesen 18,2%). A harmadik legnagyobb csoport viszont még az általános iskolát befejezettek csoportja (9,7%). A tanuló fiatalok körében viszont a legnagyobb a szakközépiskolában és gimnáziumban tanulók csoportja (8,1%, illetve 8,6%; 16,7%). A főiskolát és egyetemet elvégzők aránya – 4,2%, illetve 5,3% összesen: 9,5% – ennél magasabb a tanulók aránya 6,4%, illetve

4. grafikon

Az iskolai szint korcsoportok szerint

5,3% összesen: 11,7%. A tanuló fiatalok közül a szakmunkástanulók már a harmadik helyre estek vissza 3,7%-kal. Figyelemre méltó még a különböző iskola szinteken lemorzsolódók aránya: az általános iskolát nem fejezte be 1,4%, a szakmunkásképzőt a 1,5%, a gimnáziumot és a szakközépiskolát 1,4%, a főiskolát és az egyetemet 0,7%! (lásd: 1. számú táblázat)

Az Ifjúság 2000 vizsgálat adatai alapján az ezredfordulóra Magyarországon *egy új ifjúság képe rajzolódik ki*. A kilencvenes években a közoktatás és a felsőoktatás expanziójának, a piacgazdaság kihívásainak következményeként a 15-29 éves tanuló fiatalok váltak a fiatalok egyik legfontosabb csoportjává. Ez összefügg azzal, hogy az iskolázottsági szint emelkedik, az iskolában eltöltött idő megnövekszik: a 20-24 évesek 27,9%-a tanul főiskolán, egyetemen, illetve fejezte be a főiskolát, egyetemet, addig a 25-29 éveseknek 18%-a. A 15-24 éves fiatalok közül a 15-19 évesekre a középiskolába járás, a 20-24 évesekre pedig a felsőfokú intézményekbe járás, illetve befejezése jellemző, szemben a 25-29 évesekkel, akik többsége szakmunkásképzőt, illetve középiskolát végzett.

GLOBALIZÁCIÓ ÉS NÖVEKVŐ EGYENLŐTLENSÉGEK

Nemzetközi tendencia, hogy egyre többen és magasabb életkorig vesznek részt az iskolarendszerű képzésben, nagyobb tömegek számára mind későbbi időszakra toódik tehát a munkaerőpiacra való kilépés időszaka. Az oktatás ilyen értelmű expanzióját részben a gazdasági fejlődés igényei kényszerítik ki abban az értelemben, hogy a dolgozóknak egyre több és színvonalasabb képességre van szükségük. Az oktatás expanziója szorosan összefügg a munka világával is, beleértve a munkanélküliséget is, amely minden fejlett országban azzal jár, hogy a fiatalok munkájára egyre későbbi életkorban van és lehet szükség, illetve azzal, hogy egyre nehezebbé válik a fiataloknak a munkaerőpiacra való belépése is. A gyermek és ifjúkor meghosszabbodása mellett az oktatás expanzióját társadalompolitikai törekvések is szorgalmazzák, de az expanzió mértékadó elemzések szerint ma fejlett világ-szerte öngerjesztő, gyorsító folyamatnak is látszik: a magasabban képzett szülők gyermekeiknek is magasabb, sőt, a sajátjuknál is magasabb képzettséget igényelnek (Lukács 1996; Gábor 1996). „Egy 1995-ös számítás szerint a fejlett országokban az 1992-ben ötéves gyerekek változatlan trendekkel átlagosan az alábbi mennyiségű – tanévekben mért – időt fognak teljes idejű nappali képzésben illetve felsőoktatási intézményekben tanulni: Észak-Amerikában 14,2-14,7 évet, Európai Unió tagállamaiban 13,4-15,9 évet, a többi európai OECD országokban 9,4-15,4 évet, Csehországban, Magyarországon, Lengyelországban, Oroszországban több mint 12 tanévet” (Lukács 1996, 208).

A magyar oktatási rendszer átalakulása felgyorsult, miközben az oktatási rendszer esélyegyenlőség-központú ideológiája több ponton megkérdőjeleződött. A megkérdőjelezés nem feltétlenül az egyenlőtlenségek növekedésének következménye, hanem inkább annak, hogy a tömegesedés, demokratizálódás, globalizálódás nem vezet az

egyenlőtlenségek csökkenéséhez, hanem új típusú egyenlőtlenségek jönnek létre. (Lukács 1996)

Az oktatási expanzió tehát a származási, területi és etnikai egyenlőtlenségek megmaradása mellett következik be. Különösen élesekké válnak az etnikai különbségek. Jól megfigyelhető mind az iskolázottsági, mind a munkaerő-piaci pozíció szerint a roma fiatalok hátrányos helyzete: „A 15-19 éves korcsoportban 1993 végén a foglalkoztatottak aránya a nem romáknál 15,1% volt, a romáknál 15,6%, a munkanélküliek aránya a nem romáknál 7,2%, a romáknál 11,4%, az inaktívaké a nem romáknál 77,7%, romáknál 73,0%. Ezek az arányok látszólag közel állnak egymáshoz. A látszat azonban csal. A majdnem 78% inaktív nem roma személynek döntő többsége (a korcsoport 70,1%-a) tanuló volt. A ténylegesen inaktív személyek aránya 7,6%. A roma fiataloknak viszont csak 24,9%-a volt tanuló. A nem roma tanulók 5,2%-a főiskolára vagy egyetemre járt, 55,5%-a szakközépiskolába vagy gimnáziumba és csak 6,2%-uk általános iskolába. A 15-19 éves roma tanulók 45,4%-a általános iskolába járt, 10%-a szakiskolába, 30,8%-a szakmunkásképzőbe, 13,5%-a szakközépiskolába vagy gimnáziumba és 0,2%-uk folytatott felsőfokú tanulmányokat” (Kemény 2000, 70).

Az iskolaszervezet átalakulása során, különösen a kis iskolákkal kapcsolatban figyelhető meg a területi különbségek növekedése. „A kis iskolák ügye szorosan összefügg a kistélepülések problémájával. Az iskolák több mint fele (58%) községekben található, miközben az osztályok 44%-a, a pedagógusok 41%-a található itt, és a tanulók 40%-a tanul ezekben az iskolákban. Az összevont osztályok aránya a városokban elenyésző, az ilyen osztályok 86%-a a községekben van. Ennek megfelelően az egy iskolára jutó tanulók száma messze alacsonyabb, mint a városokban (miközben a különböző típusú városok átlagszámait közt nem annyira nagy a különbség), az egy osztályra és egy pedagógusra jutó tanulók számában viszont nem akkora a különbség a községek javára. A 10.000 fő alatti településeken volt található az iskolák 60,5%-a, míg a tanulók 42,1%-a tanult ezeken a településeken. Az 500 fő alatti településeken átlagosan 51 fős iskolák működnek, ami a 10.000 fő alatti településeken működő iskolák átlagának is kevesebb, mint harmada. A legújabb monitor vizsgálatok alapján úgy tűnik, hogy az elmúlt években is csökkent a tanulmányi teljesítmények tükrében mért oktatás színvonala, és ezen belül is nőtt a szakadék a falusi, községi és a városok iskolák között - az utóbbiak javára” (Lannert 1996, 222-223).

„Az oktatási rendszer átalakulását nagy mértékben befolyásolja az is, hogy Magyarország mozgásterét és lehetőségszféráját a globalizációs folyamatok jórészt elháríthatatlan hatásai, továbbá az euro-atlanti integrációba való beilleszkedés feltételei és szükségletei határolják be” (Gazsó 2001, 137). A kilencvenes évek közepére Magyarországon kiépült a piacgazdaság, amely azt is eredményezte, hogy a magyar fiatalokat ugyanazok a kihívások érik, mint a fejlett világ ifjúságát.

„1989-ben megkezdődött kelet-európai átalakulási folyamat – Magyarországon legalábbis a kilencvenes évek közepére – befejeződött. Létrejöttek a gazdasági, a politikai és a jogi alapintézmények, s ezeknek további jelentős mértékű megváltozása nem vár-

ható. Ilyen alapintézmény a tulajdoni rendszer, amely lényegében Magyarországon többé-kevésbé kiépült. Létrejött a magántulajdon átfogó rendszere, ezen túlmenően pedig a nagy tulajdonokban kialakult a nyugati magántőke nagy rendszere, amely megváltoztathatatlanul jelen van. A magyar modell igazi magántulajdonosi modell, a magántulajdonosok világosan láthatók, csak nem Budapesten vannak, hanem Amszterdamban, Londonban, vagy San Franciscóban, és a legkönnyörtelenebb, leghatékonyabb módon, naponta meghatározzák tulajdonuk sorsát. A tulajdonosok felosztják az egymás közötti munkamegosztásban és stratégiai szövetségben a tőkét, a munkaerőt, a jövedelmeket. Ez azt is jelenti, hogy a tulajdonosi rendszer alapján lényegében a piacgazdaságnak az alapintézményei: a pénzügyi-szolgáltatási rendszer, a kereskedelem-szolgáltatási rendszer, az ipar és az agrárgazdaság nagy rendszerei döntő többségükben a mai formában fognak az elkövetkezendő évtizedekben élni... A Magyarországon jelenlévő multinacionális vállalkozások meghatározzák az ország sorsát.” (Lengyel 2000, 39-40).

Azaz a magyar fiatalokat a kilencvenes években ért kihívásokat a globalizált világ kihívásainak is tekinthetjük, melynek eredményeképpen az ifjúsági korszakváltás Magyarországon hihetetlen gyorsasággal ment végbe, és köszöntött be az iskolai ifjúsági korszak.

Az iskolai ifjúsági korszak kihívásainak egyike a *globális versenyhelyzet*: „A világgazdaságba való bekapcsolódásunk óriási versenyt indított el, globális versenyhelyzetbe kerültünk, ami azt jelenti, hogy ma a munkaerőnek nem az országon belül kell a piacon versenyben maradnia, hanem versenyeznie kell a malajziai munkaerővel is. Ma a vásárosnaményi munkás többek között azért nem jut munkához, vagy azért nyomják le a bérét, mert Kínában 14 éves kislányok negyed annyért csinálják azt, amit ő. A napi verseny – hadd tegyem hozzá – természetesen Németországgal is folytatott verseny, ahol tízszeres bérért hajlandók csak ugyanazt a munkát elvégezni, és ahonnan menekül a tőke. Ez a versenyhelyzet megkövetelné, hogy belső mobilizáció jöjjön létre. Rugalmas munkaerőpiac, rugalmas státuszpiac, rugalmas és horizontális kapcsolati és hálórendszer.” (Lengyel 2000, 41)

Az iskolai ifjúsági korszak magyarországi kialakulása Angliához hasonlóan (Chisholm 1993, 63.) a „két ország modell” fennmaradása mellett megy végbe: „Ennek az átalakulási folyamatnak a végeredménye az, hogy Magyarországon igenis hallatlan emelkedés van lokálisan, egyes régiókban, városokban, városrészekben, soha nem látott mértékű szabadság. A jólétek hálózata jön létre. Én azt gondolom egyébként, hogy ez nem egy szűk kisebbség. Nem értek egyet a politikusokkal, amikor azt állítják, hogy ez csupán néhány százezer ember jóléte és tízmillió ember nyomorog. Nem, milliókról van szó, akik bejutottak Pannóniába. A három-három és félmillió Pannóniában átlagosan 5-8% a munkanélküliség, az egy főre jutó GDP kétszerese a szegényebb Hunniának, ide vándorol évi 1-1,2 milliárd dollárnyi külföldi tőke. A létező Pannónia nem kíván Hunniával közösködni, ahol 14-17% a munkanélküli, ahová 500-600 millió dollár vándorol csak évente, ahol létminimum alatt, vagy akörül él az ott lakók negyede” (Lengyel 2000, 43-44)

A Replika 1991. évi 4. számában Leszakadók – a gazdasági és társadalmi szerkezetváltás alternatívái című vitában a közgazdászok és szociológusok már foglalkoztak a magyar társadalmi átalakulás következményeivel. Ebben a vitában Kemény István a munkanélküliség alakulásával kapcsolatban jegyezte meg, hogy a munkanélküliek egyik csoportja a fiatalok közül kerül ki. „Tavaly, 1990-ben 128 ezer volt a munkába lépő fiatalok száma. Ebben az évben 138 ezer, jövőre 140 ezer, 1993-ban 160 ezer lesz, és ez a magas szám még maradni fog 1994-ben és 1995-ben is. Már most nem találnak munkát a fiatalok. Minél nagyobb a számuk, annál rosszabb lesz a helyzetük, és mivel az oktatási rendszer, amelyet említettem, nem nyújtott nekik olyan képzést, amivel a piacon boldogulni tudnának, nem tudnak elhelyezkedni. Tehát munka közben sem tudnak megtanulni semmit, mert nem kapnak munkát. Ebből a sokezzres, sok tízezzres rétegből valószínűleg megint előáll az alkalmazhatatlanoknak egy másik nagy tömege” (Kemény 1991, 9)

Kemény azt is megjegyzi, hogy „Ilyen jelenségek Nyugat-Európa országaiban is tapasztalhatók. Egyáltalán nem állja meg a helyét az a feltevés, hogy ha nagyon gyorsan kiépítjük a piacgazdaságot és az nagyon jól fog működni, akkor az magától megoldja a tartósan munkanélküliek és az alkalmazhatatlanok problémáját. Való igaz az, hogy például Franciaországban vagy Angliában immáron tíz éve tart egy új leszakadási folyamat, amely azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a társadalomból kiesik tagjainak egy jelentős része. Erre nézve pedig nincsenek jó megoldások; tulajdonképpen még jó javaslatok sincsenek. Féltő, hogy ez a probléma nálunk sokkal nagyobb arányú lesz.” (Kemény 1991, 9)

Azaz a kilencvenes évek elején felvetődik az a kérdés, hogy a piacgazdaság kiépülése az ország globális világba való integrálódásával jár. A globalizálódás viszont a nyolcvanas évektől az egyenlőtlenségek növekedésével jár együtt.

„Angliában a 19. század vége óta jövedelemelosztási statisztikákat készítenek, s az azóta eltelt időszakot figyelembe véve a felsőbb és alsóbb társadalmi rétegek közötti jövedelmi különbségek most a legnagyobbak. Az Egyesült Államokban a jövedelmek egyenlőtlenségei az 1980-as évek óta számottevő mértékben emelkedtek: 1977 és 1989 között a jövedelmekben bekövetkezett emelkedés 60%-a a lakosság legtehetősebb 1%-ának hozott hasznot. 1989 és 1995 között pedig a legalacsonyabb keresetekkel rendelkezők között a férfiak 80, a nők 70%-ának reáljövedelme stagnált vagy csökkent (Wendt, Robert 2002, 64).

„1992 óta a jövedelmi egyenlőtlenségek Magyarországon – amely nem tartozik a szegényebb kelet-európai országok közé – élesen emelkedtek. A lakosság legjobban fizetett 10%-a most a bruttó jövedelem 25%-ához jut hozzá, míg a legszegényebb 10%-a csak 3,8%-kal rendelkezik. A növekvő munkanélküliség, a jövedelmi egyenlőtlenség, a hanyatló reálbér, a nyugdíj és a munkanélküli segély a létminimumon vagy az alatta élő emberek számának növekedését eredményezte.” (Wendt, Robert 2002, 65)

Ezt az állítást támasztják alá Ferge Zsuzsa vizsgálatai, aki a kilencvenes évek Magyarországon „az elszabaduló egyenlőtlenségekről” beszél (Ferge 2000). Az egyik legutóbbi tanulmányában pedig hangsúlyozza: „ami az egyáltalán mérhető jövedelmi

egyenlőtlenségeket illeti, a két szélső tized közti szorzó 1987-ben kevesebb mint ötszörös volt, 2000-ben pedig közel tízszeres” (Ferge 2002, 21).

Az elszabaduló egyenlőtlenségek regionális összefüggésben is megragadhatóak: „Mára a területi és települési egyenlőtlenségi rendszerben a két vagy egy évtizeddel korábbi időszaknak többszörösére ugrottak az egyenlőtlenségek, különösen pozitív pólus (a főváros és a nyugati országrész), a dinamika és az (új) gazdagság polarizációja tűnik szembe” (Matolcsy 2000, 21) Matolcsyék munkaközössége kiemeli: „A fővárossal együtt vizsgálva a megyék közötti – egy lakosra jutó GDP-vel mért – gazdasági fejlettség különbségeit, megállapítható a súlyozott relatív szórás növekedett (az 1975-ös 26,4 %-os 1997-ben 43,8 %-ra), a legfejlettebb és legelmaradottabb térség közötti olló nyílt (1975-ben a főváros és Szabolcs-Szatmár közötti fejlettségi rés több mint kétszeres volt, míg 1997-ben a Budapest-Nógrád arány az egy lakosra jutó GDP-ben már több mint három és félszeres). Csak a vidéket vizsgálva ellenben zárul a fejlettségi olló, csökken a szórás (22,2%-ról 19,4-re, s a szélső értékek Komárom és Szabolcs, illetve Fejér és Nógrád között lényegében azonosak azaz a vidék fejlettségét tekintve ma összességében homogénebb, mint kért évtizeddel ezelőtt, itt jellemző folyamat a ‘lefelé nivellálódás’.” „A nagy elmozdulás azonban tulajdonképpen nem a fejlettségi különbségek mértékében nem a fejlettség térszerkezetében van. Budapest kiugró dinamikája uralja az átalakulási folyamat markáns megosztó dimenzióját, az erős gazdasági tartalmú települési rangsort is. A hangsúly a települési tagozódás gazdasági tartalmán van, amely települési lejtőt a korábbi évtizedekben alapvetően formáló infrastrukturális, ellátottsági tagoltság mellé lépett. A településrendszer csúcsán álló főváros mellett a nagyobb vidéki városokban nőtt leginkább a vállalkozási aktivitás, a munkanélküliség a városokban mindvégig 10% alatt maradt, a jövedelmek reálértéke is kevésbé csökkent” (Matolcsy 2000, 17)

Azaz a globalizáció kísérő jelensége „míg a munkafeltételek és a társadalmi biztonság a globális verseny által felülről diktált kényszerítő tényezők hatására romlanak, addig a tőketulajdonosoknak egyre több lehetősége van a legjövedelmezőbb befektetések fellelésére. A privatizáció csökkenő szolgáltatási díjakhoz és foglalkoztatáshoz vezet, ugyanakkor a privatizált vállalatok vonzó befektetési lehetőségeket kínálnak a tőketulajdonosoknak. Ily módon egy etnikai alapon megosztott társadalmi hierarchia van kiépülőben a globalizáció logikájával összhangban.” (Wendt, Robert 2002, 65)

A továbbiakban a fiatalok iskolai előmenetelét befolyásoló tényezőket vizsgáljuk, illetve az iskolázottsági szint és a munkába való átmenet kérdésével foglalkozunk. Közhely, hogy bármilyen jóindulatú oktatáspolitikai szándék mellett is, a társadalmi egyenlőtlenségek már az oktatás szintjén is reprodukálódnak. Az alsóbb rétegekhez tartozó családokból származó fiatalok gyengébb iskolákba kerülnek, illetve kisebb eséllyel vesznek részt a felsőoktatásban, az etnikai kisebbségek egyrészt nyelvi, másrészt pedig sajátos tradícióik által sikertelenebbek a képzések területén.

A regionális egyenlőtlenségek megragadásával arra is választ keresünk, hogy az iskolai hátrányok a prosperáló, illetve válságövezetekben növekednek, illetve csökkennek-e, másképpen fogalmazva választ keresünk arra, hogy a piaci rendszer fejlődése,

illetve annak kifejlődésének hiánya növeli-e az iskolázottsági egyenlőtlenségeket.

Kiemelten foglalkozunk azzal, hogy a fiatalok nyelvismeretét és kommunikációs státuszát milyen mértékben befolyásolják a származási, területi, etnikai és regionális különbségek, illetve kérdésünk az is, hogy a fiatalok körében beszélhetünk-e generációs szakadékról, és ha igen, ez a generációs szakadék milyen mértékben ágyazódik be a származási, területi, iskolai egyenlőtlenségek rendszerébe.

A fiatalok nyelvismeretének és kommunikációs státuszának vizsgálata választ adhat arra, hogy milyen mértékben képesek a magyar fiatalok válaszolni a globalizáció kihívásaira, és ebben az oktatási rendszer esélynövelő, illetve a „leszakadást növelő” szerepet tölt-e be.

15-29 ÉVES FIATALOK ELTÉRŐ ISKOLAI ÉS ÉLETESÉLYEI. ÁTMENET A TANULÁSBÓL A MUNKÁBA

Az Ifjúság 2000 adatai is azt mutatják, hogy az iskolai szint meghatározó szerepet játszik abban, hogy a fiatalok fehér vagy fekete kockára kerülnek.

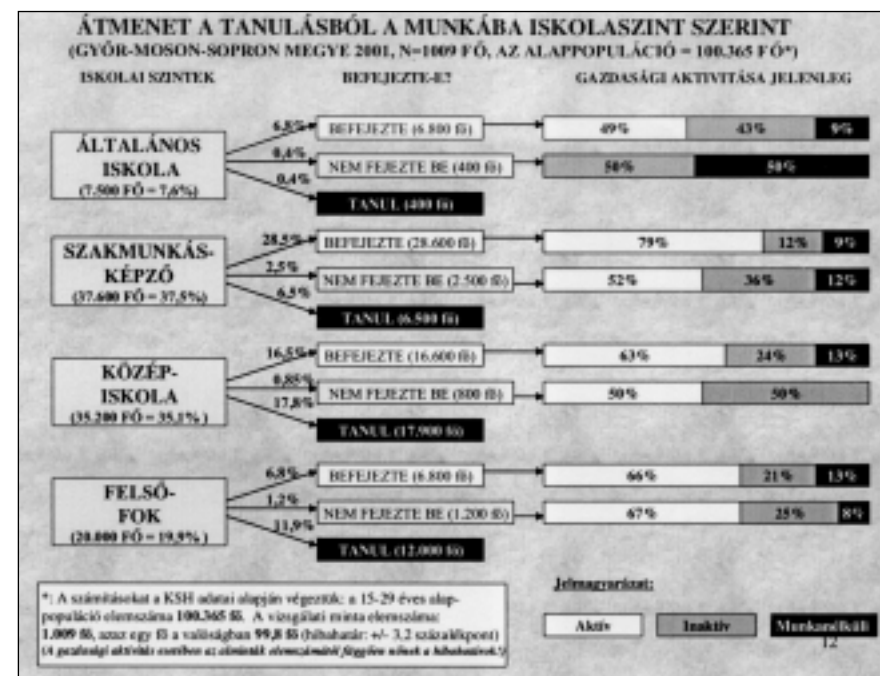
1. ábra

- Azoknak, akik *nem fejezték be az általános iskolát*, csak egyharmada lépett be a munkaerőpiacra, csaknem egyötöde munkanélkülivé vált, és a munkanélkülieknek egyötöde soha nem dolgozott. Ezeknek a fiataloknak fele inaktív, akiknek mintegy háromnegyede soha nem dolgozott. (Lásd: 1. ábra)
- Azoknak, akiknek legmagasabb iskolai végzettsége *befejezett általános iskola*, alig több mint kétötöde aktív kereső, csaknem egyharmada inaktív, akiknek mintegy fele nem dolgozott soha. A munkanélküliek aránya 16,7%, akiknek alig több mint egynegyede soha nem dolgozott.
- A *szakmunkásképzőt végzetteknek* háromnegyede aktív kereső. 15%-a inaktív, és egyötödük nem dolgozott soha. Munkanélküli 9,9%, akiknek egyötöde soha nem dolgozott.
- A *középiskolát végzetteknek* közel háromnegyede aktív kereső. Közülük 14,7% inaktív, és mintegy egyötödük nem dolgozott soha. A munkanélküli ebben a csoportban 6,8%, akiknek fele soha nem dolgozott.
- A *főiskolát és egyetemet végzetteknek* 81,7%-a aktív kereső, alig több mint egytizede inaktív, és 15%-a nem dolgozott soha. A diplomások 3,2%-a munkanélküli, és a diplomás munkanélkülieknek több mint a fele nem dolgozott soha.

A magyar fiatalok iskoláztatási esélyeinek eltérései, az egyes iskolázottsági szintekhez kapcsolódó eltérő munkaerő-piaci esélyek mögött felfedezhetjük a fiatalok iskolai ifjúsági korszakba való átmenetének két forgatókönyvét: a munkanélküliségi és a szabadidős szcenáriót. Az Ifjúság 2000 vizsgálatból az tűnik ki, hogy az általános iskola szintjén megrekedt a magyar 15-29 éves fiatalok közel 10%-a, valamint azok, akik már az általános iskolából lemorzsolódtak. Ők a magyar ifjúság alsó, reménytelenül leszakadt rétegét képezik. Ezen fiatalok körében a származási hátrányok a területi hátrányokkal halmozódnak, illetve ezek a hátrányok regionálisan is egyre inkább koncentrálnak. Azok, akik csak általános iskolát végeznek, illetve kimaradnak az általános iskolából, szakmunkásképzőből, és szakközépéből, valamint gimnáziumból, igen nagy eséllyel válnak munkanélkülivé. A munkanélküliségi forgatókönyv azzal jár, hogy potenciálisan már nagyon korán kialakul azon fiatalok csoportja, akik nagyon kis eséllyel integrálódhatnak a társadalomba, létrejön a társadalom alatti osztály reprodukciója. Az Ifjúság 2000 adatai szerint kb. 78 ezer fiatal esetében mondható el, hogy a társadalom alatti osztály tagjaivá válhatnak. A megkérdezettek közül ugyanis 32 ezren nem fejezték be az általános iskolát, 33 ezren a középiskolát, 13 ezren pedig kihullottak a felsőoktatásból. A 32 ezer általános iskolát nem végzett fiatal közül ötezen munkanélküliek voltak, 16 ezren pedig inaktívak, és mindössze 11 ezren találtak maguknak munkát. Minden második fiatalnak – aki nem fejezte be az általános iskolát – édesapja sem fejezte be alapfokú tanulmányait. Azaz a társadalom alatti osztállyá válás adott iskolázottsági hátrány reprodukciójának eredménye.

A fiataloknak a tanulásból a munkába való átmenetét azonban nemcsak a fiatalok iskolázottsága befolyásolja. Az összefüg az oktatási expanzióval. Nehezíti az iskolából munkába való átmenetet „a diploma inflálódása és diplomások körében növekvő ver-

senyhelyzet” (Furlong-Stalder-Azzopardi 2003). Ráadásul az adott iskolai végzettség eltérő lehetőséget nyújt a prosperáló, illetve válságövezetekben. Ez jól kirajzolódik, akkor, amikor az iskolából a munkába való átmenetet Magyarország egyik legprosperálóbb térségében, Győr-Moson-Sopron megyében vizsgáljuk meg:

2. ábra

Az országos adatok azt mutatják, hogy a fiatalok iskolai szintje jelentős mértékben befolyásolja az átmenetet a tanulásból a munkába. Az Ifjúság 2000 és a Győr-Moson-Sopron megyei 15-29 éves fiatalok összehasonlító elemzése alapján a következő tendenciákat figyelhetjük meg.

Országosan azoknak, akik az általános iskolát nem fejezték be, csak egyharmada lépett be a munkaerőpiacra, csaknem egyötöde munkanélkülivé vált. Ezeknek a fiataloknak fele inaktív, és egyharmada dolgozott. Ezzel szemben Győr-Moson-Sopron megyében, akik nem fejezték be az általános iskolát, azoknak fele vált munkanélkülivé, másik fele pedig inaktív.

Országosan azok közül, akiknek legmagasabb iskolai végzettsége befejezett általános iskola, alig több mint kétötöde aktív kereső, mintegy kétötöde inaktív. A munkanélküliek aránya pedig 16,7%. Győr-Moson-Sopron megyei fiataloknak - hasonló isko-

lai végzettséget figyelembe véve – csaknem fele aktív kereső, mintegy kétötöde inaktív és 9%-a munkanélküli!

Országosan a szakmunkásképzőt végzetteknek háromnegyede aktív kereső. 15%-a inaktív, munkanélküli pedig egytizede. A Győr-Moson-Sopron megyeieknek viszont csaknem négyötöde aktív kereső, alig több mint egytizede inaktív és nem egészen egytizede munkanélküli.

A Győr-Moson-Sopron megyei vizsgálatnak egyik fontos tanulsága, hogy az iskolai szint emelkedésével nem csökken, hanem éppen ellenkezőleg, relatíve emelkedik a munkanélküli fiatalok aránya. Ezek az eltérések arra hívják fel a figyelmet, hogy multinacionális cégek által dominált, prosperáló térségben a fiatalok munkaerő-piaci helyzete is megváltozik, de megváltozik a fiataloknak a tanuláshoz és a munkához való viszonya is. Phil Cohen az ifjúsági munkanélküliséggel összefüggésben írja: „Ha az ifjúsági kultúrák találnak anyagi alapot a rejtett gazdaságban, akkor nyújthatnak egyféle megoldást a blokkolt átmenetek problémájára. A gyenge hálóknak ugyanis a munkanélküliség könnyebben kötődik az ifjúsághoz úgy, hogy mindkettőt – ha nem is egyformán elérendő célnak, de – legalábbis állandó és nem ideiglenes állapotnak tekintik: ez a tanonckodás a tanonckodáshoz. Már nincs szükség arra, hogy a fiatal felnőtté váljon, a munka pancseroknak való, az osztály pedig egyszerűen csak egy stílus. Ez a fajta mobil individualizmus azonban – még szélsőséges formájában is –, amely a munkanélküli fiatalok legkevésbé mobilizált csoportjainál most jelenik meg, nagyon sokban különbözik a középosztályok választól. A diplomás munkanélküli számára a munkanélküliség egy időben elhúzódó ifjúsági moratóriumként is értelmezhető, amely lehetőséget teremt arra, hogy megkeresse valódi énjét, sőt egy kicsi féktelen kalandozásra is lehetőséget kínál. Néhányan továbbra is arra várnak, hogy végül értelmiségi munkát kapjanak. Sokan azonban egyre inkább elutasítják a karrier kódját, ami különösen a munkásosztálybeli háttérrel rendelkező diplomásokra jellemző. Ők a szakképzés és a tanonckodás kódjait, az alternatív ideológiát és a manuális készségeket kombinálják egy új, kreatív szintézist hozva létre. Ezek az új kézművesek legalább annyira különböznek a hippiktől, mint a régi munkás arisztokráciától. Soraikból azonban új vezetők kerülnek ki, különösen a belvárosi negyedekben, ahol sokan közösségi szervezetekben, szövetkezetekben és a munkanélküli fiatalok számára fenntartott projektekben dolgoznak. Ők erős 'globális' hálókat kínálnak a gyenge helyi hálók helyett. E réteg számára tehát a munkanélküliség volt az ugródeszka az alternatív munka világába. Ironikus módon az ambiciózus kevesek számára aztán éppen ez jelentheti a visszatérést az értelmiségi számlétra” (Cohen 1997).

A diplomás munkanélkülieket közelebbről megvizsgálva ugyanis azt találtuk, hogy többségük részint valamiféle munkát végez, sőt ketten teljes munkaidőben dolgoztak, feltehetően a rejtett/szürke gazdaságban. Továbbá azok az adatok, amelyek a fiatalok növekvő munkaerő-piaci mobilitását mutatják, azt támasztják alá, hogy a fiatalok próbálkozása, kísérletezése egyre inkább az ifjúsági életszakasz részévé válik, mely folyamatnak a diplomások munkanélkülisége is része lehet. A diplomások helyzetét befolyásolja vállalkozóként való elhelyezkedésük is. A fiataloknak mintegy egytizede

helyezkedett el Győr-Moson-Sopron megyében vállalkozóként, vagy tanulás és más munka mellett vállalkozóként is. Legnagyobb ez az arány a férfiak, a 24-26 évesek, és a főiskolát végzettek, valamint a nagyvárosiak azaz a győri fiatalok között.

A Győr-Moson-Sopron megyei fiatalok munkaerőpiaci helyzete: az alacsonyabb iskolázottságúak nagyobb esélye a munkavállalásra, a diplomások pályára való kerülésének éppen a prosperáló térségben megmutatkozó növekvő nehézségeire felhívja a figyelmet, hogy „a munkaerőpiacra való belépéssel egyre újabb individualizációs hullámok indulnak meg a családhoz, a szomszédsághoz, a kollégákhoz fűződő, a foglalkozási és szakmai kötelekben, valamint egy-egy meghatározott regionális-kulturális és hagyományhoz és vidékhez fűződő kötelekben. Ezek az individualizációs hullámok versenyeznek a 'munkaerő-piaci kollektív sors' tapasztalataival, például a 'bérmunkáslét' társadalmi kockázataival (munkanélküliség, értékvesztés stb.)” (Beck 1999).

A SZÁRMAZÁSI ÉS TERÜLETI KÜLÖNBSÉGEK ÉS AZ ISKOLAI ESÉLYEK

Azt, hogy a fiatalok milyen iskolázottsági szintre jutnak el, alapvetően meghatározza az apa és az anya iskolázottsága. Különösen érvényes ez az állítás a legalacsonyabb és a legmagasabb iskolai szinten. Azoknál, akik nem fejezték be az általános iskolát, az apák 51,3%-a nem végezte el az általános iskolát, 33,8%-a pedig nyolc általánost vég-

	nyolc osztályt sem	nyolc általá- nos	szak - munkás képző ¹	gimná- zium	szak- közép- iskola	techni- kum	főiskola	egyetem	tudo- mányos fokozat ¹	
Általános iskolai tanuló	14,6	24,4	41,5	12,2	0	2,4	4,9	0	0	100,0
Általános iskolát nem fejezte be	51,3	33,8	12,5	0	1,3	0	1,3	0	0	100,0
Általános iskolát befejezte	16,5	44,3	30,5	1,2	1,5	2,7	2,1	1,2	0	100,0
Szaktanuló	3,0	30,1	55,1	1,3	4,2	3,4	2,1	0,8	0	100,0
Szaktanulót nem fejezte be	13,1	32,1	42,9	4,8	3,6	1,2	2,4	0	0	100,0
Szaktanulót befejezte	3,2	25,2	58,9	2,9	3,2	3,8	1,6	1,1	0,1	100,0
Szakközépiskolában tanul	0,9	8,3	53,3	8,0	10,5	9,1	5,7	3,7	0,5	100,0
Szakközépiskolát nem fejezte be	0	28,1	57,9	1,8	5,3	7,0	0	0	0	100,0
Szakközépiskolát befejezte	2,1	11,8	57,6	4,5	10,4	7,0	4,4	1,8	0,4	100,0
Gimnáziumban tanul	0,9	6,9	37,1	7,7	13,1	8,6	12,0	11,0	2,7	100,0
Gimnáziumot nem fejezte be	0	29,6	37,0	7,4	3,7	11,1	11,1	0	0	100,0
Gimnáziumot befejezte	1,4	8,9	44,4	11,4	7,6	8,5	9,2	8,2	0,5	100,0
Technikumban tanul	0	13,0	44,0	13,0	11,0	4,0	7,0	7,0	1,0	100,0
Technikumot nem fejezte be	0	0	16,7	16,7	16,7	0	50,0	0	0	100,0
Technikumot befejezte	1,0	11,9	47,3	6,0	8,5	10,0	8,0	6,0	1,5	100,0
Főiskolán tanul	0,7	4,9	38,9	9,0	9,5	11,8	13,4	10,2	1,6	100,0
Főiskolát nem fejezte be	0	3,4	37,9	24,1	10,3	3,4	3,4	13,8	3,4	100,0
Főiskolát befejezte	1,4	8,5	31,1	7,8	13,4	13,8	9,2	11,7	3,2	100,0
Egyetemen tanul	0,3	1,7	24,1	7,8	8,6	10,2	12,5	30,7	4,2	100,0
Egyetemet nem fejezte be	9,1	0	0	9,1	0	0	27,3	45,5	9,1	100,0
Egyetemet befejezte	0,8	1,7	15,3	5,9	11,0	20,3	14,4	26,3	4,2	100,0
PhD -n tanul	0	0	47,1	0	0	11,8	11,8	29,4	0	100,0

2. táblázat

Jelenlegi iskolai szint az apa legmagasabb iskolai végzettsége szerint (N=7917)

	nyolc osztályt sem	nyolc általá- nos	szak- munká- képző	gimná- zium	szak- közép- iskola	techni- kum	főiskola	egyetem	tudo- mányos fokozat	
Általános iskolai tanuló	29,5	29,5	18,2	11,4	6,8	0	4,5	0	0	100,0
Általános iskolát nem fejezte be	60,9	28,3	9,8	0	0	0	0	1,1	0	100,0
Általános iskolát befejezte	20,6	55,6	11,6	6,0	3,1	0,8	1,8	0,3	0,3	100,0
Szaktanulmányos tanuló	5,8	42,3	28,8	9,9	8,8	0,4	3,6	0,4	0	100,0
Szaktanulmányos képzőt nem fejezte be	12,2	46,9	27,6	6,1	5,1	0	2,0	0	0	100,0
Szaktanulmányos képzőt befejezte	4,7	46,3	30,4	8,2	7,1	1,0	1,9	0,4	0,1	100,0
Szakközépiskolában tanul	1,3	17,6	28,7	19,4	21,0	2,0	7,6	2,0	0,5	100,0
Szakközépiskolát nem fejezte be	4,7	42,2	28,1	10,9	9,4	0	4,7	0	0	100,0
Szakközépiskolát befejezte	2,3	22,3	31,6	18,4	17,9	2,1	4,4	0,6	0,4	100,0
Gimnáziumban tanul	0,5	12,1	21,4	18,1	16,8	3,5	16,5	9,3	1,7	100,0
Gimnáziumot nem fejezte be	0	45,2	32,3	9,7	3,2	6,5	3,2	0	0	100,0
Gimnáziumot befejezte	1,2	19,6	23,7	21,2	15,9	1,4	11,8	4,7	0,4	100,0
Technikumban tanul	0	15,8	33,3	17,5	15,8	9	12,3	3,5	0,9	100,0
Technikumot nem fejezte be	0	20,0	20,0	40,0	20,0	0	0	0	0	100,0
Technikumot befejezte	1,3	21,3	29,6	13,0	19,1	4,8	8,7	1,3	0,9	100,0
Főiskolán tanul	1,3	9,6	18,3	21,5	18,5	6,3	18,1	4,6	1,9	100,0
Főiskolát nem fejezte be	2,9	14,3	34,3	14,3	14,3	8,6	8,6	2,9	0	100,0
Főiskolát befejezte	0,3	12,1	18,2	22,2	18,5	7,4	13,8	6,7	0,7	100,0
Egyetemen tanul	0,8	3,8	10,3	24,8	16,0	6,5	18,8	15,8	3,5	100,0
Egyetemet nem fejezte be	7,7	0	0	38,5	15,4	15,4	7,7	0	0	100,0
Egyetemet befejezte	0	4,0	9,5	20,6	15,9	7,1	18,3	23,0	1,6	100,0
PhD-n tanul	0	0	0	43,8	18,8	0	25,0	12,5	0	100,0

3. táblázat

Jelenlegi iskolai szint az anya legmagasabb iskolai végzettsége szerint (N=7917)

zett - az országos arány 3,8%, illetve 16,6%. Az anyáknál pedig 60,9%, illetve 28,3% a fenti arány - az országosan pedig 5,0 illetve 27,9%. A másik szélső pólus az egyetemet végzetek, akiknél 40,7% a felsőfokú végzettségű apák aránya és 4,2%-a rendelkezik tudományos fokozattal, az anyák esetében pedig 41,3%, illetve 1,6% a fenti arány. Az országos arány 13,5% illetve 11,1%! (lásd 2. és 3. táblázat)

Az egyes régiók között Budapesten az országos átlagnak mintegy fele a szakmunkásképzőt végzetek, illetve azoknál alacsonyabb iskolai szinten található fiatalok aránya, az egyetemet végzetek aránya pedig mintegy kétszerese az országos átlagnak. Azaz Budapest élesen elkülönül a többi régiótól, az új iskolai ifjúsági korszak kihívásai a budapesti fiatalokat érték el a kilencvenes években, azaz vált egyértelművé a fiatalok iskolában eltöltött idejének növekedése. Ezzel szemben kevésbé fejlett régiókban mint például Észak-Magyarországon, Észak-Alföldön a felsőoktatásban résztvevő fiatalok fejlett régiókhoz hasonló aránya, az alacsony iskolai végzettségűeknek nyolc általánost és szakmunkásképzőt végzeteknek, illetve szakmunkásképzőbe járóknak magas arányával párosul (lásd 4. és 5. táblázat). A 32 ezer általános iskolát be nem fejező fiatal regionális megoszlása egyértelműen kimutatta, hogy az észak-magyarországi régió van a legveszélyeztetettebb helyzetben: 23%-uk az Észak-Alföldről, 25%-uk Észak-Magyarországról kerül ki - összehasonlításként: Budapesten 1,8% ez az arány!

¹ A országos adatoknál összevontuk a felsőfokú végzettséggel és tudományos fokozattal rendelkezőket.

	Buda- pest	Közép- Magyar- ország	Közép- Dunántúl	Nyugat- Dunántúl	Dél- Dunántúl	Észak- Magyar- ország	Észak- Alföld	Dél- Alföld
Általános iskolai tanuló	12,5	12,5	12,5	6,3	8,3	14,6	6,3	27,1
Általános iskolát nem fejezte be	1,8	8,1	8,1	9,0	14,4	25,2	23,4	9,9
Általános iskolát befejezte	7,0	12,0	9,7	10,8	10,4	12,9	22,7	14,4
Szaktanulmányos tanuló	8,6	7,6	16,2	12,0	11,7	11,3	15,8	16,8
Szaktanulmányos képzőt nem fejezte be	8,5	7,7	10,3	17,9	6,8	21,4	9,4	17,9
Szaktanulmányos képzőt befejezte	8,6	11,6	13,4	11,3	11,0	12,8	16,9	14,4
Szakközépiskolában tanul	13,7	10,5	11,5	11,4	8,9	14,8	14,0	15,1
Szakközépiskolát nem fejezte be	29,0	1,4	7,2	14,5	8,7	15,9	14,5	8,7
Szakközépiskolát befejezte	19,8	14,2	12,2	7,8	9,2	12,5	11,4	12,9
Gimnáziumban tanul	23,4	8,3	9,7	10,5	8,5	11,6	18,2	9,8
Gimnáziumot nem fejezte be	28,2	7,7	5,1	10,3	5,1	15,4	15,4	12,8
Gimnáziumot befejezte	19,3	10,7	11,0	9,9	8,6	13,1	16,4	11,0
Technikumban tanul	14,3	15,1	6,7	17,6	9,2	10,1	19,3	7,6
Technikumot nem fejezte be	22,2	0	33,3	0	11,1	33,3	0	0
Technikumot befejezte	20,2	11,6	9,3	10,5	6,2	11,6	14,7	15,9
Főiskolán tanul	20,4	6,9	11,7	9,7	9,3	12,3	16,6	13,2
Főiskolát nem fejezte be	13,9	8,3	8,3	13,9	11,1	13,9	19,4	11,1
Főiskolát befejezte	24,6	9,3	10,2	6,6	8,4	12,0	16,2	12,9
Egyetemen tanul	31,3	5,0	7,2	7,6	9,8	11,0	15,3	12,9
Egyetemet nem fejezte be	15,4	0	0	7,7	23,1	0	15,4	38,5
Egyetemet befejezte	37,1	7,9	10,7	6,4	10,7	5,0	12,9	9,3
PhD -n tanul	64,7	0	11,8	5,9	11,8	0	0	5,9

4. táblázat

Jelenlegi iskolai szint régiók szerint (N=7917)

	Buda- pest	Közép- Magyar- ország	Közép- Dunántúl	Nyugat- Dunántúl	Dél- Dunántúl	Észak- Magyar- ország	Észak- Alföld	Dél- Alföld	Magyar- ország
Általános iskolai tanuló	0,5	0,7	0,7	0,4	0,5	0,7	0,2	1,2	0,6
Általános iskolát nem fejezte be	0,2	1,1	1,0	1,2	2,1	2,8	2,0	1,0	1,4
Általános iskolát befejezte	4,2	11,3	8,3	10,2	10,4	9,8	13,5	10,4	9,7
Szaktanulmányos tanuló	2,0	2,7	5,3	4,3	4,4	3,3	3,6	4,6	3,7
Szaktanulmányos képzőt nem fejezte be	0,8	1,1	1,3	2,6	1,0	2,5	0,9	2,0	1,5
Szaktanulmányos képzőt befejezte	12,6	26,6	27,9	25,9	26,7	23,6	24,4	25,3	23,5
Szakközépiskolai tanuló	6,9	8,2	8,3	9,0	7,4	9,4	7,0	9,2	8,1
Szakközépiskolát nem fejezte be	1,6	0,1	0,6	1,2	0,8	1,1	0,8	0,6	0,9
Szakközépiskolát befejezte	14,0	15,7	12,3	8,6	10,8	11,2	8,0	11,0	11,4
Gimnáziumi tanuló	12,5	7,0	7,4	8,9	7,6	7,8	9,6	6,3	8,6
Gimnáziumot nem fejezte be	0,9	0,4	0,2	0,5	0,3	0,6	0,5	0,5	0,5
Gimnáziumot befejezte	8,1	7,0	6,6	6,5	6,0	6,9	6,8	5,6	6,8
Technikum tanuló	1,3	2,2	0,9	2,6	1,4	1,2	1,8	0,8	1,5
Technikumot nem fejezte be	0,2	0	0,3	0	0,1	0,3	0	0	0,1
Technikumot befejezte	4,1	3,7	2,7	3,3	2,1	3,0	3,0	3,9	3,3
Főiskolai hallgató	8,1	4,3	6,6	6,0	6,1	6,1	6,5	6,3	6,4
Főiskolát nem fejezte be	0,4	0,4	0,3	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,5
Főiskolát befejezte	6,4	3,8	3,8	2,7	3,7	4,0	4,2	4,1	4,2
Egyetemi hallgató	10,3	2,6	3,4	3,9	5,3	4,5	5,0	5,1	5,3
Egyetemet nem fejezte be	0,2	0,0	0	0,1	0,4	0,0	0,2	0,5	0,2
Egyetemet befejezte	4,1	1,3	1,7	1,1	2,0	0,7	1,4	1,2	1,8
PhD -n tanul	0,9	0	0,2	0,1	0,3	0	0	0,1	0,2

5. táblázat

Jelenlegi iskolai szint régióként (N=7917)

Az adatokból azt látjuk, hogy a kilencvenes években az ország kettészakadása folytatódott, és növekedett a prosperáló és válságvezeték közötti különbség. A foglalkoztatottsági ráta alapján a nyugat-dunántúli, közép-magyarországi, illetve a közép-dunántúli régiókban az átlagnál magasabb, a dél-alföldi, dél-dunántúli, észak-magyarországi, valamint az észak-alföldi régiókban az átlagnál alacsonyabb. Különösen nagy a távolság az utóbbi két régió és az első régiók között (lásd 6. táblázat). A munkanélküliségi ráta alapján hasonló trend rajzolódik ki, legnagyobb a munkanélküliség az észak-magyarországi és az észak-alföldi régiókban, legalacsonyabb a nyugati és a közép-dunántúli régiókban (lásd 7. táblázat).

A Kemény István vezetésével végzett vizsgálatokból azt is látjuk, hogy a prosperáló és válságrégiók „lefedhetők” a romák arányával:

„A cigányok az egész ország területén szétszóródva élnek, de eloszlásuk nem egyenletes. Az országot ebből a szempontból hat régióra osztottuk: Észak (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye), Kelet (Szabolcs-Szatmár, Hajdú-Bihar és Békés megye), Alföld (Csongrád, Bács és Szolnok megye), budapesti iparvidék (Budapest,

Régiók	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
<i>A munkavállalási korú népesség foglalkoztatási rátái (%)</i>									
Észak-Alföld	58,6	54	53,2	51,7	51	50,4	51,4	53,8	58,2
Észak-Magyarország	58,6	55,7	54	52,5	51,7	51,5	52,3	54,2	59,6
Dél - Dunántúl	64,7	59,8	59,1	54,8	56,7	56,3	57,5	58,9	62,5
Dél - Alföld	64,4	60	59,6	59,	59,1	59,8	60,1	61,4	63,4
ÖSSZESEN	64,5	60,8	59,9	58,7	58,4	58,4	59,6	61,6	64,5
Közép- Dunántúl	63,9	61,4	61	59,5	58,8	59,5	62,3	65,1	66,9
Közép -Magyarország	68,7	64,6	63,3	63,1	62,7	62,5	63,4	65,7	68,1
Nyugat - Dunántúl	69,5	67,9	67,3	65,7	66,3	66,5	68,2	69,6	70,6

6. táblázat

A tervezési statisztikai régiók foglalkoztatási rátái

Forrás: Laky Teréz (2001) A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok. Bp. 137. o

Régiók	1992.	1993.	1994.	1995.	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.
<i>A munkanélküliségi ráta alakulása (%)</i>									
Közép -Magyarország	7,4	9,8	8,7	7,3	8,1	6,9	5,6		
Nyugat -Dunántúl	7,2	8,9	7,7	6,8	7,1	6	6	4,4	4,3
Közép -Dunántúl	11,4	12,4	10,6	10,8	10,3	8	6,7	6	4,9
Dél -Alföld	10	12,2	10,5	9,2	8,3	7,3	7,1	5,7	5,2
ÖSSZESEN:	9,8	11,9	10,7	10,2	9,9	8,7	7,8	5,2	5,3
Dél -Dunántúl	9,5	12,7	11,8	11,9	9,3	9,9	9,4	7	6,4
Észak -Alföld	12,3	14,6	13,6	13,6	13	11,9	11	8,3	7,8
Észak -Magyarország	13,9	15,9	15	15,8	15,3	13,9	12,2	10,1	9,3

7. táblázat

A tervezési statisztikai régiók munkanélküliségi rátái

Forrás: Laky Teréz (2001) A munkaerőpiac keresletét és kínálatát alakító folyamatok. Bp. 137. o

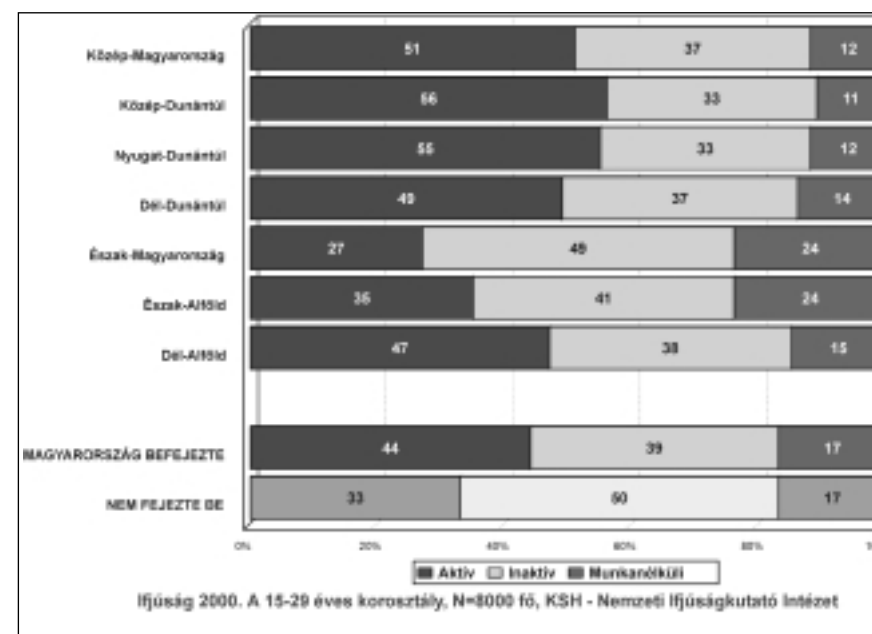
Régió	Létszám	Létszámok a mintában	Összesen	Cigány népességhez viszonyított arány (%)		Teljes lakossághoz viszonyított arány (%)	
				1971	1994	1971	1994
	1971	1994		1971	1994	1971	1994
Észak	65 ezer	2104	119 000	20,4	24,3	6,5	2,0
Kelet	75-80ezer	1712	90 240	23,0	19,8	9,0	2,4
Alföld	50 ezer	1041	54 871	16,0	12,0	5,0	4,0
Bp.ip.vid.	60 ezer	1577	83 124	19,0	18,2	6,3	6,5
Dél-Dun.	65 ezer	1978	104 260	20,0	22,8	3,0	1,3
Nyugat	5 ezer	251	13 230	1,4	2,9	4,1	2,0

8. táblázat

A roma népesség alakulása 1971 és 1994 között

Pest, Fejér és Komárom megye), Dél-Dunántúl (Baranya, Somogy, Tolna, Veszprém és Zala megye), Nyugat (Vas és Sopron megye).”

A 8. táblázatból elég jól látható az egyes régiókból való elvándorlás és a más régiókba való bevándorlás iránya és mértéke. Igen nagy elvándorlás ment végbe a keleti

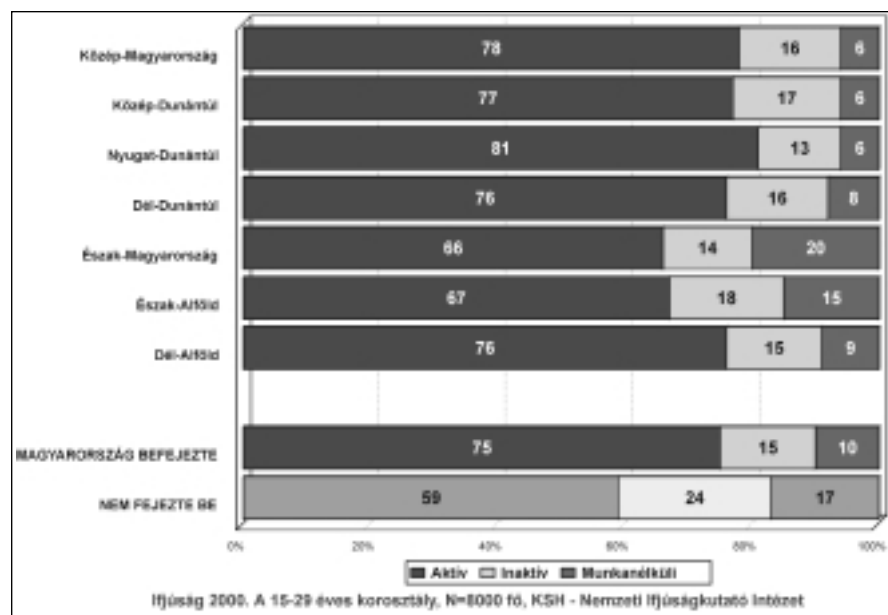
5. grafikon

A nyolc általánost végzetek gazdasági aktivitása régióként

régiókból, leginkább az északi régió irányába, szoros összefüggésben az erőltetett (és elhibázott) iparosítással. Abszolút számokban valamivel kisebb, de arányaiban hasonló mértékű az elvándorlás az alföldi régiókból, részben az északi, részben a dél-dunántúli régió és valamilyen mértékben a budapesti iparvidék irányába. Ez utóbbiban az elvándorlás és a bevándorlás kiegyenlítette egymást. Csaknem háromszorosára (5000-ról 14.000) nőtt a cigányok száma a két nyugati megyében. (Kemény-Havas 1996, 352-353)

A grafikonon jól látható, hogy az észak-magyarországi és észak-alföldi régiókban a nyolc általánost végzettek körében kiemelkedően magas a munkanélküli fiatalok aránya. Ez a tendencia még erőteljesebben rajzolódik ki a szakmunkásképzőt végzett fiatalok körében. A munkanélküli fiatalok aránya az észak-magyarországi régióban csaknem négyszerese a közép-magyarországi, közép-, illetve nyugat-dunántúli régiókhoz képest.

A régiókra vetítve az iskolázottsági szintet azt látjuk, hogy a prosperáló, magas foglalkoztatási és alacsony munkanélküliségi rátával rendelkező régiókban alacsonyabb kevésbé iskolázott, a stagnáló, alacsony foglalkoztatási és magas munkanélküliségi rátával rendelkező régiókban viszont magas az alacsonyan iskolázottak, illetve az iskolából lemorzsolódók aránya. Különösen magas az általános iskolából, és a szakmunkás-

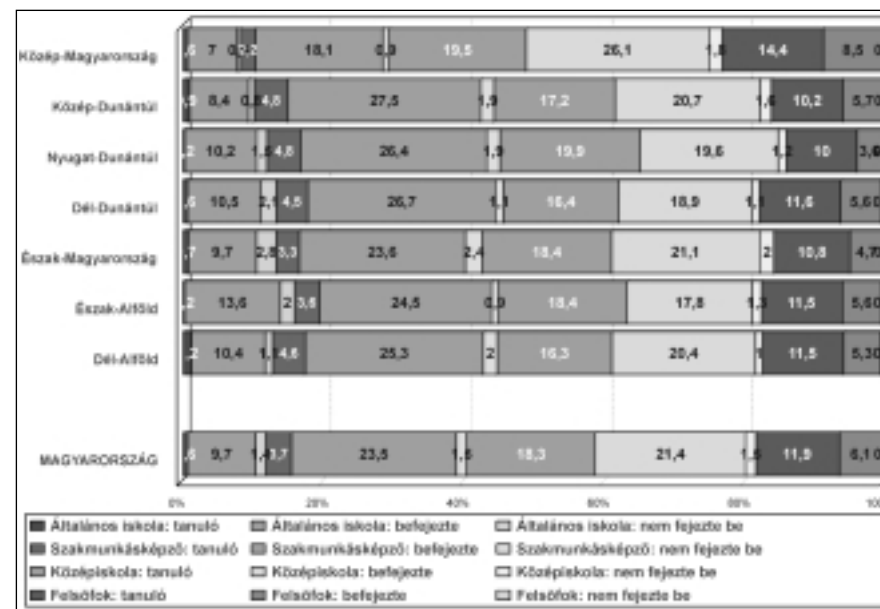
6. grafikon

A szakmunkásképzőt végzettek gazdasági aktivitása régióként

képzőből lemorzsolódók aránya az észak-magyarországi régióban, ahol a kilencvenes évekre a romák a legnagyobb arányban koncentráálódtak.

Az az Ifjúság 2000 adatai azt mutatják, hogy a jelenlegi középfokú oktatási rendszer a stagnáló és válságövezetekben erőteljesebben szelektál, mint a prosperáló térségekben, azaz az észak-magyarországi és az észak-alföldi régiókban sokkal inkább elit-központú, mint a prosperáló közép-magyarországi és közép-dunántúli régiókban.

A származási, regionális egyenlőtlenségek igen erőteljesen érvényesülnek a roma fiatalok esetében, ez nemcsak 1994-ben, de 2000-ben is igaz, annak ellenére, hogy „a teljes felnőtt cigány népességhez képest ebben a viszonylag fiatal korban (30-40 év körüli) már többen eljutottak az általános iskola elvégzéséhez, és az apák között magasabb a szakmunkásképzéssel rendelkezők aránya is. Ugyanakkor mind az apák, mind az anyák körében alacsony maradt az ennél magasabb végzettségűek (érettségizettek, diplomások) aránya, és változatlanul igen jelentős a cigány szülők iskolázottsági 'leszakadása' a teljes magyar felnőtt népesség iskolázottságához képest.” (Havas-Kemény-Liskó 2002 32. o.) „A szülők iskolázottsága összefügg lakóhelyi régiójuk fejlettségével. Az alföldi megyék településein az átlagnál több olyan szülőt találunk, akik nem végeztek el az általános iskolát, és a dunántúli megyékben élő szülők között az átlagnál többen rendelkeztek szakmunkás bizonyítvánnyal.” (Havas-Kemény-Liskó 2002 33. o.) A 8 általános

7. grafikon

Az iskolai szint alakulása régióként

iskolai végzettségű apák 90%-ának, az ilyen végzettségű anyák 96%-ának nem volt kereső foglalkozása. „A romákkal szembeni diszkriminációt mutatja, hogy a szakmunkás végzettséggel rendelkező apáknak, mindössze 30%-a, az ilyen végzettségű anyáknak mindössze 8%-a dolgozott szakmunkás körben” (Havas-Kemény-Liskó 2002 33. o.).

A NYELVISMERETET BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Azzal, hogy a magyar fiatalok az iskolai ifjúsági korszakba kerülnek, átkerülnek a perifériáról a centrumba. A centrumba kerülés szempontjából különösen fontossá válik a fiatalok nyelvtudása, illetve kommunikációs státusza. A továbbiakban a fiatalok nyelvismeretét befolyásoló tényezőkkel foglalkozunk.

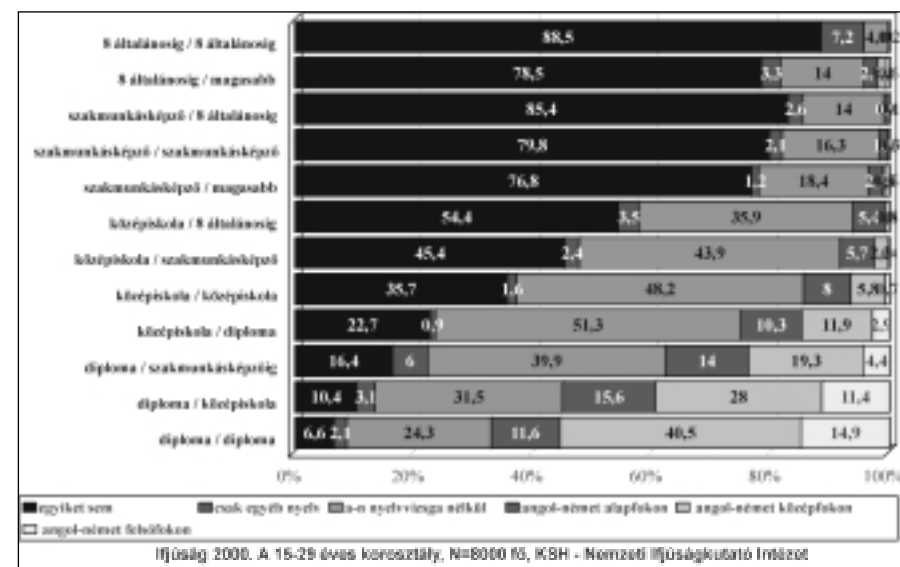
A 15-29 éves fiataloknak csaknem 31,1%-a beszél angolul, 27,3%-a németül, 4,1%-a franciául, 3,9%-a oroszul, 3,1%-a olaszul, 1,5%-a spanyolul. A fiataloknak alig több mint egytizede rendelkezik angolból vagy németből közép-, illetve felsőfokú nyelvvizsgával.

A nyelvtudást befolyásolja a nem, az életkor, az iskolai szint, a szülők iskolázottsága és a regionális különbségek. Az életkorral fordítottan arányosan növekszik a nyelvtudással rendelkezők aránya. A 27-29 éveseknek alig több mint egyharmada beszél angolul, vagy németül, a 15-17 illetve a 18-19 éveseknek kétharmada. A szakmunkásképzőt végzeteknek, illetve szakmunkásképző járóknak nem egészen egyötöde, a diplomásoknak, illetve főiskolára, egyetemre járóknak viszont kilencetizede beszél angolul vagy németül, illetve valami más nyelvet. A fiatalok leginkább Budapesten, legkevésbé pedig a falvakban beszélnek valamilyen idegen nyelven. A fiatalok nyelvismeretét igen erőteljesen befolyásolja a szülők iskolázottsága.

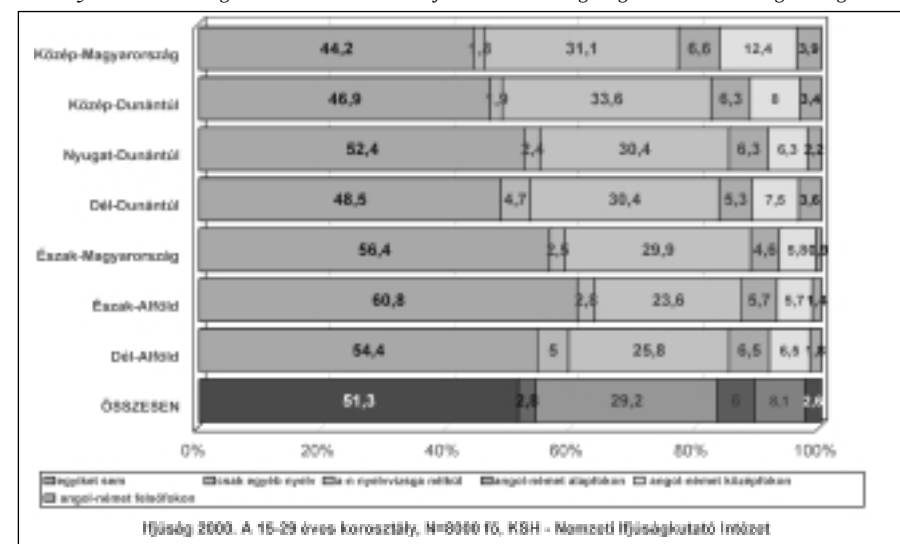
A szülők iskolázottságának a fiatalok nyelvismeretének befolyásoló szerepét jól mutatja, hogy **a legfeljebb nyolc általánossal rendelkező szülők középiskolát végzett, vagy középiskolába járó gyerekeinek több mint fele nem beszél semmilyen idegen nyelvet, ezzel szemben, ha legalább egyik szülő diplomás, akkor viszont csak alig több mint egyötöd a fenti arány.** Az arányok alacsonyabbak, de a tendencia hasonló a diplomás, illetve a főiskolára, egyetemre járó fiatalok esetében, a legfeljebb szakmunkásképzővel

	nem beszél	beszéli, nyelvvizsga nélkül	alapfokú nyelvvizsga	középfokú nyelvvizsga	felsőfokú nyelvvizsga	anyanyelvi szinten
Angol	68,9	20,3	3,5	5,8	1,3	0,1
Német	72,7	18,6	3,6	3,7	1,3	0,1
Francia	95,9	2,3	1,2	0,4	0,2	0
Orosz	96,1	2,3	1,3	0,2	0,1	0,1
Olasz	96,9	1,6	1,2	0,2	0,1	0
Spanyol	98,5	0,3	1,0	0,1	0,0	0

9. táblázat
A 15-29 évesek nyelvismerete (N=8000)

8. grafikon
Nyelvtudás a megkérdezett iskolai szintje és a szülők legmagasabb iskolai végzettsége

9. grafikon
Nyelvtudás: angol, német, egyéb tudás régiók szerint

rendelkező szülőknél 16,4%, a diplomás szülőknél viszont 6,6% az idegen nyelvet nem beszélő fiatalok aránya. Figyelemre méltó viszont, hogy ha legalább egyik szülő szakmunkásképzettséggel rendelkezik, akkor 19,3%, ha pedig legalább egyik szülő diplomás akkor 40,5% az angolból vagy németből középfokú nyelvvizsgával rendelkező diplomás, illetve felsőfokú intézetbe járó fiatalok aránya.

Az iskolázottsági szinthez hasonlóan a nyelvtudásban is igen jelentősek a regionális különbségek. A közép-magyarországi régió, és a közép dunántúli fiataloknak több mint fele, az észak-alföldi fiataloknak mintegy kétötöde, az észak-magyarországiaknak pedig alig több mint kétöde beszél valamilyen idegen nyelvet. Angol, illetve német középfokú nyelvvizsgával a közép-magyarországi fiatalok legalább kétszer nagyobb arányban rendelkeznek mint az észak-alföldiek, vagy az észak-magyarországiak (lásd: 9. számú grafikon). Az is figyelemre méltó, hogy különösen Észak-Magyarországon és az Észak-Alföldön igen nagy a szülők iskolázottságának és fogyasztási státuszának szerepe a fiatalok nyelvtudásának alakulásában, azaz igen nagy a szakadék az iskolázott és kevésbé iskolázott, illetve a gazdag és szegény szülői háttérrel rendelkező fiatalok nyelvtudása között. Figyelemre méltó az is, hogy a generációs szakadék is ezen két régióban a legmélyebb, azaz ebben a két régióban a legnagyobb a különbség a 19 évesek és fiatalabbak valamint a 19 évesnél idősebbek nyelvtudásában. Azaz a nyelvtudás vizsgálatok az is azt láttuk, hogy az oktatási rendszer nem csökkentti, hanem inkább mélyíti a társadalmi egyenlőtlenségeket, és ez különösen igaz a válság-, illetve a stagnáló övezetekre.

A MAGYAR FIATALOK KOMMUNIKÁCIÓS STÁTUSZA²

Az Ifjúság 2000 vizsgálat alapján azt láttuk, hogy az iskolai korszakba lépés, a közoktatás és a felsőoktatás expanziója a származási és területi (regionális) egyenlőtlenségek körülményei között ment végbe. Ez azt jelenti, hogy az új ifjúsági korszak fiataljainak esélyeit befolyásoló tényezők, tehát saját kommunikációs státuszuk és fogyasztói státuszuk kiépülése attól függően emelkedik, hogy a fiatalok milyen iskolai szinten vannak.

Ha a fiatalok számítógéppel rendelkezését, Internet-hozzáférést és Internet-használatát vizsgáljuk az Ifjúság 2000 adatai körében, akkor azt találjuk, hogy a 15-29 éves fiatalok 28,7%-ának volt azt otthonában számítógép, 7,6%-ának van Internet-hozzáférése otthon, 39,4%-a internetezik valamilyen formában. A megkérdezettek között 31% azok aránya, akik saját maguk, és 18,7% azoké, akiknek családja rendelkezik mobiltelefonnal a felvétel időpontjában, 2000-ben.

² A fiatalok számítógép és Internet-használatának vizsgálatok szükségesnek tartjuk a „fogyasztói státusz” mintájára, a fiatalok „kommunikációs státusza” kategória megalkotását, melynek összetevői a személyi számítógéppel, Internet-hozzáféréssel való otthoni rendelkezés, általános Internet-hozzáférés, mely magába foglalja az otthoni és más hozzáférési helyeken (iskolában, munkahelyen stb.) való Internet-használatot. Továbbá vizsgáltuk azt is, hogy a fiatalok, vagy családjuk valamely tagja rendelkezik-e mobiltelefonnal (esetenként adatokkal rendelkezünk arra vonatkozóan is, hogy van-e WAP-olási lehetőségük).

A kor szerinti különbségek a 15-29 éves fiatalok között is kirajzolódnak: a 15-17 évesek 42,6%-a, a 18-19 és a 20-22 éveseknek mintegy egyharmada, a 23-26 és a 27-29 éveseknek alig több mint egyötödének otthonában van számítógép. Igen nagyok az iskolázottság szerinti különbségek is. Akiknek a legmagasabb iskolai végzettsége a szakmunkásképző, azok 11%-ának, akiknek pedig egyetem, azok 66,7%-ának otthonában van számítógép. Igen nagyok a területi különbségek is: a budapesti fiatalok 47%-a, a falusiaknak viszont csak 17%-a fér hozzá otthonában számítógéphez. A települési különbségek markánsan kirajzolódnak a település nagyság szerint is: Budapesten 47%, az 1000 fő alatti településeknél viszont 13,5% a számítógéppel otthon rendelkezők aránya. Markánsak a regionális különbségek is: a közép-magyarországiak 39,5%-a, az észak-magyarországi fiataloknak 22,5%-a, a dél-alföldieknek pedig 19,9%-a rendelkezik otthon számítógéppel. Szembetűnőek a származási különbségek: azoknál a fiataloknál, akiknél legalább az egyik szülő diplomás, csaknem kétharmada, akiknél legalább az egyik szülő szakmunkásképzővel rendelkezik, egyötöde, ha pedig 8 általánost végzett, 5,8%-uk rendelkezik otthon számítógéppel.

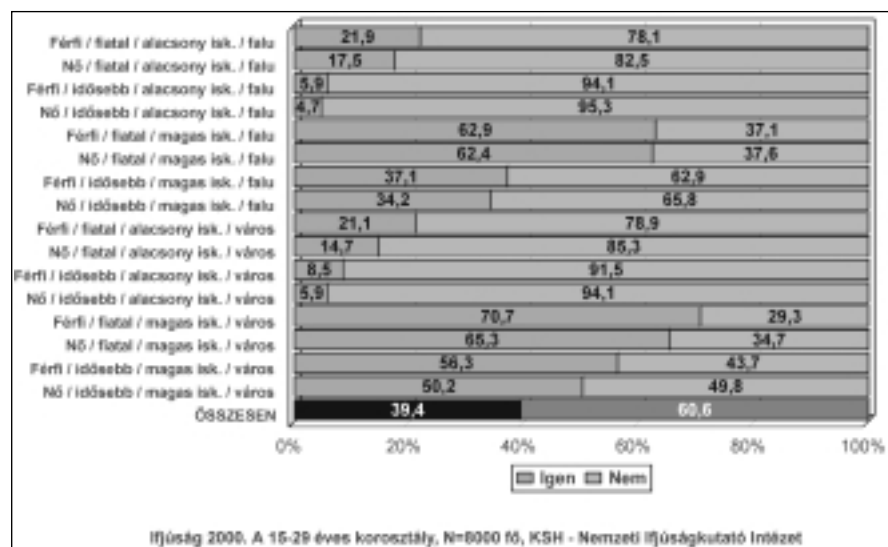
Ha a különböző tényezők együttes szerepét egy többdimenziós statisztikai eljárással, a „teljes faktoriális modellel” összegezzük, akkor azt látjuk, hogy elsősorban a fiatalok iskolai szintje, másodsorban a család iskolázottsága, azaz a származási háttér, illetve harmadsorban a fiatalok életkora befolyásolja a 15-29 éves fiatalok számítógéppel rendelkezését.

Ha az otthoni Internet-hozzáférést vizsgáljuk hasonló többdimenziós eljárással, akkor a „meghatározó erő” nagysága szerint a sorrend a következőképpen alakul: a származási háttér/a szülők iskolázottsága, az iskolai szint, és a települési háttér szerepe a meghatározó. Ez azt jelenti, hogy a diplomás szülői háttérrel rendelkező fiataloknak 23,5%-a fér hozzá otthon a világhálózathoz, ezzel szemben áll a 8 általános szülői háttérrel rendelkezők 0,6%-os, illetve szakmunkásképzővel rendelkező szülők gyermekeinek 3,9%-os aránya. A főiskolát és egyetemet végzeteknek, illetve ezen a szinten tanulóknak 18,8%-a tudja otthon használni az internetet, a szakmunkásképzőt végzett, illetve szakmunkásképzőben tanuló fiatalok 1,7%-ával szemben. Továbbá míg a budapesti fiataloknak közel egyötöde (19,6%) internetezhet otthonról, a falun élő fiataloknál ez arány mindössze 2,8%!

Ha azt vizsgáljuk, hogy a fiatalok általában hol férnek hozzá Internethez, akkor azt látjuk a sok dimenziós statisztikai modellben, hogy az Internet-hozzáférés helyét leginkább a fiatalok iskolai szintje, az életkora és a család iskolázottsága magyarázza. A legnagyobb az iskolai szint szerinti különbség: a nyolc általánost végzeteknek 88,5%-ának nincs számítógépe, és semmiféle Internethez való hozzáférése, és négyötöd (80,7%) ez az arány szakmunkásképzőt végzeteknél, illetve szakmunkásképzőben tanulóknál. Ez az arány azért is döbbenetes, mert ezen fiatalokból tevődik ki a 15-29 éves fiataloknak több mint kétötöde, a felsőfokú végzeteknek, illetve felsőfokon tanulóknak, a 15-29 éveseknek nem sokkal több mint egytizede nem rendelkezik PC-vel, vagy valamiféle Internethez való hozzáféréssel (Gábor 2002). A második legnagyobb kü-

lönbség az életkor alapján rajzolódik ki. Ez azt jelenti, hogy 29,4% az, akinek nincs ugyan számítógépe, de máshol internetezik, a 27-29 éveseknél viszont ez az arány alig több egytizednél (11,1%). Közel hasonló különbség figyelhető meg a szülők iskolai végzettsége alapján is. Azok a fiatalok, akiknél a szülők legmagasabb iskolai végzettsége 8 általános, 84,5%, akiknél legalább az egyik szülő szakmunkásképzővel rendelkezik, 61,2%, akiknél pedig legalább az egyik szülő diplomával rendelkezik, 21,6% azoknak az aránya, akik nem rendelkeznek számítógéppel és Internet-hozzáférési lehetőséggel sem otthon, sem máshol – sem iskolában, sem munkahelyen.

A 15-29 éves fiatalok internetezését (azt, hogy valahol interneteznek-e egyáltalán) több dimenziós statisztikai modellben összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a leginkább befolyásoló tényező ez esetben is az iskolai szint, az életkor és a család iskolázottsága. Ez azt jelenti, hogy a felsőfokú intézményben tanulók, illetve diplomával rendelkezőknek csaknem háromnegyede (74,5%), a középiskolába járóknak, illetve érettségizetteknek mintegy fele (51%) internetezik. Ha a fiatalok iskolai szintje szakmunkásképző, akkor alig több mint egytizedük (13%), ha pedig nyolc általános, akkor kevesebb mint egytizedük (8,1%) internetezik. (Korcsoport szerint pedig a 15-17 éves fiataloknak közel háromnegyede, a 27-29 éves fiataloknak pedig alig több mint egynevede internetezik. A szülők iskolázottságát figyelembe véve pedig azt látjuk, ha legalább egyik szülő diplomás, akkor a fiataloknak több mint kétharmada, ha pedig nyolc általános, akkor alig több mint egytizede (13%) internetezik!

10. grafikon

Internetezik-e a megkérdezettek szocio-demográfiai adatai

A szocio-demográfiai (iskolázottság, nem, kor és lakóhely) adatokat együtt vizsgálva, azt találjuk, hogy a legnagyobb az internetezők aránya a 22 évnél fiatalabb, iskolázottabb (legalább középiskolába járó, illetve középiskolai végzettséggel rendelkező) városiak körében – 70,7%; ezt közelítik a 22 évnél fiatalabb városi nők – 65,3%. A „fiatalabb” városiakat követik a „fiatalabb” falusi férfiak (62,9%), illetve nők (62,5%). Csak ezután következnek mintegy 20%-kal leszakadva az idősebb, magasabban iskolázott városi férfiak és nők, közöttük az internetezők aránya 56,3%, illetve 50,2%. A következő csoport szintén mintegy 20%-kal leszakadva a 22 évnél idősebb, magasabb iskolázottsággal rendelkező falusi férfiak és nők csoportja, közöttük az internetezők aránya 37,1%, illetve 34,2%. A közel hasonló arányban, és kevésbé interneteznek az alacsony iskolázottsággal rendelkező falusi és városi férfiak: 21,9%, illetve 21,1%. Legkevesbé pedig az alacsony iskolázottsággal rendelkező városi, illetve falusi nők interneteznek – 5,9%, illetve 4,7% (lásd a 10. grafikont).

A kommunikációs státusz igen fontos eszköze a mobiltelefon. Több dimenziós statisztikai modellünkben azt látjuk, hogy a mobiltelefonnal rendelkezést leginkább az életkor befolyásolja, a korábbiakéhoz (Internet-hozzáférés, Internet-használat stb.) képest, megmarad a szülők iskolázottságnak jelentős befolyásoló szerepe, és kimutatható ugyan de látványosan csökken az iskolai szint hatása. Ez azt jelenti, hogy a 15-17 évesek közül csaknem minden harmadik, a 27-29 évesek közül viszont alig minden tizedik rendelkezik saját mobiltelefonnal. A szülők iskolai végzettsége alapján pedig azt találjuk, hogy abban az esetben, ha legalább az egyik szülő diplomával rendelkezik, akkor a családoknak több mint kétharmadában van a családnak, illetve a fiatalnak saját magának mobiltelefonja, ha a szülők egyike legalább szakmunkásképzővel rendelkezik, akkor a családok közel felében, ha pedig a szülők legmagasabb iskolai végzettsége nyolc általános, akkor egyharmad az előbbi arány. A felsőfokú szinten (felsőoktatási intézményekbe járók, illetve diplomával rendelkezők) családjának negyötödében, a középiskolai és szakmunkásképző szinteken csaknem egyharmad-egyharmad arányban van a családban mobiltelefon. A fiatalok saját mobiltelefonnal való ellátottsága esetében iskolai szint szerinti különbségek csökkennek, illetve az iskolai hierarchia „megbomlik”: például a középiskolások közül többen – 23,4%, a felsőfokú szinten lévőknek viszont csak 18,8%-a rendelkezett mobiltelefonnal 2000-ben.

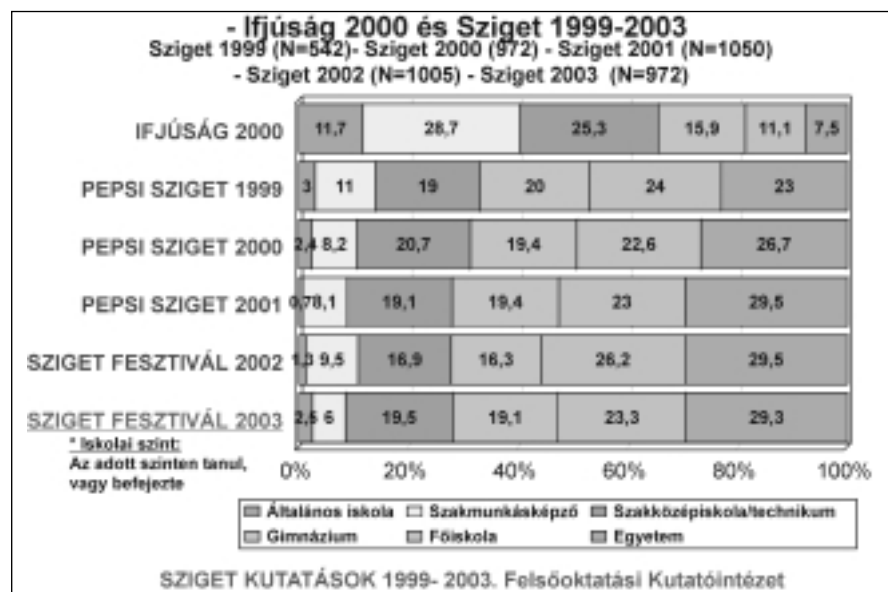
AZ OKTATÁSI RENDSZER ÉS A KÖZÉPOSZTÁLYOSODÁS

Az Ifjúság 2000 adatai is megerősítik, hogy az oktatási rendszer két irányban mozdult el. Kialakultak azok az intézmények, amelyek egyre korábban szelektálnak, és egyre előnyösebb versenyhelyzetbe hozzák a fiatalokat egy részét. „A 90-es évek elejétől fokozatosan terjedni kezdett a 6, illetve 8 évfolyamos gimnáziumi oktatási forma, és ezzel a hagyományos 8+4-es iskolaszervezet határozott bomlásnak indult. A szerkezetváltó osztályokban 1995/96-ban összesen 32.400-an tanultak.” (Liskó 2000) A kedvező

családi háttérrel rendelkező fiatalok versenyhelyezete, a munkaerő-piaci kihívások növekedésével, az oktatási rendszer átalakulásával tehát lényegesen javult. Ugyanakkor azt is láttuk, hogy a prosperáló térségekben az oktatási rendszer egyenlőtlenségeket növelő szerepe csökkent például mind a fiatalok nyelvismerete, mind a fiatalok kommunikációs státusza esetében.

Az Ifjúság 2000 alapján kitapinthatóvá vált az oktatási rendszer kettészakadása, ugyanakkor az is látható, hogy a prosperáló térségekben érzékelhetővé válik a fiatalok iskolai korszakba kerülése, amely a szabadidős forgatókönyv kialakulásával jár együtt. A szabadidő-szenárió a társadalom középosztályosodásával jár együtt: kialakul a fiatalok fogyasztói státusza, egyre inkább növekszik a fiataloknak fogyasztói és szórakoztatói eszközökkel való ellátottsága és kommunikációs státusza, és egyre korábban válnak a piac szereplőivé.

Az Ifjúság 2000 vizsgálat adatai is azt mutatják, hogy az iskolai szint növekedésével a fiatalok fogyasztói javakkal való ellátottsága is nő, azt látjuk, hogy a jelenleg tanuló fiatalok egyre szélesebb rétege rendelkezik mobiltelefonnal, számítógéppel, világháló-hozzáféréssel. A középosztályosodó fiatalok számára egyre fontosabbá válik a szabadidő, amelyet a szabadidőipar kiépülése kísér. „A bekövetkező változások alapja az, hogy a szórakoztatóipar képviselői hisznek abban, hogy felhasználóik természete változik, úgy látják őket, mint akik rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amelyek ko-

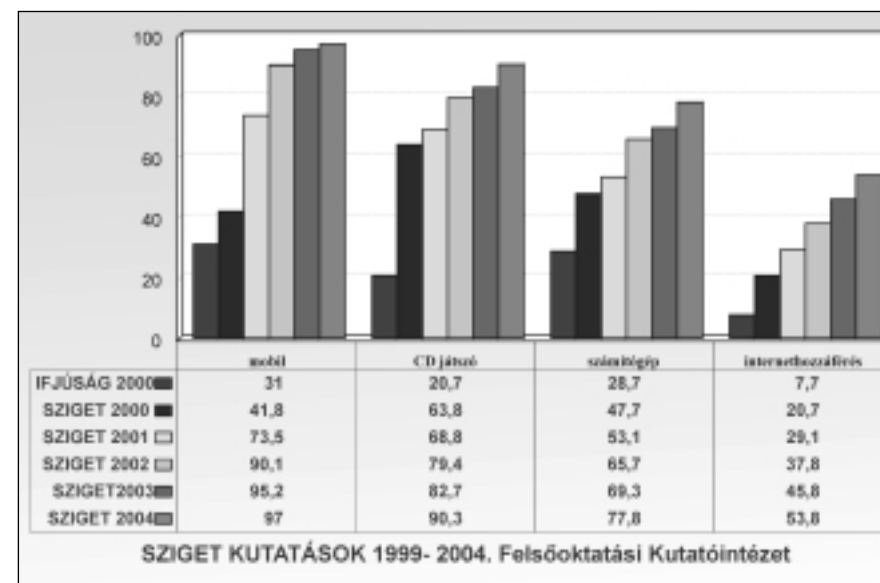
11. grafikon

Iskolai szint szerinti megoszlás. Ifjúság 2000 és Sziget 2000-2003

rábban egyértelműen a középosztály tagjait jellemezték, mint például a tehetőség, a mobilitás, és a képesség arra, hogy a számukra felkínált szórakozási lehetőségek között 'racionális' alapon tudnak választani. Ez a változás jelenik meg abban, hogy a hangsúly a 'szórakoztatóiparban' tapasztalható 'versenyen' van, de megragadható abban is, hogy a vásárlót már nem a 'tagnak', hanem a 'fogyasztónak' tekintik" (Clarke, J. – Jefferson, T. 2000).

A 11. számú grafikonon látható, hogy az egyik legnagyobb magyarországi szabadidős rendezvényen, a Sziget Fesztiválon a leszakadó fiatalok csoportja nem jelenik meg. A Sziget 2000 és az Ifjúság 2000 adatait összehasonlítva kitűnik, hogy a Szigeten a szakmunkásképzőbe járók alul-, a gimnáziumtól a főiskolai, illetve az egyetemi szintig pedig felülreprezentáltak a „szigetlakók” a magyar 15-29 éves fiatalokhoz képest. Az iskolai szintet területi összefüggésben vizsgálva azt láttuk, hogy a fejlett régiókból a Szigetre érkezők felül-, a fejletlenebb térségből jövők alulreprezentáltak a „szigetlakók” között. Ez azt is jelenti, hogy a fejlett térségeknek, például Budapestnek, a teljes ifjúsági társadalma (szakmunkásképzőtől az egyetemet végzetekig) képviselve van a Szigeten, a kevésbé fejlett régiókból érkezők többsége az ifjúsági társadalom felső rétegéből, a főiskolások, egyetemisták, illetve a főiskolát, egyetemet végzetek közül kerülnek ki.

Az Ifjúság 2000 és a Pepsi Sziget 2000 adatait összehasonlítva a szabadidős forgatókönyv és a fiatalok középosztályosodásának összefüggése különösen szembejövő.

12. grafikon

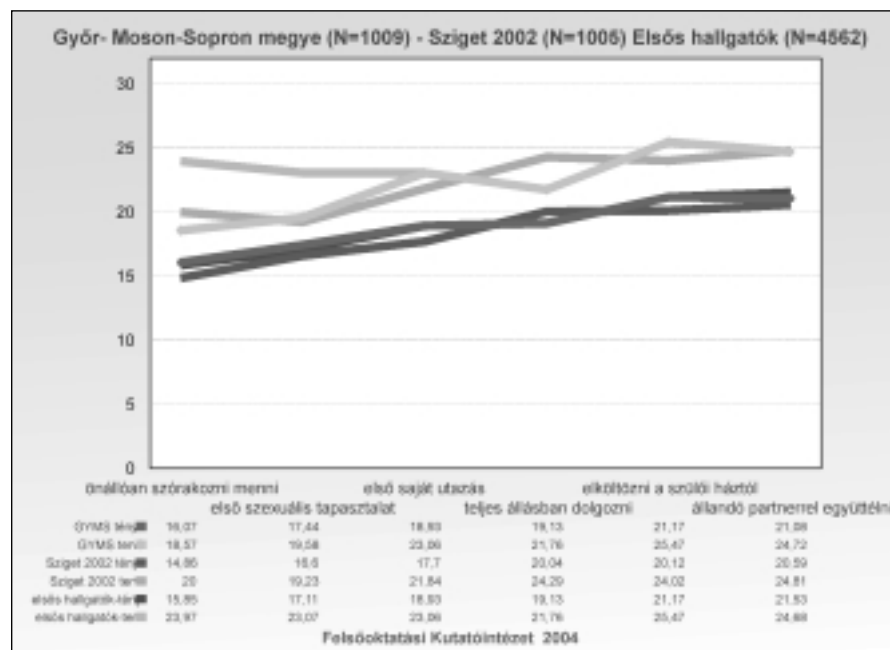
Az egyes fogyasztási javak Ifjúság 2000 és Sziget 2000-2004

Azt látjuk, hogy a szigetlátogatók közel kétharmada rendelkezik CD-játszóval, a magyar 15-29 éves fiatalok egyötödéhez képest a Szigeten levők számítógéppel rendelkezése és Internet-hozzáférése pedig csaknem kétszerese a 15-29 éves fiatalokénak. Az évenkénti adatok a Szigetre látogatók dinamikusan növekvő fogyasztási státuszát mutatják, mintegy alátámasztva a középosztályosodási folyamat felgyorsulását az új évezred kezdetén.

AZ ÉLETHELYZETEK, ÉLETUTAK INDIVIDUALIZÁLÓDÁSA

Az oktatási expanzió és az ifjúsági korszakváltás a globalizációs folyamatban alapvetően átalakítja az ifjúsági életszakasz hosszát és tartalmát.

Az ifjúsági életszakasz megváltozásának egyik legfontosabb kísérő jelensége a fiatalok individualizálódása, amely a legszembetűnőbben a fiatalok korai önállósodásában mutatkozik meg. A korai önállósodás a szabadidő-tevékenységhez kapcsolódik, olyan életeseményekben mutatkozik meg, mint az első önálló szórakozás, az egyedül jönni-menni, és ide tartozik az első szexuális tapasztalat megszerzése is.

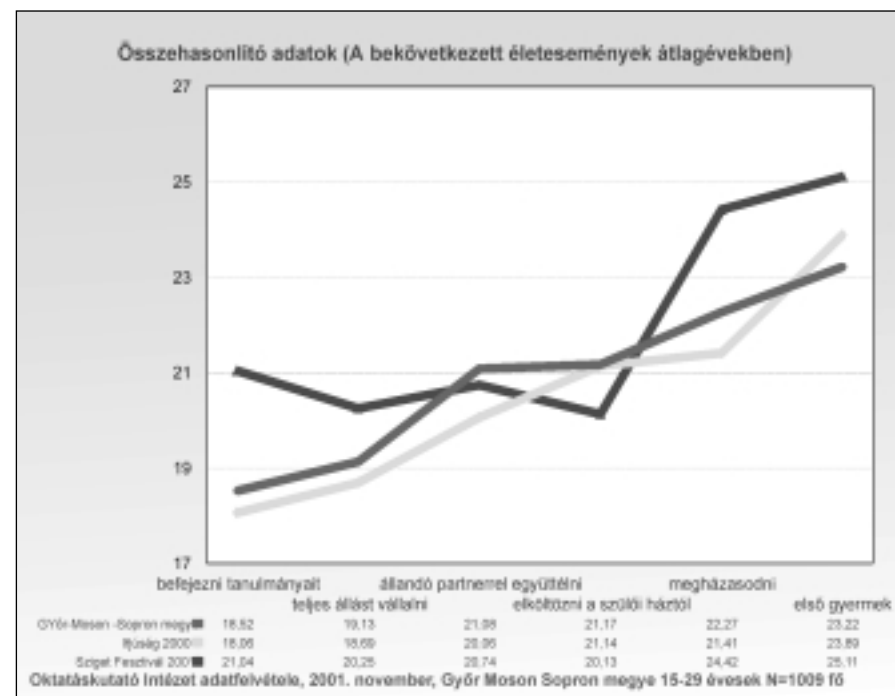

13. grafikon

A korai önállósodás. Győr-Moson-Sopron megyei fiatalok – Elsős hallgatók – Sziget Fesztivál 2002

A társadalom fejlődése az irányba halad, hogy a fiatalok minél korábban váljanak nagykorúvá, vállaljanak részt a fogyasztásban, de minél később találják meg helyüket a munka világában. Ulrich Beck írja, hogy „a gazdasági szintek eltolódásával (gazdasági fellendülés, oktatási expanzió stb.) a szubkulturális osztályidentitások fokozódó mértékben elenyésznek, a ‘rendi’ színezetű osztályhelyzet hagyománya elvész, és megindul az élethelyzetek és életutak diverzifikálódása és individualizálódása, amely a társadalmi osztályok és rétegek hierarchia modelljét aláássa, valóságátalmát pedig mindinkább kérdéssé teszi.” (Beck 1999)

A 14. grafikonon jól látható, hogy a korai önállósodás az ifjúsági életszakasz kitolódásával jár együtt. Az Ifjúság 2000 és egy prosperáló megye, Győr-Moson-Sopron megyei 15-29 éves fiatalok adatait, valamint a Szigetre látogatókét összehasonlítva azt látjuk, hogy a megye fiataljai, még inkább a Szigetre járó fiatalok később fejezik be tanulmányaikat és később lépnek teljes állásba, házasodnak és vállalnak gyereket, mint országosan tapasztaltuk.

14. grafikon

Az életesemények alakulása. Ifjúság 2000 – Győr-Moson-Sopron megyei fiatalok – Sziget Fesztivál 2000

Az életesemények kitolódásának összefüggése az iskolázottsági szint emelkedésével jól kiolvasható az Ifjúság 2000 adataiból:

Iskolázottságszerinti részletes szint	iskola befejezése	első állandó munka - vállalás	első életjársi kapcsolat	első házasság	elköltözni otthonról	első gyerek
Általánost nem fejezte be	14,5242	17,1776	17,0074	19,7550	18,7397	21,7694
Általánost befejezte	14,7945	17,2962	19,0278	19,6734	20,8554	22,3955
Szaktanulmányos tanuló		16,8243	17,0000	17,0000	13,9866	19,1456
Szaktanulmányos (nem fejezte be)	14,5935	17,6125	20,0037	19,8001	19,7595	22,4316
Szaktanulmányos (befejezte)	17,5410	17,8716	20,9675	21,4181	21,6426	23,5550
Középszkolai tanuló		17,9994	19,5375	21,9426	14,6858	21,3363
Középszkolát nem fejezte be	17,1173	18,4826	19,6415	21,2099	22,5923	23,3146
Középszkolát befejezte	19,1351	19,1265	21,2078	21,7350	21,7186	23,8074
Főiskolai, egyetemi hallgató		19,7096	21,9507	22,9160	16,5808	22,3392
Főiskolát, egyetemet nem fejezte be	19,7302	21,0629	21,9126	23,0444	23,5097	24,1128
Főiskolát, egyetemet befejezte	23,3486	21,8774	23,1227	23,5437	23,0278	25,5095

11. táblázat

Az életesemények alakulása iskolai szint (összevont) szerint (N=8000)

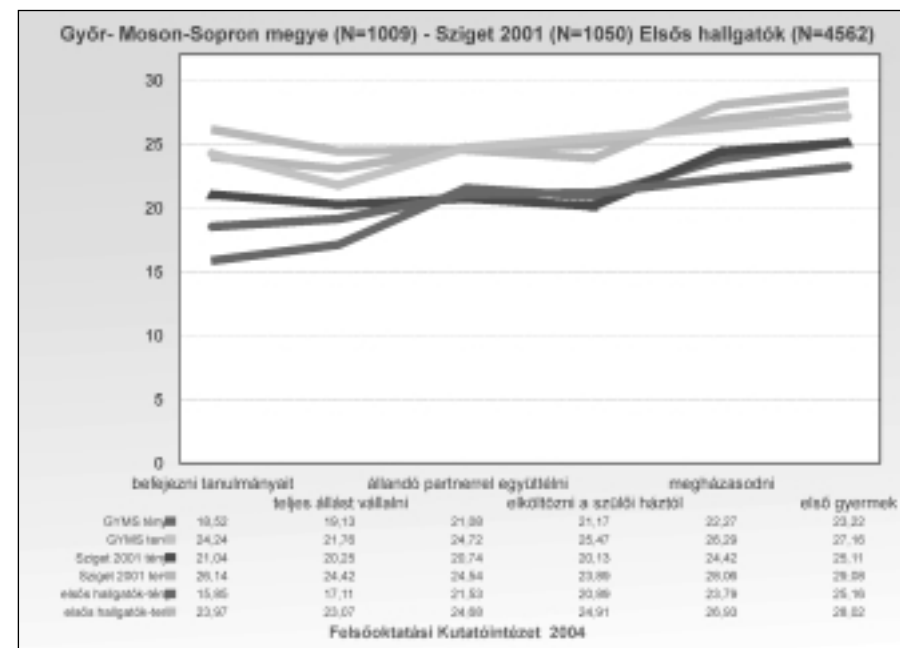
Ha a ténylegesen bekövetkezett életesemények mellett a tervezett életeseményeket figyelembe vesszük, akkor még inkább láthatóvá válik, hogy a tanulásból munkába való átmenet további kitolódásával kell számolni. A Győr-Moson-Sopron megyei 15-29 éves fiatalok körében az első állandó munkavállalás 19,1 évről 21,8 évre, a tanulás végleges befejezése pedig 18,5 év helyett 24,2 évre tolódik ki. A Szigetre járó fiatalok már az állandó munkavállalást 24,4 évre, a munkavállalást 26,1 évre helyezik. A 2001/2002 tanévben elsős hallgatók elképzelése szerint pedig az állandó munkavállalás 23,1 évre, az iskola befejezése pedig 24 éves korra, egy évvel a munkavállalás befejezése után következik be.

Az ifjúsági életszakasz meghosszabbodása nemcsak az iskolában eltöltött idő megnövekedését, hanem új ifjúsági életformát is jelent, derül ki az elsős hallgatók véleményéből. Az elsős hallgatók közül a megkérdezettek háromnegyede azért folytatja tanulmányait, mert mindenképpen diplomát akar szerezni, közel felénél a főiskola, illetve egyetem elvégzése karrierjének felépítésének része. A motivációknál hasonló arányban, közel fele gondolja azért végzi főiskolai, egyetemi tanulmányait, mert ez a szakma érdekli, illetve azért, hogy a munkanélküliséget elkerülje. Az elsősévesek főiskola- és egyetemválasztásában fontos, hogy az oktatásban való részvétellel késleltetik a felnőtt és dolgozó korba való belépést (Manuella du Bois-Reymond 1998). Ezen motiváció háttere nem csak a munkanélküliség elkerüléséből táplálkozik. A megkérdezettek mintegy egyharmada számára az egyetem és főiskola választásában a diákélet vonzása játszik szerepet, egynegyede viszont egyszerűen „nem akarja magát elkötelezni”, „egyelőre nem szeretne főállásban dolgozni”.

Az ifjúsági életszakasz kitolódásával tehát a fiatalok élettrajza jelentősen átrendeződik. Ezt jól mutatják azok az adatok, melyek a fiatalok gazdasági aktivitásáról szólnak. Az Ifjúság 2000 vizsgálatban a 15-29 éves fiatalok kétharmada dolgozik és egyhar-

mada tanul. Az egy évvel későbbi Győr-Moson-Sopron megyei vizsgálatban a 15-29 éves fiatalok alig több mint kétötöde, aki csak dolgozik és nem egészen egyharmada, aki csak tanul és még soha nem dolgozott, ugyanakkor a szabadidős forgatókönyvet leginkább megtestesítő Sziget Fesztivál fiataljai közül 2001-ben már csak egyharmad a dolgozó fiatalok és kétharmad a tanuló fiatalok aránya.

Az iskolában eltöltött idő meghosszabbodása azt is jelenti, hogy az egyes életesemények egymásutánosságát az életesemények egymásmellettsége váltja fel. A 14. grafikonról az is leolvasható, hogy a tényadatok szerint a Pepsi Sziget fiataljai már tanulmányaik befejezése előtt munkába álltak, szemben a megye fiataljaival, akik korábban álltak munkába ugyan, de csak a tanulmányaik befejezése után. A tervezett életesemények szerint viszont már a Szigeten megfigyelt trend érvényesül a megye a fiataljai körében is. Az ifjúsági életszakasz kitolódása azt is jelenti, hogy a házasságot megelőzi az állandó partnerrel való együttélés. A Győr-Moson-Sopron megyei fiatalok 14,8%-a volt először házas, de 35%-a élt együtt állandó partnerrel. A Pepsi Szigeten felvett adatok azt mutatják, egybehangzóan a nemzetközi adatokkal, hogy fiatalok állandó partnerrel való együttélése egyre fiatalabb korban következik be.

15. grafikon

Az egyes életesemények bekövetkezése. Győr-Moson-Sopron megyei 15-29 éves fiatalok – Sziget 2001 – Elsős hallgatók 2001

A szülői háztól való elköltözés kétféle trendje rajzolódik ki. Az egyik változat, hogy az állandó partnerkapcsolatot megelőzi az elköltözés, ezt látjuk Szigetre járó fiatalok esetében, azaz a szülőktől való elköltözés a házasságkötés előtt következik be. A másik tendencia, hogy az állandó partnerkapcsolat, megelőzi az elköltözést, ezt látjuk a megyei fiataloknál. A jelenlegi vizsgálatunk a korábbi, győri fiatalok körében folytatott vizsgálatunk megállapításait erősíti meg. „A fiatalok családhoz való viszonyában két fontos mozzanat ragadható meg: A fiatalok életervezéséből jól kirajzolódik a fiatalok családtól való függőségének, illetve függetlenségének új dinamikája, amely annak következtében áll elő, hogy a fiatalok önállósodása úgy megy végbe, hogy növekszik az az idő, amelyet szüleikkel töltenek. Az az időpont, amikor a fiatalok a szülői háztól való elköltözést tervezik, leginkább a házasság és az együttélés tervezett időpontjával esik egybe, kevésbé kapcsolják a fiatalok a tanulmányok befejezésének, vagy a munkába állás tervezett időpontjához. Azok azonban, akik tervezik, hogy házasságot kötnek, addigra jórészt szüleiktől függetlenül szeretnének élni (64,1%), szemben a másik három esetben látható 35,5%, 29,6%, illetve 34,8%-kal. Ezt azt is jelenti, hogy azok, akik tervezik, hogy egy állandó partnerrel együtt éljenek, azoknak majdnem fele (46,4%) ekkor még (kívánt vagy valójában megítélt) tervei alapján a szüleinél lakik. Hasonlóan, ugyanennyien tervezik, hogy tanulmányaikat befejezzék és munkába állnak, még mielőtt elköltözésük otthonról.” (Gábor és társai 1998)

Nálunk is egyre inkább kirajzolódik az ifjúsági életpálya megváltozása. Az ifjúságkutatásokban a kilencvenes években a fiatalok életpályájának alakulását vizsgálva két markáns vonulatot említenek. A „normalizált életrajzot” és az életesemények komplexitását és felcserélhetőségét inkább megengedő „választásos életrajzot”. A vizsgálatok azt mutatták, hogy „egyértelmű kapcsolat mutatkozott a meghosszabbodott ifjúkor és a felső társadalmi rétegek között, valamint a ‘normalizált életrajz’ és a közép- és (főleg) alsó társadalmi rétegek között. Ezt az eredményt a szakmai ambíciókkal és lehetőségekkel lehet magyarázni: ahogy már jeleztük, a fiatalok számára meghosszabbodott a szakképzésre fordított idő, de ez különösen a felsőbb társadalmi rétegekben markáns jelenség. A meghosszabbodott ifjúkor tehát egy egyre inkább általánossá váló ifjúsági létforma, de ez nem jelenti azt, hogy a ‘normalizált’ életrajz eltűnt volna.” (du Bois-Reymond 1998)

A legfontosabb életeseményeket tekintve az Ifjúság 2000 vizsgálatban 64-féle kombinációt kaptunk. Az egyenlőtlenségek és a fiatalok egyéni életrajzáinak összefüggése jól érzékelhető, a magyar 15-29 éves fiatalok 5,2%-át kitevő azon csoportjánál, akiknek legfontosabb jellemzője, hogy korán, 17 éves korban befejezték az iskolát. Következésképpen a csoportnak legfőbb jellemzője: felülreprezentáltak azok, akik nem fejezték be az általános iskolát (3,7%), és különösen felülreprezentáltak (31,3%) azok, akiknek legmagasabb iskolai végzettségük nyolc általános. Felülreprezentáltak azok aránya is, akik a szakmunkásképzőt nem fejezték be (3,0%), alulreprezentáltak viszont azok a fiatalok, akik a szakmunkásképzőt befejezték – 15,2%. A csoportnak mintegy kétharmada férfi (61,3%) és több mint egyharmad lány. A megkérdezéskor többségében 22 év alatti fiatalnak 97,3%-a soha nem dolgozott. 27,7%-a inaktív, 30,2%-a munkanélküli, ugyanakkor mintegy kétötöde tanul az iskolarendszeren kívül. Azaz az alacsony iskolai végzettségű fiatalok, akik rossz helyzetét

nagy mértékben determinálja a származási és a települési háttér, biográfia eseményeik szerint is jelentős mértékben differenciálódhatnak. Például kiemelkedhetnek az iskolán kívüli képzés révén, de a korai házasság, a korai gyerekvállalás következtében - mint egy másik iskolázottságában ugyanolyan, de több mint kétharmadában nőkből álló csoportnál láttuk -hátrányos helyzetüket az egyéni választás révén még súlyosabbá tehetik.

A magyar 15-29 éves fiatalokra is érvényes azonban, hogy „a kockázat valójában már nem csak a kevésbé képzettek körében jelenik meg, hanem a kulturálisan privilegizált csoportoknál is megtalálható, habár ők más cselekvési stratégiákat dolgoznak ki” (Giddens, 1992).

Az Ifjúság 2000 vizsgálatban a 15-29 éves fiatalok közül kiválasztottuk azokat a klaszter csoportokat, amelyeknél a drog kipróbálása meghaladta az átlagot: a 6,7%-ot. A drog kipróbálása ezekben az életesemények alapján képzett klasztercsoportokban az egytizedtől akár a csoport tagjainak felére is kiterjedt. Az egyik domináns csoportot ezekben a klaszterekben a főiskolás és egyetemi hallgató nők képezték, akiknek biográfiájára a normál életrajztól való eltérés volt a jellemző: a korai kiszakadás a szülői házból, a késői élettársi kapcsolat, az egyetem melletti munkavállalás és huszoneves kor második felében egyre markánsabban kirajzolódó magányosság. Azaz a felsőoktatás expanziója és a fiatalok továbbtanulási esélyeinek növekedésével egyidőben növekszik a fiatalok, ezen belül a nők sebezhetősége.

Csoport	A csoport életesemény jellemzői	Csoport nagysága	Csoport nagysága %-ban	drog kipróbálása	domináns nem	domináns életkor	domináns iskolai szint
22,00	a szülői házból korai elköltözés	7	0,1	57,1	nő	-	-
8,00	késői élettársi kapcsolat	14	0,2	28,6	nő	27-29 év	felsőfokon hallgató
24,00	késői élettársi kapcsolat	18	0,2	26,3	nő	23-26 év	felsőfokon hallgató
57,00	későbbi élettársi kapcsolat	8	0,1	25,0	fiú	23-26 év	felsőfokon hallgató
14,00	késői élettársi kapcsolat	202	2,5	21,7	-	23-26 év	középfokot végzett
11,00	munkába állás felsőfokú tanulmányok mellett	12	0,2	16,7	nő	23-26 év	felsőfokon hallgató
62,00	munkába állás felsőfokú tanulmányok mellett	240	3,0	13,9	-	20-21 év	felsőfokon hallgató
39,00	hagyományos életvezetés	14	0,2	13,3	fiú	23-26 év	felsőfokon hallgató
37,00	korai élettársi kapcsolat	16	0,2	12,5	nő	23-29 év	középfokot végzett
20,00	korai elköltözés otthonról, magányosság	163	2,0	10,7	fiú	23-26 év	felsőfokot befejezte
18,00	korai munkába állás, gyerek vállalása élettársi kapcsolattal	96	1,2	10,1	nő	27-29 év	ált. befejezte

10. táblázat

Az átlagnál nagyobb arányban drogot kipróbáló csoportok

ÖSSZEZÉS

Tanulmányunkban azt hangsúlyoztuk, hogy a fiatalok új korszakba, az iskolai ifjúsági korszakba léptek, az oktatási rendszer expanziójával, egy időben növekszik a az iskolai verseny, az ifjúsági életszakasz kitolódik, megváltozik a fiatalok szocializációs környezete és növekszik a fiatalok veszélyeztetettsége.

Ezeket a folyamatokat a következőkben összegezzük: **A továbbtanulásért folyó verseny egyszerre jelent egyre komolyabb anyagi és gazdasági beruházást a szülők számára, ugyanis minél tovább akarnak tanulni a fiatalok, annál inkább növekszik a gazdasági beruházás mértéke.** Ugyanakkor a fiataloknak saját maguknak is egyre többet kell tenni azért, hogy versenyben fennmaradjanak (növekszik a tanulók munkavállalása már a középiskolás korban is, és igen nagy mértékben növekszik a felsőfokú intézményekbe járók körében). Beruházást jelent az iskolán kívüli tanulás is (a nyelvtudást, a számítógépes ismereteket, az egyetemi felvételre való felkészülést még az elit középiskolák tanulói is iskolán kívüli tanúlással szerzik meg). A továbbtanulásért folyó verseny és az élettervezésnek ez a megváltozása osztály-hovatartozástól függően eltérően alakul. Már az iskolai versenyben megfigyelhető bizonyos társadalmi csoportok gyerekeinek a leszakadása az alacsony státuszú, falusi, stb. fiatalok esetében, potenciálisan már nagyon korán kialakul azon fiatalok csoportja, akik nagyon kis eséllyel integrálódhatnak a társadalomba, létrejön a társadalom alatti osztály reprodukciója.

Az iskolai korszakba lépés, a közoktatás és a felsőoktatás expanziója a származási és területi (regionális) egyenlőtlenségek körülményei között ment végbe. Az előrelépés az iskolai hierarchián mind a jelenleg tanulók, mind a már iskolai éveiket befejezők körében szoros összefüggést mutat mind az apa, mind az anya iskolázottságával, és markánsá váltak a területi, regionális különbségek. Az iskolai korszakban a fiataloknak közel 10%-a, az általános iskola szintjén megreked, és azok az iskolából lemorzsolódtak, a magyar fiatalok alsó és reménytelenül leszakadt rétegét képezik. Ezen fiatalok körében halmozódnak a származási hátrányok, illetve területileg is egyre inkább koncentrálódnak. Azok, akik, általános iskolát végeznek, illetve kimaradnak az általános iskolából, szakmunkásképzőből, és szakközépéből, illetve gimnáziumból, a legnagyobb eséllyel válnak munkanélkülivé. A piaci rendszer kialakulása, az osztályrendszer átalakulása, amely a szociális és oktatási intézmények „piacosításával” is jár, azaz az állami intézményrendszer romlása ezen rétegnek újratermelődését még tovább erősíti.

A fiatalok munkába állása időben kitolódik, ami két ok miatt történhet. Az egyik a munkanélküliség következtében, másfelől pedig növekszik azoknak a fiataloknak a száma, akik megszakítva főiskolai és egyetemi tanulmányaikat állnak munkába, illetve a tanulás mellett vállalnak munkát. A kilencvenes években növekedtek ugyan – különösen az iskolázott – fiataljaink karrierlehetőségei, de megszűnt a munkába állásnak a korábbi időszakra jellemző biztonságos útja. A szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát végzettek körében is felvetődik a munka elvesztésének lehetősége, melyet kétféleképpen próbálnak kompenzálni: továbbtanulással, különböző tanfolyamok elvég-

zésével, illetve a szürke vagy fekete gazdaságba való bekapcsolódással. Ezek a folyamatok azt eredményezték, hogy a munkába állás a próbálkozások számának növekedésével jár együtt, a megfelelő munkahely megtalálása különösen a vidéki városokban, falvakban igen nehéz, részint a munkahelyek szűk választéka következtében, részint pedig az alacsony bérek miatt, vagy pedig a munka jellege miatt kénytelenek sokszor gyakori változtatásokra. Mindez fokozott kockázattal, rizikóval is jár. Új tendencia, hogy a munkahelyi elvárások növekedése erőteljesen behatol a fiatalok magánszférájába, ez alatt azt értjük, hogy nő a családalapítás vagy a gyerekvállalás során a munkahely elvesztésének kockázata, különösen a nők esetében, és a jól fizető és nagy karriert kínáló magáncégeknél, multinacionális vállalatoknál. Az állandó munka megtalálását nehezíti, hogy növekedett a fiatal munkaerő kiszolgáltatottsága. Ez nemcsak a magán-, de szinte permanensen érvényes az állami, költségvetési szférában is. A munkaerőpiacon különösen kiszolgáltatottak az alacsonyan iskolázott, hátrányos helyzetű fiatalok, fokozza a kiszolgáltatottságot és az ebből adódó veszélyeket, hogy ez igen gyakran kapcsolódik össze etnikai hovatartozással, etnikai diszkriminációval (roma fiatalok). Ráadásul a hátrányos helyzetű fiatalok integrációját nehezíti, hogy más alternatívát nem látva alkalmi jelleggel vagy véglegesen a szürke illetve fekete gazdaságba kapcsolódnak be.

A szocializációs feltételek megváltozásával, a piaci rendszer kiépülése, az új oktatási rendszer kialakulásával, az iskolai idő megnövekedésével, csökken a család, az iskola szerepe a fiatalok szocializációjában és növekszik a média és a fogyasztói ipar befolyása. Ez összefügg azzal, hogy az ifjúsági életszakaszban az iskolai idő meghosszabbodásával átalakul a fiatalok szabadidő-tevékenysége, amelyben egyre nagyobb szerepet játszik a piaci alapokon kiépülő szabadidőipar. A szabadidő-tevékenységeknek az olyan formáira fontos utalni, mint az önálló szórakozás, önálló utazás, az első szexuális tapasztalat egyre korábbra helyeződése, amit egyes szakirodalmak a gyermekkor elvesztésének is hívnak. (Vannak tevékenységek, amelyek 15, sőt 14-13 éves korra kerülnek.) Ezek a változások felértékeltek a kortárs csoportok szerepét, de a fiatalok körében a magas kultúrához inkább kapcsolódó alternatív kulturális minták háttérbe szorultak. Ugyanakkor a fiatalok körében egyre inkább előtérbe kerültek a fogyasztói kultúra mintái. Az átalakulás során felvetődő problémák, amelyek igen gyakran felerősítették az etnikai előítéleteket, növelték a fiatalok körében az agresszív kulturális minták szerepét (pl. skinheadek).

A fiatalokat érintő kihívások és a növekvő kockázatok, a fokozódó verseny és a korai önállósodás jelentősen megnöveli a fiatalok veszélyeztetettségét (alkohol, dohányzás, drogfogyasztás, stb.). Ez összefügg azzal, hogy a normál (hagyományos) ifjúsági biográfia tehát a fiataloknak kis hányadára, azon belül is a középiskolai végzettségű falusi nőkre jellemző. A magyar 15-29 éves fiatalokra is érvényes azonban, hogy „a kockázat valójában már nem csak a kevésbé képzettek körében jelenik meg, hanem a kulturálisan privilegizált csoportoknál is megtalálható, habár ők más cselekvési stratégiákat dolgoznak ki.” Ezt jól mutatták azok a – drog kipróbálása az életesemények alapján képzett – klasztercsoportok, amelyekben a drog kipróbálása az egytized-

től akár a csoport tagjainak felére is kiterjedt. Az egyik domináns csoportot ezekben a klaszterekben a főiskolás és egyetemi hallgató nők képezték, akiknek biográfiájára a normál életrajztól való eltérés volt a jellemző: a korai kiszakadás a szülői házból, a késői élettársi kapcsolat, az egyetem melletti munkavállalás és huszoneves kor második felében egyre markánsabban kirajzolódó magányosság. Megállapíthatjuk, hogy a felsőoktatás expanziójával és a fiatalok továbbtanulási esélyeinek növekedésével egyidőben növekszik a fiatalok, ezen belül a nők sebezhetősége.

Tanulmányunkból kiderül, hogy az oktatási rendszer átalakulása nem ad megfelelő választ az iskolai ifjúsági korszak kihívásaira. Az oktatási rendszer elitközpontúsága nem megkönnyíti, hanem megnehezíti az iskolai ifjúsági korszakba való átlépést. A jelenlegi oktatási rendszer éppen a válság- és stagnáló övezetekben szelektál és diszkriminál erőteljesen, ezáltal nem csökkenti, hanem növeli a származási, területi egyenlőtlenségeket, növeli és nem csökkenti a generációs szakadékot nemzedékek között és a fiatal nemzedéken belül és végképpen válasz nélkül hagyja az iskolai ifjúsági korszakban a fiatalok veszélyeztettségét, és közönyös a fiatalok sebezhetőségével szemben. Azt is hangsúlyoztuk, hogy ennek nem a piaci rendszer kiépülése, hanem éppen kiépülésének megkérdésessége az oka.

IRODALOM

- [1] Andorka Rudolf (1992) *Társadalmi változások és társadalmi problémák, 1910-1990*, Statisztikai Szemle, 70, 4-5 301-324
- [2] Andorka Rudolf (1996) *A magyar társadalom: a múlt öröksége, a rendszerváltás problémái és lehetséges jövőbeli fejlődés 2005-ig*. In.: Andorka Rudolf: *Merre tart a magyar társadalom?* Lakitelek, Antológia Kiadó 15-55
- [3] Andorka Rudolf (1996) *A társadalmi jelzőszámok tükrében*. In: *Társadalmi riport 1996*. Szerkesztette: Andorka Rudolf-Kolosi Tamás-Vukovich György. Budapest, TÁRKI-Századvég 16-44
- [4] Beck, Ulrich (1999) *Túl renden és osztályon?* In.: *A társadalmi rétegződés komponensei (szerkesztette: Angelusz Róbert)* Budapest, Új Mandátum Kiadó, 426. o.
- [5] Bukodi Erzsébet (1998) *Nőttek-e az iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek?* Századvég, 2. 159-166
- [6] Chisholm, L. (1997) *Initial Transitions between education, training and employment in learning society*. *International Bulletin of Youth Research*, 15, 6-16
- [7] Chisholm, Lynne (1993) *Élesebb lencse vagy új kamera?* In: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szerkesztette: Gábor Kálmán, Szeged, Szociológiai Műhely
- [8] Clark J. – Jefferson T. (2000) *A munkásosztály ifjúsági kultúrái*. In.: Gábor Kálmán (2000) *A középosztály szigete*. Belvedere Kiadó, 115-136
- [9] Dahrendorf. Ralf (1990) *Reflections on the Revolution in Europe*. New York, Random House
- [10] du Bois-Reymond, M. (1998) *I don't want to commit myself yet: young people's life concepts*. *Journal of Youth Studies*, 1(1), 63-79
- [11] du Bois-Reymond, M., van Rooijen, e. & Guit, H. (1991) *Life perspectives of adolescents: a study from The Netherlands (A fiatalok élet-perspektívái, tanulmány Hollandiából)*, In: W. Heinz [szerk.] *Life Course and Social Change: Comparative Studies in Labour Market and Social Policy, Volume II (Életút és társadalmi változás: összehasonlító tanulmányok a munkaerőpiac és a szociálpolitika témaköréből, II. kötet)* (Weinheim, Deutscher Studien Verlag)
- [12] Ferge Zsuzsa (2000) *Elszabaduló egyenlőtlenségek*. Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület
- [13] Ferge Zsuzsa (2002) *Struktúra és egyenlőtlenségek a régi államszocializmusban és az új kapitalizmusban*. *Szociológiai Szemle* 4., 9-33
- [14] Fóti János: *Az ifjúság elhelyezkedésének kérdései, a fiatalok munkanélkülisége, különös tekintettel az iskolázottság és szakképzettség kérdésére*. In.: *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* Szerkesztette: Gábor Kálmán, Szeged, Belvedere Kiadó, 123-128
- [15] Fóti János: *Néhány szempont az ifjúsági munkanélküliség kérdésének vizsgálatához*. In.: *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* Szerkesztette: Gábor Kálmán, Szeged, Belvedere Kiadó, 1999, 68-74
- [16] Fuchs, Werner (1981) *Einführung. Jugend '81 Lebenswürfe Alltagskulturen Zukunftsbilder*. (Alapvető tanulmányok: Arthur Fischer, Ruth Ch. Fisher, Werner Fuchs, Jürgen Zinnecker. Szerkesztette: Jürgen Zinnecker). Hamburg, Jugendwerk Deutsche Schell, 2. köt.
- [17] Fuchs, Werner (1981) *Einführung. Jugend '81 Lebenswürfe Alltagskulturen Zukunftsbilder*. (Alapvető tanulmányok: Arthur Fischer, Dr. Ruth Ch. Fisher, Prof. Dr. Werner Fuchs, Dr. Jürgen Zinnecker. Szerkesztette: Dr. Jürgen Zinnecker). Hamburg, Jugendwerk Deutsche Schell, 2. Kötet
- [18] Gábor Kálmán (1992) (szerk. és tanulmányok) *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. Szeged, 224
- [19] Gábor Kálmán (1996) *Ifjúságkutatási tézisek*. Educatio Füzetek, Vol. 2. 5-13
- [20] Gábor Kálmán (1996) *Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás*. Educatio Füzetek, Vol. 2. 13-34
- [21] Gábor Kálmán (1997) *Iskolai ifjúsági korszak előtt? A soproni és salgótarjáni tanuló fiatalok*. Bp. Oktatókutató Intézet /Kézirat
- [22] Gábor Kálmán (2000) *A középosztály szigete*. Szeged, Belvedere Kiadó

- [23] Gábor Kálmán (2002) *A Győr-Moson-Sopron megyei 15-29 éves fiatalok*. Belvedere Kiadó
- [24] Gábor Kálmán és társai (1998) *A győri fiatalok helyzete*. Budapest, Oktatókutató Intézet /Kézirat
- [25] Gábor Kálmán: (1993) *Az ifjúsági kultúra és a fiatalok társadalmi orientációs mintái*. In: *Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái*. Szerkesztette: Gábor Kálmán, Szeged
- [26] Gábor Kálmán – Balog Iván (1995) *The Impact of Consumer Culture on Eastern and Central European Youth*. Educatio, Vol. 2. 311-327
- [27] Gazsó Ferenc (1997) *A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer*. Századvég, 4., 73-107
- [28] Gazsó Ferenc (2000) *A társadalmi folyamatok és az oktatási rendszer*. In.: *Egyéni esélyek, iskolai esélyek, társadalmi esélyek*. Budapest, Napvilág Kiadó
- [29] Gazsó Ferenc (2001) *A társadalmi szerkezetváltozás trendjei*. In.: *A globalizáció kihívásai és Magyarország*. [szerk.: Földes György-Inotati András], Budapest, Napvilág Kiadó 137-157
- [30] Giddens, A. (1992) *Modernity and Self-identity (Modernitás és identitás)* Cambridge, Polity Press)
- [31] Halász Gábor (1998) *Az oktatáspolitikai lehetőségei*. Századvég, 1. 116-130 o.
- [32] Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona (2002) *Cigány gyerekek az általános iskolában*. Oktatókutató Intézet-Új Mandátum
- [33] *Jelentés a magyar közoktatásról 1995* [szerk.: Halász Gábor-Lannert Judit], Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 418
- [34] Kelemenné Farkas Márta (1998) *Tézisek és kommentárok*. Századvég, 1., 130-138
- [35] Kemény István (1996) *A romák és az iskola*. Educatio, 1996 2., 71-83
- [36] Kemény István (1996a) *Társadalmi átalakulás és ifjúság*. Budapest, (Kézirat)
- [37] Kemény István (1997) *A magyarországi roma (cigány) népességről*. Magyar Tudomány, 1997. 6. szám, 644-655
- [38] Kemény István (2000) *Roma (cigány) fiatalok a munkaerőpiacon*. In.: *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* [szerk.: Gábor Kálmán], Szeged, Belvedere Kiadó, 68-73
- [39] Kemény István – Havas Gábor (1996) *Cigánynak lenni*. In.: *Társadalmi riport 1996* [szerk. Andorka Rudolf-Kolosi Tamás-Vukovich György]. Budapest, TÁRKI-Századvég
- [40] Kemény István (1991) *Leszakadók – a gazdasági és társadalmi szerkezetváltás alternatívái*. (szerk.) Ladányi János Replika 4.

- [41] Kolosi Tamás (2000) *A terhes babapiskóta. A rendszerváltás társadalomszerkezete*. Budapest, Oziris
- [42] Kolosi Tamás (2000) *A terhes babapiskóta*. Budapest, Oziris Kiadó 186. o.
- [43] Kozma Tamás (1995) *Ifjúság és oktatás*. Educatio 2., 203-222
- [44] Kozma Tamás (1996) *Településhálózat és iskolarendszer*. Educatio, 2., 248-259
- [45] Lakatos Judit: *Ifjúsági munkanélküliség*. In.: *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* [szerk.: Gábor Kálmán], Szeged, Belvedere Kiadó, 58-63
- [46] Lannert Judit (1996) *Változások a hazai iskolaszervezetben*. Educatio, 2., 215-230
- [47] Lannert Judit (1998) *Az oktatás a kilencvenes években – a számok tükrében*. Századvég, 1., 138-149
- [48] Lannert Judit: *Az ifjúsági munkanélküliség és az arra adott válaszok az oktatás területén (Nyugat-Európa és Magyarország)*. In.: *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* [szerk.: Gábor Kálmán], Szeged, Belvedere Kiadó, 98-100
- [49] Lash, Christopher (1996) *Az önimádat társadalma*. Budapest, Európa Kiadó, 124-125. o.
- [50] Lengyel László (2000) *Társadalmi átalakulás és ifjúság*. In.: *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* [szerk.: Gábor Kálmán], Szeged, Belvedere Kiadó, 39-47
- [51] Liskó Ilona (1996) *A szerkezetváltás első hulláma*. Educatio, 2. 260-283
- [52] Liskó Ilona (1998) *Esélyegyenlőség és oktatáspolitikai*. Századvég, 1. 150-156
- [53] Liskó Ilona (2000) *Az iskolarendszer átalakulási tendenciái*. In.: *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* [szerk.: Gábor Kálmán], Szeged, Belvedere Kiadó, 113-123
- [54] Lukács Péter (1996) *Iskolarendszerek a fejlett tőkés országokban*. Educatio, 2., 203-214
- [55] Matolcsy György és társai (2000) *A tudástársadalom kiépítésének forrásai Magyarországon*. Budapest, 2000 Oktatási Minisztérium
- [56] Nemeskéri István (2002) *Módszertani keretek*. In.: *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* (szerk.: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László) Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
- [57] Phil Cohen (1998) *Rethinking the Youth Question*. (Az ifjúsági probléma újragondolása) In.: *Rethinking the Youth Question*. Education, Labour, Cultural Studies. Macmillan 237. o.
- [58] Róbert Péter (1998) *Hipotézisek az oktatás és társadalmi mobilitás összefüggéseiről*. Századvég, 1., 156-164
- [59] Szegő Szilvia (2000) *Ifjúság és a munka világa*. In.: *Társadalmi átalakulás és ifjúság. Szabadság mint esély?* [szerk.: Gábor Kálmán], Szeged, Belvedere Kiadó, 54-58

- [60] Ulrich Beck (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity* (London, Sage)
- [61] Ulrich Beck (1999) *Túl renden és osztályon?* In.: A társadalmi rétegződés komponensei. [szerk.: Angelusz Róbert], Budapest, Új Mandátum Kiadó, 418-468
- [62] Wallace, Claire-Jones, Gill (1992) *Youth, Family and citizenship*. Buckingham-Philadelphia, Open university Press
- [63] Wallace, Claire (1998) *Ifjúság, munka és oktatás a posztkommunista Európában: út az individualizáció felé?* Korunk, 6., 5-12
- [64] Wendt, Robert (2002) *Globalizáció. Neoliberális feladatok, radikális válaszok*. Budapest, Perfekt Kiadó
- [65] Zinnecker, Jürgen (1991) *Untersuchungen zum Wandel von Jugend in Europa-Das Beispiel westdeutscher und ungarischer Jugend*, in Melzer, W.-Heitmeyer, W.-Liege, L.-Zinnecker, J.(Hrsg.) *Osteuropäische Jugend im Wandel*, Weinheim/München, Juventa Verlag, 121-137
- [66] Zinnecker, Jürgen (1993) *A fiatalok a társadalmi osztályok terében (Új gondolatok egy régi témához)*. In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság, Szerkesztette: Gábor Kálmán, Szeged, Szociológiai Műhely
- [67] Zinnecker, Jürgen (1993) *Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Németországi Szövetségi Köztársaságban*. In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság, Szerkesztette: Gábor Kálmán, Szeged, Szociológiai Műhely

A FÉRFIAK ÉS NŐK KÜLÖNBSÉGE (Tóth Olga)

Amikor a társadalmi nem (gender) és az ifjúság témakörét össze akarjuk kapcsolni, egyszerre vagyunk könnyű és nehéz helyzetben. Könnyű, mert a témáról sok kutatási eredmény áll rendelkezésre. Ugyanakkor nehéz, mert ahogy Csáky Mihály nagyon érzékletesen bemutatta és bizonyította: az ifjúság, mint társadalmi kategória, igen tagolt. Ugyanilyen módon azonban a férfi és a női társadalom is éppen olyan tagolt. Ha ezt a két nagyon differenciált elemzési kategóriát egymásra csúsztatjuk, akkor már annyiféle apró alcsoportot kapunk, hogy elveszünk, elkallódunk benne. Nincs tehát mód arra, hogy végigelemezzük ezt a sok társadalmi csoportot. A rendelkezésemre álló rövid időt inkább arra szeretném használni, hogy az adatok bőségéből négy témát a gondolatéberszítés – és nem a teljesség – igényével felvessek. Kevés számot, inkább tendenciákat szeretnék itt bemutatni.¹

Azzal szeretném kezdeni, hogy a közelmúltban Budapesten egy óriási társadalmi nem (gender) konferencia zajlott², amin meglepően nagy számú előadó jelent meg és beszélt a férfiak és nők közötti különbségről. Végigülve ezt a konferenciát, megerősödött az a benyomásom, amit egyébként kutatásaim is megerősítettek, hogy sok szempontból közelednek egymáshoz a férfiak és a nők, gyakran nem mutat jelentős különbséget a társadalomtudományi elemzésekben az, ha szétválasztjuk őket. Ugyanakkor a felszín alatt, a mélyben ezernyi apró törésvonalat találunk, amit a finomelemzések tudnak a felszínre hozni. Néhány ilyen finomabb eltérésre utalnék én most.

Az első téma az oktatással és az emberi tőkébe való beruházással kapcsolatos. Gondolom, mindenki számára köztudott, hogy a fiatal korosztályokban a lányok, a fiatal nők milyen tömegesen áramlottak be az elmúlt évtizedben a különböző szintű felsőfokú képzésekbe, szakképzésekbe. A felsőoktatás expanziójának előnyeit (legalábbis rövid távon) a lányok használják ki jobban. Arra, hogy ez a tény hogyan hat már most is, és hosszú távon a nemek közötti viszonyokra, a párválasztásra, most nem térnék ki. Kutatásomban, ami a 22-26 éves korosztály körében zajlott, azt szerettem volna megtudni, hogy ezek a fiatalok és a családjaik mennyi plusz beruházást hajlandóak befektetni a gyerekekre azért, hogy ő bizonyosan helytálljon ebben a felsőoktatási versenyben. Ezt persze különbözőképpen mérhetjük. Én azt próbáltam megnézni, hogy iskola mellett annak a bizonyos második oktatási piacnak az igénybevétele milyen arányú volt a fiúk és a lányok között, volt-e egyáltalán különbség. A következő táblázat a különböző különórák igénybe vételének nemek közötti különbségét mutatja.

¹ Az itt közölt adatok a T025569 számú, „A 22-26 éves korosztály társadalmi problémái” című OTKA kutatás eredményei.

² 2002 novemberében „Nő és férfi, férfi és nő” címmel, a BKÁE Társadalmi nem- és kultúrakutató Központ szervezésében.

Mint a táblázatból is látható, a 14-18 éves fiúk és lányok között enyhe, de nem szignifikáns különbség volt atekintetben, hogy mennyien tanultak zenét, sportoltak iskolán kívül, jártak egyetemi előkészítőbe vagy éppen tanultak autózézetést. Egyetlen egy ponton sikerült találni szignifikáns különbséget ennek a bizonyos második oktatási piacnak az igénybevételében, mégpedig a nyelvtanulás tekintetében. Ez véleményem szerint az Európai Uni-

	Férfiak	nők
nyelvóra	12	20
zene	3	8
sport	16	14
egyetemi előkészítő	4	6
művészet	.	4
autózézetés	19	15

1. táblázat

14-18 éves kor között a különböző különórákra járók aránya nemenként (N=1000) %

ós csatlakozás küszöbén, amikor az európai diplomáról beszélünk, igen fontos dolog. Úgy tűnik, hogy ma Magyarországon ez még mindig egy női dolog, női játék. A szülők a lányaik nyelvtanulásába (és persze maguk a lányok is saját nyelvtanulásukba) jóval nagyobb arányban fektetnek be, mint a fiúkéba. Különösen akkor figyelemre méltó ez, hogyha összekapcsoljuk ezt a kérdést azzal, hogy szándékozik-e az adott fiatal külföldön munkát vállalni; ami ismét az Európai Unióhoz való csatlakozás egyik fontos kérdése. Az idézett kutatás alapján minden ötödik fiatal tervezi, hogy a jövőben külföldre menne dolgozni. Ez az arány a lányok esetében 17 %, a fiúkban 26 %. Úgy tűnik, hogy a fiúkban, fiatalemberekben egy talán túlzott önbizalom, túlzott várakozás is van atekintetben, hogy ők majd külföldön munkát vállalnak. Egy jelentős részük nyelvtudás hiányában és nyelvtanulási szándék nélkül képzei el, tehát a mintában sok olyan fiatalember volt, aki nem beszél és nem tanul idegen nyelvet, de külföldi munkavállalásra készül. A fiúkban tehát van egy naiv hit, hogy majd valahogy eljutnak enélkül is külföldre. Ezek elentétben a lányok szorgosan tanulják a nyelveket és jóval kisebb arányban vélik úgy, hogy valaha eljutnak külföldre. Ez volt az első felvetésem.

A második felvetés a jövőképhez, a perspektívához kapcsolódik, ami szintén kulcsfogalom volt a jelen konferencia több más előadásában is. Ebben a kutatásban is, és más kutatásokban is foglalkoztunk azzal, hogy a fiatalok milyen arányban óhajtanának vállalkozóvá, önfoglalkoztatóvá válni. A vállalkozó egy néhány évvel ezelőtt valódi divatfogalom volt Magyarországon. Rengeteg tévhit, félreértett információ lebegett a szülők és gyerekek, fiatalok és felnőttek körében arról, hogy mi a vállalkozó, mit csinál, hogyan él. A vállalkozó fogalmához egyszerre kapcsolódott egy magas presztízs, másrészt sokan tudták, hogy a vállalkozók, az önfoglalkoztató egy jelentős része kényeszárvállalkozó. Talán ezért alakult úgy, hogy a fiatalok is, de a szülők jelentős része is egyszerre képzei a vállalkozót olyan valakinek, aki inkább szellemi, mint fizikai munkát végez, amiért fix fizetés jár, valamint nem igényel túlzott felelősséget és kockázatot sem.⁵ Emellett ez az a terület, ahol sikerült egy elég jelentős különbséget találni a

⁵ Tóth Olga: „Értéktadási problémák a családban” *Educatio*, 2001. 3. szám

fiúk, lányok, férfiak és nők között. Azt látjuk, hogy – hasonlóan a külföldi munkavállaláshoz – a fiatalemberek körében egy jóval nagyobb, megint csak talán túlzó önbizalom él, hogy ők majd vállalkozók lesznek, miközben a fiatal nők jóval alacsonyabb arányban készülnek erre. Azt is tudjuk, hogy egy jól működő vállalkozáshoz sok minden mellett kell bizonyos vállalkozói ismeret is, ami ugyanúgy nincs meg a fiúknak sem, csakúgy, mint a lányoknak. A család támogató háttére a vállalkozóvá váláshoz rendkívül lényeges. Ezen a téren a fiúk jobban állnak, mert ez a háttér sokkal erősebb a fiúk esetében, mint a lányok esetében. Tehát az a fiatal nő, aki úgy gondolja, hogy vállalkozóvá, vagy pusztán csak önfoglalkoztatóvá szeretne válni, kétszer annyi nehézséggel küzd meg, mert egyszerűen nem áll mögötte egy olyasfajta háttér, amelyik őt ebben támogatná.

A harmadik felvetésem a családdal, családi kapcsolatokkal, a negyedik pedig a társas kapcsolatokkal függ össze. Ez a kettő összefügg, ezért tárgyalnám együtt. Közvéleményünket, de demográfusainkat, gyakran politikusainkat is sokkolja az az egyre nyilvánvalóbbá váló tény, hogy átalakul a magyar társadalom családstruktúrája, különös tekintettel a fiatalokra. Évek óta csökken a hivatalos házasságkötések száma és közben nő a partner nélkül élők, illetve az élettársi kapcsolatban élő párok aránya. Egyre későbbi korra tolódik részben a házasságkötés, részben pedig az első gyermek vállalásának az időpontja. A már idézett kutatásból azt látjuk, hogy ezen a téren a 25-26 éves korban van egy fordulópont. A vizsgált 22-26 éves fiatalok szülei az első házasságukat lényegesen korábbi korban kötötték és erre a korra már jelentős többségük házasember volt. A mostani fiataloknál ez egyáltalán nem így van, sőt, nagyon sokan 25 éves kor alatt tartós kapcsolatot sem kötnek: vizsgált mintánknak csak egyharmada volt házias vagy élt élettársi kapcsolatban a vizsgálat időpontjában. A lányok azonban minden életkorban (a 22-26 éves mintában) nagyobb arányban éltek valamilyen párkapcsolatban, mint a fiúk. Ez az eltérés a 26 évesek körében már kiegyenlítődött, tehát a fiatalok körében a fiúk később létesítenek stabil kapcsolatot. Figyelemre méltó az is, hogy az állandó partnerkapcsolatban élő fiúk és lányok körében az élettársi kapcsolat aránya igen hasonló volt egészen a 26. életévig, amikor azonban a fiúk körében lényegesen megnőtt az élettársi kapcsolat aránya. Tehát olyan nemi különbséget is tapasztalunk a családalapítás terén, hogy a fiatal férfiak hajlamosabbak élettársi kapcsolatba lépni, ha tartós párkapcsolatot kezdenek, a fiatal nők azonban törekcszenek továbbra is a férjhez menetelre.

Ez a kérdés vezet át minket a negyedik témába, az emberi kapcsolatokhoz. Amikor arról kérdeztük ezeket a 22-26 éves fiatalokat, hogy kitől remélhetnek támogatást érzelmi problémáik megoldásában, tehát milyen támogató háttér áll mögöttük, akkor számomra eléggé sokkoló módon toronymagasan az jött ki, hogy az édesanyjuktól. Ez tipikusan a poszt-adoleszcencia megnyilvánulása. A megkérdezett fiatalok kétharmada azt mondta, hogy ha gond van, akkor az édesanyja az, aki segít neki. Más kutatásokból – Utasi Ágnestól – tudjuk, hogy a felnőtt nők, felnőtt anyák, különösen az egyedülálló anyák szintén nagyon hajlamosak saját felnőtt gyerekeikben keresni az ér-

zelmi támaszt. Valami egészen furcsa eltolódás van itt a kapcsolatok szimmetriájában. Az is figyelemre méltó, hogy ezek a 22-26 éves fiatalok az anyjukhoz fordulnak, ha gond van, de az apjukhoz nem. Aki az apjához is tud fordulni, az az anyjához is tud. Tehát vannak olyan családok, ahol úgy tűnik, hogy harmonikus párcapcsolat és harmonikus szülő-gyerek kapcsolat is van, ott fordulnak az apjukhoz is. Egyébként feleannyian fordulnak az apjukhoz, ha gondjuk van. Az ember azt gondolja, hogy ebben a 22-26 éves korban a barátságok, illetve a párcapcsolatok nagyon fontosak. Az édesanya után valóban a barát az, akihez leginkább fordulhatnak ezek a fiatalok, de a megkérdezettek 42%-ának nincs olyan barátja, akihez érzelmi probléma esetén fordulhat, saját bevallása szerint. Továbbá a megkérdezettek 47%-ának vagy egyáltalán nincs partnere, vagy pedig, ha van partnere, nem fordulhat hozzá érzelmi problémái megoldásában. A fiatal nők 61 %-a, a férfiaknak pedig csak 46 %-a állította, hogy partnerével tud problémáiról beszélni. Ebben két dolog játszik szerepet. Egyrészt, mint említettem, a nők magasabb arányban rendelkeznek állandó partnerrel, mint a férfiak. Másrészt azonban meg merem kockáztatni azt a feltevést, hogy a fiatal férfiak egy része nem tartja a partnerkapcsolat részének azt, hogy az érzelmi, lelki problémákat megbeszéljék. A fiatal férfiak e csoportjának életében újratermelődik egy tradicionális, problémáit megosztani nem tudó, érzelmileg lefojtott mentalitás. Végül még egy fontos tényre hívnám fel a figyelmet. Ebben a mintában a férfiak 18%-ának se barátja, se partnere, akihez érzelmi probléma esetén fordulna. A nők esetében ez az arány 15%. Nagyon felszínes, nagyon érzelemmentes, nagyon problematikus kapcsolatokra utal ez az adat. Úgy gondolom, nem önmagában a későbbi házasodás vagy az élettársi kapcsolatok számának növekedése, hanem ez a felszínesség ad okot aggodalomra.

IDENTITÁS, NEMZETI IDENTITÁS

(Fuhász Borbála)

Az elmúlt években végzett országos és regionális empirikus kutatások¹ azt igazolták, hogy a fiatalok előítéletessége és nemzeti identitása közötti kölcsönös kapcsolatok konzisztens és logikus gondolkodási struktúrába rendeződnek. A többváltozós adatelemzések alapján levonható legfontosabb következtetésünk a *zárt magyarságértelmezés meghatározó szerepére utal*. Az előítéletesség és a nemzeti identitás magyarság-, valamint nemzetértelmezési típusokban megnyilvánuló konstrukciói között feltárt kapcsolatokat a *szocio-kulturális jellemzők alapján is vizsgálhatjuk*. A zárt magyarságértelmezés olyan fiatalokra jellemző, akik *szocializációs szempontból hátrányos szocio-kulturális környezetben élnek* (iskolázatlan és idős szülők, rossz anyagi helyzet, szakmunkásképzős tanulók, szakközépiskolások, lakóhely kistéleplésen és az észak-keleti országrészben). Ha megnézzük, hogy *az etnikai nemzetfogalom* (iskolázatlan szülők, rossz anyagi helyzet, lakóhely kis településen, idős szülők), a nemzeti attitűd (iskolázatlan és idős szülők, szakmunkásképzős tanulók) milyen szocio-kulturális jellemzőknél volt domináns, *nem nehéz felfedezni a zárt magyarságfelfogást is valószínűsítő, ahhoz hasonló szocializációs környezetet*.

A vallásosság és a felekezeti hovatartozás szerinti eltérések szintén következtetések. *Az előítéletesség mértékét inkább a vallásosság, míg a nemzeti identitás konstrukcióit inkább a felekezeti hovatartozás differenciálta*. A konkrét eredmények – összevont előítéletesség (nem vallásos fiatalok, vallásos szülők), zárt magyarságfogalom (református felekezet, református szülők), etnikai nemzetfogalom (nem vallásos fiatalok, református felekezet, református szülők) – a következő, korábban már hivatkozott sajátosságok miatt kapcsolódnak a többi szocio-kulturális jellemzőhöz: 1. A gazdasági szempontból jelentősen leszakadt keleti országrészben jelentősen nagyobb a reformátusok aránya. 2. A vallásgyakorlás, így a mért vallásosság kevésbé jellemzi a reformátusokat, mint a katolikusokat. Ha ezek alapján feltételezzük, hogy más felekezetekhez viszonyítva, a református felekezethez tartozó családokat az egzisztenciális és kulturális hátrányok jobban, a vallásosság viszont kevésbé jellemzi, akkor az etnikai nemzet- és a zárt magyarságértelmezés vallásosság szerinti eltérései logikusan illeszkednek a többi szocio-kulturális jellemzőnél megfigyelt sajátosságokhoz.

Az eredményeink ugyanakkor arra is figyelmeztetnek, *hogy az előítéletesség és a zárt, kultúrnemzeti koncepciót preferáló nemzeti identitás együttesen csak meghatározott, elsősorban kulturális hátrányokat tükröző* (szülők alacsony iskolázottsága, szakmunkásképző iskola) *szocio-kulturális környezetben jellemző*.

¹ A részletes elemzések egy hosszabb dolgozatban (Murányi, 2001) olvashatók, de részeredményeket korábbi publikációkban (Murányi, 1994; 1995.a.; b.; 1998, 1999) közzeltünk. Több esetben hivatkozunk mások munkáira is (Csepeli-Závecz, 1995; Szabó-Örkény, 1998).

A korrelációs modellek és a szocio-kulturális jellemzők együttes vizsgálatának eredményei önmagukban is érdekesek, azonban nem adnak választ a következő kérdésekre.

– Mivel magyarázható, hogy a magyarság szabad vállalásának elutasítása, a kisebbségi csoportokkal szembeni előítéletesség, a kultúrnemzeti logika alapján szerveződő nemzetfogalom és a nemzeti érzelmek olyan fiatalokra jellemzők, akiknek közvetlen családi és tágabb lakóhelyi környezete egyaránt hátrányosnak nevezhető?

– Vajon miért a modernizációs tekintetben leszakadt észak-keleti régió kistelepüléseiben, rossz anyagi körülmények között élő, többnyire szakmunkásképzőkben tanuló, iskolázatlan és idős szülők gyermekeinél valószínű leginkább a zárt, kirekesztő nemzeti identitás és a kisebbségek intoleráns szemlélete?

Az előítéletességnek az életkorral, illetve a vallásossággal fennálló kapcsolatát magyarázó, fejlődés- és személyiséglélektani elméletek nem alkalmasak az előítéletesség és a nemzeti identitás, valamint az ezeket meghatározó, több szocio-kulturális tényező összefüggéseinek együttes értelmezésére. Ezért a fenti kérdésekre *egy olyan átfogó magyarázat segítségével próbálunk válaszolni, amely az interakcionista és a fejlődés szempontú elméletekre támaszkodva, az életforma és a rituális sűrűség (ritual density) fogalmával értelmezi az előítéletességet.* A szocializációs környezetek azonossága mellett a kölcsönös, egymást feltételező kapcsolat is indokolja, hogy szintén ebben a megközelítésben tárgyaljuk az etnocentrikus (zárt magyarságértelmezés, etnikai nemzetkonceptió, nemzeti attitűd) nemzeti identitás szocio-kulturális jellegzetességeit. Az előítéletességet életformaként értelmező tanulmány (Fuchs-Case, 1989) gondolatmenetének ismertetése során *csak a végső következtetésekhez szükséges megállapításokat tekintjük át, eltekintünk a bőségesen hivatkozott elméletek részletes tárgyalásától.*

A megközelítés lényeges eleme, hogy a *szervezők számára az előítélet* – szemben a legtöbb szociálpszichológiai értelmezéssel – *nem attitűd, hanem életforma.* Az attitűdöket és kogníciókat a társas szokások és a mindennapi interakciók, vagyis az életforma következményének tekintik. *„A rituális sűrűség fogalma arra ösztönöz, hogy kiterjesszük magának az előítéletnek a fogalmát. Ha „előítéletéről” hallunk, jobbra bizonyos csoportok – kisebbségek, szubkultúrák – iránti sajátos attitűdök jutnak eszünkbe. Fejtegetésünk azonban azt sugallja, hogy nemcsak bizonyos gondolatok, de maguk az életformák is lehetnek előítéletek.”* (Fuchs-Case, 1992, 510). A magas rituális sűrűség olyan életformával jár, amely leszűkíti az eltérő szociokulturális minták megismerését, a csoporttagok interakciói a saját csoportra korlátozódnak. A saját csoportra vonatkozó, konvencionális erkölcsi elvek úgy kondicionálódnak, hogy közben a csoporton kívüliekkel szembeni diszkriminatív attitűdök alakulnak ki. Az előítélet kiterjesztett értelmezésében a faji kisebbségekkel szembeni előítélet *„...nem egyszerűen egy sajátos csoport iránti diszkriminatív attitűdök együttesét alkotja, hanem az előítéleteknek egy sokkal alapvetőbb formáját tükrözi: a magas rituális sűrűségű életformákban benne rejlő előítéletet.”* (Fuchs-Case, 1992, 510.). A magas rituális sűrűség kedvez a világ leegyszerűsített, abszolút értékek alapján tör-

tendő szemléletének. Fontos sajátossága, hogy az erős kollektív érzelmekkel összekovácsolt csoportszolidaritás együtt jár a kívülállók kizárásával. *„Az előítélet, mint életforma, szeretne visszajutni a tradicionális életmódhoz, az abszolút értékekhez, a fundamentalista vallási érzésekhez, az egyszerűen felépített világgéphez, amelyek véleményünk szerint mind a magas rituális sűrűségű életforma következményei. A magas rituális sűrűség erős kollektív érzelmeket kelt, merev csoportszolidaritást és a kívülállóktól való szigorú elhatárolódást hoz létre. Az előítéletes mozgalmaknak ez a belső szerkezete az, ami a korszerűség elgondolásaival szembeszegül.”* (Fuchs-Case, 1992, 510.)

Amennyiben az előítéletesség és a zárt, etnocentrikus nemzeti identitás a magas rituális sűrűségű életforma következménye, *akkor szoros megfeleléseket kell találnunk az életforma és a kutatási eredmények alapján leírható szocio-kulturális környezet között.* A feladatunk nem túl nehéz, hiszen *azt kell igazolnunk, hogy a kulturális és egzisztenciális szempontból egyaránt hátrányos családi és lakóhelyi szocializációs közegben jelen vannak a magas rituális sűrűségű életforma jellegzetességei* (zárt csoportokban zajló interakció, korlátozott nyelvi kódok használata, tradicionális erkölcsi elvek elfogadása, saját csoporttól eltérő szocio-kulturális modellek ismerete).

Az empirikus érvek *egyik csoportját a kapcsolathálózati elemzés* („network analysis”) elmélete alapján készült hazai kutatási eredmények alkotják. A rituális sűrűség elméletével sok tekintetben rokon teórián alapuló, a nyolcvanas évek végén készült vizsgálatok során az egyéni kapcsolathálózatok (mikro network-ök) segítségével olyan látens makro-csoportok (makro-network-ök) leírására törekedtek, amelyek tagjai ugyanahhoz a szubkulturális környezethez tartoznak. A kapcsolatok kiterjedtségét azzal jellemezték, hogy – különböző szituációkban – a megkérdezett hány személlyel áll kapcsolatban. A kapcsolatok gyakorisága az iskolai végzettség emelkedésével egyenes arányban növekedett, míg az életkor növekedésével fordítva. A számunkra fontos másik megfigyelés szerint a lakóhely urbanizáltságának, illetve az elvégzett iskolai osztályok számának növekedésével csökken a tradicionális rokonsági kapcsolatok aránya (Angelusz-Tardos, 1988).

A további eredmények a *„gyenge kötések” elméletéhez kapcsolódnak*, amely – kissé leegyszerűsítve – azon a feltételezésen alapul, hogy az egyén ismerőseinek társadalmi kapcsolatai kevésbé szorosak („gyenge kötések”), szemben a közeli barátok kapcsolataival („erős kötések”). A gyenge kötések olyan lehetőségeket és információkat biztosíthatnak, amelyek a saját, közvetlen társadalmi környezetben nem találhatók, míg az erős kötések könnyen elérhetőek és segítséget nyújthatnak. Amennyiben az egyén kevés gyenge kötéssel rendelkezik, kizárhatja magát a tőle társadalmi értelemben messzi információktól, hírektől, a világ a közeli barátokra szűkül. (Granowetter, 1973, 1982). Az erős kötésű kapcsolatok általában homofil jellegűek, hasonló társadalmi helyzeteken alapulnak és az érzelmi hovatartozást erősíthetik. A kutatási eredmények szerint az ilyen erős kapcsolatok inkább az alacsony társadalmi státusz velejárói. Kiterjedtebb kapcsolatok az iskolázottabb, illetve kedvezőbb kulturális háttérű csoportokat jellemezték. Talán nem meglepő, hogy a szerzők által kidolgozott tudás-stílusok és kapcsol-

lat-típusok összefüggése is arra utalt, hogy a szerteágazó kapcsolatokkal (gyenge kötésekkel) rendelkezők tudás-háttere kiterjedtebb, mint az erős kötésekkel bírók csoportjában. További lényeges eredmény, hogy az egyes országrészek közötti szignifikáns eltérések a gyenge kötésű kapcsolatok dunántúli régióban megfigyelhető dominanciáját mutatták az alföldi régióval szemben. (Angelusz-Tardos, 1991.)

A regionális eltéréseket a lelkiállapotra és a társadalmi beállítottságra vonatkozó empirikus kutatások is igazolták. A társadalmi beállítottság-index az együttműködési készséget, közösségek iránti bizalmat és a civil szerveződés mértékét kifejező társadalmi tőke fontos változója, amely a bizalom, önállóság és kreativitás alapján a társadalommal kapcsolatos attitűdök és közösségi erőforrások mérésére alkalmas. A kilencvenes évek közepén végzett vizsgálatok azt mutatták, hogy a társadalmi beállítottság-index az északnyugat-dunántúli megyék mellett Csongrád megyében és Budapesten magas, míg az északi hegyvidéken és az észak-alföldi megyékben alacsony volt. (Skrabski-Kopp, 1999). A keleti országrészhez viszonyítva, a vizsgálatok során Nyugat-Magyarországon sokkal többen választották azt, hogy nehéz élethelyzetben számíthatnak közvetlen környezetük (szülők, barátok) és a civil szervezetek segítségére. (Kopp-Skrabski-Lőke-Szedmák, 1996)

A magas rituális sűrűség a korábban részletesen tárgyalt *vallásossággal* is kapcsolatba hozható. A hazai vallásszociológiai vizsgálatok azt mutatják, hogy az istenhittel mért vallásosság elsősorban az alacsony státuszú társadalmi rétegekre jellemző, míg a templomba járók arányában kevésbé érvényesülnek a rétegtkülönbségek, az istentiszteleten való rendszeres részvétel magasabb státuszú csoportokban általánosabb. (Tomka, 1996)

A rituális sűrűség és a szocio-kulturális környezet megfeleléseit „számítalan” ifjúság-szociológiai kutatás eredménye is igazolja. Gábor Kálmán vezetésével, több éve tartó rendszeres „sziget- vizsgálatok” szerint a résztvevők többsége a középosztályhoz tartozó fővárosi családból származik, az átlagosnál jobb anyagi helyzettel és markáns, saját fogyasztói kultúrával. Viszonyítva a „nem szigetlakókhoz”, a Pepsi Sziget rendezvényein résztvevőkre inkább jellemző az alacsony rituális sűrűségű életformához köthető aktív közösségi élet (művészeti, kulturális és hobbi csoporttagság, egyházi szerveződések). A gondolatmenetünk szempontjából mindezek azért lényegesek, mert a szigetlakók kedvezőbb viszonyulnak a mássághoz és a tolerancia nagyon fontos érték számukra. (Gábor, 2000.)

IRODALOM

- [1] ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert (1988): A magyarországi kapcsolathálózatok néhány sajátossága. Szociológia, 2.
- [2] ANGELUSZ Róbert – TARDOS Róbert (1991): A „gyenge kötések” ereje és gyengesége. In: Utasi Ágnes (szerk.): Kontaktusok. Budapest, Társadalomtudományi Intézet.

- [3] CSEPELI György – ZÁVEZ Tibor (1995): Európai és nemzeti kötődések a magyar tizenévesek körében. In: Gázsó F.-Stumpf I. (szerk.): Vesztések. Ifjúság az ezredfordulón. Ezredforduló Alapítvány, Budapest.
- [4] FUCHS, S. – CASE, C. (1989): Prejudice as Lifeform, Sociological Inquiry, 59, 301-317.p. (Magyarul: Az előítélet, mint életforma. Szociológiai Figyelő, 1992. 2. és Lengyel Zs. (vál.) 1997: Szociálpszichológia szöveggyűjtemény. Budapest, Osiris.
- [5] GÁBOR Kálmán (2000): A középosztály szigete. Belvedere, Szeged
- [6] GRANOWETTER, M. (1973): The Strength of Weak Ties. American Journal of Sociology.
- [7] GRANOWETTER, M. (1982): The Strength of Weak Ties. A Network Theory Revisited. In: Marsden, P.- Lin, N. (eds.) Social Structure and Network Analysis. Sage Publications, Beverly Hills. 105-130 p. (Magyarul: A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In: Angelusz R.-Tardos R. (szerk.) 1991: Társadalmak rejtett hálózata. Budapest, MKI.
- [8] KOPP Mária-SKRABSKI Árpád – LŐKE János-SZEDMÁK Sándor (1996): A magyar lelkiállapot az átalakuló magyar társadalomban. Századvég, Új folyam, 2. ősz.
- [9] MURÁNYI István (1998): Szociokulturális és területi tényezők szerepe a 10-17 éves fiatalok előítéletes gondolkodásában. In: Sik E.-Tóth J. (szerk.) Idegenek Magyarországon. Budapest, MTA PTI.
- [10] MURÁNYI István (1994): Drogfogyasztás a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei középiskolások körében. Esély, 3.
- [11] MURÁNYI István (1995a): Tizenévesek előítéletessége Sopronban és Salgótarjánban. Esély, 5. szám.
- [12] MURÁNYI István (1995b): Középiskolások nemzet-és magyarságtudata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle. 2.
- [13] MURÁNYI István (1999): Előítéletesség és családi szocializáció a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei tizenévesek körében. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 1.
- [13] MURÁNYI István (2001): Fiatalok nemzeti identitása és előítéletessége. Szociokulturális és területi jellemzők a kilencvenes években. Kézirat.
- [14] SKRABSKI Árpád – KOPP Mária (1999): Társadalmi beállítottság, társadalmi tőke. Századvég, Új folyam 12. tavasz.
- [14] SZABÓ Ildikó-ÖRKÉNY Antal (1998): Tizenévesek állampolgári kultúrája. Minoritás Alapítvány, Budapest.
- [15] TOMKA Miklós (1996): Vallás és vallásosság. In: Andorka R.- Kolosi T.- Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi Riport 1996. TÁRKI, Budapest.

ELKÉPZELT CSALÁDOK

(H. Sas Judit)

Több mint húsz évvel ezelőtt végeztem egy kutatást, ami tulajdonképpen egy projektív teszttel készült 14 és 18 éves általános iskola felső tagozatos és éppen a középiskola befejezése előtt, érettségi előtt álló fiatalokkal. Ez egy nagyobb kutatás része volt.

Ez egy ismert vizsgálati módszer, nem én találtam ki. A projektív teszt azt jelentette, hogy 900 gyereket az ország legkülönbözőbb részeiben egy iskolai óra keretében arra kértünk, hogy próbálják elképzelni és leírni, hogy milyen lesz egy napjuk 20 év múlva. Akkor, amikor 24, illetve 28 évesek lesznek. Arra számítva – és ez be is jött –, hogyha leírják egy tíz év múlva elképzelt napjukat, akkor abban írni fognak az elképzelt családjukról, az elképzelt munkájukról, életmódjukról, szabadidejükről. Lehetőséget kaptam arra két évvel ezelőtt, hogy ezt a vizsgálatot megismételjem. Tehát ugyanazzal a módszerrel, ugyancsak 900 14 éves, illetve 18 éves gyerekkel, fiatallal összehasonlítom, hogy a gondolkodásukban, a terveikben, a vágyaikban változott-e valami, s ha igen, mi változott az elmúlt több mint 20 évben.

Mindenekelőtt azt kell mondanom, hogy akár a 20 évvel ezelőtti, akár a mostani kutatás eredményeit nézem, ezek a leírtak, ezek a gyerekekben élő minták, elképzelések, esetleg vágyak, amit részben a körülöttük lévő megélt társadalom, család, szülők, iskola sugallt, másrészt az őket körülvevő társadalom, tömegkommunikáció. Föl lehet tenni természetesen azt a kérdést, hogy ennek a projekciónak, ezeknek a terveknek és a vágyaknak, elképzeléseknek mi köze a valósághoz.

Én azt gondolom, hogy természetesen az elképzelt jövő, amiről ezek a gyerekek írnak, olyan értelemben nem maga a valóság, hogy rengeteg olyan dolog történhet, hogy az elképzeléseik, vágyaik nem válnak valóra, hanem az életük egész másképp alakul, de azt is gondolom, hogy a tervek, a vágyak, a célok, az elképzelések maguk is részei a valóságnak. Ilyen értelemben visszaható hatást is tesznek arra, hogy az életüket, amennyiben erre lehetőségük van, hogyan alakítsák.

Mik azok a nagyon jelentős változások, amikről tényleg azt gondolom, hogy nagyon jelentős változások, ami a több mint 20 év alatt az akkori 14-18 évesek, és a mai 14-18 évesek között található volt az ő családképükben, illetve az egész életük elképzelésére vonatkozóan? A 20 évvel ezelőtti írásokat tartalomelemzéssel dolgozza fel az ember, és a tartalomelemzésnek egy legegyszerűbb, legprimitívebb módszere a megszámlálás. Például meg tudom számolni, hogy az adott írásban milyen arányban, hány sorban írtak, foglalkoztak a családról, a jövődől tanulásukról, munkájukról, szabadidejükről. Ez nagyon egyszerű számolás, ugyanakkor nagyon sokat mondó. A 20 évvel ezelőtti kutatásban minden harmadik gyerek az írásának több mint 60%-ában az elképzelt családjáról írt. Tehát a fókuszban, a vágyaik, terveik, belátható jövőjük fókuszában az elképzelt családjuk állt.

Ha a mai, most kezembem lévő írásokat számolom ugyanígy meg, azt kell mondanom, hogy ezeknek az írásoknak 65%-a a családról szólt. Most minden huszadik gyerek írásának a 60%-a szól a családról, és ez azt jelenti, hogy ez összesen a 900 gyerek közül, akit néztünk, nem több, mint 5,5%-a. Már ebben az egész egyszerű megszámlálásban is látszik, hogy a jövődől elképzelt terveikben a család lényegesen kisebb horizontot foglal el, mint húsz évvel ezelőtt. Ha ehhez hozzáteszem azt is, ami már az értékeket érintő mutató, hogyha írnak a családjukról, akkor milyen családot képzelnek el, milyen családot látnak maguk előtt.

Ebben a néhány családban, amit látnak maguk előtt, vannak olyan jelenségek, amelyek arra utalnak, hogy tulajdonképpen azt írják le, amit maguk körül látnak. Például teljesen természetessé vált az élettársi kapcsolat. Tehát ami húsz évvel ezelőtt elképzelhetetlen volt, az a mai írásokban sokszor fordul elő: reggel fölébrednek, és mellettem alszik az én kedves élettársam, aki csókkal ébreszt. És az írások sok helyén fordul elő, vagy sokak között fordul elő az élettársi kapcsolat, ahogy a való életben is ez növekvő, a világ legtermészetesebb dolgának tartják.

Nagyon más tartalmú megközelítés a húsz évvel ezelőtti összehasonlításban, hogy míg 20 évvel ezelőtt ezek az írások olyan értelemben nagyon gazdagok voltak, hogy az akkori gyerekeknek, kamaszoknak volt egy nagyon sztereotíp látásmódjuk arról, hogy milyen lesz az ő férjük vagy feleségük. De mégiscsak nagyon romantikusan és részletesen írták le, hogy az ő férjük magas lesz, szőke és kékszemű vagy fordítva, és a feleségük nagyon fogja szeretni a gyerekeiket, és nagyon szépen fognak együtt élni. Részletesen megfogalmazták nemcsak a jövő saját magukra vonatkozó munkaterveiket, hanem a férjekre vonatkozó munkaterveket is.

Azt kell mondanom, hogy ez a fantáziával élő részletes kép, amelyik sztereotíp volt ugyan, de mégis megfogalmazódott, most szinte teljesen eltűnt. Nem tudunk meg semmit. Szinte semmit arról, alig van gyerek, aki megfogalmazná, hogy mi lesz az ő élettársa, vagy házastársa, mi lesz annak a foglalkozása, mit fog csinálni, se külső, se belső tulajdonságot nem találunk az írások között. A valóságnak megfelelően későbbre tervezik a gyerekeket, és kevesebb gyereket terveznek, de ez a mai társadalmi valóságnak megfelelő, tehát ezt a mintát követik, de egyébként az aspirációikban, a családi munkamegosztásban leírtak is lényegében egy mai létező mintát követnek, ahol már a húsz évvel ezelőtti vizsgálatban is egy, a nők tömeges munkavállalásának következtében egyenlőbb munkamegosztást írtak le. Ma ez még kiegyensúlyozottabb munkamegosztást jelent azaz, hogy a férfiak az előzőeknél még inkább szerepet kapnak a gyerekekkel való kapcsolatban, elsősorban a gyerekek értelmi fejlesztésének a leírásában. Az ember megkérdeznem, hogy mi ennek az oka, de a választ is megkapja a kutatásból. Zárójelben hozzá kell tennem, hogy nincs lényeges eltérés a fiúk és a lányok között. Talán a falusi lányoknál gazdagabbak a családról szóló írások, de lényeges eltérés nincs a 14 és 18 éves gyerekek között. 14 éves korra ez az elképzelt világ már készen áll.

Ha keressük a magyarázatot, ez magukból az írásokból kerül ki. Ugyanis az írások fókuszában – ahogy az eddigiekben próbáltam megfogalmazni – nem a család, nem a

jövendőbeli élettárs fantáziaképe, vágya, elképzelt minősége, hanem a jövőkarrier áll. Tulajdonképpen ezt fogalmazhatnám úgy is, hogy az elképzelt iskolai végzettséget, szakmát, foglalkozásokat, szabadidőt ehhez még hozzá kell tenni.

A dolgozatok 65%-ában, tehát elég jelentős többségben részletesen megfogalmazzák azt, hogy ők mit fognak az elképzeléseik szerint dolgozni és milyen iskolai végzettséggel fognak rendelkezni. Ebből a 65%-ból 75% – függetlenül attól, hogy fiúk vagy lányok és függetlenül attól lényegében, hogy milyen társadalmi rétegből jöttek, talán az értelmiségi szülőknél ez valamivel még magasabb – egyetemi végzettséget képzel el magának. Arról ír részletesen, hogy egyetemen fog továbbtanulni, és hogy milyen pályát szeretne tulajdonképpen. A nap első részében a felsőoktatásról nagyon sok szó esett. Azt gondolom, hogy persze ez a nagyon magas egyetemi végzettséggel kapcsolatos elképzelés – és itt hozzá kell tennem, hogy egyetemi elképzelések, mert hiszen az egyetemeken a szakokat is megjelölik – még nem az a differenciált felsőoktatásra való törekvés, amiről itt Lukács Péter beszélt, hanem egy hagyományos egyetemi képzést képzelnek el saját maguknak. Sőt, nagyon sok esetben két diplomát is. Ebben annyi különbség van – és ez nem lényegtelen – a fiúk és a lányok között, hogy a lányok egyetemre jutása szakmák szerint többségükben hagyományos női egyetemi szakok, tehát irodalom, történelem, orvos, felsőfokú ápoló, vendéglátó-ipari főiskola. Hagyományosan az úgymond szolgáltatás szakágai azok, ahol a továbbtanulásukat elképzelik. Ezzel szemben a fiúk elsősorban a hagyományos férfi szakokat képzelik el maguknak egyetemi végzettségű, mérnöki szakokat, számítástechnikai szakokat, informatikát. Tehát azokat – hogy Bourdieu-t idézzem –, ahol lényegében a férfi primátus változatlansága megmarad. Hozzátenném még ehhez, hogy amikor gyerekeket terveznek, akkor nemcsak későbbre tervezik a gyerekeket, hanem kevesebb gyermeket is terveznek. Ezzel szemben megjelennek nagyon nagy számban a tervekben a kutyák, macskák és egyéb háziállatok.

Az egész jövő élet elképzelése az egyetemi végzettséggel, szakmákkal együtt egy ilyen nyugati középosztálybeli életmódot ír bele, amikor a szabadidőben nagyon sok a házon kívül, a családon kívül való foglalatosság. Például a sport fiúknál és lányoknál teljesen egyenlő arányban. Nagyon kevés a barát, tehát sok mindenben egyezik Tóth Olga vizsgálataival. Nagyon sok a házon kívüli szórakozás, vendéglő, eszpresszó, ahol az ismerősökkel – nem a barátokkal – együtt lehet tölteni a szabadidőt. A sport olyan értelemben is, hogy a háziállatokkal, kutyákkal futunk este és velük együtt sportolunk.

Nagyon sok az olyan elképzelés – és erre majd két szó szerinti idézetet is felolvassunk –, ami ilyen nyugat-európai középosztálybeli életmódot ír le. Amiben a munka nagyon kemény, a munka sok tudást követel, a siker a munka eredményén és a pénz keresetén alapul és a világ legtermészetesebb dolga az írások egy nagyon jelentős részében, hogy az élet egy részét vagy azért, mert ezt a munka kívánja meg, vagy azért, mert ez az ő hobbijuk, külföldön fogják tölteni. Tehát a világ kinyílik, a munka azt követeli, hogy ne csak az országon belüli életre koncentráljanak, hanem külföldre, de ezt követeli az utazás, a külföldön való szabadság eltöltése: egy viszonylag jómódú, vi-

szonylag nyitott és szabad élet elképzelését. Hogy ez megvalósul-e, persze azt nem tudjuk. Ilyen szinten biztos nem fog megvalósulni és lehet, hogy sok csalódást fog okozni, de hogy ezek a minták élnek és jönnek egyrészt abból, hogy az ország nyitottabb lett, másrészt abból, hogy ma természetes, hogy minden nap azt hallják, hogy tudásalapú társadalom, és tanulni kell, és tovább kell tanulni, mert az biztosítja a sikert. Hogy a szülők aspirációi olyanok, hogy a televízió, a média által közvetített minták nagyon hasonlóak.

Befejezésként engedjék meg, hogy két részletet fölolvassak ezekből a dolgozatokból, de az 500-ból, akik ezt a munkát és jövő életet tervezik, sokat tudnék természetesen felolvasni. Annyit még, hogy ez az idézet majd arról fog szólni, hogyha egyetemet, főiskolát végeznek és szolgáltatásban akarnak elhelyezkedni, akkor ebben milyen kiemelt szerepet kapnak az utazási irodák, ahol a nyelvtudásukat használni fogják, lovas túrákat fognak vezetni, mint utazásszervezők is bejárják a világot és a többi, és a többi. A mondandóm alátámasztására hadd olvassak fel kettő idézetet. „Kezdő műszaki menedzser leszek egy multinacionális cégnél, talán a Yamahánál. Természetesen az egyetemet már elvégeztem. A Yamaha magyarországi képviselőjénél képzelem el a mérnöki munkámat, de azt gondolom, hogy néhány évig külföldön az anyagárban fogok tapasztalatokat szerezni. Elég sokat keresek majd és lesz egy saját villám a Rózsadombon, ahol az élettársammal élek. Talán egy Hummel terepjáróra is telik. Érdekes, boldog és szép lesz az életem.” (17 éves fiú, Győr. Édesapja gépészmérnök, édesanyja tanító, a szülők életkora 43-44 év.) Most hallgassunk egy leányt. „Egy utazási irodánál leszek lovastúra vezető. Éppen egy 8 fős lovastúra indul a Bakonyba. A csoportomban külföldiek lesznek. Én angolul vagy németül tudok beszélni velük. Délutánra már programom van Budapesten. Olasz nyelvtanfolyamra járok, mert Olaszországban szeretnék dolgozni egy utazási irodánál. Már nem a szüleimmel lakom, hanem a barátommal, esetleg leendő férjemmel. A barátommal este hazamegyünk a saját, gyönyörűen berendezett kertés házunkba. A barátom is valami hasonló érdekes, változatos, külföldön is elvégezhető munkát fog csinálni. Remélem, sok pénzt keresünk majd mind a ketten.” (17 éves lány, Isaszeg. Édesapja tanár, édesanyja tanár, szülők életkora 42-44 év.) Itt a családról szó nem esik.

CSALÁD(TÖRTÉNETEK) ÉS ÉLETUTAK

(Boreczky Ágnes)

A PROBLÉMA ÉS A HIPOTÉZIS

Hasonlóan a gyermekkorhoz vagy a serdülőkorhoz, az ifjúság fogalma is társadalmi konstrukció: a gyermekkort a 18-19. század, a serdülőkort a 19. század végétől a 20. század közepéig tartó időszak, az ifjúságot pedig a huszadik század második fele fedezi fel. (Aries, 1987, Gillis, 1981).¹ Az ifjúság koncepciója (biológiai, pszichológiai, társadalmi összetevői), az ifjúság és a felnőttkor határa, egymáshoz való viszonya, az ifjúsági „életszakasz” hossza és időtartama, az ifjúsági kultúra univerzalitása, illetve az egyes csoportok és nemek közti konvergencia korántsem lezárt kutatási témák, ez a tanulmány azonban nem ezekkel foglalkozik. Célja az, hogy megközelítően 100 évre visszamenően² bemutassa, miként alakult: 1. a tágabb család szerepe-jelentése, illetve 2. státusmegtartó-tőkeátörökítő funkciója a következő generáció életpályáját alapvetően meghatározó három „klasszikus” területen: a házasságkötésben, a földrajzi és a társadalmi mozgásban. Azt gondolom ugyanis, hogy az egyes generációkhoz tartozók életének alakulásában az eltérő intézmények – vagy akár a véletlen is – más-más szerepet töltenek be. Az intézmények közül kézenfekvő az iskoláztatás jelentőségének a változására utalni, vagy például, arra, hogy a kortárs csoportok, a nemzedéki minták jól láthatók az értékek egy részének változásában, a kulturális fogyasztásban, a viselkedésben, a divatban stb. Mégis úgy tűnik, hogy az egyes korosztályok tagjainak életpályáját, mozgásuk, vonzódásaik és választásaik mélyebb rétegeit alapvetően ma is a család, mi több, a családtörténet formálja.³ A Modernitás és a család c. OTKA kutatás

¹ Itt tehát nem arról van szó, hogy egy-egy életszakasz mikor kerül a társadalomtudományi érdeklődés és vizsgálódás centrumába, hanem arról, hogy adott történelmi korszak melyikben „talál rá saját ideáira”.

² A tanulmány a Modernitás és a család c. T 034965 sz. OTKA kutatás során végzett 600 főre kiterjedő reprezentatív felvétel adataira támaszkodik. A 600 fős vizsgálat a többgenerációs családvizsgálat első szakasza. Ennek során több időpontban (születés, gyermekkor, kamaszkor, házasságkötés stb.) rögzítettük a megkérdezettre, szüleiére, házastársára, testvéreire, házastársa szüleiére, gyerekeire, gyereke házastársára, valamint a gyereke házastársának szüleiére vonatkozó főbb adatokat (testvérek száma, együttélők, iskola végzettség, foglalkozás, lakóhelyek, lakóhelyek jellege, komfortfokozata stb.). A feldolgozás során így lehetőség nyílik arra, hogy ha durván is, de nagyobb korcsoportokat képezzünk, és azok jellemzőit összevessük egymással. Az egyes korcsoportok összetétele a következő: 1. a megkérdezett szülei, megkérdezett házastársának szülei 2. a megkérdezett és házastársa, illetve a megkérdezett testvérei és gyereke házastársának szülei 3. a megkérdezett gyereke és a gyerek házastársa.

³ Innen érthetőek pl. a sokszor összeegyeztethetetlennek tűnő inkohérens értékek és viselkedés, pl.: a fiatalok nagyobb csoportjainak konzervatív- nemzeti politikai szimpátiái, (a polgári és a népi kultúra összebékítésének kísérlete), és a tömegkultúra látszólagos ellentmondása.

néhány részeredményének ismertetését előlegezve, még az az állítás is megkockáztható, hogy a család determinációs hatásai az utolsó évtizedben felerősödtek.⁴

A család fogalmán alapvetően **nem** a szülőkből-gyerekekből álló **kiscsaládot**, hanem a szűkebb-tágabb családot és az általuk reprezentált **szimbolikus** rendszert értem. „Nemcsak családokban élünk, függünk is tőlük – írja Gillis –, a család végzi el ugyanis azt a szimbolikus munkát, ami egykor a vallási és közösségi intézmények feladata volt, a magunk számára történő reprezentációt, hogy olyannak lássunk magunkat, amilyennek látni szeretnénk. A mai kort az különbözteti meg a régítől, hogy minden egyes család a saját mítoszának, rítusainak és képzeteinek alkotója.” (Gillis, 1996, XV-XVI.p.) A mítosz felfogásom szerint az **elhallgatott⁵, újramondott családtörténeteken** keresztül közvetített és internalizált valóságok együttese.⁶

A generációk közötti kommunikációban megjelenő emlékezeti idő és tér általában 3-4 nemzedéknyi (vö. kommunikatív emlékezet, Assman, 1999)⁷, a történetek tér és idő szerkezetében, fordulópontjain, de a legegyszerűbb epizódokban is sajátos értékek közvetítődnek. Minden család számos történetet őriz, a családi mítoszok „hősök”-től és feketebárányoktól népesek, de vannak eredet-, helytállás- és hűség-történetek, siker-történetek, karriertörténetek, alkoholista történetek, öngyilkos történetek stb., melyek egymásba szövédvé sajátos családi **valóságértelmezéssé és értékvilággá állnak össze.**⁸ Ez utóbbi az összetartozás-tudat mellett, illetve azon keresztül az elvárásokat és a tőrészhatárokat jelzi a felnövekvő generáció számára. A történetek tehát egyfelől kanalizálnak, másfelől határkijelölő funkciójuk van.

A 100-150 évre is visszanyúló, másként megélt és internalizált valóságokat hordozó történetekben különböző temporalitások keverednek. Az élmények és időkülönbségek – különösen nagyobb társadalmi változásokkor – feszültséget gerjeszhetnek,

A magyar fiatalok értékei és a családi értékek közti kapcsolatra egyébként inkább csak implicit módon, az értékszocializációs kutatásokból lehet következtetni, vagy egy-egy olyan vizsgálatból, mint amilyenre pl. Hegedűs T. András-Forray R. Katalin Az újjáépítés gyermekei – a konszolidáció gyermekei c. könyve épül. Bár ebből a szempontból részleges, mégis közvetlen forrásként Gábor Kálmán munkái jelölhetők meg. Lásd pl. Civilizációs korszakváltás és ifjúság (szerk. Gábor Kálmán), Szeged, 1992

⁴ Ez egybevág Róbert Péter mobilitás-kutatásainak, valamint Gábor Kálmán vizsgálatainak eredményeivel. (Róbert, 2001, Gábor, 1992, 2000)

⁵ A család történetei, viszonyulásai akkor is átörökítődnek, ha nem mindig tudatosítottak. Kövér György írja egyik tanulmányában, hogy még a ki nem mondott történeteknek is van valóságformáló, személyiségformáló, választásra kényszerítő hatása. (Köver, 2001)

⁶ Ebben az értelemben a szimbolikus család az együtt élők körénél mindig szélesebb

⁷ A kutatásokba ezért 1 vagy 2 generáció helyett 3-4 generációt célszerű bevonn.

⁸ Természetesen vannak olyan (szegény vagy szétszóródott stb. családok) esetek, amikor a családban nincs összefüggő történet. (A szakirodalomból ismert, hogy a családtörténet elterjedése a polgárosodáshoz, a családon belüli polgárosodási folyamatokhoz kötődik). De epizódok mindenütt vannak, és ha nem is alkotnak teljes valóságértelmezést, önmagukban is jelentős értékűek.

melynek feloldásához egy új értelmezési keret megalkotására van szükség. Ehhez az eltérő valóságokat újra szelektálni és egyeztetni kell, és úgy tűnik, hogy az egyéni mozgások, a döntések és a választások háttérben nagyon sokszor pontosan az ilyen szinkronizációs törekvés áll. Mindez részben azzal az eredménnyel jár, hogy a család „teret nyer”, azaz a család által elfoglalt társadalmi tér megnő.

A társadalmi tér történeti időszerkezetében tehát a szimbolikus család jelöli ki azt a saját teret, amelyen belül az egyéni döntések megszületnek, és amelyek az egyéni mozgások keretét képezik.⁹ Ez úgy is értelmezhető, hogy az utódok számára több választási lehetőséget, de nagyobb kényszert is jelent, ha a szimbolikus tér heterogén, vagyis többféle valóságot, eltérő valóságélményt, mintát reprezentál, illetve, hogy minden újszerű döntésnek, új pályának mozgástérnövelő hatása van.

A család ugyanakkor olyan intézmény, mely egyszerre alkalmazkodik a változásokhoz, és saját rendetlen rendjének értelmezési logikájába illeszti őket, mely egyszerre szűrője és tükröje a változásoknak, amely maga is átalakul, miközben számos vonását változatlanul vagy kevés módosítással adja tovább. A történetekben feltárul és jelentést kap a földrajzi és társadalmi hely, a lokális- és a csoporttörténet megannyi részlete is. Eképpen minden családban, még a homogénabb összetételűekben is, többféle múlt emléke keveredik, melyet a családi értelmezés fűz egybe. Az újramondott drámák-konfliktusok-kiutak felidézésével a család individualizálja és személyessé teszi a történeti-társadalmi eseményeket, miközben átadja saját, **a valóság különböző folyamataira reflektáltan létrehozott, generalizált logikáját**, továbbá az elbeszélés során is alakuló viszonyát.

Az elemző számára a családnarratívák egymástól különböző rövidített történetkonstrukciók, melyek az ún. modernitás és a hagyomány, vagy egyszerűbben a **változás és az állandóság-kontinuitás** közép-európai (netán univerzálisabb?) családi változatait illusztrálják. Azt a **rendszerbe foglalt** hibrid **sokrétűséget** (gyakran groteszk „zürzavart” és abszurditást), mely a szocializáció, az eltérő valóságok internalizálása révén biztosítja a nemzedékek közti átmeneteket és szakadásokat, és amely ugyanakkor amellyel, hogy szabadságot és választást kínál, sok zavarodottság, frusztráció, öszszeférhetetlen érzés és döntés stb. forrása.

A KUTATÁS NÉHÁNY RÉSZEREDMÉNYE

A hipotézisek után a tanulmány következő részeiben a kutatás néhány eredményét ismertetem. Előbb a család szerepének és jelentésének alakulásáról lesz szó, majd a házasságok, a mobilitás és a migráció néhány nagyobb tendenciájáról, végül pedig egy narratívát mutatok be.

⁹ Lásd részletesebben Boreczky Ágnes, 2001 illetve 2002

1. A család szerepe, jelentése

A család, mi több, a nagyobb család jelentősége minden jóslat ellenére **nem** csökken. A bevezetőben említett John Gillis szerint kétféle családuknak van: az egyik az, amelyik biológiai-emocionális létünk feltételeit biztosítja, amelyikkel nap mint nap érintkezünk, a másik pedig a már idézett szimbolikus család. A kutatás eddigi eredményei –miközben maguknak a nukleáris családoknak az aránya is mindössze 10 százalékkal nőtt az elmúlt 80 évben – ismételten rákérdeznek a nukleáris családelméletek kizárólagos érvényére, és (a módosított kiterjedt család és a családi-életciklusok fontossága mellett) a tágabb család „makacs” jelenlétére irányítják a figyelmet.

A teljes mintán belül a gyerekkori családok 27 százalékát nem az egyszerű háztartású nukleáris család alkotta. A család **alapjelentése** tehát a **megkérdozettek** kb. egynegyede, még a legfiatalabbak közül is minden negyedik fiatal számára **közvetlenül** a többgenerációs családhoz (leggyakrabban a szülőkön kívül az anyai nagyszülőkhöz), vagy valamilyen összetettebb családformához kapcsolódik.

Családtípus	Korcsoport				Minta
	72 felett	52-71	32-51	32 alatt	Mind
Nukleáris ¹¹	70,4	68,4	78,4	76,7	73,7
Nem ¹² nukleáris	29,6	31,6	21,6	23,3	26,3
N	81	196	199	120	596

1. táblázat

A gyerekkori család típusának %-os megoszlása az egyes korcsoportokban¹⁰

A **nem nukleáris** család szerepe a **házasságkötés** idején megnő. Ebben az életszakaszban minden korcsoportban többen éltek/élnek valamilyen összetettebb családformában, mint gyerekkorukban. A teljes mintán belül 55 %, a 72 éven felülieknél 45 %, az 52-71 éveseknél 62%, a 32-51 évesek csoportjában 56 %, a legfiatalabbaknál pedig 50 % -t tesz ki az a csoport, mely nem önállóan (nem két fős háztartásban) kezdte közös életét.¹³ A családalapításkor a szülői ház jövedelem-újraelosztó funkciója nyilvánvalóvá válik, minek következtében a család jelentésébe beleszővődik a rendelkezésre álló anyagi erő-

¹⁰ A csoportképzés megkérdőjelezhető, de egyrészt a minta nem elég nagy ahhoz, hogy kisebb almintákra bontsuk, másrészt célszerűnek látszott az életkori határokat úgy kijelölni, hogy az adatok az elővizsgálat adataival összevethetők legyenek.

¹¹ A nukleáris család terjedése egyértelmű, de nem tisztán lineáris folyamat, legnagyobb arányú az 1950 és '70 között születettek gyerekkori családjában volt. Új jelenség, hogy a nukleáris családon belül a válások és újraházasságok növekedése következtében egyre nagyobb számú féltettvő él együtt.

¹² A nem nukleáris család láthatóan nem tekinthető marginalizálódó jelenségnek, kb. nyolcvan év alatt alig 6 százalékkal csökkent. A nem nukleáris családon belül leggyakoribb a nagyszülővel, különösen az anyai nagyszülővel való együttélés.

¹³ Az adatok az utolsó két korcsoportban javuló tendenciát mutatnak. Ennek ellenére meghökkenítő, hogy az 1930 előtt született generáció volt a legjobb helyzetben abból a szempontból, hogy saját házasságát a

forrásoknak, a gazdálkodás racionalizálásának gondolata, ami végül a család a „legfőbb támasz”, a „családra mindig lehet számítani” jellegű következtetésekben összegződik.

A kutatásban résztvevő mai legfiatalabbak többsége ugyan a nagyszülőktől külön háztartásban nőtt fel, de házassága után minden második szüleivel vagy házastársa szüleivel lakik. Az idősebb generációval való napi érintkezés, az idősebbek által közvetített világokkal való találkozás így életük integráns része. Bár sajátos formában, ez részben azokat is érinti, akik elhagyják a szülői házat, és arra az időszakra is igaz, amikor az unokák külön éltek a nagyszülőktől.

A családi támogatás és a szolgáltatások cseréje az után sem szűnik meg ugyanis, hogy a fiatal különköltözik, a gyerekkori közvetlen család fogalmába pedig a nagyszülők és a rokonok is beletartoznak, akár együtt éltek a megkérdezettel, akár nem. Arra a kérdésre, hogy gyerekkorában ki jelentette a szűkebb családot, az 574 válaszból 201-ben, azaz megközelítően minden harmadikban szerepel valamelyik nagyszülő vagy rokon, sőt 25-ben a nagyszülők egyenesen az első helyre sorolódnak. A kapcsolatok az anyai nagyszülőkkel a legerősebbek, de a gyerekkori élmények, tapasztalatok egy szövedékesebb család képét rajzolják elénk. A 201 család közül 33-ban mindkét anyai, 24-ben mindkét apai, 45-ben pedig anyai és apai nagyszülő egyaránt a szűkebb család tagja, de 40 családban egy vagy több rokon, nagynéni, nagybácsi, keresztszülő stb. is ide tartozott.

Így, még ha a konjugális alapú **nukleáris család**, az ún. modern kiscsalád domináns is, a közvetlen család fogalmából a nagyszülők és a rokonság a mai napig sem szorultak ki. A generációk különélése ellenére az idősebbekre sok családban fontos feladat hárul (gyerekfelügyelet, bevásárlás, kísérgetés, iskola utáni ebédeltetés, anyagi támogatás, stb.). Ezek a családok tehát, ha nem is kiterjedt családként, **módosított kiterjedt** családként működnek tovább, miáltal végül is állandósítják a tágabb szocializációs közeget, az összetettebb kapcsolatrendszer, s (bár sokszor nehezen összeegyeztethető) **mintákat** eredményeznek, erősítik a családi összetartozás-segítségnyújtás megélt-megalapozott tapasztalatát.

2. Házasságok

Ismert, hogy a házasságkötések jobbára azonos társadalmi csoportból vagy közeli társadalmi csoportok között kötöttek, és gyakran státuszmegtartó vagy – nagyobb deklaszálódások, elszegényedések esetén – státusz-visszaállító funkciójuk van. Az általunk végzett kutatás eredményei szerint a házastársak iskoláit tekintve leggyakoribbak a 8 osztály + szakmunkásképző, illetve a 8 osztály, és a technikumi-szakközépiskolai érettségi variációi. Úgy, ahogyan az a szakirodalomból is ismert, a házasságok az iskolai hierarchia alján és tetején a leghomogénebbek, a legalacsonyabb és a legmagasabb, a 4-6 elemi iskolai végzettséggel, valamint a diplomával rendelkezők közül többen kötöttek azonos végzettségűekkel házasságot, mint a többi csoportból.

szülőktől részint függetlenül kezdhetette. A legérdekesebb az 52-71 évesek csoportja, ők ugyan legtöbbször kiscsaládban nevelkedtek, de (részben az ötvenes-hatvanas-hetvenes évekre annyira jellemző lakáshiány miatt) nem tudtak közvetlen a házassággal egyidejűleg önálló életet kezdeni.

Az adatok korrelációt jeleznek az iskolai végzettségek között, illetve az iskolázottság lassú emelkedésével homogenizálódásra és növekvő homogamiára utalnak mind a házastársak vonatkozásában, mind az egy családdá szerveződő két családi ágban is. Ez alól a két idősebb korosztály jelent gyenge kivételt. A saját és a házastárs családja közötti iskolázottsági különbség az ötvenes években volt a legnagyobb (1,6-1,5 év), bár átlagban itt is valamennyi szülő 8 osztálynál kevesebb iskolát járt. A rendelkezésre álló adatok alapján az utolsó két csoport a legegységesebb: a házastársak szüleinek iskolázottsága az 1950 és 1970 közt születettekénél áll a legközelebb egymáshoz, a legfiatalabbak esetében pedig – legalábbis a felvétel időpontjában – a szülők és gyerekeik iskolázottsága majdnem teljesen megegyezett. **Ez azt sugallja, hogy a társadalmi hovatartozás és a család nagyobb befolyást gyakorol a fiatalok iskola- és párválasztására, mint a megelőző két évtizedben.**

	72 évesek és idősebbek	52-71 évesek	32-51 évesek	32 éven aluliak	növekedés
Első generáció					
Megkérdezett apja	6,3	7,3	9,1	11,1	4,8
Megkérdezett anyja	5,7	6,2	8,5	10,8	5,1
Megkérdezett apósa	7,3	7,5	8,2	10,5	3,2
Megkérdezett anyósa	6,0	6,0	8,7	10,0	4,0
Második generáció					
Megkérdezett	7,8	10,2	10,6	10,9 ¹⁵	3,1
Megkérdezett házastársa	8,5	10,4	11,6	11,7	3,2
Megkérdezett testvére ¹⁶	8,1	11,4	11,2	9,7 ¹⁷	3,3
Megkérdezett gyerekeinek apósa	7,4	10,4	Adathiány	Értelmezhetetlen	
Megkérdezett gyerekeinek anyósa	8,2	10,1	Adathiány	Értelmezhetetlen	
Harmadik generáció					
Megkérdezett gyereke	11,6	12,5	11,4 ¹⁸	Értelmezhetetlen	1,1
Gyerekeinek házastársa	11,9	12,5	11,5	Értelmezhetetlen	1,0
Különbség ¹⁹	6,2 (1,7 és 4,5)	6,5 (5,4 és 2,4)	3, 32, 4 és 0,9)	1,7 (1,7 és értelm. ezhetetlen.) ²⁰	

2. táblázat

¹⁴ A házastársakon kívül korreláció van a megkérdezett és testvére (Pearson 0,514), illetve a megkérdezett anyjának, valamint házastársa anyjának az iskolázottsága között (Pearson 0,355 vö Kalmijn, 1991: 0,30) A házastársak iskolai végzettsége közti korreláció 0,657. (vö Kalmijn, 1991: 0,55)

¹⁵ A 24 és 32 év közöttiek átlaga 12,0

¹⁶ A testvérek iskolai pályafutása közti hasonlóságra utal Gábor Kálmán és Dudik Éva a Középosztályosodás és a felsőoktatás tömegesedése c. tanulmánya is (Gábor-Dudik, 2000).

¹⁷ A fiatalok nagy része még tanul

¹⁸ A fiatalok nagy része még tanul

¹⁹ A legmagasabb és a legalacsonyabb érték közti különbség

²⁰ Az első érték az 1. és a 2., a következő a 2. és 3. generáció közti iskolázottsági különbséget jelzi (nagyszülők, szülők, gyerekeik)

A nők és a férfiak iskolázottságának közeledését is érintő homogenizálódás mellett az 1930 után, de 1950 előtt született nemzedék élte meg a legtöbb változást, iskoláit tekintve is ez a generáció került legmesszebbre a szülői családtól. Az őket követő nemzedékekben az iskolai idő növekedése lelassult, az egységesedési folyamat mögött részint ez áll. A kétségtelen egységesedés mellett azonban felmerül a kérdés, hogy valóban heterogenitást fed-e, ha azonos életkori csoportban a megkérdezettek, szüleik és gyerekeik, vagyis szülők és gyerekek, illetve nagyszülők és unokák között nagyobb az iskolai különbség. Azt gondolom, hogy pontosan amiatt, ahogyan a család egy történetét szerkeszti a különböző időszakhoz s társadalmi-foglalkozási helyzethez kapcsolódó élményeket, mindaz, **amit a családi logika egy nagy történetbe illeszt, társadalmilag homogén jelentésre tesz szert.** Ezek pedig valószínűleg a helyi stratégiák által szentesített jellegzetes életpályák. Lányok számára pl. a nyolcvanas években ilyen volt a pedagóguspálya (gondoljunk az egykori földműves fiából munkássá vált szülő gyerekére, aki tanító vagy tanár lett, és feleségül ment a helyi tsz egyik villanyszerelőjéhez stb.), továbbá mindazok a pályák-foglalkozások, melyek a falusi középrétegbe vezettek, vagy ha városiként is, ahhoz kapcsolódtak. A kívülről heterogénnek tűnő család homogenizálódhat, azonban a csak adott társadalmi szituációra érvényes homogenitás megszűnik, amint a társadalmi szituáció változik, és amikor a történetek szétesnek. (vö sorsese-mény, Tengelyi, 1998) Az új helyzethez való alkalmazkodás sikeressége részint azon múlik, hogy van-e a családban elég más, alternatív történetként is elmondható tartalom mint a („kulturális tőke”?), hogy sikerül-e a családot saját történeti-társadalmi terén belül más pályára állítani.

3. Iskolai mobilitás

Az iskoláztatási idő növekedésének dinamikája az egyes korosztályokban más mintázatot mutat. A legidősebbek esetében a 3. generáció haladta meg leginkább a szülők iskolai végzettségét, a következő kettőben pedig a 2. generáció. A szülők és gyerekek közti iskolai végzettség (a 24-32 évesek magasabb átlagával együtt) a legidősebb és a legfiatalabb korosztályban áll a legközelebb egymáshoz. Előzőek a húszas évek végén, illetve a harmincas években kerültek iskolába, utóbbiak ötven évvel később, a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején. A 90 fő közül mindössze 11-nek (12%) van diplomája, hatnak a szülei is diplomások. A várható jövőbeli pálya szempontjából érdemes megnézni, hogy miként alakult az iskolázás **a házasok** tágabb családjában.

A tágabb család homogenizációs hatását figyelembe véve, a diplomásokkal csökkentett 51 család felében egyfelől a házastársak vagy/és testvérek, valamint a tágabb család egészének iskolázottsága (néhány esetben kifejezetten alacsony iskolázottsága), másfelől a kutatásban résztvevő fiatal iskolai végzettségének zsákutcás jellege (szakmunkásképző) meglehetősen kérdésessé teszi a további iskolai pályafutás lehetőségét. A család által képviselt szimbolikus világ zárványozódhat; s vajon milyen esély vár azokra, akiknek a korábbi, tipikus mobilitási utakra szerveződő pályája ilyenféleképpen lezárul?

A tágabb családon belüli iskolai végzettség	
1. elemi + 8 osztály	2
2. 8 osztály + 8 osztály, szakmunkásképző	7
3. (elemi) + elemi, ipariskola + (8 osztály) + 8 osztály, szakm. + érettségi	7
4. 8osztály + 8 osztály, szakmunkásképző + érettségi	27
5. elemi, ipari skola ²¹ + érettségi + főiskola, egyetem	3
6. 8 osztály + érettségi + főiskola, egyetem	9
7. érettségi + főiskola, egyetem	7
Családok száma	62

3. táblázat

A különféle iskolázottságú családok száma

4. Migráció

A mobilitáshoz fűződő egyik szociológiai mítosz szerint a modern társadalmak alapjatóssága az egymást is feltételező társadalmi és földrajzi mozgás. Az előkutatás²² és a 600 fős reprezentatív vizsgálat nem támasztják alá a mobilitás és a migráció közvetlen kapcsolatát, nem erősítik meg azt a feltételezést, hogy az iskolai végzettségek növekedése nagyobb népességmozgással jár.

A megkérdezettek többsége – első látásra ugyan valóban – sokat költözött²³, a kisebb települések felől a nagyobbakba, de a költözések egy része csak **látszólagos migráció**, és legtöbben ma is abban a megyében élnek, ahol felnőttek.

A legidősebb korosztály majdnem háromnegyede falun nőtt fel. Kamaszkorukban sokan Budapestre kerültek, ott is házasodtak meg, majd mire az első gyerek megszületett, visszaköltöztek vidékre. Életük későbbi szakaszában ötből hárman maradtak falun, a többiek előbb kisebb városokba, mára pedig a kisebb városok mellett Budapest-

²¹ A magasabb státuszú csoportban, mint amilyen ez vagy a 3-as, az elemi végzettek többnyire ipariskolába is jártak, ami jelzi a szakképzettség speciális státuszát.

²² Az előkutatás során a székesfehérvári Kodolányi János Főiskola 60, továbbá az ELTE TFK körülbelül 40 hallgatójának családjában készült strukturált interjúk a nagyszülőkkel, a szülőkkel, a testvérekkel, illetve magukkal a hallgatókkal, vagyis három (ahol lehetett), négy generációval. (Ez az írás a fehérvári anyagra épül.) Az interjúk a társadalmi és földrajzi mobilitási adatokon túl a család szerkezetének, lakóhelyeinek (térbeli elrendezés, komfort) változására, a társadalmi távolságok, szerepek, a gyerekkor szinterei és tartozékai, illetve a gyerekek felfogás módosulására vonatkozó részleteket tartalmaznak. Az interjúk a három generáción keresztül a közelmúlt kb. 100 évét, a 19. század utolsó éveitől a napjainkig terjedő időszakot fogják át.

²³ A lakóhelyi adatok a következő életszakaszokra és időpontokra vonatkoznak: születés, gyerekkor, kamaszkor, házasságkötés, első gyerek születése, később és jelenleg.

re költöztek feltehetően a gyerekeikhez, vagy azok közelébe. A következő két korosztály kevesebbet költözött. Az 52-71 évesek 63%-a falusi gyerek volt, minden második később is községben élt, akik nem, főként kisebb városokban telepedtek le: az iskolai évek mellett elsősorban az első gyerek születése után költöztek be a városba. A következő „generáció”-ból, a mai középkorúak közül már csak minden második gyerekeskedett falun, viszont kevesebben váltak városivá is. A legfiatalabbak ismét többször változtattak lakóhelyet. Ebből a szempontból, illetve a költözés fő irányát (Budapest) figyelembe véve, ez a korcsoport emlékeztet legjobban a legidősebbekre (vö. iskolázottság alakulása), többségük viszont már leginkább városokban gyerekeskedett. Végül soron az elmúlt hetven évben a falusiak aránya egyharmadával csökkent, a budapestieké közel kétszeresére, a kisebb városok népessége pedig 7-8 százalékkal nőtt. A változás mögött egyfelől a tényleges városiasodás, és vele a városok vonzerejének növekedése, másfelől azonban egyszerűen számos falusi település városná minősítése áll. Így hát az adatok részben félrevezetőek.

A **költözés-helybenmaradás** tendenciái (és a család szerepe is) jobban érzékelhetők, ha a településtípusok helyett a gyerekkori és a későbbi lakóhely területi elhelyezkedését vesszük szemügyre. A megkérdezettek mindössze 30%-a költözött távolabbi területre, a legtöbben a keleti országrészből, Békés, Hajdú és Csongrád, a Dunántúlról pedig Vas megyéből. A legkisebb elvándorlás részben a fejlettebb megyéket, részben a szegényebb területeket jellemzi, Győr-Sopron, Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár és Jász-Nagykun-Szolnok megyét. A nagy többség azonban gyerekkori lakóhelye, családja közelében maradt, és a költözők egy része is vagy házasság, vagy gyerekei, vagy valamilyen más családi ok miatt vándorolt el.²⁴ Mindez együttvéve a bevezetőben vázolt hipotézist valószínűsíti, miszerint is **a költözés vs. (visszaköltözés), helybenmaradás** – ahogyan a házasság, az iskolázás, a státusz- és foglalkozásváltás **egy sajátos, társadalmi térben játszódó, sajátos szerkezettel és hierarchiával** (preferenciákkal) bír, a történetekkel is közvetített **nagycsaládi rendszer** alkalmazkodásának (túlélési- boldogulási-felemelkedési stratégiáinak) része.

A következőkben négy kiválasztott család segítségével ezt illusztrálom.²⁵ (A táblázatokat lásd a függelékben.)

1. S. Margit

Az életével és családjával végső soron elégedett hetvenöt éves S. Margit családjában megközelítően **120 év alatt minimális az iskolai mobilitás, a család státusza lényegében nem változott**. Családja, és a férje családja is több generációra visszamenően Szol-

²⁴ Az 1960-as évektől az 1990-es évekig a belső vándorlás okai közt kb. 10 százalékban szerepelt valamilyen családi megfontolás. (Eke, 1998, 218.p.) A család szerepét illetően az ittenihez hasonló következtetéseket tartalmaz Eke Pálné Városba vándorlás az 1990-es évek közepén c. tanulmánya, bár a költözések mögötti családi okokat inkább válságtünetnek, kényszer családi egyesülésnek tekinti. (Eke, 1998)

²⁵ A családok véletlenszerűen mind a keleti országrészből valók.

nok megyei. S. Margit 1928-ban született az egyik faluban. Elemi iskolát végezt, annyit, amennyit a szülei is harminc évvel korábban. Szülei, fia, testvérei mind a környéken laktak, ki faluban, ki városon. S. Margit férjhez menetele táján Szolnokra költözött, előbb segéd-, majd betanított munkásként dolgozott, akárcsak férje, aki hozzá hasonlóan parasztcsaládból származott és elemi iskolát járt. S. Margitnak öt testvére van. Valamennyien 4-6 osztályt végeztek, közülük ketten iparostanoncként szakmát szereztek, a többiek mind segéd- illetve betanított munkások voltak, ma nyugdíjasok. Egyik iparos testvére egy ideig Pesten élt, ő volt a családból az egyetlen, aki távolabbi- ra került, de ma már ő is visszaköltözött, és a környéken lakik. S. Margitnak egy fia van. Fia egyetlen gyerek, vele a nagycsaládi tradíció megszakadt, neki is csak egy gyereke született. Menye, Erzsébet Budapestről került Szolnokra, akkor S. Margitékhoz költözött. Egy jó ideig együtt laktak. Erzsébet szülei hasonlóképpen alacsony iskolázottságúak, de ő, bár munkás, szakközépiskolába járt. S. Margit fia a 8. osztály után szakmát tanult. A paraszti életből a kvalifikálatlanabb városi és vidéki munkásrétegekbe kerülő család **egyetlen látható elképzelését a szakmaszerzés** jelenti, amihez a mintát S. Margit két bátyja nyújtja, s ami alapvetően két nagyon különböző világban gyökerezik: tapasztalatát a régi, vidéki iparos világból, illetve a nagyiparból meríti. A családnak ez utóbbin belüli helye az, ami a valószínűleg felemelkedésként és érték-ként felfogott szakmaszerzést közvetlenül motiválja.

2. K. Zsolt

S. Margitéhoz kísértetiesen hasonló pályájú K. Zsolt családja, csak éppen **K. Zsolt 29 éves**. Apja, anyja, sőt anyai nagyszülei is nagyobb (5-6 testvér) családból származnak, K. Zsoltnak – bár két házasságból – négy gyereke van. Szülei az elemi iskola után nem tanultak tovább, jelenlegi anyósa és apósa is 4-6 elemi járt. Zsolt és a második felesége 8 osztályt végzett. Négy testvére közül kettőnek van szakmunkás bizonyítványa, egy testvére szakközépiskolában érettségizett (az egész családból egyedül neki van középiskolai végzettsége), egy pedig hozzá hasonlóan 8 osztályt járt. Kivételesen mindenki Borsod megyében él. Zsolt, bár Kazincbarcikán nőtt fel, nemrégiben szüleivel együtt falura költözött, a panellakást egy kétszobás parasztházzal cserélték fel. Testvérei szakmunkásként-segédmunkásként dolgoznak (azok voltak a szülők is, mielőtt nyugdíjba mentek), egyik testvére munkanélküli.

3. B. Júlia családja

A ma 49 éves B. Júlia családjának mobilitása **ún. „tipikus” mobilitási út, melyen nem a szülők, hanem a szülők testvérei a közvetítők**.

B. Júlia a saját életét nem tartja sokra, de a gyerekeivel elégedett. Az előző két családhoz hasonló háttérből induló családban mind a két lánya diplomás (tanár, könyvelő) lett, s kisebbik lánya vele él. Tanárnő lánya ugyanakkor „lefelé” házasodott, férje általános iskolát végzett szakmunkás.

Júlia családjában az előzőknél több a mozgás, anyja Borsodból Pestre került, majd onnan Hódmezővásárhelyre ment férjhez, melynek környékén férje családja viszont már több generációval azelőtt megtelepült. Testvérei közül egy él Pest megyében, a többiek ma is mind Csongrád megyében vannak, ahogyan B. Júlia gyerekei is.

B. Júlia és férje is nagy családból származnak, egyiküknek 5, másiknak 7 testvére érte meg a felnőttkort. Az iskolai végzettség a családban lassan növekszik, lassú és fokozatos az a jellegzetes vidéki „középosztályosodás” is, mely a vidéki munkás és tisztviselő rétegeken át vezet egy valóban (?) középosztálybeli státuszhelyzet felé. B. Júlia családjában ugyanakkor az iskolázás nem az elemi iskola szintjéről indult, már szülei is 8 osztályt végeztek. Ő maga ugyan az általános után abbahagyta tanulmányait, de a férje és testvérei is szakmát szereztek, három testvére pedig érettségizett: egy gimnáziumot, kettő pedig technikumot, illetve szakközépiskolát végzett.

4. P. László családja

P. László ötven éves, Hajdúböszörményben született. **Családjának pályája az előző három családhoz képest kacsaringósabb, státusza többször változott.** A családban gyakoribb a migráció is, a mozgás két pontja Hajdú-Bihar és Csongrád megye.

P. László apja szakmunkás volt, később elvégezte a technikumot, és vezető beosztásba került. P. László viszont csak 8 osztályt járt, és szakmunkás. **Az apai szinten elinduló iskolai pályát testvére folytatta** (főiskolai diplomát szerzett), ez a pálya ma **P. László gyerekeinek továbbtanulásán keresztül stabilizálódni látszik.** Két lánya közül az egyik már befejezte az egyetemet és dolgozik, a másik még főiskolai hallgató.

P. László gyerekkorában együtt élt anyai nagyanyjával és nagyapjával is. Mikor megházasodott, Csongrádra költözött, feleségével egy rokon házában laktak, ott születtek a gyerekek is. Később, válása után visszaköltözött Hajdúböszörménybe, jelenleg ott él élettársával és kisebbik lányával. Felesége és idősebb lánya Csongrádon maradtak.

Egy újramondott családtörténet-részlet²⁶

Az itt közölt részlet egy főiskolai hallgatótól való. V. Orsolya szülőhelyétől távol tanul, egy vidéki főiskolán. Családjának helyi státusza a három generáció alatt nem sokat változott, de a paraszt- és iparosvilág összekapcsolódásából egy szintén jellegzetes vidéki életút rajzolódik ki: V. Orsolya szülei érettségiztek, apja építésvezető, anyja orvos-asszisztens, ő pedig tanárnak készül.

„A nagyszüleim a 20-as években születtek falun, az adott helyen belüli költözésen kívül, esetükben földrajzi mozgásról nincsen szó. Kivétel ez alól az anyai nagyapám, aki Ú-n, Ju-

²⁶ A történetet az elővizsgálatból kölcsönöztem. A Kodolányi János Főiskola és az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának hallgatói saját családtagjaikkal interjúztak, és az interjúkat fűzték egybe egy történeté. A jelenlegi kutatás során nemrégiben került sor élettörténetek felvételére, a történetek elemzése most folyik.

goszláviában született, s egész gyerek és kamaszkorát – bár különböző helyeken – ott töltötte, csak fiatal felnőttkorában került át Magyarországra, abba a faluba, ahol azóta is él. Ami a dédszüleim foglalkozását illeti, a falusi életből következően többségükben földművesek voltak, az anyák pedig a gazdálkodáson túl a háztartással és a gyerekneveléssel foglalkoztak, bár a szokásostól eltérően a mi családjunkban már a nagyszüleim generációjában kevés gyerek volt. Nagymamámnak pl. egy bátyja van, nagyapámnak pedig nincs, egyáltalán nem is volt testvére. Apai részről szintén ugyanez a helyzet.

Anyai nagyanyám kisgyerekkorában tanyán élt a szüleivel és a bátyjával egy szobakonyhás házban, amelyhez nagy kert és udvar tartozott, ott folyt a gazdálkodás. Kamaszkorában már beköltöztek B-ra, a faluba, de a körülmények hasonlóak maradtak. Férjhez menetelek ugyanabban a faluban maradt, ám a fiatal férjjel egy új házba költözött, azóta abban élnek, csak hozzáépítettek egy szobát és komfortosították.

Nagymamám elemi iskolát végzett, majd varrónőként kezdett dolgozni, jelenleg is azzal foglalkozik. A családja elég vallásos volt, bár szavaiból kivéve nem kizárólag a hit, a vallástudat tette ezt fontossá, hanem a tradíció. Az ő esetében a nagyszülőknek nagy szerep jutott az unokák nevelésében. Mivel a szülei dolgoztak, gyermekkor legnagyobb részét a nagyszüleivel töltötte, ilyenkor ők mondták meg, mit tehet és mit nem.

Szülei tudatosították benne gyerek mivoltát, s elvárták tőle az irántuk való teljes tiszteletet: ezt bizonyítja a magázás is. Arra nevelték, hogy amit mondanak neki, azt úgy csinálja, s ha kell, szó nélkül segítsen a munkában. **Már egészen kiskorától dolgoznia kellett. Eleinte persze csak könnyebb feladatokat bízta rá, mint pl. a ház körüli apróbb dolgok elvégzését, később viszont már főznie is kellett, vagy segíteni a földelken.**

Ünnepkor a nagyobb család csak a kevésbé jelentős eseményeknél jött össze. Ilyenek számított a névnap és a disznóvágás, amikor jöttek a nagyszülők meg a közelebbi rokonok is, a nagynénik, nagybácsik, unokatestvérek. A karácsonyt és a húsvétot viszont csak szűk családi körben ünnepelték. Nagyanyám legkedvesebb ünnepe gyermekkorában a karácsony volt, lelkesen mesélt a nagy terített asztalokról, s hogy ilyenkor mindig játszott valamit együtt a család.

Abban a korban nagyon éles volt a különbség a fiúk és a lányok között. A lányokat hagyományosan arra nevelték, hogy segítsenek a ház körüli teendőknél, főzni, varrni, mosni tanították őket, s fokozatosan készítették fel a majdani gyereknevelés feladatára. A fiúkat a „keményebb” munkákra fogták. **Nagymamám szerint a fiúkat előnyben részesítették, így ő is háttérbe szorult bátyjával szemben.** Elmondása szerint bátyjának jóval több mindent megengedtek. Nagymamám 16 éves volt, amikor életében először, természetesen anyja kíséretében, bálba mehetett.

A vétségek súlyosságától függően a szülők szóval és tettelesen egyaránt büntettek. Elmondta pl., hogy kiskorában libákat kellett őriznie. Egyszer azonban nem figyelt oda, a libák tilosba mentek, és ezért nagyon megbüntették. Az édesapja ostorral verte meg a lábát. Később, 7 éves korában az iskolában elcsente padtársa palavesszőjét.

Mikor édesapja ezt megtudta, ölébe vette, és elmagyarázta neki, hogy ilyet soha többé nem szabad csinálni, mert nagyon nagy bűnnek számít, majd pedig vissza kellett adnia padtársának az ellopott palavesszőt. Idősebb korában előfordult, hogy később ért haza, ilyenkor megszidták.

Úgy érzi, annak ellenére, hogy szülei minden tekintetben elég szigorúak voltak, törekedtek arra, hogy szoros kapcsolat alakuljon ki köztük és a gyerekek közt. Nem érzi, hogy kényeztették, de nem is korlátozták. Ha gondja volt, bizalommal fordulhatott feléjük, biztos megértésre számíthatott.

Sok időt azonban nem tudtak együtt tölteni, csak esténként és vasárnaponként volt együtt a család. Na meg az ünnepeken. Elmondása szerint szülei, különösen anyja, amikor tehette, mesélt neki. Szívesen hallgatta a szülők gyerekkori élményeit, emlékeit, de a Jancsi és Juliskát vagy a Piroska és a farkast is. Játsszani azonban csak ritkán játszhatott a szüleivel, ha volt egy kis idő, akkor Csapd le csacsit játszottak. Az utcabeli gyerekekkel viszont sokat játszottak együtt, fiúk-lányok egyaránt. Nyáron fogócskáztak, bújócskáztak, kisházat és homokvárat építettek, sántaiskoláztak és körjátékokat játszottak. Télen szánkóztak, hógolyóztak, hókunyhót építettek. Nagyon sokat olvasott gyerekkorában. Különösen a képekkel illusztrált mesekönyveket szerette, aztán a szerelmes és kalandregényeket. Saját könyve azonban alig volt.

Megismerkedésre, udvarlásra a bálok nyújtották a legjobb lehetőséget. Nagymamám is itt ismerkedett meg későbbi férjével, a nagyapámmal.

Anyai nagyapámnál a nevelést illetően hasonló volt a helyzet, mint a nagymamámnál. Ugyanúgy szigorral nevelték és fegyelmet követeltek meg tőle. Nagyapám egyetlen gyerek volt, 1922-ben született, mint már említettem, egész gyerekkorát Jugoszláviában töltötte, s csak az érettségi után, a negyvenes évek elején jött át Magyarországra. Bár adóiszti gyakornok volt előtte, itt sofőrként kezdett dolgozni.

Nagyapám nevelésében a nagyszülőknek kisebb volt a szerepük. A szülei és közte nagyon jó volt a viszony, persze magázta őket, de ez abban az időben természetes volt, mint az idősebbek tiszteletének egyik jele. A kisebb ünnepeket, a névnapokat, születésnapot, vagy a dísznővágást a tágabb család-rokonság együtt ünnepelte, de a fontosabb ünnepek náluk is mindig szűk családi körben zajlottak. Legkedvesebb ünnepeként ő is a karácsonyt említette, s nagyon emlékezetes volt számára az első karácsonyfa feldíszítésének élménye. **Annak ellenére, hogy egyedüli gyerek volt, nem kényeztették.**

Már kisgyerekek korában dolgoznia kellett, mint azoknak a gyerekeknek, akik többen voltak testvérek. Sokat segített pl. apjának, aki egyébként cipész volt, de volt egy darab földje is, a föld megművelésében, illetve az állatok etetésében. Amikor azonban tanult, a szülei nem ragaszkodtak hozzá, hogy segítsen, sőt, nem is engedték volna. Nagyon fontosnak tartották a tanulást, s ha látták, hogy valami a tanulás rovására megy, megbüntették. Ilyen volt pl. a foci, amitől egy idő után eltiltották. Ő azonban titokban folytatta, s mikor kiderült, nagyon leszidták. Veréssel azonban sosem büntették. Szülei elég sok időt töltöttek vele, édesanyja mindig mellette volt, s kicsi korban

sokat mesélt neki. Arra azonban nem emlékszik, hogy a szüleivel valaha is játszott volna. Ő a barátaival játszott, a nagymamához hasonlóan kint az utcán. Abban a társaságban azonban kizárólag fiúk voltak, s idejük legnagyobb részét focizással töltötték.

Szüleitől sok könyvet kapott, kedvencei elsősorban az indiános könyvek és a kalandregények voltak.

Apai részről a nagyszüleimről keveset tudok, azt is inkább édesapám elmesélése által. Nagymamámot ugyanis nem ismertem, nagyapámot pedig csak nagyon ritkán látom.

A szüleimnek már egészen más gyermek- és ifjúkoruk volt. Ők a '60-as évek fiataljai, lényegesen más életstílust, sokkal több szabadságot tudhattak magukénak, mint a szüleik.

Édesapám Budapesten született, ott élt egy darabig a szüleivel és két lánytestvérével. Később a Balaton mellé, S-ra költöztek, tanulmányai miatt pedig egy ideig P-n, majd K-n is élt. Mivel a három gyerek közt ő volt a fiú, ő volt a kedvenc, talán kicsit kényeztették is, és nemigen korlátozták semmiben. Megszokásból megkeresztelték, de különösebb jelentőséget nem tulajdonítottak a dolognak. Nagyszülei már nem éltek, amikor megszületett, a rokonok pedig mind távol voltak, a nevelés már csak ezért is kizárólag a szülők feladata volt. Szüleit tegezte, nagyon jó viszonyban volt velük.

Ünnepkor csak a szűkebb család volt jelen, a szülők és a gyerekek. Születésnapot, névnapot ünnepeltek ugyan, de ezeknek nem volt különösebb jelentőségük. Igazán fontos ünnepek náluk is a karácsony és a húsvét számított.

Mint már említettem, édesapámnak két nővére van, s valójában gyerekkorukban nagy volt a nemek közti megkülönböztetés. Mivel egyetlen fiú volt, kiskorában a szülei és a nővérei is kényeztették, később pedig kamaszként sokkal szabadabb volt, mint a testvérei. Mint fiúnak, sokkal több mindent megengedtek neki, persze elsősorban a szórakozás terén. Mert ami a munkát illeti, a ház körüli munkákban már kiskorától neki is segítenie kellett. Ha nem akart, leszidták. Komoly bűnnek az számított, ha a szülői tiltás ellenére elszökött valamelyik szórakozóhelyre. Ilyenkor szobafogság lett a büntetése. Egyszer édesanyja meglátta, hogy a barátaival dohányszik, ez volt az egyetlen eset, amikor megverték.

Rengeteg féle játékra és szórakozásra volt alkalma, hiszen a Balaton önmagában is lehetőség, télen-nyáron. Olvasni is nagyon szeretett, könyvei elsősorban kalandregények, később krimik voltak. Elmondása szerint udvarlásra szintén nagyon sok alkalma nyílt, itt okként szintén a Balatont hozta fel. Édesanyámmal is itt ismerkedett meg, itt házasodtak össze, ezt követően azonban M-re, édesanyám lakhelyére költöztek, vissza B-ra, az Alföldre.

Annak ellenére, hogy édesanyám is ugyanabban a korszakban nőtt fel, mint apám, az ő életében mégis több korlát volt. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy lány volt, és hogy falun élt. Ráadásul a szülei elég erkölcsösen és szigorúan nevelték. Ebben azonban sem a nagyszülőknek, sem a rokonoknak nem volt közvetlen szerepe. A házimunkába már kisiskolás korában befogták, de csak az iskolai szünetekben és a házi feladat elvégzése után kellett segítenie. Bár mindkét szülőt szerette, édesanyjával sokkal

bensőségesebb és bizalmasabb volt a kapcsolata, ami talán azért is volt így, mert édesapját a foglalkozása miatt keveset láthatta (apja sofőr volt). Ezért a büntetéseket is inkább édesanyja róta ki rá, de veréssel sosem büntette. Az ünnepeket a nagyszülők, szülők, gyerekek együtt töltötték. A karácsony nála is kedvenc ünnepnek számított és számít ma is.

Akárcsak apám esetében, anyám családjában is jellemző volt az eltérő nemű gyerekek közti megkülönböztetés. Édesanyámnak egy bátyja van, s szerinte gyerekkorában igencsak hátrányban volt vele szemben. Mivel fiú volt és idősebb is, sokkal több mindent megengedtek neki, és a későbbiek során is több mindenbe volt beleszólása, mint anyámnak. 18 éves volt pl., amikor először elengedték egyedül szórakozni, a bátyja ezt már jóval korábban megtehetette.

Kisgyerekkorában édesanyja neki is gyakran mesélt, és sok mesekönyve is volt. Később aztán volt olyan időszak, amikor kizárólag indiános könyveket volt hajlandó olvasni, majd kamaszkorában a kaland- és szerelmes regényeket kedvelte elsősorban. Szüleivel csak ritkán, az utcabeli gyerekekkel, fiúkkal, lányokkal viszont nagyon sokat játszott együtt. Társas-, kör- és szerepjátékokat játszottak, fogócskáztak, bújócskáztak, labdajátékokat és versenyekeztak.

Szüleim már szabadabban nevelkedtek, mint a nagyszüleim. A mi generációnkhoz képest azonban ez már nem mondható el róluk. Az évtizedek múlásával a nevelés, a szülő-gyerek kapcsolat fokozatosan változik. Lassan egészen más gyerekkép, felfogás alakul ki. Míg a nagyszüleim életében a szigor és az erkölcsös nevelés egyértelműen jelen volt, a szüleim generációjában már kevésbé volt jelentősége, az én korosztályom nagy része pedig szinte teljesen e nélkül él. Másként tekintenek ma egy gyerekre, mint ahogyan a nagyszüleim szülei tekintettek rájuk. Egy mai gyereknél a játék az elsődleges, nem pedig a korai munka.

Öcsém és én – legalábbis gyerekkorunkból – a játékokra emlékszünk vissza, nem pedig a munkára. A mi nevelésünkben a nagyszülőknek elég nagy szerep jutott, hiszen gyerekkorunkban rengeteg időt töltöttünk náluk. **Négyéves koromig náluk is laktunk, majd ekkor, öcsém születésével új házba költöztünk, jelenleg is abban élünk.**

Úgy érzem, mind a kettőnknek nagyon jó és közvetlen a kapcsolatunk a szüleinkkel. Természetesen tegezzük őket, ezt másként el sem tudnám képzelni.

Ami az ünnepeket illeti, a karácsony és a húsvét kisgyerekkorom óta szűk családi körben zajlik nálunk, amibe beletartoznak a nagyszüleim is. Egyéb ünnepekkor, mint pl. név- és születésnapok, más rokonok és a család barátai is eljönnek.

Köztem és az öcsém közt semmi megkülönböztetés nincs azon kívül, hogy ő négy évvel fiatalabb nálam, és ezért bizonyos dolgokban még korlátozzák. Egyébként egyikünknek sincs előnye a másikkal szemben, és azt hiszem, ez így jó.

Mindketten 13-14 évesek voltunk, amikor először elengedtek egyedül. Addig esetleg valamilyen idősebb ismerős kíséretében mehettünk el. Abban, hogy időben kell hazaérni, sokáig voltak megkötések, ebből sok vita, néha büntetés is adódott, kisebb leszidások, durvább esetben esetleg egy pofon. Más vétségnek a szemtelen, „visszafele-

selő” viselkedés számított, és olyasmi, ami a tanulás rovására ment. Komoly büntetést azonban sosem kaptunk érte.

Ami a munkát illeti, gyerekkoromban sem öcsémnek, sem nekem nem kellett semmit sem csinálnunk. Mikor már nagyobb voltam, a fontosabb házimunkákat, pl. mosogatás, porszívózás, porolgatás stb. rám bízta.

Szüleink mindig arra törekedtek, hogy szoros legyen a kapcsolat köztük és köztünk. Ez sikerült is, és szerencsére ma is így van., **a kapcsolatunk nyitottabb, közvetlenebb, barátságosabb, mint azelőtt, pl. a nagyszüleink családjában. Amikor csak tehetik, velünk vannak, szabadidejük legnagyobb részét ránk fordították – fordítják.** Gyerekkorunkban nagyon sokat meséltek nekünk, sokat játszottak velünk. Rengeteg mesekönyvet, játékot kaptunk tőlük. Ha időnk engedi, még ma is játszunk valamilyen kártya vagy társasjátékot, mikor együtt vagyunk...”

V. Orsolya
főiskolai hallgató

...és amiről szól

A külső elemző nézőpontjából

1. a családban – legalábbis anyai ágon – minimális a földrajzi mobilitás. Az apai ágon több a költözés, ezek egyfelől történeti okokra vezethetők vissza, másfelől a házassághoz kapcsolódnak,
2. családszerkezetiileg a nukleáris, a háromgenerációs család és a módosított kiterjedt család váltják egymást, miáltal a nagyszülők az első és a harmadik generációban a szülőkkel együtt a szignifikáns mások szerepét töltik be,
3. a hagyományos generációs és nemi szerepek lassan ugyan, de fellazulnak, ezért
4. a felnőtt és gyerekvilág határai is kevésbé élesek, de a két világ közeledésében finoman kijelölt határt szab a hagyomány, a felnőttek iránti tisztelet, mely egyébként önmagában is megváltozott tekintélyi viszonyok része, ugyanakkor
5. a szülő-gyerek kapcsolat természetesebbé, bensőségesebbé válik,
6. a szülői kontroll csökken,
7. megváltozik a munka szerepe, a szükségből elsődlegesen szimbolikus jelentésre tesz szert, és kitolódik az életkor is, amikor a gyerekek részt kell vállalnia a családi feladatokban,
8. megváltozik a tulajdon értelme,
9. a gyerekkor fogalma összekapcsolódik a játékkal és a tanulóssal,

²⁷ Erre utal pl, az, hogy a nagyszülők gyerekkorában karácsonykor, de csakis akkor, nagy néha együtt játszott a család: az élet, a munka komoly dolog, nem fér össze a játékkal. Az ünnep, az más. A harmadik generációban a játék a szabadidő természetes része lett.

10. átértelmeződik a tágabb- szűkebb család,

11. átértelmeződik a hétköznapi-ünnepnap²⁷, valamint a családi együttlét.

Ez azonban csak részben egyezik azzal, amiről a rejtett és megfogalmazott történet-szálak szólnak. Orsolya saját családját tipikus falusi családnak tekinti, melynek egyetlen különlegessége, hogy már több generációval korábban is kevés gyerek született. A gyerekszámnak nem tulajdonít nagyobb jelentőséget, de olyan jellegzetességnek tekinti, mely **kiemeli** családját a hagyományos életforma, a szakadatlan munka, a társadalmi távolságok és kemény normák átlátható, de az elbeszélő perspektívájából kissé ridegnek ábrázolt világából. A történet alaptémája a **szabadság**, melyet a munkától való részleges elszakadás, a „felhőtlen”, játékos gyereklet, a nemi megkülönböztetések megszűnése reprezentál. A nagyszülői és a mai nemzedék között a szülők képezik az átmenetet, akik a nagyszülőknél már nagyobb szabadságot élveztek, de akiket még a napi munka és a merevebb nemi szerepek jobban megkötöttek. A szabadság ezáltal olyan állomásokkal megtűzdelt „folyamatként” érzékelődik, melyet részben a 3. generáció „vívott” ki magának, s melynek jelentése a megszabadulással azonos (megszabadulás a gyermekmunkától, a teljes szülői kontrolltól, a hagyományos nemi szerepek születéskorlátoztól stb.). Orsolya családjában A CSALÁD-ot elsődlegesen az anyai család képviseli (vö. költözések), de az elmesélés során a család jelentése újrafogalmazódik: ha korábban a megbízhatóságon, a kiszámíthatóságon alapuló bizalom jellemezte, mára – az elbeszélő számára – a közvetlenebb, bensőségebb kapcsolatok színterévé vált. A történet rejtett szála egy megtört pálya (nagyapa érettségizett, tisztviselő volt, majd az áttelepülés után sofőr lett– vajon teljesen elszakadt a szüleitől?), ami egy másik bújtatott szál, az életkörülmények folyamatos, lassú javulása, (modernizáció, önálló ház) alá szorul. Valószínűleg ez az oka annak, hogy a történetből a család társadalmi helyzetének-státuszának alakulása teljesen kimarad.

ÖSSZEZÉS

A kutatás még nem fejeződött be, a tanulmány tehát az előkutatásra és az eddig feldolgozott adatokra támaszkodik. Ennek ellenére azt gondolom, hogy a vázolt durvább tendenciák és az idézett családtörténet megerősítik a bevezetőben ismertetett feltételezést, valamint azt a kutatói szándékot, mely az egyén státuszát a **család egésze** által körülírt **társadalmi térben** elhelyezve a családi rendszerrel hozza kapcsolatba, mely kísérletet tesz arra, hogy a család beágyazottságát, szociális és lokális környezetének hatását is számba vegye, s amely többféle módszer együttes alkalmazásával próbálja meg kideríteni, hogy a családi források átörökítésében milyen szerepet játszanak az egyes családi stratégiák, a nemek és a generációk.

FÜGGELÉK

S. Mária családja

Rokonság	Lakóhelyek	Isk. végzettség	Foglalkozás	Testvérek száma	Gyerekek száma
anyai nagyanyja, nagyapja	Jász-Nagykun-Szolnok megye				6
apai nagyanyja, nagyapja	Jász-Nagykun-Szolnok megye				4
anyja	Jász-Nagykun-Szolnok megyefalu Szajol	4-6 elemi	htb.	5	6
apja	Jász-Nagykun-Szolnok megyefalu* Szajol	4-6 elemi	földműves	3	6
S. Mária (1928-)	Jász-Nagykun-Szolnok megye Szajol Szolnok	4-6 elemi	sm bet. m. nyugd.	5	1
férje	Jász-Nagykun-Szolnok megyefalu Szolnok	4-6 elemi	mg.fiz. sm. nyugd.	4	6
anyósa, apósa		4-6 elemi			
1. testvére	Jász-Nagykun-Szolnok megye Szajol	4-6 elemi	b.m.	5	1
2. testvére	Jász-Nagykun-Szolnok megye Szajol Jászberény	8 o., szak- munkásképző	szm. nyugd.	5	1
3. testvére	Jász-Nagykun-Szolnok megye Szajol Szolnok	4-6 elemi	sm. nyugd.	5	2
4. testvére	Jász-Nagykun-Szolnok megye Szajol Besenyszög	4-6 elemi	sm. nyugd.	5	2
5. testvére	Jász-Nagykun-Szolnok megye Szajol Budapestfalu	elemi isk.	szm. nyugd.	5	3
fia(1952-)	Szolnok	8 ált., szak- munkásképző	szm.	–	1
menye	Budapest Szolnok			5	1
menyének szülei		elemi isk.			

* a település pontos neve nem ismert

K. Zsolt családja

Rokonság	Lakóhelyek	Isk. végzettség	Foglalkozás	Testvérek száma	Gyerekek száma
apai nagyanyja, nagyapja	Borsod megyei falu *				
anyja	BAZ Felsőnyárad Kazincbarcika Szendrő	elemi isk.	bm.		
apja	BAZ Felsőnyárad Kazincbarcika Szendrő	elemi, iparisk.	szm.	4	5
K. Zsolt (1973-)	BAZ Felsőnyárad Kazincbarcika Szendrő	8. ált.	bm.	4	4
felesége	BAZ	8. ált.	bm.	4	4
anyósa, apósa		elemi isk.			
1. testvére	BAZ Kazincbarcika	8. ált. szakmunkás- képző	szm.	4	2
2. testvére	BAZ Kazincbarcika	8. ált. szakmunkás- képző	szm.	4	2
3. testvére	BAZ Miskolc	szakközép- iskolai érettségi	szm.	4	2
4. testvére	BAZ Sajókaza	8. ált.	sm. munka- nélküli	4	2

* a település pontos neve nem ismert

B. Júlia családja

Rokonság	Lakóhelyek	Isk. végzettség	Foglalkozás	Testvérek száma	Gyerekek száma
anyja	BAZ Boldva Csongrád megye Hódmezővásárhely	8. ált.	sm.	3	6
apja	Hódmezővásárhely	8. ált.	bm.	1	6
B. Júlia (1954-)	Hódmezővásárhely Nagymágocs	8. ált.	bm.nyugd.	5	2
férje	Hódmezővásárhely Nagymágocs	8. ált., szak- munkásképző	szm. bm.	7	2
anyósa, apósa		elemi isk.	elemi isk.		
1. testvére	Hódmezővásárhely Pest megyei falu*	gimn. érettségi	tisztv. nyugd.	5	2
2. testvére	Hódmezővásárhely	8. ált.	sm.	5	1
3. testvére	Hódmezővásárhely Székkutas	technikumi érettségi	szm.	5	1
4. testvére	Hódmezővásárhely Nagymágocs	szakközép- iskolai érettségi	szm.	5	
5. testvére		8. ált., szak- munkásképző	szm.	5	
lánya (1974-)	Hódmezővásárhely Nagymágocs	főiskola	ért.	1	
veje		8. ált., szak- munkásképző	szm.		
veje szülei		8. ált.			
lánya (1978-)	Hódmezővásárhely Nagymágocs	főiskola	ért.		

* a település pontos neve nem ismert

P. László családja

Rokonság	Lakóhelyek	Isk. végzettség	Foglalkozás	Testvérek száma	Gyerekek száma
anyja	Hajdúböszörmény	4 polgári	bm.	1	2
apja	Hajdúböszörmény	technikum	szm.vezető	1	2
P. László (1953-)	Hajdúböszörmény Csongrád Hajdúböszörmény	8 ált., szak- munkásképző	szm.nyugd.	1	2
felesége	Hajdúböszörmény Csongrád	közp. szakközép- iskola	adm.		2
élettársa					
anyósa, apósa		8 ált.			
1. testvére	Hajdúböszörmény	főiskola	vezető nyugd.	1	
lánya (1975-)	Hajdúböszörmény Csongrád	egyetem	rt.	1	
lánya (1979-)	Hajdúböszörmény Csongrád Hajdúböszörmény	főiskolai hallgató		1	

HIVATKOZÁSOK

- [1] Aries, Ph. (1987): Gyermek, család, halál. Budapest, Gondolat K.
- [2] Assman, J. (1999): A kulturális emlékezet. Budapest, Atlantisz K.
- [3] Boreczky Ágnes (2001): Egy múlt – többféle jövő? Múlt és Jövő. 2001/3. 99-109. p.
- [4] Boreczky Ágnes (2002): Családtörténeti mozaik. Századvég, 2002/1. 33-65. p.
- [5] Eke Pálné (1998): Városba vándorlás az 1990-es évek közepén. In: Illés Sándor-Tóth Pál Péter (szerk): Migráció I. Budapest, KSH Népeségtudományi Intézet, 215-229. p.
- [6] Gábor Kálmán (szerk.1992): Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet és nyugat-erurópai ifjúság kulturális mintái. Szeged
- [7] Gábor Kálmán- Dudik Éva (2000): Középosztályosodás és a felsőoktatás tömegesedése. Education, 2000. Tavasz, 95-114. p.
- [8] Gillis, John R. (1981): Youth and History. Tradition and Change in European Age Relations, 1770-Present. New York, Academic Press
- [9] Gillis, John, R (1996): A World of Their Own Making: Myth, Ritual and the Quest for Family Values. New York, Basic Books
- [10] Hegedüs T. András-Forray R.Katalin (1989): Az újjáépítés gyermekei- a konszolidáció gyermekei. Budapest, Magvető K.
- [11] Kalmijn, M. (1991): Status homogamy in the United States. American Journal of Sociology, 97. 496-523.p.
- [12] Kövér György (2001): Keresztutak a gazdasági elitbe. Korall, 2001/3-4. 156-170. p.
- [13] Mitterauer, M. (1992): A History of Youth.Oxford, Blackwell
- [14] Róbert Péter (2001): Társadalmi mobilitás a tények és vélemények tükrében. Budapest, Századvég K.

A ZENE MENTÉN SZERVEZŐDŐ MAI IFJÚSÁGI CSOPORTKULTÚRÁK (Szapu Magda)

A majd négy évig tartó, egyszemélyes, empirikus kultúrakutató és tudományos feldolgozó munka eredménye az a kötet, amely a közelmúltban jelent meg a Századvég Kiadó gondozásában „A zúrkorszak gyermekei” címmel¹. A rendelkezésre álló rövid idő csupán e kutatás rövid összefoglalására elegendő, valamint a kaposvári kutatások folytatását jelentő – e kutatási téma országos és erdélyi kiterjesztésének – vázlatos ismertetésére.

A néprajztudomány hagyományos módszereivel – interjúkészítés,² megfigyelés³ –, valamint a szociológiában általánosan alkalmazott kérdőíves felméréssel⁴ végzett kuta-

¹ Szapu Magda: *A zúrkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák. Századvég Kiadó. Budapest, 2002.*

² A kutatás kezdetekor elsőként a fiatalok e témakörrel kapcsolatos ismereteit gyűjtöttük össze, valamint folyamatosan figyelemmel kísértük a vizsgált korcsoportról, korcsoporttal készült műsorokat helyi és országos szinten, élőben ill. a médián keresztül. A terepmunka a kölcsönös bizalomra épült. A következő lépcsőben – a néprajztudomány hagyományos módszereit alkalmazva – a szóbeli kikérdezés, a mélyinterjú készítés következett – egyéni és csoportos formában – 1997 novembere és 1998 májusa között. Az utó- és a kiegészítő gyűjtések 1998 decemberében zárultak le. A megkérdezett 34 adatközlő magnetofonszalagra rögzített hanganyaga 40 órányi, továbbá mintegy 10 órányi az ehhez kapcsolódó zenei anyag. Az interjúalanyok zömében a fiatalok csoportosulásainak markáns képviselői voltak, kisebb részt az idősebb korosztály tagjai: 30-51 évesek. Ez utóbbiak szoros kapcsolatban álltak a szórakoztatóiparral ill. a vizsgált korcsoporttal. Az interjúk részben strukturálatlan, de irányított beszélgetések formájában, nagyjából azonban kérdéssorhoz kötött, rögzített kérdések alapján készültek.

³ Az előző módszert kiegészítendő került sor a közvetlen és a közvetett megfigyelésekre. A résztvevő megfigyelés lényege, hogy a terepen kutató huzamosabb ideig részt vett az alternatív lányok és a rocker fiúk csoportjainak életében. A közvetlen megfigyelés másik formája az iskolaépületeken belül megrendezésre került ún. „iskolabulikhöz”, valamint a különböző zenei stílusirányzatokhoz kapcsolódó szórakozó- és gyülekezőhelyekhez kötődött. Így rock-klubok, koncertek, diszkók, alternatív szórakozóhelyek és house-klubok, kocsimák és presszók kerültek a kutató figyelmének középpontjába. A saját környezetükben megfigyelt fiatalok a többszemontú elemzés lehetőségét kínálták. A helyszíneken videó- és fényképfelvételek, eseménynaplók készültek. A közvetett megfigyelés tárgyai különböző – a fiatalokkal kapcsolatos – prospektusok, fanszinek, újságok, zenei felvételek, lejegyzett dalszövegek, videofelvételek, filmek voltak. Hasznos dokumentumanyagoknak bizonyult a – kutató kérésére készült – helyi városi televízió filmfelvétele, amely egy adott éjszaka a város legkülönbözőbb szórakozóhelyein rögzítette az eseményeket (1998. április 3.). Fényképfelvételek és a fiatalok által készített rajzok, valamint egy családtag (és baráti körének) rendszeres beszámolóí egészítették ki az anyagot.

⁴ A kérdőíves felmérésre az előző kutatási módszerek tapasztalatait felhasználva került sor. Az írásbeli egyéni kikérdezés – a többszöri próbafelmérést követően – 1998 áprilisa és 1998 májusa között készült.

tás célcsoportjai a mai városi fiatalok, azon belül is mintegy félezer kaposvári, zömében 17-18 éves középiskolás diák volt.

Bár a felmérés helyi viszonylatban mindenképpen reprezentatívnak mondható, szükségesnek éreztük a kaposvári kutatások kiterjesztését Magyarország és Erdély két-két kutatópontjára.⁵ A terepmunka és az anyagfeldolgozás lezárult, az értékelések és az összehasonlító elemzések a végéhez közelednek. Mindenekelőtt a hazai kutatóhelyek – Pápa és Tatabánya – feldolgozott anyaga teljes mértékben alátámasztani látszik a dél-dunántúli megyeszékhely eredményeit.⁶

Kaposvárt lakosainak száma (közel 70 ezer fő) és fekvése (a Balaton és a nyugati határszélek viszonylagos közelsége) ideális kutatóhelyé tette az ezredvégen⁷. Előnyét az csak tetézte, hogy a kutatónak a vizsgált korcsoporthoz tartozó leánygyermek és annak kiterjedt – az ifjúsági kultúra legkülönbözőbb csoportjait képviselő – baráti köre nem csak a beépülő/résztvevő megfigyelést tette lehetővé, de ezek a fiatalok a felmért téma legjobb ismerőiként igen hatékony segítőknek és egyben ideális kontrollcsoportnak bizonyultak.

A fiatalok – értem alatta a 12-30 éveseket – életében, mindennapjaiban a zenének élet- és szemléletmód-meghatározó szerepe van. Üzeneteket, életérzést, ideológiát közvetít, az előadók/közreműködők – a zenekar, az énekes, a DJ vagy a mixmester – pedig mintát kínálnak. A felnőttkor határán lévő 17-18 éves fiatalok egyrészt mintakövetők,

Az alapsokaság – a hét kaposvári középiskola harmadik és negyedik osztályos diákjai életkorát és a munkamegosztásban elfoglalt helyzetét tekintve – homogén volt. A minta nagysága – 454 fő értékelhető válasza – a középiskolások öt százalékának felelt meg (kivétve a képzésben résztvevő 9109 diákra). A harmadik és a negyedik osztályos tanulók számarányát tekintve kb. tíz százalékát tette ki a felmérés. Az osztályok kiválasztásánál lényeges szempont volt, hogy a korábbi adatközlők osztályközössége helyet kapjon a felmérésben. Egy-egy iskolán belül is azonos betűjelű osztályokat mért fel a kérdőív. Csak indokolt esetben módosultak a szempontok: nem volt párhuzamos osztály vagy eltérő szakképzettséget kínált. A négy gimnáziumban és a három szakközépiskolában elvégzett felmérés kérdőíve 67 kérdéscsoportot és három időigényes táblázatot tartalmazott, zömében zárt kérdésekkel és több válaszadási lehetőséggel. A zárt kérdéssort – ahol indokoltnak véltük – kiegészítettük egy nyílt kérdéssel, az ún. „egyéb” válaszadási lehetőséggel, amellyel a legtöbb esetben éltek is a megkérdezettek. Egy-egy választ értékelt, minősített, becsülte, rangsorolni kellett. Esetenként mintát adtunk, magyarázatot fűztünk a feltett kérdésekhez.

⁵ Az OKTK Közalapítvány által támogatott kutatás témája: *A mai magyarországi és az erdélyi fiatalok életmódja, kultúrája. Ifjúsági csoportkultúrák. A téma kutatásának kiterjesztése. A kutatás ideje 2001. szeptember – 2002. december volt. A kutatópontok kiválasztása esetleges volt, a vizsgálatokra fiatalokat, mind a terepet, mind a korosztályt jól ismerő egyetemistákat és PhD-hallgatókat nyertünk meg. A kutatás helyszínei: Pápa, Tatabánya, Csíkszereda és Székelyudvarhely. A tanulmányok elkészültek, az értékelések, valamint az összehasonlító elemzések – tanulmány formájában – 2003 elején lezárultak.*

⁶ Ennek vázlatos összegzését a tanulmány végén ismertetjük.

⁷ A kisebb település kevés, a lényegesen nagyobb – mint például a főváros – már-már értékelhetetlen adatmennyiséget kínált volna az egyszemélyes kutatás számára.

másrészt a fiatalabb korcsoportok számára mintaadók. Már képesek önálló véleményformálásra – például rólunk szülőkről, tanárokról, önmagukról és kortársaikról –, és az oktatási intézményekben nagy számban és könnyen elérhetők. Mindennapjaikban – a tanuláson és a zene szeretetén túl – a szórakozás, az aktív és a passzív szabadidőtöltés különböző formái, valamint a barátság és a szerelem központi helyet foglal el.

Míthogy e korcsoport minden tagja – ahol és amikor lehet – zenét hallgat, a fiatalok kultúrája a zene mentén strukturálódik. A zene – amely már az ötvenes-hatvanas évektől egy önálló ifjúsági kultúra kialakulásához vezetett – ma is megosztja az egységnek látszó ifjúságot. Olyan – egymással többé-kevésbé rokon vagy éppen szemben álló – csoportosulásokat képez, amelyek egymástól eltérő kultúrájú – vélt vagy valós – közösségeket eredményeznek. Azok pedig befelé erős „mi”-tudattal rendelkeznek, ugyanakkor kifelé – a külső szemlélő számára is jól kódolható módon – megkülönböztető jegyekkel bírnak. A tárgyalt kutatás feladata az azonosító és a megkülönböztető jegyek rögzítése és kódolása volt.

Mind az interjúk, mind a kérdőívek – nagy vonalakban – azonos kérdéscsoportokat vizsgáltak. A demográfiai adatokon túl a kutatás tárgya volt a családi háttér (a család szerkezete, a szülők iskolázottsága, foglalkozása, vagyoni helyzete), a társas kapcsolatok (nemzedéken belül és nemzedékek között), a környezethez való viszony (más népek, nemzetiségek, kisebbség, vallás, más csoportosulások), a szabadidő eltöltésének módja (aktív és passzív, érdeklődési körök: sport, film, zene, szórakozás, hobbi), az egyéni motivációk (problémamegoldás, a menekülés útja, káros szenvedélyek, vallási beállítottság, környezeti hatások), valamint a jövőkép. Feltérképeztük a város szórakozó- és gyülekezőhelyeit, felmértük azok belső kialakítását, a szolgáltatások körét, színvonalát, a közönség összetételét, valamint a szórakozás funkcionális és tartalmi jegyeit. A szórakozás eszközei – a zene, a szöveg, a tánc, az öltözködés-külső megjelenés, a kiegészítők és egyéb kellékek, a fogyasztási szokások – és a résztvevők viselkedési kultúrája a fiatalok gondolkodásmódjáról, érték- és normarendjéről kínált értékelhető adatokat, információkat.

Az elemzés többszintű volt. Az adatokat csoportok szerinti bontásban, továbbá lakóhely, iskolatípus és nemek szerint is elemeztük. Az egyes ifjúsági csoportok az így kapott adatok – a csoportstruktúrák elemeinek hasonlósága, rokonsága – alapján összevethetők, és nagyobb egységekbe, rokon csoportokba és családokba sorolhatók.

A tipológiai összehasonlításhoz a kérdőív egyik táblázatának – a megkérdozettek csoportokról alkotott véleményének – eredményei voltak az irányadók. A zenei irányzatok alapján elkülönített csoportok mellé azonos tulajdonságokat rendeltünk (melyek a terepmunka során kristályosodtak ki). Az egyes tulajdonságok említési gyakoriságait táblázatba foglaltuk, s az ily módon mátrixba rendezett adatsorból klaszteranalízis segítségével egy nagyon egyszerű ábrát, ún. dendrogramot nyertünk. Viszonypárokat állított fel, melyek „egyesülése” különböző lépésben kezdődött el. Így rajzolódta ki az egymáshoz közel, ill. az egymástól távol álló csoportok. A klaszteranalízis eredményei megegyeztek a terepmunka eredményeivel.

A feldolgozás az egyént meghatározó tényezőkből kiindulva a baráti és a partneri kapcsolatok bemutatásán át a csoportosulások, ill. a csoportképző tényezők leírásáig terjedt. A vázlatos zenetörténeti és társadalomtörténeti áttekintést az egyes csoportok szórakozóhelyeinek és öltözködési szokásainak bemutatása követte. Majd oppozíciós párok felállításával/segítségével a modellált mai ifjúsági csoportkultúrák összehasonlítását a felmérés helyszínéül szolgáló hét középiskola adott szempontok szerinti elemzése zárta. A fiatalok csoportjainak bemutatása egyazon ismérvek mentén történt. Vizsgáltuk a zenét, mint csoportképző tényezőt, a szórakozás formáját, a családi háttérrel, az iskolatípust, a társas kapcsolatokat, az érdeklődési kört, a vallási hovatartozást, az aktív és passzív szórakozási formákat, a jövőképet, az előítéleteket, valamint a csoportok egymásról alkotott képét⁸. A kutatás hozadékát – a szaknyilvántartásba vett, rendkívül gazdag adattári, fotó- és hangtári anyagot – a kaposvári megyei múzeum őrzi⁹.

Az előzőekben már jelzett – a ma divatos rock alapú zene, a rap, a pop és a techno – zenei stílusok mentén felmért fiatalok nyolcvan százaléka a Kaposváron rögzített (de Amerikában és Nyugat-Európában is jól ismert¹⁰) ifjúsági csoportok valamelyikébe besorolható. E csoportosulások a következők: rockerek (21 %), metálások (4 %), alternatívok (8 %), punkok (2 %), szkinhedek¹¹, rapperek (4%), deszkások¹², diszkósok (21 %), raverek (2 %) és house-osok (18%). És bár számuk, összetételük a kutatás helyszínétől és idejétől függően változhat, módosulhat, de csoportjellegük, csoportismérveik jobbra mindvégig ugyanazok maradnak.

Feltétlenül szükséges azonban kihangsúlyozni, hogy a fiatalok elkülönülő csoportjainak kultúráját – szemben a társadalomtudományokban meghonosodott „szubkultúrával”

⁸ Ez utóbbiak elemzése nagyon tanulságosnak bizonyult.

⁹ Az anyag a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága (SMMI) Néprajzi Osztályán került nyilvántartásba, megőrzésre.

¹⁰ A Kaposváron rögzített csoportok nyugat-európai és amerikai meglétéről tájékoztat többek között a Daly, Steven – Wice, Nathaniel által szerkesztett kiadvány, az „Alternatív kultúra. Amit a '90-es évekről tudni érdemes” (Biográf, Budapest, 1996). A kaposvári kutatások anyagának megjelenését követően adták ki Bécsben Grobeger, Beate – Heinzlmaier, Bernhard könyvét „Jugendkultur” (Wien, 2002) címmel. Ez a kötet tematikus bontásban mutatja be a ma Bécsben/Ausztriában fellelhető ifjúsági kultúrákat/csoportokat. A hip-hop kultúrát, a technosokat, a metálásokat, a gördeszkásokat, a szkinhedeket, a punkokat. Az utóbbi évtized zenei stílusirányzatait tárgyalja a Larkin, Colin által szerkesztett „Encyclopedia of Popular Music” (Macmillan, London, 1996) című munka, valamint Kömlödi Ferenc – Pánczél Gábor „Mennyek kapui (az elektronikus zene évtizede)” (Budapest, 2001) címmel megjelent kiadvány.

¹¹ Egyedül a szkinhed fiatalok (a helyi katolikus gimnázium negyedik osztályos fiú tanulóinak 80 %-a) tagadták meg a kérdőív kitöltését. Számuk a városban – az interjúk adatai alapján – kb. 50-150 főre becsülhető attól függően, hogy a kemény magról, vagy a velük csupán szimpatizáló, esetleg őket divatból követő fiatalokról van-e szó.

¹² A deszkások csoportjellege éppen a kutatás ideje alatt bontakozott ki. A velük készült beszélgetések is azt igazolták, hogy az „igazi deszkások” elsősorban nem a zene, inkább az extrém sportok mentén csoportosulnak.

– a kutató olyan egymás mellett élő, azonos időben létező és azonos értékű kultúrákként értelmezi, amelyek együttesen alkotják a mai ifjúsági kultúrát. E csoportosulások pedig mintegy „előszobái”, „gyakorló terepei” a fiatalok későbbi pártosodásának, ideológiai elkülönülésének.

Az eltérő módon élő és gondolkodó, a jelenhez és a jövőhöz különböző módon viszonyuló, a nem egységes norma- és értékrendszerű csoportok/csoportosulások már külső jegek alapján is megfigyelhetők, beazonosíthatók. Különbözőek a szórakozási szokásaik, külső megjelenésük, másként viselkednek, és nem azonosak fogyasztási szokásaik sem.

A fiatalok által hallgatott zene más-más típusú szórakozóhelyekhez kötött, a szórakozók külseje – haja, ruhája, cipője, sminkje, ékszerei és egyéb kiegészítői – pedig a csoportelvárásokhoz alkalmazkodik. A szórakozó- és gyülekezőhelyek a kutatás szempontjából a legjobb választásnak bizonyultak. Az ott hallgatott zene meghatározza a szórakozás és a tánc formáját, az ott kínált ital, cigaretta, drog befolyásolja a fogyasztást, hat káros szenvedélyekre, az alkalom pedig az ismerkedésre, a baráti és a partneri kapcsolatok kialakítására, ápolására ad módot. Viselkedési szokásaik gondolkodás-módjuk közvetítői, amelyre hatással van az általuk választott zene szövege, üzenete.

A különböző ifjúsági csoportokhoz tartozó fiatalok családi háttere, szűkebb és tágabb környezete, a média, a piac, az üzlet ugyan befolyásolja életstílusukat, értékítéleteiket – amelyek bizonyos sémák mentén rögzíthetők –, ám a velük hasonló korúak, az általuk választott – kisebb-nagyobb – közösségek (baráti körök, partneri kapcsolatok, osztályközösségek, zenei stílusirányzatok mentén szerveződő csoportosulások) hatása ennél is erőteljesebben érvényesül.

Nem hagyható figyelmen kívül a divat gyors változása sem, amely – mint tudjuk – nem csak a külsőségekre, a viselkedésre, a fogyasztási szokásokra van hatással, de a gondolkodásmódra is. A divatnak köszönhetően például a rap napjainkban (szemben a kaposvári kutatások idején tapasztaltakkal) divathullámként ismét erőteljesebben van jelen, a rave pedig mind zenei stílusban, mind képviselői által divatjamúlt stílusirányzattá lett. A deszkás öltözet egyre nagyobb tömegeket hódít meg, még akkor is, ha e stílusirányzat képviselői nem elsősorban zenéhez, mint inkább képviselői életformához kötöttek. Nő a technot, a progresszív elektronikus zenét kedvelők tábora is. Mind egyre újabb zenei stílusirányzatok és csoportosulások alakulnak, ugyanakkor némelyek összeolvadnak, súlyuk csökken.

Szándékaink ellenére e tanulmányban csupán néhány kiragadott példával van módunk illusztrálni az elhangzottakat. Az öltözet¹³ az öltözetrészek speciális elrendeződéséből különbözőségéből tevődik össze. Ha az öltözetet egy csoport írja elő divat formájában, viseleti ténnyé válik, valamely közösség megkülönböztető jeleként funkcionál. Az itt mellékes, hogy a mesterséges viseletet specialisták dolgozták-e ki, vagy az csupán egy egyszerű öltözeti megoldás széleskörű elterjedése. A viseleti rend-

¹³ Erről bővebben lásd a Klanczay Gábor és S. Nagy Katalin válogatta és szerkesztette tanulmánykötetet „Divatszociológia” címmel (I-II. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 1982).

szer – érték. Önmagában nem több, mint forma. Értékét az elfogadás vagy az elutasítás mértéke határozza meg. Az öltözködés pedig kulturális szimbólum. A testi szimbólumok olyan készlete, amely üzenetek közvetítésére jött létre. Beletartozik a hajviselet, a díszek, a felékesítés és a csonkítás is. Szabályainak elsajátítása a gondolkodás és a viselkedés szabályainak elsajátításával együtt megy végbe. A divat hat a gondolkodásra, az életformára, az ízlésre és a legkülönbözőbb kulturális termékekre. Ilynek például a használati tárgyak, a kozmetikai cikkek, az autómárkák, az időtöltés, a társalgási témák, az érintkezési formák, a beszédfordulatok, a világnézetek vagy a stílusok. A felszín alatt végbemenő kulturális változásokat tükrözi a divat. Olyan szokás, amely a szokástól való eltérésnek álcázza magát, ösztönzője a polgárság növekvő mértékű szabadideje és vásárlóereje. Az átlagember az ízlést helyettesíti vele. Terjedését – a piacutatók segítségével – divatfotók, divatlapok, kommunikációs csatornák teszik egyszerűvé és automatikussá. A különböző gazdasági-társadalmi csoportok fogyasztói a divatot egyidőben veszik át, és elméletileg – a modern és a klasszikus stílusok széles skálájából – szabadon választhatnak személyes ízlésüknek és fizikai adottságuknak megfelelően. A divat hatására az információk átszivárgása vertikális, társadalmi réteghatárokon keresztül halad, és nem horizontális, mint a viseletben.

A haj, a ruha, a cipő anyaga, formája, márkája, színe az öltözködés azon elemi alkotórészei, amelyek már társadalmi jelentést hordoznak. A haj és a test egész felülete – függetlenül a fiatal családi vagy társadalmi helyzetétől – a legkisebb anyagi ráfordítás mellett is – viszonylag tartós megkülönböztető eszköz. Közismert, hogy a rockerek hosszú haja – hippy örökségként – a tiltakozás és a szabadság jelképe, hogy a punkok színes taréja a lázadás, a polgárpukkasztás egyik kifejező eszköze. A szkinhedek tar feje a militáris jelleg kiemelésére szolgál amellet, hogy annak gyakorlati funkciója is van: nem lehet belekapaszkodni. De csoportjellemző lehet a tetovált lapocka, boka, kar, váll vagy hát, a tetoválás formája és mérete. Ismertető jegy az ékszer, a piercing orrban, fülben, szájban, nyelvben, szemöldökben vagy akár a lágyékban, a nemi szerveken. A fiatal csoport-hovatartozásáról árulkodhat a cipő formája, márkája, a fűző színe, utalhat rá a mesterséges barna bőr, a beteges fogyókúrás vagy bizonyos sportok üzése. A jelek, az ábrák, a graffiti, a szimbólumok a csoportjelleg beszédes formái. Így megkülönböztető és ismertető jegyként szolgál például a béke vagy az anarchia jele, a turul, a kettős kereszt, az Árpád-sáv, a fordított kereszt vagy a pentagramma. A belső értékek olykor szükségképpen külső megerősítést is kapnak, máskor a drága, az extrém, az egyedi külső kevésbé tartalmaz belsőt takar. Árulkodó jel lehet az üdvözlési mód, a magatartás. És így tovább.

Az eddigiekben azt állítottuk, hogy az egyes csoportok a zene stílusirányzatai mentén modellálhatók. Hogy ne csak a formai jegek, de a tartalom is megjelenjen anyagunkban, utalhatunk itt például a fiatalok által kedvelt zene és az azt kísérő szöveg kapcsolatára. A zene szövege üzeneteket közvetít. Ám az egyes csoportok életében a kettő viszonya nem azonos. Az ideológiai alapon szerveződő csoportok – mint például a szkinhedek, a punkok vagy a rapperek körében – a szövegnek meghatározó szerepe

van. A szkinhed fiatalokra – a család anyagi helyzetétől függetlenül – alapvetően hatással van a neveltetés, a szülők-nagyszülők ideológiai beállítottsága. A punkok általában azok a szegényebb, csonka család gyermekei, akik e stílusirányzatot vonzónak tartják. Akik folyamatosan láznak, és a lázadás e formáját választják. Mindkét csoportnál a zene a szöveg alá rendelődik, csupán másodrangú. A rap az amerikai feketék kultúrájának közvetítője – a hip-hop kultúráé – táncukkal, a breakkel. Meglehetősen sajátos előadásmódjuk is az ún. „szövegelésükkel és rímfaragásukkal”. Ugyancsak jellemzőek az általuk űzött sportok (kosárlabda, bicikli, gördeszka, görkorcsolya), és művészi kifejező eszközüik: a graffiti, a falfirka. A rockerek, a metálósok és az alternatív fiatalok csoportjainál a zene és a szöveg egyenrangú. A pop szövege „feledhető”, ideológia- és politikamentes. A house-zenét olykor néhány szavas/soros szöveg kíséri csak. A house kultúrára a pénzközpontúság, a legújabb divat követése jellemző, a drága, a márkás, az extra, az extrém igénye meghatározó. Jelszavuk a „carpe diem”, az „élj a mának”. Köreikben fordul elő legmagasabb arányban a kábítószerélvezet. E költséges szórakozási szokásokat képviselő fiatalok anyagi helyzete azonban korántsem egységes. Részen az úgazdag, sikeres vállalkozók gyermekei tartoznak e csoportba, de soraikban jelen vannak a kevésbé jómódú szülők gyermekei is (például Kaposváron az építőipari szakközépiskola diákjai). Ők az életvitelükhöz szükséges pénzt ún. „másként szerzik meg”, teremtik elő. Ez utóbbit nem vizsgálta a felmérés.

A zene mentén szerveződő ifjúsági csoportosulások nem csupán önmagukban érdekesek. Lényegesebb e csoportok gazdasági – társadalmi vetülete. Az e csoportokhoz tartozó, különböző korú és nemű, családi háttérű, anyagi helyzetű fiatalok gondolkodásmódja, viszonya az anyagi javakhoz, az érzelmi gazdagsághoz, véleménye a saját és az idősebb generációról. Eltérő módon értékelik, minősítik, ítélik meg egymást, a másik csoport kultúráját. Csoportokra jellemző módon különbözik a másság tolerálása, elfogadása vagy elutasítása is. Más a viszonyulások mértéke is. A felmérés egyik negatív eredménye az előítéletek nagyfokú megléte, amelyek szinte csoportosulásoktól függetlenek. Miképpen az idősebb generáció többsége, úgy a fiatalok sem toleránsak a mássággal, de egymással szemben sem.

A csoportértékekkel való azonosulás – olykor szerencsére – nem azonos mértékű. Részen a divatnak, kisebb részt a környezeti hatásoknak köszönhetően a fiatalok közül néhányan „csapódnak” egyik csoporttól a másikig. Így lett abból a diszkós fiúból divatszkinhed, aki számára a külső megjelenés, a közösséghez tartozás tudata fontosabb, mint az ideológia. Vagy house-os az egykor rapper lány, akit baráti köre „csábított át” e csoporthoz, ám gondolkodásmódjában nem azonosult teljes mértékben az újonnan vállalt „közösséggel”.

A csoporthoz tartozás külső jegyei olykor könnyen, esetenként nehezebben azonosíthatók be. Máskor a csoportjegyek egy-egy eleme utal csak a fiatal hovatartozására. Legegyszerűbb a punk, a szkinhed vagy a rapper fiatal felismerése. Azoké a csoporttagoké, amelyeknél a külső jegyek egyértelműen árulkodnak ideológiájukról. Az alternatívok csoportja például lényegesen nehezebben felismerhető és kutatható, hiszen meglehető-

sen zárt, nem elsősorban külsőségekben, mint inkább gondolkodásmódban, értékrendben elkülönülő közösség az övék. Baráti társaságuk szinte családias jelleget ölt, csoportosulásaikba csak ismerősök/barátok révén lehet bekerülni. E csoport tagjai elsősorban az értelmiségi középosztály gyermekei, akikre a magas fokú intelligencia, a tolerancia, a művészetek iránti érdeklődés jellemző. Gondolkodásmódjuk liberális, kozmopolita. A belső értékeket tartják fontosnak, és azok nem kapnak feltétlen külső megerősítést.

A bevezetőben már utaltunk arra, hogy a kaposvári kutatást kiterjesztettük egyrészt Magyarország más városaira, másrészt Erdélyre (és amelyet 2002. végén zártunk le). A kaposvári terepmunkák óta eltelt öt év. Az időbeni eltolódáson túl a térbeni különbözőségekkel is számoltunk. Az esetlegesen kiválasztott kutatópontok eltérő földrajzi – gazdasági – társadalmi adottságokkal rendelkeztek. Ám az alkalmazott kutatási szempontok azonosak voltak a terepen már sikeresen kipróbált és a gyakorlatban bevált kaposváriakkal. Megegyeztek a kutatás témakörei is. A négy kutatóhelyen reprezentatív kérdőíves felmérést nem végeztünk, csupán néhány középiskola írásbeli válaszaira támaszkodtak a kutatók, mintegy kiegészítve azokkal a szóbeli kikérdezést. Annak célja csupán az általános tájékozódás, az ifjúsági kultúra jobb átláthatósága volt. A négy kutatóhelyen végzett vizsgálatok – szóbeli kikérdezés és résztvevő megfigyelés – eredményét, ill. annak rövid összegzését itt tesszük elsőként közzé.¹⁴

A Pápán¹⁵ és Tatabányán¹⁶ kutatók – két néprajz szakos egyetemi hallgató – 40, ill. 38 interjút készítettek, zömében 16-26 éves fiatalokkal. Az megkérdezettek itt is – a ka-

¹⁴ A gyűjtött anyagot – az interjúkat és az írott dokumentumokat –, valamint a kutatási eredményeket feldolgozó tanulmányokat Kaposváron őrizzük és vesszük nyilvántartásba a megyei múzeum néprajzi gyűjteménye részeként.

¹⁵ Pápán Reidmár Linda, az ELTE-BTK harmadéves néprajz szakos hallgatója végzett kutatásokat 2001 októberé és 2002 júniusa között. Pápa nagy múltú és jó hírű gimnáziumaival – elsősorban a Dunántúlon, de az országban is – jelentős vonzerőt gyakorol az ott tanulni vágyókra. Iskoláiba mind a Felvidékről, mind a Tiszántúlról érkeznek diákok. Egykori iskolavárosi rangját elsősorban a Református Kollégium és a teológia adta. Ma számos középiskolájában különböző irányú képzés folyik. Hiányossága e városnak, hogy felsőfokú oktatási intézménnyel nem rendelkezik. 34000 fős kisváros, a helyi tizenévesek száma pedig mindössze 3771 fő. A „pezsgő ifjúsági élet” Pápára nem jellemző, bár a kisváros számos amatőr művészeti csoportnak ad otthont. Szórakozóhelyei elsősorban a diszkók, ill. az ún. „beülős kocsmák”.

¹⁶ A tatabányai kutató Panyik Kata, az ELTE-BTK negyedéves néprajz szakos hallgatója. A kutatás ideje: 2001. november – 2002. július. Tatabánya 1950 óta Komárom-Esztergom megye székhelye, Budapesttől 70 kilométerre. A város kedvező fekvése – az M1-es autópálya mellett, a Budapest-Bécs vasútvonalon – és a szlovák határhoz való közelsége előnyös adottságnak bizonyult a kutatás szempontjából is. A fiatal város – a 19. század végén megindult bányaiipari tevékenység eredményeként – lakosságának létszáma mára majd 72 000 főre duzzadt. Tatabányára – a bányák bezárását követően (1987) – 31 külföldi érdekeltségű gazdasági társaság települt, a város ipari parkká lett. 9 középiskolájába 3554 tanuló jár, közülük majd fele ingázik, ötöde kollégiumban lakik. 1992-től itt működik a Modern Üzleti Tudományok Főiskolája. Tatabánya legnagyobb számú etnikai kisebbsége a – két nagy tömbben élő – cigány lakosság. A város jelképe a turul.

posvári tapasztalatokhoz hasonlóan – hevesen tiltakoztak a „csoportba rendezés”, a kategorizálás, a beskatulyázás ellen. Ám – ennek ellenére – a beszélgetések során az adatközlők csoportjellege, más csoportokhoz való viszonyulása, önmaguk és mások megítélése egyértelműen a felszínre került. Így besorolásuk nem okozott gondot a kutatóknak. Csoportjellegük már a külsőségekben is egyértelműen megnyilvánult, bár többségük véleménye szerint a külsőnél a fiatalok gondolkodásmódja lényegesebb szempont. Eltérő szemléletmód jellemzi az egyes csoportokat. Általános az a tapasztalat is, hogy a fiatal tizenévesek még nyitottak, de az életkor növekedésével érdeklődésük, mindenekelőtt nyitottságuk arányosan csökken.

A pápai ifjúsági kultúra – az ott kutató véleménye szerint – két nagy csoportra bontható: a domináns és a nem domináns „szubkultúrákra”. Ez utóbbit réteggként vagy ellenkultúráként aposztrofálja. Az előző – létszámában is nagyobb – csoportba a diszkósok és a rapperek tartoznak. A diszkózene tömegeket mozgat meg, a piac és a divat (a tömegkommunikációs eszközökön át) a diszkósokat szolgálja ki. Ők a legújabb trend követői, számukra az önazonosság kialakítása szükségtelen, kultúrájukban a zene másodlagos szerepet kap. Elsődleges csoportképző tényező a divat. A rappereket – ezen túl – sokoldalú tevékenységük is összeköti. Mindenekelőtt a zene, a hip-hop kultúra, művészetük: a graffiti, táncuk: a break, valamint a széles skálán mozgó küzdő- és extrém sportok. A kész mintákat átvevők számára a piaci szféra követhető életstílusbeli, öltözködésbeli megoldásokat kínál. Ezzel szemben a réteggkultúrák képviselői – a rockerek, a punkok, a szkinhedek és az alternatívok – a pápai kutató véleménye szerint nem mozgatnak meg akkora tömegeket. Eltérő módon, de láznak a fennálló rendszer vagy annak képződményei ellen. Önazonosságuk keresése, a másság kialakítása jellemzi őket. Ellenkultúrákként működnek, ahol a fő csoportképző tényező a zene. Csupán egy olyan ifjúsági csoportosulás van Pápán, amely a kaposvárihoz hasonló ugyan, de „kiforrottságában” vele nem teljesen azonos: az alternatívoké. Ennek oka – a terepen dolgozó szerint – egyrészt a felsőoktatási intézmények hiánya, melyek „melegágyai” lehetnének e stílusirányzatnak. Másrészt a kisváros csekély számú és egyoldalú szórakozási lehetőséget kínál, amely szintén e stílusirányzat ellen hat. Az alternatív klubok ugyanis a zene és a szemléletmód elsődleges közvetítő csatornái.

A pápai kutatás eredményei jelentős mértékben egyeznek a kaposvárival, a megkérdezettek gondolkodásmódja is azonos vagy nagyon hasonló. E kutatás is alátámasztja az állítást, miszerint az egyes csoportkultúrák azonosító és megkülönböztető jelei, jegyei viszonylag állandóak a kutatás helyétől és idejétől függetlenül is.

Az előbbiekkal ugyancsak nagymérvű hasonlóságot, azonosságot mutatnak a tatabányai eredmények. Olykor még a válaszok is szinte azonosak.¹⁷ A csoportok egymást itt is kemény kritikával illetik, a másik negatív tulajdonságait emelik ki. Tatabányán

¹⁷ Természetesen az interjúk teljes anyaga a témavezető (és az érdeklődők) rendelkezésére áll, így azok hitelessége dokumentált.

a fiatalok csoportosulásai ma a következőképpen alakulnak: legnagyobb számban a rockerek és a metálósok, valamint a diszkósok és a hosue-osok vannak. Köszönhető ez a városban elérhető számos szórakozóhelynek és szórakozási alkalomnak. Tatabányán a rockzene rajongói számára évente több alkalommal szerveznek fesztiválokat, emellett más nagyobb városok – például Budapest vagy Győr – szórakozóhelyei is könnyen elérhetők. A városban ugyancsak jelen vannak a hip-hop kultúra követői, a rapperek, a ma már kevésbé lázadó, de külsőségekben még megbotránkoztató punkok, valamint (1990-től) a hungarista és (1997-1998-tól) a neonáci nézeteket valló szkinhed fiatalok. A fiatalok e csoportjai – az adatok alapján – külsőségekben nem vállalják szkinhed mivoltukat, ennek ellenére Tatabánya – feltehetően a turul emlékmű miatt – és Komárom – elsősorban földrajzi fekvése miatt – máig szkinhed bázisként működik. A hungarista szkinhed fiatalok koncertekre más városokba is eljártak/eljárnak, így Budapestre, Debrecenbe, Egerbe, Győrbe. Az újfasiszták titokban eldugott helyeken, félreeső kocsmákban gyülekeznek, ahol karlendítéssel köszönnek. A kaposvári kutatások óta eltelt időszak – öt év – alatt a house-zene mindinkább populárisabb lett. A rave nagymértékben vesztett népszerűségéből, szinte teljesen eltűnt. A kevésbé populáris house továbbra is klubjellegű maradt, képviselőik – az „igazi house-osok” – kedvelt szórakozóhelyeikre, elsősorban Budapestre, nyáron Siófokra járnak. Az elektronikus zenék kedvelői között – a korábbi house-kultúra populárisabbá válásával – új zenei irányzatok jelentek meg, melyeket a kutató egy csokorba gyűjtött, és „underground” zeneként jelölt. Ennek elérhetősége még korlátozott. Szórakozóhelyeik elsősorban a fővárosban találhatóak, az információkhoz Interneten férnek hozzá képviselőik. Partijaikra jellemző a drogfogyasztás, résztvevőikre a legújabb divattrend követése és a pénzközpontúság.

A két erdélyi – a csíkszeredai¹⁸ és a székelyudvarhelyi¹⁹ – kutató tudományos gyűjtő, feldolgozó és bemutató tevékenysége némileg eltér a hazaitól. Az eltérések okai több szempontból is magyarázhatók. Az erdélyi kutatók másként gondolkodnak, más

¹⁸ Csíkszeredán Ferencz Angéla PhD-hallgató vizsgálódott – 2001 novembere és 2002 júniusa között – a kaposvári ifjúsági kutatásokból kiindulva, azonos témakörben, kiemelve a helyi, a lokális specifikumokat, sajátosságokat. A kiegészítő – kérdőíves – felmérés itt is csupán az általános tájékozódást szolgálta, a megkérdezettek között a helyi középiskolák néhány osztályközössége szerepelt. 18 hosszabb interjú készült az ott élő, tanuló középiskolás fiatalok körében. A kutató ügyelt arra, hogy megszólaljanak anyagában a klasszikusan kinyúltságot reprezentáló fiatalok is. Az átlagéletkor 21 év (15-25 éves korig), két fő 30, ill. 37 éves, vállalkozó és újságíró. Informális beszélgetések során további 10 adatközlő nyilatkozott, akik anyagát azonban hanghordozón nem rögzítette a gyűjtő, csupán feljegyzéseken dokumentálta az elhangzottakat. A résztvevő megfigyelés helyszínei a város meghatározó szórakozó- és a gyülekezőhelyei voltak.

¹⁹ A székelyudvarhelyi kutató – Sólyom Andrea PhD-hallgató – 2001. február és 2002. november között végezte terepmunkáját a kaposvári anyag alapján, egyeztetett koncepció szerint. Szociológiai, minőségi módszerekkel dolgozott, úgymint résztvevő megfigyelés, 19 egyéni és csoportos félstrukturált interjúkészítés, valamint dokumentumelemzés. Az interjúalanyok részben a székelyudvarhelyi fiatalok ismert csoportjainak képviselői – rockerek, alternatívok, diszkósok –, részben egyik csoporthoz sem tartozók – blues-t

szemléletmóddal közelítik meg a kutatási témát. Mások kutatási módszereik is (részben antropológiai, részben szociológiai szemben a hazai kutatók etnográfiai módszerével). A magyarországitól eltérő közegben élnek. Objektív és szubjektív okokból is viszonylag kevesebb idő állt rendelkezésükre. Egymással és a témavezetővel drótpostán érintkeztek, a személyes kapcsolat hiánya, az adatközlők alacsonyabb száma (mintegy fele a pápai és a tatabányai interjúalanyoknak) is magyarázhatja a különbségeket. A magyarországitól eltérő kutatási eredmények fő oka azonban – vélhetően – az, hogy Erdély e keleti, délkeleti peremén a Nyugat-Európából érkező, a fiatalokra ható divattrendek (akár öltözködésben, akár életvitelben, gondolkodásban vagy szemléletmódban) jobbra a Magyarországon (és/vagy Kolozsváron) tanuló/dolgozó fiatalok közvetítésével jutnak el. E csoportkultúrák összessége még nem talált megfelelő táptalajra a Székelyföldön. Valójában még azt sem tudjuk, hogy például a Duna-Tisza közén, vagy a Tiszántúlon milyen hatás éri a fiatalokat. Ám az bizonyos, hogy Székelyföld keleti peremén az ifjúsági kultúra nem teljesen azonos az itthon bemutatottal. A fiatalok csoportosulásai csírájában ugyan már rögzíthetők, azok kisebb léptékben már fellelhetők (például a rockerek, a diszkósok, a rapperek és a house-osok), ám markáns elkülönülésről ott még nem beszélhetünk. A szkinhedek, a punkok és a mi fogalmaink szerint elkülönülő alternatívok nyomát – legalábbis a két kutató – nem tudta kimutatni. Mindkét erdélyi anyag csak általában foglalja közli az ifjúsági kultúrával, annak Kaposváron vizsgált szegmenseivel, de – a megadott szempontok szerint – nem elemzi az egyes csoportosulásokat.

Csíkszeredát,²⁰ a terepet jól ismerő kutató munkájában elsődleges szempont a fiatalok által használt tér strukturálása. A zenei irányzatok alapján fellelt csoportok száma – a kaposvári eredményekhez képest – kisebb, az egyes csoportok kevésbé elkülöníthetők, körvonalazhatók, a fogalmak itt-ott összemosódnak. A kutató mindezt több

kedvelők –, helybéli és vidéki diákok – voltak. Az interjúalanyok között szerepelnek még a helyi média képviselői, programszervezők, kocsmafenntartók. A résztvevő megfigyelés elsősorban a város kocsmáinak feltérképezését szolgálta. Kérdőíves felmérés – egy végzős osztály kivételével – itt sem készült. Így reprezentatív felmérés hiányában az adatok természetesen nem egy egész korosztályról vagy városról, inkább a vizsgált kiscsoportokról adnak átfogó képet. A gyűjtés szempontjai: a kutató lényegesnek tartotta kihangsúlyozni az otthon töltött éveket, az eddig bejárt iskolai életutat, jövőstratégiákat, a szabadidős tevékenységeket, mint a szórakozás, a zenehallgatás, az öltözködés. Célcsoportjai a tizenhat-huszonéves fiatalok voltak, ezen belül pedig a fiatalok helyzetére, életstílusára, cselekvési mintáira fektetett fő hangsúlyt. A kutatás eredménye egy esettanulmány, amely két fő fejezetből áll. Az első a szocializáció folyamatában lévő ifjúság letapogatása, a második – talán kevésbé kidolgozott – a tizen- és huszonéves fiatalok csoportjainak feltárása, kultúrájának vizsgálata a zenei stílusirányzatok, valamint a szabadidőtöltés mentén.

²⁰ Csíkszereda a Keleti Kárpátok hegyvonulatában, a Csíki medencében, az Olt folyó partján fekszik, Budapeستől 740 kilométerre. Közeli nagyobb városok: Brassó (101 km), Kolozsvár (267 km) és a főváros, Bukarest (272 km). 1968 óta Hargita megye székhelye. Lakosságának száma közel 46 000 fő. A lakosság háromnegyede magyar anyanyelvű (74 %), 0,5 % a roma lakosok aránya. A megyeszékhely a régió tanulói és az aktív munkaerő számára vonzerőt jelent. A munkanélküliség Csíkszeredán 2001-ben az

szempontból is magyarázza. Egyrészt oka lehet, hogy a nyugati, ill. a nagyvárosi irányzatok (itt elsősorban a Kolozsváron és Budapesten tanuló, esetleg dolgozó, de több-kevesebb rendszerességgel hazajáró diákokra gondol) még nem érték el a várost. Másrészt a fiatalok többsége a tömegkommunikációs eszközökön át közvetített zenére szórakozik, és az ott közvetített kulturális minták szolgáltatnak számára alapot. Az izlés- és a stílusmeghatározó – a gondolkodást, a cselekvést, a külsőségeket befolyásoló – zene közvetlenül a csíkszeredai helyi kereskedelmi rádió keresztlátat hat a hallgatóra, vagy a szórakozóhelyek lemezlovasai (DJ-i) által. A román zene csupán a diszkóban kedvelt, a rádió elsősorban magyar és már slágerré lett külföldi zenét közvetít. A kutató ezért elsősorban a terek, a helyszínek, a szórakozóhelyek közönségének összetételét vizsgálta. Általában tudta csak követni egy-egy iskola csoportösszetételét, a hangsúlyt itt is inkább az iskolák között meglévő presztízsharcra, rangsorolásra fektette. A zömében egyes zenei stílusirányzatokat közvetítő szórakozóhelyek bemutatásánál pedig azok színvonalát, a szórakozás időbeli struktúráját elemezte. A Csíkszeredán fellelhető csoportok leírása kevésbé részletes, így csak részben állítható párhuzamba a kaposvári anyaggal. Ám az is kétségtelen, hogy a negatív válaszok, eredmények, a meglévő hiányok éppen olyan informatívak, mint a pozitívak. A fellelt stílusirányzatok közül a rockerek elsősorban az idősebb huszonéves fiatalok csoportja, részvételük, számuk meghatározó Csíkszeredán, de a környező településeken is: Gyergyóban, Szentgyörgyön. Nagyobb koncertekre pedig elsősorban Kolozsvárra és Vásárhelyre járnak. A mai rockerek baráti közösségeket alkotnak, összetartanak, 15-28 éves korúak, együtt szórakoznak, sajátos külsejük alapján könnyen megkülönböztethetők más fiataloktól. Sajátos a zenéjük és a táncuk is. Leginkább a csíkszeredai diszkósokat ítélik el, akiket igénytelen zenéjük, pénzközpontúságuk, divatos külsejük, vagány viselkedésük miatt „cinkelnek”, szólnak meg. A másik nagyobb csoport az alternatívoké. Ők azonban eltérő azonosító és megkülönböztető jegyekkel bírnak, mint a magyarországiak. Székelyföldön ők az extrém sport űzői és kedvelői (a gördeszkások, a görkorcsolyások, a biciklisek). Csoportjuk két részre bontható, az egyik az ún. „old school” irányzat képviselői: más zenével, külsőségekkel, szórakozási formákkal, a másik pedig az ún. „new school”-é. E csoportok a városban megjelenő legújabbak, legdivatosabbak, ebből adódóan a legérdekesebbek. A baráti körök laza kapcsolata, a sport szeretete, a divatkövetés, a drága és extrém külsőségek előtérbe kerülése, a digitális zene megléte jellemző csoportjaikra. E stílusirányzatot – feltehetően – más nagyvárosokban (elsősorban Kolozsváron) tanuló diákok tették népszerűvé, követendővé. Elkülönül szó-

országos átlag alatt maradt (a 8,8 %-hoz képest itt 5,2 %). A városban 2 elméleti liceum, 1 művészeti, 4 szakközép- és egy speciális iskola működik fogyatékosok számára, valamint egy egyházi. Az elmúlt tanévben 2640 a gimnáziumba, 3467 a liceumba, 362 a posztliceumba járók száma. 1127 diák iratkozott be szakiskolába. A 40 oktatási intézményből 13-ban vegyes – román-magyar –, kettőben román nyelvű oktatás folyik. 1989 után elindult Csíkszeredán is az egyetemi képzés, négy egyetemnek van itt kihelyezett tagozata. 2001-től pedig a Sapientia – EMTE magánegyetem megalapításával – 200 diákkal – Csíkszereda egyetemvárossá nőtte ki magát.

rakozóhelyük, fogyasztási szokásaik. Ez utóbbira a tömény szesz kerülése, az energiaitalok előtérbe helyezése, a zene pörgéséhez igazodó ajzószerrek, kábítószerrek különböző formáinak megléte jellemző. A diszkósok márkás külsőségeikkel tömegdivatot képviselnek. Fontos az autó, a mobiltelefon, a kondíció megőrzése, itt még divat a magas talpú cipő. A csoportok egymást – hasonlóan a kaposvári eredményekhez – abszolút negatívan minősítik, külsőségek alapján ítélik meg. E minősítés utalhat a külsőn túl a viselkedés módjára vagy a szórakozási szokásokra.

Székelyudvarhely²¹ – részben kisváros lévén – a Kaposváron tapasztalható ifjúsági csoportosulások teljes skáláját nem képezi le. Bár a fiatalok körében a divatkövetés – az öltözködésben, a szórakozásban, a zenei preferenciákban – nagy hangsúlyt kap, ám markánsan elkülönülő ifjúsági csoportokról – a székelyudvarhelyi kutató szerint – csak kis léptékben beszélhetünk. Ma rögzíthető ifjúsági csoportok/csoportosulások a diszkósokon belül – az öltözködésükben, viselkedésükben elkülönülő – rapperek kis számú csoportja. A diszkósok képezik a fiatalok jelentős részét, a város fiataljainak kétharmadát – háromnegyedét. Ők elsősorban a tizenévesek, közöttük is sok a vidéki. Mind a szórakozás módjában, mind az öltözködésben kitűnnek még a rockerek és metálosok csoportjai. Arányuk a fiatalok egytizede – egynegyede között becsülhető Székelyudvarhelyen. Az alternatív, mint fogalom, itt nem kapott sajátos, helyi tartalmat, így elsősorban a magyarországi – a nyolcvanas évekbeli – alternatív zenekarok jelzik e zenei irányzatot. Továbbá az alternatív a „beskatulyázhatatlanok” jelzője is itt. A house természetesen már itt is egyre népszerűbb, a kutatásból azonban úgy tűnik, e zenei stílus mentén még nem képződött önálló ifjúsági csoportosulás. Ám a diszkósok

²¹ Székelyudvarhely a Nagy-Küküllő mentén fekvő, hat és félszáz éves kisváros. Viszonylag távol esik az európai utaktól és vasúthálózatoktól, zsáktelepülés. Am napi többszöri, rendszeres, a várost Budapesttel összekötő autóbusszjárata, európai hírű nyomdájára, valamint számos televíziós csatorna megléte nem engedi elszigetelődni a fiatalokat. Lakosságának száma meghaladja a 37000 főt. A magyar anyanyelvű lakosság aránya 97,8 %, a románok itt kisebbségben vannak, számuk kb. ezer főre tehető. Jelentős a város migrációja, a környező településekről beköltözők – 20-34 évesek – száma, beházasodása, valamint a városlakók külföldi elvándorlása. Az 1989-es fordulatot követően a várost a vállalkozások paradicsomaként emlegetik. Iskolavárosi hagyományai és ipara ide csábítja a vidéki fiatalokat. Az oktatásban résztvevők száma Székelyudvarhelyen folyamatosan nő. A középszintű oktatásban 3036 diák vesz részt. A városban posztliceumi és mesterképzés is folyik. Főiskolái újabb keletűek, kihelyezett tagozatként működnek 180 diákkal. A nyolc osztálynál magasabb szintű oktatási alrendszerben 5000 fő vesz részt. Székelyudvarhely egy sajátosan tradicionális berendezkedésű régió, ahol azonban – a város felszívó hatásának, valamint a nyugati mintáknak köszönhetően – megindult a fiatalok szülőktől való elköltözése. Ennek határt, gátat az ingatlanárak emelkedése szab. A fiatalok jövőképét nagymértékben befolyásolja a változásokhoz való alkalmazkodás, a kevésbé kiszámítható iskolai és munkahelyi életút. A fiatalok terveiben Magyarország – és más nagyvárosok – célországként, célpontként szerepelnek. A visszatérők, a szerencsét próbálók a külföldi munkavállalással keresett pénzből vagy elköltöznek a szülői háztól, vagy valamilyen vállalkozásba kezdenek. Többen ez utóbbi mellett döntenek.

széles táborában egyre több a house-osokra utaló jel. Az „aranyifjaknak” nevezett újjgazdagok, a „vagányok” száma egyre szaporodik Székelyudvarhelyen is.

Punkok és szkinhedek meglétéről egyik erdélyi kutató sem számolt be, jóllehet a fogalmat, ill. e csoportosulások jellemzőit – elsősorban néhány Magyarországról hazatérő fiatal jóvoltából – a fiatalok ismerik. Mind Csíkszeredán, mind Székelyudvarhelyen találkoztunk olyan csoportmeghatározással, amely Magyarországon az elmúlt évtizedre/évtizedekre volt jellemző. Csíkszeredán a diszkóba járókat „digóknak” nevezik, a rockereket „hobosoknak”, Székelyudvarhelyen a kemény rockot hallgató bordzsekiseken kívül – vélik a megkérdezettek – sok olyan fiatal él, aki a nyolcvanas-kilencvenes évek hippi divatját követi. Jellemző rájuk a bársonynadrág, a hosszú pulóver és a nyak-sál. Pontos részleteket azonban nem tudunk meg egyik fent említett csoportról sem. Sajnálatos módon – mindkét kutatóhelyen – a nagy hagyományokkal rendelkező néptánc mozgalom megszűnőben van, már nem gyakorol olyan nagy vonzerőt a fiatalokra, mint néhány évvel korábban. A fogyasztási szokások között Székelyföldön is jelen van az alkohol és a cigaretta, de a különböző drogok meglétére is utalnak a kutatók. A megváltozott ifjúsági státusz – ami a meghosszabbodott ifjúsági életszakaszt, az oktatási intézményekben való navigálást, a divatkövetést, a sajátos fogyasztási szokásokat, a tömegkommunikációs eszközök használatát illeti – már e székelyföldi kutatópontokon is rögzíthető, ám mindez itt „késleltetett fázisban” jelentkezik. Az egzisztenciális önállósodásnak elsősorban nem szemléletbeli, mint inkább gazdasági okai vannak. A fiatalok politikai érdeklődése itt sem hangsúlyos.

Az ifjúsági csoportkultúrák témakörében a tanulmány szerzőjétől eddig megjelent publikációk, illetve kiadás alatt álló kéziratok jegyzéke:

- [1] Mai ifjúsági csoportkultúrák egy dunántúli városban. A disszertáció tézisei. In: Somogyi Múzeumok Közleményei XIV. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár, 2000. 441-451. p.
- [2] Önkifejezés a mai magyar ifjúsági csoportkultúrákban. (Konfliktusmegelőzés). In: Jeles jogok – jogos jelek. Nyelvi jogok – társadalmi konfliktusok. Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest, 2000. 165-190. p.
- [3] Gegenwärtige Gruppierung unter Jugendlichen in Ungarn (in Kaposvár) (aufgrund sozio-relevanter Musiktrends). Europäische Zeitschrift für Semiotische Studien. Signs, Music, Society I-III. ISSS – Institut für Sozio-Semiotische Studien. Wien-Budapest-Madrid-Perpignan, 2001. I. 295-315. p.
- [4] A zürkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák. Századvég Kiadó. Budapest, 2002.
- [5] Contemporary youth group cultures in a town in Western Hungary. Acta Ethnographica Hungarica. Budapest (in Press)
- [6] „Buli van”. A mai városi fiatalok szórakozási formái és alkalmi. Studia Ethnologica Hungarica 7. Pécs (in Press)
- [7] Az öltözet mint kulturális szimbólum. Az üzenetek kódolása és jelenkori dokumentálása. Néprajzi Múzeum. Budapest (in Press)

SCREENAGEREK. KULTÚRÁK KÖZÖTTI KOMMUNIKÁCIÓ AZ ISKOLÁBAN (Horkai Anita)

„– Szeretnék egy kis értelmet csöppögtetni a fejedbe, fiam.
Szeretnék segíteni rajtad. Segíteni, ha tudok.
Tényleg szeretett volna. Lehetett látni.
Csakhogy más nyelven beszéltünk, ez a vicc.”
(Salinger: *Zabhegyező*)

Napjaink ifjúságkutatásainak alapkérdése, hogy milyen érzés fiatalnak lenni a XXI. század küszöbét átlépve, miről ábrándoznak, mitől félnek, mik a céljai e generáció tagjainak. Amikor a kutató felteszi számukra ezeket a kérdéseket, a válaszok hallatán el kell gondolkodnia azok tényleges jelentésén, hiszen a kívülálló joggal érezhet valamilye úrt, kiábrándultságot, céltalanságot, vagy jövőkép-nélküliséget. Mindez azonban nem így van, s ami a félreértés alapja, és ami miatt paradoxonok sokaságát sorakoztathatjuk fel a fiatalok világértelmezéseit vizsgálva, az az alapvető fogalmak eltérő értelmezése, s ezeknek a különböző értelmezéseknek az egyidejű jelenléte a kultúrában (Horkai, 1999: 36).

Lényeges a virtualizáció szerepének felértékelődése, amit elsősorban a média segít elő. Ennek hatására jelentős változások mennek végbe olyan kategóriákban, mint idő, tér, valóság, kapcsolatok, közösség, nyilvánosság, ideiglenesség, véglegesség, bonyolultság vagy cselekvés. Más lesz az értelmük, jelentésük és jelentőségük a kultúrában, ezért egyre inkább referencia-nélküliség figyelhető meg, a személyes értelmezések válnak döntővé (Havass, 1988: 331). Nem áll rendelkezésre más módszer, mint egyfajta jellemzés, a klasszikus értelemben vett tudomány nem képes ezt a szintet kezelni (Derrida, 1994). Felértékelt szerepe van a cselekvő attitűdnek, az élmény, átélés kap hangsúlyos szerepet. Ezek a tartalmak verbálisan történetek és szimbólumok sokaságán keresztül formálódnak és közvetítődnek, így módszertanilag kizárólag a kulturális antropológia kutatási technikái, a résztvevő megfigyelés és az interjúk által megfoghatóak.

1997 és 1999 között zajlott egy kulturális antropológiai terepkutatás, melynek célja egy Magyarországon még leíratlan és definiálatlan ifjúsági szubkultúra vizsgálata volt, mely az amerikai irodalomban a screenager-kultúra vagy techno-kultúra elnevezést kapta. A technikai vívmányok hatással vannak kultúránkra, sőt újfajta kultúrát alakítanak ki, melynek jellemvonásai tetten érhetők az abban felnőtt és a benne élők hétköznapijaiban (techno-kultúra). A screenagerek a televízión, számítógépen, elektronikus zenén felnőtt generáció tagjai, akiknek természetes közeget jelentenek a technikai eszközök, világképükbe beépülve azok hatására formálódik gondolkodás módjuk, s

ezzel párhuzamosan újfajta képességeik alakulnak ki. A screenager szó három angol szóból tevődik össze: screen (képernyő), teenager (tizenéves), screen-age (képernyőkor) (Kömlödi, 1997, 21). Három alapvető megkülönböztető jegy jellemzi ezeket a fiatalokat: (1) a technozenék preferálása, (2) az ehhez kapcsolódó szórakozási formák (partik) előnyben részesítése egyéb lehetőségekkel szemben, (3) a televízió, a számítógép és az Internet aktív (mindennapos) használata. Ez azt jelenti, hogy információik nagy részét képernyőkről szerzik, játékaik nagy része is video-, vagy egyre inkább virtuális valóságokat is felhasználó számítógépes játékok. Képesek szimultán feldolgozni a világ eseményeit, akár több csatornát egyszerre nézve – ennek technikája a szörfözés (a tévécsatornák folyamatos váltása, vagy párhuzamosan több Web-lap futtatása) –, s mindeközben igénylik a monoton, repetitív, gyors ritmusú, mesterséges hangeffektusokat tartalmazó technozenéket, s a hétköznapiakban nem tapasztalható fényhatásokat. (Horkai, 1999)

A szubkultúra-vizsgálat eredményeképpen felszínre kerültek azok a kulturális problémák, melyeket a hagyományos iskolarendszerbe való belépés generál. Egy új és kevésbé ismert ifjúsági szubkultúra tagjainak megjelenése a tradicionális iskolarendszerben sohasem volt akadályok nélküli folyamat. Az ütközési felületek forrása az eltérő értékrendszer és gondolkodásmód, mely nem csak generációk között (tanár – diák), hanem generációkon belül is jelen van (eltérő kortárs szubkultúrák). A screenagerek életterének jelentős részét képezi az iskola, melynek tanuló- és tanárközössége több szempontból heterogén és multikulturális. A kulturális diverzitás megjelenése az iskolában sohasem problémamentes (Feischmidt, 1997: 9; Boreczky, 1999: 26-38), hiszen az iskola a kultúra közvetítésének egyik módja (Deme, 1994: 12), így szükségszerű a kultúrák és etnikumok közötti feszültség feloldása az intézményen belül. A terepmunka során feltárt tudásanyag segítségével javaslatok tehetőek majd az iskolában jelen levő kulturális feszültségek csökkentésére.

Alapvető problémaként jelenik meg, hogy az eltérő generációs, kulturális és társadalmi jellemzők miatt a diákság és a tanárok jelentős része nem rendelkezik közös kulturális nyelvvél, melynek következtében az iskolai és a személyes kommunikáció nem működik, a tanár és a diák nem egy nyelvet beszélnek. Közismert, hogy szakadék tántog a gyerek mindennapjai és a társadalom által alkotott gyermekkép között (Böhnisch, 2000: 357). A kutatás egyik jövőbeni eredménye lehet ezen szakadék csökkentése, ahol az antropológus a hagyományos fordító szerepét tölti be a kultúrák között, értelmezhetővé téve egymás számára a különböző kulturális nyelveket.

Az ifjúságot alapvetően foglalkoztatják a boldogulás általános kérdései, és ezt az életszakaszt az oktatás, a szakmai képzés és a tömegtájékoztatási eszközök társadalmasítják (Böhnisch, 2000: 357). Az iskola feladata, hogy perspektívát biztosítson a tanuló számára, mely motiváló erővel rendelkezik a tanulás szempontjából is (Báthory, 1992; Kozéki, 1980). Általános problémának tűnik a teljesítmény romlása, mely következhet az oktatás expanziójából, de hozzá kapcsolódik az ifjúság életkörülményeinek és arculatának átalakulása is. A család, mint érzelmi biztonságot, kultúrát, és az élet-

hez egyre újabb impulzusokat adó intézmény egyre kevésbé tudja ellátni feladatait. A gyerekek újabb generációja egy anómiás társadalmi környezetben szocializálódik, legfontosabb tájékozódási pontjai a média által generált sztárok, a diszkó és a presztízsfogyasztásra kényszerítő áruvilág. Másrészt az iskola még nem nézett igazán szembe az azzal a hatással, melyet a televízió gyakorol a felnövekvő nemzedék egész kultúrájára.¹ A diákok ahhoz szoktak, hogy szórakoztassák őket. Ha legkevésbé is unatkoznak, csak fordítanak egyet a sávváltón, és másik csatornát keresnek (Lasch, 1996: 241). A vizualitás szerepe fokozottan nő a felnövekvő nemzedékeknél, s a gyerek elméjében felhalmozódó ismeretek egyre csökkenő aránya származik az iskolából (Knausz, 1999: 47-54).

Az ifjúkor életkori sajátosságai közé tartozik a fokozott öntudat és önállóság kialakulása, a „centrumba kerülés” vágya (Kelemen, 1981: 507). Ezen igény és képesség kialakítását elősegíti a nevelés és a tanulás folyamata. A nevelés minden esetben társadalmi és kulturális meghatározottságú, társadalmi hatások irányítják: viszonyok és a jellemző értékrendszer, maga a szociális tanulás is interakciós és kulturális összefüggésben megy végbe (játék, munka) (Kelemen, 1981: 103; Goslin, 1976: 54). A városi fiatalok személyisége a család, iskola, társadalmi szervezetek, kortárs csoportok, társadalmi értékek és ideológiák hatására formálódik (Szekeres, 1995: 89).

A mai posztmodern társadalom kultúráját a különböző típusú kulturális médiák, illetve a hozzájuk kapcsolódó termelő szervezetek alkotta hálózatok határozzák meg. Ehhez a struktúrához igazodva különülnek el és maradnak fenn a tömeg-kulturális, az osztály-kulturális és az életmódhoz igazodó kínálat termelésének, forgalmazásának hálózati, illetve az általuk elért és megszerzett közönségcsoportok (Wessely, 1998, 25).

A szakirodalom jelentős hangsúlyt fektet a média hatására, mely értelmezhető a techno-kultúra részeként. A kutatás szempontjából a médiának, mint kultúráközvetítő eszköznek van relevanciája.

A kultúra meghatározásának három általános válfaja van: egyrészt folyamat, ebben az értelmében az egyetemes emberi létezésre vonatkozik, másrészt dokumentum, vagyis művészet, műalkotások, harmadrészt életmód, vagyis jelentések és értékek összessége (Williams, 1998, 33). A média mindhárom értelemben képes közvetítő lenni, s a kultúráközvetítés mellett az információs, a szórakoztató és a rábeszélő funkció is releváns. A modern ember számára a tényleges, megtapasztalt eseményeken alapuló világkép már csak egy csekély tartománya annak az összetett, tág világképnek, amelynek a formálódásában döntő szerep jut a tömegkommunikációs eszközöknek és intézményeknek. A mediatisált valóság, mint közhasznú metafora éppen azt fejezi ki, hogy

¹ Egy 1995-ös felmérés adatai alapján, ahol 1525 középiskolás és 703 általános iskolás tanulót kérdeztek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a diákok családjának 53%-a rendelkezik két televízióval, 20%-a három televízióval, 2%-a pedig négy (!) televízióval. A műholdas adások 60%-uk számára hozzáférhető, a videóval való rendelkezés közel 70%-os, a számítógép a középiskolások családjának 44%-ában, az általános iskolások családjának 40%-ában megtalálható (Vélkey, 1996, 255).

a média közvetít közöttünk és a való világ között (Gálik, 2000: 248). A tömegkommunikációs termékek vásárlására – beleértve az eszköz- és készülékvásárlásra fordított beruházásokat is – mind többet költött a világ lakossága az elmúlt évtizedekben, a médiatermékek fogyasztása összességében reálértékben is határozottan emelkedett. A média az információs társadalmak egyik húzóágazatának tekinthető (Gálik, 2000: 253). A terméknek pedig egyszerre két piaca lehet: egyrészt a nagyközönség, másrészt a hirdetői piaca.

A tévétársaságok politikájának áldozatait és a reklámok nagy részének címzettjeit a gyerekek. A tévéreklámok tehát megjelennek az iskolákban is, s a propaganda itt összeolvad az információval. Ennek az üzletpolitikának a háttérében a következő felfogás áll: „A gyerek, akit eléggé fiatalon megszereztél, ...hosszú évekig a tiéd marad.” (Edwards, 1999: 74; Kortzen, 1996: 187). Úgy tűnik, hogy az élet könnyedén megvásárolható, ezt alátámasztandó kialakultak a tömegtermelés intézményei, ezek pedig kialakították a tömegtermelés kultúráját: minden előállított termék társai tucatjaival került a piacra. Ez a piac egyre inkább a televízió keresztül közvetítődik a társadalom felé (Kortzen, 1996: 185). A technika áthatotta mesterséges környezet lassan megszokott „természetté” alakul át, így megváltozik a hagyományos természetfogalom, ami az emberi személyiségre is hatással van (Bausinger, 1995).

A témával foglalkozó kutatók, futurologusok szerint mindez nem lesz következmény nélküli folyamat, ám a vélemények két ellentétes pólus felé orientálódnak: az optimisták szerint tökéletes lesz az adaptáció, a pesszimisták szerint az emberiség a veszébe rohan. (Kömlödi, 1997: 21-22; Harman, 1998: 73) Mindkét vélemény tartalmazza azt az előfeltevést, hogy a technikai vívmányokkal való fokozott együttélés hatására a mostani egyensúly (ha van ilyen) felborul, módosulnak a valóság-kritériumokra, értékekre vonatkozó nézetek (Havass, 1998; Lányi, 1998).

Fontos megneézni, hogy az iskola, illetve az oktatás milyen szerepet tölt be a globális információs társadalom termelésében.

A tudományos-technikai fejlődés felgyorsulása és a rohamos társadalmi változások kiélezték az oktatás és a társadalmi-gazdasági fejlődés ellentmondásait. Megszűnt az oktatási rendszerek és az oktatott ismeretek korábbi stabilitása. Egy ilyen folyamat következményeivé válhatnak a sorozatos oktatási reformok (Káposztás – Koncz – Monigl, 1984: 90). A posztindusztriális társadalomnak új evolúciós kihívásnak kell megfelelnie. Ez a kihívás a műszaki-tudományos rendszerek állandó evolúciójával való lépéstartás. Rendszeres az új technológiák, gépek, eljárások megjelenése, s ez egy olyan turbulens folyamat, melyhez az oktatásnak, szakképzésnek is alkalmazkodnia kell (Gerken, 1993, 128; Koncz, 2000, 348). A fejlődő országokban jellegzetes probléma, hogy kedvező gazdasági kondíciók mellett (olajban gazdag ipari ország, pl. Borneó), a végzetek csak mintegy 35 %-ának van folyamatos munkája, s ez nem a munkahelyek kevés számának, hanem az elavult technikai tudásnak a következménye. Itt figyelték meg azt is, hogy a technológiához fűződő viszony kulturálisan meghatározott (Minnis, 2000, 252).

A múlt század végétől jelentkező technológiai változásokhoz az ifjúsági kultúra tudott a leghatékonyabban alkalmazkodni. Az ebben a korszakban felnőtt fiatalság szembesült először azzal, hogy tudása elavulhat, nem örök érvényű, és ennek következtében folyamatos megújítást, frissítést igényel (life long learning koncepciója). Az ifjúsági kultúra tehát tartós mindennapi kultúrává válik, melynek értékrendje gyökereken különbözik az idősebb generáció értékrendszerétől.

Ezen a ponton merül fel az elitkultúra és tömegkultúra közötti konfliktus kérdése, hiszen az ifjúsági kultúra nagy részét felszívja a kommerciális népszerű kultúra (Gans, 1998: 116). Úgy tartják, hogy a felnövekvő nemzedék jelentős része nem találkozik az aktív, élő kultúrával, számukra marad a populáris zene, illetve a televízió kínálata, s a *commedia dell'arte* világát idéző ingyenes népszórakoztatás, a „pláza-kultúra”.

A heterogén társadalmakban a különböző csoportok és csoportosulások harca az erőforrások és a hatalom elosztásáért nem korlátozódik szigorúan a gazdaságra és a politikára, hanem kiterjed a kultúra kérdéseire is. Az elit kultúra képviselői erősen kritizálták és lenézték a tömegmédiát és a fogyasztói javakat előállító iparágak kínálta tömegkultúra kedvelőit. A hatvanas évek végétől kezdődően azonban lényegesen más irányt vett a kritika. Egyfelől egyes kritikusok felhagytak a népszerű kultúra elleni támadásokkal, mert új és nagyobb ellenséget találtak az akkori ifjúsági kultúrában, amelynek politikai radikalizmusát, hedonizmusát, miszticizmusát és nihilizmusát nem győzték bírálni. Másrészt megfigyelhetővé vált, hogy a népszerűség jelentős részénél már nincs kapcsolat a társadalmi helyzet és a kulturális stílus között (Gans, 1998: 115-116).

A tömegkultúra profitszerzésre szerveződött ipar, a profit érdekében tömeges közönséget vonzó, homogén és szabványosított terméket kell előállítania. A létrehozott termékek kínálata alakítja az ízléskultúrát, mely választásokból létrejövő kultúráként határozható meg, s mint ilyen, a fogyasztói magatartásra reflektál. Ha a népszerű és magas kultúrát, mint gazdasági intézményt vizsgáljuk, a kettő közötti különbség lecsökken (Gans, 1998: 123). És felmerül a kérdés, hogy a jelenlegi oktatási rendszer (a kötelező oktatás szintjén) mit támogat.

Az oktatás felfogható kulturális termeléseként, tekintve, hogy a tanulás legfőbb hasznát a kulturális érzékenység és az általában vett kulturális tőke jelenti. Bár a tömeges és elbürokratizálódott oktatási rendszer az iskolai képzés üres formalizálásához vezetett, amelyben az osztályzatok és fokozatok merőben külsődleges bizonyítványok lettek azáltal, hogy a tanulás a legtöbb diák számára elvesztette „belső” kulturális értelmét. A tanárok társadalmi identitása viszont még őrzi a kultúratermelő szektorban való részvétel szubjektív presztízsét, ami arra ösztönzi őket, hogy fogyasztásuk inkább a kultúra esztétikai vonatkozásaira, semmint anyagi vonatkozásaira irányuljon (Collins, 1998: 169).

Az iskolának tehát be kell neveznie egy olyan versenybe, melynek következtében újfajta feladatokat is meg kell oldania. Napjainkban sorozatosan megfogalmazódik az igény, hogy a nevelés-oktatásnak felügyeletet kell vállalnia a tömegkultúra termékei, és a média világában való eligazodásban. Meg kell tanítaniuk a média üzeneteinek

struktúrájának megértését, s erre szükség van az Internet esetében is. Ez nemcsak az egyén számára releváns választás segítése miatt merül fel, hanem legfőképpen azért, mert a média nem kizárólag tudósít, hanem interpretál is. Ezért a kritikus szemlélet kialakítása elengedhetetlen (Justin, 1999, 90). Lowell Monke felhívja a figyelmet arra, hogy a média és az Internet oktatásba történő bevonásával kapcsolatban megfeledeztünk egy fontos dologról, mégpedig a rejtett tanterv „hidden curriculum” elméletét alkalmazni a fent említett médiumokra (Monke, 1998, 149).

Vannak olyan vélekedések, hogy a tömegkultúra ilyen mértékű burjánzása múltó divat, s egy új paradigmaváltással meghaladottá válik majd. A jelen nem ezt mutatja.

A témára vonatkozó kutatások, melyek modellként szolgálhatnak a későbbiekben, elsősorban a skandináv területekről származnak. Egy norvég kutatás érdekes összefüggéseket mutat a kulturális jellemzők és a szociális terek között (Laegran, 2002). Alapvető megállapítása, hogy az újfajta információs és kommunikációs technológiák (ICT) megjelenése változást hozott a kulturális életbe. Az Internet (Internet-kávészó) például egy vidéki város vagy község számára adott esetben fontosabb lehet, mint egy nagyváros számára, hiszen segítségével javítani lehet a kommunikációs lehetőségeket. A jobb információ-áramlás lehetőséget ad a településnek a jelenben való jobb tájékozottságra, egyfajta „up to date” állapot fenntartására. Az Internet, mint kulturális médium jelenik meg, ami emlékeztet a divatos városi trendre, az Internet-kávészó emlékeztet a városi kávézókra, s felajánlja a városi ritmus illúzióját.

A fiatalok szubkultúrájának tanulmányozása során kiderült, hogy nagyon sok időt töltenek úgy együtt a kortárs csoport tagjaival, amit ők úgy definiálnak, hogy „nem csinálni semmi különöset” (Coleman, 1961). Vidéken ez a tevékenység mindenféle korlátozás nélkül üzhető, hiszen általánosan elterjedt nézet a vidéki városokról is, hogy „nincs mit csinálni, nincs hova menni” (Laegran, 2002: 158). Ahol ezek a fiatalok a „semmit csinálják”, az mégis többnyire meghatározott hely. A norvég esettanulmányban például egy benzinkút vagy adott esetben az Internet-kávészó. Ennek magyarországi megfelelői lehetnek a parkok, lakótelepi játszótérek (Rácz, 1996), klubok, esetleg kocsmák. Laegran „techno-tereknek” nevezi ezeket az objektumokat, amelyek arra való, hogy a fiatalok találkozzanak, s érdeklődési körüknek megfelelő szociális életet éljenek, vagyis „ne csináljanak semmi különöset”.

A technológiának ezeken a techno-tereken kiemelt szerepe van, szimbolikus jelentéssel bír, érték-meghatározó, s emiatt más értelemben jellemzi a fiatalok kultúráját, mint a felnőttekét (Laegran, 2002: 159). A benzinkutat azok a fiatalok preferálják, akik érdeklődésének fókuszában az autó áll. Az interjúkból egyértelműen kiderül, hogy aki „nem bír sokáig egy helyben ülni”, az nem az Internet-kávészóban fogja az idejét tölteni. A benzinkút-kultúrához hozzátartozik a sebesség szeretete, az autók, a veszély keresése, a versengés és az alkohol, illetve bizonyos esetekben a drogok is megtalálható alkotóelemei a fiatal fiúk kultúrájának (Kraack – Kenway, 2002: 148). Ez a kialakult szociális tér, emellett alternatív lehetőség a kialakított tér, az Internet-kávészó. Az idejárók érdeklődésének középpontjában a számítógép áll. Ez több síkon is virtuális tér-

ként jelenik meg a fiatalok életében. Egyrészt kapcsolatba kerülhetnek a cyber-térrel, másrészt akkor is mehetnek oda, ha történetesen nem is tudják használni az eszközöket. A benzinkút-kultúránál megjelenik az alkohol és esetenként a drog, a kávézóban pedig az Internet-függőség. A szakirodalom szerint a nethasználók 6%-a szenved függőségtől, ami 200 millió internetezőre vetítve 11,4 millió főt jelent. A pszichológusok szerint a hálózat rendszeres használatának a vonzerejét az intimitás és az időtlenség érzete, továbbá a tilalmak hiánya adja (Halász, 2000, 279).

A digitális forradalom következményeként felértékelődött és eladható termékékké vált a virtualitás (pl. DisneyWorld), s a képernyők által újfajta kulturális identitások teremtődtek (György, 1997). A szakirodalom szerint a techno-kultúrához különféle szocio-ökonómiai magatartásformák kapcsolódnak. Ilyen a narcisztikus személyiségjegyek megjelenése és elterjedése, az élményközpontúság vagy a fogyasztói magatartásminták.

Napjaink kultúrájában felértékelődött szerepe van az élmény fogalmának. A mindennapokban számottevő az átélt tapasztalat jelentősége, melyhez gyakran társulnak a változatos, érdekes, nem mindennapi jelzők. A pszichológiai kísérletek azt mutatják, hogy mindenkinek szüksége van a mindennapi ingerekre, élményekre, minden ember jellemzője az ingeréltség. Az ingerszegény környezet múlt pszichózist vagy legalábbis átmeneti lelki zavarokat okozhat (Berne, 1984, 17; Atkinson, 1995, 303; Scitovsky, 2000, 364). Az emberek tehát motiváltak arra, hogy ingereket keressenek, aktívan felderítsék, explorálják környezetüket (Atkinson, 1995, 302). Az egyének azonban különbözőek e motívum erősségében, különböző mértékben igénylik a merész kalandokat, az új típusú szenzoros ingereket, a társas környezet izgalmait és az unalom elkerülését. Az élményt a „valóságos” mellett a „virtuális” is egyaránt hordozza. Az élménykeresés személyiségvonás, azaz különböző helyzetekben változatlan marad. Ez a magatartásforma erőteljesen támogatott a narcisztikus személyiségjegyek által.

A narcisztikus személyiségjegyek legelőször az amerikai fogyasztói kultúrával párhuzamosan, mint annak jellemvonásai lettek leírva. Ez a folyamat a hatvanas évek politikai zűrzavara utánra tehető, amikor az emberek visszavonultak a pusztán személyes elfoglaltságokhoz. Meggyőzték magukat arról, hogy legfontosabb a pszichikai önfejlés, érzelmeik megismerése, az étrendjük megreformálása, a kontextus nélküli szabadidős tevékenységek: hastánclekkék, keleti bölcseletekben való alámerülés. A pillanatnak élni, ez lett a fő motivációs hajtóerő, a jelennek élni és nem az elődöknek, nem az utódoknak. Egyre kevésbé érzi az egyén, hogy része a történelem folyamatának, hogy láncszem lenne a múltbeli és a jövő felé tartó nemzedékek között (Lasch, 1996, 17-18). Napjainkban két hatás figyelhető meg, amely a narcisztikus személyiségtípust mind nagyobb jelentőséghez juttatja. Az egyik a bürokrácia, a másik pedig a kultúra technikai újratermelése: a mozgó-, fény- és hangképek elburjánzása a társadalomban. A jelen embere képek és visszhangok forgatagában él, ezek a képek megragadják és lassítva visszajátsszák élményeiket. Az élet így képek és elektromos jelek, azaz fényképpel rögzített és lejátszott benyomások sorozatává válik (Lasch, 1996, 83). Az ilyen mér-

tékű és minőségű kommersz ingerek szolgáltatását felvállalta a szórakoztatóipar, a televízió, a rádió, az Internet.

A techno-kultúrához is kapcsolódó a narcisztikus személyiségjegyekből táplálkozó jellegzetes szocio-ökonómiai magatartásforma: a fogyasztói magatartás. Az információs társadalmat megelőzte a tömegfogyasztásra épülő társadalom, ami a klasszikus ipar korának megfelelő gazdasági forma (Gerken, 1993, 116-117). A fogyasztó lehet irracionális, babonás, a hagyományokhoz ragaszkodó vagy kísérletező kedvű: az egyéni fogyasztó közgazdasági fogalmának lényegéhez tartozik a szuverén választás gondolata. A fogyasztás tehát nem kikényszeríthető (Douglas – Isherwood, 1998, 150).

Ha feltételezzük, hogy a javak elsődlegesen nem a létfenntartáshoz és a versengő hivalkodáshoz szükségesek, hanem a kultúra kategóriáinak megjelenítéséhez és megszilárdításához, akkor valamennyi anyagi birtoktárgy társadalmi jelentést hordoz. Ezért a kulturális elemzés többnyire a javak kommunikatív használatára összpontosít. Ebből következik, hogy a kultúra anyagi vonatkozása részt vesz az interkulturális kommunikációban. Az információs kor beköszöntével új eszközök jelentek meg a piacon, s ezek az eszközök (PC, fax, mobiltelefon) jelentősen befolyásolták egy adott közösség kulturális nyelvét. Ezek a technikai eszközök bármely kultúra bármely szituációjában univerzális keretet biztosítanak a kommunikációnak, a technológiával való bánásmód egy interkulturális nyelv részévé vált (Roth, 2001, 563-565). A modern világpolgár tisztában van vele, hogy az autó mindenütt hasonló formában jelenik meg, a videorekorder is hasonló elven működik, tudja, mit lehet enni a McDonald's-ban, s hogy hol tart a „Coca-colonizáció”. A technikai eszközök használatán keresztül értékek és normák közvetítődnek. A javak tehát a kultúra látható részét alkotják. Látványokba és hierarchiákba rendeződnek, amelyek teret adnak a megkülönböztetésnek. A magányos fogyasztó példája pedig gyenge ellenérv azzal az állítással szemben, hogy a fogyasztás tevékenysége a fogyasztótársakkal közösen az értékek valamely univerzumát hozza létre. A fogyasztás arra használja a javakat, hogy rögzítse, és az emberek és események osztályozásának képlékeny folyamatában megjelenítse az ítéletek bizonyos készletét. A fogyasztás tehát rituális tevékenységként is meghatározható. (Roth, 2001, 573; Douglas – Isherwood, 1998, 157)

A technológia beáramlása a kultúrába tehát nem következmény nélküli folyamat. Azok a változások, melyeket előidézik, sem szocio-kulturális, sem szocio-ökonómiai szempontból nem hanyagolhatóak el.

A változások számos kulturális aspektusban megfigyelhetők. Ezek közül is a screenagerek időszemlélete kiemelt figyelmet érdemel. Az idő érzékelése nem mint folyamat jelenik meg (múlt – jelen – jövő), hanem egy kiterjesztett jelen megéléseként, a mának élés, a pillanatnak élés technikájával. Ez a jelenközpontúság, mint „acid perspektivizmus” jelenik meg a szakirodalomban (Storey, 1993, 170). Ez a szemlélet rányomja bélyegét a jövőkép megrajzolására is, hiszen ebben az idő múlását az éppen adott feltételek kiélézésével, a jelen elemeinek nagyításával érzékeltetik az emberek. A mai körülmények, a mai viselkedések, a mai értékrendek kerülnek felnagyítva és in-

tenzításukban megsokszorozódva a jövő ernyőjére. Ez az anticipációs módszer háromféle eredményre vezethet: létrejöhet egy utópista idill, mely az érények megsokszorozásából áll; vagy egy futurológiai világvége, mint apokalipszis, büntetés; vagy semmi nem változik (Mérei, 1989, 182). S mivel a screenagerek jelenében csak rövid távú célok szerepelnek, ezek kivétítődései sem jelennek meg hosszú távú tervekként, s abszurditását attól nyeri, hogy hosszú távú időintervallumra adott válaszokként jelennek meg. A jövőre vonatkozó tervek között emiatt szerepelhet tehát teljes joggal a következő válasz: „*Meg akarom nézni a Csillagok háborúja befejező részeit.*”²

A gondolkodásmód alapjaihoz való hozzáférés egyik módszere a jövőkép megismé-
rése, a tanulók saját jövőjéről alkotott és a világ jövőjével kapcsolatos elképzeléseik fel-
tárása, leírása.

A következő interjúrészletek a szubkultúra-vizsgálat alanyaihoz köthetőek, akik önmagukat is „technosnak” definiálták akkoriban. Mivel megindult a stílus kommer-
cializálódása, ezt ma már kikérik maguknak. Volt egy átmeneti időszak, amikor a drum’ n’ bass-sel lehetett azonosítani őket, de mára már ez is kommersz és a körükben ciki. Az akkori undergroundnak tartott kultúra tagjai tehát folyamatosan kivonultak ebből a körből, nem járnak techno-partikba, és fel is nőttek közben. Mindezek mellett megfigyelhető, hogy az akkori underground mainstream-mé válása során a körükben megfigyelt kulturális elemek is átmentődtek a későbbi generáció tagjainak.

„*Huszonhárom éve álmodozom, de tudom például, hogy sosem leszek úrhajós. Egyéb-
ként nem akarok semmit, bár sok pénz azért jó lenne.*”³

„*Folyamatosan álmodozok, ha lesz egy lakásom, hogy fog kinézni, mit csinálnék, ha
nyernék, álmodozok a nyaraimról – mind a pénz miatt. Mert a kivitelezhetőség ettől függ.*”⁴

„*A munkámban fasza szeretnék lenni, pozitív céloknak alárendelni magam. Kényelmes
életet szeretnék, alap kocsi, kis lakás, gyerek férj nélkül. Nem kell férj, pasi lehet. Nem tu-
dom elképzelni, hogy harminc évesen összeakadok valakivel, és azzal kell leélnem az egész
életemet.*”⁵

„*Ha a jövőről beszélünk, hát furcsa világ lesz. Nem tudom elképzelni, a véletlensé-
gen múlik minden. Nem szoktam tervezgetni, mert úgysem jön be.*”⁶

A screenager technikai eszközökre, technológiára vonatkozó tudása az 1990-es
években és korábban egy szubkulturális karrier részeként megszerzett tudásanyag
volt, 2000 után ez a tudásanyag nagymértékben közvetítődik már az alapfokú kötelező
oktatás szintjén. Ennek következményei egyáltalán nem feltártak, empirikus vizsgálá-
lat igényelnek.

² Interjúrészlet, 1998. 09. 15. 23 éves fiú.

³ Interjúrészlet, 1988. 09. 15. 23 éves fiú.

⁴ Interjúrészlet, 1988. 09. 10. 23 éves lány.

⁵ Interjúrészlet, 1998. 09. 11. 23 éves lány.

⁶ Interjúrészlet, 1998. 09. 05. 19 éves lány.

A technikai eszközök egyre olcsóbbá válnak, emiatt mind szélesebb társadalmi ré-
tegekhez jutnak el. Ebből következhet az, hogy egyre általánosabbá válhatnak azok
a kulturális jellemzők is, melyeket a techno-kultúra elterjedése hív életre, s melyek le-
írhatók voltak a kilencvenes évek végén egy underground ifjúsági szubkulturáként.
A hipotézis ellenőrzésére kontrollvizsgálatot végeztem egy észak-magyarországi szak-
munkásképző intézetben 2000-2002-ig (Horkai, 2002). Az ország meglehetősen de-
pressziós régiójában ez az intézmény a „kontraszelektált dolce vita-t” testesíti meg
a tanulók számára.

Olyan gyerekek kerülnek ide, akik kiestek minden más intézményből, a társadal-
mi perifériához tartoznak, alapvető motiváló erő számukra a mindennapi meleg étel és
télien a fűtött épület. Ilyen körülmények között az iskola és a tanárok szerepe átértéke-
lődik, nem a hagyományos ismeretterjesztő, hanem sokkal inkább szociális funkciót
töltenek be. Nem a tényanyag átadása, hanem a tudás iránti igény kialakítása kap fon-
tos szerepet. Ezek az intézmények sokszor öndefiníciós problémával is küszködnek,
mert irányultságuk, értékrendszerük különbözik a többi középiskolától.

A terepmunka helyszínét egy ilyen iskola adta, ahol a kutatás célja a középiskolás
korosztály gondolkodásmódjának, világképi elemeinek, értékrendjének feltárása és
vizsgálata az iskola és kollégium, mint intézményes keret, és a társadalmi aspektusok
változókká váló kijelölésével, alkalmazott kulturális antropológiai kutatásmódszertan-
nok segítségével. A kutatás elsődleges feladata volt a „terep” konstruálása a középisko-
lában, kollégiumban, melynek során leírhatóvá és vizsgálhatóvá vált egy olyan hetero-
gén és multikulturális közösség, melynek mindennapi életében fontos szereppel
rendelkezik a digitális és elektronikus technológia.

Napjaink pedagógiai elvárásainak megfelelően szükséges újradefiniálni a társadal-
mi környezet és az iskola belső világa közti érintkezés határait, az iskoláknak pedagó-
giai tevékenységükbe kell integrálniuk a környezet egy-egy elemét vagy problémáját.
A különböző környezetekben egzisztáló iskolai kultúra többnyire más-más tanulói és
„tanárnyersanyaggal” dolgozik.

„*Az lehetséges, hogy ezek a gyerekek butábbak az átlagnál, de őket kell tanítanunk, tő-
lük függ, meddig lesz állásunk. S azon sem árt elgondolkodni, hogy mi, tanárok miért ép-
pen ebben az iskolában tanítunk, s nem egy nagyvárosi, elit gimnáziumban. Itt ilyen a gye-
rekanyag, és ilyen a tanáranyag is.*”⁷

Az iskolai teljesítménykülönbségek értelmezésekor gyakran megfogalmazódik az
iskola által közvetített kultúra és a tanulói kultúra mássága, a másság csökkentését
szolgáló próbálkozások nagyobb része a kompenzáció elvén alapult. A kompenzáció
központi kategóriája pedig a hátrány, hátrányos helyzet; gyakorlati programja pedig
a káros hatások kiküszöbölése, illetve a felzárkóztatás volt (Boreczky, 2000).

⁷ Részlet a Szakképző Iskola 2000. június 15-ei értekezletén elhangzott igazgatói beszédből, mely a tanári
kar tagjaiban komoly ellenérzéseket és vitát váltott ki.

A konstruktivizmus szemszögéből a valóságnak nem egyetlen helyes reprezentációja van, nem lehet egy központilag mérvadó értékrendszert kijelölni, amely szempontok szerint kötelező módon végrehajtható a világnézet alakítása. Ha ez így lenne, akkor a pedagógiát szélsőséges „etnocentrizmus” jellemezné, de ezen a felfogáson már a XIX. században túlléptek a társadalomkutatók. A megvalósítandó cél a kulturális relativizmus elfogadtatása (Geertz, 1994, 309). A realitás az, amit adott helyzetben az érintettek annak fogadnak el. Ezt a felfogást kiválóan illusztrálja a következő interjúrészlet, melynek megfogalmazója egy önmagát is annak valló screenager:

„Ami a lényeg: energiák bedobása. Arra fordítom, hogy itt táncolok ahelyett, hogy rajzolnék. Nagyon sok minden eszembe jut erről, beindítja a fantáziámat. Sci-fi irány. Sci-fi filmek látványtervét, űrhajókat akarok tervezni. Amit az ember elgondol, az már van, létezik. Létezik az Alien, a Terminátor, a Robotzsaru. Ezek a régi sci-fi regények hősei voltak. Amiről ma félve gondolkodunk, az néhány év múlva ugyanolyan valóságos lesz. Éltre kelnek a számítógépek, minden felpörög és beindul. Valóság nem létezik. Csak szubjektív valóságok vannak, az, ahogyan te megéled, s így nincs még egyszer. Ez az asztal is annyi asztal, ahány ember kapcsolatba kerül vele. Ha valamit elképzelsz és elhiszed, hogy van, akkor létezik, akkor valós. Így voltam a Lem könyvvel, azt hittem, van ilyen, beszéltem fizikus ismerőseimmel is róla, ők mondták, hogy ilyen nincs, ez csak egy könyv. De ha én kitalálok valamit, bármilyen részecskéket, hogy vannak a levegőben, akkor azok vannak. És ha be tudom neked bizonyítani olyan eszközökkel, hogy elhidd, akkor már neked is léteznek ezek a dolgok. Elmegyek a boltba, veszek kapcsolatokat, zsinórt stb., összekötöm, bebizonyítom úgy, hogy elhidd, akkor vannak, akkor léteznek azok a dolgok.”⁸

A sokdimenziójú igazság kétségessé teszi a modelltanár létét, illetve a helyes oktatás vagy az „így kell tanítani” normatív rendszerét. A tanári magyarázat nem automatikusan eredményez megértést, mivel a tanár által felvetett problémát a tanulók különbözőképpen értelmezhetik. A tanár feladata az, hogy segítse tanítványait abban, hogy képessé váljanak saját fogalmi-gondolati struktúráik kialakítására. A konstruktív pedagógia megkérdőjelezi az egyközpontú, hierarchikus tudást, a tudás megszerzésének hagyományos módját és célját. Ennek hátterét és gyakorlati megvalósítását a multikulturalizmusból kinövő kultúraazonos pedagógia adja (Boreczky, 2000).

Az iskolában mindez verseny helyett kooperációt, interperszonális kapcsolatokat igényel, ami a cselekvést hangsúlyozza. Napjaink pedagógiai felfogásaiban a kulturálisan alkalmazkodó pedagógia szükségessége fogalmazódik meg, amely felszámolja az „etnocentrikus” pedagógiákat. Ebben az esetben a tanárok megpróbálnak a diákok kultúrájához és családi hátteréhez alkalmazkodó tanítási stílust kialakítani. A kisebbségi helyzetben lévő gyerekek számára kikerülhetetlen a kettős szocializáció és a kettős identitás, ebben az esetben a kultúraazonos oktatás alapfeltétel és kiindulópont (Boreczky, 2000).

⁸ Interjúrészlet, 1988. 04. 27. 22 éves fiú.

Visszautalva a tanulók kultúrája és az iskola által közvetített kultúra másságára, a középiskolába bekerült kisdíák is hasonlóan átéli a kultúrsock-élményt, különösen akkor, ha a családi környezetből kollégiumba kerül. Ha valamely kisebbség tagjaként éli át ezt a szituációt, a sokk-élmény fokozottabb. A különböző formális és nem-formális házirendek megtanulása során a tanuló átéli az iskolai szocializáció első fázisát. Mivel ez nem kevés feszültséggel jár, a konfliktushelyzetekre adott megoldási kísérletek (elfogadás, beletörődés, lázadás, agresszió, iskolaelhagyás) előre jelzik a folyamat sikerességét. A problémák megoldásában a tanároknak kell segédkezniük, alapvető pedagógiai cél a diák iskolai közösségbe való beilleszkedésének elősegítése. Boreczky leírja, hogy a kedvenc tanár választása kulturálisan determinált: a gyerekek többsége azokhoz a tanárokhoz vonzódik, azok mellett érzi magát biztonságban, és azokkal tud jól tanulni, akik valamilyen folyamatosságot testesítenek meg a család és az iskola között (Boreczky, 2000).

A kultúraazonos pedagógia megfogalmazza a tanárok újfajta szerepét és szemléletét, ahol arra kell törekedni, hogy a tanárjelölt minél többet megtartson saját kulturális (szubkulturális) jellemvonásaiból, s azt tudatosan képes legyen hasznosítani egy ahhoz hasonló iskolai közegben. A kisebbségi tanár tehát csak akkor tud közvetítőként fellépni, ha saját pályaszocializációjában mód nyílik egy eredeti foglalkozási szerep kiépítésére, és a körülötte lévő társadalmi környezet sem kényszeríti teljes conformizmusra és kulturális cserére (Boreczky, 2000). Ha ezt lefordítjuk a screenagerek generálta új kihívásokra, akkor a fiatal tanárok előnyösebb helyzetben vannak a hasonlatos kulturális nyelvezet miatt, és itt nem a diáknyelv sajátosságaira kell gondolni. A tanulók jobban megbíznak a fiatalabb tanároknakban (persze tapasztalatlanságukat gyakrabban ki is használják, mint az idősebbeket), ennek oka az, hogy nagyobb megértést feltételeznek saját kultúrájuk, szubkultúrájuk irányában. A fiatal „új tanárokkal” való ismerkedések első kérdései között szerepel az életkor, hogy milyen zenét szeret, hová jár szórakozni, stb. Ezeket a kérdéseket az idősebb „új tanároknak” nem teszik fel. Nem feltétlenül azért, mert nem érdekelné őket, hanem mert tudják, hogy a kapott válaszok az ő ízlésüktől távol álló, idegen kultúrát reprezentálnának.

„És a tanárnő szereti ezeket a mostani zenéket, mint például house meg ilyenek, szokott diszkóba járni a barátaival? Mert kérdeztük Szabó tanárnőt is, de ő nem is ismeri ezeket a zenéket. Meg gondolom bulizni se jár, de tanárnő még fiatal ahhoz, hogy folyton ott-hon üljön.”⁹

A tanulói identitás többgyökerű, egyrészt az iskolához, másrészt az osztályhoz, harmadrészt a saját iskolai teljesítményen alapuló pozícióhoz kötődik. A jó tanuló nem feltétlenül tölt be elismertebb szerepet, hanem sok esetben megvetendő és elutasítandó posztal rendelkezik, ha a hangadó csoportot egy osztályon belül az iskolai ellenkultúra képviselői alkotják. Ez többnyire a szakmunkás osztályokban jellemző, erre utal

⁹ Beszélgetésrészlet, elhangzott 2001. június 8-án.

Willis is egy amerikai esettanulmány kapcsán (Willis, 2000). Emellett, ha a tanuló az iskola helyszínét jelentő község vagy város egyik kisközösségéből származik, akkor az adott hely presztízsvizonyait beviszi az iskolába. Ez azt jelenti, hogy ha valaki a településen kulturálisan elismert családból származik (s ilyen lehet az iskolaigazgató vagy a helyi „maffiavezér” fia egyaránt), akkor hasonlóan elismert presztízis illeti meg az intézmény keretein belül is a tanulói közösségekben; noha a tanárok igyekeznek kiküszöbölni a lehetséges keretek között az ilyen tényezőkből származó különbségtételt.

Az iskola világának részeként tehát megjelenik a természeti és társadalmi környezet, valamint a gyermekvilág is. Ilyen közegben a tekintély nem az intézménytől vagy a testülettől kölcsönzött, hanem a tanár saját erőfeszítésének, munkájának eredménye, amelyért – legalábbis úgy érzi – naponta meg kell küzdenie.

„Nem zavar engem, hogy ilyen gyerekek között dolgozom évek óta, beletanultam, hogyan lehet kezelni őket. Én még soha senkit nem küldtem az igazgatóhoz, s ez nem jelenti azt, hogy ne lett volna fegyelmeztlenség az órán. De egyszerűen tudom, hogy ha mással takaroznék, például az ügyeletes mumus igazgatóval, akkor a gyerekben az fogalmazódna meg, hogy még ezt se tudja megoldani, a dirihez kell rohanganl, aki úgyse tudja majd, miről is volt szó tulajdonképpen. Azokat a kollégákat sajnos ki is röhögik [a diákok], akik folyton az igazgatóiba küldik őket. Ha egyedül le tudod rendezni őket, akkor nyert ügyed van.”¹⁰

Felmerül a kérdés, hogy mi történik a tanár – diák interakció során, ha van közöttük stílusbeli megfelelés, és mi történik, ha nincs. A jelenlegi iskolákon belül lehet olyan tanítási stílust, tanulásszervezési – csoportszervezési formákat találni, lehet a tanulás környezetét úgy alakítani, hogy otthonosabb – ismerősebb, s ezáltal eredményesebb legyen a szegregált, gettóba zárt, már 10-12 évesen jövőtlen gyerekek számára. (Boreczky, 2000).

„Nekem nincsen jövőm. Tudom és érzem. Nem tudom, mi lesz. Nem is szeretek ezekről a dolgokról gondolkodni. Otthon mindig gondok vannak, soincs pénz, ha elegendem lesz, leülök a számítógép elé. És napokat játszom. Olyankor nincs semmi, nincs tanulás, és ne szóljon hozzám senki se.”¹¹

„Én nagyon gazdag leszek, lesz egy nagyon jó számítógépem, olyan, mint a Tóth tanár úr a számítástechnika teremben, és azon fogok dolgozni. Nem lesz munkahelyem, csak elküldöm az anyagot minden nap. Úgyis minden gépesítve lesz már akkor. Lehet, nem is kell dolgozni...”¹²

„Én gazdag leszek, lesz egy szigetem. (...) Hát a világnak szerintem nemsokára vége lesz, úgy, ahogy mondom. A gyárak, az ózon, meg a sugárzás meg fog ölni mindenkit.”¹³

¹⁰ Tanári interjú, készült 2001. november 18-án.

¹¹ Interjúrészlet, 2001. 11. 11. 16 éves fiú.

¹² Interjúrészlet, 2001. 11. 13. 14 éves fiú.

¹³ Interjúrészlet, 2001. 11. 10. 15 éves lány.

Az autósok gázálarcban vezethetnek majd, a csecsemők betegen jönnek a világra. Jön a világvége, meg is jósolták.”¹⁴

„Az Internet át fogja venni a hatalmat. A tévé már nem lesz érdekes, mert azt is lehet Interneten nézni, de ott lehet mást is. Játsszani, játékokat letölteni, csak úgy nézegetni, rádiót hallgatni, meg iszonyat sok mindent. De jó gép kell hozzá, ami úgy tűnik, egyre olcsóbb lesz. Valahol az a cél, hogy minden egyes ember a földön valahogy összekapcsolódjon. Csak mi van, ha ezek a számítógépek gondolnak egyet és felelednek, annyi film van ezekről. Tudom, hogy hülyeség, de néha mégis félek, mint a Mátrixban, hogy megszólal a gépem, vagy üzen valahogy...”¹⁴

„Engem nem érdekel semmi. Itt is azért vagyok, mert mondták, hogy kell. Este elmegyünk a haverokkal a kocsmába, oszt jól berúgunk. Meg gépezni szoktunk. Abba a kocsmába megyünk csak be, ahol van gép. Van, hogy vagy ötvenezret elverünk egy este. (...) Pénz mindig van. Berúgunk oszt kész. Itt ez a szórakozás. (...) Ha van valami csaj, hát jöhet, de nem érdekelnek nagyon.”¹⁵

A mai átlag szakmunkástanulók világról alkotott képzeleti számos technikai elemet tartalmaznak. Kész magatartásformáik vannak a technikai kultúra kiváltotta helyzetekben, lehetnek elfogadóak és elutasítóak is. Általában iskolai keretek között azonban nem érdeklődnek az informatika és a számítástechnika iránt. Több informatikatanár beszámolt arról, hogy az óra keretein belül a játék kap kiemelkedő szerepet. Az egyetlen, amivel osztályszinten leköthető az óra kereteiben. Az órákon végzett megfigyelések hospitálások alkalmával egyértelműen alátámasztották azt a feltételezést, hogy a számítógépes játéknak ebben a közösségben alapvető kulturális és presztízsszó szerepe van. A játék ugyanis akkor érdekes, ha a tanulónak az otthoni gépén is megvan, tehát tud gyakorolni. A gyakorlás felváltja a tanulást, hiszen abban sikerélmény szinte sohasem jutott ezeknek a diákoknak. Amikor a tanárok új játékokat mutattak a tanulóknak, nagy részük azonnal elkérte, hogy hazavihessen. A következő órán büszkén fitogtatták ügyességüket és teljesítményüket, amit elértek a játék folyamán. Aki a legtöbb pályán végig tud menni, vagy a legtovább él, vagy a legtöbbször nyeri az autóversenyt, a legtöbb ellenséget képes kivégezni, az a menő az osztályban. A kortárs csoporton belüli személyes elismertség tehát virtuális tevékenység és teljesítmény függvénye is lehet.

Feltételezhetjük, hogy ez a kulturális folyamat egyre általánosabbá válik, s hogy a technikai eszközök jellemezte szociális környezet újfajta képességekkel, gondolkodásmóddal és problémakezelési eljárásokkal ruházta fel az abban felnövekvőket, míg az idősebb generáció tanárainak ezek a stratégiák nem sajátjaik, azokat félreértelmeztetik, melynek következményei intézményi konfliktusok lehetnek.

A kutatás következő fázisa arra a közegre irányul majd, melyben a screenager kultúra már intézményes „mainstream” kultúráként jelenik meg, s a kommunikációs problémákat felismerve azok megoldását keresik a szakemberek.

¹⁴ Interjúrészlet, 2001. 12. 04. 18 éves fiú.

¹⁵ Interjúrészlet, 2001. 12. 05. 17 éves fiú.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1] Ancsel Éva (1984): Az értékek változása és az ifjúság In: A magyar ifjúság a nyolcvanas években (szerk.: Békés Zoltán) 61-67. p. Kossuth Könyvkiadó Bp.
- [2] Atkinson, Rita L. et al (1995): Pszichológia Osiris-Századvég Kiadó Bp.
- [3] Babbie, Earl (1995): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata Balassi Kiadó Bp.
- [4] Bausinger, Hermann (1995): Népi kultúra a technika korszakában Osiris-Századvég Kiadó Bp.
- [5] Báthory Zoltán(1992): Tanulók, iskolák – különbségek Tankönyvkiadó Bp.
- [6] Berne, Eric (1984): Emberi játszmák. Háttér Kiadó Bp.
- [7] Boreczky Ágnes (1999): Multikulturális pedagógia – új pedagógia? In: Új Pedagógiai Szemle 1999. 4. Szám 26-38. p.
- [8] Boreczky Ágnes (2000): Kultúraazonos pedagógia In: Új Pedagógiai Szemle www.oki.hu/upsz.asp
- [9] Böhnisch, Lothar (2000): A gyermek- és ifjúkor szociálpedagógiája In: Szociálpedagógia szöveggyűjtemény (szerk.: Kozma Tamás – Tomasz Gábor) 357-390. p. Osiris Kiadó, Educatio Kiadó Bp.
- [10] Calvert, Sandra L. - Kotler, Jennifer A. (2001): Children's Online reports About Educational and Informational Television Programs In: Applied Developmental Psychology 22 (2001) 103-117. p.
- [11] Coleman, James S. (1961): The Adolescent Society. The Social Life of the Teenager and its Impact on Education. The Free Press, New York, Collier-Macmillan Limited, London
- [12] Coleman, James S.(1976): A serdülők szubkultúrája és az iskolai teljesítmény In: Pedagógiai szociálpszichológia (szerk.: Pataki Ferenc) 588-600. p. Gondolat Kiadó Bp.
- [13] Collins, Randall (1998): A státuszskultúrák termelése és a nő. In: A kultúra szociológiája (szerk.: Wessely Anna) Osiris-Láthatatlan Kollégium Bp. 160-173. p.
- [14] Computer Culture: The Scientific, Intellectual, and Social Impact of the Computer (1984). (editor: Heintz R. Pagels) Annales of the New York Academy of Sciences, New York
- [15] Deme Tamás (1992): ...ami történik, és ami van... Tanulmányok a művészetpedagógia és a művelődés köréből Szent Gellért Kiadó, Tankönyvkiadó Bp.
- [16] Derrida, Jacques (1994): A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diszkurzusában In: Helikon, 1994/2. XL. évf. 21-36. p.
- [17] Douglas, Mary - Isherwood, Baron (1998): A javak használatának változatai. In: A kultúra szociológiája (szerk.: Wessely Anna) Osiris-Láthatatlan Kollégium Bp. 150-159. p.

- [18] Edwards, David (1999): Iskolatévé – Tévéreklám – Reklámiskola In: Liget, 1999/1. 73-75. p.
- [19] Feischmidt Margit (1995): Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa In: Multikulturalizmus (szerk.: Feischmidt Margit) Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium Bp.
- [20] Falcón, Patricia M. (1997): Kidlink: A Place for Children in The Internet In: Computers and Education Vol. 29. No. 4. 189-194. p.
- [21] Gans, Herbert J. (1998): Népszerű kultúra és magaskultúra. In: A kultúra szociológiája (szerk.: Wessely Anna) Osiris-Láthatatlan Kollégium Bp. 114-149. p.
- [22] Gálik Mihály (2000): Média gazdaságtan. In: Kultúra-gazdaságtani tanulmányok (szerk.: Daubner Katalin – Horváth Sándor-Petró Katalin) Aula Kiadó Bp. 246-263. p.
- [23] Geertz, Clifford (1994): Az értelmezés hatalma, Századvég Kiadó Bp. 1994
- [24] Gerken, Gerd (1993): A 2000. Év trendjei. Az üzleti világ az információs társadalomban. Akadémiai Kiadó Bp.
- [25] Goslin, David A. (1976): Bevezetés a szocializáció kutatásába In: Pedagógiai szociálpszichológia (szerk.: Pataki Ferenc) 33-55. p. Gondolat Kiadó Bp.
- [26] György Péter (1997): Magaskultúra és információs társadalom a jövő század küszöbén In: Magyarország kultúrája az ezredfordulón (Műhelytanulmányok) (szerk.: Baán László) Média + Print Kiadó Bp. 10-21. p.
- [27] Halász Géza (2000): A digitális kultúra gazdasági jellemzői In: Kultúra-gazdaságtani tanulmányok (szerk.: Daubner Katalin-Horváth Sándor-Petró Katalin) Aula Kiadó Bp. 264-280. p.
- [28] Harman, Leasley D. (1998): Közöttük lenni: megfigyelés és marginalitás In: Deviációk (szerk.: Bíró Judit) 61-92. p.
- [29] Havass Miklós (1998): A Világhálózat és a személy In: Képkorszak (Gelencsér Gábor) 329-332. p. Korona Kiadó Bp.
- [30] Horkai Anita (1999): Screenagerek. A techno-kultúra megjelenési formái a mai Magyarországon MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Bp. Munkafüzetek 67. p.
- [31] Horkai Anita (2002): Perfect Future? Screenagers in Schools in Hungary In: Educating Tolerance in Multicultural Societies. Soros Foundation-Moldova, Institute for Public Policy-Moldova, East East Program of the Open Society Institute-Budapest. (ed.: Anatol Gremalschi) 198-207. p.
- [32] Justin Janez (1999): Getting a Grip on the Message In: The School Field Volume X. 1-2. 89-100. p.
- [33] Káposztás Ferenc – Koncz Gábor – Monigl István (1984): A kulturális szféra tervezése. Tankönyvkiadó Bp.
- [34] Kelemen László (1981): 1981 Pedagógiai pszichológia Tankönyvkiadó Bp.

- [35] Knausz Imre (1999): Az általános iskola deNATurálása In: Új Pedagógiai Szemle 1999 4. Szám 47-54. p.
- [36] Koncz Gábor (2000): A művelődésgazdaságtantól a kultúra-gazdaságtanig (Szubjektív kutatástörténeti és szakirodalmi áttekintés) In: Kultúra-gazdaságtani tanulmányok (szerk.: Daubner Katalin-Horváth Sándor-Petró Katalin) Aula Kiadó Bp. 346-361. p.
- [37] Kong, Lily (2000): Culture, Economy, policy: Trends and Developements In: Geoforum 31 (2000) 385-390. p.
- [38] Korten, David C. (1996): Tökés társaságok világuralma Kapu Kiadó Bp.
- [39] Közéki Béla (1980): A motiválás és motiváció összefüggéseinek pedagógiai-pszichológiai vizsgálata Akadémiai Kiadó Bp.
- [40] Kömlödi Ferenc (1997): Túlélési stratégiák, In: Filmvilág XL. évf. 10. szám 21-23. p.
- [41] Kömlödi Ferenc (1999): Fénykatedrális. Technokultúra 2001. Kávé Kiadó Bp.
- [42] Kraack, Anna – Kenway, Jane: Place, Time and Stigmatized Youthful Identities: Bad Boys In Paradise In: Journal of Rural Studies 18 (2002) 145-155. p.
- [43] Laegran, Anne Sophie (2002): The Petrol tation and the Internet Café. Rural Technospaces For Youth In: Journal of Rural Studies 18 (2002) 157-168. p.
- [44] Lasch, Christopher (1996): Az önimádat társadalma. Európa Könyvkiadó Bp.
- [45] Lányi András (1998): The Media is the Mess In: Képkorszak (szerk.: Gelencsér Gábor) 295-299. p. Korona Kiadó Bp.
- [46] Manning, Peter K. (2001): Reflexiók. A vizuális, mint a társadalmi ellenőrzés egy módja In: Devianciák (szerk.: Rácz József) Új Mandátum Kiadó Bp. 241-263. p.
- [47] Mérei Ferenc (1989): Társ és csoport Akadémiai Kiadó Bp.
- [48] Minnis, J. R. (2000): Caught Between Tradition and Modernity: Technical-Vocational Education in Brunei Darussalam In: International Journal of Education Development 20 (2000) 247-259. p.
- [49] MONDO 2000. A User's Guide to the New Edge (1993) (editors: rudy rucker, R. U. Sirius, Queen Mu) Thames and Hudson, London
- [50] Monke, Lowell (1998): Computers in Schools: Moving Education out of The Child into The Machine In: The Internet and Higher Education (1) 2: 147-155. p.
- [51] Mumatz, Shazia (2001): Children's Enjoyment and Perception of Computer Use in Home and The School In: Computers and Education 36 (2001) 347-362. p.
- [52] Rácz József (1992): Subcultures of Hungarian Youth In: Youth and the Change of Regime (edited by Ferenc Gázsó and István Stumpf) 109- 120. p. Institute For Political Sciences of the Hungarian Academy of Sciences Bp.
- [53] Rácz József (1996): Semmittevés. Lakótelep és szegénynegyed-mentalitás. In: Szociológiai Szemle 1996/2. 81-93. p.

- [54] Roszak, Theodore (1990): Az információ kultusza. Európa Könyvkiadó Bp.
- [55] Roth, Klaus (2001): Material Culture and Intercultural Communication In: International Journal of Intercultural Relations 25 (2001) 563-580. p.
- [56] Scitovszky Tibor (2000): Az unalom – miből fakad és hová vezet In: Kultúra-gazdaságtani tanulmányok (szerk.: Daubner Katalin-Horváth Sándor-Petró Katalin) Aula Kiadó Bp. 362-370. p.
- [57] Storey, John (1993): An Introductory Guide to Cultural Theory and Popular Culture The University of Georgia Press, Athens
- [58] Szekeres Melinda (1995): Ifjúság a hetvenes években In: Józsa Péter Emlékkönyv (szerk.: S. Nagy Katalin) Magyar Szociológia Társaság – Művészetszociológia Szakosztály, BME Szociológia Tanszék
- [59] Velkey László (1996): A válogatás nélküli igénytelen és mértéktelen televízió-, videonézés testi-lelki-szellemi károsító hatása In: Gyermekgyógyászat 47. évf. 3. szám 253-265. p.
- [60] Wessely Anna (1998): A kultúra szociológiai tanulmányozása In: A kultúra szociológiája (szerk.: Wessely Anna) Osiris-Láthatatlan Kollégium Bp. 7-27. p.
- [61] Williams, Raymond (1998): A kultúra elemzése. In: A kultúra szociológiája (szerk.: Wessely Anna) Osiris-Láthatatlan Kollégium Bp. 33-51. p.
- [62] Willis, Paul (2000): A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra Új Mandátum Könyvkiadó Bp. 2000.

FIATALOK TÉRHASZNÁLATA

(Vidra Anikó)

BEVEZETÉS

A posztmodern korban a világ és az emberi élet lehetőségei megnövekszenek, a társadalom hihetetlen mértékben „fogyaszt”, informatizálódik és kockázatot vállal. Az „új típusú társadalom” ifjúsága egészen más típusú problémákkal, életérzésekkel, élethelyzetekkel találja szemben magát, mint mondjuk a korábbi generációkhoz tartozók. Határozott társadalmi átrendeződések – ifjúsági korszakváltás a fogyasztói-, az élmény-, a szabadidő-, a média-, az informatizált-, a tanuló-tudás alapú (?), rizikó-társadalom tükrében – befolyásolják az ifjúsági kultúra alakulását, indukálják az ezen a területen is lejátszódó paradigmaváltást. Ez az átalakulás teszi indokolttá, hogy az ifjúság kutatásában is olyan új módszerekre, elgondolásokra, másfajta megközelítésekre van szükség, melyek segítségével az „új típusú” kérdések, jelenségek, problémák megfelelő módon írhatók le, deríthetők fel. A szocializáció már nem tekinthető többé egyszerű, ismétlődő mechanizmusnak; számos formában, módon és több síkon, dimenzióban játszódhat le, mint korábban. A fiatalok térhasználatának vizsgálata, a tér és identitás kapcsolatának felderítése újszerű bepillantást enged a fiatalok világába, szocializációs folyamataikba, társas kapcsolataikba, személyiségük alakulásába. Kutatásunk célja, hogy a Plázába járó fiatalok térhasználati szokásain keresztül szeretnénk megválaszolni az alábbi kérdéseket:

- A fiatalok hogyan értelmezik, definiálják önmagukat, illetve azokat a tereket, melyeket használnak, „létrehoznak, betöltenek”? (Identitás a kiválasztott térben.)
- Hogyan lépnek be a fiatalok – saját felfogásaikkal, térbeli elvárásaikkal, igényeikkel tapasztalataikkal, élményeikkel – a megkonstruált térbe?
- Hogyan és mi alapján különböztetik meg a „jó helyeket” a „rosszaktól”?
- Hogyan reflektálhat és fonódhat össze a napi, térbeli szerveződés, az Ön-kép, az Én, az identitás bizonyos elemeivel?
- Kialakulhat-e a fiatalok között bizonyosfajta rétegződés (heterogenitás) az eltérő terek használata miatt? (A fiatalok választását befolyásolják-e a szocio-kulturális tényezők?)

1. PROMEXIKUS MEGKÖZELÍTÉSEK

Kutatásunk elméleti háttérében a tér értelmezési lehetőségeinek újragondolása áll. Egy olyan paradigmaváltás, mely lehetővé teszi a tér és annak használói között kialakult „rejtett” dimenziók, kapcsolatok” újszerű, komplex vizsgálatát. *Kutatásunkban pont ezeket a proximikai interakciókat szeretnénk feltárni.* Hall mindenütt kimutatja a

proximikus, azaz a teret tagoló, közelségeket és szomszédságokat teremtő s ugyanakkor távolságokat tartó emberi magatartási tényezők szerepét. Proximikának nevezi azt az általa képviselt tudományos vizsgálódási irányt, amely az élőlények s különösen az ember távolság- és térérzékelésével, társaitól való távolságtartásával, illetve egymáshoz való közelítésük és közelségük („proximitásuk”) fiziológiai, pszichológiai és kulturális kihatásaival és a személyes tér problematikájával, s annak érzékelésével foglalkozik. A tér emberi felhasználása, sajátos érzékelése a kultúra egyik jellegzetes megnyilvánulási formája. (Hall, E. T. 1987, 23)

Az ember új dimenziót teremtett: kulturális dimenziót, amelynek csak egy része a proximika. Az ember és a kulturális dimenzió kapcsolatából mind az ember, mind pedig a környezete kiveszi a részét: kölcsönösen alakítják egymást. (Hall, E. T. 1987, 27) Meg kell értetni az építészekkel, a várostervezőkkel és építetőkkel, hogy ha el akarjuk kerülni a katasztrófát, az emberben olyan lényt kell látnunk, aki állandó párbeszédben áll környezetével: azzal a környezettel, amelyet tervezőink, építészünk, építetőkünk jelenleg az ember proximikai igényeinek semmibe vevésével formálnak. Rendkívül fontos, hogy városaink átépítési terveit az emberi szükségletek felderítését szolgáló kutatás eredményeire alapozzuk. (Hall, E. T. 1987, 30) A döntő kérdés tehát a következő: Meddig hagyhatja figyelmen kívül az ember, a társadalom saját dimenzióját?

1.2. ÉRZÉKELÉS-ÉRTELMEZÉS

Hall – az érzékelés szempontjából – a teret auditív, vizuális, haptikus, termikus, kinezikus, szaglási terekre osztja fel. Nem véletlen, ha megállapítja: az érzékelés nemcsak kultúra-, de egyénfüggő is, s meghatározza a térbeli értelmezés lehetőségeit.

Az érzékelés és az értelmezés elválaszthatatlan. Az emberek információt keresnek a környezetükről azért, hogy megállják a helyüket és fentmaradjanak környezetükben. Amikor egy környezetre gondolunk vagy új környezetben találjuk magunkat, talán a legfontosabb vélemények arról szólnak, hogy érdekes-e, nyomasztó-e, ijesztő-e, megnyugató-e, stb. Egy helyről és tárgyairól kialakított individualista értelmezések összessége egy általános, átfogó értékelést eredményez, egy érzést, benyomást a helyről. Egy analízis szerint nyolc fő érzés van, amit egy tér megismerése vált ki. Ezek kapcsolatának a térbeli reprezentálása a következő:

	éberség	
	gyötrelmes	izgalmas
	kellemetlen	kellemes
	nyomasztó	megnyugató
		álmos

Az érzékelési reakciók skálája vízszintesen helyezkedik el, ennek két szélső értéke a kellemes és a kellemetlen. A függőleges skála pedig az érzelmi reakciókat mutatja,

ennek két szélső értéke az éberség és az álmoság. Így egy helyszínek lehet élenkítő és álmosító hatása anélkül, hogy kellemesnek vagy kellemetlennek minősítenénk. Sok emberben egy hullámvasút vagy előadóterem ébreszthet ilyen érzéseket. Ugyanígy egy szituáció lehet kellemes vagy kellemetlen anélkül, hogy bármilyen érzelmet okozna. Ezek a szituációk különösen azokban az esetekben tiszták, amelyekben szélsőséges fény-, hang- vagy szaghatások vannak. A köztes állapotokra vonatkozóan a kellemes éberséget izgalmasnak, a kellemes álmoságot megnyugtatónak definiáljuk.

Általában a tervezők nem akarnak gyötrelmes, kellemetlen és nyomasztó vagy álmosító érzéseket ébreszteni, de mégis előfordulhat (lehet rá okuk néha). A tervezőknek tudniuk kell azt, hogy bármelyik skálán egy egységnyi változtatás a környezet jellegének megváltozását eredményezi. Például egy hideg, árnyékos zug tisztán megnyugtató egy napsütéses napon, viszont egy esős napon nyomasztó.

Egy izgalmas gyülekezőhely, például egy amfiteátrum zene vagy tömeg hiányában megnyugtatóvá, sőt nyomasztóvá is válhat. Figyelembe véve a nyilvános helyeken előforduló elkerülhetetlen állapotváltozásokat (feltételeket), a tervezőnek tisztában kell lennie a minőségi változásokkal is, amelyek előfordulhatnak.

A térre vonatkozó különböző érzések 55 környezeti jellemzőre bonthatók.

- kielégítő méret – nem kielégítő méret
- megnyerő – nem megnyerő
- vonzó – nem vonzó
- szép – csúnya
- élénk színek – tompa színek
- vidám – nyomasztó
- tiszta – koszos
- kényelmes – kényelmetlen
- összetett – egyszerű
- újszerű – hagyományos
- kényelmes – kényelmetlen
- zajos – csendes
- hatékony – nem hatékony
- elegáns – díszítetlen
- üres – teli
- drága – olcsó
- divatos – nem divatos
- szabad hely – tiltott hely
- friss illat – áporodott illat
- funkcionális – nem funkcionális
- vidám – sivár
- jó akusztika – gyenge akusztika
- jó színek – rossz színek
- jó hőmérséklet – rossz hőmérséklet

- jó szellőzés – rossz szellőzés
- óriási – apró
- hatásos – hatástalan
- invitáló – visszataszító
- nagy – kicsi
- fényes (világos) – sötét
- modern – ódivatú
- sokcélú – egycélú
- takaros – rendetlen
- új – régi
- rendes – kaotikus
- szervezett – szervezetlen
- kellemes – kellemetlen
- kellemes illatú – kellemetlen illatú
- magán – köz
- csendes – zajos
- tágas – szűk
- lágy fényű – harsány (éles) fényű
- ragyogó – elhanyagolt
- stílusos – stílustalan
- ízes – ízetlen
- rendes – rendetlen
- zsúfolatlan – zsúfolt
- hasznos – haszontalan
- szokásos – szokatlan
- meleg – hideg
- jó egyensúly – rossz egyensúly
- jól tartott – rosszul tartott
- jól szervezett – gyengén szervezett
- arányos – aránytalan
- tág – szűk

A lista alapján az érzéseknek látszólag végtelen számú variációja van, a tényezők sokaságához illeszkedve. Minden egyéb hozzárendeli a problémákhoz azokat a tényezőket, amelyek meghatározzák temperamentumát, hátterét és életformáját.

Városi környezetben, amely főleg mesterséges környezetet jelent, különböző emberek eltérő nézőpontok szerint értelmezik a megosztott környezetüket. Ezen nézőpontok sokaságának biológiai alapját az érzékenységre, reakciókészségre és türelemre vonatkozó hajszálnyi különbségek adják, amelyek öröklődnek, részét képezik az alapvető személyiség-fejlődésnek. Az éretté válás során az emberek megtanulják azokat a viselkedési módokat, amelyeket a társadalom elvár tőlük.

Az emberek szerepek különböző kombinációival bírnak, ezek a szerepek az évek során változnak. Egy egyénnek szülői, politikai aktivista, ... szerepei lehetnek. Ezek a szerepek gyakran erősítve a társadalmi-gazdasági helyzet által megfertőzik az érzékelést, és a tendenciát az átlagos viselkedés irányába mozdítják. Például egy Los Angeles-i emberekről szóló tanulmányban az áll, hogy az alacsonyabb iskolázottságú réteg bizonyos kor elérése után előnyben részesíti a „koloniális stílusú” épületeket és dekorációkat, és kevésbé fogadják el az újszerű épületeket és dekorációkat. Az etnográfiai és antropológiai lingvisztikában a Whorf – Sapír hipotézis kimondja, hogy egy személy nyelve, mivel etnikai háttéréhez kapcsolja, időnézetét befolyásolja.

A nyilvános helyeken való viselkedés szempontjából a nők és férfiak között is különbségeket lehet felfedezni. A nyílt terek és parkok tanulmányozása során kiderült, hogy a nők az erőszaktól és a támadástól való félelmük miatt nem mennek ezekre a helyekre alkonyattól pirkadatig, vagy csak a park azon részeire mennek, ahol más nők is vannak, és a védelem elemi jegyeit fedezik fel.

Ezen kutatás hatására a tervezők meg tudják határozni, hogy a terek mely részei női, férfi és közös. Demográfiai analízisek nagy körvonalakban meg tudják határozni, milyen emberek használnak egy nyilvános helyet, figyelembe véve az adott feltételeket. Az efféle analízisek a várostervezők segítségére vannak a munkában. A közterületek és környezetünk tükrözik az egyének viselkedését, a társadalmi folyamatokat és a közösségi értékek kialakulását.

Annyiféle különbség van a helyek értelmezése között, hogy emiatt csak rendkívüli figyelemmel szabad képet kialakítani az emberekről és érdeklődési körükről. Nem célja a vizsgálatnak az átlagos felhasználó megtalálása, mivel – ha minden fő aspektust figyelembe véve – felállítunk egy átlagot, az valójában nem reprezentál senkit. Ehelyett erőfeszítéseket kell tenni a lehető legnagyobb többség elvárásainak kielégítésére. Lehetetlen és nem ésszerű az összes funkciót belesűriteni, beletenni egyetlen projektbe (egy létesítménybe), amelyet a populáció egy jelentős része elvár. Az össze nem férő funkciókat ki kell hagyni, de a populáció szegmenseit nem. Ezt a megfontolást követve a tervezőknek rendelkezniük kell beleérző képességgel, szerepjátszó képességgel.

2. A TÉR HERMENEUTIKÁJA

Véleményünk szerint – mind az elmélet, mind a gyakorlat szempontjából – interdiszciplináris értelmezésekre és összefüggésekre van ahhoz szükség, hogy olyan új, eddig ki nem mondott térbeli elvárásokat, a fiatalok szempontjából a környezettel szemben támasztott elvárásokat fogalmazzunk meg, melyek a térhasználati szokásokon és a térhez fűződő viszonyukon keresztül vizsgálhatók.

Az épített környezet szocializációs szerepe egyértelmű, tervezésénél számos olyan tényezőt kell figyelembe venni, mely használóihoz igazodik. Különösen, ha ezek a használók a fiatalok. A belső épített környezet jelenlétével egyrészt szabályoz és meg-

határoz. Fizikai létével befolyásolja az „ott és akkor” interakcióját, továbbá az általa képviselt „üzenet” internalizációjára és értelmezésére ösztönzi a jelenlevőt. Nemcsak a szocializáció színteréül szolgál, hanem azt létre is hozza, önmaga is szocializál, interaktív-dialógus viszonyba lép használóival, s életre kel a használói által.

2.1 SZOCIO-TÉRBELI ELMÉLETEK, FOLYAMATOK

Az elméletalkotás középpontjában a tér és az én interaktív, empirikus analízist is tartalmazó szerkezete, illetve a tér és az én kapcsolatának bemutatása – a mindennapi élet a hétköznapi mintáiban – áll. A fiatalok szocio-térbeli folyamatokon keresztül értelmezik és kialakítják térbeli gyakorlataikat, tapasztalataikat, és létrehozzák azt a módot is, ahogyan önmagukat definiálják. A fiatalok utcához, helyhez, térhez fűződő kapcsolatát olyan elemek gondolatják újra, melyek különböző jelentéssel ruházódhatnak fel a térben. Szükségszerű a térbeli kapcsolatok mindennapi taktikájának, illetve gyakorlatának a bemutatása, illetve a strukturálisan rendezett terek – napjainkban is folyó – rekonstrukciója, interaktív újragondolása. A tér és az Én értelmezéseinek leírásai fontos részt képezhetnek a fiatalok városi környezetben történő térhasználatában.

Massey szerint a térbeliség szerkezete fontos eleme lehet a társadalmi identitás kialakulásának, ami azt eredményezi, hogy a tér és identitás dinamikája előtérbe kerül elméleti szinten is. Ezek az elméletek előmozdították mind a tér, mind az identitás még ki nem alakult, összekapcsolt, komplex bemutatását. (Céljaik pedig, hogy a térbeli kategóriákat újraalkossák. A kutatások azt a módot igyekeznek feltárni, melyben a tér, mint a társadalom dialektikus alkotója szembehelyezkedik a fix, állandó, statikus, természettel.) Továbbá a „szubjektum feltérképezése” („mapping the subject”) összefüggésbe hozza ezeket a folyamatokat a szubjektivitás identitás konstrukciójával, így az Én értelmezése annak az értelmezésnek a részévé válik, mely szerint az individuumot a környezet befolyásolja és fordítva.

- (Shields, Sibley, Anderson-Gale, Kirby, Massey): 1. A térbeli szerveződés döntő szerepet játszik a szubjektivitás formálódásában.
- (Kirby): A tér fontos eszközöket biztosít az identitás szerkezetét kialakító több elem számára, beleértve az emberi testet, a mozgásokat, a társadalmi kategóriákat.
- Kialakul egy véget nem érő folyamat a lokális és globális tér valamint az identitás között. A hely és az identitás egyfajta összefüggő táblaként értelmezhető. Massey az Identitást és a teret a társadalmi kapcsolatok interaktív oldalaként fogja fel, mely Hely-et és Én-t hoz létre:

SPACE----- IDENTITY
PLACE----- SELF.

Massey a helyet mint a társas kapcsolatok nem állandó hálózataként fogja fel: „Ha a helyek a társadalmi interakció terminológiájában újrafogalmazódnak, akkor ebben az esetben ezek az interakciók sem állandóak. Azaz folyamatról beszélhetünk.”

Massey terminológiájában a kultúra a társadalmi kapcsolatok/interakciók termékévé válik.

A tér és identitáselméletek szorosan illeszkednek a társadalmi/térbeli folyamatokba, hálózatokba. A tér/ifjúság analitikus kutatásai arra koncentrálnak, hogy a tér – szerkezetileg – hogyan illeszkedik a fiatalok életébe. A tér és az identitás belső összefüggéseinek tágabb értelmezésekor ezek a folyamatok szorosan egymásba kapcsolódnak. Fontos, hogy a tér szerkezete hogyan egészíti ki a társadalomét, illetve a hatalmi viszonyok reprodukcióját. A tér és a társas kapcsolatok kutatásában is egy paradigma-váltásra van szükség, mely a tér értelmezési lehetőségeinek újragondolását teszi indokolttá.

A kutatási beszámolókból a kutatók gyakran elmulasztják a fiatalok saját tér definíciójának, mint interaktív folyamatnak a megemlítését. (Azt, hogy a fiatalok hogyan definiálják a körülöttük lévő helyeket, tereket.) A fiatalok pedig aktívan vesznek részt a strukturális paraméterek – ezeket a térben identitásuk segítségével hozzák létre – újratermelésében. Felmerülhet továbbá az a kérdés, hogy a fiatalok milyen módon tartják fenn, választják és változtatják, alakítják „térbeli ön-invesztációjukat” és hogyan viszonyulnak ahhoz a környezethez, mely gyakran kirekeszti őket. A fiataloknál a tér elsődleges szerveződése a helyek megkülönböztetését is jelenti, melyek egyrésztől

- biztonságérzetet, másrésztől
- negatív-kirekesztő jelleget öltenek.

A problémás és konfliktusokkal teli helyeket bizonyos típusú emberekkel és a térbeli kirekesztéssel kapcsolják össze. Ily módon a tér és identitás élményére olyan kategóriák is hatnak, melyeket a fiatalok maguk hoztak létre. Ez a kétarcú folyamat gyakran döntő szerepet játszik a fiatalok Én-értelmezésében is, mely egyúttal a csoportok közötti határokat is meghúzhatja!!! Például a nagy bevásárlóközpontok, Plázák szervezett teret biztosíthatnak számos fiatal számára. Terük és az identitás felruházódik jelentéssel, cselekvési formákkal, s ezáltal képessé válhatnak a fiatalok is saját identitásuk megfogalmazására (magukat kell megkülönböztetniük másoktól).

A fiatalok rétegzettség, csoportok szerinti megoszlása függ az eltérő térhasználatától és azok minőségétől is:

- ahol jól és kellemesen érzik magukat
- ahol nem érzik annyira jól magukat s negatív benyomások érik őket.

Ezt a folyamatot még a szocio-térbeli hálózatok szerkezete is felerősíti. Ugyanis ezek segítségével húzzák meg a fiatalok a jó és rossz helyek határait, bár ezek a határvonalak függenek az egyéni szocio-kulturális környezettől is. Továbbá előrevetíthetik azoknak a személyiségjegyeknek a kialakulását, melyek később erősebben jelenhetnek meg az identitás kialakulásában. A hálózatok minden egyes fiatalnál másként működnek. A fiatalok maguk alakítják ki, hogy a tér és az identitás miként válhat a hálózat mozgatórugójává.

3. EGY TEREKUTATÁS LEHETŐSÉGEI

A fiatalok térhasználata – véleményem szerint – terepkutatásra alkalmas fókuszpontnak bizonyulhat. A terepkutatás kvalitatív adatokat tartalmaz, melyeket nem nagyon lehet számszerűsíteni. Mélyebb és teljesebb megértésre tehetünk szert, attitűd- és magatartásbeli finomságokat ismerhetünk fel vele. Nem pusztán adatgyűjtési tevékenység, hanem egyben elméletalkotás is. Egy folyamatban lévő, előre meg nem jósolható folyamatot próbálunk megérteni így, megfigyeléseket végzünk, általános és tapogatózó megállapításokat fogalmazunk meg, amelyek további, bizonyos fajta megfigyelések szükségességére utalnak. Előnye, hogy a társadalmi jelenségeket természetes közegükben figyelhetjük meg. A fiatalok térhasználatának vizsgálatát terepkutatás során deríthetjük fel (Babbie, E. 1995, 334).

1. két vagy több fiatal találkozását vagy interakcióját
2. fiatalok által elfoglalt pozíciók és a hozzájuk tartozó magatartási formák vizsgálatát
3. csoportokat

A fiatalok térhasználatának és identitás-kialakulásának összefüggéseit résztvevő megfigyelés során deríthetem fel. A megfigyelés során – feltehetőleg – kutatásom célját nem közlöm a megfigyelttel, igyekszem majd természetesként viselkedni velük. (Esetleg még résztvevőként megfigyelő is lehetek, de ebben az esetben magamat kutatóként kell azonosítom, a fiatalokkal interakcióba léphetek, de egyáltalán nem teszek úgy, mintha magam is résztvevő lennék.)

Az adatgyűjtés fő módszere lehet – szerkezetileg – a **strukturálatlan interjú**. Bár azt tudnom kell, hogy kb. mit szeretnék megtudni, azonban sem a kérdéseket, sem a sorrendjüket, sem a megfogalmazásukat nem tervezem meg előre. A kommunikáció iránya, a szerepek állandósága – előreláthatólag – rögzített helyzetet tükrözne. Az interjú készítése zárt térben történne, mely intimitást és biztonságérzetet is nyújt a megfigyelt fiataloknak. A kérdések célja információgyűjtés, az interjú célja pedig a kutatás során megfogalmazott kérdések megválaszolása lenne. Fontos, hogy odafigyeljek, összpontosítsak a beszélőre, a verbális és nonverbális kísérőjelenségekre, illetve tartsam a szemkontaktust is. Hatékonyan kérdezzek, a beszélőt csak minimálisan ösztöngözzem s ha szükséges, tanúsítsak önmérsékletet, kontrollált empátiát. Ne egyszerűen csak a beszélőt hallgassam, hanem kövessem és állítsam rendszerbe a verbális tartalmat. Kérdéseimmel járjam körül a témát, s mindig igyekezzek egy gondolatot lezárni. Ha következetlenségeket, pontatlanságokat, csúsztatásokat ismerek fel, pontosító kérdésekkel, értéktelenség nélküli visszajelzésekkel végezzem el a korrekciót. (Hibákat eredményezhet, ha halmozom a kérdéseket, ha bizonyos válaszokat sugallok vagy – magatartásomat illetően – elmulasztom a kontrollált verbális, érzelmi empátiát.) Gyakorlatilag ez a módszer kismértékben **beszélgetés** is, melyben én szabom meg a beszélgetés fő irányát, a továbbiakat viszont nem (természetesen kérdéseimmel a céljaimnak megfelelően irányíthatom őt). Például:

- Milyen gyakran jársz ide és mennyi időt töltesz itt el?
- Miért pont ide szeretsz járni?
- Mit jelent számodra ez a hely? stb.

Az adatgyűjtés másik lehetséges formája az **élettörténetek** elmeséltetése lehet. A beszélgetés során kérem, hogy a fiatalok rajzolják meg hétköznapi „**útvonal-térképüket**” is. A megfigyelés során **naplót** készítek, melybe a terepkutatás minden apró részletét lejegyzem. A fiatalok legfontosabb jellegzetességeit – életkor, nem, iskolába járás esetén az iskolatípusa, családszerkezete – egy úrlapra jegyezhetem fel, melyen ezek egyszerűen tüntethetők fel. Feltehetőleg az első lépésben csak vázlatos feljegyzések készíthetők (minden jegyzeten szerepelnie kell a keletkezés napjának és órájának), de a második lépésben kibővíthetem ezeket és végül le is tisztázhatom. Előbb-utóbb elemezmem és értelmezmem kell a megfigyeléseket, magatartástípusokat kell megkülönböztetnem, s fel kell fedeznem a megfigyelt dolgok mögöttes értelmét.

Az „úti térképek”-et – a megfigyelt személy elmondása alapján – a megfigyelőknek kell lerajzolniuk. A „Milyen helyeken, térben fordulsz meg egy hétköznap? Meséld el, hogy reggeltől estig hol jársz – pl. Pláza, iskola stb. – és mennyi időt tartózkodsz az egyes helyeken?” kérdésekre adott válaszok alapján kell az adatrögzítőnek egy vázlatot készíteni. Érdemes egyszerűsítő jeleket, rövidítéseket használni – például otthon = négyzet vagy O betű, Pláza = téglalap vagy P betű, stb. –, majd otthon letisztázni és egy végső, szépen megrajzolt változatot készíteni, esetleg megfelelő program segítségével számítógépbe bevinni.

A *rendszerzés* során – a *napló* alapján – nyithatók életrajzi dossziékat a megfigyelt fiatalokról, illetve csinálhatók – fő szempontjaink alapján – más egységeket is. Ha például azt feltételezem, hogy a család szerkezete (teljes, csonka, egyéb, stb.) befolyásolja a fiatal térhasználatát és az egyes helyeken eltöltött idő mennyiségét, akkor nyithatók egy „család” feliratú dossziét vagy fájlt, és az idevonatkozó – az adatgyűjtésből származó – elemeket itt összegyűjthetem. Feljegyzéseim során előfordulhat, hogy egyes elemek átkerülhetnek egy újonnan létrehozott halmazba. A rendszerzés során természetesen használnom kell a számítógépet, hiszen teljesen leegyszerűsíti a beillesztés, kivágás menetét, megkönnyíti az anyagok újrendszerzését. Például a keresőprogramba elég, ha bizonyos kulcsszavakat – „család”, vagy minősítések – beírunk, és rögtön látjuk az előfordulás helyét és számát.

Az „úti térképek”-en lejegyzett információkat is érdemes *rendszerz*niünk. Kialakíthatunk például dossziékat aszerint, hogy ki hány órát tölt otthon, a barátoknál (például 1 dossziéba kerülnek azok, aki este 2-3 órát töltenek szüleikkel), hány helyet érint egy nap, stb. Természetesen minden egyes szempontnál újrendszerzünk is, de itt is a megfelelő számítógépes program segítséget adhat. Ezeknek az adatoknak a rögzítését megoldhatnánk kevésbé időigényes, táblázatos formában is, de a rajz sokkal átláthatóbb és későbbi (más típusú) kutatás szempontjából is sokkal előnyösebb ez a megoldás. (Lehet például olyan vizsgálatot készíteni, hogy térben mekkora kiterjedésű az

a terület, amelyet egy nap használnak a fiatalok. Milyen messze esnek ezek az otthonoktól? A város külterületein és belterületein lakók térképeinek összehasonlítása. A külvárosban élők is ugyanúgy, ugyanarra a célra használják-e a „köztereket”, mint az ott lakók?)

A naplóban rögzített interjúk elemzéséből nagyon sok olyan dolgot megtudhatok, amelyeknek sajátos szerepük van az általunk vizsgált serdülőkorban. A megfigyelt egyén nyelvi prezentációjából következtethetek arra, hogy hogyan beszél, gondolkodik; az én-kép prezentációjából, hogy milyen én-képe van, a család leírásából életköriülményeire, egyéb biográfiai jellemzőire, tapasztalataiból, következtéseiből életfilozófiájára. (Épp ezért torzítást okozhat a beszélő által elmondottak átfogalmazása, új információk, szavak bevezetése, néha egy-egy résztema indokolatlan elmélyítése, továbbblendítése.)

Az elemzés során a hasonlóságokat, eltéréseket, interakció- és eseményfajtaikat, illetve egyes magatartási normákat is kereshetek. Például, az azonos iskolatípusba járók (gimnázium, szakközépiskola, stb.) körülbelül azonos időtartamot töltenek-e el a Pláza-ban? Egy – esetleges – csoport minden egyes tagja ugyanannyi időt tölt-e el a csoportban, a megnevezett térben. Hasonló-e a hely minőségének megjelölése („jó, biztonságos, stb.)? Ezen esetekben célunk az általános összefüggések felfedezése lehet. Másfelől figyelmem kell a különbségekre is (például a csoport egy tagja egész másként jelöli meg annak az okát, hogy miért szeret a Plázába járni). A magatartás olyan jellegzetességeivel is találkozunk néha, amelyek mögött nincsen könnyen felismerhető norma. Ilyenkor el kell készíteni a magatartások osztályozását: a típusváltozatok rendszeres felsorolását. Mikor ezzel készen vagyok, kereshetek olyan további magatartásmódokat, melyek együtt járnak e magatartásfajtaikkal. Például: A „gazdagabbnak látszó családok” gyermekei nyitottabbak, készségesek a kutatásban, vagy a „szegényebbnak látszó”? A terepkutatás lényegi sajátossága még a rugalmasság is, hiszen az adatgyűjtés és az elemzés közötti állandó kölcsönhatás bármikor módosítást eredményezhet a kutatás menetében.

Ha a terepkutató egy *kódolási* lépést akar közbeiktatni, akkor gyakorlatilag kvantitatív elemzést tud végezni a terepen készült kvalitatív jegyzetei alapján. Az eljárás lényege, hogy az egyedi információdarabokat egy változót alkotó attribútumok sokkal szűkebb skálájára redukálja le. (Például a „Miért szeretsz ide járni? kérdésre többféle válasz születhet. Az érzelmi viszonyulás kódolása alapulhat – hipotézis csak – a helyen – a Pláza, mint „hely” szeretetén, illetve alapulhat a társaságon – „mert a többiek is itt vannak... és jó itt lenni”).

Az „úti-térképek” elemzése során ismételten hasonlóságokat, eltéréseket, „érdekeségeket” keresek. Az elméletalkotás és a mintavétel során kialakult tapasztalatokat felhasználva a „térképek”-et lekódolhatjuk:

- Az iskolatípus és a Plázában eltöltött idő aránya alapján
- A család szerkezete és Plázában eltöltött idő alapján
- A feltehetőleg egy csoportba tartozó egyének egész napjának összehasonlítása alapján.

A HALLGATÓI MOZGALMAK ÉS AZ ÖNKORMÁNYZATISÁG A '80-AS, '90-ES ÉVEKBEN¹ – KÉT ESETTANULMÁNY TÜKRÉBEN (*Fancsák Csaba – Matiscsák Attila*) A MAGYARORSZÁGI EGYETEMI RENDSZER ÉS A HALLGATÓK A '80-AS ÉVEKBEN

A '80-as évek reformjainak szükségessége az elsők között érte el a felsőoktatás területét. A hetvenes évek közepétől, 1976 és 1986 között az összhallgatói létszám elsősorban gazdasági okokra hivatkozva 11,1%-kal csökkent. A felsőoktatás az autonómia teljes hiánya és a keretszámok központi szabályozása miatt egyrészt elszigetelődött a többi társadalmi alrendszerrel, másrészt képzése rövid távú gazdasági célokat szolgált. A diplomások potenciális „felhasználóinak” igényei, a másfajta információáramlási csatornák megléte vagy éppen hiánya miatt nem közvetlenül a felsőoktatás felé fogalmazódtak meg, tehát a vállalatok, cégek igényei – ha voltak – csak késve, vagy egyáltalán nem jelentek meg a képzés rendszerében. A nyolcvanas években nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi felsőoktatás válságba került. A válságot felismerve a hetvenes évek végétől a különböző szakmai műhelyekben,² később pedig párt, illetve állami szinten is megjelentek a felsőoktatás átalakításának szükségességére vonatkozó elképzelések. A hallgatóság a nyolcvanas évek elején látványosan aktivizálódott. Ezen felüljövő aktivitás a hatvanas-hetvenes évek kulturális (zenei-képzőművészeti) klubéletéből az úgynevezett egyetemi/hallgatói öntevékeny csoportok mozgalmá által átörökített (a

¹ A kutatás célja: egy új típusú hallgatói elit kialakulásának feltárása és szerepének meghatározása a felsőoktatás struktúrájában a nyolcvanas évek második felétől. A kutatás módszerei: a vizsgálat mintája a József Attila Tudományegyetem és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, valamint a Szegedi Felsőoktatási Szövetség és a Szegedi Tudományegyetem Hallgatói Önkormányzata volt. A kutatás a Hallgatói Önkormányzatok egykori vezetőivel, a testületek képviselőivel, valamint a hallgatói szolgáltató csoportok tagjaival készített interjúkra épül. Munkánk során segítségünkre voltak továbbá jegyzőkönyvek, beszámolók, vitairatok, az egyetemi, a helyi és az országos sajtó cikkei és interjúi, továbbá egyéb egyetemi kiadványok és felsőoktatási tanulmányok.

² Ezt a szakmai munkát jól mutatja be Palovecz János: *Magyar felsőoktatás helyzete Bp. OKI 1981*. Egyébiránt meg kell jegyeznünk, hogy a '80-as évek hallgatói aktivitása nem csak ún. szakmai körökben nyilvánult meg, sőt(!): ekkortájt erősödtek fel azok az alternatív társadalmi mozgalmak, klubok, társadalmi-politikai vagy kulturális orientáltságú körök, amelyekből szintén egy nagyon jelentős hallgatói elit került ki, és akiket szintén a rendszerváltás reformistái közé sorolhatunk. Más kérdés, hogy a későbbiekben hasonló politikai-gazdasági „ugródeszkává” vált ez a szerep is, mint azt a hallgatói mozgalmak esetében majd láthatjuk.

szcenárió szervezési-felügyeleti körülményei között) mindvégig megőrzött önrendelkezés-mintán alapult. Megjelentek a képzési, elhelyezkedési gondok is, az értelmiségi pályák telítődése miatt pedig élesebbé vált a verseny, növekedett a társadalmi visszaélések és összefonódások száma. Az egyetemi hallgatói tömegek is lassan a praktikus, középosztályi (polgári) értékek felé orientálódtak. A folyamatok nyilvánvalóvá tették, hogy ez az átalakulás nem mehet végbe szerep- és értékváltás nélkül. E folyamat során a fiatalok értékorientációi, cselekvési mintái egyre inkább eltérnek a hagyományos normáktól, vagyis egyre inkább saját maguk fogalmazzák meg mintáikat. Az új ifjúsági korszak legfontosabb jellemzője a nemzedéki szerveződés fontosságának felerősödése, vagyis az ifjúság autonómiájának nagyfokú növekedése lett. Az ifjúság mintakövetőből lassanként mintaadóvá is vált. „Először autodidakta, önálló módon hozták létre a felsőoktatási második gazdaság, „második társadalom”, „második egyetem” alaptéziseit: házi önképzőkörök, féllenzéki folyóiratok. Ezután a szamizdásokkal, a repülőegyetemi előadásokkal kapcsolatba kerülve próbálkoztak meg ama ismereteket megszerezni társadalmukról, amelyeket az első egyetemen nem szerezhetek meg.”³

A hallgatói mozgalom tehát több oldalról is erősödött: egyfelől volt egy kulturális, szakmai reformtörekvés, amely elsősorban a társadalom globális mozgolódásának visszhangjaként jelentkezett, másrészt létezett egyfajta egyetempolitikai reformigény, amelyet főként a végzős hallgatók, illetve a fiatal oktatók kezdeményeztek. Ez a hallgatói mozgalom első szakasza, amelyben a mozgalmi jelleg már párosul radikális lépésekkel, de ez a csoport még nem igazán szervezett, hiszen – mint az a szegedi hallgatói, oktatói interjúk alapján kitűnt – az évek alatt kialakult „második egyetem” belterjessé és függetlenné tette a hallgatói elitet.

A hallgatói képviselői rendszer⁴ megalakulása után még nem tudott kompetens politikát felmutatni. Az általa delegált képviselők az Egyetemi Tanácsban nem értették a nyelvezetet, nem ismerték a személyi összefüggéseket, idegenül mozogtak az Egyetemi Tanácsban, ellentétben a KISZ-szel. „[Nem politizáltunk okosan], nem találtuk meg a funkciókban a lényeges súlypontot.”⁵ Az 1985-ös oktatási törvény elfogadása – amelynek legnagyobb eredménye a KISZ mellett szerveződő hallgatói mozgalmak legalizálása lett – visszafordíthatatlanul utat engedett a hallgatói mozgalmak érdekképviseleti szervezetté válásához.

Az oktatási törvényen alapuló 1986-os miniszteri rendelet⁶ pedig már – a Szervezeti és Működési Szabályzatok (SZMSZ) kivételével – az összes intézményi-kari szabály-

³ Balog Iván: *Egyetemi hallgatói mozgalmak Szegeden a nyolcvanas években* (In: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság, Szeged, 1993. 24-25. p.*)

⁴ =HKR, másutt HKB (Hallgatói Képviselet Bizottság), HKT (Hallgatói Képviselet Testület), HÖT vagy HÖK (Hallgatói Önkormányzat)

⁵ Az ügy érdekében, beszélgetés Pikó Andrással, *Gondolat-jel Szeged, 1985/4. 20-26. p.*

⁶ A művelődési miniszter 24/1986. (VIII.31.) számú rendelete „A felsőoktatási intézményekben működő KISZ-szervezetek, továbbá a hallgatói közösségek és a hallgatói képviselők jogairól” szövege.

zat (ösztöndíj-, vizsga-, tanulmányi és fegyelmi ügyek) és a hallgatókat közvetlenül érintő oktatásszervezési intézkedések (vizsganapok, vizsgarend) esetében egyetértési joggal ruházta fel a hallgatói önkormányzatokat. A változások fő irányának elvét jól mutatja az a nagy jelentőségű miniszteri rendelet⁷ is, amely az intézményi tanácsokban egyharmados képviselőt biztosított a hallgatóknak. Az intézményi tanácsokban helyet foglaló hallgatói képviselői arány hagyománya innen eredeztethető. A képviselő szabályozása és mértéke a kilencvenes évek végére a hallgatói önkormányzatiság egyik legtöbbet vitatott tényezőjévé vált. Az országos HÖK-képviselői szervek (OFÉSZ, HÖKOSZ, HÖOK) a rendeleti szabályozásból a felsőoktatási törvényi szabályozásba átkerült tételt a magyarországi hallgatói mozgalom egyik alappillérenek tekintették és tekintik, melynek megtartásáért a törvényi háttér változásakor igen erős lobbytevékenységet fejtettek ki (1995-96, 1998-99).

Talán ez volt a legjelentősebb lépés a hallgatói mozgalmak történetében, amit nem csupán demokratikusan megillető jogként, hanem hatalomként is értelmezhetünk, hiszen a felsőoktatási intézmények vezetői tanácsaiban való részvétel nagy manipulációkra adott lehetőséget. Ugyanakkor a felsőoktatás-politika reformer képviselőinek (akik ekkor mind az intézményi, mind az állami tisztségekben kisebbségben voltak) szükségességnek mutatkozott az erős hallgatói támogatottság ki- és felhasználása, melyhez nélkülözhetetlen volt a politikai szereplővé vált (és egyébiránt a régi mintákat követő és emiatt a hallgatók között kevésbé hiteles) KISZ⁸ által az egyetemi-főiskolai diákéletből való kivonulás után keletkezett úrben még csak formálódó hallgatói szervezet alapjainak lerakása és megerősödésének támogatása. A reformerek a diák-szervezetek leendő – a törvény szava által is hivatalos – vezetőitől (az intézményi diákvezérek mint a diáktársak bizalma által kiemelt „hangadók”, „ötletadók” már korábban jelen voltak) bizton számíthattak a reformpolitika támogatására és – nélkülözhetetlen – hallgatói bázisának biztosítására. Nem hanyagolható el azonban az a történelmi tény sem, hogy a felsőoktatás vezetői (rektori, dékáni, professzori szinten, de állami hivatali szinten is) egyre többen kerültek ki az 1956-os forradalom előtt és alatt szerveződő és működő Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) egykori tagjai, szervezői, vezetői, vagy éppen ellenzői és lerombolói közül, akiknek élő emlékeik voltak a diákmozgalom önkéntes jellegéből adódó szellemi és erkölcsi erejéről, társadalmi támogatottságáról. Egyfajta természetes érték- és érdekkapcsolódás alakult ki tehát az egyetemi-egyetem-politikai reform oktató és hallgató képviselői között.⁹

⁷ A művelődési miniszter 20/1986. (VIII.31.) számú rendelete „A felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről” szöveg.

⁸ A KISZ utódszervezete, a DEMISZ a magyarországi politikai paletta ifjúságot képviselő szervezeteként, tényezőjeként definiálta helyzetét.

⁹ A MEFESZ 1956. október 16-án a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Auditorium Maximumában alakult meg. „Az egyetem akkori hallgatói spontán (ma úgy mondanánk: öntevékeny)

A mértéktesztést a világos párhuzamok okozták; hiszen ilyen hallgatói részvétellel a világ számos felsőoktatási rendszerében találkozhatott az érdeklődő. A rendszer logikájából következően azonban nem valódi jogokról volt szó. A hallgatói részvétel ezekben a tanácsokban inkább arra szolgált (szolgálhatott volna) egy magabiztos politikai vezetésnek, hogy potenciális szövetségeket szembeállítson egymással. S valóban: a felsőoktatás érdekeiért lobbyzó oktatói gárda az 1989-es fordulatot megelőzően soha nem használta fel a hallgatóságot szövetségesének¹⁰, amikor az alkufolyamatokban az irányító szervekre nyomást akart gyakorolni.

Ez azonban még egy kicsit későbbi történet, hisz valójában a mozgalomnak ekkor még ereje nem volt. A fordulat igazán csak a rendszerváltás éveiben következett be, amikor is egy új generáció vette át a stafétát új politikálási stílussal.

A hallgatói önkormányzati mozgalom közvetlen előzményeként értékelhető megmozdulás 1988. szeptember 28-án történt. A bölcsészkar hallgatói (és a hozzájuk csatlakozó oktatók) egynapos sztrájkjuk (mely ismét az „audmax”-ban volt) után levelet írtak a Művelődési Minisztériumhoz, melyben követelték a magyar felsőoktatás reformját. A szegedi megmozdulások tulajdonképpen egy aprócska ügy miatt kezdődtek: szeptember elején nyilvánvalóvá vált, hogy az ötödéves hallgatóknak a korábbinál kétszer több órát kell az utolsó évben hospitálniuk, hogy így tegyenek eleget a képzés követelményeinek. Ez volt az a csepp, amely az akkor már csiráiban létező, a KISZ-től független hallgatói érdekképviselőre arra ösztönözte, hogy cselekedjék. A zsúfolásig megtelt előadóteremben (1956 után) újra követelésként fogalmazódott meg az orosz nyelv mellett más nyelvek oktatása és a marxista gondolkodás mellett más gondolatkörök megismerésé-

gyűlésre jöttek össze a BTK Auditorium Maximumában, és elhatározták, hogy egy politikamentes szervezet, a MEFESZ-t (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége) hoznak létre. A következő, alakuló gyűlésükkor (1956. október 20.) a forradalmi hangulat oly magasra hágott, hogy a jelenlévő mintegy hatszáz hallgató (az egyetem akkori létszáma 3000 körül mozgott) tizenkét pontban követeléseket fogalmazott meg. A pontok között tanulmányi kérdések (mint az orosz nyelv tanítása egyeduralmának megszüntetése, vagy a zenei középiskola főiskolai rangra emelése) mellett diákszállás-építést, az orosz csapatok kivonását, a beszállítások megszüntetését és demokratikus változásokat sürgettek. A Szegedről induló mozgalomhoz (melynek Kiss Tamás, Lejtényi András és Gönczöl Dezső voltak vezetői) október 21. és 23. között az ország majd minden egyetemének hallgatósága csatlakozott, a műegyetemi tüntetés (23-án) a szegedi pontok fő csapásirányán szerveződött. A forradalom leverése utáni megtorlás (1957. április) a szegedi egyetemi élet képviselőit és a diákszervezet vezetőit is elérte, számos oktatót és hallgatót ítétek súlyos büntetésre.” www.sztehok.szeged.hu/bemut/ehoktort.php Ld. még Kiss Tamás: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged. Belvedere Meridionale, 2002

¹⁰ „Mivel a felnőtt értékrenddel már nem tudnak mit kezdeni [ti. a fiatalok – a szervezők], önmagukra vannak utalva, és ez az önmagukra utaltság sohasem volt igazán jó iskola. Az azonban mindig problémákhoz vezet, ha valamelyik korcsoport csak saját nemzedékén belül számíthat együttműködésre és az idősebb nemzedéktől egyre kevésbé.” Lengyel László: Társadalmi átalakulás és ifjúság. Belvedere Meridionale, Szeged, 1999

nek kívánsága is. A megmozdulás (melynek Pikó András V. éves hallgató volt a főszervezője) ezúttal is országos csatlakozásokat vont maga után¹¹, majd október 31-én a szegedi bölcsészek nyílt levelükben országos megmozdulásra szólították fel a többi egyetem és főiskola hallgatóit. 1989. május 6-án megalakult az Országos Felsőoktatási Érdekvédelmi Szövetség, az OFÉSZ, amely a rendszerváltoztatás egyik legjelentősebb támogatójává, és a magyar felsőoktatás reformjának katalizátorává vált.

A HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZAT

A rendszerváltáskor tehát már nyitva állt egy olyan részlegesen elismert, de arányában mindenképpen hatásos ereje a hallgatói mozgalomnak, amely akár nagypolitikai, akár egyetem-politikai szinten érzékelhető volt. Egy társadalmi reformmal és egy általános felsőoktatási struktúraváltással a forradalmi helyzet is adottá vált. Az 1990-es hallgatói megmozdulások országos méretűvé válása, de főként az azt követő egyetemi vezetőségváltások lehetővé tették, hogy a hallgatói mozgalom kinője mozgalmi szerepét, és a '80-as évek tapasztalataira épülve szervezett egységgé váljon. A '89 után létrejött politikai-gazdasági vákuumban ez a folyamat csak meddő akadályokba ütközhetett, hiszen a demokrácia és az állampolgári jogok égíse alatt számos társadalompolitikai csoportosulás látott napvilágot, amelyek mind az új rendszert igyekeztek legitimálni. Programjaik már nemcsak a polgári lét ontológiai magyarázatára hivatkoztak, de megoldásokkal álltak elő súlyos, „hűsbavágó” problémákra is. Így kaptak széles társadalmi visszhangot, és csak így lehettek részei annak az átalakulási folyamatnak, amelynek alapkövetelményénél már ők is legitim szervezetként vághattak szalagot.

A '80-as évek végén persze folytatódott az egyetemi rendszer átalakulása, illetve a társadalmi változásokkal párhuzamosan helyzetének átértékelődése is. A hallgatói létszám növekedésével és a piaci viszonyok felsőoktatásban történő előretörésével megnőtt a felsőoktatás társadalmi integrációjának a szerepe. A felsőoktatás többé már nem volt az elit bástyája, hanem tömegessé váló intézmény. Azoknak, akik itt megjelennek, más a társadalmi háttérük és a jövőndő társadalmi szerepük is. Megrendült és nehezen áttekinthetővé vált az oktatási rendszer. Képlékennyé váltak azok a társadalmi folyamatok, amelyek meghatározták, hogy mi az a tudástőke, amit igazán fel kell szívni.

Ma a közellét a piachoz, a kapcsolati tőke, és az, hogy földrajzilag hol vagyok ebben az országban, fontosabb tényező, mint az, hogy milyen szakmai tudással rendelkezem, így tehát az eladhatóság, illetve az „eladni” képessége vált a társadalmi értékek és a biztosabb egzisztencia hordozójává. Lengyel László szavaival élve: „Ma nem lehet tudni igazán – azon túlmenően, hogy valakinek az elítélés kell tartozni, s mindenki találhatja, hogy ki mitől tartozik oda –, hogy mi az elindító. Sem az oktatásban, sem a

¹¹ Pécsi Egyetem, október 4., Műegyetem, október 12.

társadalomban nem derült ki, hogy az individuális egyéni versengést vagy a szolidáris kisközösségi együttműködést kell-e díjazni.”¹²

Ilyen társadalmi helyzetben a hallgatói mozgalom, s vele együtt a kialakult hallgatói önkormányzatok szerepe is többdimenzióssá vált. Az önkormányzatok vizsgálata közben ez a szerepváltás nagyon nyilvánvalóvá tette azt a tézisünket, hogy a testületek képviselőinek magatartás- és cselekvésmintái megegyeznek az ifjúsági korszakváltás azonos folyamataival.

A szervezeti viselkedés a mozgalom kezdeti szakaszait tekintve még nyomon követhető, de az egyre inkább heterogénné váló felsőoktatással maga a hallgatói önkormányzat is heterogénné válik. 1994 után pedig már szinte lehetetlen bármilyen egységes társadalmi redisztribúciót nyomon követni ezekben a testületekben.

A JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM (JATE) HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZATA

A JATE Hallgatói Önkormányzatának története is ezen folyamatok függvényében értelmezhető. A képviselői magatartás- és cselekvésminták, valamint a felsőoktatásban betöltött szerepük alapján három korszak különíthető el, amely korszakok legtöbbször generációs váltást is tükröznek.

I. korszak: 1989/90-1993

Ebben az időszakban a Hallgatói Önkormányzat radikális egyetem, illetve – országos szinten – felsőoktatás-politikai küzdelmet folytatott, melynek révén jogilag, törvényi keretek közt is elérték a hallgatók 1/3-os egyetemi tanácsbeli képviselőségét. A HÖK tulajdonképpen ekkor lett ereje és hatalma csúcspontján, de ezzel a lépéssel megszűnt a lehetősége is az érdektelen hallgatói érdekképviselőségnek. A hatalomban helyet foglaló, abból részesülő önkormányzat egyértelműen (egyetem)politikai szervezetté, „politikacsinálóvá” vált. A korszak végét a felsőoktatási törvény létrejötte, vagyis egy legitimációs hatalmi küzdelem befejezése jelzi.

Az egyetemi szervezetek/hivatalok közötti helykereséssel, az egyetempolitikai pozícióharcra párhuzamosan a szervezetnek egy olyan infrastruktúrát kellett kialakítania, amelyben a működési feltételei is adottak lehettek. Ezt a kialakuló piacgazdaság lehetőségei tálcán kínálták a szervezetnek. Az egyetemen belüli autonómia, a hallgatói pénzek feletti rendelkezés joga, és a mögöttük álló, nagy létszámú hallgatói bázis azonban már nemcsak egy szükség kielégítésére adtak lehetőséget, hanem egy széleskörű szolgáltatási rendszer kiépítésére is. „Tulajdonosok akarunk lenni, mert ahol az egyetemisták a fogyasztók, ott nekik is kell élvezni a hasznot.” – jelentette ki ekkor a JATE HÖK Iroda akkori vezetője.¹³

¹² Társadalmi átalakulás és ifjúság. *Belvedere Meridionale*, Szeged, 1999

¹³ Interjú Majó Zoltánnal; *Szegedi Egyetem*, 1993. február 26.

Az érdekérvényesítés és a hallgatók ellátása tehát két külön feladattá vált, ami egy új, bürokratikus gépezetet is elindított.

II. korszak: 1993-1995/96

A hallgatói elit csoportjait, köztük elsősorban a hallgatói önkormányzatokat a piac és a politika nagyon heterogénné tette. A kialakult kettős struktúra – a szolgáltatói és az érdekképviseleti – nemcsak megosztotta a testületeket és a képviselőket, de életre keltett egy belső konfrontációt is. A testületek már megalakulásuk idején sem voltak egységesek, mégis közülük csak azok váltak igazán életképesé, amelyek ezt a látszatot tüzzel-vassal fenntartották. A szennyesek kiterítése – demokratikusan választott szervezetről van szó – e tekintetben nem befolyásolta kedvezően a legitim pozícióért küzdő, későbbi lobbypolitikát folytató szövetség kisgyermekkorát, hiszen alkalmat adott a vele szemben álló feleknek, hogy megosztottá tegyen egy olyan szervezetet, amely szakszervezeti jellegénél fogva csakis egységesen tudja az erejét érvényesíteni.

A szolgáltatói és az érdekképviseleti szféra kezdetben nem vált külön, de minden korszakváltással új szervezetek jöttek létre, amelyek nemritkán ugyanazon hallgatókból tevődtek össze.

III. korszak: 1996-2000

A '95-ös tandíj elleni demonstráció kimenetele jelentősen meggyengítette a hallgatói önkormányzatok pozícióit, ami azóta is egyre csökkenő hatalmi koncentrációban nyilvánul meg. A heterogén testületi összetétel, illetve a különböző képviselői magatartások egyre látványosabb elkülönülése csak felgyorsította ezt a folyamatot. A HÖK – legalábbis intézményi szinten, tisztviselőiben, képviselői csoportjaiban – már nem volt az az egységes szövetség,¹⁴ amelyen keresztül hatásos érdekérvényesítést lehetett volna megvalósítani, a hallgatói tömegek sem álltak már egyhangúan mögötte.

A JATE HÖK ezekben az években a hallgatók és az egyetem vezetésének szemében is egy pusztán adminisztratív gépezetté vált, amelynek elemei: a tanulmányi osztály-jelleg, mely funkciójában az TO-któl átvállalt hivatali-ügyviteli feladatokban, egy gazdasági hivatal-jelleg, mely a pénzügyi és számlaügyintézésben, illetve egy a tartalmában kiüresedő (a gyökerektől távolodó, és mozgalmi-amatőr jellegét fokozatosan elvesztő), ám a felsőoktatási törvény keretei között hangsúlyosan létező elegyenben élt tovább.

Erre a korszakra leginkább a HÖK útkeresése jellemző. Tapogatózás minden irányban, ahol a hallgatói képviseletnek még súlya lehet, és ezt még meg lehet tartani.

Akik a hallgatói önkormányzat tagjai voltak az első időszakban (1989-1993), azok olyan kapcsolati tőkére tettek szert gazdasági és politikai területen egyaránt, hogy a

¹⁴ A népi nyelvi lelemény Ravasz Lászlónak tulajdonítja azt a szólásmondást, mely a legjobban szemlélteti ezt a helyzetet: „A lövészárkokban sokkal kevesebb a felekezeti harc, mint a jól fűtött dolgozószobákban”.

későbbiekben – vagyis a harmadik korszakban – már ők segédkeztek a szolgáltatói és az érdekképviseleti-politikai szféra elkülönítésében. Ugyanaz volt a csapat, csak felosztott struktúrában. Ez – ha úgy tetszik – egyfajta biztonsági megoldásként szolgált, hiszen az érdekképviselet választási esélyei mindig sokkal labilisabbak, mint egy meggyökeresedett, intézményesült gazdasági elité, főként, ha az politikai kapcsolatokat is tudhat maga mögött.¹⁵

A kilencvenes évek végén a JATE Hallgatói Önkormányzataiban elmélyülni látszó válság kezelését, a szegedi hallgatói mozgalom meg- és felújulását a felsőoktatás-politikai akarat, az integrációs retorika és törekvések, valamint a törvényi szabályozás elmozdulási irányai következtében létrejött, intézményközi Universitas HÖK (tiszán konzultatív testület, 1996-1998), SZFSZ HÖK¹⁶ (integráció-előkészítő szövetségi testület, 1999-2000) majd a Szegedi Tudományegyetem HÖK létrejöttétől várták mind a hiteltesztés tüneteivel a mindennapokban érintkező képviselők, mind az ilyenformán képviselők nélkül maradt hallgatói csoportok is.

A JUHÁSZ GYULA TANÁRKÉPZŐ FŐISKOLA (JGYTF) HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZATA

A tanárképzős hallgatók igazodva a változó, változni készülő világhoz, 1988-ban új szervezetet hoztak létre az intézmény falai között érdekeik megjelenítése céljából, a Hallgatói Képviselő Tanácsot (HKT). Indulásképpen fontos teendő volt a legitimitás biztosítása, ezért a HKT felhívásokat küldött a tanszékekre, elősegítendő a tagválasztást. Tehát a hallgatók választottak maguk közül az átlagnál érdeklődőbb hallgatókat. „Az önszerveződés jellegzetes kifejeződése volt, hogy a történelem tanszék akkori vezetője úgy gondolta, hogy jót tenne a tanszéknek (is), ha hallgatói bekapcsolódnának a mozgolódásba. Mivel a kezdet kezdetén még nem százalékos alapon ment a részvétel, hanem aki elment, az szavazott, ezért a tanszékvezető „hívó szavára” sok történelem szakos hallgató vett részt a szavazáson.”¹⁷ A friss hallgatói képviselőt, az 1988/89-es tanévben első éves történelem-magyar szakos hallgatót, Annus Gábort közfelkiáltással, ellenszavazat nélkül választották elnökké.

I. korszak: 1988-1991

Az első HKT elnök elődje még a KISZ-titkár volt, aki (mint minden KISZ-tisztviselő) „választott” tisztviselőnek számított, az állampárti politikai háttér végett nagyobb

¹⁵ Ez vonatkozhat akár az egyetem-politikai, akár a nagypolitikai színtérre is. A szegedi HÖK-vezetők jelentős része az idők során egyre inkább az országos vezetésben is képviseltette magát, sőt meghatározó szerepet játszott. (Pikó András, Várnagy József, Skultéty Tamás, Jaczkovics László, Majó Zoltán)

¹⁶ A Szegedi Felsőoktatási Szövetség Hallgatói Önkormányzata

¹⁷ Annus Gábor, 1998

súllyal vett részt a főiskola vezetésének munkájában, de a hallgatók körében vett legitimitása nem volt mérhető a valóban választott elnökével. Ennek ellenére a kezdeti időkben nem volt a HKT elnöki, sőt tisztviselői funkcióknak akkora rangja, mint a „kiszés” tisztségviselőknek. Más volt a szerep, más a légkör. A tisztségviselőknek tartalommal kellett megtölteni a formát. Ki kellett találniuk a szerepeket. A legnagyobb feladat az volt, hogy meg kellett teremteni az anyagi és szellemi függetlenséget. Nem volt már KISZ, eltűnt a korábbi pénzforrás, nem léteztek az addigi szervezeti keretek, nem volt kire támaszkodni. A hallgatók részére nyújtott központi támogatási keret a főiskola kezelésében maradt, ilyen körülmények között – a JATE HÖK tisztségviselőihez hasonlóan – az első nagy tettként tekintettek az önálló Hallgatói Iroda létrehozására. Az előző fejezetben kifejtett érték- és érdekkapcsolódás, illetve érdekkiegyenlítődség okán az intézményi vezetéssel konfrontáció nem volt.¹⁸ Az Annus Gábor által vezetett HKT, majd Hallgatói Önkormányzat (1991-től HÖK) mindent a teljes semmiből épített fel, példa nem állt előtte.

II. korszak: 1991-1994

A második elnök Skultéty Tamás volt, aki – mint egy, a főiskolai magazinnak adott interjúban említi – előbb tüntetett, mint tanult, hiszen első évfolyamos korában szeptemberben mindjárt egy, az akkori kultuszminiszter elleni tüntetés kellős közepén találta magát. Másodéves korában máris megválasztották elnöknek – a főigazgató által kiírt összhallgatói szavazással, több mint ezer szavazattal. Ez a tömegbázis nagyon nagy politikai háttérrel adott a HÖK-nek. Akkor még sokan megkérdőjelezték a hőkösök hivatali létét, nagyon sok tanár nem fogadta el azt, hogy a hallgatók ugyanúgy szavaznak és beleszólnak az őket érdeklő és érintő ügyekbe, mint ők. Az 1991-92-es tanév az alkotásé volt a HÖK életében. Ekkor írták a ma is használt belső szabályzatokat, a Tanulmányi és Vizsgaszabályzatot, elérték, hogy az előadásokra nem volt kötelező bejárni¹⁹, maximálták az egy félévben kiírható vizsgák számát, szabályozták a nyelvtanítás és a testnevelés kérdését. A Kovács József által vezetett (1992-ben alakult) HÖK kitűnt harcosságával, és megalkuvást nem tűrve helyezte a hangsúlyt az érdekképviseletre, időnként kiélezve ezzel a viszonyt a HÖK és az intézmény között.

¹⁸ „A legfontosabb feladat az iroda kialakítása, a korszerű munkakörülmények megteremtése volt. Számítógépet, faxot kellett szerezni, telefonvonalat bevezettetni. Elindult a hallgatói újság, a TŰ – volt is vita belőle, hogy a lap mennyire tartozik az önkormányzathoz, és mennyire szuverén. Ez természetesen a demokrácia minden vitájának és veszekedésének jellegzetességével együtt járt. A fő feladat – a hallgatói képviselők és bizottságok összefogása, azok koordinálása – sikerült: létrejött a tanulmányi bizottság, a szociális bizottság osztotta szét az ösztöndíjakat.” Juhász Gyula Tanárképző Főiskola – Tanszék- és Intézménytörténet. Szeged, 1999

¹⁹ Érvrendszerük e kérdésben azon alapult, hogy a szabad oktatóválasztás és az oktatók véleményezése hiányában a hallgatók „jelen nem létükkel” jeleznek vissza az oktatóknak.

III. korszak: 1994-1999

A harmadik korszakban a hallgatói önkormányzat szolgáltató funkciója erősödött. Az 1994/95-ös tanévben az elnöki pozíciót a technika-biológia szakos Főrész Anikó töltötte be. Az ő érdeme volt a Gólyatábor feltámasztása és a tanszéki terepgyakorlatok támogatási rendszerének intézményspecifikus kidolgozása, mely által a növekvő utazási költségeket a hallgatói önkormányzat saját kereteiből kiegyenlíti. Az őt követő Telek István elnökségének egy évére rányomták bélyegüket a Bokros-csomag bevezetése körüli viharos események. Tüntetés tüntetést követett előbb Szegeden, majd a Parlament előtt, a megszorító intézkedések és a tandíj ellen való tiltakozó hallgatói demonstrációk megszervezése közelebb hozta egymáshoz a különböző intézmények hallgatóit, így törvényszerűen a HÖK-öket is. A szegedi demonstrációk leginkább megmozgatott résztvevői a tanárképzős hallgatók voltak, s ez erőt és legitimitást adott a HÖK további működéséhez. Nagy eredmény volt az intézményi (ma: kari) Gólyabál rangos kulturális eseménnyé tétele. Az intézményi klub ezen időszakban vált szegedi viszonylatban is népszerű kulturális közösségi terré. A sorrendben következő ciklus (1996-99) már más jellegű igényeknek és elvárásoknak kellett, hogy megfeleljen. A tüntetések ideje lejárt, politikai megegyezés született a tandíj és költségtérítés bevezetéséről, a hallgatói cél a méltányos díjmegállapítás lett. Újdonság volt a HÖK szolgáltatói szerepkörben való megjelenése. Ilyen, a valós igényeket kielégítő szolgáltatásá vált a Hallgatói Bolt, a Diákszolgáltató Központ, az olcsó fénymásolási lehetőség megteremtése és a Főiskolások a Szegedi Universitasban Alapítvány közhasznú szervezet (1996) létrehozása a hallgatók alapítványi támogatása céljából, valamint 1997-ben került először megrendezésre a több ezer résztvevős Juhász Gyula Napok fesztivál.

IV. korszak 1999-2000

A JGYTF HÖK önálló működésének utolsó korszaka az egyetemi integráció előkészítésével és támogatásával mint fő iránnyal indult. A képviselők fontos tényezőként tartották szem előtt, hogy szervezettségében erősnek és összetartásban megingathatatlannak tűnő testületként²⁰ tagozódjanak be a szegedi egyetembe, mely alaphelyzet lehetőséget teremthet egy későbbi integrált intézményen, illetve HÖK-ön belüli mértékadó szerep kivívására. Döbör András hivatalba lépése (1999) óta a kialakult érdekképviseleti és kultúrateremtő hagyományok megőrzése, a kifulladás látszó hallgatói aktivitás felélénkítése (a hallgatói önkormányzatnak a hallgatókhoz való visszavezetése) és a szegedi integrációban való markáns érdekképviselet lett a cél.

²⁰ „A kommunikációs stratégia erős, folyamatos, többszoros (két diáklap, diák-televízióadás, országos és helyi írott sajtó), és a leendő egyetem minden szintjét megcélzó (főiskolai vezetés és oktatók, külső oktatók, főiskolai hallgatók, egyetemi vezetők, egyetemi hallgatók) volt. A kampány működtetését a HÖK kulturális, pályázati, majd sportreferensei végezték, a HÖK elnöke a koordinálói szerepet látta el és a hagyományos érdekképviseletre koncentrált (fórumok, diákgyűlések, szakestek, interjúk). Nagy Zoltán Péter (a kari HÖK elnöke 2002-) elmondása, 2002.

SZEGEDI HALLGATÓK AZ ORSZÁGOS HALLGATÓI KÉPVISELETBEN

Az országos képviseletben egy kicsit más a helyzet. A szolgáltatói szféra jelenléte itt már nem irány, hanem szükséges kellék, sőt, fontos stratégiai pont. A szervezetben belüli konfrontációk már csak az önkormányzatok közti pozícióharcaként jelentkeztek.

Míg kezdetben az intézményi autonómia és hallgatói jogok kivívása volt a cél, ennek elérésével az érdekképviseletek átmentek olyan politikai szervezetekké, amely az országos képviseletén keresztül az egyetlen ütközőpont lehet a kormányzat és a felsőoktatási intézmények között, ami magával vonta a hallgatók esetleges pártpolitikai szerepvállalását is a testületekben.²¹ Ez egy létező dolog és közel sem újkeletű. A hallgatói tömegbázis mind politikai, mind gazdasági irányban megadta a testületek, és ezzel együtt kezdeményezéseik, céljaik legitimitását, irányítási monopóliumát. Később ezt a monopol helyzetet kinőtték a szervezet vezetői és már tudatos karrierizmussal törekedtek minél szélesebb körben érvényesíteni kapcsolataikat. Ez elsősorban helyi, illetve intézményi szinten jelentkezett leggyakrabban.

Természetesen ez a tendencia sem volt általános, de tény, hogy az önkormányzatok vezetői – s erről maguk is így vélekednek – egyfajta vezetői gyakorlatot, kapcsolati tőkét, és gyakorlati jártasságot szereztek, amit az országos vezetés által szervezett vezetőképző rendezvényeken tudatosan is alakítottak. Nemcsak politikailag váltak képzetűté, hanem a HÖK-ös szolgáltató-rendszerek kialakulásával, kialakításával gazdaságilag is versenyképesek lehettek bármely középszintű piacon.

Az országos képviseletben már régiós küzdelmekről is szó van, mert a HÖÖK, mint politikai hatalommal bíró szervezet egyfajta lobbyszervezeti, pressure group-stratégiát is folytat, s e képviseleten belül valószínűtlen az, hogy mind a közel kétszáz hallgatói önkormányzat, amelyik képviselteti magát az országos testületekben (a legmagasabb döntéshozó fórumban: a Közgyűlésben, illetve a politikai stratégiai testületben: a Választmányban), részesülhet annak eredményéből.

EGYETEMI INTEGRÁCIÓ ÉS HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZAT – EGY ÚJ KORSZAK

A hallgatói önkormányzatok jelenleg egyfajta lebegési stádiumban vannak, amelyet egyfelől egy stratégiai (a jövő elmozdulási irányait vizsgáló), másfelől pedig egyfajta lételméleti kérdéseket felvető (a múlt, a gyökerek feldolgozásából általános alapokat megteremtő és misztifikáló) kiutkeresés jellemez. Ez a légüres tér a rendszerváltáskor volt korábban érzékelhető. Az integrációval megindult felsőoktatási struktúraváltás hasonló helyzetet teremtett, ami a felsőoktatás minden résztvevőjére hat.

²¹ A HÖÖK a testület elnöksége által a következő legfontosabb bizottságokban, szakmai és költségvetési testületekben is képviselteti magát: Rectori Konferencia, Felsőoktatási Tudományos Tanács, Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Közalapítvány, Esélyt a tanulásra Közalapítvány, Gyermek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács, Felsőoktatási Érdekegyeztető Tanács.

A hallgatók többsége még nem tudja, hogy milyen egyetemre jár. Az integráció lát-szólag nem zavarta meg őket, hiszen a változás körülményei és lehetőségei nem tisztá-zottak számukra. Az új egyetemi struktúrába helyezett szerepük sokkal több ponton tette őket döntési pozícióba. A felsőoktatás irányváltása természetesen nem, vagy nem csak önmagától függő folyamat, hiszen a változás, ami először lefelé hat, vagyis a köz-zépiskolák és általános iskolák felé, az később, amikor már az irányváltás ezekben az intézményekben is bekövetkezik, meg fogja határozni az integrált egyetemek hallgatói összetételét társadalmi és tudásminőségi szinten is. Jóllehet ez nem újkeletű folyamat, hiszen az oktatási rendszer logikája ezt a hatást mindig megköveteli, mégis radikáli-sabb lesz, hiszen most tudatos és erős a beavatkozás, amit elsősorban a piaci viszonyok határoznak majd meg. A változás több szinten zajlik. Kialakult már például az elit is-kolák rendszere, mely az állami, hagyományos intézmények mellett a magánszférában jön létre, és amely a piaci változásokra és igényekre kevésbé, vagy csak lassan reagáló állami intézményeket e tekintetben is²² versenyhelyzetbe hozza. Ez magával hozza a mobilitási folyamatok leegyszerűsítését is. A tudástőkét ezekben az iskolákban egy-részt már a piac, másrészt a felsőoktatás elvárásai, a bejutás esélyei határozzák meg.

A felsőoktatási integráció ma nyugati mintára épül, s ez nem hoz zökkenőmentes átalakulást. Az oktató-hallgató arány megnövelését a magyar oktatási rendszer még nem képes teljesen befogadni, hiszen az infrastrukturális háttér nem adott rá. Nincse-nek meg a megfelelő eszközök egy tömegessé váló felsőoktatási szféra minőségi műkö-déséhez, és az oktatási tevékenység, hagyomány is éles különbségeket mutat.

Ma észrevehető az oktatás elszemélytelenedése, funkció-centrikussá válása. Meg-szűnik az a belső kontaktus tanár és diák között, ami a folyamat kvalitását is meghatá-rozta. Persze a bekerülő is észreveszik az egymás közti különbségeket. A felvételi rend-szer addig nem lehet igazán működőképes és minőségi alapokon álló, amíg a normatív támogatási rendszer határozza meg egy egyetem gazdasági stabilitását. A felvételi rend-szer ma sokkal inkább hallgató-csalogató (ld: mentességek, többletpontok..stb.), ami megint nagy hatással lesz a tömegesedési folyamatokra. Megoldásként szolgálhat talán a kiegészítő képzések rendszere, ami jelentős bevételt hozna az egyetemeknek.

Létezik azonban már egy olyan igény is, amit az előbbieken a hallgatók döntési szerepvállalásának növekedéseként fogalmaztunk meg. A hallgató (a leendő hallgató) ugyanis egyre inkább „lábbal szavaz”. Vagyis ha megadják neki a tanárválasztás jogát, akkor önmaga dönti el, hogy milyen oktatásban szeretne részesülni. Jóllehet ez a dön-tési mechanizmus ma még az ösztöndíj irányába tereli a hallgatók egy részét, s így azo-kat a tanárokat választják, akinél könnyebben kapnak jó érdemjegyet, létezik azonban

²² A magánintézmények versenyelőnye elsősorban a gyakorlatorientált képzések (melyek bizonyos szakmákban meghatározzák a diplomapiacra való jobb helyzetet) terén, a speciális, új tudományrészek szakképzései (az akadémiai szintre még nem emelt modern képzések) terén, és az oktatási külső-belső környezet szervezetsége terén (a hallgatók kiszolgálása, informálása, modern oktatási segédanyagok, jól tervezhető távoktatási forma) jelentkezhet.

már egy erősen funkcionális szemlélet is, ami egyértelműen a minőségi tudás megszerzésére irányul. Így a hallgató lassan megköveteli oktatójától a minőséget, mert a diplomások munkaerő-piaci helyzete a felsőoktatás tömegesedésével új elvárásokat támaszt, amit csak a megszerzett tudástőkével lehet irányítani. A piac egyre inkább a diploma mögötti tudásra vevő. A hallgatók tehát nem érdekeltek egy-egy tanszék megszűnésének megakadályozásában, ha az nem életképes. Az egyetemek képzési rendszerre tehát alighanem csak ideig-óráig tartható normatív gazdasági alapokon. Előbb-utóbb nem csak a bejutás esélyei, vagy az egyetemi szolgáltató rendszerek PR tevékenysége fogja meghatározni a hallgatói létszámot és a hallgatók minőségi eloszlását az egyetemeken.

A hallgatók ilyen irányú elmozdulása szükségessé teszi egy olyan képviselői rendszer felállítását is, amely elsősorban ezekre a lehetőségekre helyezi a hangsúlyt.

Az egyetemi integráció évtizedek óta a legnagyobb fordulópontra jelenti a magyar felsőoktatásban. Ez a változás a mai lebegő stádiumban, amikor a rendszer keretei, működési feltételei még kialakulóban vannak, kétirányú fejlődést generálhat. Vagy tönkreteszi a rendszert, vagy megalkotja. Ilyen helyzetben mindig fennáll a lehetősége annak, hogy a felsőoktatásban résztvevők nem élnek a lehetőséggel, hanem felélik azokat.

A hallgatók, s képviselőjükben a hallgatói önkormányzat most nagyobb szerepet kaphat ebben a folyamatban. Az önkormányzat kicsikarhatja a kvalitatív oktatást és oktatás-irányítást. Amint a diákoknak a minőségre lesz szükségük, maguktól kitermelik azt a közeget, ami szervezheti, befolyásolhatja ezeket a folyamatokat. Ha kialakul a hallgatói önkormányzat tudatos irányvonala, akkor léte áteshet a labilis, sokak által csupán adminisztrációs szükségleteket kielégítő szerepvállalás bukfencén, és új lehetőségeket, célokat, s ezáltal új rendszert is építhet.

A karrierirodák, a hallgatói szolgáltató rendszerek irányvonala ma még sok tekintetben a benne résztvevő hallgatók karrierépítésén alapulnak, de látszik azonban, hogy szükséges feladatokat látnak el. A hallgatói csoportok szerepének letisztulásával kialakulhat egy kooperatív rendszer, ami csak akkor működőképes, ha az integráción belül egységesen működik, ha megtalálják azokat a pontokat, ahol egységesen léphetnek fel, hiszen az egyetemi struktúra megváltozásával még inkább előtérbe került az egységes erővonal kialakítása.

Lehetőség nyílik arra, hogy a hallgatói önkormányzatok, a hallgatói adminisztrációt ellátó hallgatói irodák és a hallgatói szolgáltató rendszerek (karrierirodák, Kht.-k, alapítványok) egységes rendszerben működhessenek az egyetemi rendszertől függetlenül, de élesen befolyásolva azt. Az önkormányzatok szerepe lesz a jövőben, hogy ezt a dimenziót kialakítsák és életben tartásuk, hiszen a gazdasági vonalon egyre erősödő szolgáltatói rendszerek segíthetik a gazdaságilag instabil öntevékeny egyetemi csoportokat, hallgatói kezdeményezéseket (tanulmányi tanácsadás, lelkeség-szolgálat, stb.). Amíg ez a kooperáció nem valósul meg, addig képlékeny és ingoványos talajon álló szervezetekről beszélhetünk mind gazdasági, mind egyetem-politikai, mind adminisztrációs téren.

Az integrált egyetem egyre inkább egyfajta nagyvállalattá válik, amelyben a piaci szempontok irgalmatlanul meghatározzák a működési feltételeket az effektív létezés szintjén, a fejlődés lehetőségeinek szintjén, és – a minőségi elvárások hatásával – egzisztenciális szinten is.

ÖSSZEFOGLALVA

A hallgatói mozgalom nagykorúvá válása az 1993. évi felsőoktatásról szóló LXXX törvény elfogadásával nyert teret. Ez a „felnőttkor” azonban amellest, hogy törvényileg szabályozott kereteket teremtett, egyfajta aranykalitkába is zárta a diákszervezetet, mely csillogása elhomályosította, a szabályrendszer pedig megdermesztette a tömegmozgalmi (radikális) múltat.

A törvény kimondta a hallgatók önrendelkezéshez és érdekképviselet működéséhez való jogát, alapot teremtett a demokratikus érdekképviselet működéséhez. A hallgatói mozgalom ebben az időszakban a formálódás időszakát lezárta és országos szervein keresztül is hatáskörében partnerré lett a felsőoktatás reformfolyamatának.

Miközben a hallgatói önkormányzatiság hivatali (infrastrukturális és kubatúra) hátterének megerősítése zajlott, a mozgalom (az elsősorban a benne dolgozók által megfogalmazott, de mindenképpen) változó igényeknek megfelelően új szemléletmódot épített ki. A hallgatók részére nyújtott szolgáltatások első csirái ekkor alakultak ki (HÖK-ök kezelésében levő egyetemi és főiskolai klubok, fénymásolási szolgáltatások).

Az 1995 és '96-os évek a tandíjról szóló kormányrendeletek válaszkérdéseire által határozódtak meg, mely egyfelől visszatalálást jelentett a mozgalmi múlt hagyományaihoz, másrészt a demonstráció rendeleti szabályozásba való torkollása (vége, eredménye) ugyanennek a komplementumát mutatta a „jogászoktól idegenkedő” diákoknak, akik távolodni kezdtek a vezetőktől, a szervezettől. A mozgalom e szakasza a szabályzatalkotás szóval jellemezhető.

Eközben (1996-1998) a hallgatói kezelt keretek (hallgatói normatíva) felosztása mellett a hallgatói (pénz)ügyekből mind többet magára vállaló hallgatói önkormányzatok sajátos kettősségnek lettek a rabjai. Egyfelől a pénzügyi lebonyolításból a tanulmányi osztályok és a gazdasági hivatalok mellé bemozdultak HÖK-ök, mivel az ügykezeléssel hivatalizálódtak és ezzel az intézmények vezetése felé megerősödtek, másfelől, éppen a „hivatallá” válás okán folyamatos népszerűség- és bázisvesztésnek tettek ki magukat. A hallgatói önkormányzatok az ekkor általánosan elfogadott hallgatói vélekedés szerint túlvállalták magukat, hivatallá lettek és ezzel eltávolodtak az érdekképviselettől (a szakszervezeti funkciótól), tehát eredeti feladatuktól. E szakasz a viharok időszaka volt.

A felsőoktatás integrációs folyamatával párhuzamosan alakult felsőoktatási szövetségek és a 2000. január 1-jével megalakult integrált egyetemek és főiskolák hallgatói önkormányzatai egyfelől az alapokhoz szándékoztak visszanyúlni (tömegrendezvé-

nyek, fórumok, viták, aktív kommunikáció), másfelől (a szolgáltatásokban és a pénzügyi számviteli rendszerekben) a szakmaiság és professzionalitás irányába mozdultak (a pénzügyek kezelését leválasztották a szervezetekről, a diákszolgáltatásokra létrejöttek a hallgatói Kht.-k, akik kizárólag az egyetemeken belüli szolgáltatások terén mozogtak). A képviselők az 1999-es év közepén-végén úgy látták (erről majd' mindegyik diák-sajtóorgánum cikkezett), hogy szükséges a HÖK-ökről élő kép lerombolása és egy új kép felépítése.

A 2000-2001-ben kezdődött, de a napjainkban is zajló szakasz az újraformálódás, újralkotás szavakkal jellemezhető, mely egy hármas egységbe vonja, de ugyanakkor szegmentálja is a szervezetet. Az első az *érdekképviseleti* tér vagy funkció, mely szakszervezet-jellegű mozgásteret használ. A második az *igazgatási* funkció, mely az önkormányzati-szervező jellegben ölt testet. A harmadik a *gazdálkodó* funkció, mely a vállalkozói (vállalkozási) térben működik.

A mozgalom mai tisztségviselői ezen elváló „divíziókban” teljesítik ki önmagukat, akik harsányan képviselik a hallgatótársak (vélt vagy valós) érdekeit, akik rendezvényeket (fesztiválokat, sportversenyeket) szerveznek, akik pedig a diákszolgáltatások, diák vállalkozások terén mozognak, s az ezen keretek között megszerzett ismereteket és ismeretségeket, mint egyfajta kulturális és kapcsolati tőkét gyűjtve-raktározva készülnek a diplomapiacra való komoly versenyre.

A szegmensek (divíziók) közötti információcsere és együttműködés terei a hallgatói önkormányzati irodák, melyeket még a kilencvenes évek elején harcoltak ki az akkori mozgalmárok.

A szegmensek mai tisztségviselői (de általában: dolgozói) karriertervezésük, életpálya-tervezésük szempontjából ily módon már a felsőoktatási szervezeti keret legelején elindulnak a politikai, a közigazgatási, és a pénzügyi pályorientációk útján. És egyre nagyobb tudatossággal teszik ezt.

Az új évezred fentiek szerint megoszló hallgatói mozgalmá minden bizonnyal egy sajátos rekrutáció alapján frissül fel, melyben a társadalmi redisztribúció, illetve egyfajta hallgatói elit reprodukció vizsgálata új irányokat nyithat az ifjúsági szervezetek kutatásában.

A felsőoktatás-politika rendszerváltás utáni folyamataival párhuzamosan a hallgatói mozgalom, illetve létrejött önkormányzati szervezetei politikai-gazdasági pozícióba kerültek. A hallgatók politikai cselekvésmintái egyre radikálisabb érdekképviseleti, majd később piacgazdasági folyamatokat erősítettek, egyfelől a hallgatói létszám megnövekedésével, másfelől pedig a piaci viszonyok felsőoktatásban történő előretörésével. A mozgalom kialakulását és későbbi folyamatait, valamint a képviselői magatartásmintákat az említettekén kívül a hallgatói értékorientáció változása és az ezen belüli új értelmiségi szerepvállalás is befolyásolta. A hallgatói elit csoportjait, köztük elsősorban a hallgatói önkormányzatokat a piac és a politika nagyon heterogénné tette. A kialakult hármas struktúra – az érdekképviseleti, a szolgáltatói és az adminisztrációs struktúra – nemcsak megosztotta a testületeket és a képviselőket, de életre kel-

tett egy belső konfrontációt is. A hallgatói önkormányzatok csakúgy, mint az egységes univerzitasok, egyfajta lebegő stádiumban vannak, amelyet egy ontológiai útkeresés is jellemez. Ez az átalakulás jelentős veszélyekkel is jár, melynek gyökere a teljes körű szabályozás hiánya és az, hogy a magyarországi felsőoktatási tér (és annak jogi háttere) rendkívül heterogén. Hosszú távon ez az időszak (a XXI. század első éveit, a bolognai folyamat kezdete, az európai felsőoktatási tér határainak megerősödése) az, amely meghatározza mind a magyarországi hallgatói mozgalom, szegedi hallgatói önkormányzat szerepét (egy más alapokról indult, máshová jutott európai ifjúsági-hallgatói mozgalmi rendszer elemeként), mind pedig az integrált egyetemek súlyát, lehetőségeit és jövőjét akár hazai, akár nemzetközi szinten.

A CIGÁNYOKKAL KAPCSOLATOS TÁRSADALMI TÁVOLSÁG MÉRTÉKE A SZEGEDI KÖZÉPISKOLÁS FIATALOK KÖRÉBEN (Szűcs Norbert)

Az alábbi tanulmányban a szegedi középiskolás fiatalok cigányokkal kapcsolatos attitűdjeit vizsgálom, a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke által Ifjúság 2001 (N=1034) és Szeged 2001 (N=1171) címmel felvett reprezentatív felmérések adatai alapján.

Elsősorban a társadalmi távolság-skálákat elemzem, ugyanis mindkét kérdőívben szerepelt a Bogardus-skála egy-egy módosított változata. Ezen attitűdskálák megmutatják a válaszadó vonatkoztatási csoportja és a különféle külsoportok közötti társadalmi távolságot aszerint, hogy mely típusú interakciót fogadná el a kérdezett a külsoport egy tagjával szemben.

A két felmérés során alkalmazott skála nem teljes mértékben ugyanaz, hiszen a felnőtt korú lakosság vizsgálatára készült Szeged 2001 több etnikai csoportot sorolt fel, mint a középiskolás diákok körében felvett Ifjúság 2001. A diákok életkori sajátosságainak megfelelően az állítások egy része is különbözött,¹ de a tendenciák összehasonlíthatóak a felnőttek körében tapasztalható eredményekkel. A cigányokkal (romákkal)² kapcsolatos attitűdökre mindkét felmérés rákérdezett.

Szegeden az országos átlagnál (4,5-4,7 %)³ jóval alacsonyabb a cigány lakosság aránya, különböző statisztikák alapján 0,6-1,3 % közé tehető.⁴ A Szeged 2001 adatai szerint a válaszadók 1,6 százaléka volt cigány származású, s további 1,5 százalékról a kérdezőbiztosok nem tudták egyértelműen eldönteni, hogy cigány származású-e.⁵

¹ A könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért az Ifjúság 2001 kérdőívben szereplő állítások kódszámainak sorrendjét felcseréltem. (Tehát a kérdésben a „családomba fogadnám” állítás 1-es kódszámon szerepelt, de a statisztikai számításoknál már a Szeged 2001 mintájára 6-os kódot rendeltem hozzá.)

² A dolgozatban tudatosan és következetesen a „cigány” kifejezést használom e kisebbségi csoport megjelölésére, a véleményem szerint kirekesztő és eufemizáló „roma” kifejezés helyett. Az elmúlt évtizedben a köznyelvben a „politikai korrektség” jegyében e megjelölés használata terjedt el, elvetve a pejoratívnak érzett „cigány” szót. Ez helytelen, egyrészt azért, mert a „rom” szót csak az oláh cigányok használják önmegjelölésként, másrészt pedig nem a kifejezést, hanem a hozzá kapcsolódó asszociációkat kell megváltoztatni, a sztereotíp gondolkodást, az előítéletes, diszkriminatív magatartást kell a többségi társadalom tagjainak elvetni.

³ Kertesi-Kézdi 1998. 96. p.

⁴ 1990. évi népszámlálás: 0,6 %; 1992. évi becslés: 1,3 %; CIKOB összeírás: 0,8 %. Kertesi-Kézdi 1998. 353. p.

⁵ Az etnikai besorolást a lekérdezés után a kérdezőbiztosok végzeték. A „Kemény-iskola” követői bírálják ezt az eljárást, egyrészt etikai alapon, másrészt módszertani megfontolásból, mert véleményük szerint a szubjektív megítélés miatt igen nagy a torzítások lehetősége. Havas-Kemény-Kertesi 1998. 31-32. p.

A szegedi cigányokra nem jellemző a területi szegregáció, gettósodás, csaknem minden városrészben élnek. Ez valószínűleg annak is köszönhető, hogy a szegedi cigányság heterogén, több hullámban, több felől települtek be a városba. Kiskundorozsma északi részén; Móravárosban, a Cserepes sor környékén; Rókus városrészben a Hunyadi tér környékén; valamint Tarján és Újrókus lakótelepein élnek az átlagosnál nagyobb arányban cigány etnikumúak.⁶

Erős Ferenc és munkatársai több vizsgálatban is megállapították, hogy Magyarországon a legelutasítottabb etnikum a cigányság. Náluk csak a kábítószeresek, a homoszexuálisok, a bőrféjük (!) és a büntetett előéletűek csoportjait utasítja el nagyobb mértékben a lakosság.⁷

A cigányokkal szembeni mély ellenszenv azonban nem magyar vagy közép-európai sajátosság. Egy 1992-es németországi vizsgálat szerint is a cigányok a legelutasítottabb etnikai kisebbség, a megkérdezettek 64 százaléka viseltetett ellenszenvvel irántuk, míg más etnikai kisebbség „ellenszenvindexe” 20 százalék alatt maradt. Osztrák kutatók hasonló eredményeket kaptak 1991-ben és 1995-ben végzett vizsgálataikban.⁸

A szegedi középiskolás fiatalok egyértelműen a cigányokat tartják a legkevésbé elfogadható etnikai csoportnak. Ez eltér a szegedi felnőtt lakosság körében tapasztaltaktól, hiszen ők az afgánokat, az albánokat és az arabokat is negatívabban ítélték meg, mint a cigányokat. Az arabokkal szemben a korábbi vizsgálatok is nagy társadalmi távolságot mutattak ki,⁹ de a keresztény és az iszlám kultúrák tradicionális szembenállásán túl¹⁰ aktuálpolitikai tények befolyásolták a válaszadást. Az adatfelvétel ugyanis 2001. október végén-november elején történt, röviddel az Egyesült Államokat ért terrortámadások után, a talibok ellen folytatott hadműveletek idején.

	Elemzés	Átlag	Szórás
Roma (cigány)	892	1,91	1,41
Arab, palesztin	892	2,40	1,62
Román	888	2,62	1,64
Szerb	875	2,99	1,58
Zsidó	874	3,06	1,63
Romániai magyar	900	3,74	1,52
Szerbiai magyar	877	3,75	1,56
Amerikai	915	4,58	1,32

1. táblázat

A középiskolás diákok körében mért társadalmi távolság átlaga etnikumonként

⁶ Rátkai 1998. 37-38. p., Rátkai-Sümegegy 2001. 5-7. p.

⁷ Erős 1998. 243.; Fábán-Sik 1996. 385. p., 39. p.; Fábán 1999. 83-84. p.

⁸ Csepeli-Fábán-Sik 1998. 465. p. (Margalit 1996., Karmasin 1992., Golub és Cohen 1995.)

⁹ Fábán 1999. 83-84. p.

¹⁰ Huntington 2001. 347-363. p.

A középiskolások esetében mért sorrend nem kérdőjelezi meg azonban a felnőttek körében tapasztalható eredményeket sem, hiszen a diákok körében is az arabok, palesztinok csoportja a második legelutasítottabb etnikum, s az amerikaiak a legszimpatikusabbak.

A fiataloknak az amerikaiakkal és a cigányokkal – a két szélső pólussal – kapcsolatos véleménye a leginkább homogén a szórás alapján. A Bogardus-skálán jól elkülönült csoportot alkotnak a romániai és szerbiai magyarok. Megítélésük igen pozitív, de mégis messze elmarad az amerikaiakétól, akiket a diákok 46 százaléka elfogadna barátnak, s további 21 százaléka akár a családjában is szívesen látna.

A szélsőségesen kirekesztő fiatalok aránya jóval nagyobb, mint a felnőtteké: 58,7 százalékuk az országba sem engedné be a cigányokat, míg ez a szám a felnőtt válaszadók esetében „csak” 43,4 százalék. A teljesen befogadók aránya alacsonyabb, mint a felnőtt lakosság esetében; 6,4 százalékkal szemben csak 2,5 százalék fogadna be cigány etnikumút a családjába.

A további elemzés során használok egy kevesebb típusból álló osztályozást is. A „kirekesztők” szívük szerint az országba sem engednék be a cigányokat. A „pc-kirekesztők” alatt azokat a személyeket értem, akik Szegeden és/vagy Magyarországon megtűrnék őket. Kevesbé szélsőséges állásfoglalásukat a politikailag korrekt közbeszéd elterjedésének, s a mindennapokba való leszivárgásának tulajdonítom. Az „elfogadók” kategóriájába azok az emberek kerültek, akik nem ellenzik a személyes kapcsolat létét, szomszédnak, osztálytársnak és/vagy barátnak is elfogadnának cigányokat. A „befogadó” teljesen nyitott attitűddel bír, családtagként is el tudna képzelni egy cigány etnikumút.

¹¹ 1=be sem engedném az országba; 6=elfogadnám családtagként is.

	Elemzés	Átlag	Szórás
Afganisztániak	996	2,10	1,44
Albánok	985	2,19	1,47
Arabok	1016	2,24	1,47
Romák	1032	2,26	1,49
Románok	1034	2,33	1,56
Ukránok	1013	2,36	1,54
Bosnyákok	949	2,37	1,50
Oroszok	1030	2,44	1,53
Kínaiak	1026	2,46	1,45
Szerbek	1052	2,71	1,54
Néger	1021	2,92	1,50
Szlovákok	1006	2,97	1,51
Csehek	1000	3,01	1,50
Horvátok	1018	3,01	1,52
Lengyelek	1013	3,25	1,59
Zsidók	1020	3,26	1,66
Amerikaiak	1039	3,55	1,60
Németek	1044	3,59	1,60
Osztályok	1035	3,59	1,59

2. táblázat

A felnőttek körében mért társadalmi távolság átlaga etnikumonként¹¹

	Elemzés	Kérdezettek aránya	Válaszadók aránya	Kumulatív arány
Egy országban sem laknék vele	524	50,7 %	58,7 %	58,7 %
Egy városban, faluban laknék vele	188	18,2 %	21,1 %	79,8 %
Elfogadnám szomszédnak	30	2,9 %	3,4 %	83,2 %
Elfogadnám osztálytársamnak	53	5,1 %	5,9 %	89,1 %
Elfogadnám barátomnak	75	7,3 %	8,4 %	97,5 %
Családomba fogadnám	22	2,1 %	2,5 %	100,0 %
Összes válaszadó	892	86,3 %	100,0 %	-
Nem válaszolt	66	6,3 %	-	-
Nem tudja	77	7,4 %	-	-
Összes kérdezett	1034	100,0 %	-	-

3. táblázat
Társadalmi távolság

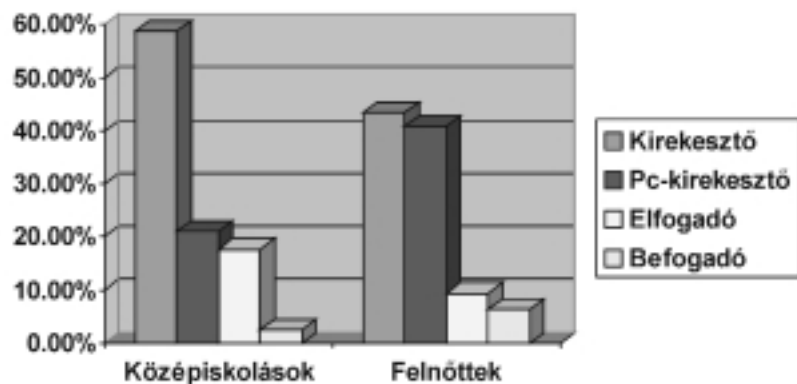
Ez a besorolás még érzékletesebben mutatja, milyen minoritás nem minősül valamilyen módon kirekesztőnek.

A szegedi fiatalok között a „kirekesztők” aránya jóval magasabb (58,7%), mint a felnőttek körében (43,4%). Úgy tűnik, körükben a nyílt diszkrimináció kevésbé ütközik kulturális tabukba, mint az idősebbek esetében. A „befogadók” aránya is alacsonyabb (a felnőtteknél 6,4%), ám az „elfogadók” jóval többen vannak, mint a Szeged 2001. választói körében (9,4%).¹²

	Elemzés	Válaszadók aránya	Kumulatív arány
Kirekesztő	524	58,7 %	58,7 %
Pc-kirekesztő	188	21,1 %	79,8 %
Elfogadó	158	17,7 %	97,5 %
Befogadó	22	2,5 %	100,0 %
Összesen	892	100,0 %	

4. táblázat
A társadalmi távolság típusai

¹² Az összehasonlítás csak a két szélső érték esetében helyénvaló teljesen, hiszen a Bogardus-skála 2-5 közé eső értékei nem teljesen ugyanazok, így a „elfogadó” és a „pc-kirekesztő” kategória részben eltér a felnőttek és a középiskolások diákok esetében.

1. ábra
A társadalmi távolság típusai

A nemek szerinti társadalmi távolságot vizsgálva kiderül, hogy a felnőttekkel ellentétben a szegedi középiskolások körében szignifikáns különbség van a fiúk és a lányok attitűdjei között – a fiúk a kevésbé toleránsak a cigányokkal szemben. A társadalmi távolság-skálán mért viszonylag nagy nemek közötti átlagkülönbség oka az, hogy a fiúk a „kirekesztő”, míg a lányok a „pc-kirekesztők” körében nagymértékben felülreprezentáltak. A fiúk tehát hajlamosabbak a szélsőséges értékítéletre, mint a lányok.

	Elemzés	Rangátlag
Fiú	493	417,97
Lány	395	477,61
Összesen	888	444,5

5. táblázat
Társadalmi távolság rangátlaga nemek szerint

	Fiú	Lány	Összesen
Kirekesztő	65,3%	50,6%	58,8%
Pc-kirekesztő	16,0%	27,3%	21,1%
Elfogadó	16,6%	19,2%	17,8%
Befogadó	2,0%	2,8%	2,4%

6. táblázat
A nemek eloszlása ($\chi^2=22,748$; sig=0,000)

A nyelvtudás – a felnőttek körében mértékhez hasonlóan – növeli a nyitottságot, toleranciát (Mann-Whitney-teszt, sig=0,002). A nyelvvizsgával rendelkező középiskolás diákok az átlagnál kisebb arányban találhatók meg a „kirekesztők” között, s felülreprezentáltak a „elfogadók” között.¹³

	Van-e nyelvvizsgád?		
	Igen	Nem	Összesen
Kirekesztő	43,5%	60,1%	58,9%
Pc-kirekesztő	20,3%	20,9%	20,9%
Elfogadó	34,8%	16,4%	17,8%
Befogadó	1,4%	2,6%	2,5%

7. táblázat
Nyelvtudás kategóriánként

A tanulmányi eredményesség szempontjából két szélső csoport – a bukottak és a kitűnő tanulók – alulreprezentáltak a „kirekesztők” között. A kitűnő tanulók esetében ennek az oka az, hogy ők kevésbé hajlamosak a szélsőséges megállapításokra, s jobban elsajátították az iskola által is sugallt, politikailag korrekt beszédet.¹⁴

Az évismétlők¹⁵ valóban kevésbé cigányellenesek, az „elfogadók” körében magasan felülreprezentáltak. Ennek oka valószínűleg az, hogy a bukott tanulók jelentős hányada rossz szociális körülmények között él – közel negyedük családjának komoly anyagi gondjai vannak –, így feltételezhetően egy részük cigányok által sűrűn lakott részen él, személyes kapcsolata van cigány etnikumúakkal, vagy maga is cigány származású. Ez a körülmény pedig Tomka szerint általánosságban mérsékli a cigányellenességet.¹⁶

A válaszadó családjának jelenlegi anyagi helyzete és az anyagi helyzetének elmúlt években megfigyelhető változása azonban nincs szignifikáns kapcsolatban a cigányellenesség mértékével. Ez az eredmény eltér a felnőttek körében tapasztaltaktól, ahol az egy főre eső jövedelem alapján kiszámított alsó 10 százalékhoz tartozók sokkal negatívabban viszonyultak a cigányokhoz, mint a felső decilishez tartozó, jó anyagi körülmények között élő megkérdezettek. Így elmondható, hogy a diákokat kevésbé befolyásolja a családjuk jövedelme attitűdjeik kialakításakor, mint a felnőtteket.

¹³ A felnőtt lakosság vizsgálata során az is kiderült, hogy minél több nyelvet beszél valaki, annál kisebb társadalmi távolságot tart más kultúrákból származó személyekkel szemben.

¹⁴ A kitűnő tanulók 65 százaléka gimnáziumba jár.

¹⁵ A bukás aránya a szakmunkásképzőben a legmagasabb, 7 százalék, de a legtöbb bukott tanuló ennek ellenére is a szakközépiskolából kerül ki.

¹⁶ Tomka 1991. 29. p.

	Tanulmányi átlagod az elmúlt tanévben?					Összesen
	Évet isméttelek	2,00-3,00	3,01-4,00	4,01-4,50	4,51-5,00	
Kirekesztő	46,7%	65,6%	66,0%	60,1%	41,9%	58,6%
Pc-kirekesztő	16,7%	15,9%	16,7%	21,7%	31,8%	21,1%
Elfogadó	33,3%	13,2%	15,4%	16,2%	24,7%	17,9%
Befogadó	3,3%	5,3%	2,0%	2,0%	1,5%	2,5%

8. táblázat
Tanulmányi eredmények

Tanulmányi átlagod	A családodok jelenleg anyagilag...					
	Nélkülözések között él	Anyagi gondokkal küzd	Éppen, hogy kijön	Beosztással jól kijön	Gondok nélkül él	Nem tudom
Évet isméttelek	2,6%	21,1%	21,1%	31,6%	18,4%	5,3%
2,00-3,00	1,8%	10,7%	24,3%	44,4%	18,3%	0,6%
3,01-4,00	0,8%	7,3%	22,1%	49,3%	18,2%	2,2%
4,01-4,50	0,4%	4,7%	17,9%	48,3%	27,4%	1,3%
4,51-5,00	-	5,1%	17,5%	53,0%	23,5%	0,9%
Összesen	0,8%	7,3%	20,5%	48,4%	21,5%	1,6%

9. táblázat
A család anyagi helyzete

Kruskal-Wallis-próbával nem mutatható ki szignifikáns összefüggés a cigányellenesség mértéke és az iskolatípus között, de a keresztábra elemzése rámutat néhány jellegzetességre. Tomka fent idézett tézise megmagyarázza, miért felülreprezentáltak a szakmunkás tanulók a „befogadók” körében. A gimnazisták óvakodnak a szélsőségektől, közöttük a „elfogadók” és a „pc-kirekesztők” aránya nagyobb az átlagosnál. A nyílt kirekesztés esetében a szakmunkás és szakközépiskolás fiatalok attitűdjei megegyeznek.

A vallásos neveltetés ténye, egy felekezethez való tartozás vagy az egyházi szertartásokon való részvétel gyakorisága nem mutat szignifikáns összefüggést a cigányellenességgel. A hitbéli meggyőződés azonban már útmutatóul szolgálhat. Az Ifjúság

2001 adatai is alátámasztják Fábian Zoltán megállapítását, mely szerint a fiatalok vallásossága toleranciával párosul.¹⁷ Az ateisták közül kerülnek ki a leginkább cigányellenes fiatalok ($\chi^2=13,234$; sig=0,010).

	Gimnázium	Szakközépiskola	Szaktanulmányi képző	Összesen
Kirekesztő	53,3%	62,1%	62,6%	58,7%
Pc-kirekesztő	24,2%	20,3%	16,1%	21,1%
Elfogadó	20,7%	16,7%	13,5%	17,7%
Befogadó	1,7%	1,0%	7,7%	2,5%

10. táblázat
Iskolatípusok megoszlása ($\chi^2=31,497$; sig=0,000)

ÖSSZEZÉS

A Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének 2001-ben végzett reprezentatív szegedi kutatásainak adataiból kiderül, hogy a városban tapasztalható cigányellenesség mértéke és tendenciái általában megegyeznek az országosan mért adatokkal.

Vallásosság: mivel tudnád magadat jellemezni?	Elemzés	Rangátlag
Az egyház tanítását követem	45	470,54
Vallásos vagyok a magam módján	351	473,14
Nem tudom, hogy vallásos vagyok-e	124	431,65
Nem vagyok vallásos	237	418,97
Határozottan más a meggyőződésem	128	406,16
Összesen	885	-

11. táblázat
Vallásos meggyőződés, Kruskal-Wallis-teszt

¹⁷ Az idősebb korosztálynál azonban előítéletességgel és autoritarizmussal párosul a vallásosság. Fábian 1999. 97. p.

Az iskolázottabb, több nyelvet beszélő, felfelé mobilizálódó szegedi lakosok a válszadók többségénél kisebb társadalmi távolságot tartanak a cigányokkal szemben. A Szeged 2001 felmérés eredményei alapján az életkor gyenge pozitív korrelatív kapcsolatban áll a cigányellenesség mértékével – az időskorúak a leginkább előítéletesek, felülreprezentáltak a „pc-kirekesztők” körében. Másrészt a fiatal felnőttek esetében egy ellenkező irányú tendencia is kirajzolódik: a fiatalabb életkor negatívabb attitűdökkel jár együtt. Mann-Whitney-próbával 23 éves kornál lehet megállapítani szignifikáns különbséget a cigányellenesség tekintetében, tehát a 18-23 éves korosztály körében bizonyíthatóan magasabb a cigányellenesség, mint az idősebb korúaknál (sig=0,049). Ez Fábián véleménye szerint az idegengyűlölő ifjúsági szubkultúrák – elsősorban a skinhead-mozgalom – térnyerésének köszönhető.

A szegedi középiskolás diákok körében a szélsőséges kirekesztés jóval nagyobb arányban fordul elő, mint a felnőtt korú lakosság körében. Ez azonban csak részben magyarázható a szélsőséges ifjúsági szubkultúrák térnyerésével. A fontosabb ok az, hogy a nyílt kirekesztés a fiatalok körében kevésbé ütközik kulturális tabukba, mint a felnőttek körében. A felnőttek inkább hajlamosak alkalmazni a politikailag korrekt beszédmódot. Ennek ellenére a cigányokról alkotott véleményük nem kedvezőbb, mint a fiataloké. Sőt, a felnőttek körében a valamilyen módon kirekesztő álláspontot képviselők aránya 84,2 százalék, míg a diákok esetében „csak” 79,8 százalék.

Az elemzés arra is rávilágított, hogy politikailag korrekt beszéddel el lehet feleltelenen kendőzni a cigányellenes indulatokat, de a közgondolkodás nem változott meg a „pc-beszéd” elterjedése óta.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] CSEPELI György – FÁBIÁN Zoltán – SIK Endre 1998. Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In: Társadalmi Riport 1998. Szerk.: Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György. TÁRKI
- [2] ERŐS Ferenc 1998. Előítélet és etnicitás: a cigányellenesség dimenziói a mai magyar társadalomban. In: Megismerés, előítélet, identitás. Szerk.: Erős Ferenc. Budapest
- [3] FÁBIÁN Zoltán 1999. Tekintélyelvűség és előítéletek. Új Mandátum Kiadó. Budapest
- [4] FÁBIÁN Zoltán – SIK Endre 1996. Az előítéleteség és a tekintélyelvűség a mai Magyarországon. In: Társadalmi Riport 1996. Szerk.: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György. TÁRKI
- [5] HAVAS Gábor – KEMÉNY István – KERTESI Gábor 1998. A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. Kritika. (3.)

- [6] HUNTINGTON, Samuel P. 2001. A civilizációk összeecsapása és a világrend átalakulása. Európa Kiadó. Budapest
- [7] KERTESI Gábor – KÉZDI Gábor 1998. A cigány népesség Magyarországon. Dokumentáció és adattár. Socio-typo Kiadó. Budapest
- [8] RÁTKAI Árpád 1997. Szeged változó etnikai arculata. In.: Convietuirea. Együttélés. Anul 2. nr.1.33-46. p. Szeged
- [9] RÁTKAI Árpád – SÜMEGHY Zoltán 1999. Szegedi etnikai közösségek területi elhelyezkedése. Kézirat.
- [10] TOMKA Miklós 1991. Gazdasági változás és a cigányokkal kapcsolatos közvélemény. In: Cigányélet. Szerk.: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes, MTA Politikatudományi Intézet, Budapest

FÜGGELÉK*

ELŐSZÓ

A FIATALOK SEBEZHETŐSÉGE

A hazai ifjúságkutatások alapján megállapítható, hogy a magyar fiatalok az ezredforduló végére, különösen a kilencvenes években felgyorsult társadalmi átalakulás következtében ugyanolyan helyzetbe kerültek, mint az EU országok fiataljai. Másképpen fogalmazva az ezredforduló után a magyar fiatalokat ugyanazok a kihívások érik, mint Nyugat-Európa fiataljait. Mit jelent ez?

A magyar és a nyugat-európai fiatalok helyzetének hasonlósága nemcsak az oktatási rendszerben, a fiatalok munkaerő-piaci helyzetében, de a fiatalok szabadidő-tevékenységének megváltozásában is kifejezésre jutnak. Ezek a változások különösen aktuálissá teszik az Európa Tanács ifjúsági szakkutatói által készített Vulnerable Youth című kutatási jelentést, amely három területen vizsgálja a fiatalok helyzetét: az oktatási rendszer, a munkaerőpiac, valamint a szabadidő területein tárja fel azokat az esélyeket és veszélyeket, amelyek a magyar fiatalok életében is igen fontos szerepet fognak játszani.

A kutatás megállapítja, hogy mind a három területen alapvető változások figyelhetők meg a kilencvenes években, és ezek a változások egyre komolyabb kihívást jelentenek a jövőben. A tanulmány megállapítja, hogy az oktatási rendszer átalakulásában lezárult egy folyamat, amely során egyre szélesebb réteg kerül be az oktatási rendszerbe, mind középfokon, mind felsőfokon, továbbá azt is, hogy ez a folyamat – ezt a magyarországi kutatások is alátámasztják – Magyarországra és még három közép-európai országra (Lengyelországra, Csehországra és Szlovákiára) is érvényes. Ez a folyamat azonban új esélyegyenlőtlenséget és új veszélyeket rejt a fiatalok számára.

Az egyik probléma – a szerzők szerint – a kimaradók helyzete – mind a középfokú, mind a felsőoktatási rendszerben –, a másik pedig, hogy felerősödtek azok a szelekciós folyamatok, amelyek bizonyos társadalmi, etnikai csoportokat kizárják az oktatási rendszerből, illetve még hátrányosabb helyzetbe hoznak. Ilyen társadalmi csoportok a szegények, az iskolázatlan hátterű és a különböző etnikai csoportokhoz tartozó fiatalok. A magyarországi vizsgálatok alátámasztják ezt az állítást, s az figyelhető meg, hogy a szegények, a hátrányos helyzetű régiókban lakók, az etnikai csoportok – ezen belül főként a romák – hátrányos helyzetbe kerültek a kilencvenes évek átalakulása so-

rán. De nem csak társadalmi és strukturális jellegű veszélyek leselkednek a fiatalokra, hanem egyéni jellegűek is, azaz a személyi, individuális problémák is fokozódnak mind az elit, mind a hátrányos helyzetű fiatalok körében. Ez összefügg azzal, hogy a kilencvenes évekre beteljesedett az az individualizációs folyamat, amely a fiatalokat egyre korábbi önállósodásra kényszeríti mind személyi, mind anyagi vonatkozásban. Összefügg azzal is, hogy az oktatási rendszer kiterjedésével az iskolai diplomák inflálódtak, és ez egy fokozott versenyt és stresszhelyzetet jelent a fiatalok számára.

Az oktatási rendszerben megjelenő veszélyek a munkaerőpiacon fokozottan érvényesülnek. Ez azt jelenti, hogy nem csökken azoknak a fiataloknak az aránya a nyugat-európai országokban, és ennek megfelelően Magyarországon sem – a fiatalkori munkanélküliség csökkenése ellenére sem –, akiknek a társadalmi integrációja komoly akadályokba ütközik. Vagyis a munkaerőpiacon még inkább érvényesülnek az oktatási rendszerben megjelenő szelekciós folyamatok, tehát egyre inkább kizáródnak a munkaerő-piacról a szegények, az iskolázatlanok, az egészségügyi problémákkal küzdők, illetve az etnikai csoportokhoz tartozók. Ez két veszélyt hordoz magában: az egyik az, hogy ezek a fiatalok a sűrű és a fekete gazdaságba való integrálódás révén tudnak anyagi javakhoz jutni, másrészt pedig létrejön a fiatalokból egy olyan tartósan munkanélküli csoport, amely igen komoly veszélyt rejt a társadalom számára, mint például az ifjúsági bűnözés fokozott növekedése. A munkaerőpiacon új veszélyek és esélykülönbségek is megfigyelhetők, ezek közül talán az egyik legfontosabb a nemek közötti esélykülönbségek erősödése a munkaerőpiacon, a másik pedig a diplomás fiatalok munkaerőpiacon való elhelyezkedésének problémái. Az egyre kiélezettebb versenyhelyzet nem csak a strukturális, de a személyi problémákat is növeli a fiatalok életében.

A legutóbbi idők egyik legfontosabb változása, amely a nyugat-európai országokban – és Magyarországon is – megfigyelhető: a szabadidő szerepének növekedése három területen hordoz veszélyeket. Egyrészt az iskolából a munkába való átmenetben igen fontossá vált a szabadidő szerepe, ezért megfigyelhető egy ellentmondás: az iskolai idő meghosszabbodásával egy időben a fiatalok egyre korábban (már középszintű iskolás, de különösen egyetemista korban) kerülnek kapcsolatba a munkával. Ez a folyamat már középszintű iskolás korban felerősíti azokat az elvárásokat a fiatalok felé, amelyekkel a későbbiekben a munkaerőpiacon is találkozni fognak, és felerősíti a strukturális egyenlőtlenségeket és különbségeket, illetve a fiatalok személyes problémáit. A szabadidő ez által igen fontos részévé válik a fiatalok jövőbeli karrierjének alakulása szempontjából, és mind a nyugat-európai, mind a magyarországi vizsgálatok azt mutatják, hogy nem az iskolában, hanem a szabadidő-tevékenységben jelennek meg mindazok a szocializációs folyamatok, amelyek a nemek közötti különbségeket felerősítik. Másodsorban számolni kell azzal, hogy a szabadidő-tevékenység a fiatalok körében egy elég korán kialakult önálló fogyasztási státuszt követel meg, amelynek következménye, hogy a társadalomban meglévő gazdasági egyenlőtlenségek révén már a szabadidő-tevékenységben is jelentősen differenciálódnak a fiatalok. És végül, a szabadidő-tevékenységnek a piacfüggő átalakulása azt is jelenti, hogy a fiatalok egyre ko-

¹⁷ A Függelékben közölt mű magyarul: Andy Furlong – Barbara Stalder – Anthony Azzopardi: *Sebezhető Ifjúság. Sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában Belvedere Meridionale, 2003*

rábban folytatják mindazokat az intenzív szabadidő-tevékenységeket, mint a felnőttek, és ez igen komoly veszélyeket jelent számukra (dohányzás, alkoholfogyasztás, droghasználat).

Az európai trendek figyelembe vételével ki kell emelnünk, hogy a magyar fiatalok új korszakba, az iskolai ifjúsági korszakba léptek, amely az oktatási rendszer expanziójával jár, amellyel egy időben növekszik az iskolai verseny, az ifjúsági életszakasz kitolódik, megváltozik a fiatalok szocializációs környezete és az európai trendekhez hasonlóan növekszik a fiatalok sebezhetősége, veszélyeztetettsége.

A továbbtanulásért folyó verseny egyszerre jelent egyre komolyabb anyagi és gazdasági beruházást a szülők számára, ugyanis minél tovább akarnak tanulni a fiatalok, annál inkább növekszik a gazdasági beruházás mértéke. Ugyanakkor a fiataloknak saját maguknak is egyre többet kell tenni azért, hogy ebben a versenyben fennmaradjanak (növekszik a tanulók munkavállalása már a középiskolás korban is, és igen nagy mértékben növekszik a felsőfokú intézményekbe járók körében). Beruházást jelent az iskolán kívüli tanulás is (még az elit középiskolák tanulói is a nyelvtudást, a számítógépes ismereteket, az egyetemi felvételre való felkészülést iskolán kívüli tanúlással szerzik meg). A továbbtanulásért folyó verseny és az élettervezésnek ez a megváltozósa osztály-hovatartozástól függően eltérően alakul. Már az iskolai versenyben megfigyelhető bizonyos társadalmi csoportok gyerekeinek a leszakadása az alacsony státuszú, falusi, stb. fiatalok esetében, potenciálisan már nagyon korán kialakul azon fiatalok csoportja, akik nagyon kis eséllyel integrálódhatnak a társadalomba, s így létrejön a társadalom alatti osztály reprodukciója.

Az iskolai korszakba lépés, a közoktatás és a felsőoktatás expanziója a származási és területi (regionális) egyenlőtlenségek körülményei között ment végbe. Az előrelépés az iskolai hierarchián mind a jelenleg tanulók, mind a már iskolai éveket befejezők körében szoros összefüggést mutat mind az apa, mind az anya iskolázottságával, és markánsá váltak a területi, regionális különbségek is. A fiatalok közel tíz százaléka az általános iskola szintjén megrekedt és az iskolából lemorzsolódott, ők a magyar fiatalok alsó és reménytelenül leszakadt rétegét képezik. E fiatalok körében halmozódnak a származási hátrányok a területi hátrányokkal, illetve területileg is egyre inkább koncentrálnak. Azok, akik általános iskolát végeznek vagy kimaradnak az általános iskolából, szakmunkásképzőből és szakközépéből illetve gimnáziumból, a legnagyobb eséllyel válnak munkanélkülivé. A piaci rendszer kialakulása, az osztályrendszer átalakulása, amely a szociális és oktatási intézmények „piacosításával” is jár, azaz az állami intézményrendszer romlása ezen réteg újratermelődését még tovább erősíti.

A fiatalok munkába állása időben kitolódik, ami két ok miatt történhet. Az egyik a munkanélküliség következtében, másfelől pedig növekszik azoknak a fiataloknak a száma, akik megszakítva főiskolai és egyetemi tanulmányaikat állnak munkába, illetve a tanulás mellett vállalnak munkát. A kilencvenes években növekedtek ugyan az iskolázott fiatalok karrierlehetőségei, de megszűnt a munkába állásnak a korábbi időszakra jellemző biztonságos útja. A szakmunkásképzőt vagy szakközépiskolát

végzetek körében is felvetődik a munka elvesztésének lehetősége, melyet kétféleképpen próbálnak kompenzálni: továbbtanulással, különböző tanfolyamok elvégzésével, illetve a szürke vagy fekete gazdaságba való bekapcsolódással. Ezek a folyamatok azt eredményezték, hogy a munkába állás a próbálkozások számának növekedésével jár együtt, a megfelelő munkahely megtalálása – különösen a vidéki városokban, falvakban – igen nehéz részint a munkahelyek szűk választéka következtében, részint pedig az alacsony bérek miatt, vagy pedig a munka jellege miatt kénytelenek sokszor gyakori változtatásokra. Mindez fokozott kockázattal, rizikóval is jár. Új tendencia, hogy a munkahelyi elvárások növekedése erőteljesen behatol a fiatalok magánszférájába. Ez alatt azt értjük, hogy nő a családalapítás vagy a gyerekvállalás során a munkahely elvesztésének kockázata – különösen a nők esetében – és a jól fizető és nagy karriert kínáló magáncégeknél, multinacionális vállalatoknál. Az állandó munka megtalálását nehezíti, hogy növekedett a fiatal munkaerő kiszolgáltatottsága. Ez nemcsak a magán, de szinte permanensen érvényes az állami, költségvetési szférában is. A munkaerő-piacon különösen kiszolgáltatottak az alacsonyan iskolázott, hátrányos helyzetű fiatalok. Fokozza a kiszolgáltatottságot és az ebből adódó veszélyeket, hogy ez igen gyakran kapcsolódik össze etnikai hovatartozással, etnikai diszkriminációval (roma fiatalok).

A szocializációs feltételek megváltozása, a piaci rendszer kiépülése, az új oktatási rendszer kialakulása, az iskolai idő megnövekedése, csökken a család, az iskola szerepe a fiatalok szocializációjában és növekszik a média és a fogyasztói ipar befolyása. Ez összefügg azzal, hogy az ifjúsági életszakaszban az iskolai idő meghosszabbodásával átalakul a fiatalok szabadidő-tevékenysége, amelyben egyre nagyobb szerepet játszik a piaci alapokon kiépülő szabadidőipar. A szabadidő-tevékenységeknek az olyan formáira fontos utalni, mint az önálló szórakozás vagy utazás, szexuális tapasztalat egyre korábbra helyeződése, amit egyes szakirodalmak a gyermekkor elvesztésének is hívnak. (Vannak tevékenységek, amelyek 15, sőt 14-13 éves korra kerülnek.) Ezek a változások felértékeltek a kortárs csoportok szerepét, de a fiatalok körében a magas kultúrához inkább kapcsolódó alternatív kulturális minták háttérbe szorultak. Ugyanakkor egyre inkább előtérbe kerültek a fogyasztói kultúra mintái. Az átalakulás során felvetődő problémák, amelyek igen gyakran felerősítették az etnikai előítéleteket, növelték a fiatalok körében az agresszív kulturális minták szerepét (pl. skinheadek).

A fiatalokat érintő kihívások és a növekvő kockázatok, a fokozódó verseny és a korai önállósodás jelentősen megnöveli a fiatalok veszélyeztetettségét (alkohol, dohányzás, drogfogyasztás, stb.). Ez összefügg azzal, hogy a normál (hagyományos) ifjúsági biográfia tehát a fiatalok kis hányadára, azon belül is a középiskolai végzettségű falusi nőkre jellemző. A magyar 15-29 éves fiatalokra is érvényes azonban, hogy „a kockázat valójában már nem csak a kevésbé képzettek körében jelenik meg, hanem a kulturálisan privilegizált csoportoknál is megtalálható, habár ők más cselekvési stratégiákat dolgoznak ki.” Ezt jól mutatták azok a klasztercsoportok, amelyekben a drog kipróbálása az egytizedtől akár a csoport tagjainak felére is kiterjedt. Az egyik domináns csoportot ezekben a klaszterekben a főiskolás és egyetemi hallgató nők képezték, akiknek

biográfiájára a normál életrajttól való eltérés volt a jellemző: a korai kiszakadás a szülői házból, a késői élettársi kapcsolat, az egyetem melletti munkavállalás és a huszoneves kor második felében egyre markánsabban kirajzolódó magányosság. Megállapíthatjuk, hogy a felsőoktatás expanziójával és a fiatalok továbbtanulási esélyeinek növekedésével egyidőben növekszik a fiatalok, ezen belül a nők sebezhetősége.

A Sebezhető ifjúság című kötet rávilágít arra is, amely a hazai tanulmányokból is kiderül, hogy az oktatási rendszer átalakulása nem ad megfelelő választ az iskolai ifjúsági korszak kihívásaira. Az oktatási rendszer elitközpontúsága nem megkönnyíti, hanem megnehezíti az iskolai ifjúsági korszakba való átlépést. A jelenlegi oktatási rendszer éppen a válság és stagnáló övezetekben szelektál és diszkriminál erőteljesen mind hazánkban, mind Európában, ezáltal nem csökkenti, hanem növeli a származási, területi egyenlőtlenségeket, növeli és nem csökkenti a generációs szakadékot a nemzedékek között és a fiatal nemzedéken belül, és végképpen válasz nélkül hagyja az iskolai ifjúsági korszakban a fiatalok veszélyeztetettségét, közönyös a fiatalok sebezhetőségével szemben. Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy ennek Kelet-Európában nem a piaci rendszer kiépülése, hanem éppen kiépülésének megkésettisége az oka.

Gábor Kálmán

ÖSSZEGRZÉS

E jelentés a fiatalok oktatáson, munkaerő-piacon és szabadidőn belüli sebezhetőségi formáira koncentrálna. Kifejtjük, hogy a sebezhetőség mértéke nő, s bár akadnak példák a helyes gyakorlatra bizonyos konkrét csoportokon belüli sebezhetőség csökkentésében, hiányoznak a túlzott sebezhetőség visszaszorítására szolgáló makroszintű politikai irányelvek.

OKTATÁS

Alapozgások az oktatásban:

1. Tovább nő a részvétel a középfokú oktatás felső osztályaiban, ami mostanra az európai fiatalok túlnyomó többségének lett tanulmányi tapasztalata.
2. Nő a részvétel a felsőoktatásban, a helyek iránti igény általában meghaladja a keresletet.
3. Az oktatásban résztvevők létszáma többnyire nem párosul az oktatásra fordított összeg emelésével: számos helyen csökkent az oktatásra fordított pénzek GDP-n belüli aránya.
4. Az iskolai végzettségi szint emelkedése a diploma bizonyos mértékű inflálódásához vezetett, s még a diplomás fiatalok is gondokkal küzdenek a munkaerő-piacon.
5. Elmosódik a választóvonal az általános tantervű és a szakiskolák között, s nagyobb a pályák közötti átjárhatóság lehetősége. Mindazonáltal még mindig kevésbé megbecsült a szakoktatás.
6. Számos országban vált problémává a kimaradás, a kurzusok félbehagyása és azok, akiknek problémái vannak a középiskola alsóbb osztályaiban, gyakran kapnak piros jelzést a felsőbb osztályokba vezető úton.
7. Noha az oktatás egyre jobban elérhető az emberek számára, nagy szakadék mutatkozik az egyes országok fiataljai között, főleg az alapvető készségek (írás-olvasás, matematika, természettudományok) fejlődése tekintetében.
8. Azok a fiatalok, akik az alapkészségek (elsősorban írás-olvasás és számtan) elsajátítása nélkül maradnak ki az iskolából, különösen hátrányos helyzetből indulnak a munkaerő-piacon.
9. Miközben különféle irányelvek léteznek a speciális szükségletekkel rendelkező fiatalok tekintetében, az integrált és nem szegregált rendszerek tűnnek a legsikeresebbnek.
10. Az oktatás expanziója nem vonta magával azt, hogy jelentősen csökkent volna a családi háttér és az oktatás elérhetősége közötti kapcsolat.
11. Gyengültek a nemek közötti különbségek, noha továbbra is erős a kapcsolat a nem és a különféle tantárgyak tanulása között.

Az oktatási rendszeren belül különösen sebezhető fiatalok:

1. Akik hátrányos anyagi helyzetű családokból jönnek.
2. Akik szüleinek korlátozottak az oktatási rendszeren belüli tapasztalatai.
3. Etnikai kisebbségek tagjai, bevándorlók vagy vándorlók.

MUNKAVÁLLALÁS**Ifjúsági munkavállalás irányai:**

1. Fokozódik a verseny a minőségi munkahelyekért a diplomások és kvalifikált végzősök között – kevésbé képzettek és kevesebb bizonyítvánnyal rendelkezők növekvő nehézségei.
2. Fokozódik a bizonytalanság és esetlegesség a munkavállalásban, a részmunkaidős munkavállalás növekedése.
3. A posztkommunista országokban az iskolából a munkába való átmenetet káosz jellemzi, a fiatalok fizetése csökkent.
4. Számos országban a munkanélküliség mára normális része az iskolából a munkába átmenetnek még azok számára is, akik komoly szakmai képzéssel rendelkeznek.
5. A segélyek korlátozása miatt megnőtt annak a veszélye, hogy a családi támogatásra szoruló fiatalok különösen elszegényednek.
6. Mivel hosszú idő szükséges ahhoz, hogy a munkanélküli segélyre jogosultságot szerezzenek, valamint mivel rengetegen nem jogosultak a segélyre, ezért egyre több nem dolgozó, nem tanuló, képzésben nem részesülő fiatal nem jelenik meg a regisztrált munkanélküliek között.
7. Még az alacsony munkanélküli rátával rendelkező országokban is gyakran jelentkeznek problémaként az alulfoglalkoztatottság.
8. Egyre nő az önfoglalkoztatás jelentősége (főleg a posztkommunista országokban), az üzleti kudarcok mértéke azonban magas, a nyereség pedig alacsony. Az önfoglalkoztatást általában túlélési stratégiának, nem pedig valami pozitív választási lehetőségnek tekintik.
9. A szakoktatási modellek hitele egyre csökken, akárcsak a képzés és foglalkoztatás közötti kapcsolat. A képzési modellek új generációja azonban, amit a Luxemburgi Értekezlet után fejlesztettek ki, talán sikeresnek bizonyulnak majd.

A munkaerőpiacon különösen sérülékeny fiatalok:

1. Akik az alsóbb középiskolai szint után kikerültek az oktatásból.
2. Az alapvető írás-olvasási és számtani készség nélküli fiatalok.
3. A felzárkóztató programokon részt vevő szakmunkástanulók, akik gyakran képtelenek megvetni lábukat a munkaerőpiacon.

4. A posztkommunista országok azon állampolgárai, akik nem rendelkeznek a nyugati munkaadók által elvárt tudással, mint például a nyelvi vagy az informatikai ismeretek.
5. Mivel az állami támogatás mértéke egyre csökken a törvényileg kötelező oktatási időn túli képzésben, illetve a segélyek rendszere szűkül, azok a fiatalok, akik szülei képtelenek vagy nem hajlandók anyagi támogatást nyújtani.
6. Fiatalkorú bűnözők, otthontalanok, mozgáskorlátozottak és egyedülálló anyák, állami gondozásban felnőtt fiatalok.

Munkaerő-piaci sebezhetőség csökkentésére tett javaslatok:

1. Feltörni a munkanélküliség, bizonytalan munkák és felzárkóztató képzések közötti folyamatos ingázások ördögi körét a magas színvonalú képzés fejlesztésével – a munkaadókkal és az oktatókkal közösen. Többféle választási lehetőség biztosítása a képzés során és az önkéntes jelentkezés támogatása.
2. Mivel a modern gazdaságok középpontjában a munkavállaló alkalmazkodóképessége áll, az oktatás, a képzés és a munkavállalás közötti kapcsolatok erős szabályozása többé már nem szolgálja sem a munkavállalók, sem a munkaadók érdekeit.
3. A részmunkaidőben dolgozók felé irányuló képzési és oktatási lehetőségek új módszereit kell kidolgozni.
4. A hosszútávú fiatalkori munkanélküliség leküzdéséhez szükséges hatásos módszerek fejlesztése – adekvát támogatási formákat kell kialakítani munkanélküliek számára koruktól függetlenül.

 SZABADIDŐ**A szabadidő fontosságáról**

1. Miközben az oktatás és a munkaerőpiac közötti átmenetet természetesnek veszik, a szabadidőt gyakran mellékesnek tekintik. A fiatalok szabadidejüket azonban gyakran töltik azon készségeik fejlesztésével, amelyeket fontosnak tartanak életük más vonatkozású sikerességéhez. Ilyenek például a szociális és vezetői képesség, a csoportnormák felé mutató szocializáció, a kognitív és identitásfejlődés, valamint számos olyan készség, amelyek alapja a kötetlen csoportos oktatás.
2. A fiatalokról gyakran gondolják, hogy bőséges szabadidővel rendelkeznek, ám néhány jel arra mutat, hogy a szabadidő mértéke valójában csökken, mivel a fiatalok a tanulás mellett részmunkaidőben dolgoznak. Létezik bizonyíték arra, hogy a hosszú munkaidő károsan hat a tanulmányokra, ám kevés figyelem irányul a munka és tanulás szabadidőre gyakorolt hatására.
3. A piaci szabadidő-eltöltési forma egyre jelentősebb, ebből azonban új sebezhetőség fakad, mivel ebből számos fiatal rekesztődik ki anyagi források hiánya miatt.

4. Az ifjúsági intézmények szabadidős szolgáltatásait folyamatosan befolyásolják a pénzügyi megszorítások, s így egyre kevesebb lehetőség adódik a szabadidő hasznos eltöltésére azok számára, akiknek kevés az esélyük, hogy be tudnak kapcsolódni a piaci elfoglaltságokba.
5. Az ifjúsági életszakasz kitolódásával és azzal, hogy a formális ifjúsági szolgáltatásokat leginkább a tizenévesek értékelik, az ifjúsági szociális munkásoknak új formákat kell kidolgozniuk a fiatal felnőttekkel végzett munkához.
6. A szabadidő kihasználásának megtanulását a személyes elégedettség központi kérdésének tartják. Azok a fiatalok, akiknek nem jut gazdag és változatos szabadidős életstílus, felnőttként aligha fogják kielégítően eltölteni szabadidejüket, s valószínűleg nehezen fognak megbirkózni a gazdasági inaktivitás nehézségeivel.

BEVEZETÉS

Az Európa Tanács e második, *Ifjúsági Trendek* című jelentése a sebezhető ifjúságra koncentrált. Az ifjúsági életszakaszt általában a sebezhetőség korszakának lehet nevezni: a fiatalok igyekeznek minél több bizonyítványt begyűjteni az oktatásban és a szakképzésben, próbálják megvetni a lábukat a munkaerő-piacon, fejleszteni felnőtt identitásukat, új életstílusokat kialakítani, új barátokat szerezni, szexuális és munkatársi kapcsolatokat létesíteni, eljutni bizonyos szintű pénzügyi függetlenségig, s esetleg elhagyni a családi otthont. Ám ezen területek mindegyikén jó néhány fiatal sokkal sebezhetőbb az átlagnál. E jelentésben megpróbáljuk meghatározni azokat a csoportokat, amelyeket különösen sebezhetőnek tekinthetünk. Az anyagi korlátok miatt képtelenek voltunk teljes egészében felmérni a fiatalok tapasztalatait, prioritásokat kellett kijelölnünk.

Mivel a fiatalok szerte Európában egyre több időt töltenek az oktatásban és a szakképzésben, s az oktatásbéli egyenlőtlenségek szoros összefüggésben állnak az élet más területein megmutató sebezhetőséggel, prioritást élveztek az oktatásban szerzett tapasztalatok. Vizsgáltuk még, hogy melyek a sebezhetőség forrásai az ifjúsági munkaerő-piacon, hiszen fontos a sikeres átmenet a munka világába. És végül az informális környezetben szerzett elégedettség fontosságát elismerve taglaljuk a sebezhetőség mintáit a szabadidő kontextusában is. A fent említett területekkel kapcsolatos tapasztalati formák jelentős különbségeket mutathatnak az egyes országokban. Itt a célunk nem az volt, hogy minden részletre kiterjedően tárgyaljuk a különféle intézményi struktúrák hatását, hanem az, hogy felhívjuk a figyelmet a sebezhetőség főbb forrásaira, amelyek befolyásolják a fiatalok életét az egyes országcsoportokban.

MI A SEBEZHETŐSÉG?

Noha minden fiatal megtapasztalhatja az átmenet során, mi is az a sebezhetőség, mi itt a szélsőséges sebezhetőséggel foglalkozunk. Lényegében úgy tekintünk a sebezhetőségre, mint az adott egyén illetve társadalmi csoport képességére, arra, hogy szembenézzen a strukturális és társadalmi változásokkal.

E jelentés keretein belül a sebezhetőség meghatározása az, hogy súlyosan korlátozott lehetőség a biztos munkára, társadalmi és gazdasági előmenetelre, illetve a személyes elégedettségére vonatkozólag.

E tömör definíció számos dimenziót kíván lefedni. [1] Először is a sebezhetőség megközelíthető onnan, hogy az egyéneket és társadalmi csoportokat különféle módon érhet sérülés, károsodás vagy egyéb hatás, szubjektív és objektív tényezők kombinációjának eredményeképpen. Szubjektív tényezők lehetnek a különféle gyengeségek, törekenység, bizonytalanság és a képtelenség arra, hogy az egyén megvédje magát a koc-

kázatoktól. Az objektív tényezők a külső hatásokhoz köthetők, különösen azokhoz, amelyek a gazdasági és társadalmi feltételekből erednek. Szociologikusabban közelítve a kérdéshez, a sebezhetőség a társadalom bizonyos egyéneinek és csoportjainak csökkent reagálási képessége arra, hogy szembenézzenek, alkalmazkodjanak vagy megbirkózzanak sajátos gazdasági, társadalmi, kulturális és politikai kihívásokkal, amelyeknek folyamatosan ki vannak téve. Ez a „reagálási képesség” részben az egyén vele született erejétől függ, de külső impulzusok és kívülről érkező információk is befolyásolják, amelyek javíthatják azokat a körülményeket, amelyek között az egyén képes lesz legyűrni az efféle ingereken keresztül megnyilvánuló kihívásokat.

A konceptualizáció második eleme ahhoz kapcsolódik, hogy a „sebezhetőség” rendszerint a szegénységhez, illetve az ahhoz kapcsolódó kulturális válaszokhoz köthető, amelyek felerősíthetik a nyomorúságos életkörülményeket. Ezt szokták „strukturális” sebezhetőségnek hívni. A források hiánya – főleg a szegénység – az egyik legfontosabb tényező, amely befolyásolja az élet minőségét, valamint azt, hogy az egyéneknek és a csoportoknak milyen lehetőségeik vannak arra, hogy kifejlesszék a megfelelő képességeket, készségeket és eszközöket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a változással szembenézzenek. Ebben a kontextusban fontos kiemelni azokat lehetőségeket, képességeket és készségeket, amelyek az általános és a magasabb szintű oktatáshoz, a szakképzéshez, az egészséghez vagy a lakáskörülményekhez kötődnek. Általánosságban elmondható, hogy azok a csoportok, amelyek szegény életminőség között élnek, inkább tapasztalnak meg magasabb fokú sebezhetőséget.

A sebezhetőség egy másik aspektusa a nemi, kulturális, etnikai és politikai diszkriminációból fakad. Ez leginkább a lányokat, az alacsony társadalmi rétegből származó nőket, az etnikai kisebbségek tagjait, a bevándorlókat és bizonyos esetekben a fiatalokat általában is érinti. E diszkriminációs tényezők némelyike összefügg egymással, ezért lehetséges a sebezhetőség fokozatainak meghatározása: a nemi alapú diszkrimináció például átível a kor szerinti, etnikai és kulturális diszkrimináció fölé, amit ráadásul felerősít a társadalmilag hátrányos helyzet.

Ez a jelentés közös munka gyümölcse, amelyhez hozzájárult számos ország ifjúsági jelentés, és a munka minden szakaszában segítséget nyújtott Irene Guidikova (az Európa Tanács Ifjúságkutatói koordinátora).

A fejezetek szerzői: Andy Furlong (Egyesült Királyság), Barbara Stalder (Svájc) és Anthony Azzopardi (Málta).

SEBEZHETŐSÉG ÉS OKTATÁS

(Barbara Stalder)

I. IRÁNYOK A KÖZÉPISKOLAI ÉS A FELSŐOKTATÁSBAN

BEVEZETÉS

A modern társadalmakban az oktatás az egyén életének menetét döntően befolyásoló tényezővé vált. Egyre több fiatal marad benn egyre tovább az oktatás világában. Számos országban vezettek be különféle új tudományos és szakmai programokat, amelyek többféle kvalifikációhoz és oktatási karrierhez kötődnek. A munkaerőpiac egyre több magasabb végzettségű emberre tart igényt. Fontossá váltak olyan képességek, mint például az ismeretek alkalmazása, a problémamegoldás, megtanulni tanulni, alkalmasság a csoportmunkára, többféle helyzet kezelése vagy az élethosszig tartó tanulás kötelezettségének vállalása. E keretek között az oktatási pályáivnak döntő a jelentősége az egyén személyes fejlődése, valamint a gazdasági, demokratikus és civil társadalmi folyamatokban való részvétel szempontjából.

Miközben az oktatásban való részvétel és eredményesség egyre fontosabb téma, mind több figyelem irányul azokra fiatalokra, akik anélkül lépnek ki az oktatás rendszeréből, hogy rendelkeznének a modern élethez szükséges alapvető képzettséggel. Azok a fiatalok, akik nem jutnak el egy bizonyos oktatási és képzési szintre, azt kockáztatják meg, hogy kirekesztődnek az élet fontos területeiről. Csak korlátozottan férnek hozzá a munkaerő-piachoz és a szabadidős tevékenységekhez. Ráadásul az iskolai kudarc gyakran függ össze a szegénységgel, a betegséggel, a drogfogyasztással és a bűnözéssel.

Az iskolai kudarc csökkenti a gazdasági versenyképességet és a társadalmi kohéziót, ezért károsnak tekintjük. Tekintettel arra, hogy milyen fontos szerepet tölt be az oktatás az egyén és a közösség fejlődésében, az oktatáspolitikának meg kell birkóznia az iskolai kudarcból fakadó sebezhetőség visszaszorításával, és minden fiatal számára biztosítania kell az egyenlő esélyeket egy sikeres oktatási pályáiv befutásához.

Az oktatás és a szakképzés nemcsak az egyéni életésélyeket korlátozza, de általános hatása van a társadalom szociális, kulturális és gazdasági fejlődésére is. Alapvetően járul hozzá a gazdasági növekedéshez, a jólét és jogegyenlőség segítéséhez.

Ebben a fejezetben a sebezhetőség kérdéséhez az oktatáson keresztül közelítünk, illetve azt tárgyaljuk, hogy milyen politikai eszközökkel lehet kezelni a sebezhetőséget és negatív hatásait. A „sebezhetőség” azt jelenti, hogy csak korlátozottan állnak rendelkezésre lehetőségek arra, hogy az egyén saját maga alakítsa ki a saját oktatási pályáivét és hajlamos az iskolai kudarcra. Először is az európai középfokú és felsőoktatás főbb irányáival foglalkozunk, majd pedig a sebezhetőség konkrét kockázataival és kulcsnézőivel. Kiemelten tárgyaljuk azon fiatalok csoportjait, akik leginkább veszé-

lyeztetettek. Végül pedig a sebezhetőség és az iskolai kudarc csökkentését célzó stratégiák kerülnek szóba.

Evidens, hogy oktatás/tanulás nemcsak az iskolákon, egyetemeken és cégeken belüli, szervezett keretek között zajlik, hanem a kortárs csoportok iskolán kívüli tevékenységeiben is, illetve a családban és a szabadidőben. A jelentés terjedelmi korlátai miatt mi elsősorban csak az intézményesített oktatásra és képzésre koncentrálnak.

Európában az oktatás rendkívüli mértékű expanziója zajlott le az utóbbi évtizedekben. Az expanzió mozgatója a gazdaság, maguk a fiatalok és szüleik voltak. A technikai fejlődés és a gazdasági növekedés fenntartása miatt egyre több magasan kvalifikált emberre van szükség. A bizonytalan munkaerőpiac növekvő követelményei ismeretében a fiatalok egyre több oktatást igényelnek (minőségi és mennyiségi értelemben), hogy erősítsék munkavállalói kilátásaikat. A szociál- és oktatáspolitikai támogatta e növekedést, részben a hátrányos helyzetű fiatalok esélynövelésének egyik eszközeként.

1. RÉSZVÉTEL A FELSŐBB KÖZÉPISKOLAI ÉS A FELSŐOKTATÁSBAN

Manapság egyre több fiatal folytatja a középiskolát 16 éves kora után. Az európai OECD országokban a 17 évesek beiratkozási aránya rendszerint a 80%-ot is meghaladta 1995-ben. [2] Az Európai Unióban a 22 éves fiatalok 71%-a fejezte be középiskolai tanulmányait általános tantervű vagy szakiskolákban. Különösen magas az arány Skandináviában (Svédországban a legmagasabb: 92%), de átlag alatt marad a legtöbb dél-európai országban (Portugáliában a legalacsonyabb: 46%). [3]

A legtöbb közép- és kelet-európai országban szintén rohamosan fejlődik a felsőbb középiskolai oktatás, még ha legtöbbjükben az érintett korosztály száma csökkent is. [4] Magyarországon, Lengyelországban, Csehországban és Szlovákiában a 15-18 éves korosztály 85-88%-a vett részt az oktatásban 1994-ben. [5]

A középiskola felsőbb osztályaiban tapasztalható létszámnövekedés, és a munkavállalói kilátások változásai a felsőoktatási létszám növekedéséhez is vezettek. Nyugat-Európában (19 ország) a felsőoktatási részvétel a 20-24 évesek között az 1970-es 14%-ról 1990-re 33%-ra nőtt. [6] 1995-ben az EU-ban a 30-34 éves korosztály több mint egyötöde rendelkezett felsőfokú végzettséggel.

Közép- és Kelet-Európában (12 ország) a 20-24 évesek részvételi aránya az 1970-es 16%-ról a kilencvenes évek elejére 23%-ra nőtt. [7] Oroszországban viszont másféle változás zajlott le. Noha nőtt az általános és középiskolákban tanulók, valamint az egyetemeken száma, 1980/81-hez képest 1994/95-ben 20%-kal kevesebben iratkoztak be felsőfokú intézménybe. [8]

2. OKTATÁSI REFORMOK

A közép- és felsőfokú oktatás expanziója mellett nagyszabású oktatási reformok is lezajlottak. Közép- és Kelet-Európában a '80-as évek végén drámai változások történtek. Ezek közül a fontosabbak: az oktatás depolitizációja, vagyis véget ért a rendszer merev

ideológiai kontrollja és orientációja; az állami monopólium összeomlása az oktatásban a magán- és felekezeti iskolák engedélyezésével; annak elismerése, hogy a diákoknak és szüleiknek jogában áll megválasztani útjukat az oktatási rendszerben képességeiknek megfelelően és szándékaik szerint; az oktatás adminisztratív és menedzselési hátterének decentralizációja, illetve az iskolai autonómia kialakulása. [9] A változások közé tartoznak az új oktatási törvények, a strukturális reformok, akárcsak a tantervi, szervezeti és pedagógiai újítások. Nyugat-Európában is a diverzifikáció, a decentralizáció és az iskolai autonómia felé mozdul el a rendszer. A legtöbb, átfogó alsóbb középiskolai rendszerrel rendelkező országban számos formális és informális tudásszintezés alapján helyezték el a diákokat a különféle felsőbb középiskolai programokban. Enyhült a válogatási rendszerek merevsége, hiszen több lehetőség is akad a különböző középiskolai oktatási pályák közötti váltásra.

A középiskolák felső osztályaiban az általános tudásalapú és a szakoktatást és -képzést nyújtó iskolák között szűkül a szakadék mind az időbeosztás, a tanterv, mind a célok elérése és a felsőoktatásba jutás terén. Folyamatosak a próbálkozások a szakoktatás és -képzés státuszának emelésére, illetve a felsőoktatásba kerülés lehetőségének garantálására.

A felsőoktatásban több intézmény és új kurzusok alakultak válaszul a megnövekedett létszámra, valamint a hallgatók különféle igényei, aspirációi, illetve tudásszintjére.

3. AZ EXPANZIÓ ÉS A REFORMOK KRITIKÁJA

Az oktatási reformok és az expanzió egyre több fiatal számára biztosítja a magasabb képzettséghez jutást. Mindamellett számos kritikai megjegyzést kell tennünk:

A diploma elértéktelenedése, valamint a magasan kvalifikált munkaerő iránti igény, létrehoz egy tanulási spirált: a fiataloknak a lehető legtovább kell az oktatás berkein belül maradniuk, s egyre több bizonyítványt kell begyűjteniük. Következésképp az iskolák, egyetemek és szakmai képzőhelyek azt kockáztatják, hogy azon fiatalok „várószobáivá” válnak, akik sikertelenül próbálkoztak a munkaerő-piacon.

- **Elsősorban a nyugat-európai országokban az oktatás expanziója a színvonal romlásához és a diplomák elértéktelenedéséhez vezetett.** Egy bizonyos szakmai és képzettségi szint ma már nem garantálja ugyanazt a foglalkoztatás- és jövedelembéli nyereséget, mint régen. Mindeközben a magasabb szintű végzettség „alapkövetelménnyé” lépett elő a munkahelyi karrier szempontjából. Bizonyos végzettség tehát elengedhetetlen előfeltétele a komolyabb jutalmazási szintre jutáshoz anélkül, hogy e jutalmazásokat garantálnák.
- **Minél nagyobb az oktatás expanziója, annál korlátozottabbak a legalacsonyabb végzettségű fiatalok esélyei.** Minél kisebb lesz az iskolaelhagyók vagy az oktatási rendszerből kiesők csoportja, annál nagyobb a kockázata annak, hogy a csoport tagjai ki-

rekesztődnek a munkaerő-piacról. Svédországban például az ISCED 0-2-es szinten (kötelező iskola) képzett fiataloknak nagyobb az esélyük a munkanélkülivé válásra vagy a bizonytalan munkákra, mint az átlagos svéd fiatalnak. Portugáliában viszont ez a kockázat az átlagos portugál fiatal számára ugyanakkora. Az alacsonyán képzett fiatalra úgy tekintenek, mint aki valószínűleg képzettséget szerez a jövőben. [10]

- **Úgy tűnik, hogy az oktatási rendszer sokkal nyitottabb az alsó, mint a felsőbb oktatási szinteken.** A felsőbb oktatási szintek expanziója nem elég gyors ahhoz, hogy be tudja fogadni az alsóbb szintekről érkező, egyre nagyobb számú végzést. Főleg a felsőoktatásban tapasztalható, hogy bizonyos intézményekben az iskolai helyek iránti igény sokkal magasabb, mint a kínálat. A legtöbb közép- és kelet-európai országban több jelentkezőt utasítanak el, mint amennyit felvesznek. A korlátozott bejutási lehetőségek és a szelektív beválasztási feltételek tovább nyújtják az oktatásban eltöltött időt, és így a szociális és gazdasági függőség időszakát. Finnországban a becslések szerint átlagosan körülbelül 2-3 évig tart egy érettségizett fiatalnak, hogy bejusson az általa választott területre. Ezért a felvettek megnövekedett létszámából sokan elvesznek az összetett, átfedésekkel teli oktatásban és képzésben. [11] Az oktatási programok „várószoba” funkciója ebben is felerősödik.
- **A felsőbb középiskolai általános tantervű oktatás és a szakképző programok, illetve a felsőoktatási programok közötti egyenlőtlenségek továbbra is erősek.** Annak ellenére, hogy megkísérlik csökkenteni a szakadékot az általános tantervű oktatás és a szakképző programok között, és próbálják növelni az utóbbi státuszát; az egyenlőtlenségek továbbra is léteznek az elérhető programok, a felvételi- és vizsgateszteken való megfelelés esélye és az iskolai eredményesség területein. Ami a felsőoktatást illeti, már mások is rámutattak, hogy a programok diverzifikációja nem csak a hallgatók és a munkaerőpiac szükségleteire adott válasz, hanem „azon erőfeszítésekből is ered, hogy belső hierarchiát teremtsenek a felsőoktatásban, megóvándó a hagyományos programok érdekeit azáltal, hogy új, kevesebb presztízzsel bíró programokat hívnak életre”. [12]
- **Noha az oktatásra szánt állami támogatás majdnem mindenütt megnőtt, többször megfogalmazódott, hogy a változások csupán mennyiségiak voltak, miközben a minőség romlott.** A nyugat-európai országokban az egy hallgatóra eső ráfordítás az egy főre eső GDP-hez viszonyítva csökkent, ami annak a jele, hogy a minőségre kevesebb figyelmet fordítanak. [13] Ez a folyamat különösen szembeszökő az Egyesült Királyságban, Belgiumban és Hollandiában. Csak azokban az országokban mutatkozott javulás a fenti arányban, ahol a legkevesebbet fordították az oktatásra, mint például Spanyolország, Finnország, Olaszország és Svédország esetében.

Számos közép- és kelet-európai országban potenciáljában korlátozottak a lehetőségek az oktatás finanszírozására. Mindez elsősorban az általánosan kedvezőtlen gazdasági fejlődésnek köszönhető.

Az általános és középiskolák száma nem emelkedett eléggé a megnövekedett igényekhez mérten, az osztályok túlszűfoltak, a tanárok túlterheltek. A tanári fizetések romlottak, s rengeteg tehetséges pedagógus hagyta ott az oktatást és távozott el a magánszférába.

Ez az „agyelszívás” vezet a tanítás romló minőségéhez és az oktatás általános válóságához. [14]

A visegrádi országokban az oktatásra fordított kiadások aránya megnőtt 1989 óta, miközben (főleg a '90-es évek elején) a GDP jelentősen visszaesett. Ennek megfelelően – bár az oktatás a prioritások között szerepel – az anyagi források korántsem kielégítőek. Romániában a forráshiány és a rossz irányítás miatt a folyamatban lévő oktatási reformok nagy része megrekedt. Vidéken az iskolaépületek állaga silány, a tanárok fizetése rendkívül alacsony, az oktatásra szánt források kihasználása nem hatékony, s még mindig létezik korrupció. [15] Oroszországban az elmúlt húsz évben drámaian csökkent a tudományos és oktatási pénzkeret.

Az elmúlt évtized reformjait megalapozó oktatáspolitikai irányja megkérdőjeleződött. Sokan kritizálják, hogy módosultak az oktatási célok, hangsúlyozottabbá vált a piacorientáltság és középpontba került a diverzitás, ami gyakran nagyobb versenyhez vezet az iskolák és az egyének között. Az oktatáspolitikai egyre inkább az elérhető, „realista” és rövid távú célokra koncentrál, amely lefordítható elérhető célkitűzésekre. Megváltozott az oktatás társadalmi szerepe, az egyén lett „a politikacsinálók és a közvélemény új krédója: az egyén, a szabad választás; az egyéni szükségletekhez és vágyakhoz alkalmazkodó sokféleség; a verseny és a teljesítmény primátusa, ugyanakkor a '70-es évekig magasra értékelt célok – mint az egyenlőség, szolidaritás, együttműködés – megbecsülése odalett”. [16] Mivel az individualizmus, versenyképesség és hatékonyság piaci értékei összeegyeztethetetlenek a hosszú távú oktatási célokkal, az egyenlő oktatási esélyek céljának helyére a sokkal szerényebb kifizetés lépett: harc az oktatásból való kiszorulása ellen.

II. KOCKÁZATI ÉS KULCSTÉNYEZŐK AZ OKTATÁSI PÁLYAÍVEKBEN

Noha az iskolai kudarc olyan probléma, amely különféle szinteken és formákban minden európai országot érint, nehéz általánosan definiálni az „iskolai kudarc” fogalmát. Gyakran kudarcnak tekintik, ha valaki nem képes megfelelni az intézményi normákban meghatározott oktatási kívánalmaknak. Más definíciók a munkaerőpiac szerepét hangsúlyozzák, ami meghatározza, hogy mi tekinthető „szakképzetlenség”-nek vagy „kudarc”-nak. Végül pedig az egyéni fejlődésre helyezve a hangsúlyt, a „kudarc”-ot „alulteljesítés”-ként is leírhatjuk; azaz amikor valaki képtelen arra, hogy kiaknázza tehetségét és elérje teljesítőképesége csúcspontját.

Az oktatási kudarc indikátorai a következő statisztikai adatok: korai kilépés, a képzés befejezése a felsőbb középiskolai osztályok előtt, kimaradás, gyenge teljesítmény

vagy évismétlés. Az iskolai kudarc további megnyilvánulása lehet az iskola elutasítása, iskolakerülés, az elégedetlenség, illetve az iskolai témákkal kapcsolatos önbecsülés alacsony foka.

1. KORAI KILÉPÉS

Noha a legtöbb országban csökkent az általános iskolából vagy a középiskola alsóbb osztályából kimaradók száma, továbbra is léteznek olyanok, akik korán kilépnek az oktatási rendszerből. Törökországban az általános iskolát végzettek csupán 57%-a iratkozik be középiskolába, a többi korai kilépő. Görögországban a tanulók mintegy 9%-a hullik ki a gimnáziumból (7-9. osztály), többségük elsőben. Portugáliában 1991/92-ben a gyerekek 3%-a maradt ki az általános iskolából 5. osztály után, további 2,2% pedig 6. után. [17]

A korai kilépésnek súlyos a hatása a fiatalok további oktatási karrierjére. Számos országban azok a diákok, akiknek nem sikerült befejezni az alsóbb osztályokat a középiskolában, nem léphetnek tovább a felsőbb osztályokba.

2. A KÉPZÉS BEFEJEZÉSE A KÖZÉPISKOLA FELSŐ OSZTÁLYAI ELŐTT

17 éves korban 10 fiatalból 1-2 nem jár iskolába. Néhányan korán kimaradtak, mások el sem kezdték tanulmányaikat 16 év után. A bejutás a felsőbb középiskolai oktatásba főleg hagyományos kritériumok alapján lehetséges, mint például a teljesítmény-szintek, alsó középiskolai záróvizsga letétele vagy felvételi vizsga a felső osztályba. Azokban az országokban, ahol többrétű az alsó középiskolai tananyag, azaz diákok választhatnak a tantárgyak között vagy különféle szinteken tanulják a tantárgyakat, a bejutás a felsőbb osztályokba ezektől a választásoktól és szintektől függ. Az osztályfőnök vagy a tanár ajánlása szintén gyakran esik latba. [18]

Azok a fiatalok, akiknek osztályt kellett ismételnük, valamint a gyengén teljesítők kis eséllyel folytathatják tanulmányaikat a középiskola felsőbb osztályában. Gyakran végzik szakmunkás pályán illetve gyors képzéseken, amelyek kevesebb lehetőséget biztosítanak egy stabil, előmenetelt nyújtó vagy jól fizetett állásra.

Ennek tudatában nem meglepő, ha sok fiatal nem igazán érzi magát ösztönözve felsőbb középiskolai tanulmányok folytatására. Egy német kutatás kimutatta, hogy a szakképzetlen fiatalok több mint egyharmada soha nem is jelentkezett szakképző programba. [19] Némelyikük úgy gondolta, nincs meg a szükséges képzettsége tanulmányai folytatásához, míg mások azt állították, hogy őket inkább az érdekelte, hogy azonnal a munkaerő-piacra kerüljenek.

3. KIMARADÁS

A kimaradás sok országban állandó probléma, főleg a szakképző programok esetében. Dániában a gimnáziumi tanulók 28%-a, szakközépiskolások 26%-a, a szakmunkástanulók 46%-a szakítja meg tanulmányait. Miközben a gimnáziumból és szakközépisko-

lából kimaradók többsége továbblép egy másik oktatási programba, a szakmunkástanulók 26%-a véglegesen kimarad. [20] Szlovéniában az 1992-ben a szakképzési programot elkezdők 16%-a maradt ki. Az általános tantervű középiskolai programban ez az arány 7% volt. Azok a programok, ahonnan a legtöbb diák marad ki, ugyanazok, mint ahol a legnagyobb arányban található olyan tanulók, akik már eleve valamely más (befejezetlen) programból érkeztek. A kimaradási rátát részben azzal magyarázzák, hogy a fiatalok törekvései és motivációi, valamint a különféle programokba való bejutás valódi esélyei között szakadék tátong. [21] Svájcban hat fiatal közül egy mondja fel szakmunkástanulói szerződését, mert problémája van mesterével és a kollégáival a cégnél, elégedetlen a munkájával vagy eredményeivel a szakmunkásképzőben. [22]

A felsőoktatásból kimaradás szintén gyakori. A kimaradás becsült arányai széles skálán mozognak: 6-13% az Egyesült Királyságban; 30% Németországban; 64% Olaszországban. A bukás és a kimaradás gyakran az első évfolyam során történik meg. Olaszországban a kimaradók több mint egyharmada lép ki még a kurzus elején, sokan közülük még csak egy előadáson sem jártak. [23] 1993-ban Szlovéniában az 1992-ben első évfolyamra beiratkozottak közül mindössze 26% iratkozott be másodévre. [24] Az első év gyakran szelektálja, nem pedig integrálja a hallgatókat. Oroszországban egyre több fiatal vonakodik belépni a felsőoktatásba és befejezni tanulmányait. Az infláció lerontotta az ösztöndíjak értékét, s romlott az oktatás minősége. Sok hallgató teljesítményét és motiváltságát befolyásolja, hogy szükségük van egy fizetett állásra. Sokan úgy érzik, hogy nincs szükségük diplomára vagy egyéb, a kötelező oktatáson túli képzésre ahhoz, hogy munkához jussanak. [25]

Néhány esetben a kimaradás nem egyértelműen negatív jelenség. Rengeteg kimaradó tér át egy másik programba, mások pedig csak néhány kurzust akarnak felvenni anélkül, hogy diplomát szeretnének. Néha a kimaradás, amit általában a tanulmányok megszakításának terveznek, végleges kilépéssé minősül át.

4. GYENGE TELJESÍTMÉNY

Az oktatási kudarc egy másik indikátora a „képzetlen” iskolaelhagyók aránya. Az IEA számos OECD-országban mérte a 13-14 évesek olvasási, matematikai és tudományos készségeit. [26] Az eredmények azt mutatták, hogy minden osztályban széles szakadék tátong a legjobban és a legrosszabbul teljesítő tanulók pontszáma között. Ha a teljesítménybeli különbségeket az alapján becsüljük meg, hogy megvizsgáljuk egy diák egy év alatti átlagos fejlődését (a pontszámokat rávetítve az iskolában eltöltött évekre), akkor kiderül, hogy a sokaság alsó negyedéből származó legjobb pontszámot elért tanulói 2-4 évvel vannak elmaradva a legfelső negyed legrosszabb pontszámot elért tanulói mögött.

A gyenge írás-olvasási szint súlyosan befolyásolja a fiatalok munkavállalói és kereseti kilátásait. A gyenge készségekkel rendelkezőket jobban sújtja a munkanélküliség, mint a jól teljesítő kortársaikat. Ráadásul még ha találnak is maguknak munkát, egyértelműen kisebb az esélyük a jól fizető és biztos állásokra.

5. ÉVISMÉTLÉS

Hogy a rosszul teljesítő tanulók számára több időt biztosítsanak a tanuláshoz és teljesítményük javításához, néhány országban megengedik, hogy az adott tanuló évet ismétljen. Portugáliában a fiatalok 60%-át kötelezik évismétlésre, némelyiküket többször is. [27] Ausztriában 1991-ben a 9-12. osztályosok 14,7%-a maradt ki vagy kényszerült évet ismétlni. Romániában az évismétlők aránya az 1989/90-es tanévben mért 5,4%-ról 1991/92-ben 6,7%-ra nőtt. [28]

A vizsgálatok azonban bebizonyították, hogy az évismétlés nemhogy csökkentené, de éppenséggel növeli a gyenge teljesítmény vagy az alulteljesítés problémáját. [29]

Az IEA vizsgálatából kiderült, hogy egy adott osztály átlagéletkoránál idősebb tanulóknak több gondja akad az olvasással, a matematikával és a természettudományokkal, mint osztálytársaiknak. [30] Ráadásul az évismétlés gyakran vezet a motiváció és az iskola iránti érdeklődés csökkenéséhez, önbizalomhiányhoz, büntudat kialakulásához, nagyobb kimaradási arányhoz és a diák és az iskola közötti konfliktusok kiéleződéséhez.

E negatív hatások tudatában néhány országban, például Dániában, Svédországban, Norvégiában, Izlandon, Írországban és az Egyesült Királyságban eltörölték az évismétlést az általános iskolában. Egyéb országokban, ahol továbbra is létezik az évismétlés (többek között Közép- és Kelet-Európa legtöbb országában) megpróbálják csökkenteni az évismétlések gyakoriságát. [31]

6. AZ ISKOLAI KUDARC ÁLTAL LEGINKÁBB ÉRINTETT FIATALOK

Az iskolai kudarc által sebezhetőnek tekintett fiatalok a legkülönbébb hátrányos helyzetekből érkeznek. Ők leggyakrabban olyan fiatalok, akiknek a szülei alacsony iskolázottságúak és alacsony státuszú munkát végeznek, akik szegény családból származnak, etnikai kisebbséghez tartoznak, bevándorlók, valamint a fiatal nők.

a) A család iskolázottsági szintje és munkaerőpiaci státusza

Hollandiában a társadalom alacsonyabb rétegeiből érkező tanulók csupán 12%-a iratkozik be a középiskolába és felvételi előkészítőre a jobb gazdasági helyzetű tanulók 51%-ával szemben. [32] Az EU-ban a 19-24 éves korosztályban a diplomás vagy vezető beosztású szülők gyerekei közül több mint 30% tanul a felsőoktatásban szemben azokkal, hogy a szakképzetlen munkások gyerekeinek csupán 11%-a. [33] Ezzel összhangban nagyobb azon diákok aránya a felsőoktatásban, akiknek a szülei közül legalább az egyik rendelkezik diplomával, és kisebb azoké, ahol a családfő csak általános iskolát vagy a középiskola alsóbb osztályait végezte el. [34]

Még azokban az országokban is, ahol látványosan emelkedett a közép- és felsőoktatásban résztvevők száma, az alacsonyabb társadalmi rétegből érkezők nem profitáltak annyit az új lehetőségekből, mint közép- vagy felsőbb osztálybéli társaik. Ezt támasztja alá 13 ország (többek között Anglia és Wales, az egykori NSZK, Hollandia,

Olaszország, Svédország, Svájc, Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország) oktatási eredményeinek összehasonlító vizsgálata is. [35] Az 1910 és 1970 közötti kohorszok adatait felhasználva azt vizsgálták, hogyan változtak az oktatási eredmények (elvégzett iskolai évek száma) az oktatás expanziójának köszönhetően, illetve hogy milyen összefüggés mutatható ki az oktatási karrierek és a társadalmi származás között. Mindegyik országban jelentős oktatási expanzióval találkozott. Kevés változás tapasztalható ellenben a társadalmi származás oktatásbéli teljesítményre és a különféle oktatásbéli szintek közötti átmenetre gyakorolt hatása terén. Az oktatási életpálya kezdetén a származásnak különösen erős hatása volt az előrehaladásra.

Tehát az oktatási életpálya kezdetén megjelenik a társadalmi-gazdasági háttérrel alapuló szelekció. A szocialista államok radikális szociálpolitikája és a számos országban bevezetett oktatási reformok sikertelenül próbálták csökkenteni az oktatási lehetőségek közötti egyenlőtlenségeket.

b) Alacsony jövedelem, szegénység

A társadalmi-gazdasági státuszhoz gyakran kötődő alacsony jövedelem egy másik meghatározó tényező, ami növeli az iskolai kudarc veszélyét. Az alacsony jövedelmű és a régóta szegény családokból származó fiatalok gyengébb teljesítményt mutatnak a standardizált teszteken, mint magasabb jövedelmű családokból érkező társaik. [36] Összefüggés mutatható ki ezen belül az alacsony családi jövedelem és a rövidebb kvalifikációs programok között, valamint a magasabb családi jövedelem és a hosszabb, magasabb képzettséget produkáló programokkal. Spanyolországban ritkábban kerülnek egyetemre az olyan családokból érkező fiatalok, ahol egynél több személy végez kereső tevékenységet. [37] A szegény családok gyermekei nem nyújthatják meg tanulmányaikat, mivel hozzá kell járulniuk a családi jövedelemhez. A Portugáliában, Törökországban és Görögországban tapasztalható magas kimaradási rátát ennek fényében kell megítélnünk még akkor is, ha maguk a fiatalok mással indokolják kimaradásukat.

c) Etnikai kisebbségek és bevándorlók

A kisebbségek tagjai és a fiatal bevándorlók, közülük is legfőképpen az első generációsok, illetve azok, akik nem ismerik eléggé az iskolában használt nyelvet, különösen nagy eséllyel élnek át iskolai kudarcot. Hollandiában a fiatal törökök és marokkóiak kisebb mértékben vesznek részt az oktatásban, mint holland kortársaik. A bevándorló fiatalok általában idősebbek holland osztálytársaiknál. Eredményeik gyengébbek, többet hiányoznak, és hamarabb kimaradnak az iskolából. Számos esetben ezek a törökök és marokkói tanulók frissen bevándorolt iskolakezdők, akik idősebben érkeztek Hollandiába. [38] Svájcban sokkal több külföldi fiatal (23%) marad ki a képzésből vagy oktatásból a középiskola felsőbb osztályaiban, mint svájci társaik (8%). Szakmunkásképzésben a szakmunkás tanulói állást előbb svájciaknak ajánlják fel, s csak később a külföldieknek. [39] Németországban az összes bevándorló származású iskolaelhagyó

17,4%-a bármiféle végzettség nélkül marad ki (a németek 7,5%-a). [40] 1993-ban az Egyesült Királyságban a dolgozó korú férfiak egynegyede és a nők kevesebb, mint egyharmada nem rendelkezett végzettséggel, miközben a pakisztáni és bangladesi közösségekben a férfiaknál ez az arány 50% fölötti, míg a nőknél 60%. [41] Írországban a vándorlók gyerekeinek csak egy kisebb hányada tanul tovább a középiskolában, és a továbbtanulók közül is a többség két éven belül otthagyja a középiskolát. [42]

Noha nyilvánvaló, hogy számos kisebbségi fiatal indul hátrányos helyzetből, különbségek mutatkoznak az egyes etnikai csoportok között is. Némelyik jobban integrálódott és oktatásbéli teljesítménye nem rosszabb a „bennszülött” kortársaknál. Például az Egyesült Királyság belvárosi területein bizonyos ázsiai országokból származó gyermekek és fiatalok teljesítménye jobb, mint „bennszülött” társaiké. [43]

d) Fiatal nők

Az utóbbi évtizedekben a nemek közötti különbségek kevésbé szembetűnők. A legtöbb európai országban több lány érettségizik, mint fiú. Lengyelországban és Romániában a középiskolai végzettséget szerzők több mint kétharmada volt nő. A választott programok tekintetében a nemek közötti különbségek továbbra is erősek. Az EU-tagállamok többségében több lány tanul általános tantervű iskolában, mint fiú, de több a fiú a szakmunkásképzésben. Közép- és Kelet-Európában ezek a különbségek még inkább kimutathatók.

Ez a folyamat a felsőoktatásban is folytatódik, ahol több lány választja a társadalom-, humán és orvostudományi stúdiumokat, illetve a teológiát, miközben a műszaki területeken a fiúk dominálnak. Javul a lányok és nők általános oktatási helyzete, noha az alacsonyabb társadalmi rétegekhez vagy etnikai kisebbségekhez tartozó fiatal nők általában még mindig rendkívül alacsonyan képzetek.

7. ISKOLAI KUDARC ÉS EGYENLŐTLEN LEHETŐSÉGEK

Kutatások bizonyítják, hogy az oktatásba kerülésben és a teljesítményben megmutató tartós társadalmi különbségeket az oktatáspolitikai és a munkaerőpiaci változások kontextusán belül kell szemlélni.

• **Az iskolai kudarcot jórészt az oktatási rendszer struktúrája, valamint a tanterv-központú szemlélet határozza meg.** Többé vagy kevésbé, de az egyes oktatási rendszerek mindig csoportosító és szelektáló mechanizmusként működnek. A csoportosítás és szelektáció pillanata, akárcsak a használt mérőeszközök és kritériumok határozzák meg, hogy mikor és miképpen „vallanak kudarcot” a tanulók. A szelektációhoz köthető konzekvenciák és az egymást követő programok diverzitása határozza meg azt, hogy ez a „kudarc” hogyan befolyásolja a további iskolai karriert. A tanulási és tanítási körülmények hatással vannak a teljesítményre, a tanulók motiváltságára és meghatározzák, hogy vajon a gyengén teljesítő tanulók képesek-e felzárkózni. Az erősen szelektív oktatási rendszerek tehát korai szelektációjukkal és a programok közötti korlátozott mozgá-

si lehetőségeikkel hamar beskatulyázzák a fiatalokat sikeresekre és kudarcot vallókra. Az olyan értékelési rendszerekben, amelyek a tanulók összehasonlítására koncentrálnak, a legrosszabbul teljesítő tanulók eredményét mindig „elégtelen”-nel jelzik.

Tekintet nélkül a diák egyéni fejlődésére, a legkevésbé sikeres tanulókat kudarcot vallókként bélyegzik meg. Kevés az esélyük saját iskolai karrierjük megteremtésére, „másodrangú” programokban végzik, vagy korán kilépnek az oktatási rendszerből.

• **A jelenlegi oktatási rendszerek megszűnnek, szegregálnak és újratermelik a társadalmi egyenlőtlenségeket.** Az expanzió politikája, amelynek célja minél több fiatal bevonása és végeredményben a kimaradók és a korai kilépők sikeres ösvényekre terelése, megbukott. A családon belüli szocializáció és oktatási aspiráció, illetve az oktatási intézmények szelekciós mechanizmusai együttesen olyan helyzetet teremtenek, amely folyamatosan a privilegizált társadalmi csoportokból származó gyermekeknek kedvez. A felsőbb rétegekből érkező fiatalok nemcsak jobban teljesítenek az iskolában, hanem nagyobb eséllyel is tanulnak tovább.

Noha az iskolák megpróbálják garantálni, hogy minden gyermek egyforma oktatásban részesüljön, túl gyakran rántják vissza őket a diszkriminációs és a társadalmi kirekesztés finom mechanizmusai. Kutatás mutatta ki, hogy a tanárok elvárásai a tanulók teljesítményével kapcsolatban, valamint a továbbtanulás ajánlása nagyban függ a fiatalok társadalmi háttérétől. A többnyire felsőközéposztályból származó tanárok hajlamosak arra, hogy nem a diákok valós teljesítménye alapján ítélnék, hanem – saját szocializációjukból kiindulva – az alapján, hogy mennyire felelnek meg a középosztálybeli teljesítmény és viselkedés kritériumainak. [44] Az iskolai kudarc tehát abból fakad, hogy nem áll rendelkezésre megfelelő számú választási lehetőség, pályaut; illetve nincs elegendő tanítási módszer, amelyek figyelembe tudnák venni a diákok sokszínű háttérét és érdeklődését. [45]

• **Az iskolai kudarc erősen összefügg a munkaerő-piac változásaival és a munkaadói igényekkel, amelyek korlátozzák az alacsonyan képzett fiatalok lehetőségeit.** A munkaerő-piacon megszerezhető képesítések magas száma, valamint a munkaadók magasabb igénye súlyosan korlátozza azon fiatalok esélyeit, akik alapvető képzettség nélkül léptek ki az oktatási rendszerből. Az iskolai kudarc egyre inkább stigmatizál. Mivel a végzettség már nem elegendő egy állás elnyeréséhez, egyéb személyes és társadalmi jellegzetességek válnak döntővé (beszéd, öltözködés, informáltság, kapcsolatok, ambíció stb.) – pontosan olyan tulajdonságok, amelyek tekintetében az alacsony státuszú fiatalok ugyancsak hátrányban vannak.

A sebezhetőség különösen nagy arányú akkor, amikor az egyes tényezők halmozódnak. Szegényes lakáskörülmények, elzártság a szabadidős létesítményektől vagy a közösség támogatásának, illetve a politikai források hiánya még sebezhetőbbé tesznek.

Az iskolai kudarc gyakran olyan tünet, ami közvetíti és igazolja a társadalmi kudarcot. [46]

Azokban az országokban, ahol a szakmai gyakorlat bevett szokás, a munkaadók képzési politikájában beállt változások növelték annak kockázatát, hogy a fiatalok társadalmilag, szakmailag kirekesztődnek még az előtt, hogy teljesen belépni a munkaerő-piacra. Németországban például – miközben nőtt az igény a szakmai gyakorlatot biztosító helyekre –, a cégek ezen helyeket jórészt lecserélték rövid gyakorlati programokra, amelyekre egyetemi vagy politechnikai végzősöket várnak, és drasztikusan csökkent a szakmunkástanulóknak nyújtott képzés. [47]

Ha sikerrel akarjuk kezelni az iskolai kudarc problémáját, változtatnunk kell a munkaadók felfogásán és szociális viselkedésén. Amíg ezt nem látják be a politikában, az oktatási rendszerek valószínűleg kielégíthetetlen igényekkel szembesülnek a korai kilépés felszámolása terén, amely probléma természeténél fogva mindig újratermelődik a munkaerő-piacon. [48]

III. INTÉZKEDÉSEK AZ ISKOLAI KUDARC CSÖKKENTÉSÉRE

Számos ország irányít politikai figyelmet az iskolai kudarcra a kisgyermekkorától kezdve a tinédzseren keresztül egészen a felnőttéig. Nagy hangsúly esik a megelőzésre. Más programok azon igyekeznek, hogy visszahozzák az oktatási rendszerbe azokat a fiatalokat, akik egyszer kiléptek belőle bármiféle végzettség nélkül, vagy integrálják őket a munka világába. Végül pedig kompenzációs képzési programokat fejlesztettek ki a felnőtt munkavállalók számára, akik munkanélküliséggel bajlódnak, vagy bizonytalan az állásuk korai kilépésük, kimaradásuk miatt. [49]

Miközben néhány intézkedés arra koncentrál, hogy általánosságban javítsák az oktatás körülményeit minden fiatal számára, némelyek speciálisan az iskolai kudarc terén veszélyeztetett fiatalokra fókuszálnak. Általánosságban a stratégiák három kategóriába sorolhatók: egyenlő esélyek, egyenlő bánásmód és egyenlő eredmények. Az első megközelítés az alacsony származású gyermekek és fiatalok előfeltételeit próbálja javítani. A második az oktatáson belüli negatív diszkrimináció felszámolására irányul, míg a harmadik a pozitív diszkrimináció eszközét helyezi előtérbe. [50]

1. EGYENLŐ ESÉLYSTRATÉGIÁK

E stratégiák azon társadalmi egyenlőtlenségekkel haladnak „ellentétesen”, amelyekbe az oktatás ágyazódik: a jövedelem, a családi háttér, az egészség, a kulturális szféra elérhetősége stb. terén tapasztalható egyenlőtlenségek. Világos, hogy az oktatáspolitikai intézkedések önmagukban képtelenek felszámolni ezen egyenlőtlenségeket. Mindazonáltal az oktatásnak minden lehetséges módon hozzá kell járulnia az egyenlő esélyek javításához.

• Integrált szolgáltatások hátrányos helyzetű fiatalok számára

Az ilyen programokban, mint például a holland „Meghosszabbított Iskolanap”, az iskolák különféle tanterven kívüli tevékenységeket kínálnak: sport, kultúra, természetjárás stb. Ugyanakkor erősítik a diákok iskolai ügyek iránti érdeklődését, s próbálják fejleszteni alapvető személyes és szociális kompetenciáikat. Az integrált szolgáltatások továbbfejlesztésére van szükség. A hátrányos helyzetű fiatalok csoportjainak sajátos szükségleteit szisztematikusan fel kell tárni, majd nyomon kell követni. A szolgáltatásokat hatékonyabbá kellene tenni (szülők oktatása, beszédfejlesztés, házi feladat ellenőrzése, egészségmegővés etc.).

Szükséges tehát az oktatási pályáiv során végig a tevékenységek integrálása, a releváns partnerek illetve a szolgáltatások összehangolásáért és fejlesztéséért felelős helyi szervek hálózattá szervezése. [51]

• Pénzügyi és anyagi támogatás

Ha egyenlőbbé akarjuk tenni az esélyeket, az alacsony jövedelmű családokból származó fiatalok pénzügyi és anyagi támogatását kell javítani, illetve jobban irányítani. Ösztöndíjak és kölcsönök kellenek az oktatás közvetlen költségeinek finanszírozására és az indirekt kiadások kompenzálására (az a jövedelem, amiről az oktatásban résztvevő fiatalok lemondanak).

A felsőoktatásban való részvétel elősegítésére számos ország megreformálta ösztöndíj- és kölcsönrendszerét. Spanyolországban a támogatás, az ösztöndíj és a jövedelemfüggő kölcsönök kombinációját tekintik a legmegfelelőbb megoldásnak, és vita tárgya az ösztöndíjként szétosztott keretösszeg emelése. [52] Az Egyesült Királyságban tervezik a tanulmányi költségek körülbelül egyötödét fedező tandíj bevezetését és a diáksegélyező rendszer megreformálását. A tandíj a szülők jövedelme szerint alakulna, a legszegényebbek nem fizetnének, a leggazdagabbakra viszont 1000 font hárulna. A megélhetési költségek fedezését szolgáló kölcsön visszafizetésének ütemét szintén a jövedelemhez kötnék, viszont megemelnék a mentesség határát, s hosszabb idő alatt lehetne visszafizetni. [53]

• Korai beavatkozás

Az iskolai kudarc visszaszorítását szolgáló programok annál hatékonyabbak, minél korábban kezdik őket. A korai beavatkozást célzó programok, mint például az ír „Rutland Street Project” és az azt követő „Early Start” program célja megakadályozni a társadalmi kirekesztődést, mielőtt még a gyermekek elkezdik általános iskolai tanulmányaikat. Az iskolára való felkészülés javítására helyezik a hangsúlyt és azokra a készségekre, amelyek megkönnyítik az iskolára való átállást (a gyermek világról szerzett ismereteinek bővítése, a tudásrendszerezés képességének javítása, nyelvi készség stb.) A gyermek fejlődésének hangsúlyozásán túl támogatják a szülő és iskola közötti gyakoribb kapcsolattartást (anyák klubja, tanácsadó centrumok, szülő-tanár találkozók).

Amerikai kutatások jelzik, hogy a „korai beavatkozás” programok rendkívül hatékonyak és kifizetődő befektetések nemcsak a tanulásra gyakorolt hatásuk miatt, hanem a kudarcok és a gyógypedagógiai rendszerbe való átirányítások csökkenése miatt is, illetve több a sikeres oktatási pályáiv, és visszaesik az antiszociális magatartású gyermekek száma. [54]

• A tankötelezettség meghosszabbítása

Hogy mindenki számára biztosítható legyen bizonyos minimális képzettség, a legtöbb országban szisztematikusan meghosszabbították a kötelező oktatást. Közülük néhányban ma már 18 éves korig kötelező tanulni. A tudományos értékelés azonban a meghosszabbított tankötelezettség tekintetében vegyes eredményeket jelez. A legveszélyeztetettebb háttérrel rendelkező fiatalok ugyanis gyakran nem akarnak továbbtanulni. Kevesebb előnyük származik a végzettségükből, és többször vallanak kudarcot. Más fiatalok csoportjai viszont még inkább megőrzik előnyüket oktatási karrierjük meghosszabbításával. Ezért elkerülhetetlen a tankötelezettség meghosszabbításának és egyéb oktatási reformoknak az összekapcsolása. Ezen túl hangsúlyozni kell a tanulási jogokat: jog ahhoz, hogy mindenki a saját maga által választott programba kerüljön, jog a saját tanulásához nyújtott segítséghez; az iskolából való önkényes kiutasítás vagy kizárás elleni védekezés, valamint a második lehetőséget kínáló iskolák elterjesztése.

Bár kritikák fogalmazódnak meg a tankötelezettség meghosszabbításával kapcsolatban, a tankötelezettség lerövidítése a tankötelezettség utáni oktatás megfelelő reformja nélkül egyértelműen negatív hatásúnak bizonyult. Oroszországban a tankötelezettséget a 9. osztályra csökkentették 1993-ban, korlátozva ezáltal rengeteg fiatal esélyeit az oktatás elérésére. Azóta fiatalok ezrei hagyták el az iskolát anélkül, hogy folytatni tudták volna tanulmányaikat, vagy munkát találtak volna. [55]

2. EGYENLŐ BÁNÁSMÓD-STRATÉGIÁK

Az oktatás tudatosan vagy tudat alatt még mindig hozzájárul a társadalmi kirekesztéshez: ide sorolhatók például a kulturálisan elfogult tantervek, az alacsony tanári elvárások vagy az, amikor a fiatalokat megalapozott indok nélkül átirányítják a gyógypedagógiai rendszerbe és zsákutcát jelentő programokra. Az egyenlő bánásmód stratégiák tehát az oktatáson belüli „tisztességesebb” bánásmódra helyezik a hangsúlyt, azaz a társadalomból kirekesztett csoportok diszkriminálásának felszámolására.

• Tanrendi reformok és pedagógiai újítások

Ezek megelőző intézkedések, amelyek közvetlenül az oktatási rendszeren belüli változásokra fókuszálnak. Ezek közé tartoznak:

- a széleskörű, tapasztalatokon alapuló megközelítés fejlesztése;
- továbbtanulási-pályaválasztási tanácsadás kiterjesztése;
- nagyobb rugalmasság főleg a középiskola felsőbb osztályaiban, több választási lehetőség felkínálása a fiatalok érdekei és képességei figyelembevételével;

- a tanrend relevanciájának erősítése a felmerülő gazdasági és társadalmi szükségleteknek megfelelően;
- a felzárkóztató tanítás kiterjesztése.

A kötelező oktatás tekintetében egyre nagyobb a konszenzus abban, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek visszaszoríthatók az oktatásban egy minden részletre kiterjedő tantervvel, amely esetleg választható tantárgyakat is tartalmazna, amelyek nem köteleznek semmire további kurzusok választásánál. A középiskola felsőbb osztályaiban számos ország helyezi a hangsúlyt a rugalmas, széles körű megközelítésekre. Belgium flamand részén a szakmunkásképzést „workshop” osztályok szervezésével, modulokra épülő kurzusokkal, projektmunkával és különféle tanítási módszerekkel próbálják javítani, s ezen túl keresik a kapcsolatot az iskola és a szociális-gazdasági szektor között. Írországban a tanulókat színtezett csoportokra osztják bizonyos tantárgyak esetében, és a diákok választhatnak, hogy két év helyett három év alatt végzik el a középiskola második felét. Luxemburgban a műszaki líceumok szakmunkás osztályaiban kétszintű rendszert kínálnak, amely lehetőséget kínál azon tanulók számára, akik könnyebben tanulják meg egy szakma gyakorlati oldalát arra, hogy a saját ritmusukban haladhassanak az elméleti képzésben. [56]

Rengeteg államban hagynak helyet az órarendben felzárkóztató oktatásra. Skóciában magában az osztályban nyújtanak segítséget a speciálisan felzárkóztató tanárok a tanulóknak. Olaszországban a szakmunkástanulók alaposabb felkészítésére helyezik a hangsúlyt, hogy bepótolhassák az elvesztett időt, illetve hogy megismerkedjenek a sajátos helyi igényekkel. Izlandon számos intézkedés: tanácsadás, plusz iskolai idő és felzárkóztató órák állnak az alsó középiskola végén a fő tantárgyaikkal nehezebben boldoguló tanulók rendelkezésére.

• Bevonó oktatás

Azért, hogy támogassák a speciális oktatást igénylő gyermekek és fiatalok tanítását, a legtöbb ország megteremti az eszközháttért a speciális iskolák számára. A speciális oktatást a reguláris iskoláktól független intézményekben szervezik meg, esetleg a reguláris iskolákon belül elindított külön osztályokban, vagy teljesen integrálják a fő irányvonalat jelentő oktatásba. A legtöbb EU-országban, akárcsak a visegrádi országokban az integrált és az elkülönített iskolák egymás mellett léteznek. A belgiumi francia közösségben, Németországban, Bulgáriában és Romániában a kétféle oktatás többnyire elkülönül. Olaszországban az integráció az általános. [57]

A speciális oktatás a vizsgálatok szerint integrált formában hatékonyabb. Az elkülönített rendszerben résztvevő tanulók stigmatizálódnak, ami inkább csökkenti, mintsem növeli társadalmi integrációjuk esélyeit. Általában tehát a legtöbb országban a szegregációtól az integráció felé mutatnak a folyamatok. Mindazonáltal a sikeres integráció nagyban függ attól, hogy az iskolák mennyire képesek e tanulók szükségleteit kielégíteni.

A bevonó oktatás magába foglalja a „fő irányvonalhoz” tartozó tanárok képzésének bővebb finanszírozását, a szükséges további munkaerő (pszichológusok, gyógypedagógusok, szociális munkások) támogatását, a szülők felvilágosítását, a hagyományos iskolaépületekben speciális szolgáltatások kialakítását, a differenciált oktatást, valamint az alternatív finanszírozási mechanizmusokat.

• Tanárképzés

A kibővített alap- és továbbképzés, valamint a gyakorló tanárok képzése fontos eszközök az oktatás színvonalának emeléséhez és a speciális oktatási szükségletekkel bíró tanulók sikeres neveléséhez. A tanárképzés még mindig túl egyoldalúan a tantárgyi tudásra koncentrál. Csak elvétve foglalkozik a deprivációs, a tanulási nehézségek, a társadalmi egyenlőtlenségek vagy a kulturális különbségek szociológiai, szocio-didaktív elemzésével. A tanárképzésnek több hangsúlyt kell helyeznie azokra a stratégiákra, amelyekkel kezelhetőek a tanulási problémák és a hátrányos helyzet, illetve az iskola-vezetésre és a tanácsadásra. Portugáliában és Írországból akad példa a tanárképzési reformra. Portugáliában a PEPT nevű programban („oktatást mindenkinek”) létrehoztak egy központot tanárok továbbképzése céljából. E képzés célja a korai kimaradás megelőzése, valamint hogy hagyományossá tegyék a hosszabb, iskolában eltöltött időt. Az ír „Tanár Tanácsadói Tervezet”-ben a tanácsadók egy átfogó iskolakoncepciót hangolnak össze a helyes gyakorlat és stratégiák fejlesztésére és alkalmazására, ami segíthet a bomlasztó viselkedés visszaszorításában.

• Szülő-iskola-közösség kapcsolatok

Néhány országban sajátos stratégiákat fejlesztettek ki a célból, hogy erősítsék a kapcsolatot az otthonnal, a helyi hatóságokkal, a szociális munkásokkal és a vállalkozásokkal. A kutatás ismét vegyes eredményeket mutat. Azok a kísérletek, hogy javítsák az oktatás minőségét iskolák közötti versenyek szervezésével megnyerendő a szülők/fogyasztók jóindulatát, bizonyosan több kárt okoztak, mint hasznot. [58] Ez a módszer további társadalmi diszkriminációhoz vezet, mivel a középosztálybeli családok kivonulnak azokból az iskolákból, amelyekbe sok nélkülöző jár. Sikereesebbek azok a programok, amelyekben partnerként tekintenek a szülőkre, bevonják őket az oktatási tevékenységekbe, és elősegítik otthoni „tanítói” szerepüket.

Írországból több programot indítottak el, amelyek a hátrányos helyzet „közösségi alapú” kérdésére összpontosítanak. [59] Az iskola és a közösség kölcsönösen segítik egymást, és az összes érintett terület (oktatás, képzés, tanácsadás, egészségügy, jólét stb.) munkáját integrálják egy sor koherens stratégiába. A szülői részvételt a fiatalok oktatásának fontos elemének tekintik. Az „otthon – iskola – közösség kapcsolat” program célja a partneri viszony kialakítása szülők és tanárok között. Csökken a szülő elidegenedése az iskolától, a szülők részt vesznek a gyermekeik oktatásában, és a szülők „második esélyt” nyújtó oktatására is lehetőség nyílik. Egy koordinátort neveznek ki a

hátrányos területen lévő iskolába, hogy együtt dolgozzon az iskolával, a szülőkkel és a közösségi képviselőkkel. Családlátogatásokat szerveznek, valamint programokat a szülőkkel, amelyek középpontjában a személyes fejlődés általános területei, a gyermeknevelés, a tananyag fejlesztése (az iskola céljainak és a gyerekek tanulási folyamatának megértése), s ezen túl a szabadidő áll. Mindamellet a szülők együttműködése biztosított az osztályteremben és az iskolai rendezvényeken, a közös olvasásban és a házi feladat ellenőrzésében.

Az Egyesült Királyságban a „Compact” elnevezésű program próbál meg kapcsolatot teremteni az iskolák és a helyi munkaadók között a belvárosi területeken, ahol a korai iskolaelhagyás óriási méreteket ölt. [60] Azok a fiatalok, akik elérnek bizonyos célokat (például az iskolalátogatás vagy a tantárgyi eredmények tekintetében), garantáltan kapnak munkát, és részesülnek a munkájukhoz kapcsolódó képzésben az iskola elvégzése után. A program emellett erősíti a tanulók motiváltságát és fejleszti rálátásukat a munkaerő-piaci lehetőségekre.

Más nyugat-európai országokban megerősödtek az iskola, a család és a közösség közötti kapcsolatok. Más kép rajzolódik ki viszont a közép- és kelet-európai országokban, a kommunista időszakban ezek a kapcsolatok ugyanis igencsak megtépázódtak. Noha a hivatalos tájékoztatás szerint tökéletes volt a harmónia az iskola és környezete között, e kapcsolat átpolitikáltsága és kötelező jellege azt eredményezte, hogy az iskolák, a közösségek inkább elszakadtak, mintsem közelebb kerültek volna egymáshoz. A jelent befolyásolja a múlt. Az iskolák és a tanárok élvezik frissen elnyert ideológiai és pedagógiai szabadságukat, és gyakran gyanakodva figyelik az iskola és a közösség együttműködésére épülő programok mobilizációs kísérleteit. [61]

3. EGYENLŐ EREDMÉNY-STRATÉGIÁK

Azt felismerve, hogy a hátrányos helyzetű tanulók egyenlő bánásmódja nem elegendő a társadalmi kirekesztés legyűréséhez, az egyenlő eredmény-stratégiák a „pozitív diszkriminációra” összpontosítanak.

• Az oktatási prioritások politikája

Ide tartoznak a járulékos iskolafinanszírozási mechanizmusok, amelyek olyan iskolákat támogatnak, ahol magas a hátrányos helyzetű gyerekek és fiatalok aránya. A források fölhasználhatók továbbképzésre, innovatív projektekre, differenciálásra, segítségnyújtásra, stb.

Hollandiában az Oktatási prioritások politikájának célja az iskolák ellátása eszközökkel azért, hogy segítsék azoknak a gyerekeknek a beilleszkedését és felzárkózását, akik hátránnyal indulnak az oktatásban. [62] A célcsoportok a bevándorlók és az alacsonyan iskolázott szülők gyerekei. A programot területi és iskolai alapon irányítják. Minden tanulót „súlyoznak” a társadalmi háttér néhány indikátora alapján. A tanulók összpontszámától függően juttatnak plusz eszközöket az iskoláknak. 44 térségben

(ahol halmozottan jelentkeznek megélhetési gondok) az együttműködő jóléti képviselők és az iskolák többlet-finanszírozási forrásokat kapnak a kiegészítő tevékenységeknek. Ezen túl a legmagasabb etnikai kisebbséghez tartozóval és újonnan érkezett bevándorlóval rendelkező 26 városi önkormányzatnak többletforrásokat biztosítanak az újonnan érkezettek fogadására és a további, velük kapcsolatos tevékenységekre.

A felmérések szerint a program csak részben volt sikeres, helyébe az Oktatási Hátrány Akcióprogram (GOA) került. Az OVB program forrásait átadták a helyi hatóságoknak. A GOA Nemzeti Politikai Keretterm a helyi önkormányzatokra hárítja a felelősséget az általános iskolát elkezdő tanulók körülményeinek javításáért: a helyi iskolákkal együttműködve el kell készíteniük egy oktatási hátrányok elleni tervet.

Írországban a „hátrányos területek program” és a „megtörni az ördögi kört” című program a tanároknak speciális segítséget, az iskoláknak pedig többletforrásokat biztosít (a több alkalmazottra, eszközökre és anyagokra) a hátrányosnak ítélt területeken. Igénybe vehetik egy külön erre kinevezett koordinátor segítségét, a tanároknak pedig továbbképzéseket kínálnak.

• Alternatív tantervek, oktatási és foglalkoztatási (re)integrációs programok és második esély iskolák

Ha az összes fent említett stratégia kudarcot vall, egyéb kezdeményezések indulnak be az iskoláikat képzettség nélkül befejező fiatalok számára, hogy folytathassák a tanulást. Ilyen intézkedések az alternatív tantervek, az oktatási és foglalkoztatási (re)integrációs programok és a második esélyt nyújtó iskolák. Különböző szándékok vezérlik ezeket a kezdeményezéseket: a tanulás iránti motiváció helyreállítása, az általános tudásszint emelése, a fiatalokat képessé tenni egy diploma megszerzésére, szakmunkásképzés és/vagy problémamentes integrálásuk a munkaerő-piacba. Ezekben a kezdeményezésekben kevésbé hangsúlyos az egyenlő eredmények elérése, inkább az egyenlőtlenségek további csökkentésére tesznek kísérletet.

Az 1989-ben bevezetett ír Youthreach program olyan fiatalok felé nyitott, akik bármiféle alapvégzettség vagy -képzés nélkül léptek ki az iskolából a munkaerő-piacra, és legalább hat hónapja munkanélküliek. [63] Ez a csoport – akik nagyrészt a korai kimaradók is –, kombináltan kaphat alapoktatást, képzést, munkatapasztalatot és ideiglenes állást két évig. Az első évben (újra) felépítik az alapokat, a második évben pedig végzettséghez jutnak vagy állásba kerülnek. A program része a pszichoszociális beavatkozás, új tantervet, tanítási és tanácsadási módszereket vezet be, és speciálisan kiképzett munkaerő végzi az oktatást. A Youthreach elindítása óta látványosan fejlődik, ma már 130 központban érhető el.

A Youthreach programot 1997-ben befejezett tanulók vizsgálata sikert tükröz: a végzettség 42%-a volt állásban, 30% képezte tovább magát, tért vissza az oktatásba vagy pedig képzéssel egybekötött munkát végzett.

Dániában az Free Youth Education program azért indult el, hogy visszavegye az oktatási rendszerbe az onnan kiesett fiatalokat. [64] A program alapja egy 2-3 éves fu-

tamidejű szerződés. Néhány hagyományos óra látogatását kötelezővé teszik. A fennmaradó időre az adott személy érdeklődésének megfelelően állíthatja össze tanulási programját az általános oktatási rendszer tantárgyaiból vagy az alternatív programokból választva. Az FYE sikeresnek bizonyult a tanulók motiválása, valamint formális és személyes kompetenciáik erősítése terén. A programot elvégzők 90%-a folytatta tanulmányait vagy állt munkába. A felmérések szerint viszont pont a célcsoportot (kimaradók) nem tudta elérni a program, mivel kevés információ jutott el hozzájuk, valamint a FYE alapelvei (felelősség és függetlenség) úgy tűnik, nem feleltek meg kellően a szükségleteknek.

IV. ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

A társadalmi kirekesztés elleni oktatáspolitikai tudományos feldolgozottsága igencsak kezdetleges. Noha sok kezdeményezés és kísérlet zajlik, ezek értékeléséről kevés tanulmány született. A kevés pénz miatt a kutatások szándékaikban és módszereikben gyakran korlátozottak. Az iskolai kudarc csökkentését célzó kezdeményezések és oktatási reformok hatékonyságának értékeléséhez szélesebb körű és longitudinális kutatásra van szükség.

Ugyanekkor figyelembe véve az iskolai kudarchoz kapcsolódó tényezőket, egyértelműnek tűnik, hogy széleskörű nemzeti politikai irányelvekre van szükség, amennyiben sikereket akarnak elérni a sebezhetőség csökkentése terén. Széles körben elismerik, hogy a létező oktatási rendszer természetes expanziója nem elég. Az egyenlő bejutási, részvételi és teljesítményi esélyek növeléséhez különleges kezdeményezések szükségeltetnek, amelyek minden fiatal szükségleteire válaszolnak. Világos, hogy az azonos lehetőségek, bánásmód és eredmények stratégiai nem kizárják, hanem kiegészítik egymást. Azt is fontos felismerni, hogy a pusztán oktatási intézkedések aligha nyújtanak tartós megoldásokat. Az iskolai kudarcot a társadalmi egyenlőtlenségek kontextusában kell szemlélni, beleértve a munkaerőpiac szelektív működését és a munka egyenlőtlen eloszlását.

Ezért az iskolai kudarc nem kezelhető csak oktatási programokkal, hanem szükséges az oktatási, munkaerőpiaci, szociális és ifjúsáspolitikai integrálása is.

Egy ilyen megközelítésről született javaslat Németországban, ahol a szakértők 20 ajánlást fogalmaztak meg a szakoktatás és -képzés reformjával kapcsolatban. [65] Ezek négy területre vonatkoznak:

1. Minek kell változnia? A szakoktatás és -képzés minőségének és struktúrájának: rugalmasság, modularizáció, modernizáció, a közösségi munkán keresztül elnyert végzettség elismerése.

2. Mi teremt munkahelyeket? A jelenlegi követelményeken túli képzés, több vállalat képzési programja, az iskolai képzések kiterjesztése, közös munka a képzésben (vállalatok együttműködése), közösen kialakított fizetési megállapodások, a képzés mint a vállalati kultúra része, a szakoktatás támogatása.
3. Mi segíti a fiatalokat? Szociálpolitikai aspektusok: egyenlő esélyek, felkészítés a képzésre és a képzés alatti támogatás, „második esély” a szakmunkáslevélre, fiatalok képzését támogató programok, fiatal bevándorlók szakképzése.
4. Ki mit tesz? Helyszínen képzés: átállás a képzésre mint szocio-pedagógiai feladat, a tanácsadás hálózattá építése és fokozása, helyi képzési irányelvek.

SEBEZHETŐSÉG ÉS IFJÚSÁGI MUNKAERŐPIAC

(Andy Furlong)

BEVEZETÉS

Az 1998-as *Jelentésben* azt állítottuk, hogy az európai fiatalok különösen sebezhetőek, és kimutattuk, hogy az utóbbi évtizedben nőtt a fiatalokat érintő kockázatok száma. E kontextusban a munkaerő-piacot fontos sebezhetőségi forrásként határoztuk meg, néhány országban magas a munkanélküliek aránya, és emellett egyre hosszabb és bonyolultabb út vezet az oktatásból a munka világába, ami néhány fiatal számára a társadalmi kirekesztettség kockázatához vezet. Ez a jelentés a legsebezhetőbb fiatalokra koncentrál, illetve azokra a struktúrákra és politikákra, amelyek a sebezhetőséget megerősítik vagy éppen minimalizálják. Először vázoljuk azokat a munkaerő-piaci helyzeteket, amelyekkel az európai fiatalok találkozhatnak, majd pedig a munkaerő-piacra való átmenetet segítő jóléti rendszereket. A második részben azon ifjúsági csoportokat írjuk körül, akik a leginkább veszélyeztetettek az egyes országokban, illetve rávilágítunk a sajátos kockázati tényezőkre és sebezhetőségi forrásaikra. Végül pedig azon módszereket vitatjuk meg, amelyek segítségével visszaszorítható a sebezhetőség – sikeres kezdeményezéseket és politikákat mutatunk be.

Szerte Európában a fiatalok különféle feltételekkel szembesülnek, amelyek befolyásolják a sebezhetőségi formákat. Néhány országban a magas munkanélküliség vet sötét árnyakat a fiatalok munkaerő-piaci tapasztalataira. Máshol akad elegendő munka, de az alulfoglalkoztatottság és az alacsony színvonalú munkák problémát jelentenek. Egyéb, a fiatalok munkaerő-piaci helyzetét befolyásoló tényezők közé tartoznak az oktatás és a munka világának kapcsolata, a szakképzés, a szociális- és családtámogatási rendszerek.

Ugyanekkor, mivel a fiatalok az összes európai országban egyre több időt töltenek az oktatásban, egyre hosszabb és bonyolultabb az út a munkaerő-piacra. Különösen jellemző, hogy a fiatal munkavállalók egyszerre tanulnak és dolgoznak, s ezalatt gyakran kapnak képzettséget nem igénylő munkát. Megváltoztak a fiatalok támogatási rendszerei is, és egyre tovább támaszkodnak a család anyagi támogatására, miközben az állami támogatás egyre kevésbé megfelelő.

A munkaerő-piaci tapasztalatok vizsgálatakor azt próbáljuk leírni, hogyan tagadják meg a fiataloktól a biztos munka, a társadalmi-gazdasági teljesítés és a személyes elégedettség esélyeit. Az egyes országok között erősen változó lehetőségek köre mellett a differenciálódás három jellegzetes irányára koncentrálunk, amelyek befolyásolják a munkaerő-piaci sebezhetőség mintáit: fejlett és átmeneti gazdaságok, merev és rugalmas munkaerő-piacok, erős és gyenge jóléti rendszerek.

I. MUNKAERŐ-PIACI FOLYAMATOK

Nyugat-Európában az ifjúsági munkaerő-piac folyamatai a felnőtt munkaerő-piac változásaira reflektálnak, noha ezek a folyamatok gyakran szélsőséges formában jelennek meg a fiatalok álláshelyzetének tekintetében. A felnőtt piachoz hasonlóan folytatódik a szolgáltatás térhódítása az iparral szemben, és a növekvő diáklétszám eredményeképpen nő a képezettség a fiatal dolgozók körében. Miközben néhányak számára új lehetőségeket teremtett a magas végzettségi igényű gazdaság, a bizonyítványok inflálódása nehéz helyzetbe sodorta azokat, akik keveset érő bizonyítvánnyal fejezték be tanulmányaikat. Ráadásul a tanult munkavállalók számának növekedésével kiélezettebbé vált a verseny a színvonalas állásokért a diplomások és magas végzettségű pályakezdők között.

Miközben emelkedett a munkaerő-piacra belépők átlagéletkora, jelentős különbségek mutatkoznak az egyes országok között. Az EU-ban 1987 és 1995 között – a pályakezdők életkorának mediánja – a belépők átlagéletkora 18-ról 20-ra nőtt, bár az országok között jelentős eltérések tapasztalhatók. [66] Az átmenet hosszát számos tényező befolyásolja, például a munkanélküliség mértéke, az oktatás és a képzés szerkezete, illetve a családok hajlandósága a fiatalok támogatására, hogy elérhessék céljaikat. Gyors átmenet jellemző az Egyesült Királyságra, Írországra, Franciaországra, Belgiumra, Luxemburgra és Görögországra, míg ez a folyamat Olaszországban, Németországban, Spanyolországban és Finnországban sokkal körülményesebb.

Nyugat-Európában az ifjúsági munkaerő-piac egy másik jellemző folyamata az, hogy nő a munkavállalás bizonytalansága és esetlegessége. A fiatalok például egyre több részmunkaidős állást vállalnak.

Franciaországban például négy fiatal dolgozóból egy részmunkaidőben dolgozik. [67] Az EU tagállamokban viszont a 15-29 évesek egyharmada vélte úgy, hogy félállásukat a magasabb végzettség elnyerésének eszközének tekintik. [68] Ugyanakkor ebben a csoportban a fiatalok majdnem 70%-a azért dolgozott részmunkaidőben, mert nem volt lehetősége teljes munkaidős állásra; a jobb híján részmunkaidőben dolgozók aránya a legmagasabb Görögországban (64%), Franciaországban (60%) és Olaszországban (59%), míg a legalacsonyabb Hollandiában (12%), Németországban (13%) és Ausztriában (13%).

A fiatalok munkaerő-piaci helyzetének bizonytalansága a határozott idejű szerződések növekedésében is visszaköszön.

A fiataloknak sokkal inkább ajánlanak határozott idejű szerződéseket, mint az idősebb munkavállalóknak, bár a határozott idejű szerződések gyakran kapcsolhatók képzéshez és próbaidőhöz. Az EU-ban 1995-ben a 25 év alatti munkavállalók 35%-a állt határozott idejű szerződésben, míg ez az arány a teljes foglalkoztatotti rétegre vetítve 14%. A határozott idejű szerződések aránya különösen magas volt Spanyolországban (77% a 25 év alattiak között), míg az Egyesült Királyságban csak 13%. [69]

Az átmenet elnyúlása és az ifjúsági munkaerő-piac növekvő bizonytalansága Közép-Kelet-Európa posztkommunista államaiban is megfigyelhető. Összehasonlítva a nyugattal, ezekben az országokban nagyobb különbségek mutatkoznak a fiatalok és az idősebbek foglalkoztatási helyzetei között annyiban, hogy a fiatalok gyakrabban önfoglalkoztatottak vagy gyakrabban dolgoznak nyugati tulajdonban levő vállalkozásokban. Amíg a kommunizmusban a fiatalok erősen strukturált, kiszámítható utakon léptek be a munkaerő-piacra, Roberts szerint sokak számára „kaotikus”-sá vált a környezet. [70]

A posztkommunista országokban a fiatalok tapasztalatai hirtelen megváltoztak, ma már mennyiségileg mások, mint az előző generációéi.

A fiatalok megéreztek az állami szektor összeomlását. A munkaerő-piacra vezető utak, amelyeket a legtöbben követtek volna, egyszerűen eltűntek. Az egykori Szovjetunió legtöbb régiójában az új lehetőségek a legjobb esetben is csak most vannak kialakulóban.

A posztkommunista ifjúság munkaerő-piaci helyzetét a kockázat és a bizonytalanság jellemzi, amit a premodern gazdaságba való visszazuhanás idézett elő a posztdern körülményrendszer szintjére való átlendülés helyett. [71]

Roberts szerint öt kialakuló foglalkoztatotti réteg különíthető el a posztkommunista társadalmakban: [72]

- Akik a nyugati hátterű vállalatokban találnak viszonylag jól fizető és biztonságos állást.
- Akik a közszférába lépnek be annak ellenére, hogy az egyre csak zsugorodik, csökkennek a bérek és nő az állások bizonytalansága.
- Akik sikeresen alapítanak magánvállalkozást.
- Akik munkavállalók vagy állásról állásra váltanak a magánszektorban alacsony bérért és nagy bizonytalanság közepette.
- Akiknek nincs munkájuk, akik nem találtak semmiféle állást.

A rövidebb munkában eltöltött idő és a tapasztalat viszonylagos hiánya miatt a fiatalok mind a fejlett, mind a posztkommunista országokban jellemzően kevesebbet keresnek, mint az idősebbek, annak ellenére, hogy magasabb végzettségűek. A fizetések közötti különbségek a kétkezi munkák esetében kisebbek, mint a szellemi munkakörökben. Nyugaton a legnagyobb különbségek a fiatalok és az idősebbek közötti fizetések terén Írországon, Spanyolországban és Portugáliában mutatkoznak, míg Dániában és az Egyesült Királyságban a legkisebbek. Az EU-ban a fiatal férfiak átlagban 10%-kal kapnak magasabb fizetést, mint nő társaik, noha a nemek közötti fizetéskülönbségek általában az idősebbek között a legmagasabbak. A posztkommunista országokban a fiatalok fizetései csökkentek, mivel a fizetésemelés aránya nem tartotta a tempót az inflációval. Oroszországban például 1994-ben a fiatalok 82%-a kapott a minimálbérnek megfelelő vagy a szegénységi küszöb alatti fizetést. [73]

1. MUNKANÉLKÜLISÉG

Európa számos részén a munkanélküliség és a munkanélkülivé válás veszélye központi kérdés a munkaerő-piaci tapasztalatok megértése szempontjából. Noha a munkanélküliségi ráták rendkívül sokfélék, a fiatalok között minden országban több a munkanélküli (általában a kétszerese a teljes népességnek), és sok országban a legtöbb fiatalnak legalább egyszer meg kell birkóznia a munkanélküliséggel. A férfi és nő munkanélküliek aránya szintén változó, a mediterrán országokban általában a nő munkanélküliek vannak többen, míg Finnországban, Svédországban és az Egyesült Királyságban a férfi állástalanok száma nagyobb. [74]

„A fiatalok egy különösen sérülékeny csoport, akik aránytalanul többen nélkülöznek. Ennek egyik fő oka az EU-n belül jelenleg mutatkozó különösen magas fiatal munkanélküliségi ráta.” [75]

Európában a munkanélküliség emellett magasabb a kisebbségek és a bevándorlók között. [76] Magyarországon például a cigányság különösen hátrányos helyzetben van, köztük a munkanélküliségi arány 60-70%. [77] A balkáni háború miatt rengeteg fiatal menekült, akik még sokáig fognak komoly munkaerő-piaci problémákkal szembesülni.

Hollandiában a „munkalehetőségek igazságos elosztásához [...] a jelenleginél 30000-rel több állásra lenne szükség a négy legnagyobb kisebbségből származó fiatalok számára”. [78]

Az EU-ban a majdnem 18 millió munkanélküli közül majdnem 5 millió még nincs 25 éves. A 25 év alattiaknál a '90-es években nőtt meg a munkanélküliek aránya: az 1991-es 16,3%-ról 1995-ig 21,5%-ra. [79] Sőt, az EU-ban a 25 év alattiak majdnem fele csak egy munkanélküli időszak után találja meg első munkahelyét. Az átlag arány azonban nagy különbségeket leplez: 1995-ben Finnországban és Spanyolországban tíz 25 év alattiból nagyjából négy volt állás nélkül, miközben e mutató Ausztriában, Luxemburgban és Németországban 10% alatt volt. [80]

Noha akadnak kivételek (például Görögország, Olaszország, Svédország), a hosszan tartó munkanélküliség általában az idősebbek problémája. Mindamelllett az EU-ban a 25 év alatti munkanélküliek majdnem 1-e van munka nélkül több mint egy éve. Itt is nagy különbségek mutatkoznak: Olaszországban a munkanélküli fiatalok több mint 63%-a van állás nélkül egy évnél régebben, míg Dániában ez az arány alig haladja meg a 9%-ot.

Az átalakuló gazdaságokban is ingadozik a fiatal munkanélküliek szintje: 1995-ben Bulgáriában a férfiak 43%-a, míg a nők 42%-a volt állás nélkül, míg Csehországban ez az arány mindkét nem esetében alig haladja meg a 8%-ot. Az átalakuló gazdaságok fiatalokra vonatkozó munkanélküliségi rátáját vizsgálva a nemzetközi Munkaügyi Iroda leszögezi, hogy a fiatal munkanélküliek száma „riasztó”. „Miközben a fiatalok átlagban a munkaerő mintegy 15%-át teszik ki, a munkanélküliek több mint 30%-a még nincs 25 éves.” [81] Ezekben az országokban a tartós munkanélküliek száma magasabb, mint nyugaton. [82] Szlovéniában és Bulgáriában a fiatal munkanélkü-

liek több mint fele nem talált munkát legalább egy éve, míg ez az arány Lengyelországban egy a háromból, Csehországban pedig egy az ötből. [83]

A legtöbb fiatal számára a munkanélküliség igen nagy trauma, rossz hatással van önbecsülésükre és lelki egyensúlyukra, noha ez a folyamat megfordul, mielőtt stabil munkahelyhez jutnak. Mindamelllett természetes, hogy néhány fiatal akkor szembesül rövid idejű munkanélküliséggel, amikor életviteléről dönt: ez gyakran előfordul a zenei és művészeti téren karriert kereső fiatalok esetében. Mások inkább választják a munkanélküliséget, minthogy lejjebb adják hosszú távú álláselképzeléseiket.

Mindeközben a legtöbb országban a csökkenő értékű munkanélküli segély miatt már nem vonzza a fiatalokat a munkanélküliség, mint életforma. A legtöbb országban a 25 év alattiak kapnak csökkent munkanélküli segélyt, néha sajátos politikai döntések miatt (ami gyakran „a munkától vonakodó” ifjúság elképzeléséből fakad), de ide kapcsolható a képzést segítő hivatali hozzájárulások szükséglete is.

Bár a legtöbb országban a segélyrendszer két részből áll: egyrészt a munkanélküli biztosításokból, másrészt a szociális támogatásokból, a fiatalok inkább a kevésbé bőkezű szociális segélyre számíthatnak. [84] A fiataloknak szánt juttatások csak elvétve teremtenek valós gazdasági biztonsági hálót, s a fiatalok egyre jobban szorulnak családi támogatásra. Az EU-ban a segély maximális összege a dán 878 ECU-tól a spanyol 178 ECU-ig terjed. Míg Dániában, Svédországban és Németországban 16 éves korától jogosult valaki a segélyre, Luxemburgban a korhatár 30 év. [85] A mediterrán országok általában sokkal szigorúbb feltételekhez kötik a fiatalok segélyhez jutását, itt a család a pénzügyi támogatás legfontosabb forrása, [86] míg az Egyesült Királyságban a legtöbb 16-17 éves fiatal nem jogosult a segélyre, Belgiumban pedig az iskolaelhagyók nem is folyamodhatnak segélyért.

„A szociális ellátások egyre nagyobb nyomás alatt állnak, a fiatalok szociális alapú védelmét szolgáló program pedig különösen veszélyben van, mivel kiszorítják más programok.” [87]

Mivel a kommunista időszakban a társadalmat a teljes foglalkoztatottság jellemezte, számos országban nem is jött létre segélyrendszer 1990 előtt. A jelenlegi segélyrendszerek „meglehetősen összetettek, számos különböző jogosultsági időtartam és segélyformula létezik”. [88] A segély rendszerint a korábbi keresettől, az életkortól és a folyamatos munkavállalás hosszától függ: mindezek a faktorok a fiatalok hátrányos helyzetéhez vezetnek. [89] A segélyre jogosító munkaidő viszonylag hosszú: általában egy év teljes állásban eltöltött idő tesz jogosulttá, míg Magyarországon ez az idő két év. [90] Bulgária, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia 400 fiatalját bevonó tanulmányában Kovatcheva [91] azt találta, hogy miközben a munkanélküliek mintegy fele kapott valamekkora mértékű állami juttatást, egyikük sem az államot jelölte meg legfőbb bevételi forrásként.

Mivel az álláslehetőségek nem megfelelőek és számos fiatal nem jogosult segélyre (főleg az iskolaelhagyók), így azt is megállapíthatjuk, hogy nő a rejtett munkanélküliek száma (akik sem regisztrálva, sem állásban nincsenek, nem vesznek részt oktatásban vagy képzésben). Nagy-Britanniában Williamson [92] ezt a csoportot nevezi „O státuszúak”-nak: arra a tényre utalva, hogy a segélyrendszer megváltozásával ezek a fiatalok a hivatalosan még munkanélküliként sem jelennek meg. Miközben az EU-ban kevés kutatás fókuszált a 15-24 évesek rejtett munkanélküliségére, 5 olaszból egy ebbe a kategóriába esik, míg Dániában és Ausztriában ez az arány csak kb. 6%. Nagy-Britanniában ez az arány körülbelül 16%, ami éppen az európai 14%-os átlag fölé esik. [93] Noha a posztkommunista országok összehasonlítható adatai nem állnak rendelkezésre, néhányban kimutatták a rejtett munkanélküliség növekedését (például Oroszországban). [94]

2. ALULFOGLALKOZTATOTTSÁG

A fiatalok egyre magasabb képzettsége és a közöttük lévő magas munkanélküliség miatt több országban napirendre került az alulfoglalkoztatottság problémája. Az Európai Közösség Háztartási Panel kutatás például kimutatja, hogy a 16-29 éves munkavállalók között 10 emberből 6 alulfoglalkoztatottnak tekinti magát. Dániában ez az arány tízből hét. A mediterrán országokban talán kevesebb az alulfoglalkoztatott, mert a családok jobban hajlandók támogatni fiataljaikat hosszabb munkanélküli időszak alatt. Bár a nemzeteken belül eltérések tapasztalhatók, mégis a lényeg az, hogy az összes EU tagállamban e korcsoport több mint fele véli úgy, hogy a képzettségeiknek nem megfelelő, alacsonyabb szintű állásban van. [95] A 30 év alattiak 30%-a keres másik állást annak reményében, hogy előrébb léphet; miközben néhányan állásuk elvesztésétől tartanak, a többség jobb körülményekre vágyik. [96]

Hasonló probléma ütötte fel a fejét a posztkommunista társadalmakban: Oroszországban például az állásban lévők 42%-a nem a képzettségének megfelelő munkát végzi. [97]

3. ÖNFOGLALKOZTATÁS, ALTERNATÍV ÉLETPÁLYÁK

A fiatalok munkaerő-piacán tapasztalható bizonytalanság, a bizonyos országokban észlelt magas munkanélküliség és alulfoglalkoztatottság együtt vezettek az önfoglalkoztatás lehetőségének növekedéséhez: a fiatalok megpróbálják kompenzálni a hagyományos lehetőségek hiányát. Az EU-ban a 30 év alattiak mintegy 7%-a önfoglalkoztató, az arány Dél-Európa országaiban a legmagasabb. [98] Számos szakíró szerint a növekvő önfoglalkoztatottság a munkavállalási lehetőségek beszűkülésére utal. Sőt, Nagy-Britanniában például, miközben nőtt az önfoglalkoztatottak száma, a vállalkozások kudarcának aránya rendkívül magas. [99]

A kelet-európai átalakuló gazdaságokban az új vállalkozások nagy százalékát fiatalok indították el. Fóti szerint az önfoglalkoztatottá válás ösztönző erői a megélhetési

alternatívák leszűküléséhez köthetők. Különösen a magasabb végzettség nélküliek számára „egy magánvállalkozás beindítása gyakran tűnik az egyetlen esélynek ahhoz, hogy vezető helyzetbe kerüljenek, és jól keressenek”. [100] Az önfoglalkoztatás általában valamilyen speciális szaktudáson vagy kereskedelmi tevékenységen alapszik. [101] Miközben az önfoglalkoztatás gyakran tekinthető túlélési stratégiának, a poszt-kommunista országokban sok fiatal szándékosan választja az önfoglalkoztatást. Oroszországban például a fiatalok többsége (55%-a) nevezi meg preferenciaként az önfoglalkoztatást. [102] Mégis az önfoglalkoztatók jelentős része (egyharmada) tekinti magát „kényszervállalkozónak”: ezek a fiatalok azért dolgoznak ilyen keretek között, mert ez az egyetlen módja annak, hogy eltartsák magukat és családjukat. [103] Akárcsak nyugaton, itt is nehéz sikeressé válni az önfoglalkoztatás útján elindulva: előfordulhat, hogy a kevés bevétel is csak rengeteg munkaóra alatt jön össze. Bulgáriában például az önfoglalkoztatott fiatalok 35%-a állította, hogy több mint 60 órát dolgozik hetente. [104]

Mivel az önfoglalkoztatás gyakran túlélési stratégiává válik, a szektor néhány „szakmája” a törvényesség határát súrolja. Előfordul, hogy a keresőtevékenység mellett munkanélküli segélyért is jelentkeznek (ez részben olyan üzletvezetési technikák által válik lehetővé, amelyek során inkább az alvállalkozások vannak előtérben), de ide tartozhat a drogkereskedelem, a rendszeres segélycsalás és a lopás. [105]

Oroszországban 1990 és '94 között 40%-kal emelkedett azon fiatalok száma, akik azt mondták, hogy hajlandók illegális tevékenységet végezni pénzügyi problémáikat orvosolandó. [106]

4. SZAKKÉPZÉS

Noha jelentős az a folyamat, hogy az oktatásban résztvevők létszáma növekszik, az iskola utáni szakképzés továbbra is fontos útja a munkaerő-piacra jutásnak Európa minden államában. Miközben rengeteg különféle program folyik, alapvető különbség van a szakmunkástanulói modellek (amit irányíthat a munkaadó, esetleg létezhet valamilyen partnerség a munkaadók, a szakszervezetek és a kormányok között) és a főlzárkóztató modellek között, amelyek többnyire a hátrányos helyzetű csoportok (például munkanélküliek vagy alacsonyán képzettek) munkába állíthatóságának javítását célozzák meg. A főlzárkóztatási tervek egyre fontosabbak Európa-szerte.

Az EU-ban összesen a 15-19 éveseknek mintegy 22%-a, a 20-24 éveseknek pedig 6%-a vesz részt valamiféle szakoktatásban vagy -képzésben. [107] Viszont rengetegen elégedetlenek a képzésükkel: az EU-n belül a 30 év alattiak 46%-a érezte úgy, hogy nem kapott megfelelő, szakmája szerinti képzést: Portugáliában a legkevésbé, és Hollandiában a leginkább elégedettek az emberek. [108] Komoly országokénti különbségek mutatkoznak mind a módszertanban, mind a részvételi arányban. A szakoktatás és -képzés körébe tartoznak a munkahelyi, az oktatási rendszeren belüli képzések, illetve az e kettőt ötvöző programok. A 15-19 évesek részvételi aránya Ausztriában, Belgiumban, Spanyolországban és Németországban a legmagasabb, míg az Egyesült Királyságban a legalsó.

ságban, Portugáliában és Írországban a legalacsonyabb. A 20-24 évesek esetében Németország és Belgium vezet, miközben Ausztriában, Görögországban és Spanyolországban alacsony a részvételi arány. [109]

Kelet-Európában a szakoktatás és -képzés ugyancsak különféle formákban létezik. Ám az EU-tagállamokkal ellentétben itt a '90-es évek folyamán leépültek a szakképzési lehetőségek az emelkedő fiatalkori munkanélküliségnek és az állami szektor összeomlásának köszönhetően. A közszféra álláslehetőségeinek csökkenésével egyetemben a képzési részlegek és épületek számos iparágban felszámolásra kerültek, s a fiatalok számára az új társadalmi-gazdasági rendszer a radikális törés szimbólumává lett a korábbi karrierpályák, főleg a szakképzés vonatkozásában. Romániában például a szakmunkásképzés és a műszaki oktatás szétesésben volt a '90-es évek folyamán: 1992/93-ban 390 700 hely volt, 1994/95-ben már csak 356 000. [110] A nyugat-német kettős rendszert ebben az időszakban ültették át a kelet-német térségbe.

A képzési helyek csökkenésének orvoslására tett kísérletek a posztkommunista országokban a közvetlen állami beavatkozást is magukba foglalják a képzési programok bevezetésén keresztül. Gyakran azonban kevés pénz jut a képzésre, és a képzés rosszul illeszkedik a munkaerő-piaci lehetőségekhez.

Kelet-Németországban például számos újonnan létrehozott képzési lehetőség működik speciális képzési műhelyeken keresztül (amelyet az állam vagy a régió finanszíroz), Nyugaton ugyanakkor a munkaadók sokkal központibb szerepet játszanak, és a speciális képzési műhelyeket általában a képzettségük és szociális körülményeik miatt hátrányos helyzetű csoportok számára tartják fenn.

Nyugaton az állami finanszírozású képzési programok jelentősége ugyancsak megnőtt, részben a fiatalok munkanélküliségére adott válaszként. Ugyanakkor – bár néhány program segíthet a munkaerő-piaci marginalizáció visszaszorításában –, általában úgy tekintenek rájuk, mint gyenge alternatívákra a munkaadók szervezte képzési programokkal szemben. Ez a válasz részben a képzés és a munkavállalás közötti gyenge kapcsolat eredménye, de a szakmai gyakorlat alatt kapott alacsony bérekkel szembeni elégedetlenséget is tükrözi.

„A fiatal munkanélkülieknek szánt szakképzési programokat egész Európában kritizálják. Úgy vélik, hogy elavult szakképzettséget adnak; kizárólag a munkaadóknak hasznos, akik a tanulókat munkaerőként alkalmazzák a képzés során, a végén pedig nem ajánlanak fel nekik munkaszerződést”. [111]

Ezek a kritikák vezettek a Luxemburgi Értekezleten egy új, Unió szintű megállapodáshoz. Ezen a találkozón számos közös alapelvet fogadtak el azon intézkedésekhez kapcsolódóan, amelyek csökkentik a marginalizálódás esélyét azon fiataloknál, akik legalább hat hónapja munkanélküliek. A megállapodásban kifejezést nyertek a fiatalkori munkanélküliség szintje és a tartós munkanélküliek nehézségei miatt érzett aggodalmak is. Noha a luxemburgi egyezmény célja az alapelvek legszélesebb körű lefek-

tetése a munkaerő-piaci integráció támogatása érdekében, az egyes országokban a problémakör kezelésére számos kezdeményezés működik és áll fejlesztés alatt. Nagy-Britanniában a New Deal magába foglalja a főbb luxemburgi alapelveket, amelyek garantálják a hat hónapja munkanélküliek számára (a 25 év fölöttiek esetében ez egy év), hogy választhatnak az alábbi négy lehetőség közül (nem feltétlenül lesz mindegyik elérhető minden fiatal számára, és a segélyezésben szankciók érik azokat, akik visszautasítanak egy ajánlatot):

- Munkalehetőség, aminek keretében a munkaadók állami támogatásban részesülnek, ha foglalkoztatnak egy alkalmas fiatalot (heti 60 font hat hónapon át). Ezután a foglalkoztatás folytatása nem kötelező. A képzésnek is le kell folynia, amit az állam támogat (750 font).
- Munka az önkéntes szektorban, amelynek része hat hónap munkatapasztalat és képzés, amelyért a munkaadó hasonló mértékű támogatást kap.
- Környezetvédelmi választási lehetőség, ami szintén hat hónapos foglalkoztatást és képzést kínál, ám ennek célja környezetvédelmi hasznok elérése.
- Teljes időtartamú oktatás és képzés egy éven át elsősorban alacsonyan képzett személyek számára.

Hasonlóan Németországban a „Munka mindenkinek” kezdeményezés részeként biztosítanak majd állást egy vállalatnál minden olyan iskolaelhagyó számára, akik képtelenek voltak olyan vállalatot találni, ahol képzés is folyik. A jelenlegi rendszer részei:

- A „Szakképzés Előtti Év” (BVJ), amit kötelező letölteni egy szakiskolában, és nem ad további képzettséget. 1993 óta a „Keleti Közösségi Kezdeményezés” minden évben több mint 10 000 szakmunkástanulói helyet teremtett.
- A szakképzés előtti fokozatok (a BVJ után) rendszerint magukba foglalják az alacsony képzettséget igénylő segédmunka-szektorban eltöltött munkaidőt azért, hogy kialakuljanak a „puha képességek” és pályaválasztási tanácsokat adjanak.
- Új képzési programok kezdődtek a média és számítástechnika területén, mivel alacsony a szolgáltatások szintje és magas az ilyen képzettségek iránti igény. Ugyanakkor a fiatalok részéről mutatkozó komoly érdeklődés ellenére csak kevés munkaadó kínál képzési lehetőséget ebben a szektorban.
- Az állami támogatású képzési műhelyek a hagyományos „kettős rendszer”-ben. Ezeket azért vezették be, hogy kompenzálják az „Új Térség”-ben tapasztalható képzési helyek hiányát, noha a képzés utáni munkanélküliség kockázata továbbra is magas.

A számos különféle tudásátadási módszer mellett az új intézkedéseket a következőképpen lehet csoportosítani:

- Sokféle kezdeményezés alapja a garantált állás, az oktatás vagy képzés a fiatal munkanélküliek számára különféle feltételekkel az alkalmasságtól függően (Egyesült Királyság, Hollandia, Dánia, Svédország).
- A szakképzés kiterjesztéséért és a társadalmilag hasznos munkaprogramok támogatásán alapuló foglalkoztatási kezdeményezésekért hozott intézkedések (Franciaország, Spanyolország, Olaszország).
- Szakképzést megelőző kurzusok és szakmunkástanulói helyek bővítése (Németország, Spanyolország).
- Álláskezdeményezések, amelyek célja az oktatási és foglalkoztatási programok közötti szakadék csökkentése (Németország, Olaszország).

II. SEBEZHETŐSÉGI SZINTEK ÉS A KOCKÁZAT FORRÁSAI

Noha a fiatalokra úgy tekintünk, mint különösen sebezhető csoportra, minden európai országban meghatározhatók a különösen sebezhető fiatalok csoportjai. Ezen fiatalok munkavállalási esélyei gyakran korlátozottak, aminek végső soron káros hatásai lehetnek társadalmi és gazdasági fejlődésére, illetve a személyes elégedettség szintjére. Miközben a munkaerő-piaci struktúrák igen sokszínűek, a sebezhetőség számos közös tulajdonságot mutat különböző térségekben, és véleményünk szerint közös megoldások kifejlesztése lehetséges.

A posztkommunista országokat kivéve, az iskolai teljesítmény és a munkaerő-piaci tapasztalatok közötti erős összefüggés annyit jelent, hogy az iskolából alacsony képzettséggel kikerülő személyek hátrányba kerülnek a munkaerő-piacon. Mivel egyre több magasan képzett ember kerül ki az iskolákból, a végzettség egyre kevésbé jelent előnyt. [112] Ahogy Breen és Whelan megállapítják: „noha az elmúlt évtizedek során folyamatosan nőtt az iskolai teljesítmény szintje, ezidőközben viszont csökkentek a magasabb fokú bizonyítványokért elérhető javak”. [113] Az iskolát a minimális végzettséggel befejező fiatalok fokozott nehézségekkel szembesülnek a munkaerő-piacon, miközben kortársaik átlagos teljesítménye nőtt és egyre kisebb az igény a képzetlen munkaerőre.

Az iskolai teljesítmény és a sérülékenység közötti viszonyt legjobban a munkanélküliségi ráták tükrözik, de a marginális és bizonytalan állásokban is megmutatkozik. Az alacsony képzettségű fiatalokat rendszerint a szolgáltató szféra legalacsonyabb szintű munkáira veszik fel, gyakran csak részmunkaidőben és ideiglenes szerződésekkel.

Mások belépnek a munkanélküliség és a kormányzati képzési programok „ördögi körébe”, amit újabb munkanélküli időszak és újabb képzések követnek: néhányan időnként kitornek a körből egy rövid ideig tartó munka erejéig. [114]

Az oktatás némi védelmet nyújt, hiszen a munkanélküliség azok között a legnagyobb, akik nem tanultak tovább a középiskola alsóbb osztályainak elvégzése után.

Az Eurostat Munkaerő Vizsgálat adatai azt mutatják, hogy az iskolát a tanköteles kor lejártakor elhagyókhoz viszonyítva a felsőfokú végzettséget szerzők között csak fele annyi a munkanélküli. [115] A leginkább hátrányos helyzetű csoport azonban talán az írás-olvasás és számolás alapkészségeivel sem rendelkezik. [116] Ez a csoport (tíz fiatal közül egy) komoly nehézségekkel találja magát szembe a munkaerő-piacon, és nem tud profitálni a rendelkezésre álló képzési programokból sem, hiszen ezek automatikusan feltételeznek bizonyos fokú írni-olvasni és számolni tudást.

„A csak általános iskolai végzettséggel rendelkezőket érintette leghátrányosabban a gazdasági átalakulás, miközben a felsőfokú végzettségűek között a munkanélküliek aránya kevesebb, mint egyharmada az országos átlagnak az összes országban.” [117]

Azt jelenti ez tehát, hogy az oktatás a megoldás? Azok számára feltétlenül, akik híján vannak a legelemibb készségeknek. Viszont a szakképzetlenség és aluliskolázottak iránt mutatkozó igény zsgorodása egyre fontosabbá teszi a fiatalok számára, hogy sikeresek legyenek oktatási karrierjük során, még ha a végzettség értékének inflálódása csökkentheti is a belőle származó valódi előnyöket. Bár a diplomások előnyben vannak a munkaerő-piacon, sokan közülük alulfoglalkoztatottak. Az EU-ban 1995-ben az egyetemet végzett 25-29 évesek majdnem egyötöde dolgozott ügyintézői vagy eladói állásokban: Belgiumban tíz diplomás közül három dolgozott ilyen állásban, míg a skála másik végén, az Egyesült Királyságban 14% volt az ilyen státuszban foglalkoztatottak aránya. [118] Még ha tárgyunk is a korcsoportot, hogy figyelembe vegyük, hogy a diplomások számára időbe telhet, amíg megalapozzák karrierjüket, akkor is azt látjuk, hogy az egyetemet végzett 25-34 évesek csupán 52%-a dolgozik vezetői vagy értelmiségi állásban: a 35-59 évesek között is csak 65%-ra nő ez az arány.

Egy másik sebezhetőségi forrás a szakképzés minőségének ingadozásához és a szakképzésből a munkaerő-piacra vezető utak különféle állapotához kapcsolódik. Ezen a téren erősen elválnak egymástól a munkaadók bevonásával futtatott szakmunkásképzés, valamint a formális iskolai tudásátadás és a kormányzati kézben lévő programok, amik általában felzárkóztató természetűek. A munkaadó bevonása nem feltétlenül biztosítja a képzés minőségét és a konvertálható készségeket, ám gyakran nyit utat a tanulók számára olyan munkák felé, amelyeket nem hirdetnek meg a nyílt piacon. Nagy-Britanniában kimutatták, hogy a „környezet”, amelyben a képzés folyik, fontosabb, mint az adott képzés „tartalma”. [119] Hasonlóan Németországban egyes vélekedések szerint, akinek nem jut hely a „duális rendszer”-ben, és az előszakképzési programban indul el, számos nehézséggel szembesül a munkaerő-piacon.

A képzés és a foglalkoztatás közötti viszony merevsége vagy rugalmassága szintén fontos. Amíg a merev munkaerő-piacokon a formális szakirányú képzésből kimaradókat esetleg törvényi úton zárják ki bizonyos foglalkoztatási szektorokból, addig a rugalmas munkaerő-piacokon az értelmiségi munkakörökön kívül nagyon kevés állást tesznek elérhetetlenné a végzettség alapján.

Németország a rendkívül merev munkaerő-piacra példa, ahol minden szakképzettséget igénylő állás elérhetetlen azok számára, akik nem a kettős rendszerben szereztek

képzettséget. Mivel már kilenc éves korban (négy év iskola után) megtörténik a szétválasztás az általános tantervű és a szakképzési irányba, a későn érők esélyei rendkívül beszűkülnek. Ebben a helyzetben egy szakmunkás gyakorlati hely megszerzésének kudarcra tartós munkaerő-piaci marginalizációhoz vezet. A sebezhetőség visszaszorítása részben a rugalmasságtól és az új készségek elsajátításának élethosszig tartó esélyeitől függ.

A posztkommunista országokban bonyolultabb a helyzet a kaotikus munkaerő-piaci viszonyok miatt. A rendszerváltás előtt az iskolai teljesítmény és a munkaerő-piaci tapasztalatok közötti kapcsolatok nagyban hasonlítottak a nyugat-európai viszonyokra. Sőt, egyesek szerint ezek a kapcsolatok merevebbek voltak, mint nyugaton. [120] Az 1990-es években rengeteg fiatal csak nehezen talált a végzettségének megfelelő állást. Mindamelllett védhető az az álláspont, hogy az oktatás továbbra is védelmet nyújt a munkanélküliséggel szemben, mivel a legmagasabb végzettségűek kapnak leginkább értelmiségi és vezetői állásokat. [121] Roberts és Fagan azonban más értelmezést javasol. Tekintettel arra, hogy mekkora különbségek tapasztalhatók az állásbiztonságban és az anyagi haszonban a köz- és a magánszférában, illetve a marginális és a rendszeres munkák, az alkalmazottak és az önfoglalkoztatottak között: szerintük az oktatásnak csak kisebb hatása van a munkaerő-piaci sikerre. [122] Ugyanis az általuk vizsgált 20-26 éves csoporton belül a legmagasabb végzettségűek több mint fele volt munkanélküli vagy marginális állásban Örményországban, Grúziában és Ukrajnában, tehát szerintük az oktatásban elért eredmények többé már nem garantálják a munkaerő-piaci sikert.

Örményországban, Grúziában és Ukrajnában „a legtanultabb csoport alig valamivel volt sikeresebb, mint a legkevésbé képzett csoport önfoglalkoztatóként (8% a 6% ellenében), szokásos állami alkalmazottként (22 a 20 ellenében) és magánszférában dolgozóként (17 a 10 ellenében). Ennek megfelelően ritkábban fordulnak elő a magánszektor marginális állásaiban (21% a 26% ellenében), illetve kevesebb közöttük a tartós munkanélküli (19 a 23 ellenében).” [123]

Roberts és Fagan szerint a posztkommunista országokban egyre fontosabb szerep jut a szülőknek, új, előnyöket hozó tényezők jelentkeznek a munkaerő-piacon. Ide tartozik az idegen nyelv ismerete (főleg az angolé) és az informatikai tudás, amelyek fontos előnyök egy nyugati munkaadónál elnyerendő munka szempontjából. Ez után megállapítják azt is, hogy rendkívül fontosak a szülőkön keresztül szerzett kapcsolatok a sikeresen privatizált és a nyugati cégekkel, valamint az állami vállalatok vezetőivel. Végül pedig fontos a személyiség és a „szerencse” (ott lenni a megfelelő helyen a megfelelő időben).

Mind nyugaton, mind a posztkommunista országokban a szülők egyre nagyobb szerepet játszanak nemcsak mint tanácsadók, hanem mint pénzügyi forrás is. Szerte Európában egyre nyilvánvalóbb, hogy az elégtelen szintű állami támogatások korában a fiatalok mindinkább szüleik támogatására szorulnak részvételüket megkönnyítendő a kötelező korhatáron túli oktatásban, illetve hogy átvészeljék a munkanélküliség vagy a marginális foglalkoztatottság időszakait. Ilyen viszonyok közepette azok, akiket a szüleik képtelenek vagy nem hajlandók támogatni, különösen hátrányos helyzetben

vannak. Dél-Európában létezik a hosszan tartó családi támogatás hagyománya, ami olyan függőségi időszakot jelent, amely a fiatalok húszas éveinek végéig, harmincas éveinek elejéig is eltarthat. Olaszországban például a fiatalok túlnyomó többsége (87%) élt a szülői otthonban 20-25 éves korában, s a 25-29 évesek többsége is még mindig a szüleinél lakott (56%). [124] Észak-Európában viszont a fiataloktól hagyományosan elvárják, hogy anyagilag függetlenek legyenek tinédzser koruk végére, húszas éveik elejére: a családoknak most hozzá kell szokniuk a hosszabb függőségi időszakhoz. Az Egyesült Királyságban például a 20-24 éveseknek csak 47%-a lakott a szüleinek, míg ez az arány a 25-29 évesek csoportján belül mindössze 17%. [125]

Rengeteg fiatal esetében a sebezhetőség erős összefüggést mutat azzal, hogy képtelenek a háztartásváltásra. Ez különösen igaz azokra, akik távoli vagy gazdaságilag hanyatló térségekben élnek, és lakóhelyet kell változtatniuk a munkavállaláshoz, de vonatkozhat olyan fiatalokra is, akik kilépnek a szűkebb pátria biztonságából.

Nagy-Britanniában például a fiatal hajléktalanok egynegyede és a börtönlakók 38%-a korábban állami gondozott volt. [126] Mivel sok európai országban a fiatalok számára csak korlátozottan érhetőek el a szociális segélyek, sokkal nehezebbé vált egy független élet fenntartása vagy a földrajzi mobilitás.

Végül pedig fel kell ismernünk azon fiatalok sebezhetőségét, akik kiléptek a munkaerő-piacról és csak nehezen találnak új behatolási pontokat. Ilyenek a fiatal anyák (főleg azok, akik egyedül nevelik gyermeküket), a korábban már említett O státuszúak csoportja, a hajléktalan fiatalok, illetve a rokkantságuk vagy teljesen reménytelennek ítélt helyzetük miatt visszahúzódók csoportja.

III. HELYES GYAKORLAT

Miközben számos példa akad a kormányzati beavatkozásra a sebezhetőség csökkentése érdekében, lehetetlen akár egyetlen olyan kezdeményezést is kiemelni, amely könnyedén beilleszthető az egész Európában található sokszínű intézményi környezetbe. Sőt, az egyes országokban meglévő legkülönbözőbb szükségletek kielégítéséhez több intézkedésre van szükség. Ebben a részben néhány olyan programot helyezünk górcső alá, amelyek sikeresnek tűnnek.

1. A RENDKÍVÜLI SEBEZHETŐSÉGET MUTATÓ SAJÁTOS CSOPORTOK SZÜKSÉGLETEINEK VALÓ MEGFELELÉS

A fiatal bűnelkövetők általában egy egész sor akadállyal szembesülnek a munkaerő-piaci integráció során. Előfordulhat, hogy a munkaadók diszkriminálják őket korábbi bűnügyeik miatt, de sokuknak a képzettsége is igen alacsony. Hollandiában az Inside

Out program a rövid időre elítélt fiatal bűnelkövetőkre koncentrál. Az oktatás és a képzés már a speciális büntetésvégrehajtó intézetekben elkezdődik, s a programba bevonják a bűnelkövetők szűkebb környezetében működő munkaadókat is. A folyamat végén, elbocsátáskor munkát kapnak, és az utógondoskodás addig tart, amíg az adott fiatalnak állást nem kínálnak. Noha a programba a motiváció alapján választják be a résztvevőket, 56%-uk talál állást, és 11%-uk továbbképzzi magát. [127]

2. A TARTÓS MUNKANÉLKÜLIEK ÉRDEKÉBEN HOZOTT INTÉZKEDÉSEK

A legtöbb országban léteznek programok az ismétlődően vagy tartósan munkanélküliek számára, gyakran kötelező lépések formájában – ezek közül csak kevés a hatékony. Néhány országban nagyobb rugalmasságot és választási szabadságot kínáló intézkedéseket vezettek be a Luxemburgi Értekezlet utóhatásaként. Ezek talán hatásosnak bizonyulnak, de még túl korai lenne példaként előhozakodni velük.

Nagy-Britanniából az egyik jó példa a WISE csoport. A WISE csoport egy magas profitot hozó magáncég, amely munkát és képzést biztosít a munkanélküliek számára (korosztálytól függetlenül), méghozzá úgy, hogy szolgáltatásokat ad el elsősorban a helyi hatóságoknak. A csoport Heatwise részlege például házak szigetelését végzi, míg a Gardenwise részleg kertészkedéssel és tájrendezéssel foglalkozik. Ahhoz, hogy valaki megfeleljen erre az „állásra” ezen a köztes munkaerő-piacon, legalább hat hónapig tartó munkanélküliség szükséges. Az állás teljes mértékben önkéntes, és a munkavállalókat egy évig alkalmazzák minimálbér környeki összegért, miközben piacképes tudást szereznek.

3. ÁTÁLLÁSI NEHÉZSÉGEK MEGKÖNNYÍTÉSE

Számos országban vezettek be olyan programokat, amelyek a különösen sebezhető fiatalok csoportjainak kínálnak segítséget – igen biztató eredménnyel. Ezek a programok az ismétlődő tanácsadásra épülnek, személyes segélynyújtással és tanácsokkal segítik a fiatalokat hosszabb időn keresztül (gyakran az egyéni igényekhez igazítva és egy személyes tanácsadó folyamatos támogatásával). Ide tartoznak még azok a programok, amelyek a hátrányos térségekből származó fiatalok hosszabb képzési és oktatási részvételét többlet-támogatással segítik, valamint a programba lépést előkészítő kurzusok azok számára, akik nem rendelkeznek azokkal az alapkészségekkel, amelyek segítségével igazán kihasználhatják a létező programokat.

4. A VÁLLALKOZÁS BEINDÍTÁSÁNAK SEGÍTÉSE

A legtöbb európai országban, de főleg a posztkommunista államokban egyre fontosabb az önfoglalkoztatás. A fiatalok körében azonban magas az üzleti kudarc aránya. Ilyen körülmények között beindult néhány program, amely a fiatalok vállalkozásainak támogatását szolgálja. Nagy-Britanniában például működik néhány „inkubátor” központ, amelyek rugalmas és alacsony költségű üzleti telephelyeket kínálnak a gazdaságilag és szociálisan rászoruló térségekben. A fiatal vállalkozóknak pénzügyi

támogatást nyújt az Enterprise Allowance és a Prince's Youth Business Trust: mindkettő üzleti kölcsönöket ad olyan embereknek, akik aligha találnának piaci támogatásra.

IV. A SEBEZHETŐSÉG CSÖKKENTÉSE

A fiatalok mindig is nehézségekkel küzdöttek a foglalkoztatás követelményeihez való alkalmazkodás terén. Mivel először lépnek be a munkaerő-piacra, a fiatalok munkanélküliségi szintje mindig magasabb, mint a felnőtteké. Ráadásul az ebben a fejezetben tárgyalt aggasztó folyamatok többsége (például a foglalkoztatás esetlegessége és növekvő bizonytalansága) valószínűleg továbbra is jellemző lesz a modern munkaerő-piacokra. Miközben észleljük e folyamatokat, néhány javaslattal is előállunk, hogy miképpen lehetne csökkenteni a leginkább sérülékenyek nehézségeit.

Magas színvonalú képzéseket kell biztosítani, lehetőleg a munkaadók és az oktatók támogatásával és együttműködésével. A modern társadalom megköveteli a magasan képzett, a műszakilag kompetens munkaerőt, és a képzési programok csak akkor hatékonyak, ha képesek jól képzett fiatal munkásokat kinevelni, akiket a potenciális munkaadók is annak ítélnék meg. Egész Európában elégedetlenek a szakképzés színvonalával, gyakran okkal, mivel a szakképzés általában az akadémikus, felsőbb oktatási szintekkel gyenge kapcsolatban áll.

Először is, miközben elmaradt mögöttünk az „egy életre szóló állás” időszaka és ránk köszöntött a bizonytalanság és esetlegesség kora, fontos biztosítani, hogy a fiatalok ne kerüljenek a sorozatos bizonytalan állások és az ismétlődő felzárkóztató képzések csapdájába. Az „ördögi kör”-t meg kell állítani. A depriváció körének megtöréséhez annyi szükséges, hogy felismerjük, hogy a marginalizálódott fiataloknak kínált képzések ritkán megfelelőek.

A Luxemburgi Értekezlet néhány érdekes program bevezetését eredményezte a sebezhetőség elleni harc jegyében, ezek hatásának megítélése azonban még korai lenne. Üdvözlendő a nagyobb rugalmasság és a választási lehetőségek bővülése, de néha az az érzésünk támad, hogy az új programok a korábbiak mennyiségileg növelt változatai. Nagy-Britanniában és Németországban például az elég hagyományosnak számító felzárkóztató programok az új rendszer alappillérei. Miközben úgy tűnik, hogy több munkaadót sikerült bevonni, a munkalehetőségek továbbra is az új programok sáncain belül maradtak.

Másodszorban az oktatás, a képzés és a foglalkoztatás közti viszonyok a legtöbb országban túlszabályozottak: ez problémás azon munkaerő-piacok esetében, amelyek munkásaiktól nagyobb rugalmasságot várnak el. A fejlett gazdaságban elengedhetetlen, hogy a munkavállalók egész életük során új készségeket és bizonyítványokat gyűjthessenek be, ami egy biztonsági hálót hozhat létre a hátrányos helyzetű foglyai számára.

Fokozott figyelmet kell szentelni azoknak, akik híján vannak az alapvető készségeknek is, amelyek nélkül foglalkoztatási kilátásaik drámaian csökkennek.

Harmadrészt sok fiatal legfontosabb munkaerő-piaci tapasztalata a részmunkaidős állás lett. Ez a munkatípus lehetőséget biztosít a fiataloknak arra, hogy a tanulás mellett dolgozzanak. Mások számára azonban ez csupán a teljes munkaidős állás gyenge alternatívája, e csoportnak magas színvonalú oktatást és képzést kell elérhetővé tenni.

Negyedszer, további intézkedések szükségesek a posztkommunista országokban a sebezhetőség csökkentésére. Az idegen nyelv ismerete és az informatikai tudás kiemelten fontosak, de a minőségi munkahelyek és több külföldi tőke bevonásához fel kell ismerni, hogy vállalatokat a helyi munkaerő színvonala alapján lehet egy országba csábítani. A posztkommunista országoknak ebben a tekintetben javítaniuk kell versenyképességükön a fejlett nyugati országokhoz képest. A posztkommunista országok fiataljai között egyre nagyobb teret nyer az önfoglalkoztatás: miközben ezt többnyire túlélési stratégiának tartják, a fiatalok kívánatos életpályának tekintik.

Egyeseknek az önfoglalkoztatás hosszú munkanapokat és alacsony javadalmazást jelent, másoknak viszont ez vezethet a minőségi életvitelhez, a margón pedig a törvényes és törvénytelen tevékenységek felé sodródás kezdetét képviselheti. Ilyen környezetben a prioritások közé kellene venni a vállalkozói képességek fejlesztését.

Ötödször, miközben a legtöbb országban a munkanélküliség a fiatalok élettapasztalatainak megszokott részévé vált, fontos megtalálni a tartós munkanélküliség elleni küzdelem eszközeit és a munkanélküliek pénzügyi támogatásának adekvátabb formáit.

Be kell látni, hogy a családi támogatás nem tart örökké, és néhányak számára a mobilitás a biztonság előfeltétele. A megfizethető lakhatás a fiatalok esetében rendkívül fontos.

Végül pedig minden országban léteznek a fiataloknak olyan csoportjai, amelyek különösen sebezhetőek. Ezek csoportok különféle szükségletekkel, de vannak köztük bevándorlók, menekültek, kisebbségek, hajléktalanok, a szűkebb pátriájuk biztonságát elhagyók és mozgássérültek.

SZABADIDŐ: KOCKÁZATI TÉNYEZŐK ÉS A SEBEZHETŐSÉGHEZ VEZETŐ UTAK (Anthony Azzopardi)

BEVEZETÉS

Nem könnyű feladat egyszerű szavakkal definiálni a szabadidő fogalmát. A népszerű értelmezések skálája igen széles: „felhasználható szabadidő”, „nem munkával töltött idő”, „személyes idő”, „szórakozás ideje”. Kissé földhöz ragadtan fogalmazva a szabadidőre úgy is lehetne tekinteni, mint arra a szakaszra az egyén napirendjében, amikor valaki azt csinál, amit akar, legalábbis egy meghatározott időszakban.

Más szóval a szabadidő egy nehezen megfogható fogalom, aligha szorítható egy konkrét definíció határai közé. Az angol „leisure” szó a latin licere igéből ered, aminek a jelentése „szabadnak lenni”. Szintén direkt kapcsolatban áll a régi francia „loisir” szóval, ami annyit tesz: „megengedett” (Jensen, 1977, Patmore, 1983). A szó maga különféle kontextusokban bukkan fel.

A „visszamaradt idő megközelítése”-ként ismert változat szerint a szabadidő az az idő, ami a munka, a mindennapi szükségletek (pl. alvás, evés) kielégítése után megmarad.

Ezt a megközelítést Brightbill (1963) alkalmazta: „A szabadidő az az idő, ami az után marad, hogy elvégeztük a létezésünkhöz szükséges dolgokat, azokat, amelyeket meg kell tennünk – biológiai értelemben – az életben maradáshoz [...], valamint a megélhetéshez szükséges dolgokat”.

A második megközelítés a szabadidőt a tevékenységhez köti. A szabadidő az az idő, amikor szabadidős tevékenységeket végzünk.

Ez lehet relaxáció és regenerálódás, szórakozás és változatosság, valamint szociális és személyes elégedettség. Dumazedier (1967) például azt állította: „A szabadidő az a tevékenység – a munka –, családi és társadalmi kötelezettségeken túl –, amit az egyén szándékosan választ pihenés, szórakozás, vagy tudásának szélesítése, és spontán társadalmi szerepvállalás, kreatív kapacitásának szabad gyakorlásának céljából”. A szabadidő tehát az idő felhasználása, nem pedig maga az idő. DeGrazia (1962) úgy látja, hogy a szabadidőt e két megközelítés kombinációjaként kell látni. Ami az időt illeti, a szabadidő arra az időszakra vonatkozik, amit önmagunkra fordítunk, mint attitűd pedig a szabad akarathoz, a kényszer hiányához és a választás szabadságához köthető.

A harmadik megközelítés az első kettő elemeit kombinálja egy lényeges, szubjektív dimenzió hozzáadásával. A szabadidőt a személyiség attitűdjéhez és a tapasztalat minőségéhez köti.

Ez esetben tisztán elkülönül egymástól a szabadidő és a szabadság; az, hogy egy személynek marad ideje a munkáján túl, nem feltétlenül jelenti azt, hogy teljesen sza-

badon választhatja meg, hogy miképpen használja fel ezt az időt. Kelvin (1979) különbséget tett „objektív” és „szubjektív” szabadidő között. Egy személy objektív szempontból szabad lehet minden vasárnap, ám szubjektív értelemben kötelességének érezheti, hogy elvégezze teendőit a kertben vagy meglátogassa egy idős rokonát. Kelvin szerint csak akkor beszélhetünk szabadidőről, amikor az egyén úgy gondolja, hogy független bármiféle külső kényszertől, és ura saját helyzetének. Ahogy Kelly (1982) írta: „A szabadidő nem az időben és nem a cselekvésben létezik. Hanem a cselekvőben”.

Mindazonáltal az anomália, ami ezen elképzelésekhez kapcsolódik, abban áll, hogy a vágyott szabadság, amit a szabadidővel azonosítanak, jórészt nem valóságos. Először is a felhasználható időt magát is korlátozza az egyén életprogramja és az a tény, hogy az egyén soha nem vonhatja ki magát a társadalmi intézmények uralkodó funkciói (például családi programok, szórakozóhelyek nyitva tartása, évszakokhoz köthető tényezők), valamint a társadalmi konstrukciók arénája (például a társadalmi státuszon, nemek és költségeken alapuló korlátozott klubtagságok) alól, s az egyén egyiken sem tud változtatni. Másodsorban fontos az egyén rátermettsége – és az összes előforduló szabadidős lehetőség – arra, hogy kihasználja az olyan események sorozatából eredő időt, amelyek részesévé az egyén csak a kulturálisan meghatározott körülmények eredményeképpen válhat, mint például a földrajzi, demográfiai, vallási és politikai elemek, vagy akár a szülői hatás, hogy egy adott hobbit vagy sportot üzzön. Harmadrészt különbségek mutatkoznak az egyének személyes terveiben és a társadalom egyes szegmenseinek mindenén átütő hatásmechanizmusában, mint a gazdasági rendszer, a jóléti és foglalkoztatási politikák s értékrendek.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a szabadidő a személyes identitás, a kollektív jelentsémezők, a társadalmi kategóriák, valamint a gazdasági és a kulturális tőke kérdéseivel köthető.

A fentiekben említett témák már régóta szociológiai és pedagógiai kutatások tárgyát képezik. Megnőtt az ifjúsági téma jelentősége, mióta Parsons (1942/1964) bevezette az „ifjúsági kultúra” fogalmát: a fiatalok külön világát, amely az életkor és a nem szerepek alapján strukturálódik, és azt az üzenetet hordozza, hogy a nemek közötti különbségek fontos kutatási területek. Azóta is számos, a fiatalok szabadidős tevékenységével foglalkozó tanulmány emeli ki az erős nemek közötti különbségeket (Gratton és Taylor, 1985; Roberts és mások, 1989; Glyptis, 1989; Furlong és mások, 1990), [128] ami annak a jele, hogy a szabadidő még mindig további feltáró munkát igényel. 1993-ban Marsland azt írta, hogy ha több szisztematikus és leíró tanulmány kerül előtérbe, amelyek azzal foglalkoznak, hogy a szabadidő milyen szerepet tölt be a fiatalok pszichológiai fejlődésében, a barátságban, a kortárs csoportokban és a stílus-elemzésben, „tíz éven belül talán sokkal többet tudunk majd a fiatalok szabadidős életéről, mint ma”.

Mindközben a megnövekedett igényeket kiszolgáló szabadidős szolgáltatások fejlődésével az ember a változatos életstílusok egyre feltűnőbb jelenségére adott legkü-

lönfőbb társadalmi reakciókkal találja magát szemben a megnövekedett oktatási lehetőségek és a technikai fejlődés eredményeképpen. A fiatalkori bűnözést elméleti oldalról megközelítők Cohen (1972) és Young (1974) nyomán „népi ördögökről és morális pánikról” beszélnek, Coleman (1961) figyelme a „zenei fogyasztás”-ra irányul, miközben a birminghami iskola (’70-es és ’80-as évek) „a stílus látványos formái”-ra, mint a felnőtt társadalom dominanciájára adott válasza koncentrált. Ezek a válaszok nem csak Nagy-Britanniában figyelhetők meg. Portugáliában például a fiatalok kockázatos magatartásukkal próbálják meg áthágni képességeik határait: ide tartozik a korai szexuális tapasztalatszerzés vagy a gyors hajtatás (Portugáliai Jelentés, 1999). Az „izgalom hajszolása” így hát a szabadidős szótár részévé vált.

Másrészt viszont szerinte Európában fellelhetők „a szabadidő kitöltésének” egyéb formái. Svájcban és Svédországban például a fiatalok rendkívül aktívnak bizonyulnak különféle szervezetekben és szövetségekben. A 15-19 éves svájci korosztály 53%-a működne aktívan valamely szervezetben vagy sportegyesületben (BFS, 1997) [129], míg a 16-24 éves svéd fiatalok több mint 86%-a tagja valamiféle szervezetnek (Sörbom, A. 1999) [130].

Mindazonáltal számos országban jelentkeznek jelentős gazdasági hátrányok.

A pénzügyi megszorítások és a csekély gazdasági támogatás váratlan konfliktusokat okoz az ifjúsági szolgálatok számára, amelyek célja éppen az alternatív szabadidős tevékenységek biztosítása. Ez a téma egyre inkább előtérbe kerül azokban az ipari és fejlett országokban, ahol a vállalkozói szindróma nagyrészt maga alá gyűrte az állami és a civil (önkéntes) ifjúsági munkát.

A magánvállalkozók komoly beruházása a szabadidős intézményekbe úgy tűnik, életre hívja Veblen (1899/1949) „hivalkodó fogyasztás” fogalmát. Veblennél a fogyasztás és (bővebben értelmezve) az egyén mindahány cselekvési mintája lehet a társadalmi pozíció kifejeződése (Reimer, B. in: Fornas & Brodin, 1995). Így tehát, amit úgy írtak le, mint a szolgáltatások fejlődése, hogy egészségesebb és stresszmentes környezetet teremtsenek a rekreáció számára, sajnos gyakran változott át a tervszerű életpályák megtámadására szolgáló helyszínné. Többek között hirtelen olyan változások zajlottak le, amelyek nyomán a szabadidős szolgáltatások elérhetetlenné váltak az alacsony jövedelműek, a munkanélküliek és elidegenedett csoportok számára – ebben a helyzetben a fiatalok versenyhelyzetbe kerültek egymással.

E háttér tudatában a szabadidős színtér teljes képe, a szabadidő és a velejáró témák céltudatosabb megértésének leírásába foghatunk. Különféle szerzők vélik úgy (Schultze és mások, 1993), hogy a szabadidő inkább személyes elkötelezettség, mintsem a domináns körülmények kínálta lehetőség. A gyorsuló menetrendű mindennapok egyhangúságából való kitérés szükségessége egyszerre veti fel a testi és lelki egészség fontosságát. A munka területén tapasztalható hiányosságok kompenzálása szintén képbe került, mert meg kell birkózni a technikai haladás egyre csak hízó igényével ab-

ban az értelemben, hogy az autonómia, az öngazgatás és az elégedettség fordított arányban áll e haladás méretével. Mivel a gazdasági minták olyan szintre jutottak el, ahol a kényelem, a sokféleség és a média ábrázolásmódjai (Ibid, 1993) uralják a szabadidős színteret, az összes jövedelmi sávban, minden társadalmi rétegben minden korosztály egyre inkább felismeri a szabadidő hasznosságát.

Ennek az ára azonban az, hogy az igény, a hasznosság és a részvételi hajlandóság – noha az életút során változhat – olyannyira dominálnak, hogy az életstílusok inkább az elérhető szolgáltatások eredményeképpen, mintsem a szabadidő felhasználóinak elvárásai mentén alakulnak ki.

A szabadidő fogalma azonban szorosan kapcsolódik saját funkcióihoz és a társadalom faktorainak egyéni szükségleteihez. Kifejezetten a fiatalokra koncentrálva Fisher és Holder (1981) úgy vélte, hogy a szabadidő a magánszféra és a terület, a csoporthoz tartozás és a fogyasztás színtere. Szerintük a szabadidő a „felnőttkor próbaideje”. Willis (1990) a „személyes identitás” és a „kollektív jelentések” fogalmait tette hozzá ehhez a felsoroláshoz, míg Marsland (1993) „a szabadság édes szigete” és „az individualitás szent bástyája” metaforákkal írja le a szabadidőt.

A fentiek ismeretében leszögezhető, hogy a szabadidő szoros összefüggésben áll több olyan hajtóerővel, amelyek egy fiatal személyes elégedettségének elképzelésére hatnak. Az ilyen erők segíthetik, akadályozhatják, sőt akár vakvágányra is terelhetik egy személyiség céljainak és elvárásainak vonatát. E kereteken belül kell körbejárni a fiatalok szabadidős szükségleteit, hogy a sikertörténeteket, a helyes politikákat és gyakorlatokat, a kockázati pontokat és a sebezhetőség forrásait felismerhessük és elindulhassunk ezek alapján.

I. ALAPVETÉSEK

1. MI A SZABADIDŐ? VAGY MINEK KELLENE LENNIE?

Noha e jelentés egyik legfontosabb feladata felismerni azokat az irányokat a szabadidős tevékenységekben, amelyek sebezhetőséghez vezethetnek a fiatalok életében, elengedhetetlen megkísérelni a lehető legtisztább képet nyújtani arról, hogy a fiatalok legkülönbözőbb csoportjai milyen jelentésekkel telítik a „szabadidő” szót. Végigolvasva a legkülönbözőbb európai országok jelentéseit, szembeötlő, hogy egyre csökkennek a felfogások, adottságok és elvárások közti különbségek. Egyre homogénebb és uniformizált irányvonal van kialakulóban abban az értelemben, hogy a kutatók nézetei és következtetései egyetlen közös pont felé konvergálnak: a társadalmi és politikai változások sokkal inkább adnak okot aggodalomra, mint a fiatalok szükségletei vagy elvárásai. Általánosságban úgy tűnik, hogy különösen szem előtt kell tartanunk Bertrand Russell (in: Schultze és mások, 1993) figyelmeztetését:

„A szabadidő intelligens eltöltésének képessége a Civilizáció utolsó terméke.”

Amint a korábbiakból kitűnik, a szabadidőt számos jelentéssel ruházták fel. Mégis mindegyik definíciós kísérletben megkerülhetetlen az idő és a szolgáltatás. Alapjában véve tehát megállapítható, hogy az egyén képessége személyes energiái újjáélesztésére új élmények és gondolkodási módon keresztül az adott személy időbeosztási képességének és a hozzáférhető útvonalak használhatóságának függvénye. Ezen a gondolati kereten belül kell megtárgyalni a szabadidő aktív és passzív felhasználását (pl. sportolás és szabadban végzett tevékenységek az egyik, valamint olvasás és tévénézés a másik oldalon), illetve „a szabadidő kitöltésével” szembeni elégedetlenséget (pl. alvás, semmittevés). Ezen a vonalon elindulva hamar belátható, hogy az egyéni életbeli előnyök – főleg a kulturális és gazdasági tőke – nem keverhetők össze a pusztán kínálattal vagy az autoriter paternalizmussal. Az, hogy egy fiatal szükségét érzi-e annak, hogy egy bizonyos módon kikapcsolódjon, nem határozható meg csak általános vagy (esetleg) felnőtt fogalmak alkalmazása útján. Mivel ez utóbbit terhelhetik anyagi megfontolások és/vagy tapasztalatok, az eredmény könnyen inadkvát, ha nem alkalmatlan. A szabadidőipar folyamatos térhódítása számos ipari országban például a technika felgyorsult fejlődésének eredménye. Szabadidőipari létesítményekben ez számos esetben konkrét építésben nyilvánult meg, gondoljunk a multiplex mozikra és a csúcstechnikájú hangrendszerrel felszerelt diszkókra. A fiatalok az új és egyre kényelmesebb szabadidő-eltöltési formák keresése során oly rendszeresen költenek ezeken a helyeken, hogy a kevésbé költséges alternatívák háttérbe szorulnak. Az ifjúsági központok például egyre kevésbé vonzóak az idősebb korosztályok soraiban (Azzopardi & Debono, 1998; 9. Ifjúsági Jelentés, Németország) [131], noha ezek megteremtették a lehetőségeket a felnőttekkel folytatott interakcióra és a saját maguk irányította szolgáltatásokra (Smith, 1988; Garratt és társai, 1997). A fenti megállapítások fényében semmi értelme siránkozni a jelenlegi folyamatok miatt. Másrészt azonban, ha úgy tekintünk a szabadidőre, mint a társas és személyes tanulás színterére (Marsland, 1993), akkor meg kell lelni a szélsőségek közötti egyensúlyt.

Ezért a közvetítendő üzenet a szabadidő felhasználása terén az, hogy az „alvás”, a „sportolás”, „kommercializált szórakozás” vagy a „klubba járás” közötti döntés inkább ne az hangozzék el: mert nem volt más választás. Ha a szabadidő értelmezése a „csoporthoz tartozás”, a „nyilvános önmegjelenítés” (stílus), a „magánélet” vagy a „rekreáció”, akkor a kirekesztés mindenféle formáját – legyen az köszönhető strukturális, gazdasági, kulturális vagy politikai hátrányoknak – fel kell számolni. Ahogy Eric Grill olyan (in: Willis, 1990:16) frappánsan megfogalmazta:

„Az az állam a Rabszolgaság állama, amelyikben az ember azzal foglalkozik szabadidejében, amivel szeret, és munkaidejében pedig azzal, amire kötelezik. Az az állam a Szabadság állama, amelyikben az ember azt csinálja munkaidejében, amit szeret, a szabadidejében pedig azt, amire kötelezik.”

Noha ellentmondásosan hangzhatnak e mondatok, ideálisnak, sőt, utópisztikusnak tűnne, ha úgy tekinthetnénk a szabadidőre, mint olyan időre, amikor az ember úgy töltődne fel, hogy közben nem kell korlátokkal szembesülnie a személyes elégedettség lehetőségei terén.

2. A SZÓRAKOZTATÓ OKTATÁS

Ez a jelentés már foglalkozott az oktatás kérdéskörével. Ám mivel mind az oktatás, mind a szabadidő politikailag, gazdaságilag és kulturálisan meghatározott, egymásra utaltságuk kölcsönös. Egy, már szinte elavult pedagógiai terminussal élve – akad néhány lecke, amit a két terület vehetne egymástól! Miközben az oktatási programokat általában azzal a szándékkal alakítják ki, hogy az egyén személyes gyarapodását szolgálják az élethosszig tartó képességfejlesztéssel, a gazdasági és politikai stratégiákhoz kapcsolódó megszorítások elérhetetlenné tehetik a felkínált célokat, sőt, akár károossá is válhat a felhasználók számára. Az elhúzódó oktatási programok például, noha a legjobb szándék vezérli őket, gyakran okozzák azt, hogy a fiatalok késve lépnek be a felnőttek világába a munkavállaláson keresztül. Egy másik következmény lehet a fiatalok növekvő függősége a családtól, ami gyakran okoz nehézségeket a szülők számára, a fiataloknak pedig válságba kerülhet az önbecsülése (Jones és Wallace, 1992; Tschanz, 1997) [132].

E gondolatmenethez szorosán köthető az a hatás, amit a szórakoztató-ipari létesítmények növekvő, egyre fejlettebb szolgáltatásai idézhetnek elő.

Mialatt a fiataloknak egyre több választási lehetőségük van, fogyasztói szerepük elnyomhatja szervezői és feltalálói képességüket. Másrészt a lecke, amit az oktatás szereplői vehetnek a vállalkozóktól, a kockázatvállalás birodalmába vezet be minket.

A vállalkozók idejüket, energiájukat és pénzüket fektetik be azért, hogy szórakozást nyújtsanak és profitot termeljenek. Álláslehetőségeket teremtenek, és szakembereket alkalmaznak a színvonal emelése érdekében. Tisztában vannak azzal, hogy vevőik mit akarnak, és azzal, hogy ők milyen exkluzív szolgáltatásokkal állhatnak elő. Sajnos ugyanez nem mondható el az oktatási szolgáltatások terén, amikor a kockázatvállalásról van szó, ugyanis az efféle szolgáltatások még nem jelentek meg olyan vonzó köntösben, nem oly „csillogók”, mint a szórakozóhelyek. Ez az érv ugyanolyan könnyedséggel söpörhető félre, mint amilyen könnyedén meg is fontolható. Természetesen a vonzerő és csillogás, amit az oktatásnak fel kellene mutatnia, azon a törekvésen alapszik, hogy a fiatalokat ugyanúgy le kellene nyűgözni, mint ahogy a partik és egyéb népszerű szórakozási formák lenyűgözik őket. Noha az oktatás a legtöbb európai országban univerzális, nem alkalmas a mókára és kacagásra a merev tantervek, a bizonyítványok és a munkakilátások miatti aggodalom okán.

A szabadidőre oktatásban meg kell találni a kapcsolatot az oktatás és a szabadidő lényegi elemei között. A fiatalok vágya az autonómiára, egy koherens világnézetre (Button, 1977 in: Marsland, D., 1993), illetve a társadalom felelőssége a sebezhetőséggel járó életstílusok lehetőségeinek csökkentésében megközelíthetők, a formális és informális oktatás jobban eltalált keverékének segítségével.

Talán az Ifjúsági Információs Központok számos országban felmerült gondolata – az Európa Tanács kezdeményezésére – megéri a folytatást.

3. ALTERNATÍV SZABADIDŐ

A társadalomkutatók legnagyobb öröme a társadalom rendszeresen jellegzetes változásokat ad a manapság felmerülő témákra. Sokat beszélnek és írnak annak szükségességéről, hogy alaposabban kellene megvizsgálni, hogy hol mi is folyik, és hogy a fiatalok miképpen gyűlnek egybe kikapcsolódni. A bűnüldözés, a törvényhozás és a rendszabályozás, a felelősségteljes gyermeknevelés és a felvilágosító kampányok fontosságát újra és újra kiemelik, akár csak egy specifikus ifjúságpolitika szükségességét a nemzeti szociálpolitikával szemben (Bulgáriai Jelentés, 1998).

Ez a reakció nemcsak hogy elterjedt, de jó szándékú is. A számonkérhetőség és a felelősség a civilizált társadalmakban nem vehető félvállról. Mégis, bár az előbbi stratégiák rövid távon célra vezettek lehetnek, a hosszú távra szóló javaslatokat – többnyire – figyelmen kívül hagyják.

Talán itt az ideje, hogy a felnőtt társadalom leszögezze, inkább elkötelezettje az alternatív szabadidős koncepcióknak, szemben a „valamit tenni kell, és minél gyorsabban” elvével.

A kutatások kimutatták (Roberts, 1981; Marsland, 1993; Hendry, 1993), hogy a fiatalokat hidegen hagyja a pusztán szolgáltatás vagy a paternalizmus. Szembehelyezkednek a szabályokkal és korlátokkal. A maguk urai akarnak lenni, de örülnek a tanácsoknak és a jó példának. Úgy érzik, magukra maradtak a tartós közöny és a tekintélyelvű előírások miatt (Schultze és mások, 1993).

Vajon a társadalmak – főleg az európaiak – tényleg magukra hagyták a fiatalokat a kreatív szabadidő-eltöltési formák keresésében? Egyenes válasz nem adható anélkül, hogy át ne tekinthetnénk, hogy miféle alternatívák is állnak a fiatalok rendelkezésére. Valójában léteznek lehetőségek sportegyesületek, hobbik, társaságok és kulturális tevékenységek formájában. Néha maguk a fiatalok meg sem fogalmazzák további szabadidős lehetőségek iránti vágyaikat, mert esetleg a már felkínált alternatívák elérésére (idő, tér, pénz hiányában) sincs esélyük (Ljubljana Egyetem jelentése, 1988). Továbbra is foglalkozni kell azzal a kérdéssel, hogy rendelkezésre áll-e elegendő lehetőség az önkifejezéshez például a dráma, a zene, a képzőművészet, a szabadban végzett tevékenységek, a sport, a hobbik, a beszélgetések, a jótékonyági tevékenységek, a közösségi munka és szórakozási idő hagyományos oktatási rendsze-

ren kívüli formáin keresztül. Amit népszerűen a „szabadidóipar”-nak neveznek, azt nem értelmezhetjük csupán iparként, ami közvetlen kapcsolatban áll a reklámmal és a kereskedelemmel. Nem lenne okosabb az „ipar” szó megközelítése a szorgalom és a hasznos időben rendszeres foglalkoztatás fogalmain keresztül? Fontos kiemelni, hogy a politikacsinálók szabadidő-fogalmát ki kell tágítani a sajátos törekvéseket favorizáló programokra is. Mivel minden társadalom szinte rendszeresen átalakul mind gazdasági, mind társadalmi értelemben, nem lehet mást tenni, csak megpróbálni kompenzálni a különféle csoportokban tapasztalható deprivációt, ami a kulturális és gazdasági tőkéből fakadó hátrányoknak köszönhető. Nincs értelme állandóan e csoportok létén rágódní és arról morfondírozgatni, hogy bármelyik stratégiát is ültetik át a gyakorlatba, hiányosságok mindig jelentkeznek. Az alternatív szabadidő szolgáltatásának felelőssége a társadalomra hárul, figyelembe véve a társadalmi szereplők egyéni szükségleteit, valamint azt, hogy állandóan jelentkeznek a legkülönbélebb nehézségek, amelyek leginkább a „hátrányos helyzetűeket” küldik a padlóra. Mindegy, hogyan értelmezzük, el kell fogadni, hogy a hátrányok lehetnek éppúgy külső eredetűek, mint az egyén belső tartásából fakadók („választási kapacitás”, – Németországi Jelentés, 1998). Míg az első esetben a társadalomnak meg kell fontolnia a szolgáltatói szerepet, a második esetben támogatóként kell fellépnie. Mindkét esetben a kockázati tényezők elkerülését és a sebezhetőség forrásainak felszámolását kell előtérbe helyezni.

5. A SZABADIDŐ KOMMERSZIALIZÁCIÓJA

A munkaerő- és oktatási piacokon zajló társadalmi változások eredményeképpen a munkán (rendszeres munkavégzés, iskola, további képzési programok) kívüli idő mennyisége és minősége változóban van. Az esték nem feltétlenül szabadok, és a hétvégét már nemcsak a pihenéssel és a családdal azonosítják. Az új munkavállalói formák (például a szerződéses munka, a rövidített munkahét és a több műszakos munka), valamint a munkát megtakarító eszközök (mosógép, mosogatógép, porszívó stb.) helyet teremtettek az egyén időrendjében a munkán kívüli egyéb tevékenységek űzésére. Eltekintve attól a ténytól, hogy ez a „többlet”-i idő néha egy részmunkaidős állásban telik el, a fiatal munkavállalók gyakran elveszettnek érzik magukat a munka utáni tevékenységeik megválasztásában. Ismert jelenség az is, hogy kevés idejük jut a szórakozásra azoknak a fiataloknak, akik még mindig tanulnak. A kutatási eredmények szerint ez a csoport minden energiáját a hétfégi szórakozásra tartalékolja. Némelyikük pedig egyenesen életvitelként választotta, hogy „egészen hajnalig szórakozik minden szombaton és vasárnap” (Máltai Jelentés, 1998).

Aligha szükséges megemlíteni, hogy általánosságban (és a legtöbb európai országban) növekedés tapasztalható az állandó reáljövedelmekben. Következésképpen (és a modern piacgazdaságok tendenciával párhuzamosan) folyamatosan növekszik a személygépjárművek birtoklása (Roberts, K. & Fagan, C.). Míg egyrészt a fiatalok számá-

ra már korántsem lehetetlen, hogy eljussanak „távolabbi” szórakozóhelyekre, ha helyi szolgáltatások nem léteznek, addig másrészt az elzárt területen, rossz közlekedési viszonyok között élő fiatalok hátrányos helyzetbe kerülhetnek. Ugyanez a látványos szolgáltatások iránti érdeklődés és a szabadidő hasznosságának felismerése létrehoz egy olyan jelenséget, amely alapos vizsgálódást igényel (Cooke, 1994).

Jórészt ez a jelenség járult hozzá a gazdaság egy másik ágának kialakulásához: ez pedig a szabadidő gazdasága. A szabadidő kereskedelmi kérdéssé lett, mivel az ember képes befektetni saját jólétébe. Az embert egyszerre tartja fogva egy hatékonyabb munkaerő- és oktatási piac, s egy egészségesebb életmód. A közgazdaságtan azonban megköveteli a fogyasztó számára elérhető termékek árának megállapítását. A „vásárlóerő” és „az alkalmas költségek keresése” tehát még a szabadidő felségterületén is bekerült a képbe. Míg az előbbi alapja az egyén pénztárcájának vastagsága, a választott életmód járulékos költségei és az egyén magánéletének szereplői felé létező pénzügyi kötelezettségek, addig az utóbbit sajátos ízlések, preferenciák és felfogások határolják körül. Tehát amit valaki anyagilag megengedhet magának és amit keres, vagy a szórakoztatóipari piacon vesz, nem feltétlenül van összhangban valós szükségletekkel. Számolni kell ugyanis a kiegészítő és helyettesítő termékekkel is. Ha például valaki a szabadidejében fotózással töltődik fel, be kell kalkulálnia a filmek, egyéb segédeszközök és a filmelőhívás költségeit is. Amikor azonban a teljes költségek többre rúgnak, mint amit valaki megengedhet magának, alternatívákat kell keresni. Készíthet kevesebb képet, vagy a kattintgatást felcseréli élvezetes vidéki sétákra, esetleg nyereséges vállalkozást építhet a hobbiira, például készíthet képeket mások számára különleges alkalmakon, pl. évfordulókon, esküvőkön. Ugyanez a folyamat figyelhető meg számos olyan szabadidős tevékenység esetében, amelyek egyre népszerűbbek a fiatalok között (Galea, 1998). Az egészségmegőrző klubokról, a vívásról, a balettről és az íjászatról például kimutatták, hogy anyagi lehetőségeket rejthetnek. A fiatalok kétféle cselekvési irány közül választanak, vagy teljesen feladják kedvenc foglalatosságukat, vagy részmunkaidős ideiglenes munkát vállalnak hobbijuk finanszírozásához. Mindkét irány rengeteg implikációval bír. Egy fiatal vágyai megghiúsulnak, miközben elvárásairól le kell mondenia. A konzekvenciák száma szintén magas.

Előfordulhat, hogy az alternatív szabadidős tevékenységek választása nem jár túlzott lelkesedéssel, elveszhetnek a barátok, és az erősebb akaratúak számára kevesebb szabadidő marad, ha pénzügyi megoldásként egy részmunkaidős állás elvállalását választják.

A kirajzolódó kép tehát az, hogy az emberek inkább a fogyasztásra koncentrálnak, mint a szabadidő „intelligens” eltöltésére. Az élet gazdasági, társadalmi és oktatási szféráinak változó mintáin keresztül jelentkező korlátok által meghatározott fogyasztás lehet a sebezhetőségi és kockázati pontok egy újabb tere.

II. KOCKÁZATI TÉNYEZŐK ÉS A SEBEZHETŐSÉG FORRÁSAI

Természetesen a sebezhetőségnek különféle fokai léteznek, s emellett az egyes időszakokban az egyén jobban vagy kevésbé lehet sebezhető. Más szóval a sebezhetőség lehet akut vagy kevésbé akut, időszakos vagy állandó (Németországi Jelentés, 1998).

Hogy felismerjük ezen „fázis”-okat egy fiatal serdülőéveiben megtett „út”-ja során (a francia szociológusok inkább használják a „pályáiv”-et, „ösvény”-t vagy az „életpályát”) [133], hasznos lehet (különös tekintettel a szabadidőre) Coleman gyújtópont-elmélete (1979), Hendry szabadidős fókuszpontjai (1983) és Coffield és mások ökológiai elmélete (1986) (in Hendry és mások, 1993).

Míg Coleman fejlődést tapasztal a 13-17 évesek és idősebbek kapcsolataiban, Hendry e kapcsolatokat a tizenévesek különböző kedvenc szabadidős tevékenységeivel hozza összefüggésbe. E két kutató szerint a serdülőkor korai szakaszaiban a heteroszexuális kapcsolatok gyakran szervezett tevékenységekhez kötődnek. Később, amikor rendkívüli módon megnő a kortársak elfogadó vagy elutasító magatartásának fontossága, megnövekednek az alkalmi tevékenységek szerepei is. A harmadik stádiumban – mind a pozitív, mind a negatív – szülői kapcsolatok a legerősebbek, a fogyasztáshoz köthető tevékenységek iránti érdeklődés a csúcspontjára ér. Noha e kapcsolatokat nem kötik szabályok, a jelenség igencsak nyilvánvaló a két kutató vizsgálatain kívüli minták többségében is (Rapoport és Rapoport, 1975; Willis, 1996), Coffield elmélete meghatároz néhány elemet, amelyek alapján felépíthetők e minta variációi. Többek között megemlíti a sajátos kontextus fontosságát, amelyen belül a fiatalok cselekednek, ilyen a nemük, iskolájuk, munkájuk, baráti viszonyaik és életmódjuk.

1. KULCSTÉNYEZŐK

Az előzőekben már megemlítettünk néhány kulcstényezőt. A szabadidő olyan terület, amely rengeteg olyan témakört foglal magába, amelyeket lehetetlen kikerülni, ha meg akarjuk határozni a sebezhetőséghez vagy elégedettséghez vezető „utakat”, ha tanulmányozni akarjuk a gyógymódokat, össze akarjuk vetni és tovább akarjuk fejleszteni a sikertörténeteket. Összegzőképpen álljon itt a kulcstényezők kategóriák szerinti listája:

Főleg a fiatalok esetében

- a szabadidő az autonómia, az öngazgatás és az önmegvalósítás színtere;
- a szabadidő a pihenőidő „intelligens” felhasználására, a források elérhetőségére és felhasználhatóságára vonatkozik; és
- a szabadidő kommerszialisációja ugyanannyi előnyt és választási lehetőséget hozott létre, mint amennyi egyenlőtlenséget és hátrányt teremtett.

(a) A fiatalok sebezhetőségét a társadalmi integráció közvetítőinek válságán, a szocializáció új eszközein és az individualizmus új formájának kialakulásán keresztül kell megvizsgálunk.

A klasszikus szociológiában (Durkheimtől Bourdieu-ig) definiált hagyományos eszközeit ma már úgy tűnik, újra kell értékelni: a hagyományos modell szerint a fiatalok a rendszer normáinak és értékeinek internalizációján és a társadalmi szabályok asszimilációján keresztül szocializálódnak. Dubet szerint ma az egyén különféle lehetséges utakkal szembesül: az integrációs út során egy csoport tagja lesz; a stratégiai út során versenyre kel másokkal; a szubjektivista út pedig elérhetővé teszi az én eltávolítását a kultúrán keresztül. Ezek egyszerre nem adoptálhatók, és az egyének saját társadalmi tapasztalatai fényében kell őket kezelnie. Ez az egész társadalmi szerkezetet aláássa, de különösen a fiatalokat érinti (Franciaországi Jelentés, 1999).

Annak eredményeképpen, hogy a normatív keret széttöredezik, a társadalmi intézmények – mint a család, az egyház, az iskolák és a szakszervezetek – átalakulnak vagy gyengülnek, illetve eltűnnek a kollektív rítusok, amelyek régebben kijelölték a fiatalok útját a társadalomba, ma minden ember magára maradt, mindenki magának kárpárja ki a gesztenyét. Gaulejac szerint az osztályharcot felváltotta a pozíció(k)ért folytatott harc. Az egyén felelős sikereiért és kudarcaiért. Ezért lett mára kulcsszóvá az „új individualizmus” főleg a kutatásban (Ehrenberg, Michaud, Gaulejac, Gauchet, Castel és mások), sőt, egyesek addig merészkednek, hogy már egy minden korcsoportra ható antropológiai változásról beszélnek. Ezért is merül fel egyre többször az identitás témaköre. Valójában jogosan szólhatnánk a multiidentitásról, az identitás fragmentálódásáról, egy olyan jelenségről, amely a „felismerés” lármás követelésében tükröződik (ibid).

Valójában az tekinthető a modern értelemben vett kamaszkor fő sajátosságának, amelyen különbségeket a fiatalok tesznek, és az, ahogyan saját kultúrájukat alakítják a gyermek- és felnőttkor közötti időszakban. A serdülőkor autonóm időtartammá forrta ki magát, s a modern társadalmakban egy meglehetősen független jelenségnek tekintik.

A létharc jelentősen individualizált miliójében a fiatalok szélsőséges módon maguk felé fordulnak, és magánéletük világa felé orientálódnak (Szociálpszichológiai Központ/Ifjúsági Tanulmányok, Szlovénia, 1997). Ebben a tekintetben nem lehet különbséget tenni az egyes európai országok földrajzi és politikai helyzete között. Bulgáriában például, ahol az ifjúság társadalmi felépítésének háttéréül szolgáló általános retorika a kilencvenes évek végén nem a modernből egy posztmodern társadalomba való átmenet mentén artikulálódik, mint a nyugati-európai államok esetében, hanem a „reformok imitálása” és a „felgyorsult reformok” között (Kovacheva, 1998) [134]; a patrónus állam többé nem részesíti privilégiumokban a fiatalokat (Mitev, 1996) [135]. 1989 után a soha nem tapasztalt mértékű politikai szerepvállalásukkal követték ki útjukat ahhoz, hogy eljussanak a döntéshozatali folyamatokban való részvételig és autonómiához jutottak hazájukban ahelyett, hogy külföldre emigráltak volna.

Ugyanez figyelhető meg Szlovákiában, ahol a politikai rendszer hasonló demokratizálódási folyamatokon ment keresztül. Az állami politika fiatalokra vonatkozó, 1992-ben bevezetett alapelvei megfogalmazzák – többek között – a szabadidő, a rekreáció és a szó-

rakozás feltételeinek megteremtésének igényét. Amikor visszaemlékezünk arra, hogy e két keleti ország politikai tapasztalatai egészen a közelmúltig a demokrácia és pluralizmus hiánya voltak, belátható, hogy a szabadidőben kifejeződő autonómia, öngazgatás és önmegvalósítás felé mutató trend jelentősebb, mint amit maga a „trend” szó sugall.

Ennek fényében azután még inkább elengedhetetlen, hogy a társadalom holisztikus megközelítést alkalmazzon az ifjúság, mint valóság konstrukciójában. A jelentés e részének paraméterein belül nem nehéz belátni, hogy ahol hiányzik a szabadidős szolgáltatás, vagy ahol a szolgáltatás nem érhető el minden társadalmi réteg számára, olyan hiány jelentkezik, ami hozzájárul a fiatalok nem kielégítő pszichológiai és szociális fejlődéséhez. Így kerülnek felszínre a kockázati pontok és a sebezhetőséghez vezető utak. Ha nem elérhető az az energiaforrás, amely biztosítja a lendületet a társadalomba való integrálódáshoz az átalakulás folyamatán belül, akkor az néhány szükséges eszközt elvon az egyéntől. Amikor Coleman (1979) a szabadidő területén belüli kapcsolatokra koncentrál, azt sugallja, hogy a fiatalok – mint a társadalom aktorai – személyiségük és identitásuk kialakításához felhasználható eszközök közé kellene tartoznia, a kortárs csoportokban kialakított intim kapcsolatoknak, valamint a felnőttekkel szülői kapcsolatoknak. Sőt, e viszonyok Hendry szerint (1983) különböző kontextusokban (szervezett, esetleges és piaci tevékenységek) és különböző időkben alakulnak ki.

Fontos megjegyezni, hogy a kutatások során még mindig felszínre kerülnek olyan tények, amelyek nem illenek bele ebbe a keretbe. A szegényes vagy gyenge kapcsolatok a kortársakkal és a felnőttekkel az informális kontextusokban a társadalom működésének megértésének hiányához vezetnek. Ezért tekinthetők kockázati tényezőnek, amelyek könnyen sebezhetőséghez vezethetnek.

(b) Az európai fiatalok jórészt egyetértenek az egyes szabadidős tevékenységek közti preferenciák tekintetében. Németországban, Franciaországban, Máltán, Szlovéniában és Bulgáriában a barátokkal közösen eltöltött idő, a zenehallgatás, a tévézés, a számítógépezés és az olvasás a leggyakoribb kikapcsolódási formák. A sportokat is fontosnak tartják (Franciaországban például a fiúk 86%-a, a lányok 80%-a, a svájci 15-19 éveseknek pedig 53%-a tagja valamilyen sportegyesületnek) [136]. A serdülőkor során azonban a fiatalok sportolási aktivitása jelentősen alábbhagy, s a lányok általában hamarabb hárítanak a sportnak, mint a fiúk (Hendry és mások, 1993) [137]. Következésképpen számos sporttevékenység egyre inkább elférfiasodik.

Általános az egyetértés abban is, hogy az önkéntes szervezetekben való részvétel még nem fejlődött olyan fontos elfoglaltsági formává, ami kielégítené a fiatalokat. Az egyes országok jelentéseiben erről a szektorról különféle nézetek találhatók. Például míg Franciaországban csupán „néhányan aktívak az önkéntes szektorban” [138] és Németországban „csak nagyon kevesen vállalnak feladatokat klubokban és szervezetekben” (Németországi Jelentés, 1998), a szlovén jelentésben az áll: „fontos megemlíteni, hogy a fiatalok többnyire készek bekapcsolódni önkéntes tevékenységekbe”.

A fiatalok szabadidős irányainak másik találkozási pontja az egyre nagyobb részvétel a kulturális és művészeti eseményeken szórakozás és fogyasztás céljából (Mitev, 1996) [139]. A szabadidő legelterjedtebb formáit leigázza az elektronikus média passzív használata, a pénzköltés és a „monetarista totemek” – autók, ruhák stb. – birtoklása (Wydlar, 1996) [140]. Ebben a témában lényeges rámutatni arra, hogy például a német és máltai lányok szokásos és elterjedt időtöltési formája „a bevásárlókört”.

A fenti három elem csak a felszínét érintette azoknak a bonyolult folyamatoknak, ami a szórakozásra szánt időt és annak forrásait illetik. Nyilvánvalóan egyéb tényezőket is figyelembe kell venni, mint például: maga az éghajlat, ami befolyásolhatja a fiatalok választását szabadidős és benti elfoglaltságok között, a turizmusipar, ami erősen meghatározza az állam politikáját a szolgáltatások vonatkozásában, az önkéntes szervezetek befolyása (világi/egyházi ifjúsági és sportszövetségek, egyenruhás szervezetek), amelyek hozzájárulhatnak az alternatívák elérhetőségéhez, illetve az ifjúsági szervezetek állami támogatása. A fő probléma azonban ebben a jelentésben „a szociokulturális egyenlőtlenségek” lehetséges, ha nem egyenesen valószínű „reprodukcója a gyakorlaton és a fogyasztáson keresztül” [141]. Ezt kell hangsúlyoznunk, ha a „trendek”, a „kulturális, oktatási és gazdasági tőke”, valamint a „személyes és társadalmi szükségletek” között létező kapcsolatokat szemléljük.

Közismert, hogy a fiatalok szocializációs, társadalmi integrációs igénye szinte kötelezettség az önmegvalósítás és a felnőttek társadalmába való lépés folyamatában. A felnőtté válás során a fiatalok identifikációja a kortársaikhoz, a zenéhez, az öltözködéshez és a szubkulturák egyéb formáihoz köthető. Viszont a szocializáció modern eszközei és az új individualizáció új formáinak felbukkanása gyakran összeütközésbe kerülnek a felnőttek vezetett különféle oktatási intézmények által támogatott szocializációs folyamat formáival.

A fiatalok soraiban tapasztalható anomia modern formáinak – például a tekintélytiszteltet és az elkötelezettség hiánya – eredete az „inkohérens világnézet”-ben keresendő. Ennek alapja pedig a fiatalok és felnőttek aspirációnak és elvárásainak felismerésekor keletkező konfliktusok (Button, 1977 in: Marsland, 1993; Azzopardi, 1998). Következésképpen a folyamatok és az oktatási input esetleg nem kompatibilisek egymással. Ugyanez a gondolat sor megvilágíthatja a kulturális és gazdasági tőke akkumulációjának fontosságát. A fiatalok érdeklődése a kultúra klasszikus formái és az új technológiák iránt nem ugyanabban a dimenzióban mozog.

Bulgária, Franciaország, Németország és Svájc jelentései például azt jelzik, hogy a fiatalok szabadidős tevékenységeik között csak elvétve említik meg a klasszikus kulturális események látogatását. A számítógép, a videójátékok és az internet használata azonban fontos szerepet tölt be életükben. Szinte magától adódik az a feltételezés, hogy a „kulturális tevékenységek” és a „technológiai csodák” a „trendek” szindrómáján keresztül értelmezhetők. A gazdasági tényező akkor lép be a képbe, amikor arra reflektálunk, hogy milyen hatással lehet az ilyen helyzet azokra, akik nem rendelkeznek a megfelelő anyagi háttérrel, vagy azokra, akik többet költenek, mint amennyit

megengedhetnek maguknak. Lehetséges következménynek tekintik a lavina-effektust a kedvenc szórakozásra és hobbira költés esetében.

Ami egyértelműen hiányzik ebből, az egy strukturált nézőpont kialakítása arról, hogyan lehetne fölhasználni az időt (intelligensen?), és mely források illeszkednek adekvát módon egy fiatal szabadidős szükségleteihez. Coffield mintavariánsokhoz kapcsolódó elemei segíthetik az olvasót annak megértésében, hogy milyen kockázati pontok és a sebezhetőséghez vezető utak alakulhatnak ki a fiatalok szabadidős mintáiban. Az a kontextus, amelyen belül egy fiatal cselekszik, magában foglalja (többek között) a megszerzett oktatási háttérrel. Ha például továbbra is változatlan marad az a helyzet, amikor az iskolai programok, a sport- és a tanterven túli tevékenységek inkább kiegészítik a formális tantárgyi rendet, és nem annak integráns részei, akkor nem lehet csodálkozni azon, ha a fiatalok úgy szocializálódnak, hogy a szabadidőt csak az „iskolai időt”, később pedig a „munkaidő” kiegészítésének tekintik. Ugyanez vonatkozik az informális oktatás területére, ahol a tevékenységek rendje vagy a sportra koncentrálnak (ezen belül pedig egy adott sportágra, például a futballra, a kosárlabdára vagy a jégkorongra), vagy pedig éppen a hobbik, szabadidő tevékenységek vagy a közösségi munka hiánya a szembetűnő. Mindkét esetben a szabadidőt vagy a szórakozást meglehetősen szűken értelmezik. Tekintettel a szabadidő korábban már említett fontosságára, ennek a helyzetnek a veszélyessége megkerülhetetlenül fontos.

A források elérhetőségét tekintve a társadalom egyéb mezői is képbe kerülnek a formális és informális oktatáson kívül. Ha azt a nézetet vesszük alapul, hogy a szolgáltatások skálájának bővülése a használói kör választási lehetőségeit is szélesíti, akkor a költségtényező természetesen a kevésbé jómódúakkal szemben diszkriminatív tényezőként fog működni.

A túlságosan bőséges szolgáltatások versenyt eredményezhetnek, ami hosszú távon megerősítheti azt, amit Dubet „stratégiai út”-nak nevezett [142]. Itt egy újabb kockázati pontra bukkanunk, amely csapdájába ejtheti a fiatalokat. A verseny tágabb értelmezése magában foglalja például a korábban már említett hivalkodó fogyasztást. Ez az út sebezhetőséghez vezet, mert cselekvésre ösztönzi az egyént, függetlenül attól, hogy rendelkezik-e a megfelelő tőkével korlátai felismerésére (kulturális tőke) vagy a szolgáltatás „megvásárlására” (gazdasági tőke).

(c) A szabadidő kommerszialisációja a modern, piaci társadalmak piacorientált fejlődésének szinonimája. Egyik közvetlen megnyilvánulása az, hogy a szabadidőipar növekedése segít munkahelyeket teremteni. Bizonyos esetekben, amikor a turizmus fő gazdasági faktornak számít (például a mediterrán országokban), a részmunkaidős, szezonális állásokat – főleg a fiatalok számára – a munkaerőpiac pozitívumának tekintik. Ebből következően egy ország pénzügyi bevételei, amelyek a bővülő szolgáltatásokból származnak, komoly hatással vannak a szabadidős tevékenységek piaci értékére. A közgazdaságban a komoly infrastruktúra az erős, fejlődőképes gazdaság alapfeltétele.

Mindez azt sugallja, hogy minél komolyabb a befektetés (vállalkozás), annál kecsesebb a pénzügyi siker lehetősége. A gyakorlatban mindez azonban a szabadidős kínálatnak inkább egy felnőtt szempontú megközelítése. Úgy tűnik, hogy a szabadidős lehetőségekhez jutás körülményeit a felnőtt politikusok és vállalkozók határozzák meg, s itt a paternalizmus egy nyersebb formája dominál. A fiatalok „felnőttégi próbáját” a szabadidő pénzköltési vetülete felé irányítják és azon elfogadott felfogás felé, hogy a fiatalok amúgy sem képesek a maguk szabadidő-eltöltési formáinak megteremtésére. A fiatalok autonómiáját, öngazgatását és kezdeményező készségét burkoltan megfojtják. Ez a helyzet összezavarja a fiatalokat, ugyanis a szabadidőt inkább a tevékenységek, mint az elvárások közé sorolja. [143]. Ezt a nézetet az is alátámasztja, ahogyan Franciaországban felülvizsgálják a szabadidő politikáját. Az egyik megfontolás alatt álló megközelítés a szolgáltató intézmények és tevékenységek bővítése azzal a szándékkal, hogy szélesebb körű és demokratikusabb választási lehetőséget hozzanak létre. Egy ilyen változás azonban nem feltétlenül jelenti a használói kör szélesedését (Franciaországi Jelentés, 1998).

Sőt a fiatalok tömeges összeverődése a stratégiai pontokon, a szórakozóhelyek környékén (ténfegers!) sok országban nem szokatlan látvány. Úgy tűnik, főleg azért mennek oda, hogy „együtt legyenek más fiatalokkal” úgy, hogy nem feltétlenül fogyasztják el azt, amit a szolgáltató nyújt. A kért árak túlzóak és a reklámozott engedmények akár károsak is lehetnek. A rave partykon például egy üveg víz ára (ezeken a helyeken a rengeteg mozgással járó tánc többnyire kiszárítja a szervezetet) gyakran háromszor annyiba kerül, mint máshol (Collin és Godfrey, 1997). A speciális ajánlatok általában rendkívül drága belépőket takarnak azzal a kedvezménnyel, hogy az italfogyasztás ingyen van. A túlzott italfogyasztás és következményei ilyen körülmények között könnyen megjelenhetnek. Abban, hogy a fiatalok csak megjelennek bizonyos helyeken vagy belépőt is váltanak, megfigyelhető a szabadidős szolgáltatásokból való kirekesztődés folyamata.

Ennek az érvnek az alátámasztásához talán érdemes idézni abból az értékelésből, amit az Európa Tanács által kijelölt szakértői csoport készített a holland ifjúságpolitika vonatkozásairól. Az alábbi megállapítás az 5.3 szakaszban található:

Valószínűleg egyetlen ifjúságpolitikai kezdeményezés sem tudja felszámolni vagy helyettesíteni a szabadidő és az ahhoz kapcsolódó tevékenységek kommerszialisációját. Ez általános tendencia a fejlett országokban. A fiatalok sokkal könnyebben kerülnek a potenciális fogyasztó helyzetébe, befolyásolják őket a kritikátlanul elfogadott médiareklámok – és rendkívül nehezen menekülnek meg a társadalmi lét minden elemének kommerszialisációs folyamataitól. Manapság mindenkit arról próbálnak meggyőzni, hogy váltson életstílust, így a folyamat további része automatikus. Mivel a fiatalok sokkal könnyebben próbálnak ki új társadalmi divatokat, életstílusokat, ezáltal sokkal egyszerűbben manipulálhatók. „A jó fogyasztó nem kritikus, passzív és automatikusan fogyaszt.”

Szintén a szabadidős tevékenységek területén jelentkezik a nem formális oktatási kezdeményezések kihívása: tenni valamit a passzív fogyasztóvá válás folyamata ellen, ami a civil társadalomra is veszélyt jelenthet.

Megérkeztünk a kockázati pontok és a sebezhetőség témaköréhez. Coleman (1979) gyűjtőpont-elmélete emlékeztet bennünket arra, hogy a fiataloknak szükségük van arra, hogy olyan kapcsolatokat építsenek ki a kortársaikkal és a felnőttekkel, amelyekben mind a „ténfegés”-t, mind a felnőttek világába lépést „legitim” elvárásnak lehetne tartani. Amit ezután talán a kockázathoz és sebezhetőséghez vezető ösvények megtestesítőjének lehetne nevezni, az a környezet (Coffield ökológiai elmélete), ami a fiatalokat körülveszi. Talán így jobban érthető, hogyan is használja Coffield az „ökológia” szót, mivel – ahogy kimutattuk – a kommerszialiszáción keresztüli kirekesztés elemei, a magas költségek miatti elérhetetlenség és a lehetőség hiánya arra, hogy saját stílusuknak megfelelő tevékenységeket alakítsanak ki, mind a szabadidő területéhez tartozik.

KÖVETKEZTETÉSEK

Amikor tizennégy éves kölyök voltam, apámat annyira tudatlannak tartottam, hogy alig bírtam elviselni a jelenlétét. Amikor huszonegy lettem, megdöbbentett, milyen sokat tanult hét év alatt. (Mark Twain)

Mark Twain humorérzéke és éleslátása egyértelmű a fenti burkolt gyanúsításban. Az apja tanulási képességére tett megjegyzésben föllelhető célzásnak, hogy arra kellene sarkallni a felnőttek társadalmát, hogy gondolja végig elképzeléseit a helyes gyakorlatról, a fiatalokat pedig arra ösztönzi, hogy jobban fogadják el a társadalom valóságát és jobban ismerjék fel a szándékokat. Marknak hét évbe telt annak felismerése, hogy apja tanácsai és előrelátása végül is jogosak voltak. Szintén hét évig tartott az az időszak, ami alatt az apjára hárult a felelősség, hogy kitaposta az utat Twain sikeres útjához. Talán nem időszerűtlen Twain megfigyelését a szabadidős terület kockázathoz és sebezhetőséghez vezető útjaira is vonatkoztatni, és optimistán zárni ezt a tanulmányt.

Az egyik alapelv, ami az európai országokban tapasztalható szabadidős trendek fenti ismertetéséből ered, azt a bölcsességet érinti, ami egy olyan társadalom alapjainak lefektetéséhez szükségeltetik, amely féltékeny alapelveire, az egyenlőségre és méltányosságra a szabadidő oktatásában és szolgáltatásaiban.

A kutatóknak többet kellene foglalkozni a nyíltan és elsődlegesen a fiatalok szükségleteire alapozott helyes gyakorlatokkal, valamint a társadalmi struktúra jelenlegi, mindent átható vonatkozásaira épített sikertörténetekkel, amelyeknek sokkal nagyobb nyilvánosságot kellene biztosítani. Meglehetősen sajnálatos, hogy az egyes országok jelentéseiben csak kevés ilyen eset fordult elő. Sokkal több történt az olyan folyamatok

meghatározása terén, amelyek veszélyeztetett helyzetekhez vezethetnek. Olyan lehangoló az általános helyzet, hogy állandóan arra kell emlékeztetni, hogy mit kellene tenni ahelyett, hogy mit teszünk most? A sportszerűség végett a következő részleteket érdemes megemlíteni az egyes jelentésekből:

- A jobban egyénre szabott szolgáltatás gondolata mostanra úgy tűnik, egyre inkább teret nyer az olyan sport- és szabadidős jegyek bevezetésével, amelyek a la carte elérhetőséget biztosítanak a fiatalok számára a szabadidős tevékenységek palettáján (Franciaország, 1998).
- A „Scoops” (középiskolai alapú) és a „Young Enterprise” (középiskola utáni), üzletorientált projektek, amelyek célja, hogy a fiatalokat arra ösztönözze, hogy termeljenek, ne pedig fogyasszanak; a „Skolasport” program pedig egy ingyenes hétvégi sportiskola, amit az Ifjúsági és Sportminisztérium működtet (Málta, 1998).
- Az olyan témakörök, mint az emberi jogok, a szegénység, a harmadik világ, a béke, a diszkrimináció és a környezetvédelem rendkívül érdeklik a fiatalokat, készek és hajlandók elmondani róluk a véleményüket (Holland Ifjúságpolitikai Értékelés).
- Hozzájárulás az Európai Statútumhoz és annak alkalmazása, különös tekintettel a fiatalok részvételére a Városi és Regionális Életben (Szlovákia).
- Fontos megemlíteni, hogy rengeteg fiatal kész bekapcsolódni a munkába az önkéntes tevékenységek területén (Szlovénia).
- A szabadidős politika elsősorban nem a sebezhető fiatalok felé irányul. Ehelyett a szándék az, hogy mindenki számára biztosítsanak egy magas színvonalat, és ezáltal tegyenek a sebezhetőség ellen a nagy kockázatú csoportokon belül (Svédország).

JEGYZETEK

- [1] A sebezhetőség bővebb definíciójának alapja a Németországi Jelentés.
- [2] OECD (1997): Educational Policy Analysis. Paris: OECD.
- [3] European Commission (1997): Key data on education in the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 166. p.
- [4] Kotásek, J. (1996): Structure and Organisation of Secondary Education in Central and Eastern Europe. European Journal of Education, 31, 25-42, 36. p.
- [5] Koucký, J. (1996): Educational Reforms in Changing Societies: Central Europe in the Period of Transition. European Journal of Education, 31, 7-24, p. 16.
- [6-7] Kallen, D. (1997): Secondary Education in Europe. Problems and Prospects. Strasbourg: Council of Europe, p. 210.
- [8] Chuprov, V., Zubok, J. (1996): An Education System in Crisis: Meeting the Demands of the Market. In: Ch. Williams, V. Chuprov & V. Staroverov: Russian Society in Transition. Aldershot: Dartmouth, 205. p.
- [9] Cerych, L. (1997): Educational Reforms in Central and Eastern Europe: Processes and Outcomes (1). European Journal of Education, 32, 75-97, 97. p.
- [10] Kirsch, J.-L. (1998): Low Training Levels on European Labour Markets: Convergence and Contrast. Céreq Training and Employment no. 34 (winter).
- [11] Council of Europe (1997): Review of National Youth Policy: Finland. National Report. Helsinki: Ministry of Education.
- [12] Kallen, D. (1995): Thirty Years of Secondary Education. European Journal of Education, 30, 457-466. p. 465.
- [13] Eicher, J.-C. (1998): The Costs and Financing of Higher Education in Europe. European Journal of Education, 33, 31-39. p.
- [14] Chuprov, V., Zubok, J. (1996): An Education System in Crisis: Meeting the Demands of the Market. In: Ch. Williams, V. Chuprov & V. Staroverov: Russian Society in Transition. Aldershot: Dartmouth, 204. p.
- [15] Romániai Jelentés
- [16] Kallen, D (1995): ibid 458. p.
- [17] Kallen, D. (1997): ibid 148. p.
- [18] Kallen, D. (1997): ibid 152. p.
- [19] Troltsch, K. (1999): Jugendliche ohne abgeschlossenen Berufsausbildung. Struktur- und Biographiemerkmale. BWP 5, 9-14. p.
- [20] Dániai Jelentés
- [21] Gerina, S., Polak, M. (1998): Report on Developments in Vocational Education and Training in Slovenia. Ljubljana, National VET Observatory Slovenia, Centre of the Republic of Slovenia for Vocational Education and Training, 61. p.
- [22] Svájci Jelentés
- [23] OECD (1997): ibid 93. p.
- [24] Trbanc, M. (1995): Employment Opportunities for University Graduates in Slovenia. European Journal of Education, 30, 49-63, 60. p.
- [25] Chuprov, V., Zubok, J. (1997): Social Conflict in the Sphere of the Education of Youth. Education in Russia, the Independent States and Eastern Europe, 15, p. 53.
- [26] OECD (1997): ibid 64. p.
- [27] Portugáliai Jelentés
- [28] Kallen, D. (1997): ibid 147. p.
- [29] OECD (1997): ibid 68. p.
- [30] OECD (1997): ibid.
- [31] European Commission (1997): ibid 56. p.
- [32] Veenman, J. (1995): Best Practises: Transition from School to Work for Youth at Risk in the Netherlands. Rotterdam: Institute for Sociological and Economic Research.
- [33] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community, 36. p.
- [34] European Commission (1997): Key Data on Education in the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community, 174. p.
- [35] Blossfeld, H.-P., Shavit, Y. (1993): Persisting Barriers: Changes in Educational Opportunities in Thirteen Countries. In: Y. Shavit & H.-P. Blossfeld: Persistent Inequality: Changing Educational Attainment in Thirteen Countries. San Francisco: Westview Press, 1-23. p.
- [36] OECD (1995): Our Children at Risk. Paris: OECD.
- [37] González López-Valcárcel, B., Dávila Quintana D. (1998): Economic and Cultural Impediments to University Education in Spain. Economics of Education Review, 17, 93-103. p.
- [38] Veenman, J. (1995): ibid.
- [39] Svájci Jelentés.

- [40] Németszági Jelentés.
- [41] Egyesült Királyság Jelentése.
- [42] Department of Education and Science, Ireland (1998): National Anti-Poverty Strategy. Annual Report, 1998.
- [43] OECD (1995): Our Children at Risk. Paris: OECD.
- [44] Geissler, R. (1994): Soziale Schichtung und Lebenschancen in Deutschland. 2., völlig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Stuttgart: Enke, 144. p.
- [45] OECD (1997): Education Policy Analysis. Paris: OECD, 94. p.
- [46] Casal, J., Garcia, M., Planas, J. (1998): Les réformes dans les dispositifs de formation pour combattre l'échec scolaire et social en europe. Paradoxes d'un succès. Formation Emploi, 62, 73-85. p.
- [47] Németszági Jelentés.
- [48] Hannah, D., Hövels, B., Van den Berg, S., White, M. (1995): 'Early Leavers' from Education and training in Ireland, the Netherlands and the United Kingdom. European Journal of Education, 30, 325-346. p.
- [49] Hannah, D., Hövels, B., Van den Berg, S., White, M. (1995): ibid 325-346. p.
- [50] Nicaise, I. et al. (1999): Success for All? Educational Strategies for Disadvantaged Youth in Six European Countries. Synthesis Report. Paper Presented at the European Conference of Educational Research, Lahti, September 1999.
- [51] Nicaise, I. et al. (1999): ibid.
- [52] González López-Valcárcel, B., Dávila Quintana D. (1998): ibid 93-103. p.
- [53] Eicher, J.-C. (1998): The Costs and Financing of Higher Education in Europe. European Journal of Education, 33, 31-39. p.
- [54] Nicaise, I. et al. (1999): ibid.
- [55] Chuprov, V., Zubok, J. (1997): ibid 49. p.
- [56] Europäische Gemeinschaften – Kommission (1994): Die Bekämpfung des Schulversagens: eine Herausforderung an ein vereintes Europa. Luxembourg: Amt für amtliche Veröffentlichungen der europäischen Gemeinschaften.
- [57] European Commission (1997): Key Data on Education in the European Union. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community, 123. p.
- [58] Nicaise, I. et al. (1999): ibid.
- [59] Department of Education and Science, Ireland (1998): ibid.
- [60] Hannah, D., Hövels, B., Van den Berg, S., White, M. (1995): ibid 325-346. p.

- [61] Kallen, D. (1997): ibid 113. p.
- [62] Council of Europe (1998): Review of National Youth Policy: The Netherlands. Amsterdam: The Ministry of Health, Welfare and Sport, 131. p.
- [63] Hannah, D., Hövels, B., Van den Berg, S., White, M. (1995): ibid 325-346. p.
- [64] Mathilde Morch: The Danish System of Free Education. The Free Education Paper is on the „Net Edition” of Nyri Newsletter No 1/2000 (<http://www.sub.su.se/sam/nyri/nyri.htm>).
- [65] Flitner, A., Petry, Ch., Richter, I. (Hrsg.) (1999): Wege aus der Ausbildungskrise. Memorandum des Forums „Jugend-Bildung-Arbeit” mit Untersuchungsergebnissen des Instituts für Arbeitsmarkt- und Berufsforschung der Bundesanstalt für Arbeit. Opladen: Leske+Budrich.
- [66] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [67] B. Bier, Correspondent's paper (1999): Disadvantage Among the Young: A Review of the Pattern in France.
- [68] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [69] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [70] K. Roberts (1997): New Routes into the Labour Market. In: L. Machacek and K. Roberts: Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [71] K. Roberts, A. Abibekian, G. Nemiria, L. Tarkhishvili and J. Tholen (1998): Traders and Mafiosi. Journal of Youth Studies, Vol. 1 (3) 261. p.
- [72] K. Roberts (1997): Understanding School-to-Work Transitions in Former Communist Countries. Paper Presented to International Labour Markets Conference on Understanding School to Work Transitions. Aberdeen.
- [73] V. Chuprov and J. Zubok (1995): Youth and Social Change. In: Ch. Williams, V. Chuprov & V. Staroverov: Russian Society in Transition. Aldershot: Dartmouth.
- [74] D. R. Green (1998): Taking Steps: Young People and Social Protection in the European Union. Brussels: Youth Forum.
- [75] D. R. Green (1998): ibid 11. p.
- [76] D. R. Green (1998): ibid.

- [77] Z Csalog: Gypsies in the Hungarian Labour Market. Publisher unknown.
- [78] Council of Europe (1998): Review of National Youth Policy: the Netherlands. Den Haag, Ministry of Health, Welfare and Sport.
- [79] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [80] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [81] International Labour Office (1996): World Employment 1996/97. Geneva, International Labour Organisation, 115. p.
- [82] K. Roberts and L. Machacek (1997): Introduction. In: L. Machacek and K. Roberts: Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [83] International Labour Office (1996): World Employment 1996/97. Geneva, International Labour Organisation.
- [84] D. R. Green (1998): *ibid.*
- [85] D. R. Green (1998): *ibid.*
- [86] D. R. Green (1998): *ibid.*
- [87] D. R. Green (1998): *ibid* 12. p.
- [88] International Labour Office (1996): *ibid* 127. p.
- [89] International Labour Office (1996): *ibid.*
- [90] International Labour Office (1996): *ibid* 126. p.
- [91] S. Kovatcheva (1997): The Young Unemployed and Self Employed and Their Sources of Support in East Central Europe. In: L. Machacek and K. Roberts: Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [92] Williamson: Status zero.
- [93] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [94] Correspondent's Paper (1999): Youth in Russia: 1996-97.
- [95] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.

- [96] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [97] Correspondent's Paper (1999): Youth in Russia: 1996-97.
- [98] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [99] R. MacDnald (1996): Youth Transitions at the Margins. Conference Paper. British Youth Research: the new agenda. Glasgow 26-28. January.
- [100] K. Foti (1997): Setting Up Small Businesses in Hungary through the Eyes of Young Self Employed People. In: L. Machacek and K. Roberts: Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [101] K. Foti (1997): *ibid.*
- [102] Correspondent's Paper (1999): Youth in Russia: 1996-97.
- [103] K. Foti (1997): *ibid.*
- [104] B. Jung (1997): Initial Analysis of the Lifestyle of Young Unemployed and Self-Employed in Bulgaria, Hungary, Poland and Slovakia. In: L. Machacek and K. Roberts: Youth Unemployment and Self Employment in East-Central Europe. Institute for Sociology of the Slovak Academy of Science, Bratislava.
- [105] S. Craine (1994): Beggars can't be choosers. PhD thesis, University of Salford.
- [106] V. Chuprov and J. Zubok (1995): Youth and Social Change. In: Ch. Williams, V. Chuprov & V. Staroverov: Russian Society in Transition. Aldershot: Dartmouth.
- [107] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [108] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [109] European Commission (1997): Youth in the European Union: From Education to Working Life. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [110] C. Partenie and V. Croitoru (1995): Socio-economic Aspects Regarding Youth Integration in the Romanian Labor Market. Conference paper, Transitions in Youth, Oostvoorne, The Netherlands, 22-25 September.
- [111] Council of Europe (1998): European Youth Trends. Council of Europe, Strasbourg, 17. p.

- [112] G. Marshall, A. Swift and S. Roberts (1997): *Against the Odds: Social Class and Social Justice in Industrial Societies*. Oxford, Clarendon Press.
- [113] R. Breen and C. Whelan (1993): 'From Ascription to Achievement: Origins, Education and Entry to the Labour Force in the Republic of Ireland during the Twentieth Century'. *Acta Sociologica*, 36, 3-17. p.
- [114] S. Craine (1994): *ibid.*
- [115] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [116] J. Bynner and J. Steedman (1995): *Difficulties with Basic Skills*. The Basic Skills Agency, London.
- [117] International Labour Office (1996): *ibid* 115. p.
- [118] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [119] D. Raffe (1990): *The Transition from School to Work: Content, Context and the External Labour Market*. In: C. Wallace and M. Cross (eds): *Youth in Transition*. London, Falmer.
- [120] K. Roberts and C. Fagan (1999): *Old and New Routes into the Labour Markets in ex-Communist Countries*. *Journal of Youth Studies*. Vol. 2. 153-170. p.
- [121] K. Roberts and C. Fagan (1999): *ibid.*
- [122] K. Roberts and C. Fagan (1999): *ibid.*
- [123] K. Roberts and C. Fagan (1999): *ibid* 164. p.
- [124] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [125] European Commission (1997): *Youth in the European Union: From Education to Working Life*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Community.
- [126] B. Coles (1995): *Youth and Social Policy*. London, UCL Press.
- [127] J. Veenman, A. Dijkstra and B. Goezinne (1995): *Best Practises: Transition from School to Work for Youth at Risk in the Netherlands*. Rotterdam, Institute for Sociological and Economic Research.
- [128] Egyesült Királyság Jelentése.
- [129] Svájci Jelentés.
- [130] Svédországi Jelentés.

- [131] Németországi Jelentés.
- [132] Svájci Jelentés.
- [133] Franciaországi Jelentés.
- [134] Bulgáriai Jelentés.
- [135] Bulgáriai Jelentés.
- [136] Franciaországi és Svájci Jelentés.
- [137] Egyesült Királyság Jelentése.
- [138] Franciaországi Jelentés, 1998.
- [139] Bulgáriai Jelentés.
- [140] Svájci Jelentés.
- [141] Franciaországi Jelentés, 1998.
- [142] Franciaországi Jelentés.
- [143] Máltai Jelentés, 1998.

BIBLIOGRÁFIA

1990

- Aszmann Anna: Iskolás gyermekek egészségmagatartása. Egy nemzetközi felmérés tanulságai (39-53.) In: A primer prevenció iskolai feladatai. [Szerk.]: Veres Judit. Bp. Rákóczi MgTsz Ny., 1990.
- Baacke, Dieter: A boldogság szomorú látszata. A kommerciális ifjúsági folyóiratok típusáról (p. 134-166.) In: Művészetszociológia-szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Nagy Katalin, S. Bp., Tankvk., 1990. 2. köt.
- Balogh András /gyermekvédelem/ – Bujdos László – Komlósi Ákos – Korányi István – Várhegyi György: Boldog gyermekkor? Szemelvények a gyermekvédelem területéről. [Vál.]: Hajdú Alajosné. Bp., Tankvk., 1990. 126 p.
- Balogh Margit: „Nyomozás” egy katolikus mozgalom múltja után = Jelentkezünk 1989–1990. 50. (118–137.)
- Bennet, I.: Irodalmi áttekintés. Történelmi háttér (p. 21-51.) In: Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990. / B 10/
- Bennet, I.: Neurózis. Bűnöző és neurotikus gyermekek (p. 201-246.) In: Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Berkes Erzsébet: Aranyalma ághegyen. Miként szokunk le az olvasásról = Mozgó Világ 16. 1990. 2. (69-71.)
- Bessenyei István: Modernisierung und die politische Sozialisation der Studenten in Ungarn. [Modernizáció és a diákok politikai szocializációja Magyarországon] = Zeitschrift f. Sozialisationsforsch. u. Erziehungssoziol. 1990. Suppl. 1. (177-185.)
- Bíró Gyula: Három „deviáns karrier”. Könnyű vér, Kicsi, de nagyon erős, Céllövölde = Filmkult. 26. 1990. 5. (41-46.)
- Boros László /szociológus/: Fiatalon „eltemetve”? /Az ifjúsági munkanélküliség alapkérdése (p. 127-143.) In: Munkanélküliség. Megoldások és terápiák. [Szerk.]: Gyekiczky Tamás. Bp. Kossuth Kvk., 1990.
- Brandl Gábor: Az európai kultúrkör szexuális jövőképe = Kapu 3. 1990. 10. (65-69.)
- Buda Béla: Iskola és mentálhigiéné (14-21.) In: A primer prevenció iskolai feladatai. [Szerk.]: Veres Judith. Bp. Rákóczi MgTsz Ny., 1990.
- Bujdos László: Attitűd vizsgálat zárt intézeti fiataloknál (p. 197-215.) In: Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 51. [Szerk.]: Kóti János. Bp., 1990. /
- Bujdos László: A szenvedélyártalmak kezelése, terápiás nevelés megtervezésének lehetőségei, eredményei (p. 105-126.) In: Balogh András /gyermekvédelem/ – Bujdos László – Komlósi Ákos – Korányi István – Várhegyi György: Boldog gyermekkor? Szemelvények a gyermekvédelem területéről. Bp. Tankvk., 1990.
- Catalano, R. F.: Intézményekben kezelt drogok utógondozása = Gondozás 2. 1990. 3-4. (32-37.)
- Conger, J. M. – Miller, W. G.: Személyiség, társadalmi helyzet és bűnözés (p. 137-199.) In: Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Dér Mária: Európa felé... = Hiány 2. új f. 1990. 8. (3-6.)
- Diósi Pál: Báró Coubertin nem érti az unokáit = A M. Testnev. Egy. Közlem. 1990. 1. (mell.). (1-98.)
- Eiben Ottó: Adatok Somogy megye ifjúságának biológiai fejlettségéhez és fizikai erőnlétéhez. Bp., ELTE, 1990. 60 p. /Humanbiologia Budapestinensis, 9./

- Elekes Zsuzsanna: Drogfogyasztó fiatalok ivási szokásai = Alkohológia 21. 1990. 3. (22-27.)
- Elekes Zsuzsanna: Drogfogyasztó fiatalok különböző csoportjainak szociális összetétele, avagy egy drogtudatás problémái (p. 254-262.) In: „A társadalmi beilleszkedési zavarok” kutatási főirány kutatóinak 3. munkaértekezlete. Pilliszentkereszt, 1990. május 31 – június 2. Bp., 1990.
- Ember Mária: Kis tükrünk: a pedagógia (p. 217-249.) In: Félmúlt. Társadalomrajzok. [Szerk.]: Gondos Ernő. Bp. Szépirodalmi Kvk., 1990.
- Erdélyi Ildikó: Fiatal kábítószeresek kezelésének egy francia modellje = M. Tud. 35. 1990. 3. (328-337.)
- Erdheim, Mario: A tudattalan társadalmi termelése. /Részletek/ (p. 150-238.) In: Forrásmunkák a kultúra elméletéből. Szöveggyűjtemény. Bp., Tankvk. 3/5. köt. Német kultúraelméleti tanulmányok 5. [Szerk.]: Bujdos Dezső, 1990.
- Fabinyi Erzsébet: Az értékátadás és az ifjúság napjainkban = . V. Sorozat. Társadalomtud. /NME/ 31. 1990. 1-3. (187-193.)
- Falusné Szikra Katalin: Iskolázással a munkanélküliség ellen = Humpol. Szle 1/11/. 1990. 12. (17-23.)
- Fáyné Dombi Alice: Tanárjelöltek interperszonális kapcsolatainak szerepe a pedagógushivatáshoz való kötődés folyamatában = M. Pedagóg. 1990. 1-2. (36-44.)
- Fekete Gyula /író/: Vitairat a jövőről. Bp., Kozmosz K., 1990. 145.[7] p. /Kozmosz kvek/
- Fónai Mihály: Főiskolai hallgatók értelmiségképe (p. 359-371.) In: Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis – A Bessenyi György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Tom 12. F. sor. Társadalomtudományi közlemények. [Szerk.]: Frisnyák Sándor. Nyíregyháza. Gprint Iroda, 1990.
- Frenkl Róbert – Batovszky Katalin: Orvostanhallgatók és testnevelési főiskolások véleménye a szexuális életéről = Egészségnev. 31. 1990. 2. (57-61.)
- Füzesi Zsuzsanna – Tistyán László – Tahin Tamás: Egészségesnek maradni: lehetőség vagy utópia? = Egészségnev. 31. 1990. 1. (15-16.)
- Gazsó Ferenc: Generációk szükségállapotban = Juss 3. 1990. 2. (33-38.)
- Gábor Kálmán – Molnár Péter /magatartáskutató/: Struktúra, moratórium, orientáció avagy két ifjúsági modell. /A magyar és a nyugatnémet fiatalok a nyolcvanas években/ (p. 147-178.) In: Társadalompolitikai Műhely Füzetek, II. [Szerk.]: Palotai Zsuzsa. Bp. Társadalompolitikai Műhely, 1990.
- Gergely Ferenc: A magyar gyermekvédelem válogatott bibliográfiája. 1966-1988. [Közread. a] OIK gyermek-és ifj.véd. felügy. és továbbk. önálló oszt. Bp., Perfector, 1990. 95,[1] p.
- Géczi János: Vadnarancsok 1-2. Bp., Szépirodalmi Kvk., 1990. 384 p.
- Glueck, S. – Glueck, E.: Fiatalkorúak bűnözővé válása. A megelőzés útjai (p. 71-107.) In: Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Hadas Miklós: Karizma és üdvtan 1-2. (1919-1945). Kodály Zoltán pályájának értelmezéséhez = Hiány 2. új f. 1990. 18., 19. (27-33; 30-33.)
- Halász Gábor: Az ifjúság munkanélkülisége tanügyi probléma = Köznev. 46. 1990. 16. (13-14.)
- Halász Péter: Életformából vállalkozás? A fiatalok és a mezőgazdasági kistermelés (p. 405-417.) In: Agrár-szociológiai szöveggyűjtemény 1900-1990. [Szerk.]: Kulcsár László – Hársfalvi Tamás. Gödöllő, 1990. 2. köt. [Ezerkilencszáznegyvenöt] 1945-1990 / B 10/
- Harcza István: Fiatalok a bizonytalan jövő előtt. Jelentés az ifjúság
- Helyzetéről, 1989. [Közreműk.]: Kéri László. [Közread. a/z/] MISZOT. Bp., 1990. 64 p.
- Hathaway, S. R. – Monachesi, E. D.: Az MMPI-módszer bűnügyi prognosztikai felhasználása. Leendő bűnöző fiúk személyisége (p. 305-323.) In: Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.

- Hazai Istvánné – Csóky László: Állami gondozott gyermekek és fiatalok iskoláztatásának helyzete = *Gyermek- Ifjvéd.* 9. 1990. 32. (10-18.)
- Hárs István: Új gondunk: az ifjúsági munkanélküliség = *Humpol.* Szle 1/11/. 1990. 10. (22-25.)
- Hegedűs Lajos: Egyetemi hallgatók részvétele a második gazdaságban = *Szociológia* 20. 1990. 1-2. (63-88.)
- Hevényi Attila: A fiatalok bűnelkövetőkkel való foglalkozás – a nemzetközi előírások tükrében = *Börtönü.* Szle 9. 1990. 4. (23-28.)
- Hilscher Rezső: A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlement-munka módszere = *Szocpol. Ért.* 1990. 1/I. (212-238.)
- Horváth György Péter: Az ifjúságnak szánt médiák ellenőrzése = *Gyermek- Ifjvéd.* 9. 1990. 2. (36-38.)
- Hunyady György: Devians fiatalok és szocializáló közegük nézetei, attitűdjei, értékei. A Debreceni Komplex Tudatvizsgálat egy vetületében (p. 179-196.) In: „A társadalmi beilleszkedési zavarok” kutatási főirány kutatóinak 3. munkaértekezlete. Pilisszentkereszt, 1990. május 31 – június 2. Bp., 1990.
- Illyés Sándor – Darvas Ágnes: Új tendenciák és megoldási javaslatok a szocializációs zavarok kezelésében (p. 333-349.) In: „A társadalmi beilleszkedési zavarok” kutatási főirány kutatóinak 3. munkaértekezlete. Pilisszentkereszt, 1990. május 31 – június 2. Bp., 1990.
- Kamarás István: Zsákkutcaban a magyar ifjúság? = *Katol. Szle.* 42. 1990. 2. (131-145.)
- Kardos Attiláné: Felkészülés a fiatalok szabadítására = *Börtönü.* Szle 9. 1990. 2. (37-42.)
- Kardos Ferenc, T.: Hiányzó láncszemek a gyermekvédelemben = *Szociális Munka* 2. 1990. 1. (15-32.)
- Katona Éva: Krízisek = *Gyermek- Ifjvéd.* 9. 1990. 30. (19-26.)
- Katona Éva: Öngyilkossági veszéllyel járó krízisek = *Gyermek- Ifjvéd.* 9. 1990. 31. (27-31.)
- Kerezi Klára: A pártfogás dilemmája: kontroll vagy segítő kapcsolat? = *Esély* 2. 1990. 5. (53-65.)
- Kerékyártó István: Fiatalok a katolikus kisközösségekben (p. 214-230.) In: *Hívők, egyházak ma Magyarországon.* [Szerk.]: Lovik Sándor – Horváth Pál. Bp. Antikva Ny., 1990.
- Kéri László: Ifjúság és politika az évtized végén (p. 101-107.) In: *Magyarország Politikai Évkönyve, 1990.* [Szerk.]: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László /politológus/. Bp. Aula K. – OMIKK, 1990.
- Khleif, B. B.: Előrelépés az iskolában. A tanárok mint az ifjúkori bűnözés és a pszichiátriai zavarok előrejelzői (p. 325-343.) In: *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései.* Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Kiss Judit /deviancia/: A nevelési tanácsadók helye a mentálhigiénés ellátásban = *Alkohológia* 21. 1990. 2. (19-30.)
- Kolczonay Katalin: A fiatalok lelkipozíciójáról = *Confessio* 14. 1990. 4. (92-94.)
- Kolozsi Béla: A drogmegelőzés társadalmi és egészségügyi vetületei = *Egészségnev.* 31. 1990. 1. (20-27.)
- Kolozsi Béla: A különféle hivatások illetékessége a narkómia visszaszorításában. Általános szempontok és az érintett hivatásokra készülő diákcsoportok egyikének, a gyógyszerészhallgatóknak véleménye (p. 263-278.) In: „A társadalmi beilleszkedési zavarok” kutatási főirány kutatóinak 3. munkaértekezlete. Pilisszentkereszt, 1990. május 31 – június 2. Bp., 1990.
- Komlósi Ákos: A gyermekvédelem megújításának próbálkozásai a pécsi Nevelési Központban (p.66-87.) In: *Balogh András /gyermekvédelem/ – Bujdos László – Komlósi Ákos – Korányi István – Várhegyi György: Boldog gyermekor? Szemelvények a gyermekvédelem területéről.* Bp. Tankvk., 1990.
- Kopp Mária – Skrabski Árpád – Czákó László: Láttelek a magyar ifjúság lelki, magatartási zavarairól = *Igen* 2. 1990. 15-16. (18-22.)
- Köllő János: Munkaerőpiac: mitől legyünk pesszimisták? (p. 259-271.) In: *Társadalmi riport* 1990. [Szerk.]: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György. Bp. TÁRKI, 1990.
- Ladócsy Mária: = *M. Pszichol.* Szle 46. 1990. 1-2. (124-128.)

- Lakatos Miklós – Ujvári József: A fiatalok egészségi állapotának egyes jellemzői = *Stat. Szle* 68. 1990. 1. (19-28.)
- László Ruth: = *Egészségnev.* 31. 1990. 4. (184.)
- Levendel László: Népi kollégiumi varázs = *Tiszatáj* 44. 1990. 2. (63-73.)
- Lust Iván: Személyiségzavar – magatartászavar – beilleszkedési zavar. A sarokba szorított kiskamasz esete (22-31.) In: *A primer prevenció iskolai feladatai.* [Szerk.]: Veres Judith. Bp. Rákóczi MgTsz Ny., 1990.
- Maccoby, E. E. – Johnson, J. P. – Church, R. M.: A lakóhelyi környezet. A közösség integráltsága és a fiatalok bűnözés társadalmi szabályozása (p. 53-70.) In: *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései.* Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Machalikné Hlavács Irén: A rendszeres sporttevékenység hatása az egészséges életmóddal kapcsolatos szükségletek alakulására = *A M. Testnev. Egy. Közlem.* 1990. 1. (11-60.)
- MacIver, Robert M.: A klinikai pszichológus feladata a bűnözés elleni harcban. A bűnözésről (p. 359-379.) In: *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései.* Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Mányai Judit: A családi működés diszfunkcióinak szerepe a 11-14 éves korúak veszélyeztetettségének kialakulásában (p. 109-136.) In: *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései.* Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Melega Tiborné – Sándorné Kriszt Éva: Újabb szempontok a magyar felsőoktatás nemzetközi összehasonlításához = *Aula* 12. 1990. 1. (112-124.)
- Micheller Magdolna: A tehetségmentés országos tervei és vásárhelyi példája /1937-1948/ = *Juss* 3. 1990. 2. (52-58.)
- Molnár D. László – Majoros Márta: Diákok dohányzási szokásai = *Alkohológia* 21. 1990. 3. (42-44.)
- Molnárné Venyige Júlia: A fiatalok munkanélküliségének megelőzési lehetőségei = *Gazd. és Társ.* 1. 1990. 5. (27-51.)
- Munkwitz, W.: A bűnügyi prognosztika fejlődése. A korai bűnözés prognózisa (p. 247-275.) In: *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései.* Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Munkwitz, W.: A pszichikai magatartás bűnügyi prognosztikai értékelése (p. 277-304.) In: *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései.* Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990. / B 10/
- Murányi István: „Nem felsőtagozatos fokon...” Felsőoktatás és politikai szocializáció. Helyzetkép egy vidéki főiskolán = *Juss* 3. 1990. 3. (79-87.)
- Münnich Iván: A gyermek- és fiatalok bűnözés (p. 9-20.) In: *Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései.* Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- Nagy Zsolt: „Vasöklök és márványkeblek.” Vázlatok a nyolcvanas évek tömegfilmjeiről = *Mozgó Világ* 16. 1990. 6. (52-65.)
- Nyitrai Ferencné: Infrastruktúra és társadalom (p. 205-250.) In: *A gazdaság és a társadalom főbb kapcsolatai. Helyzetkép a rendszerváltás küszöbén. /Tanulmánykötet/.* [Szerk.]: Nyitrai Ferencné. Bp. MTA Társadalomtud. Int., 1990.
- Orbán István: Dereguláció a gyermek- és ifjúságvédelemben (p. 163-183.) In: *Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből.* Közlemények, 51. [Szerk.]: Kóti János. Bp., 1990. /
- Pap Dezső: A magyar szociálpolitika a világháborúban = *Szocpol. Ért.* 1990. 1/I. (23-92.)
- Páczelt Istvánné: Egyetemi, főiskolai hallgatók elképzelései a felsőoktatás reformjáról = *Borsodi Szle* 35. 1990. 2. (54-61.)

- ☞ Pál Péterné: Értékválság és értékközvetítés. (Avagy kinek a kötelessége...) (p. 373-387.) In: Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis – A Bessenyi György Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. Tom 12. F. sor. Társadalomtudományi közlemények. [Szerk.]: Frisnyák Sándor. Nyíregyháza. Grint Iroda, 1990./
- ☞ Popper Péter – Glauber Anna – Feuer Mária: A klinikai pszichológus szakértői munkájának módszertani kérdései. Célkitűzés (p. 379-391.) In: Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- ☞ Price, Vincent: Társadalmi identifikáció és közvélemény. A csoportkonfliktus kommunikálásának hatása. [Ford.]: Kálmán C. György = Szociol. Figy. 6. 1990. 4. (37-66.)
- ☞ Raffaelli, M.: Mit jelent a beszélgetés a serdülők kezdetén? = Gondozás 2. 1990. 3-4. (13-16.)
- ☞ Ranschburg Jenő: A felettes én és mai problémái = Thalassa 1. 1990. 1. (71-76.)
- ☞ Rác József: Erőszak mint önvédelem. /Marginális ifjúsági szubkulturák tagjainak viselkedése és világlképe/ = Eszmélet 2. 1990. 7. (112-123.)
- ☞ Rác József: A [nyolcvanas] '80-as évek ifjúsági szubkulturái Magyarországon = Valóság 33. 1990. 11. (69-82.)
- ☞ Révész Sándor: A nevelőotthon és a rendőrség 1-2. r. = Beszélő. Új foly. 1. 1990. 2., 3., 4., 5. (14-15., 12-13., 14-15., 16-17.)
- ☞ Rubóczky István: = Egészségnev. 31. 1990. 4. (187.)
- ☞ Salgo, Ludwig: A gyermeki jogok és a gyermekvédelmi jog elemei. [Ford.]: Varsányi Zsóka = Gyermek-Ifjvéd. 9. 1990. 31. (4-13.)
- ☞ Schuler Dezső: A székesfőváros lakosságának szociális gondozása = Szocpol. Ért. 1990. 1/II. (260-279.)
- ☞ Simon Tamás – Jakabfi Péter – Molnár Mihályné: Az AIDS veszélyének és elkerülési lehetőségeinek tükrözése 13-20 éves fiatalok tudatában Magyarországon 1989. őszén = Egészségnev. 31. 1990. 3. (103-105.)
- ☞ Sinkó Ferenc: A felvidéki ifjúsági mozgalmak kezdetei Trianon után = Regio 1. 1990. 2. (148-160.)
- ☞ Somi Éva: Hogyan gondolkodnak a világról a gimnazisták? Egy felmérés tanulságai = Békési Élet 15. 1990. 2. (169-173.)
- ☞ Somogyi Tivadar – Schmidt Péter /orvosi szociológia/ – Bázsika Erzsébet – Somogyi Judit: Serdülők szexualitása és fogamzásgátlása egy Győr-Sopron megyei felmérés nyomán = Egészségnev. 31. 1990. 2. (65-66.)
- ☞ Stumpf István: FIDESZ – új generáció és szellemiség a politikában = Kritika 19. 1990. 12. (16-19.)
- ☞ Swadi, Harith – Zeitlin, Harry: Kortárshatás és serdülőkori kábítószer-fogyasztás. [Ford.]: Szarka Attila = Gyermek-Ifjvéd. 9. 1990. 32. (40-46.)
- ☞ Szabó Árpád: Az általános művelődési központok létrejötte és szervezetük kiépülése Vas megyében. Szombathely, MMIK, 1990. 1. köt. [Tíz] 10 éves a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ. 61 p.
- ☞ Szabó Ildikó /szociológus/ – Szekszárdi Ferencné: Veszekedő politika. A rendszerváltás pillanata és a hatodikok = Pedagóg. Szle 1990. 7-8.
- ☞ Szabó Istvánné: A szociálpolitika elméleti és gyakorlati kérdései, kapcsolódási pontjai (p. 7-28.) In: Szociális gondozói tananyag. 2 éves munka melletti tanfolyam. [Szerk.]: Kasza Ilona. Bp., 1990. 2. köt.
- ☞ Szabó Istvánné: A szociálpolitika intézményrendszere, annak feladatai (p. 45-71.) In: Szociális gondozói tananyag. 2 éves munka melletti tanfolyam. [Szerk.]: Kasza Ilona. Bp., 1990. 2. köt.
- ☞ Szabó János /katonaszociológus/: Az ifjúság két "államosítása" Magyarországon = Juss 3. 1990. 2. (9-16.)
- ☞ Szabó László, Sz.: Fiatal értelmiségiek és egyetemi hallgatók tömegkultúra képe (p. 109-116.) In: Tömegkultúra – tömegművészet a szocialista társadalmak utolsó éveiben. Tanulmányok az MM 38-as állami megbízásos pályázat köréből NDK – lengyel – szlovák és magyar kutatók tollából. [Szerk.]: Szabó László, Sz. Debrecen. KLTE soksz., 1990.

- ☞ Szabó Mária: Kollégisták a kollégiumról, az erkölcsről, a társadalomról = Pedagóg. Szle 40. 1990. 9. (889-893.)
- ☞ Szabó Sándor: A fiatal és serdülőkorból előforduló szorongásos állapotok kialakulásának és megelőzésének egyes kérdései = Egészségnev. 31. 1990. 5. (196-198.)
- ☞ Szabóné Kiss Julianna: A szakmunkástanulók olvasási szokásai = Téka 1990. 2. (3-13.)
- ☞ Szilágyi Erzsébet: Változó terek. Az építészet a mindennapi kultúrában és a tudatban = Jel-Kép 11. 1990. 3. (67-74.)
- ☞ Tomka Miklós – Molnár Adrienn: Ifjúság és vallás (p. 184-213.) In: Hívők, egyházak ma Magyarországon. [Szerk.]: Lovik Sándor – Horváth Pál. Bp. Antikva Ny., 1990.
- ☞ Tomka Miklós: Religion und Kirche in Ungarn. Ergebnisse religionssoziologischer Forschung 1969-1988. [Vallás és egyház Magyarországon. 1969-1988 közötti vallásszociológiai kutatások eredményei.] Wien, UKI – Inst. f. kirchl. Sozialforschung, 1990. [2], VIII, 580 p. Bibliogr. tanulmányonként
- ☞ Tóth Gábor: Rehabilitáció a Hit gyülekezetében = Alkoholológia 21. 1990. 1. (41-42.) Kábítószerfüggő fiatalok gondozása, gyógyítása
- ☞ Tóth Péter: Fiatalkori bűnelkövetők Csongrád megyében = Gyermek-Ifjvéd. 9. 1990. 32. (71-75.)
- ☞ Turzó Antal: A fiatalság társadalmi beilleszkedésének néhány kérdése = [Háromszázhatvan] 360 fok 1990. 1. (125-140.)
- ☞ Vabrik László: A javító- és büntetésvégrehajtási intézetekből elbocsátott fiatalok társadalmi beilleszkedésének tapasztalatai (p. 345-357.) In: Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. Bp. Tankvk., 1990.
- ☞ Veczkó József: A gyermekvédelem pszichológiai és pedagógiai alapjai. Bp., Tankvk., 1990. 313,[3] p.
- ☞ Végh Balázs: A nyelvi interferenciáról = Korunk. 3. foly. 1. 1990. 9. (1197-1200.)
- ☞ Walder, A. G.: Az [ezerkilencszáznyolcvankilenc] 1989-es pekingi felfordulás politikai szociológiája = Elmélet és Pol. 17. 1990. 2. (68-72.) Problems of Communism, Sept.-Oct. 1989. 1-14. pp.
- ☞ Winn, Marie: Gyerekek gyermekkor nélkül. [Utószó]: Láncki András. [Ford.]: Láncki András. Bp., Gondolat Kvk., 1990. 295,[1] p. Bibliogr. /jegyz./ p. 290-[296].
- ☞ A középiskolák nappali tagozatán tanuló diákok idémérlege 1987. A felvétel dokumentumai és idémérleg adatai. [Közread. a] KSH. Bp., SKV, 1990. 1. köt. 501,[1] p.
- ☞ A középiskolák nappali tagozatán tanuló diákok idémérlege 1987. A felvétel dokumentumai és idémérleg adatai. [Közread. a] KSH. Bp., SKV, 1990. 2. köt. 291 p.
- ☞ Bűnöző fiatalok. A bűnözés megelőzésének kérdései. Válogatás kriminálpszichológiai tanulmányokból. [Szerk.]: Münnich Iván – Szakács Ferenc. [Előszó]: Szakács Ferenc. [Ford.]: Karay Lajos – Karczag Judit – Koós Anna – Neményi Erika. Bp., Tankvk., 1990. 391,[1] p.
- ☞ [Cikkfordítások az életminőségről, az időskorúakról, az özvegyekről, a hajléktalanokról, munkanélküliség-ről, betegekéről, áldozatokról] = Gondozás 2. 1990. 1-2. (3-90.)
- ☞ Az [ezerhét-háromszázharmincnyolc] 1738/39. évi diákösszeírás. [Szerk.]: Fallenbüchl Zoltán. [Előszó]: Fallenbüchl Zoltán. Bp., OSZK, 1990. 536 p.
- ☞ Agrárszociológiai szöveggyűjtemény 1900-1990. [Szerk.]: Kulcsár László – Hársfalvi Tamás. [Közread. a] Gödöllői Agrártud. Egyet. Gazd.- és Társadalomtud. Kar Agrárszoc. Tansz. Gödöllő, 1990. 2. köt. [Ezerkilencszáznegyvenöt] 1945-1990. 486 p.
- ☞ Gondozás. Szemelvények a szociális gondozás külföldi szakirodalmából. [Összeáll.]: Kusnyerikné Tóth Edit = Gondozás 2. 1990. 1-2. (3-91.)
- ☞ Gyermek- és ifjúsági munka a magyar református egyházban határon innen és túl = Confessio 14. 1990. 4. 3-128.
- ☞ Hívők, egyházak ma Magyarországon. [Szerk.]: Lovik Sándor – Horváth Pál. [Közread. a] MTA Filozófiai Int. Bp., Antikva Ny., 1990. 339 p. /Vallástud. tanulm., 2./

- ☞ Ifjúságstatisztikai adattár 1988. [Szerk.]: Harcsa István. [Közread. a] „Az ifjúságpól. tud. megalapozását szolg. kut.” MTA Tárcaszintű főirány. Bp., SKV, 1990. 321,[3] p. /Ifjúság és társadalom. Ifjúságstat. közlem./
- ☞ A középiskolák nappali tagozatán tanuló diákok időmérlege 1987. A felvétel dokumentumai és időmérleg adatai. [Összeáll.]: Fazakas Csongor. [Közread. a] KSH. Bp., SKV, 1990.
- ☞ Mit lehet tenni a hátrányos helyzetű gyermekekért?. [Szerk.]: Vastagh Zoltán. [Közread. a] Veszprém Megyei Pedagógiai Int. Veszprém, MPI soksz., 1990. [4],190 p. /Önképzés – továbbképzés, 2./
- ☞ Munkanélküliség. Megoldások és terápiák. [Szerk.]: Gyekiczky Tamás. [Közread. a] MTA Szociol. Kut. Int. Bp., Kossuth Kvk., 1990. 194,[4] p.
- ☞ A primer prevenció iskolai feladatai. [Szerk.]: Veres Judith. [Közread. a] Nemzeti Egészségvédelmi Intézet Mentálhygiénés csoportja. Bp., Rákóczi MgTsz Ny., 1990. 134 p.
- ☞ Sátánizmus és agresszió az iskolában. [Szerk.]: sz. sz. = Köznev. 46. 1990. 39. 5-11.
- ☞ Tanulmányok a „Bolyai” Kollégium életéről. [Szerk.]: Tökéczki Ilona. Miskolc, Nehézip. Műszaki Egy. Bolyai Koll., 1990. 103 p.
- ☞ Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 51. [Szerk.]: Kóti János. Bp., 1990. 218 p. /Tanulm., cikkek a főv. gyermekvéd. köréből. Közlem, 51./
- ☞ „A társadalmi beilleszkedési zavarok” kutatási főirány kutatóinak 3. munkaértekezlete. Pilisszentkereszt, 1990. május 31 – június 2. Gépírat Bp., 1990. 350 p. Bibliogr. p. [351].
- ☞ Társadalom és hadsereg. [Szerk.]: Malomsoki József. Bp., Zrínyi Kiadó, 1990. 120,[4] p.
- ☞ Tömegkultúra – tömegművészet a szocialista társadalmak utolsó éveiben. Tanulmányok az MM 38-as állami megbízásos pályázat köréből NDK – lengyel – szlovák és magyar kutatók tollából. [Szerk.]: Szabó László, Sz. [Közread. a] KLTE. Debrecen, KLTE soksz., 1990. 120,[2] p.

1991

- ☞ Ajzen, Icek – Timko, Christine – White, John B.: Az ön-beállítás és az attitűd-viselkedés összefüggése (p. 405-425.) In: Szociálpszichológiai tanulmányok. Válogatás pszichológia szakos hallgatók számára. [Szerk.]: Hunyady György. Bp. Tankvk., 1991. / B 10/
- ☞ Aszalós Imréné: A gyermek- és ifjúsági irodalom elméleti kérdései és kritikái 1981-1985 között. Bibliográfia. Debrecen, Debreceni Vár. Kvt., 1991. [8],100 p.
- ☞ Aszódi Imre: A fiatalok AIDS-szel kapcsolatos ismerete és magatartása = Egészségnev. 32. 1991. 6. Mell. (1-12.)
- ☞ Bachát László: Újabb jelenségek a diáknyelvben (p. 53-56.) In: Az anyanyelv értékrendje és az iskola. Országos Anyanyelv-oktatási Napok, Eger, 1990. július 2-5. [Szerk.]: Fekete Péter – Raisz Rózsa, V. Bp. M. Nyelvtud. Társ, 1991.
- ☞ Balázs Géza: Feliratos jelvények Magyarországon a nyolcvanas évek végén = M. Nyelv 87. 1991. 2. (190-201.)
- ☞ Barnes, Gill Gorell: Családtérápia és gondozás. Alapvető ismeretek a családokról és a családterápiáról. [Szerk.]: Bíró Sándor /szociálpszichológia/. [Előszó]: Walrond-Skinner, Sue. [Ford.]: Barát Katalin – Rácz József – Bíró Sándor /szociálpszichológia/. [Közread. a] Mérei Ferenc Mentálhygiénés Szolgálat. Bp., Váci ÁFÉSZ Ny., 1991. 144 p. Bibliogr. p. 140-144. /Családtéráp. olvasókv. sorozat, II./
- ☞ Bácskai Júlia: Önismereti csoportok céljai és módszerei. Alkalmazásuk egészséges kamaszok csoportjában. Bp., ELTE, 1991. 71 p. Bibliogr. p. 68-71. /Iskolapszich., 19./
- ☞ Bán Ervin: A leventemozgalom „bevonult” az iskolába... = Új Ped. Szle. 41. 1991. 10. (71-76.)

- ☞ Bárdos István: A katolikus legényegyletek megalakulása Németországban és Magyarországon, működése Esztergomban (1860-1944) (p. 481-485.) In: Egyházak a változó világban. [Szerk.]: Bárdos István – Beke Margit. Esztergom. Oktáv-Press Kft, 1991.
- ☞ Benkő Zsuzsanna: Socializzazione dei bambini tra i 10 ed 14 anno nella società ungherese. /10-14 év közötti gyermekek szocializációja a magyar társadalomban./ = Psicol. Soc. 1991. 4. (37-39.) Roma V. Congresso Intenazionale „Adollescenza, società, psicoterapia”, 5.
- ☞ Berényi Rita: Tizenévesek szexualitásáról = Egyházfórum 6. 1991. 3. (47-51.)
- ☞ Berky Zsolt – Sudár Zsuzsanna: Elsőéves egyetemi hallgatók ismeretei az AIDS-ről = Egészségnev. 32. 1991. 6. Mell. (14-18.)
- ☞ Biddle, William W. – Biddle, Loureide J.: A közösségfejlesztési folyamat = [Háromszázhatvan] 360 fok 1991. 1. (109-133.)
- ☞ Bodnár Gábor: Külföldi magyar cserkészlet 1991 = Kapu 4. 1991. 9. (48-49.)
- ☞ Bognár Mária: Szociális szolgáltatások az Amerikai Egyesült Államok iskoláiban = Új Ped. Szle. 41. 1991. 4. (67-77.)
- ☞ Bozóki András – Seres László – Sükösd Miklós: Az anarchizmustól az alternatív mozgalmakig = Mozgó Világ 17. 1991. 4. (22-33.)
- ☞ Buda Béla: Szex az iskolában = Köznev. 47. 1991. 9. (3-6.)
- ☞ Chiribucă, Dan: Valori ̄i atitudini social-politice ale studenilor Universităii Babe-Bolyai. [Társadalmi-politikai értékek és magatartásformák a Babe-Bolyai Egyetem hallgatóinak körében] = Stud. Univ. Babe-Bolyai. Sociol.-Polit. 36. 1991. 1-2. (61-69.)
- ☞ Csirke József: Lyukak a szociális védőhálón. /Interjúk Jász-Nagykun-Szolnok megyéből/ = Szociális Munka 3. 1991. 1. (51-58.)
- ☞ Csorba János – Huszár Ilona: Szülőkapcsolat, nevelési jellemzők és társas támasz pszichés distresszben szenvedő serdülő lányoknál = Pszichol. 11. 1991. 4. (553-572.)
- ☞ Dénes Sándor – Tauber István: A fiatalkori bűnözés problémái egy empirikus vizsgálat tükrében = Rendészeti Szle 29. 1991. 2. (22-27.)
- ☞ Dér Mária: Arcképvázlat = Kritika 20. 1991. 2. (26-28.)
- ☞ Dér Mária: Szövelány cukros ételekről álmodik. Adalékok a hajléktalanság kialakulásának folyamatához = Kritika 29. 1991. 3. (14-16.)
- ☞ Dobsi Attila: Benyomások bombariadó alatt = Comitatus 1. 1991. 2-3. (39-44.)
- ☞ Eiben O. G. – Barabás Anikó – Pantó Eszter: The Hungarian national growth study. [Magyar országos növekedésvizsgálat.], Budapest Art Expo Alapítv., 1991. /Humanbiologia Budapestinensis, 21./
- ☞ Elekes Zsuzsanna: Alcohol consumption among drug users. [A kábítószer-élvezők alkoholfogyasztása] = Res. Rev. 1991. 1. (91-97.)
- ☞ Elekes Zsuzsa: Vizsgálat a magyarországi drogfogyasztók néhány csoportja körében = Alkohológia 22. 1991. 1-2. (1-55.)
- ☞ Erdélyi Ildikó: The interpersonal and psychodynamic models of drug addiction. [A kábítószer-élvezet interperszonális és pszichodinamikus modellje] = Res. Rev. 1991. 1. (111-122.)
- ☞ Erdheim, Mario: Ifjúkor a forró kultúrákban. [Ford.]: Megyeri Lili = Kult. és Köz. 18. 1991. 1. (115-128.)
- ☞ Erikson, Erik H.: A fiatal Luther és más írások. [Ford.]: Erős Ferenc – Pető Katalin. Bp., Gondolat Kvk., 1991. 497 p. Bibliogr.p. 497-498 /Társtud. kv./
- ☞ Fábrián Gergely: Szociológiai munkafüzet a gyermekfelügyelők képzésében. [Közread. a/z/] Észak-Magyarországi Regionális Munkaerőfejlesztési és Átképző Központ. Miskolc – Nyíregyháza, 1991. 24 p.
- ☞ Falussy Béla – Laki László /szociológus/ – Tóth Gábor: Egyetemi és főiskolai kollégisták életmódja. [Szerk.]: Tóth Gábor. [Közread. a] Eötvös József Koll. Bp., Argumentum K., 1991. [2],248,[2] p

- Farkas Péter /oktatáskutató/: Alternatív modellek a hátrányos helyzetű csoportok szakképzésére (p. 72-75.) In: Alternatív iskolák, alternatív pedagógiák Magyarországon. Az 1990 márciusában Budapesten megtartott tudományos konferencia anyaga. [Szerk.]: Lukács Péter. Bp. Oktkut. Int. soksz., 1991.
- Feen, R. I. van der: Játékszenvedéllyel küzdő fiatalok rendszerszemléletű terápiaja. [Ford.]: Roy, Violetta = Gyermek- Ifjvéd. 10. 1991. 35-36. (72-80.)
- Fiske, Susan T.: A séma által kiváltott érzelem a szociális percepció vizsgálatában (p. 89-122.) In: Szociálpszichológiai tanulmányok. Válogatás pszichológia szakos hallgatók számára. [Szerk.]: Hunyady György. Bp. Tankvk., 1991.
- Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: Útban a középfok felé. Cigánygyermek a felső tagozatban (p. 201-228.) In: Cigánylét. Műhelytanulmányok. [Szerk.]: Utasi Ágnes - Mészáros Ágnes. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1991.
- Földesiné Szabó Gyöngyi: Megkérdeztük a TF hallgatóit... Az 1991. tavaszán készített felmérés eredményei. Bp., TF, 1991. 137 p.
- Futala Tibor: A képregény szerepe a gyermekek és fiatalok olvasási kultúrájának fejlődésében = Kvtári Figy. 1. (37.). 1991. 3. (529.)
- Gagy József: Városi térhasználati formák falusi környezetben = Korunk. 3. foly. 2. 1991. 6. (711-716.)
- Gazda Klára: Vallásos élet, vallásos nevelkedés Eszterneken (p. 159-177.) In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében I. [Szerk.]: Lackovits Emőke, S. Veszprém. Prospektus GM Ny., 1991.
- Gaszó Ferenc: The processes of political socialization in the school. [A politikai szocializációs folyamatok az iskolában] (p. 63-67.) In: How to be a democrat in a post-cumunist society? Selected studies presented for discussion at the international conference in Balatonföldvár, Hungary, 7-9. November 1991. [Szerk.]: Stumpf István – Békés Zoltán. Bp. Centum Ny., 1991.
- Gábor Kálmán – Balog Iván: Értékek, orientációk, ideológiák az egyetemi hallgatók körében (p. 123-141.) In: Közelítések. Szociológiai tanulmányok. [Szerk.]: Némedi Dénes. Bp. Dabasi Ny., 1991.
- Gábor Kálmán: Jugendkultur und gesellschaftliche Orientierung in Ungarn. Ein Vergleich zwischen Oberschülern, Berufsschülern und Studenten. [Ifjúsági kultúra és társadalmi orientációs minták Magyarországon. Egyetemi és főiskolai hallgatók, szakmunkástanulók, középiskolások összehasonlító elemzése] (p. 161-167.) In: Osteuropäische Jugend im Wandel. Ergebnisse vergleichender Jugendforschung in der Sowjetunion, Polen, Ungarn und der ehemaligen DDR. [Szerk.]: Melzer, Wolfgang – Heitmeyer, Wilhelm – Liegle, Ludwig – Zinnecker, Jürgen. Weinheim – München. Juventa, 1991.
- Gedeon Andor: Az SZMME állásfoglalása a gyermekvédelmi törvény-tervezetről (35-40.) In: Vita a gyermekek jogairól, valamint a gyermek-és ifjúságvédelmi gondoskodásról szóló törvénytervezetről. Az antiszociális fejlődésirányú fiatalok oktatásának kérdései. [Szerk.]: Kerezi Klára. Bp. IM Bv. házi, 1991. / B 10/ A Szocialista Munkások Magyarországi Egyesületének állásfoglalása G.2 Ifjúság, gyermekkor; J.01 Szociálpolitika. Szociális gondozás törvény; tervezés; gyermekvédelem; szociálpolitika; gyermekgondozás; szülők; gyermekek; szervezet; civil társadalom; Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete
- Geertjens, Lidwien J. I. M.: Serdülőkorúak pszichiátriai gondozása Amerikában. [Ford.]: Roy, Violetta = Gyermek- Ifjvéd. 10. 1991. 35-36. (65-72.)
- Georg, Werner: Gesellschaftliche und persönliche Zukunftsvorstellungen Jugendlicher in Westdeutschland und Ungarn. [Az ifjúság társadalmi és egyéni jövőképe Nyugat-Németországban és Magyarországon] (p. 149-160.) In: Osteuropäische Jugend im Wandel. Ergebnisse vergleichender Jugendforschung in der Sowjetunion, Polen, Ungarn und der ehemaligen DDR. [Szerk.]: Melzer, Wolfgang – Heitmeyer, Wilhelm – Liegle, Ludwig – Zinnecker, Jürgen. Weinheim – München. Juventa, 1991.
- Giczi Zsolt: Evangélikus teológusok külföldi tanulmányai a két világháború között (p. 91-97.) In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. Különszám. III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus /Szeged, 1991. augusztus 12-16./ tiszteletére. [Szerk.]: Serfőző Lajos. Szeged. Hungaria, 1991.

- Guttman Miklós: A kommunikáció és a regionális nyelvi környezet összefüggései nyugat-dunántúli tízévesek nyelvében (p. 55-69.) In: Pedagógiai Írások, 21. 1991, 1991.
- Hanák Katalin: Állami gondozott csecsemők (p. 209-240.) In: Terhesség – szülés – születés. Tanulmányok. 1-2. kötet. [Szerk.]: Hanák Katalin. Bp., MTA Szociol. Kut. Int. 2. köt. , 1991.
- Horváth D. Tamás: A felsőoktatás és a diplomások munkaerőpiaca az Egyesült Államokban = Közgazd. Szle 38. 1991. 11. (1098-1114.)
- Illyés Sándor: Socialization and deviancy. Theoretical aspects and empirical findings in Hungary. [Szocializáció és deviancia. Elméleti szempontok és empirikus értelmezések Magyarországon] = Res. Rev. 1991. 1. (181-197.)
- Kamarás István: Zsákutcában a magyar ifjúság? = Holnap 2. 1991. 2. (34-38.)
- Karácsony Sándor: Ifjúság és hivatás. [Utószó]: Kontra György. 3. kiad. Bp., Ref. Zsinati Iroda, 1991. 67 p.
- Kardos György: Bevezetés az alkoholológiába. Válogatás a szerző 1961 és 1991 között megjelent közleményeiből. [Szerk.]: Török Tivadarné. [Előszó]: Buda Béla. Bp., Orsz. Alkohol.Int., 1991. 258 p. /Alkohol. Füz., 11./
- Kerezi Klára: A gyermekek jogait és érdekeit sértő bűncselekmények (p. 197-215.) In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 28. kötet. [Szerk.]: Gödöny József. Bp. BM K., 1991.
- Kerezi Klára: Veszélyeztetett gyermekek védelme Maryland államban = Gyermek- Ifjvéd. 10. 1991. 35-36. (81-89.)
- Keszthelyiné Jereb Katalin: = M. Pszichol. Szle 47. 1991. 1. (126-129.) ismertetette: Molnár Péter /magartáskutató/: A felsőfokú továbbtanulási igény kialakulásának és megvalósulásának feltételei hátrányos társadalmi helyzetű fiataloknál
- Kovács Bálint: Karácsony Sándor az ifjúsági mozgalmakban (p. 167-179.) In: Karácsony Sándor öröksége. [Szerk.]: Petrikás Árpád – Bajkó Mátyás. Debrecen. Szortiment Kft, 1991. / B 10/
- Kovács Imre, P.: Bezárt műhelyek, korrupció és ifjúsági négermunka: Beszélgetés Szűcs Pállal, a Munkaügyi Minisztérium szakképzési főosztályának vezetőjével = Köznev. 47. 1991. 33. (14.)
- Kovács Judit: Kifosztott anyák, megmentett gyerekek? Beszélgetés Hanák Katalin szociológussal = M. Nemz. 54. 1991. 135. (jún. 11.). (10.)
- Kovács Piroska /gyermekvédelem/: Gyermek- és ifjúságvédelem Hajdú-Bihar megyében (p. 134-147.) In: Kallódó gyermekek. /Ifjúságvédelmi tanárok tanfolyamán elhangzott előadások/. [Szerk.]: Mojzesné Székely Katalin. Debrecen. Szortiment Kft, 1991.
- Kozma Ferenc: Eredmények és gondok a gyermek- és ifjúságvédelemben = M. Köz. 41. 1991. 2. (181-185.)
- Kósa László: = Confessio 15. 1991. 2. (117-119.) ismertetette: Kamarás István: Lelkierőmű Nagymaroson /religiográfia/
- Kránitz Mariann: Fiatalok a prostitúció hálójában = Szabolcs-Szatm. Szle 26. 1991. Klsz. (18-28.)
- Kránitz Mariann: Prostitúció fiatal korban – ténédzser prostituáltak (p. 133-196.) In: Kriminológiai és kriminalisztikai tanulmányok, 28. kötet. [Szerk.]: Gödöny József. Bp. BM K., 1991.
- Kürti László: Rocking the state: Youth and rock music culture in Hungary. [Megrengetve az államot. Ifjúság és rock-zenei kultúra Magyarországon] = East Europ. Pol. Soc. 5. 1991. 3. (483-513.)
- Lakatos Miklós: A falvakban élők népesedési helyzete, társadalmi-foglalkozási összetétele. /Helyzetkép az 1990. évi népszámlálási adatok alapján/ = INFO-Társtud. 5. 1991. 19. (39-44.)
- Lakatos Miklós – Ujvári József: A fiatalok sportolási szokásai = Stat. Szle 69. 1991. 4-5. (333-347.)
- Legát Tibor: Lyuk a nyolcason = Mozgó Világ 17. 1991. 9. (39-50.)
- Lelkes Miklós – Dóky Mária: Ötödéves orvostanhallgatók véleménye és ismeretei környezetegészségügyi – környezetvédelmi kérdésekről a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen = Egészségnev. 32. 1991. 2. (54-58.)

- Magyar György: Katolikus paptanárok szerepe a testi nevelés kibontakozásában a XIX. században (p. 445-450.) In: Egyházak a változó világban. [Szerk.]: Bárdos István – Beke Margit. Esztergom. Oktáv-Press Kft, 1991.
- Micheller Magdolna: = Juss 4. 1991. 4. (138-140.) ismertettje: Szabó Ildikó /szociológus/: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon
- Mikós Gyula: Mikroszféra-vizsgálat a főváros IX. kerületében, 1989-ben intézeti nevelésben részesült kiskorúak családi-szociális környezetéről, lakáshelyzetéről, szülei életmódjáról, deviációiról, személyiségállapotokról (p. 79-120.) In: Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 54. [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/, 1991.
- Mojzesné Székely Katalin: A hazai gyermekvédelem története (p. 120-133.) In: Kallódó gyermekek. /Ifjúságvédelmi tanárok tanfolyamán elhangzott előadások/. [Szerk.]: Mojzesné Székely Katalin. Debrecen. Szortiment Kft, 1991.
- Mojzesné Székely Katalin: Az ifjúság a társadalomban (p. 71-85.) In: Kallódó gyermekek. /Ifjúságvédelmi tanárok tanfolyamán elhangzott előadások/. [Szerk.]: Mojzesné Székely Katalin. Debrecen. Szortiment Kft, 1991.
- Molnár Emőke: A fiatalok által elkövetett erőszakos bűncselekményekről (p. 67-92.) In: Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 55. [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/ – Mikós Gyula. Bp., 1991.
- Molnár József: Ifjúkori bűnözés = INFO-Társtud. 5. 1991. 16. (37-42.)
- Molnár Péter /magatartáskutató/: Jugend als Statuspassage in verschieden Geburtskohorten in Ungarn und Westdeutschland. [Az ifjúság státuszváltoztatása különböző születési kohorszokban Magyarországon és Nyugat-Németországban] (p. 137-148.) In: Osteuropäische Jugend im Wandel. Ergebnisse vergleichender Jugendforschung in der Sowjetunion, Polen, Ungarn und der ehemaligen DDR. [Szerk.]: Melzer, Wolfgang – Heitmeyer, Wilhelm – Liegle, Ludwig – Zinnecker, Jürgen. Weinheim – München. Juventa, 1991.
- Murányi-Kovács Endréné – Kabainé Huszka Antónia: A gyermekkori és a serdülőkori személyiségzavarok pszichológiája: /Főiskolai tankönyv/. 2. kiad. Bp., Tankvk., 1991. 226 p. Bibliogr. p. 215-226
- Nagy Attila /olvasáskutató/: Keresik az életük értelmét? A gyerekek és a fiatalok olvasási szokásai (p. 99-113.) In: Jelzések az elsajátított műveltségről. [Szerk.]: Horánszky Nándor. Bp. Akadémiai K., 1991.
- Nagy Attila /olvasáskutató/: Keresik életük értelmét? Olvasás, könyvtár, szocializáció. [Közread. a] OSZK KMK. Bp., OSZK, 1991. 142 p. ismertetése: Baricz Zsolt: Keresik életük értelmét Baricz Zsolt: Keresik életük értelmét
- Nagy Attila /olvasáskutató/: Reading camps for teenagers in Hungary. /Ifjúsági olvasótáborok Magyarországon/= Journ. of Reading 34. 1991. 6. March. (466-470.)
- Nagy Sándor /ifjúságvédelem/: A bűnözés, az alkoholizmus, az öngyilkosság problémája és megyei helyzete (p. 110-119.) In: Kallódó gyermekek. /Ifjúságvédelmi tanárok tanfolyamán elhangzott előadások/. [Szerk.]: Mojzesné Székely Katalin. Debrecen. Szortiment Kft, 1991.
- Neményi Ágnes: A felsőoktatás egyes időszertű kérdései Romániában = Unio 3. 1991. 1. (13-15.)
- Neubauer János: A szó hatalma (p. 86-100.) In: A szó hatalma. [Szerk.]: Kassai György. Pécs. Holland. Mikes K. Kör, 1991.
- Nyíri Sándor: A bűnözés és a bűnüldözés helyzete 1990-ben = Rendészeti Szle 29. 1991. 3. (3-7.)
- Oláh Róza: Kallódó gyermekek (egészségkárosító anyagok használata) (p. 86-97.) In: Kallódó gyermekek. /Ifjúságvédelmi tanárok tanfolyamán elhangzott előadások/. [Szerk.]: Mojzesné Székely Katalin. Debrecen. Szortiment Kft, 1991.
- Orell Ferenc János: Ügyészi szemmel a fiatalok drogfogyasztásáról és megelőzéséről = Alkoholológia 22. 1991. 3-4. (31-33.)

- Palásti Andrea – Tanyás Erzsébet: Egyetemi hallgatók alkoholfogyasztása és véleménye az alkoholizmusról = Alkoholológia 22. 1991. 3-4. (43-60.)
- Pálffy István: A szakmunkástanulók egészsége a pedagógus szemével = Egészségnev. 32. 1991. 1. (27-29.)
- Petánovics Katalin: A vallásosság szerepe egy falusi közösségben (p. 84-93.) In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében I. [Szerk.]: Lackovits Emőke, S. Veszprém. Prospektus GM Ny., 1991.
- Pető Zoltán – Boda Krisztina: Devianciajelenségek egészséges tanulólányok között = "Végeken" 1991. 2. (6-19.)
- Pécsi László: Serdülők és fiatalok szexualitása = Egyházfórum 6. 1991. 3. (42-46.) Párkapcsolatok a genfi városállamban
- Pik Katalin: A munkavégzés és az egészségi állapot összefüggése (p. 161-178.) In: Cigánylét. Műhelytanulmányok. [Szerk.]: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1991.
- Polonyi Péter /Kínakutató/: Mi történt? Tienanmen tér '89. Bp., Hírlap. Váll., 1991. 187 p.
- Rezsohazy, Rudolf: Les nouveaux enfants d'Adam et Eve. Les formes actuelles de couples et de familles. [Ádám és Éva új gyermekei. A párkapcsolatok és családok mai formái.] [Közreműködő]: Vanderputten, Anne. Louvain-la-Neuve, Academia /Louvain-la-Neuve/, 1991. 317 p. Bibliogr. p. 305-313
- Révy Eszter: A sátánfiúk. Bp., CO-NEXUS Print-teR Kft., 1991. 177 p.
- Schüttler Tamás: Almaink iskolája. Részletek a Világmegváltók Klubja iskolavivőjéből = Új Ped. Szle. 41. 1991. 12. (59-65.)
- Servais, Ernst: A drogproblémák átfogó megelőzése. Gyakorlati kézikönyv tanárok, nevelők és szülők részére. [Ford.]: Komáromi Éva. Bp., Poliworld, 1991. 230,[6] p.
- Simon Tamás – Till Gabriella – Takács Zsuzsa: Az AIDS megelőző egészségügyi felvilágosító tevékenység hatáosságának értékelése egyetemre felvett I. éves hallgatók ismeretei alapján, 1986-1990 = Egészségnev. 32. 1991. 6. Mell. (12-13.)
- Simon Tamás – Till Gabriella: Az egészségmegőrzési program hatásának értékelése az Orvosi és a Műszaki Egyetemre felvettek ismeretei alapján 1986-1990 = Egészségnev. 32. 1991. 5. (206-212.)
- Simon Tamás – Van Hoorn, Judith – Molnár Mihályné: Magyar fiatalok kívánságai, félelmei, szorongásai és ezek kapcsolata az egészséggel és betegséggel, 1989 novemberében = Egészségnev. 32. 1991. 1. (11-14.)
- Somlai Péter: A „társadalmi gyermekvédelemről” (19-22.) In: Vita a gyermekek jogairól, valamint a gyermek-és ifjúságvédelmi gondoskodásról szóló törvénytervezetről. Az antiszociális fejlődésirányú fiatalok oktatásának kérdései. [Szerk.]: Kerezi Klára. Bp. IM Bv. háziny., 1991.
- Stumpf István: Political socialization of new generation – Alliance of Young Democrats –. [Az új generáció politikai szocializációja. A Fiatalkor Szövetsége] (p. 68-85.) In: How to be a democrat in a post-communist society? Selected studies presented for discussion at the international conference in Balatonföldvár, Hungary, 7-9. November 1991. [Szerk.]: Stumpf István – Békés Zoltán. Bp. Centum Ny., 1991.
- Szabó Ildikó /szociológus/: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon. [Előszó]: Papp Zsolt. Bp., Tekintet, 1991. 166 p. Bibliogr. p. 155-163. /Tekintet kvek/ ismertetése: Füzfa Balázs: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon
- Szebenyi Péter – Soltész Anikó: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon Micheller Magdolna: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon Angelusz Róbert: Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon
- Szabó János /katonaszociológus/: Az ifjúság két „államosítása” Magyarországon (p. 219-227.) In: Közéletések. Szociológiai tanulmányok. [Szerk.]: Némedi Dénes. Bp. Dabasi Ny., 1991.
- Szabó Máté: Changing patterns of mobilization in Hungary within new social movements. The case of ecology and the student movements. [Mobilizációs értékváltozások Magyarországon az új társadalmi mozgalmakon belül. A környezet és a diákmozgalmak] (p. 310-324.) In: Democracy and political transformation. Theories and East-Central European realities. [Szerk.]: Szoboszlai György. Bp. PIREMON Ny., 1991.

- ☞ Szekszárdi Ferencné: Nevelési célok – ifjúságunk neveltsége (p.125-135.) In: Jelzések az elsajátított műveltségről. [Szerk.]: Horánszky Nándor. Bp. Akadémiai K., 1991. / B 10/ G.2 Ifjúság, gyermekkor; M Oktatásszociológia. Nevelésszociológia. Pedagógusok. Tanulók nevelés; ifjúság; műveltség; erkölcs; autonómia; mentálhigiéne; család; mindennapi kultúra; iskola; szocializáció
- ☞ Szécsi Ferencné: A gyermek- és ifjúsági irodalom elméleti kérdései és kritikái 1975-1980 között. Bibliográfia. Debrecen, Debreceni Vár. Kvt., 1991. [4],108 p.
- ☞ Szoboljeva Ludmilla: Kábítószerkérdés a Szovjetunióban = Alkoholológia 22. 1991. 1-2. (56-61.)
- ☞ Szpirulisz Ildikó: A foglalkoztatottság néhány jellemzője ma Magyarországon = Keresk. Szle 32. 1991. 8. (25-30.)
- ☞ Szűcs Lászlóné Siska Katalin: Bűnös esetek = Szabolcs-Szatm. Szle 26. 1991. Klsz. (52-59.)
- ☞ Talyigás Katalin, B.: Vázlat a gyermekvédelem új helyzetéről (85-95.) In: Vita a gyermekek jogairól, valamint a gyermek-és ifjúságvédelmi gondoskodásról szóló törvénytervezetről. Az antiszociális fejlődésirányú fiatalok oktatásának kérdései. [Szerk.]: Kerezi Klára. Bp. IM Bv. háziiny., 1991.
- ☞ Tatár Sándorné: Terhességmegszakítások Hajdú-Bihar megyében = Stat. Szle 69. 1991. 7. (544-553.)
- ☞ Tanczos Gábor: Filmhatás és műveltség. Egy felmérés tapasztalataiból (p. 250-255.) In: Filmkultúra, 1965-1973. Válogatás. [Szerk.]: Zalán Vince. Bp. Századvég K., 1991.
- ☞ Tolcsvai Nagy Gábor: Normaváltozás az „ifjúsági nyelvben” (p. 57-59.) In: Az anyanyelv értékrendje és az iskola. Országos Anyanyelv-oktatási Napok, Eger, 1990. július 2-5. [Szerk.]: Fekete Péter – Raisz Rózsa, V. Bp. M. Nyelvtud. Társ., 1991.
- ☞ Tökéczki Ilona: Miskolci egyetemisták kulturális orientációja. Miskolc, Miskolci Egyetem, 1991. [2],30 p. /Bolyai füz., 2./
- ☞ Ujváry Gábor /levéltáros, ELTE/: Egyetemi ifjúság a „neobarokk társadalomban”. A bajtársi szövetségekről = Valóság 34. 1991. 5. (64-73.)
- ☞ Varga Gyula, H.: Az ifjúsági beszédkultúra és fejlesztésének egy modellje (p. 138-140.) In: Az anyanyelv értékrendje és az iskola. Országos Anyanyelv-oktatási Napok, Eger, 1990. július 2-5. [Szerk.]: Fekete Péter – Raisz Rózsa, V. Bp. M. Nyelvtud. Társ., 1991.
- ☞ Veres Sándor /cigánykutató/: A cigány származás mint az állami gondozásba vételt valószínűsítő körülmény (p. 229-253.) In: Cigánylét. Műhelytanulmányok. [Szerk.]: Utasi Ágnes – Mészáros Ágnes. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1991
- ☞ Vincze Tamás: A fiatalok szabadságvesztésének aktuális problémái = Börtön. Szle 10. 1991. 1. (1-4.)
- ☞ Volentics Anna: Antiszociális fejlődésirány – bűnelkövetés = Gyermek- Ifjvéd. 10. 1991. 35-36. (33-47.)
- ☞ Volentics Anna: Antiszociális fejlődésirányú fiatalok oktatásának kérdései (97-111.) In: Vita a gyermekek jogairól, valamint a gyermek-és ifjúságvédelmi gondoskodásról szóló törvénytervezetről. Az antiszociális fejlődésirányú fiatalok oktatásának kérdései. [Szerk.]: Kerezi Klára. Bp. IM Bv. háziiny., 1991.
- ☞ Zinnecker, Jürgen: Untersuchungen zum Wandel von Jugend in Europa. Das Beispiel westdeutscher und ungarischer Jugend. [Az ifjúság változásának vizsgálata Európában. A nyugatnémet és a magyar ifjúság példája nyomán] (p. 121-136.) In: Osteuropäische Jugend im Wandel. Ergebnisse vergleichender Jugendforschung in der Sowjetunion, Polen, Ungarn und der ehemaligen DDR. [Szerk.]: Melzer, Wolfgang – Heitmeyer, Wilhelm – Liegle, Ludwig – Zinnecker, Jürgen. Weinheim – München. Juventa, 1991.
- ☞ Zselensky Péter, T.: A szabadság ára /?/ = Kapu 4. 1991. 2. (51.)
- ☞ Bűnözés és társadalom. [Szerk.]: Enyedi György – Tamási Péter = INFO-Társtud. 5. 1991. 16. 3-106. Bibliogr.
- ☞ Children and the transition to a market economy: Safety nets and social policies in Central and Eastern Europe. [Gyermekek és az átmenet a piacgazdaságba. Biztonsági háló és szociálpolitika Közép- és Kelet-Európában.] [Szerk.]: Cornia, Giovanni Andrea – Sárosi Sándor. Florence, UN. Int. Children's Emergency Fund, 1991. 39,[1] p. Másodforrás: International Journal of Sociology 1995. 1. sz. p. 21. bibliográfia.

- ☞ Feketén-fehéren. /Közvéleménykutatás az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán folyó oktatásról/ (p. 43-63.) In: Oktatási különszám. [Szerk.]: Szemerei Péter – Vörös Ferenc. Bp. Libra Kft., 1991.
- ☞ Fialatok a bizonytalan jelenben. /Jelentés az ifjúság helyzetéről, 1990/. [Összeáll.]: Pál Tamás. [Közreműködő]: Boros László /szociológus/. [Közread. a] MISZOT. Bp., Agrocent Kft., 1991. 86,[4] p.
- ☞ How to be a democrat in a post-cumunist society? Selected studies presented for discussion at the international conference in Balatonföldvár, Hungary, 7-9. November 1991. [Hogyan legyünk demokraták egy posztkommunista társadalomban? Válogatás a balatonföldvári nemzetközi konferencia vitaanyagából. /Magyarország, 1991. november 7-9./] [Szerk.]: Stumpf István – Békés Zoltán. [Előszó]: Békés Zoltán – Csepeli György – Kéri László – Stumpf István. [Közread. a] Inst. for Pol. Science. HAS. Bp., Centum Ny., 1991. 85 p. /Hung. stud. on pol. socialization and pol. educ., [1]/
- ☞ Jelzések az elsajátított műveltségről. [Szerk.]: Horánszky Nándor. [Előszó]: Szabolcsi Miklós – Báthory Zoltán. Bp., Akadémiai K., 1991. 161 p.
- ☞ Kallódó gyermekek. /Ifjúságvédelmi tanárok tanfolyamán elhangzott előadások/. [Szerk.]: Mojzesné Székely Katalin. [Közread. a] Hajdú-Bihar Megyei Pedag. Int. Debrecen, Szortiment Kft, 1991. 147 p.
- ☞ Ne adj esélyt az AIDS-nek! Magyar fiatalok ismeretei az AIDS-ről = Egészségnev. 32. 1991. 6. Mell. 1-18 p. Bibliogr.
- ☞ Osteuropäische Jugend im Wandel. Ergebnisse vergleichender Jugendforschung in der Sowjetunion, Polen, Ungarn und der ehemaligen DDR. [A kelet-európai ifjúság helyzetének változása. Az összehasonlító ifjúságkutatás eredményei a Szovjetunióban, Lengyelországban, Magyarországon és a volt NDK-ban.] [Szerk.]: Melzer, Wolfgang – Heitmeyer, Wilhelm – Liegle, Ludwig – Zinnecker, Jürgen. [Közread. a] Zentrums für Kindheits- und Jugendforschung der Fak. für Pädagogik der Univ. Bielefeld. Weinheim – München, Juventa, 1991. 286 p. /Jugendforsch./
- ☞ Public education and vocational training in Hungary, 1960-1990. [Közoktatás és szakmai képzés Magyarországon, 1960-1990.] [Közread. a] Ministry of Labour. Bp., 1991. 34 p.
- ☞ Studies in deviant behaviours in Hungary. [Tanulmányok a deviáns viselkedésről Magyarországon.] [Szerk.]: Münnich Iván – Kolozsi Béla = Res. Rev. 1991. 1. 1-234. Bibliogr. tanulmányonként
- ☞ Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 55. [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/ – Mikus Gyula. Bp., 1991. 224 p. /Tanulm., cikkek a f.ö. gyermekvéd. köréből. Közlem, 55./
- ☞ Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 54. [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/. , 1991. 204 p. /Tanulm., cikkek a f.ö. gyermekvéd. köréből. Közlem, 54./
- ☞ Vita a gyermekek jogairól, valamint a gyermek-és ifjúságvédelmi gondoskodásról szóló törvénytervezetről. Az antiszociális fejlődésirányú fiatalok oktatásának kérdései. [Szerk.]: Kerezi Klára. [Közread. a] Magyar Kriminológiai Társaság. Bp., IM Bv. háziiny., 1991. 207 p.

1992

- ☞ Apagyi Mária – Lantos Ferenc: Hol a művészetpedagógiai érték mostanában? Hozzászólás a zenei nevelés vitájához = Muzsika 35. 1992. 11. (14-17.)
- ☞ Ábrahám Györi Margit – Lénártné Csillik Enikő – Paál Éva – Újvári Erzsébet: Az Országos Utazó Szakmai Szolgálat kezdeti tapasztalatai a mozgáskorlátozott gyermekek integrált nevelésének megsegítésére = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (35-36.)
- ☞ Balázs Éva /oktatásszociológus/ – Surányi Bálint: A nagylétszámú korosztályok a középfokú oktatás küszöbén: helyzetkép az általános iskolai vezetés szemével (p. 39-61.) In: Balázs Éva /oktatásszociológus/ – Lannert Judit – Surányi Bálint: Demográfiai hullám – iskola – ifjúsági munkanélküliség. Bp. Akadémiai K., 1992.

- Balog Iván: Egyetemi hallgatói mozgalmak Szegeden a nyolcvanas években (p. 135-157.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- Barcsa Dániel: „Ma azoknak jó, akik csak pofáznak.” Középiskolás diákok társadalmi-politikai értékrendjéről = Kapu 5. 1992. 10. (15-18.)
- Baricz Zsolt: = Kvtári Figy. 2. (38.). 1992. 2. (322-323.)
- Bartha Gyula: Ifjúsági munkanélküliség = Szakképz. Szle 8. 1992. 1. (67-71.)
- Bánfalvy Csaba: A munkanélküliség és a társadalmi helyzet átalakulása Magyarországon. Szociológiai aspektusok – egy kutatás fényében = M. Tud. 37. 1992. 10. (1165-1183.)
- Berki Sándor: Haderőreform és ifjúság = Társad.kut. 10. 1992. 2-3. (48-61.)
- Berki Sándor: „Hej! Ha én is, én is köztetek mehetnék...” /A társadalmi problémák és kezelésük lehetőségei a Magyar Honvédségben/ = Vezetéstud. 23. 1992. 11. (16-26.)
- Bihari Ágnes – Várkonyi Ágnes – Szőke Katalin – Seregű Judit: Különböző korcsoportú fiatalok egészségmegőrzése az elsődleges megelőzés lehetőségeinek alkalmazásával = Egészségnev. 33. 1992. 6. (246-249.)
- Bloom, Allan: Középpontban a karrier?. [Ford.]: Mihály István = Korunk. 3. foly. 3. 1992. 1. (28-35.)
- Boros László /szociológus/: Embourgeoisement and the effect on generations. [Polgárosodás és generációs érintettség] (37-58.) In: Gazsó Ferenc - Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- Boros László /szociológus/: Polgárosodás és generációs érintettség (33-52.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.
- Buba, Hanspeter – Vaskovics, Laszlo A. – Früchtel, Frank: Wohnformen bei Jugendlichen und in der Postadoleszenz. [Lakásformák a fiataloknál és a felnőttkoruknál] (p. 381-394.) In: Jugend '92. Lebenslagen, Orientierungen und Entwicklungsperspektiven im vereinigten Deutschland. Opladen, Leske und Budrich 2. köt. Im Spiegel der Wissenschaften. [Szerk.]: Zinnecker, Jürgen, 1992.
- Bujdosóné Papp Györgyi: Az egri katolikus legényegylet története 1860-1990 (p. 235-255.) In: Agria. Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve, 27-28. [Szerk.]: Petercsák Tivadar – Löffler Erzsébet. Eger – Miskolc. Borsodi Ny., 1992.
- Chisholm, Michael: Élesebb lencse vagy új kamera? Ifjúságkutatás, ifjúság és társadalmi változás Nagy-Britanniában. A kutatás jelenlegi állása és megalapozott feltételezések a gyermekkorról és az ifjúságról. [Ford.]: Balog Iván (p. 49-70.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- Csanády Mihály – Lux Ambrus: Rendszerváltás és értékudat. 300 budapesti középiskolás társadalmi és politikai értékrendje. Bp., Oktatókutatás Int., 1992. 46 p. Bibliogr. p. 45-46 /Kutatás közben, 183./
- Csehpál Etelka – Zalányi Sámuel: Szakmunkástanulók pszicho-szociális helyzete /szegedi iparitanulók között végzett felmérés alapján/ = Egészségnev. 33. 1992. 1. (7-9.)
- Csik Veronika: A deviáns viselkedésről (p. 129-134.) In: Egészségfejlesztés. Környezetvédelem és egészségnevelés. [Szerk.]: Benkő Zsuzsanna. Szeged. JGYTF, 1992.
- Csik Veronika: A deviáns viselkedésről (p. 129-134.) In: Egészségfejlesztés. Környezetvédelem és egészségnevelés. [Szerk.]: Benkő Zsuzsanna. Szeged. JGYTF, 1992.
- Csoknyay Judit – Borsos Antal – Rohácsné Leho Etelka: A fiatalok terhességmegszakítások okainak vizsgálata = Népeü. 73. 1992. 3. (250-253.)
- Czene Gábor: Skinheadjelenségek = Holocaust Füz. 1992. 2. (54-58.) G.2 Ifjúság, gyermekkor skinheadek; ifjúság; ifjúsági szubkultúra; ifjúsági szervezetek; rasszizmus; idegengyűlölet

- Dávid István: Az utógondozás helyzete és lehetősége a fővárosban (p. 94-103.) In: Tanulmányok a fővárosi gyermek- és ifjúságvédelem helyzetéről, elképzelések a továbbfejlesztés lehetőségeiről. [Szerk.]: Ihász Márta. Bp., 1992.
- Diósi Pál: Kinek ígéret, kinek délibáb. A Petőfi Csarnok látogatói nemzedékükről és önmagukról. I = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (18-27.)
- Dobó Attila: Nem lehet rivalizálás kérdése a hazai gyermekvédelem! = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (6-9.)
- Eszenyi Miklós: Az élet művészete – avagy az aranyifjúság feltámadása = Liget 5. 1992. 1. (58-65.)
- Farkas Márton – Németh Endre: A gimnazista leányok és fiúk fogamzásgátlással, az AIDS-szel kapcsolatos ismereteinek és attitűdjének alakulása = Egészségnev. 33. 1992. 6. (263-267.)
- Farkas Márton: Népeségcsökkentő tényező-e a művi vetélés és az orális fogamzásgátlók tartós használata? = Egészségnev. 33. 1992. 4. (153-156.)
- Fazakas Csongor – Laki László /szociológus/: Diákéletmód napjainkban (145-159.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.
- Fejes Imre – Vincze Tamás: A fejlődés fő irányai. A fiatalok szabadságvesztés-büntetéséről = Börtönü. Szle 11. 1992. 3. (41-53.)
- Fekete Sándor /deviancia/: Középiskolások alkoholfogyasztása a társadalmi háttér tükrében = Egészségnev. 33. 1992. 6. (250-253.)
- Fóti János – Illés Sándor: A nagy létszámú generáció pályakezddésének problémái = Demográfia 35. 1992. 3-4. (419-427.)
- Fűzfa Balázs: = Iskolakult. 2. 1992. 8. (72-74.)
- Gaal Kovács Mihály: Bőr a csont fölött = Kritika 30. 1992. 4. (8-10.)
- Gayer Gyuláné – Gondos Anna – Hegyesi Gábor – Síklaky István /közgazdász/ – Szirmai Gábor: Lares Humán Szolgáltató Kiszövetkezet, majd alapítvány: tíz év az emberek és egy szociálpolitikai paradigmaváltás szolgálatában (p. 161-180.) In: A nonprofit szektor Magyarországon. Tanulmányok. [Szerk.]: Kutí Éva. Bp. MEDIANT, 1992.
- Gazsó Ferenc: Nemzedéki élethelyzetek a rendszerváltozásban (p. 9-21.) In: Ifjúság '92. Gyermek- és Ifjúsági Konferencia. Budapest, 1992. május 8-9. Országház. Előadások, dokumentumok. [Szerk.]: Pál Tamás. Bp., 1992.
- Gazsó Ferenc: Rendszerváltás és ifjúság (p. 13-22.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.
- Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. [Rendszerváltozás és ifjúság.] Bp., Inst. for Pol. Science. HAS, 1992. 174 p.
- Gazsó Ferenc: Youth and the change of regime youth (15-25.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- Gábor Kálmán: Change of an era in youth culture. [Az ifjúsági kultúra korszakváltása] (75-107.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- Gábor Kálmán – Balog Iván: Értékek, orientációk, ideológiák az egyetemi hallgatók körében (p. 119-134.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- Gábor Kálmán: Az ifjúsági kultúra és a fiatalok társadalmi orientációs mintái (p. 173-203.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- Gábor Kálmán – Molnár Péter /magatartáskutató/: Az ifjúsági kultúra korszakváltása. /A magyar és a nyugatnémet fiatalok a nyolcvanas években/ (p. 159-171.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet-

- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992. / B 10/
- ☞ Gábor Kálmán: Az ifjúsági kultúra korszakváltása (67-95.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.
- ☞ Gábor Kálmán: Ifjúsági kultúra, intolerancia, ifjúságcentrizmus ([45-55.]) In: Vannak-e emberi jogaik? A színesbőrű diákok helyzete a fővárosban és a skinhead jelenség. A Fővárosi Közgyűlés Kisebbségi, Emberi Jogi és Vallásügyi Bizottságának jelentése. [Szerk.]: Bozóki András – Nagy Gábor. Bp. Fővárosi Önkormányzat Főpolgármesteri Hivatal, 1992.
- ☞ Gábor Kálmán: A középiskolát végzetek középosztályosodása (p. 99-117.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged - Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- ☞ Gábrriel György: Még egyszer a skinheadekről = Rendészeti Szle 30. 1992. 8. (75-78.)
- ☞ Gádos Júlia: A „Lelki sérült gyermekekért” alapítvány történetéről (p. 181-188.) In: A nonprofit szektor Magyarországon. Tanulmányok. [Szerk.]: Kuti Éva. Bp. MEDIAN, 1992.
- ☞ Gáspár Károly: Fővárosi helyzetkép a gyermekotthonokról (p. 141-143.) In: Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 59. [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/ – Mikus Gyula. Bp., 1992.
- ☞ Gerevich József: A drogfogyasztás előzményei, előjelei és kockázati tényezői (34-57.) In: A kábítószer kihívása. [Szerk.]: Gerevich József – Veér András. Bp. Gondolat Kvk., 1992.
- ☞ Gion Gábor: Szakmunkásképzős diákok dohányzási szokásai az alkoholfogyasztás és a sportolás ismeretében = Egészségnev. 33. 1992. 3. (103-104.)
- ☞ Gláz Ágnes – Simon György – Horváth Mónika: A társadalmi integrációt elősegítő adatok a magyarországi /0-18 éves/ mozgássérült gyermekekről = Népjóléti Szle 14. 1992. 19. (3-9.)
- ☞ Gosztonyi Géza: „Children's Hearings” /Gyermekek és fiatalkorúak meghallgatásának skót rendszere/. [Gyermekek meghallgatása] = Esély 1992. 1. (94-97.)
- ☞ Gönczöl Katalin: Bűnözés és bűnmegelőzés Magyarországon a rendszerváltás időszakában = Esély 4. 1992. 1. (42-55.)
- ☞ Gur, Naomi: A kortárscsoport szerepe a magyarországi zsidó fiatalok identitásának kialakulásában. [Ford.]: Vitézy Zsófia (141-155.) In: Zsidóság, identitás, történelem. [Szerk.]: Kovács M. Mária – Kashti, Yitzhak M. – Erős Ferenc. Bp. T-Twins Kiadó, 1992.
- ☞ Győri György: Ifjúsági munkanélküliség és foglalkoztatáspolitikai (p. 38-41.) In: Ifjúság '92. Gyermekek és Ifjúsági Konferencia. Budapest, 1992. május 8-9. Országház. Előadások, dokumentumok. [Szerk.]: Pál Tamás. Bp., 1992.
- ☞ Hajós Dezső: Az ifjúság társadalmi helyzetének változása és ennek hatása a katonai szolgálat teljesítésére = Módsz. Közlem. /MH/ 1992. 3.
- ☞ Hamon, Hervé – Rotman, Patrick: Az intellektuális. [Ford.]: Kibédi Katalin = Korunk. 3. foly. 3. 1992. 10. (83-85.)
- ☞ Hanák Katalin: Néhány reflexió a gyermekvédelem rendszerének átalakítási tervére = Család, Gyermekek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (1-5.)
- ☞ Harcsa István: Család és ifjúság (53-66.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.
- ☞ Harcsa István: Family and young people. [Család és ifjúság] (59-73.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- ☞ Hegedűs T. András: A regionális beiskolázás a felsőoktatásban. Tervtanulmány. Bp., 1992. 29 p. /Kutatás közben, 172./

- ☞ Horn András: Gondolatok a Richter János fafűvös verseny ürtügyén = Muzsika 35. 1992. 8. (42-43.)
- ☞ Horváth Ildikó: A sor végén mindig a gyerek áll = Népszava 120. 1992. ápr.22. (5.)
- ☞ Hüttl Marietta: Serdülőkorú terheségek társadalmi-demográfiai vonatkozásai (p. 36-42.) In: Szexuális felvilágosítás és nevelés. AIDS megelőzés. Iskolai program. [Szerk.]: Forrai Judit. Bp. Holistic, 1992.
- ☞ Ihász Márta – Gáspár Károly: A fővárosi gyermek- és ifjúságvédelem elvei, rendszere = Család, Gyermekek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (12-14.)
- ☞ Ihász Márta: A fővárosi intézményi gyermek- és ifjúságvédelem struktúrája, helyzetelemzése (p. 9-35.) In: Tanulmányok a fővárosi gyermek- és ifjúságvédelem helyzetéről, elképzelések a továbbfejlesztés lehetőségeiről. [Szerk.]: Ihász Márta. Bp., 1992.
- ☞ Ittész Gergely: Helyzetjelentés a Zeneakadémiáról. Kiegészítések Horn András cikkéhez = Muzsika 35. 1992. 11. (19.)
- ☞ Józsa László – Kiss Lajos /piackutatás/: A fiatalok szerepe a családi vásárlási döntésekben = Marketing. Piackut. 26. 1992. 2-3. (121-124.)
- ☞ Kamarás István: Búvópatakok. A szentimrévárosi katolikus ifjúsági mozgalom története 1949-től 1961-ig. /Visszaemlékező szociográfia/. Bp., Márton Áron Kiadó, 1992. 249 p.
- ☞ Kardos Ferenc: Gyermekvédelem, ahogy az Erzsébetvárosi Nevelési Tanácsadóból látjuk (p. 129-137.) In: Tanulmányok a fővárosi gyermek- és ifjúságvédelem helyzetéről, elképzelések a továbbfejlesztés lehetőségeiről. [Szerk.]: Ihász Márta. Bp., 1992.
- ☞ Katona Imre /néprajzkutató/: Mi van ma, mi van ma...? Fejlődés – válság – rendszerváltás és az ifjúsági mozgalmak = Forrás 24. 1992. 5. (44-51.)
- ☞ Kállai Tibor: A drog és a család (58-74.) In: A kábítószer kihívása. [Szerk.]: Gerevich József – Veér András. Bp. Gondolat Kvk., 1992.
- ☞ Kánnai Magdolna – Szikulai István: Vizsgálat az 1991-ben állami gondozásba került fővárosi gyermekekről (p. 50-86.) In: Tanulmányok a fővárosi gyermek- és ifjúságvédelem helyzetéről, elképzelések a továbbfejlesztés lehetőségeiről. [Szerk.]: Ihász Márta. Bp., 1992.
- ☞ Kerezi Klára: A gyermekek elleni erőszak = Tantusz 47. 1992. 3. (8-9.)
- ☞ Kolos Krisztina: A jövő fogyasztói – mai szemmel = Marketing. Piackut. 26. 1992. 2-3. (115-120.)
- ☞ Kopp Mária – Skrabski Árpád: Magyar lelkiállapot. [Közread. a] Végeken Alapítvány. Bp., Jahn Ferenc Dél-pesti Kórház ny., 1992. 301 p. Bibliogr. p. 221-236. Tábl. p. 265-301. ismertetése: Osváth Károly: Magyar lelkiállapot
- ☞ Köllő János: The labour market: five reasons to be pessimists. [Munkaerőpiac: mitől legyünk pesszimisták?] (p. 179-187.) In: Social report. [Szerk.]: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György. Bp. TÁRKI, 1992.
- ☞ Králné Szabó Piroska: A pártfogó felügyelet helyzete és funkciója Magyarországon és Angliában = Család, Gyermekek, Ifj. 1. 1992. 1-2. (24-31.)
- ☞ Kriston Vizi József: A palócföldi fiatalság társasélete és szórakozásformái (p. 47-62.) In: Kultúra és tradíció. Tanulmányok Ujváry Zoltán tiszteletére. [Szerk.]: Viga Gyula. Miskolc, PIREMON Ny., 1992. 1. köt.
- ☞ Laczkovics Mária: Magyar Gyermekek- és Ifjúságsegítő Társadalmi Szervezetek Országos Szövetsége. /Bemutatóközlés/ = Család, Gyermekek, Ifj. 1. 1992. 1-2. (55-56.)
- ☞ Laczkovics Mária: A rossz gyerekeket lelővik, ugye? In memoriam T. J. = Család, Gyermekek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (10-11.)
- ☞ Laki László /szociológus/: A fiatal munkanélküliek helyzetének néhány jellemzője /Beszámoló egy empirikus kutatásról/ = Esély 1992. 6. (105-115.)
- ☞ Laki László /szociológus/: Fiatalok a margón (123-143.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.

- ☞ Laki László /szociológus/ – Fazakas Csongor: Life style of students today. [Diákéletmód napjainkban] (145-159.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- ☞ Laki László /szociológus/: Munkanélküliség – ifjúsági munkanélküliség. Tézisek (p. 31-37.) In: Ifjúság '92. Gyermek- és Ifjúsági Konferencia. Budapest, 1992. május 8-9. Országház. Előadások, dokumentumok. [Szerk.]: Pál Tamás. Bp., 1992.
- ☞ Laki László /szociológus/: Young people on the margin. [Fiatalok a margón] (135-158.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- ☞ Lévai Katalin: „...a gyerek érdekében nem történt semmi” /Beszélgetés a Pest Megyei Szociális Módszertani Központ munkatársaival/ = Esély 4. 1992. 2. (87-94.)
- ☞ Lévai Miklós: A kábítószer-probléma és büntetőjogi kontrollja Magyarországon = Esély 4. 1992. 1. (56-63.)
- ☞ Mándoki Rózsa – Aszmann Anna – Megyesi Áron: A magyar serdülők táplálkozásának néhány jellemzője = Egészségnev. 33. 1992. 4. (148-152.)
- ☞ Máté János: Gyermekvédelem Hollandiában = Esély 4. 1992. 2. (95-99.)
- ☞ Máté-Tóth András: = Vigilia 57. 1992. 10. (792-793.) ismertette: Kamarás István: Búvápatatok. A szentimrevárosi katolikus ifjúsági mozgalom története 1949-től 1961-ig. /Visszaemlékező szociográfia/
- ☞ Meeus, Wim – Raaijmakers, Quinten – Volleberg, Wilma: Politikai intolerancia és ifjúságcentrizmus a serdülőkorban. Áttekintés a Hollandiában folyó kutatásokról és néhány újabb keletű longitudinális vizsgálati eredményről. [Ford.]: Balog Iván (p. 79-97.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- ☞ Micheller Magdolna: Egyetemisták és a hatalom. A magyar egyetemi hallgatók és a hatalom viszonya, 1945-1957. Szeged, JATE ÁJK, 1992. 113 p.
- ☞ Mikus Gyula: Mi lesz velük? Az intézeti nevelés még nem szünteti meg a veszélyeztetettséget! Sőt! /Rendhagyó esetelemzések/ = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 1-2. (44-46.)
- ☞ Nagy Attila /olvasáskutató/: Do they look for the meaning of their life?. [Keresik életük értelmét?] 18. 1992. (75-83.)
- ☞ Nagy Attila /olvasáskutató/: A szomszédság, a kisebbség, a határon túli magyarság képe az ifjúsági sajtóban. Esettanulmány = Kvtáros 42. 1992. 2. (62-69.)
- ☞ Nagy Ödön: Ifjú Erdély – redivivus = Korunk. 3. foly. 3. 1992. 7. (121-122.)
- ☞ Nádasiné Nemes Erzsébet: Gyermekvédelem. Hátrányos helyzetek egy kísérlet tükrében = Szociális Munka 4. 1992. 4. (272-283.)
- ☞ Németh Zsolt /ifjúságkutatás/: Ide mindenki önszántából jön, mert változtatni akar az életén = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (43-46.)
- ☞ Novák István: Szakmenedzser-képzési kísérlet a gyermek- és ifjúságvédelemben = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (33-34.)
- ☞ Orbán István: Gondolatok a szociálpolitika köréből. [Közread. a] Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Gyerm. és Ifjúságvéd. Int. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Nyomdája, 1992. 112 p.
- ☞ Oszlár Júlianna – Schmidt Attila: Szakmunkástanulók és szakközépiskolások ismeretei a dohányzásról, az alkoholizmusról és a kábítószerkről = Egészségnev. 33. 1992. 3. (105-108.)
- ☞ Papp Krisztina: Önszerveződések a hátrányos helyzetű fiatalok megsegítésére = Szociális Munka 4. 1992. 4. (248-259.)
- ☞ Pál Tamás: Diákok: jogok, érdekek, sérelmek (109-122.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992. / B 10/
- ☞ Popper Péter – Hegedűs T. András – Feuer Mária – Lajti Rudolf – Glauber Anna: Beilleszkedési zavarok korai felismerése gyermek- és serdülőkorban (p. 348-373.) In: Gyerekek, szülők, pszichológusok. [Szerk.]: Feuer Mária – Popper Péter. Bp. Akadémiai K., 1992.

- ☞ Pukánszky Béla /neveléstörténész/: = Új Ped. Szle. 42. 1992. 5. (88-89.) ismertette: Veczkó József: A gyermekvédelem pszichológiai és pedagógiai alapjai
- ☞ Rácz József: Drogfogyasztás és kultúra = Kritika 30. 1992. 6. (13-14.)
- ☞ Rácz József: A drogfogyasztás jelentősége és megelőzése (p. 43-49.) In: Szexuális felvilágosítás és nevelés. AIDS megelőzés. Iskolai program. [Szerk.]: Forrai Judit. Bp. Holistic, 1992.
- ☞ Rácz József: Fiatalok marginális helyzetű csoportjainak tanulmányozása (p. 217-226.) In: Beilleszkedési zavarok. Szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Illyés Sándor – Darvas Ágnes. Bp., Nemzeti Tankvk., 1992. 1. köt.
- ☞ Rácz József: Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori devianciák. Bp., Bárczi Gusztáv Gyógypedag. Tanárk. Főisk., 1992. 34 p.
- ☞ Rácz József: Ifjúsági szubkultúrák (97-108.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.
- ☞ Rácz József: Kortárs csoportok és politikai szocializáció (p. 201-212.) In: Állam és polgár. Változás és folyamatosság a politikai szocializációban Magyarországon. [Szerk.]: Csepeli György – Kéri László – Stumpf István. Bp. Managerpress ny., 1992.
- ☞ Rácz József: Marginalizáció(k) és marginálisok (p. 49-53.) In: Ifjúság '92. Gyermek- és Ifjúsági Konferencia. Budapest, 1992. május 8-9. Országház. Előadások, dokumentumok. [Szerk.]: Pál Tamás. Bp., 1992.
- ☞ Rácz József – Zétényi Zoltán: Rockkoncertek szimbolikája = Kritika 30. 1992. 3. (35-38.) A Beatrice és URH együttesekről
- ☞ Rácz József: Subcultures of Hungarian youth. [A magyar fiatalság szubkultúrái] (109-120.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- ☞ Simon Tamás – Molnár Mihályné – Szekeres Kálmán: Az AIDS-szel kapcsolatos ismeretek és elkerülési módszerek értékelésének változása 13-20 éves fiatalok tudatában Magyarországon 1989-ben és 1991-ben = Egészségnev. 33. 1992. 6. (244-245.)
- ☞ Simon Tamás: A Semmelweis Orvostudományi Egyetem hallgatói által a középiskolákban végzett AIDS ellenes tevékenység első öt évének értékelése = Egészségnev. 33. 1992. 6. (2-3.)
- ☞ Sipos Sándor: A rendszerváltás és a gyermekjólét problémái = Acta Humana 1992. 9. (25-50.)
- ☞ Smith, Peter M.: Kikerülve és elhagyatva? = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (48-50.) A szociális gondozásból kikerülő fiatalok helyzete Nagy-Britanniában
- ☞ Strausz Györgyné – Sáros Barnáné: Érték – értékrend jellemzői a relatív állandóság és változás tükrében, a gyermekotthonokban élő felső tagozatos és ifjúsági korosztályoknál. /Vizsgálati elemző anyag/ (p. 9-24.) In: Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 59. [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/ – Mikus Gyula. Bp., 1992.
- ☞ Stumpf István: Ifjúság és politika (p. 23-32.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.
- ☞ Stumpf István: Az ifjúsági problémák értelmezése – ifjúsági kihívás az ezredfordulón (9-12.) In: Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1992.
- ☞ Stumpf István: Understanding the problems of youth – youth challenge at the end of the century. [Az ifjúsági problémák értelmezése – ifjúsági kihívás az ezredfordulón] (9-12.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- ☞ Stumpf István: Youth and politics. [Ifjúság és politika] (27-36.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- ☞ Szabó András /ifjúságvédelem/: Kapocs a Petőfi Csarnokban. Ahogy egy ifjúságsegítő szervezet elindult = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (37-39.) A Kapocs Ifjúsági Önszervező Szolgálat alapításáról /1992. március/ és tevékenységéről
- ☞ Szabó Ágnes Kinga – Kelemen Hunor: Fiatalok sajtóképe. Olvasószociológiai felmérés = Korunk. 3. foly. 3. 1992. 7. (50-58.)

- ☞ Szabó Ágnes Kinga – Szabó Mátyás – Szilágyi László: „Mintha mindenki takaréklángon élne”. Diákvélemények az egyetemről = Korunk. 3. foly. 3. 1992. 1. (58-65.)
- ☞ Szabó Ildikó /szociológus/: A láthatatlan iskola. Fille au pair = Iskolakult. 2. 1992. 4. (75-77.)
- ☞ Szabó János /katonaszociológus/: Hadiipar és hadsereg = M. Tud. 37. 1992. 10. (1184-1192.)
- ☞ Szabó Máté: Az alternatív mozgalmak mint az ifjúság politikai szocializációjának részei (p. 107-127.) In: Állam és polgár. Változás és folyamatosság a politikai szocializációban Magyarországon. [Szerk.]: Csepeli György – Kéri László – Stumpf István. Bp. Managerpress ny., 1992.
- ☞ Szabó Sándor – Boda Krisztina: A serdülőkori bizonytalanságok. Hogyan tehetjük könnyebbé a serdülőkori kríziseket? = Egészségnev. 33. 1992. 5. (202-207.)
- ☞ Szabó Sándor – Boda Krisztina: A szorongással összefüggő pszichoszociális tényezők serdülő fiatalok körében Makón = Egészségnev. 33. 1992-1993. 3;4. (109-112; 156-160.)
- ☞ Szántó Tamás: Itt a Habilitás Szolgáltató Alapítvány.! Az alacsony iskolázottságú fiatalok veszélyeztetettségének, munkanélküliségének megelőzése, csökkentése, társadalmi beilleszkedésük elősegítése = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 1-2. (52-54.)
- ☞ Százd Antal: Iskolai gyermekvédelem Csepelen = Bp. Nev. 28. 1992. 4. (23-32.)
- ☞ Szebenyi Péter – Soltész Anikó: = Új Ped. Szle. 42. 1992. 4. (79-85.)
- ☞ Szép Iván: Az állatorvosi kar társadalmi helyzete és szerepe, érdekképviselete és -védelme 1945-1970 között. 2 = Magyar Állatorvosok Lapja 47. 1992. 6. (108-116.)
- ☞ Szirmai Péter: Vállalkozás és ifjúság: kitörési esélyek? (p. 61-66.) In: Ifjúság '92. Gyermek- és Ifjúsági Konferencia. Budapest, 1992. május 8-9. Országház. Előadások, dokumentumok. [Szerk.]: Pál Tamás. Bp., 1992.
- ☞ Szondi Ildikó – Papdi Andrea – Soós Attila: Empirikus vizsgálat a szegedi joghallgatók életmódjáról (p. 495-520.) In: Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára. [Szerk.]: Tóth Károly /JATE/. Szeged. JATEPress, 1992.
- ☞ Tamás Pál: Students: rights, interests, grievances. [Diákok: jogok, érdekek, sérelmek] (121-134.) In: Gazsó Ferenc – Stumpf István: Youth and change of regime. Bp. Inst. for Pol. Science. HAS, 1992.
- ☞ Topolánszky Ákos: Ifjúság – deviancia – hatalom (p. 42-48.) In: Ifjúság '92. Gyermek- és Ifjúsági Konferencia. Budapest, 1992. május 8-9. Országház. Előadások, dokumentumok. [Szerk.]: Pál Tamás. Bp., 1992.
- ☞ Topolánszky Ákos: Ifjúság – deviancia – hatalom = Egyh. és Világ 3. 1992. 10. (11-14.)
- ☞ Tódor János: Kopaszok = Élet és Irod. 36. 1992. 42. (16.) Riport bőrfejű fiatalokról
- ☞ Vabrik László: Az állami gondozottak részesedése a gyermek- és fiatalkorúak bűnözésében (p. 227-239.) In: Beilleszkedési zavarok. Szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Illyés Sándor – Darvas Ágnes. Bp., Nemzeti Tankvk., 1992. 1. köt.
- ☞ Vaskovics, Laszlo A. – Buba, Hanspeter – Früchtel, Frank: Postadoleszens und intergenerative Beziehungen in der Familie. [A fiatal felnőttek és az intergenerációs családi kapcsolatok] (p. 395-408.) In: Jugend '92. Lebenslagen, Orientierungen und Entwicklungsperspektiven im vereinigten Deutschland. Opladen, Leske und Budrich 2. köt. Im Spiegel der Wissenschaften. [Szerk.]: Zinnecker, Jürgen, 1992.
- ☞ Váraly Gyula: „Tanulmányuton.” Az emigráns magyar diákmozgalom 1956 után. [Közread. a] 1956-os Intézet. Bp., Századvég K., 1992. 339 p. /[ötvenhat] '56/
- ☞ Várhalmi Judit: San Marco hercegné nyomdokain... Beszélgetés a Szőlő utcai Fiúnevelő Intézet igazgatónőjével a Jó Pásztor Nővérek visszatérésének alkalmából = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 1-2. (48-49.)
- ☞ Vetró Ágnes: A tömegkommunikáció hatása az ifjúságra (p. 141-152.) In: Egészségfejlesztés. Környezetvédelem és egészségnevelés. [Szerk.]: Benkő Zsuzsanna. Szeged. JGYTF, 1992.
- ☞ Vetró Ágnes: A tömegkommunikáció hatása az ifjúságra (p. 141-152.) In: Egészségfejlesztés. Környezetvédelem és egészségnevelés. [Szerk.]: Benkő Zsuzsanna. Szeged. JGYTF, 1992.

- ☞ Vértés László: Serdülők és idősök. Családi vélemények a dohányzásról = Egészségnev. 33. 1992. 4. (157-158.)
- ☞ Vértessy Sándor: Él-e még a „jó öreg” fasizmus? Eszmecsere Krausz Tamás történéssel = Ezredvég 2. 1992. 2. (41-44.)
- ☞ Vincze Mária: A csecsemőtthon és a család kapcsolata = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 1-2. (39-43.)
- ☞ Vörös Boldizsár: Mítikus hős és példakép. Lenin-kép a hazai általános iskolákban az 1940-es évek végétől 1953-ig = Mozgó Világ 18. 1992. 2. (14-27.)
- ☞ Watts, Meredith – Zinnecker, Jürgen: Ifjúsági kultúra és politika a német fiatalok körében: Az ifjúságcentrizmus hatásai. [Ford.]: Balog Iván (p. 71-77.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- ☞ Wottsch Péter: A „demokrácia kis köreitől” a harmadik szektorig (p. 75-89.) In: Ifjúság '92. Gyermek- és Ifjúsági Konferencia. Budapest, 1992. május 8-9. Országház. Előadások, dokumentumok. [Szerk.]: Pál Tamás. Bp., 1992.
- ☞ Zala Mária – Csupor Zsuzsa: „Vár-lak” csoportterápiás segítségnyújtás kiskamaszok számára = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 3-4. (15-17.)
- ☞ Zelenai Károly: Mindenki ki van téve a kockázatnak! /A drogfogyasztás tapasztalatai a Szegedi Ifjúsági Drog-Centrum 5 éves működését figyelembevéve/ (p. 153-159.) In: Egészségfejlesztés. Környezetvédelem és egészségnevelés. [Szerk.]: Benkő Zsuzsanna. Szeged. JGYTF, 1992.
- ☞ Zinnecker, Jürgen: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. [Ford.]: Klement Ildikó (p. 5-28.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- ☞ Zinnecker, Jürgen: Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások a Német Szövetségi Köztársaságban. A kutatás jelenlegi állása és megalapozott feltételezések a gyermekkorról és az ifjúságról. [Ford.]: Klement Ildikó (p. 29-47.) In: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp. Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992.
- ☞ Zselensky Péter, T.: Bőrfejűek és egyéb ordasfajták. /Kommentár egy jelenséghez/ = Amaro Drom 2. 1992. 24. (10-11.)
- ☞ Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. [Előszó]: Gábor Kálmán. Szeged – Bp., Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1992. VIII, 224 p. Bibliogr. p. 209-224. Bibliogr. p. 209-224 /Szociol. műhely/ ismertetése: Vajda Zsuzsanna: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái
- ☞ Egészségfejlesztés. Környezetvédelem és egészségnevelés. [Szerk.]: Benkő Zsuzsanna. Szeged. JGYTF, 1992. 162 p. ismertetése: Vágó Ilona: Egészségfejlesztés. Környezetvédelem és egészségnevelés
- ☞ Egyetem térben és időben = Korunk. 3. foly. 3. 1992. 1. 3-128. rész
- ☞ Lengyel András: Bibó és Szent-Györgyi vitája a tudományos intézményrendszer válságáról
- ☞ Jaspers, Karl: Az egyetem föladatai
- ☞ Fodor András: A továbbélő Eötvös Kollégium. Elitképző vagy szabadkőműves szövetség?
- ☞ Szabó Ágnes Kinga–Szabó Mátyás–Szilágyi László: „Mintha mindenki takaréklángon élne”. Diákvélemények az egyetemről
- ☞ Kunt Ernő: A kultúra tanulása – egymás megtanulása. A miskolci kísérlet Közép-Európai Egyetem. Mi a CEU (Central European University)?
- ☞ Bloom, Allan: Középpontban a karrier?
- ☞ Gyimesi Éva, Cs.: Töprengés vita-szünetben
- ☞ Sólyom Jenő: Európai és amerikai egyetemeken – egy magyar fizikus szemével
- ☞ Berger, Brigitte: Az egyetemről
- ☞ Lőrincz József, D. /Románia/: Benyomások a Közép-Európai Egyetemről

- Vargha Jenő László: Emberekről – vagy emberekért?
Király András: Kőeső
Jakó Klára: Egyetemi variációk
- Fiatalkorúak = Börtönü. Szle 11. 1992. 3. 34-53. részei
Fejes Imre–Vincze Tamás: A fejlődés fő irányai. A fiatalok szabadságvesztés-büntetéséről
- J.1.1 Bűnözés. Büntetés. Kriminológia. Viktimológia; G.2 Ifjúság, gyermekkor; D.2 Jogszociológia. Jogászok
Gyermek- és ifjúsági /éredékvédelmi/szervezetek Magyarországon = Acta Humana 1992. 9. (71-74.)
- Társadalom és felsőoktatás. [Szerk.]: Solymosi Zsuzsanna. [Közread. a] Felsőoktatási Koord. Iroda. Bp. 2. köt. Hivatalos ifjúságkép, az ifjúság társadalomképe. , 1992. 211 p.
- Hogyan lehet segíteni a kábítószer vonzásába került gyerekeken? = Köznev. 48. 1992. május /Egészségügyi mell./.
- Hol a zenei érték mostanában? Beszélgetés a zenei nevelésről. [Közread.]: Papp Márta = Muzsika 35. 1992. 9. (3-11.)
- Ifjúság '92. Gyermek- és Ifjúsági Konferencia. Budapest, 1992. május 8-9. Országház. Előadások, dokumentumok. [Szerk.]: Pál Tamás. [Összeáll.]: Pál Tamás. [Közread. a] Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa – Ezredforuló Alapítvány. Bp., 1992. 187,[9] p.
- Jugend '92. Lebenslagen, Orientierungen und Entwicklungsperspektiven im vereinigten Deutschland. [Ifjúság '92. Élethelyzet, orientáció és fejlődési távlatok az egyesült Németországban.] [Közread. a] Jugendwerk der Deutschen Shell. Opladen, Leske und Budrich 2. köt. Im Spiegel der Wissenschaften. [A tudomány tükrében.] [Szerk.]: Zinnecker, Jürgen. , 1992. 408 p.
- Jelentés a magyar gyerekek helyzetéről 1991. [Szerk.]: Soltész Anikó – Papp György. [Összeáll.]: Aszmann Anna. [Közread. a] Gyermekkérdések Magyarországi Fóruma. Bp., Borsodi Ny., 1992. 220,[1] p.
- Jugend '92. Lebenslagen, Orientierungen und Entwicklungsperspektiven im vereinigten Deutschland. [Ifjúság '92. Élethelyzet, orientáció és fejlődési távlatok az egyesült Németországban.] [Közread. a] Jugendwerk der Deutschen Shell. Opladen, Leske und Budrich
- A kábítószer kihívása. [Szerk.]: Gerevich József – Veér András. Bp., Gondolat Kvk., 1992. 202 p. /Műhely, 4./
- Kutatások a munkanélküliség témaköréből = M. Tud. 37. 1992. 10. 1155-1192. Bibliogr. részei
Laky Teréz: Munkanélküliség és gazdasági átalakulás
Bánfalvy Csaba: A munkanélküliség és a társadalmi helyzet átalakulása Magyarországon. Szociológiai aspektusok – egy kutatás fényében
Szabó János /katonaszociológus/: Hadiipar és hadsereg
- A „National Children's Bureau” információiból. [Összeáll.]: Herczog Mária = Család, Gyermek, Ifj. 1. 1992. 1-2. (60-62.)
- Az osztálytűkörtől a falfirkákig. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Szekszárdi Ferencné. [Közread. a/z] IF Alapítvány - OKI Iskolafejl. Közp. Bp., 1992. 163 p.
- Az 1989-es gyermekvédelmi törvény és a rokkantság Nagy-Britanniában. A gyerekek tanukénti kihallgatása Skóciában
- Pályaszocializációs kutatás az egri tanárképző főiskolán. [Szerk.]: Bodnár Gabriella. [Közread. a] EKTf. Eger, EKTf, 1992. 54,[53] p.
- Rendszerváltozás és ifjúság. [Szerk.]: Gazsó Ferenc – Stumpf István. Bp., MTA Politikai Tud. Int., 1992. 160 p.
- Sajtónyilvánosság háttérvilága [sic] = Korunk. 3. foly. 3. 1992. 7. 1-128. részei
Kereskényi Sándor: A nyilvánosság határai; Keane, John: Demokrácia és média; Cseke Péter: Egyetlen hatalmunk: A (sajtó)nyilvánosság. A kisebbségi sajtó önvédelmi és társadalomépítő ereje /1918-1992/
Szabó Ágnes Kinga–Kelemen Hunor: Fiatalok sajtóképe. Olvasószociológiai felmérés; Ko'akowski, Leszek:

- A tájékoztatás hatalma; Tófalvi Zoltán: Romániai magyar sajtó – összeomlás előtt?; Kántor Lajos: Súly alatt a sajtó; Kovács Kiss Gyöngy: Tények és töprengések – Nagyváradon; Nagy Olga: Kiábrándultam a feminizmusból; McPherson, William: És az image majd ad magára; K. S. J.: Tisztuló gondolatok; Kereskényi Sándor: Európai idő – balkáni térben; Lőrincz József /Románia/: A szellemi autonómia műhelyei Székelyudvarhelyen; Vetési László: Az egyházi és vallásos sajtó újabb gyorsmérlege; Zsigmond Győző: Sajtónyelvünk a politikai változások tükrében; Beke György: Mikor szakadt meg a lelki egység?; Jakabffy Tamás: A szerkesztés „nyelvérol”; Nagy Ódón: Ifjú Erdély – redivivus; Cseke Péter: Sajtó és hatalom
- Szexuális felvilágosítás és nevelés. AIDS megelőzés. Iskolai program. [Szerk.]: Forrai Judit. Bp., Holistic, 1992. 159 p. Bibliogr.p. 75-76
- A szociális, egészségügyi, család-, gyermek és ifjúságvédelmi ágazatra vonatkozó munkajogi szabályok egységesített szövege és a kollektív szerződéses szabályozás lehetősége. [Összeáll.]: Rábaközi András. [Közread. a] Korszerű Egészségügyért Alapítvány. Bp., Társadalomkutató Intézet, 1992. 202 p.
- Tanulmányok a fővárosi gyermek- és ifjúságvédelem helyzetéről, elképzelések a továbbfejlesztés lehetőségeiről. [Szerk.]: Ihász Márta. [Közread. a] Fővárosi Önkormányzat Főpolgármesteri Hivatal Gyermek- és Ifjúságvédelmi Ügyosztálya. Bp., 1992. 142,[6] p. /Tanulm., cikkek a f. gyermekvéd. köréből. Közlem. Különszám./ A kötet végén táblázatok a veszélyeztetettek számáról, a fiatalok bűnözéséről, stb.
- Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 60. [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/ – Mikus Gyula. [Összeáll.]: Mikus Gyula – Hartman Katalin – Molnár László /gyermekvédelem/ – Kisgécziné Szabó Ilona. [Előszó]: Mikus Gyula. Bp., 1992. 205, [1] p. /Tanulm., cikkek a f. gyermekvéd. köréből. Közlem., 60./ A megszűnő sorozat utolsó száma közli az 1970 óta megjelent füzetek összesített bibliográfiáját, szerzők és tárgykörök szerint csoportosítva
- Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 58. Bp., 1992. /Tanulm., cikkek a f. gyermekvéd. köréből. Közlem., 58./
- Tanulmányok, cikkek a fővárosi gyermekvédelem köréből. Közlemények, 59. [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/ – Mikus Gyula. Bp., 1992. 213, [1] p. /Tanulm., cikkek a f. gyermekvéd. köréből. Közlem., 59./
- Tájékoztató a család, gyermek- és ifjúságvédelemről. 1991.év. [Előszó]: Bene Béla. [Közread. a] Népj. Min. Család-, Gyermek- és Ifjúságpól. Főoszt. Bp., Népjóléti Minisztérium, 1992. 328 p.
- A váltás rendszere. Tanulmányok a kormány politikájáról. [Szerk.]: Földi Tamás. Bp., Politikai Tanulmányok Intézete Alapítvány, 1992. 198,[1] p.
- A Világbank szociálpolitikai jelentése Magyarországról = Szocpol. Ért. 1992. 2. (1-228.) Könyvként bedolgozva: 8-173457

1993

- Bakucz József: Anya- és csecsemővédelmi intézményeink (p. 396-409.) In: Debreceni Szemle. Válogatás az 1927-1944. évfolyamok anyagából. [Szerk.]: Gunst Péter – Angi János – Bényei Tamás – Pócsán László. Debrecen. Alföldi Ny., 1993.
- Balogh Sándor /kriminológia/: Kultúra – szubkultúra – bűnözés (p. 73-89.) In: A személygépkocsi-nyilvánosság elütéses balesetek elemzése. – Kultúra – szubkultúra – társadalmi változások – bűnözés. – A büntetőjogi kodifikáció kérdései a Magyar Kriminológiai Társaság tisztújító közgyűlésén. [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp. Magyar Kriminológiai Társaság, 1993.
- Bácskai Erika: A drogmegelőzés hatékonysága. /Egy iskolai felmérés tanulságai/ = Esély 5. 1993. 6. (29-45.)
- Bánfalvy Csaba: Együttműködés a vállalatok és az iskola között a munkaerőképzésben az Egyesült Királyságban = Szakképz. Szle 9. 1993. 3. (50-63.)

- ☞ Bánfalvy Csaba: Pályakezdekők munka nélkül = *Educatio* 2. 1993. 1. (11-21.)
Gazdaszociológia. Gazdaságpolitika. Gazdasági elméletek. Gazdasági változás. Munkaerőhelyzet, foglalkoztatottság; F02 Munkaszociológia. Munkalélektan. Ergonómia. Foglalkozások; L Szociálpszichológia. Interperszonális kapcsolatok. Szerep. Előítélet. Elidegenedés. Szociobiológia; M Oktatásszociológia. Nevelésszociológia. Pedagógusok. Tanulók;
- ☞ Benedek András: Szakképzés és munkaerőpiac = *Szakképz.* Szle 9. 1993. 2. (6-17.)
Oktatásszociológia. Nevelésszociológia. Pedagógusok. Tanulók; F Gazdaszociológia. Gazdaságpolitika. Gazdasági elméletek. Gazdasági változás. Munkaerőhelyzet, foglalkoztatottság;
- ☞ Bereiné Dobos Irma: Az ifjúsági munkanélküliség alakulása = *Munkaü.* Szle 37. 1993. 1. (22-24.)
- ☞ Bognár Mária: Nemzetközi Konferencia Pozsonyban = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 5. (37-40.)
A konferencia címe: „A fiatalok és családok szociális problémái”, 1993. július 5-9
- ☞ Bonifert Mária: A reménytelen jövő mérnökei. Kényszeres pályaválasztás = *Mozgó Világ* 19. 1993. 12. (63-69.)
A tanulmány a Jövő mérnökei c. lapban megjelent hallgatói és oktatói vélemények felhasználásával készült
- ☞ Boros László /szociológus/: Társadalmi reprodukció, család, iskola. Az ifjúsági értékorientációs folyamatok háttérösszefüggései (p. 17-55.) In: *Érték – iskola – család.* [Szerk.]: Boros László /szociológus/. Bp. Akadémiai K., 1993.
- ☞ Boros László /szociológus/: Társadalmi változás és folytonosság a szocializációs folyamatok tükrében. Szociológiai alapösszefüggések és háttértényezők a hetvenes-nyolcvanas évek magyar társadalmában. *Gépirat* Bp., 1993. 289 p. Bibliogr.p. 251-289
- ☞ Bódi László – Szűk Balázs: A „kemény filmek” szimbolikája és hatása az ifjúkori személyiségre = *Mozgó Világ* 19. 1993. 7. (49-66.)
Filmszociológiai kutatási program egy magyarországi leánynevelő intézetben, 1991. június – 1992. február között
- ☞ Csendes László: Ifjúkori devianciák, ideológiák, misztikumok, kábulatok = *Bp. Nev.* 29. 1993. 1. (58-60.)
- ☞ Csepeli György: Változás és folyamatosság a magyar tinédzserek politikai szocializációjában = *INFO-Társstud.* 7. 1993. 26. (29-38.)
- ☞ Csizmadia Ferencné: A családpedagógia fogalma, tartalma (p. 14-20.) In: [Első] I. Országos Családpedagógiai Konferencia. Szakmai anyag. Püspökladány, 1993. április 5-6. [Szerk.]: Bauer Béla. Bp. Bpi Tanítóképző Főisk., 1993. / B 10/
- ☞ Csorba János – Huszár Ilona: Érzelmi és szociális izoláció háttértényezői egészséges és neurotikus serdülő lányoknál = *Pszichol.* 13. 1993. 1. (115-130.)
- ☞ Czene Gábor: Az ördög gyermekei lennének? Szeptakonferenciát tartottak a Reménység Szigetén. – Veszélyesek-e a magyar szekták? A vallásszociológus a szülők felelőségéről = *Népszabadság* 51. 1993. 213. (szept. 13.), 220. (szept. 21.). (11., 11.)
- ☞ Dévai Judit, Sz.: Identitás – szelzúgásban. Nemzeti történelemismeret, önazonosság és az internetikus viszonyok tükröződése szlovákiai magyar fiatalok tudatában. *Komárom, Komáromi Lapok*, 1993. 223 p. /KomLap könyvek, 1./
- ☞ Diósi Pál: Kinek ígéret, kinek délibáb. A Petőfi Csarnok látogatói nemzedékről és önmagukról. II = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 1-2. (28-31.)
- ☞ Diósi Pál: Pénzt és rendszert váltani tessék! Két interjú a Cseh-tengertől a Plattensee-ig című kutatás alapján (p. 75-111.) In: *Átutazóban.* [Szerk.]: Bakonyi Péter – Diósi Ágnes – Lévai Katalin. Bp. Ezredforuló Alapítvány, 1993.
- ☞ Dobó Attila: A családpedagógia és a családpedagógus lehetőségei egy új gyermekvédelmi rendszerben (p. 27-33.) In: [Első] I. Országos Családpedagógiai Konferencia. Szakmai anyag. Püspökladány, 1993. április 5-6. [Szerk.]: Bauer Béla. Bp. Bpi Tanítóképző Főisk., 1993.
- ☞ Dobó Attila: Késésben vagyunk = *Köznev.* 49. 1993. 16. (6-7.)
A gyermekvédelmi törvény tervezetéről

- ☞ Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: Budapesti középiskolások drogfogyasztása = *Protestáns Szle.* Új foly. 2. 1993. 4. (310-319.)
J.1 Devians magatartás. Alkoholizmus, kábítószerfogyasztás, neurozís, elmebaj, öngyilkosság;
- ☞ Enyedi György – Tamási Péter: Az ifjúság helyzetéről = *INFO-Társstud.* 7. 1993. 26. (3-4.)
Bevezető az azonos című tematikus számhoz
- ☞ Erdős Eszter: A Zsibriki rehabilitációs otthonról = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 3-4. (8-10.)
- ☞ Eszényi József: Hátrányos helyzetek a sorállomány körében = *Módsz. Szle /MH Okt. és Kult. Anyagellátó Kp./* 1993. 1. (95-100.)
- ☞ Eszényi József: A sorköteles fiatalok beilleszkedéséről és alkalmazkodásáról = *Módsz. Szle /MH Okt. és Kult. Anyagellátó Kp./* 1993. 1. (83-88.)
- ☞ Falussy Béla: Sport- és szabadidő kultúra (p. 68-85.) In: *Társadalmi idő – szabadidő* címen a Magyar Szabadidő Társaság által 1992. április 24-25-én rendezett konferencia tanulmányai. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1993.
- ☞ Farkas Zoltán /újságíró/: Ki fog itt kormányozni? Farkas Zoltán interjúja a Fidesz két politikai tanácsadójával, Bence Györggyel és Kovács Andrásal = *Mozgó Világ* 19. 1993. 8. (3-20.)
- ☞ Fazakas Csongor: Diákok az időmérlegen (p. 100-126.) In: *Érték – iskola – család.* [Szerk.]: Boros László /szociológus/. Bp. Akadémiai K., 1993. / B 10/
- ☞ Fazakas Csongor: A középiskolás diákok mindennapi élete (p. 133-142.) In: *Társadalmi idő – szabadidő* címen a Magyar Szabadidő Társaság által 1992. április 24-25-én rendezett konferencia tanulmányai. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1993. / B 10/
- ☞ Flaskay Éva: A Kék Vonal Gyermek- és Ifjúsági Telefonszolgálatról = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 1-2. (42.)
- ☞ Fónai Mihály: Kulturális aktivitás és művelődési szokások középiskolások körében = *Szabolcs-Szatm.-Beregi Szle* füz. 28. 1993. 2. (157-173.)
Iskolatípusonkénti statisztikai elemzés a középiskolások olvasási, zenehallgatási, színház- és mozilátogatási, valamint televíziózási szokásairól, preferenciáikról és ízlésükről, a műfajok választásáról. A vizsgálat alapján ezek státusz-függőek, vagyis a tanulók családi háttere erősen befolyásolja.
- ☞ Forray R. Katalin – Kozma Tamás: Tanulási szándékok és elhelyezkedési lehetőségek = *INFO-Társstud.* 7. 1993. 26. (39-49.)
- ☞ Fóti János – Illés Sándor: A pályakezdekők munkanélkülisége Magyarországon 1990-1992-ben = *Stat. Szle* 71. 1993. 10. (773-781.)
- ☞ Frenkl Róbert – Vajk Zita: Egyetemi hallgatók véleménye a szexuális élet kérdéséről (p. 232-241.) In: „Sport és életmód”. II.Országos Sporttudományos Kongresszus. Program és előadás kivonatok. 1993. augusztus 30-szeptember 1. [Szerk.]: Makkár Márta. Bp., 1993. 2. köt.
- ☞ Garbarino, James – Gabarino, Anne C.: A kőbölcső mint olyan, avagy a gyermekek érzelmi bántalmazása. I-II. [Ford.]: Margitta Nóra = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 1-2;3-4. (57-62; 35-40.)
- ☞ Gábor Kálmán: Civilizációs korszakváltás és az ifjúság. [Közread. a] Oktatókutatató Int. Bp., 1993. 26 p. /Kutatás közben, 192./
Civilizációs korszakváltás Jürgen Zinnecker tipológiája alapján
- ☞ Gábor Kálmán: Ifjúsági értékorientációs folyamatok. Az ifjúsági kultúra és politikai kultúra a nyolcvanas években. Ifjúságcentrizmus, társadalmi orientációs minták, ifjúsági csoportok (p. 127-193.) In: *Érték – iskola – család.* [Szerk.]: Boros László /szociológus/. Bp. Akadémiai K., 1993.
- ☞ Gábor Kálmán: Ifjúsági korszakváltás, ifjúsági és politikai kultúra a kelet- és a nyugat-európai fiatalok körében = *INFO-Társstud.* 7. 1993. 26. (5-19.)
A korszakváltás együtt járt az iskolai tudás felértékelődésével, az ifjúkor meghosszabbodásával
- ☞ Gábor Kálmán: Nacionalizmus, generációs konfliktus, politikai cselekvés a szegedi és szabadkai fiatalok körében = *Educatio* 2. 1993. 2. (357-365.)

- Gergely Ferenc: Kell-e nekünk gyermekváros? = Gyermekvéd. – nevelőközösségek 1. 1993. 2. (30-37.)
- Gergely Ferenc: Egy kényszerszülte intézmény /a főtí gyermekváros/ születése és első évei /1957-1964/ = Társad.kut. 11. 1993. 3. (84-91.)
- Gibicsár Gyula: A gyermekkorúak és a fiatalok részvétele az erőszakos és a szervezett bűnözésben Magyarországon = Család, Gyermek, Ifj. 2. 1993. 5. (4-6.)
- Goren, Sally G.: A fizikailag bántalmazott gyermek. /Részletek/ (p. 131-136.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőkészítő Főiskola 1. kötet. Iskolai szociális munka. Szöveggyűjtemény az óvó- és tanítóképző főiskolák számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1993.
- Györök Edit: Belvárosi Tanoda = Educatio 2. 1993. 1. (127-129.) Iskola 16-22 éves kallódó fiatalok számára
- Hanák Katalin: Variációk egy témára. /A gyermekvédelem megújítása/ = Esély 5. 1993. 6. (82-96.)
- Harmath Luca: A gyermekek mindenek felett álló védelme a büntetőeljárásban és az anyagi jog eszközeivel (p. 37-57.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1992, 1993.
- Herczog Mária: Észrevételek a „Gyermekjólét és a gyermekvédelem törvényi szabályozásának koncepciójáról” szülői kormányelőterjesztés tervezetéről = Család, Gyermek, Ifj. 2. 1993. 5. (1-3.)
- Herczog Mária – Révész Piroska: Egy gyermekotthon megszüntetésének és a GYIVI munkatársainak átképzéséhez és továbbképzéséhez kapcsolódó program tapasztalatairól = Család, Gyermek, Ifj. 2. 1993. 1-2. (19-27.)
- Hevesi Katalin – Majoros Mária – Mészáros Lászlóné – Tardos Anna: Csecsemőotthonok és gyermekvédelem. Rövid tájékoztató a CSOSZ néhány vizsgálatáról = Esély 5. 1993. 1. (80-87.) 1992. májusában – a VIII. Csecsemőotthoni Napok alkalmával – Noszvajon három munkabizottság számolt be röviden a munkájáról
- Huszár Tibor – Sükösd Mihály: Ifjúságkutatás (p. 185-196.) In: Társadalom és nevelés. Szöveggyűjtemény a nevelésszociológia tanulmányozásához. [Szerk.]: Kozma Tamás – Orbán Éva. Bp. Nemzeti Tankvk., 1993.
- Ihász Márta: A fővárosi gyermekvédelem: helyzetelemzés = Család, Gyermek, Ifj. 2. 1993. 1-2. (9-12.)
- Jásper András: Érdekképviselő az ODU-ból (p. 117-124.) In: Önarc képek civil szervezetekről. Közoktatás 1993. [Szerk.]: Juhász Árpádné. Bp. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1993. /
- Jávorszky Béla – Thoroczkay Zsolt: A skinhaedek. 1-3 = Új Magyaró. 3. 1993. 212.,218.,224. (15; 15; 15.)
- Johan Béla: Az egészségügyi és szociális gyermekvédelmünk bírálata (p. 95-107.) In: Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből, I-III. Bp., SzMA 1. kötet, 1993. / B 10/
- Juhász Erzsébet, B.: Az ifjúsági munkanélküliség és kezelésének lehetőségei = Emberhalász 2. 1993. 8-9. (7-8.)
- Kacser Ferenc: A pályakezdő munkanélküliek helyzete a szikszói térségben = Munkaü. Szle 37. 1993. 6. (24-27.)
- Kadushin, Alfred: Gyermekjóléti szolgáltatások. /Részlet/. [Ford.]: Nagy Nóra (p. 24-30.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőkészítő Főiskola 1. kötet. Iskolai szociális munka. Szöveggyűjtemény az óvó- és tanítóképző főiskolák számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1993. / B 10/
- Kamarás István – Sárkány Klára: Embertan közép-haladóknak. [Előszó]: Trencsényi László. Bp., Keraban, 1993. 163 p.
- Kamarás István – Makk Katalin – Varga Csaba /szociográfus/: Kagylózene. /Beszélgetések az emberről/. [Előszó]: Varga Csaba /szociográfus/. Bp., Szent Gellért Kiadó, 1993. 315 p. ismertetése: Vörös Klára: Kagylózene. /Beszélgetések az emberről/
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Néhány tézis a „kádárizmusról” avagy: A „kádárizmus” és a jövő = Eszmélet 1993. /18-19/. (28-56.)
- Kásas György: Miként boldogulnak a kisújszállási intézet neveltjei (p. 140-143.) In: Mozaikok a szociális

- gondoskodás hazai történetéből, I-III. Bp., SzMA 1. kötet, 1993. / B 10/
- Kerezi Klára: A pártfogás dilemmája: kontroll vagy segítő kapcsolat (p. 156-169.) In: Deviancia, emberi jogok, garanciák. Szöveggyűjtemény a szociális szakképzés számára. [Szerk.]: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára. Bp. T-Twins Kiadó, 1993. / B 10/ Megjelent az Esély 1990. 5. számában
- Kolozsi Béla: Drog-abúzus és AIDS. Nemzetközi kutatási eredmények kritikai elemzése (p. 1-75.) In: Orvosi szociológiai tanulmányok. [Szerk.]: Kolozsi Béla. Bp., Semmelweis Orvostudományi Egyetem TTI Orvosi Szociológiai Csoport 2. kötet. Teoretikus tanulmányok, 1993. / B 10/
- Amerika és az európai országok egészségügyi- és joggyakorlata a kábítószerfogyasztás és az AIDS megelőzésében, kezelésében és terjedésének visszaszorításában.
- Kompaktor Emília: A pályakezdők részvétele a munkaerőpiaci képzésekben = Szakképz. Szle 9. 1993. 4. (35-41.)
- Kopp Mária – Skrabski Árpád: A [húsz] 20 évesnél fiatalabb magyar lakosság lelki, magatartási zavarai és azok szociális és pszichológiai háttere (p. 20-35.) In: Családpedagógiai ismeretek. A családpedagógiát befolyásoló tudományos kapcsolatok. Előadásanyagok. [Szerk.]: Csizmadia Ferencné. Bp., Budapesti Tanítóképző Főisk. Szabadműv. és Továbbképz. Közp. 2. kötet, 1993. /
- Kovács András /szociológus/: Jews and Hungarians: Group stereotypes among Hungarian university students. [Zsidók és magyarok. Csoportstereotípiák magyar egyetemisták körében] = East Europ. Jewish Affairs 23. 1993. 2.
- Kovács I. Gábor: Reformátusok a mai magyar társadalomban = Protestáns Szle. Új foly. 2. 1993. 1. (46-53.)
- Kovács Imre /szociográfus/: Az értelmiségi és a paraszti ifjúság (p. 177-187.) In: Ifjúság és falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle kötetéből /1929-1943/. [Szerk.]: Erdész Ádám. Békéscsaba. Tevan, 1993.
- Kovács Imre /szociográfus/: Falumunka a Pro Christo diákok házában (p. 83-92.) In: Ifjúság és falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle kötetéből /1929-1943/. [Szerk.]: Erdész Ádám. Békéscsaba. Tevan, 1993.
- Kovács Judit: Szegény gyerekeink. Meggyalázva, megalázva, bűnre készítve = M. Nemz. 56. 1993. 265. (14.)
- Kó József: A drogpiac kialakulása Magyarországon (p. 77-96.) In: Orvosi szociológiai tanulmányok. [Szerk.]: Kolozsi Béla. Bp., Semmelweis Orvostudományi Egyetem TTI Orvosi Szociológiai Csoport 2. kötet. Teoretikus tanulmányok, 1993.
- Kövré Ágnes: A BTK és a Büntetés-végrehajtási Törvény fiatalkorúakat érintő módosításai. /Egy be nem teljesült remény/ = Család, Gyermek, Ifj. 2. 1993. 1-2. (2-4.)
- Kyslik, Jan: Amüsierende Jugend und Popmusik. [A szórakozó ifjúság és a popzene] (p. 93-94.) In: Szórakozás, te Janus-arcú! [Szerk.]: Aszalós Éva. Debrecen. Kinizsi Nyomda, 1993. / B 10/
- Laki László /szociológus/: A diákéletmód vizsgálata (p. 56-99.) In: Érték – iskola – család. [Szerk.]: Boros László /szociológus/. Bp. Akadémiai K., 1993. / B 10/
- Laki László /szociológus/: Ifjúsági munkanélküliség Somogyban és Szabolcs-Szatmár-Beregben. [Közread. a] MTA Politikai Tud. Int. Bp., 1993. 140 p.
- Laki László /szociológus/: Munkanélküliség és ifjúság = INFO-Társtud. 7. 1993. 26. (51-56.)
- Lannert Judit: Az ifjúsági munkanélküliség kezelése Nyugat-Európában a nyolcvanas években (p. 181-202.) In: Az oktatás jövője és az európai kihívás. [Szerk.]: Halász Gábor. Bp. Educatio, 1993.
- Lévai Katalin: „Kellene egy olyan iskolát csinálni, ami az ő bőrükre szabott.” Beszélgetés Györök Edittel, a Belvárosi Tanoda vezetőjével = Esély 5. 1993. 1. (88-97.)
- Lévai Miklós: A gyermekek jogai és szociális helyzetük Magyarországon = Gyermekvéd. – nevelőközösségek 1. 1993. 1. (13-23.)
- Lévai Miklós: A kábítószer-probléma és büntetőjogi kontrollja Magyarországon (p. 179-186.) In: A deviancia szociológiája. Szöveggyűjtemény a szociális szakképzés számára. [Szerk.]: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára. Bp. ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék – T-Twins Kiadó, 1993. / B 10/ Megjelent az Esély 1992. 1. számában

- Liskó Iлона: Potenciális munkanélküliek = *Educatio* 2. 1993. 1. (22-30.)
- Magyar Judit: Beilleszkedési nehézségek az iskolában = *Gyermekvédelm. – nevelőközösségek* 1. 1993. 1. (38-42.)
- Magyar Tivadar – Szabó Mátyás: A holnap Korunk a mai diákársadalom jövőképeben = *Korunk*. 3. foly. 4. 1993. 1. (106-108.)
- Máray Ágnes: Esettanulmány = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 3-4. (11-16.)
- Mezei György /szociológus/ – Sarlós Katalin: Lehetőség Alapítvány = *Educatio* 2. 1993. 1. (129-136.)
- Miksa Lajos: Gyermekmisa a gazdagréti gimnáziumban. A pedagógusban és az emberi kapcsolatokban hiszek = *Köznev.* 49. 1993. 4. (12-13.)
- Miksa Lajos: Hogyan menthettük volna meg? „Élt tizennyolc évet”. Történet egy szegedi diáklányról = *Köznev.* 49. 1993. 32. (7-9.)
- Mlinarics Edit: A szenvedélybetegek és a család kapcsolata = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 1-2. (43-44.) Elhangzott a Gyermekpszichiátriai és Neurológiai Társaság konferenciáján /Veszprém, 1992/
- Nagy Attila /olvasáskutató/: Literacy and the culture of reading in Hungary. The role of libraries. [Olvasottság és olvasáskultúra Magyarországon. A könyvtárak szerepe] (p. 42-46.) In: *The role of libraries today, tomorrow and beyond. Trends in Hungary and the Netherlands Hungarian-Dutch symposium at the National Library of Hungary.* Budapest, January 1993. [Szerk.]: Blom, Dorathé – de Jong, Freek – Tolboom, Hendri. Amsterdam, 1993.
- Nagy Attila /olvasáskutató/: A magyar olvasókról – nemzetközi mércével. /A 14 és 17 éves tanulók példája/ = *Könyv, kvtár, kvtáros* 2. 1993. márc. (25-29.)
- Nagy Attila /olvasáskutató/: Olvasási kultúra és nemzeti azonosságtudat. /Középiszkolások hármastükörben/ (p. 75-121.) In: Gereben Ferenc – Lőrincz Judit – Nagy Attila /olvasáskutató/ – Vidra Szabó Ferenc: *Magyar olvasáskultúra határon innen és túl.* Bp. Közép-Európa Int., 1993.
- Nickolai, Werner – Quensel, Stephen – Rieder, Hermann: Nyolc elv a szociális értelemben „fogyatékos” fiatalok pedagógiájához. /Részlet/. [Ford.]: Grossmann Erika (p. 140-150.) In: *Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola* 1. köt. Iskolai szociális munka. Szöveggyűjtemény az óvó- és tanítóképző főiskolák számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1993. / B 10/ Részlet a szerzők Élménypedagógia a peremcsoportok esetében (Bp. Lambertus Kiadó, 1992) c. könyvéből
- Novák Gábor: Ami a gyermekvédelmi törvényből kimaradt = *Köznev.* 49. 1993. 16. (6.) Beszélgetés dr. Vilusz Antóniával a Nemzetközi Gyermekmentő Szolgálat Magyar Egyesületének munkatársával
- Ortutay Gyula: A szegedi fiatalok művészeti kollégiuma (p. 56-69.) In: *Ifjúság és falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből /1929-1943/.* [Szerk.]: Erdész Ádám. Békéscsaba. Tevan, 1993.
- Papházi Tibor – Szemerszki Mariann: Tandíjvizsgálati előzetes = *Educatio* 2. 1993. 2. (369-372.) Egyetemi hallgatók körében végzett kérdőíves felmérés a tandíjról
- Pető Zoltán – Boda Krisztina – Szabó Pál – Túry Ferenc: Deviancia-jelenségek a középiskolás korban = *Szenvedélybetegségek* 1. 1993. 3. (212-217.)
- Pető Zoltán – Szabó Pál – Túry Ferenc: Serdülő és ifjúkori mentálhigiéniai problémák. A prevenció és a gondozás lehetőségeiről = *Szenvedélybetegségek* 1. 1993. 3. (207-211.)
- Polányi Károly: A Galilei Kör hagyatéka (p. 56-62.) In: *Szabadkőműves gondolatok.* [Szerk.]: Márton László. Bp. Belvárosi K., 1993.
- Pongrácz Adél: A drogambulancia munkája és a betegek = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 3-4. (32-34.)
- Ponyi Béla: Törvényre emlékezve – törvényre várva = *Gyermekvédelm. – nevelőközösségek* 1. 1993. 2. (13-19.)
- Pulay Gyula: Tudunk-e esélyt adni a pályakezdőknek? = *Szakképz. Szle* 9. 1993. 4. (8-13.)

- Radoszav Miklós: A Fővárosi GYIVI Utcai Gondozó Szolgálatának munkájáról = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 1-2. (32-35.)
- Rác József: Alkohol- és drogfogyasztás a gyermek- és serdülőkorban és az iskolai prevenció = *Szenvedélybetegségek* 1. 1993. 5. (335-347.)
- Rác József: A droghasználat társas közege és a drogos karrier. *Gépirat Bp.*, 1993. 229 p. Bibliogr. p. 219-229
- Rác József: A fiatalok életmódja, egészségi állapota és devianciája közötti összefüggések = *INFO-Társtud.* 7. 1993. 26. (21-28.)
- Russel, Philippa: Az [ezerkilencszáznyolcvankilenc] 1989-es Angol Gyermekvédelmi Törvény a fogyatékos és rokkant gyerekek jogairól = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 1-2. (40-42.)
- Siklósi Nándorné: A fővárosi beutalás, hetesotthoni elhelyezés rendszerének, működésének áttekintése megalakulásuktól napjainkig = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 6. (1-3.)
- Simich Rita: Gyermek és fiatalok egészségvédelme Svédország, 1992 = *Egészségnev.* 34. 1993. 3. (117-120.) A skandináv országok egészségvédelmi oktatóközpontjában /Göteborg/ folyó képzésről
- Síró Béla: A debreceni zsidó gimnázium = *Századok* 127. 1993. 5-6. (676-705.)
- Somos Béla: Az imago és változásai (p. 1414-1424.) In: *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon.* [Szerk.]: Békési Imre – Jankovics József – Kósa László – Nyerges Judit. Bp. – Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság – Scriptum Kft., 1993. 3. köt.
- Strausz Györgyné: A fővárosi gyermekotthoni nevelés jelenlegi formái; új törekvések és kísérletek a gyermekek hatékonyabb reszocializációja érdekében = *Bp. Nev.* 29. 1993. 2. (45-58.)
- Stumpf István: Generációs kihívás egy új politikai-szocializációs erőterben. [Az új nemzedék politikai szocializációja. A Fialat Demokraták Szövetsége] (p. 67-83.) In: *State and citizen. Studies on political socialization in post-communist Eastern Europe.* [Szerk.]: Csepeli György – Kéri László – Stumpf István. Bp., 1993.
- Szabó János /katonaszociológus/: A katonakorú ifjúság társadalmi jellemzői = *INFO-Társtud.* 7. 1993. 26. (65-70.)
- Szabó Máté: Szociológiája molodezsnüh dvizsenii v Vengrii. [A magyar ifjúsági mozgalom szociológiája] = *Vesztnik Szankt-Peterburgszkogo Univ. Szer.* 6. 1993. 2. /13/. (112-114.)
- Szabó Zoltán /szociográfus, író/: Cserkészlet a fiatalságban (p. 29-41.) In: *Ifjúság és falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből /1929-1943/.* [Szerk.]: Erdész Ádám. Békéscsaba. Tevan, 1993.
- Szabó Zoltán /szociográfus, író/: A fiatalság társadalomkutató munkája (p. 70-82.) In: *Ifjúság és falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből /1929-1943/.* [Szerk.]: Erdész Ádám. Békéscsaba. Tevan, 1993.
- Szalaiiné Nagy Márta – Orosz Szilvia: Maastrichtban jártunk... = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 1-2. (45-46.)
- Szemán Józsefné: A gyermek megítélésének áttekintése. /Részletek/ (p. 6-17.) In: *Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola* 1. köt. Iskolai szociális munka. Szöveggyűjtemény az óvó- és tanítóképző főiskolák számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1993. / B 10/
- Székely Lajos /pszichológus/: Egyesületi feladatok a szakmunkástanulók pszichohigiénés nevelésében = *Egészségnev.* 34. 1993. 1. (10-13.) Beszámoló a Pápai Párizs Egészségnevelési Országos Egyesület tevékenységéről
- Szép Iván: Az állatorvosi kar társadalmi helyzete és szerepe, érdekképviselete és -védelme 1945-1970 között. 2-3 = *Magyar Állatorvosok Lapja* 48. 1993. 11. (41-47.) Előzmény uo. 1988. 6., 1992. 6
- Szép Zsófia: Az ifjúsági munkanélküliség és az ifjúsági szakképzés = *Szakképz. Szle* 9. 1993. 4. (26-34.)
- Szilvási Léna: Titokban tartani vagy megmondani. Bevezető gondolatok az örökbefogadásról = *Család, Gyermek, Ifj.* 2. 1993. 5. (31-34.)

- ☞ Szirmainé Kövessi Erzsébet: Ifjúsági munkanélküliség és kezelése (p. 255-263.) In: Munkaerőpiac és felnőttképzés. Nemzetközi konferencia, Pécs, 1992. október 15-17. [Szerk.]: Koltai Dénes – Keszler Gábor. Pécs. JPTE, 1993.
- ☞ Szita Judit: Serdülőkkel a TÜKÖR-ben, az ÖSVÉNY-en és a LÉTRÁ-n = Család, Gyermek, Ifj. 2. 1993. 6. (15-17.)
- ☞ Szitha Zsuzsa: A fiatalok pártfogó felügyeletéről. /A Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet Pártfogó Felügyeleti Szolgálatának elképzelései/ = Család, Gyermek, Ifj. 2. 1993. 1-2. (16-18.)
- ☞ Talyigás Katalin: „Egy gyermek hazakerült”. /T. J.-né esete/ (p. 97-100.) In: Esély füzetek, 1. [Szerk.]: Lévai Katalin – Talyigás Katalin. Bp. Esély Közösségfejl. Családsegítő Szolg., 1993.
- ☞ Tót Éva: Bányai Júlia Nevelőotthon, Budapest = Educatio 2. 1993. 1. (122-127.)
Nevelőotthon nehezen kezelhető, deviáns, állami gondozott lányok számára
- ☞ Tóthné Pál Ágnes – Tóth Szilvia: Nevelőotthoni fiatalok kézműves képzésének tapasztalatairól = Munkaü. Szle 37. 1993. 7-8. (56-58.)
- ☞ Tóthné Szilágyi Erzsébet: Az óbudai nevelőintézet = Család, Gyermek, Ifj. 2. 1993. 6. (4-6.)
Egy budapesti leánynevelő intézet története
- ☞ Vadász Imre – Simon Tamás – Faragó Eszter – Megyesi Áron: Orvostanhallgatók és dohányzás = Egészség. 34. 1993. 4. (153-155.)
Kérdőíves vizsgálat Debrecenben és Budapesten az 1992-93-as oktatási évben
- ☞ Vajda Zsuzsanna: = BUKSZ 5. 1993. 4. (495-497.)
ismertette: Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái
- ☞ Varga Zsolt: Állam és gyermek. Riportkönyv a család-, gyermek- és ifjúságvédelemről. [Előszó]: Varga Zsolt. Lakitelek, Antológia, 1993. 119 p.
Riportok, interjúk, portrék, tudósítások a család-, gyermek- és ifjúságvédelem témakörében
- ☞ Vasas Samu: A kalotaszegi gyermek. A személyiségfejlődés népi hagyományai Kalotaszegen. Bp., Kráter – Colirom Rt., 1993. 151 p.
ismertette: A kalotaszegi gyermek
- ☞ Vaskovics, Laszlo A.: A fiatal felnőtteknek nyújtott szülői segítség = Aula 15. 1993. 1. (7-21.)
- ☞ Vass Lucia: A fiatalkori bűnözés társadalmi jellemzői = Stat. Szle 71. 1993. 11. (892-902.)
- ☞ Vavró István: A fiatalkori bűnözés, a bűnözés jövője = INFO-Társtud. 7. 1993. 26. (57-64.)
- ☞ Vavró István: A házasság, a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények és jogkövetkezmények = Demográfia 36. 1993. 4. (418-426.)
- ☞ Wéber Attila: „Rohanunk, hogy lábunk se éri a földet”? Vázlat a Fideszről = Mozgó Világ 19. 1993. 8. (21-29.)
- ☞ Átutazóban. [Szerk.]: Bakonyi Péter – Diósi Ágnes – Lévai Katalin. Bp., Ezredforuló Alapítvány, 1993. 213 p. /Az ifjúság felfedezése/
- ☞ Civilizációs korszakváltás és ifjúság. A kelet- és nyugat-európai ifjúság kulturális mintái. [Szerk.]: Gábor Kálmán. [Előszó]: Gábor Kálmán. Utánny. Szeged – Bp., Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 1993. VIII, 224 p. Bibliogr. p. 209-224. Bibliogr. p. 209-224 /Szociol. műhely/
- ☞ Diákönkormányzatok. [Szerk.]: Papp György. Bp., Iskolapolgár Alapítvány, 1993. 299 p.
- ☞ [Első] I. Országos Családpedagógiai Konferencia. Szakmai anyag. Püspökladány, 1993. április 5-6. [Szerk.]: Bauer Béla. Bp., Bpi Tanítóképző Főisk., 1993. 95 p.
- ☞ Esély füzetek, 1. [Szerk.]: Lévai Katalin – Talyigás Katalin. Bp., Esély Közösségfejl. Családsegítő Szolg., 1993. 106 p. /Esély füz., 1./
- ☞ Érték – iskola – család. [Szerk.]: Boros László /szociológus/. [Előszó]: Boros László /szociológus/. Bp., Akadémiai K., 1993. 193 p., Bibliogr. tanulm. /Közokt. kut./
- ☞ Gyermekvédelmünk helyzetéről: a FICE Magyarországi Egyesületének informatív kiadványa: a nemzetkö-

- zi szervezet felmérésére készített összeállítás. [Szerk.]: Volentics Anna. Bp., FICE Magyaro. Egyes., 1993. 32 p.
- ☞ Ifjúság és falukutatás. Válogatás a Magyar Szemle köteteiből/1929-1943/. [Szerk.]: Erdész Ádám. Békéscsaba, Tevan, 1993. 220 p.
- ☞ Az ifjúság helyzetéről. [Szerk.]: Enyedi György – Tamási Péter = INFO-Társtud. 7. 1993. 26. 3-92.részei Gábor Kálmán: Ifjúsági korszakváltás, ifjúsági és politikai kultúra a kelet- és a nyugat-európai fiatalok körében; Rácz József: A fiatalok életmódja, egészségi állapota és devianciája közötti összefüggések; Csepeli György: Változás és folyamatosság a magyar tinédzserek politikai szocializációjában; Forray R. Katalin-Kozma Tamás: Tanulási szándékok és elhelyezkedési lehetőségek; Laki László /szociológus/: Munkanélküliség és ifjúság; Vavró István: A fiatalkori bűnözés, a bűnözés jövője; Szabó János /katonaszociológus/: A katonakori ifjúság társadalmi jellemzői; Enyedi György-Tamási Péter: Az ifjúság helyzetéről; Statisztikai táblázatok. Válogatott bibliográfia. Kutatási információk
- ☞ Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1992. , 1993. 259 p. Bibliogr. tanulmányonként /Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1992./
Az 1990-ben megjelent hasonló címet viselő kötet párja; az eltelt három év története a gyermeki jogok törvényi szabályozásáról, szervezeteikről és nonprofit vállalkozásairól.
- ☞ Koncepció a gyermekjólét és gyermekvédelem törvényi szabályozásáról. A Népjóléti Minisztérium melléklete = Köznev. 49. 1993. márc. mell.
A törvénytervezet szövege. Bene Béla bevezetőjével
- ☞ A magyarországi gyermek- és ifjúsági mozgalmak, szervezetek, egyesületek történetének válogatott bibliográfiája, 1945-1990. [Összeáll.]: Miklós Tamás, P. [Közread. a] OPKM. Bp., 1993. 193 p. /Neveléstört. bibliogr., 14./
- ☞ A nehezen kezelhető gyermekek. POS . [Szerk.]: Ehrat, Fredi – Mattmüller – Frick, Felix. [Ford.]: Huba Judit. 2. kiad Bp., Gondolat Kvk. – Talentum, 1993. 167 p. Tanulmányok.
- ☞ Református ifjúsági egyesületek és mozgalmak Magyarországon a XX. században. [Szerk.]: Tenke Sándor. [Előszó]: Tenke Sándor. Bp., Magyarországi Református Egyház, 1993. 492 p.
- ☞ State and citizen. Studies on political socialization in post-communist Eastern Europe. [Állam és polgár. Tanulmányok a politikai szocializációról a posztkommunista Kelet-Európában.] [Szerk.]: Csepeli György – Kéri László – Stumpf István. [Előszó]: Csepeli György. [Közread. a] Hungarian Center for Political Education – Institute of Political Science HAS. Bp., 1993. 299 p. Bibliogr. p. 282-291 /Hung. stud. on pol. socialization and pol. educ., 2./
- ☞ Statisztikai táblázatok. Válogatott bibliográfia. Kutatási információk = INFO-Társtud. 7. 1993. 26. (71-92.)
- ☞ A személygépkocsi-gyalogos elütéses balesetek elemzése. – Kultúra – szubkultúra – társadalmi változások – bűnözés. – A büntetőjogi kodifikáció kérdései a Magyar Kriminológiai Társaság tisztújító közgyűlésén. [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp., Magyar Kriminológiai Társaság, 1993. 253 p. Bibliogr. tanulmányonként /Kriminol. Közlem., 47./
A Magyar Kriminológiai Társaság 1992. I. félévi tudományos üléseinek anyaga
- ☞ Tájékoztató a család, gyermek- és ifjúságvédelemről. 1992. év. [Közread. a] Népj. Min. Család-, Gyermek- és Ifjúságpol. Főoszt. Bp., Népjóléti Minisztérium, 1993. 164 p.
G.0 Család. Házasság. Válás. Nemek. Szexuális magatartás; G.2 Ifjúság, gyermekkor; A.01 A szociológia módszerei. Kutatási technikák családvédelem /szociális/; családpolitika; gyermekvédelem; ifjúságvédelem; statisztikai adatgyűjtemény; statisztikai elemzés; nevelőotthon; 1992
- ☞ Társadalom – iskola – gyermek. Szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Budai István. [Közread. a/z] Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola. Esztergom, 1993.
- ☞ Orvosi szociológiai tanulmányok. [Szerk.]: Kolozsi Béla. Bp., Semmelweis Orvostudományi Egyetem TTI Orvosi Szociológiai Csoport 2. köt. Teoretikus tanulmányok. , 1993. 188 p. Bibliogr. tanulmányonként
- ☞ Rácz József: Az ifjúkori problémaviselkedések és a "psi-intézményegyüttes" kapcsolata: elméleti megközelítés = M. Pszichol. Szle 48-49. 1992-1993. 5-6. (499-516.)

- Aczél Anna, B.: A gyermekvédelem dilemmái Magyarországon = Eszmélet 1994. /21-22/. (66-78.)
- Agócs, Peter – Agócs Sándor: Youth in post-communist Hungary. [Ifjúság a posztkommunista Magyarországon] = Society 31. 1994. 3. (76-81.)
- Albert Fruzsina – Dávid Bea: Magyarországon tanuló külföldi diákok kapcsolathálózati jellemzői = Szociol. Szle 4. 1994. 3. (81-91.)
- Albert-Lőrincz Enikő: Serdülőkori veszélyeztetettség néhány vetülete Marosvásárhelyen = "Végeken" 5. 1994. 2. (92-95.)
- Allen, Paula – et al.: Iskoláskorú terhes lányok, iskoláskorú szülők. [Ford.]: Nagy Nóra (p. 135-140.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 4. köt. Gyerekek, kamaszok krízisben. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatóknak. [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1994.
- Aszmann Anna – Mándoki Rózsa: Magyar iskolás gyermekek szexuális magatartása, AIDS/HIV fertőzés terjedésével kapcsolatos ismeretszintje, a fertőzöttekhez történő viszonyulása = Egészségnev. 35. 1994. 4. (158-160.)
Országos reprezentációjú felmérés a 15-18 éves diákok között
- Balázs Géza: Beszélő falak: ötszáz különféle magyar graffiti. Bp., ELTE, 1994. 90 p.
- Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok. (1977. 3. kiad.) Bp., Nemzeti Tankvk., 1994. 138,[2] p. Bibliogr. p. 133-136 /Pszichol. és pedag. nevelőknek/
- Balázs Magdolna: Az Ifipark = Bp. Negyed 2. 1994. 1./3/. (137-150.)
Az ifjúsági szubkultúra kultikus helye volt a budai Ifjúsági Park
- Bán Péter: Terápiás közösségek szerepe kábítószerfüggő fiatalok rehabilitációjában = Szociális Munka 6. 1994. 1. (36-40.)
- Bárdossy Ildikó: = M. Pedagóg. 94. 1994. 3-4. (355-356.)
ismertetette: Várnagy Elemér: Cigány fiatalok a nagyvilágban
- Bella Balázs: Ifjúságpolitika – árnyékban = Társ. Szle 49. 1994. 12. (53-59.)
- Benedek András: Most és mindörökké...? – a pályakezdekők munkanélküliségéről – = Munkaü. Szle 38. 1994. 6. (7-12.)
- Berki Sándor: A katonafiatalkor problémáinak kezelési modellje. (Gépirat) Bp., 1994. 130 p.
Akadémiai védésre elfogadott kandidátusi értekezés. Hozzáférhető: az MTA könyvtárban
- Berki Tamás: Amatőr rock (p. 191-197.) In: A Magyar Művelődési Intézet évkönyve 1. 1993-1994. [Szerk.]: Halász Péter. Bp. MMI, 1994.
- Bíró Endre: A gyerekek jogi helyzetének néhány alapkérdése = Társ. Szle 49. 1994. 10. (78-83.)
- Bodóczy Ágnes: Pedagógusjelölt kollégista hallgatók életmódjának főbb jellemzői a Kecskeméti Tanítóképző Főiskolán = Testnev. és Sporttud. 25. 1994. 2. (47-55.)
- Bodóczy Lászlóné: Pedagógusjelöltek egészségmagatartása = Iskolakult. 4. 1994. 14. (7-13.)
- Bonifert Mária: Miből élnek az egyetemisták? Minden harmadik munkát vállal szorgalmi időben vagy szünidőben = Népszabadság 52. 1994. 108. (22.)
- Bordásné Terjék Gizella: A gyámhatóságok és a nevelési-oktatási intézmények kapcsolatai (p. 22-32.) In: Kaulauz. Gyermekvédelmi feladatok ellátásához a közoktatásban és a szociális ellátásban. [Szerk.]: Gáspár Károly. OKKER Oktatási Iroda, 1994.
- Borvolgyi Katalin: A szabadság fogalmáról = Szimbózis 3. 1994. /3/. (41-54.)
Három különböző világnézetű fiatallal készült interjú feldolgozása

- Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. (3. kiad.) Bp., Nemzeti Tankvk., 1994. 323,[1] p. Bibliogr. p. 309-318. /Pszichol. és pedag. nevelőknek/
- Budai István: Gyermekvédelem az iskolában és/vagy iskolai szociális munka = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 5. (3-7.)
- Bugán Antal: Érték és viselkedés. Az érték- és emberfelfogás alakulása 12 és 16 éves fiatalok, szülei és pedagógusok vizsgálatában. Bp., Akadémiai K., 1994. 219 p. Bibliogr. p. 151-153 /Pszichol. a gyakorlatban, 49./
- Conte, John R.: A gyerekekkel szembeni szexuális erőszak. [Ford.]: Margitta Nóra (p. 69-90.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 4. köt. Gyerekek, kamaszok krízisben. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatóknak. [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1994.
- Conte, John R.: A gyermekkel szembeni szexuális erőszak. [Ford.]: Margitta Nóra = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 1. (21-28.)
- Csapó Benő: Középisikolás tanulók véleménye a társadalmi és iskolai változásokról = M. Pedagóg. 94. 1994. 3-4. (207-228.)
- Csepeli György: Children of a Paradise lost. Change and continuity in young Hungarians' political socialization. [Az elveszett Paradicsom gyermekei. Változás és folyamatosság a magyar fiatalok politikai szocializációjában] (p. 246-259.) In: From subject to citizen. [Szerk.]: Csepeli György – German, Daniel B. – Kéri László – Stumpf István. Bp., 1994. / B 10/
- Cseres Judit: Erőszak a családban = Rendészeti Szle 32. 1994. 6. (11-20.)
A gyermekekkel szemben
- Csikszentmihályi, Mihály – Rathunde, Kevin – Whalen, Samuel: Talented teenagers. The roots of success and failure. [Tehetséges tizenévesek. A siker és a kudarc gyökerei.] (1993. Repr.) Cambridge – New York – Oakleigh, Cambridge Univ. Pr., 1994. X,307 p. Bibliogr. p. 287-298
- Csizmár Gábor: Útközben... Összefoglaló a gyerekek és fiatalok, valamint a nem-kormányzati szektor helyzetéről Magyarországon (p. 123-163.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1993. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György – Radics T. Péter. Bp. Borsodi Ny., 1994.
- Csongrády Béla: Huszadik ifjúsági nyári egyetem Salgótarjánban. Nemzetközi eszmecsere a kisebbségről, az idegengyűlöletről = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 5. (46-47.)
A fiatalok problémái a rendszerváltás utáni Kelet-Európában
- Csorba János – Dinya Elek – Párt Sarolta – Solymos János: Életesemény-kutatás és serdülőkör. A középisikolás életesemény-kérdőív bemutatása = M. Pszichol. Szle 34. 1994. 1-2. (66-83.)
- Csorba János – Dinya Elek: Tanulmányi eredmény, diszfunkcionális attitűdök és személyiségdimenziók szakközépisikolás leánytanulóknál = Pszichol. 14. 1994. 1. (85-107.)
- Csókay László: A gyermekvédelem gyakorlata Ausztriában (p. 19-42.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994. / B 10/
- Csókay László: A gyermekvédelem gyakorlata Németországban (p. 161-211.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994. / B 10/
- Dahrendorf, Ralph: A modern társadalmi konfliktus. [Ford.]: Berényi Gábor = Európai Szle 5. 1994. 4. (67-79.)
- Davidov, Vaszilij V.: A gyermekek és a fiatalok helyzete a mai Oroszországban. Változások az oktatásban és a nevelésben. [Ford.]: Szekszárdi Ferencné = Új Ped. Szle. 44. 1994. 7-8. (51-56.)
- Dési János: Angyalföldi Sieg Heil. „A számla még nincs kiegyenlítve” = Múlt és Jövő. Új foly. 5. 1994. 2. (54-61.) A fiatal szkinhedekről
- Domszky András: Bevezető gondolatok a gyermekvédelem értelmezéséhez (p. 9-18.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994. /
- Domszky András: A gyermek- és ifjúságvédelem rendszere Magyarországon (p. 270-328.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994. /

- ☞ Drosztméné Kánnai Magdolna: A fővárosi intézményes gyermekvédelem struktúrája, története és problémái (p. 8-16.) In: Kalauz. Gyermekvédelmi feladatok ellátásához a közoktatásban és a szociális ellátásban. [Szerk.]: Gáspár Károly. OKKER Oktatási Iroda, 1994. / B 10/
- ☞ Dunham, Jack – Jones, Ray: A serdülőkor stresszhelyzetek és a fejlődés kínálta források. [Ford.]: Pazonyi Judit (p. 6-27.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994. / B 10/
- ☞ Eiben Ottó – Barabás András – Pantó Eszter: Körperliche Entwicklung von Stadt- und Landkindern in Ungarn. [Városi és falusi gyermekek növekedése és fejlődése Magyarországon] = Anthropol. Közlem. 36. 1994. 1-2. (101-127.)
- ☞ Eszényi József – Komor Levente: SOR – SORS. Sorkatonák a Magyar Honvédségben. [Közread. a] Magyar Honvédség Okt. és Kult. Anyagellátó Közp. Bp., 1994. 63 p. /Honvéd tudósok, 4/
- ☞ Farkas Péter /oktatáskutató/: A hátrányos helyzetű fiatalok szakképzése Magyarországon. Eredmények, nyitott kérdések, javaslatok az oktatási- és a szakképzéspolitikára számára = Szakokt. 44. 1994. 9. (5-8.)
- ☞ Fehérvári Anikó: A fiatal munkanélküliek vágyai és esélyei = Educatio 3. 1994. 4. (676-680.)
Három megyében felvett 312 kérdőív feldolgozása
- ☞ Fehérvári Anikó – Györgyi Zoltán /vallás/ – Tót Éva: Ifjúsági munkanélküliség – Megyei esettanulmányok. Bp., Oktatáskutató Int., 1994. 69 p. Bibliogr. p. 69 /Kutatás közben, 200/
- ☞ Fraczak-Rudnicka, Barbara – Garlicki, Jan – Holly, Romuald – Martinez, Victor – Ulinski, Tadeusz – Zelichowski, Richard: Warsaw students' knowledge and opinions concerning the European Community. [Vársói egyetemisták ismeretei és véleményei az Európai Közösségről] (p. 270-297.) In: From subject to citizen. [Szerk.]: Csepeli György – German, Daniel B. – Kéri László – Stumpf István. Bp., 1994.
- ☞ Friday, Paul C.: A fiatalkori bűnözés Svédországban: Aktuális irányzatok és elméleti következtetések = M. Jog 41. 1994. 7. (430-436.)
- ☞ Gagy József: Fiatalok és migráció /a máréfalvi fiatal korosztályok migrációs viselkedése/ = Antropol. Műhely 2. 1994. 4. (27-41.)
- ☞ Garami Erika – Dezséry Judit – Wingender István: A diákok és az egészségmegőrzés. [Közread. a] Nemzeti Egészségvédelmi Intézet. (Gépirat) Bp., 1994. 105 p.
- ☞ Garami Erika – Tóth Olga: Ifjúság 1993. Társadalmi, családi helyzet – politikai attitűdök (p. 141-210.) In: Magyarország átalakulóban. Bp. Népjóléti Minisztérium, 1994.
- ☞ Garami Erika – Tóth Olga: Ifjúság [ezerkilencszázkilencvenhárom] 1993. Társadalmi, családi helyzet és politikai attitűdök. Kutatási beszámoló. [Közread. a] TÁRKI. Bp., 1994. 110 p.
A Népjóléti Minisztérium megrendelésére készült vizsgálat a 14-18 éves korosztályról. TÁRKI belső kiadvány
- ☞ Garami Erika – Tóth Olga: A [tizennégy-tizenhét] 14-18 éves fiatalok helyzete, politikai attitűdjei (p. 378-395.) In: Társadalmi riport 1994. [Szerk.]: Andorka Rudolf – Kolosi Tamás – Vukovich György. Bp. Print Pack Ny., 1994.
- ☞ Garbarino, James – Gabarino, Anne C.: A köbölcső mint olyan, avagy a gyermekek érzelmi bántalmazása. [Ford.]: Margitta Nóra (p. 45-68.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 4. köt. Gyerekek, kamaszok krízisben. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatóknak. [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1994.
- ☞ Gábor Kálmán: Az ifjúság korszakváltása és az ifjúsági elit átalakulása (p. 6-15.) In: Az ifjúság és az elit. Bp. Oktatáskutató Int., 1994. / B 10/
- ☞ Gábor Kálmán: Skinheadek és ifjúsági kultúra (p. 67-70.) In: Sárközi Judit: Kopaszok. Bp. Educatio, 1994.
- ☞ Gábor László – Szalai Júlia: Az én ötvenhatom, a te ötvenhatod, az ő ötvenhatjuk. Tizenévesek a forradalomról = [Kétezer] 2000 6. 1994. 1. (11-20.)

- ☞ Gárdos Attila – Vajda Éva: A gyermek jogainak védelme a nemzetközi jogban (p. 11-81.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1993. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György – Radics T. Péter. Bp. Borsodi Ny., 1994. / B 10/
- ☞ Georgieva, Kamelia: Television influence on political socialization of teenagers in Bulgaria. [A televízió hatása a tizenévesek politikai szocializációjára Bulgáriában] (p. 393-402.) In: From subject to citizen. [Szerk.]: Csepeli György – German, Daniel B. – Kéri László – Stumpf István. Bp., 1994.
- ☞ Gibicsár Gyula: A gyermek- és ifjúságvédelem helyzete és feladatai – ügyészi szemmel = Valóság 37. 1994. 11. (39-44.)
- ☞ Goodman, Paul: Az anarchizmus fekete zászlaja. [Ford.]: Náday Judit (p. 82-90.) In: Anarchizmus ma. Bp. T-Twins Kiadó, 1994. / B 10/
- ☞ A Columbia Egyetem diáklázadásáról, a különböző anarchista szellemű „brigádokról” és a hippimotozgalomról
- ☞ Gyarmati Szabó Éva: A gyermekvédelem kiszolgáltatottsága = Népszabadság 52. 1994. máj. 28. /123/. (13.)
- ☞ Gyenis Gyula: Az obesitás gyakorisága magyar egyetemi hallgatóknál = Anthropol. Közlem. 36. 1994. 1-2. (59-67.)
- ☞ Gyórik Edit: A „Belvárosi Tanoda” alapítvány tevékenysége = Szociális Munka 6. 1994. 3. (184-194.)
- ☞ Hanák Katalin: Variációk egy témára. /A gyermekvédelem megújítása/ (p. 97-110.) In: [Harminc] XXX. 1963-ban alakult meg a Szociológiai Kutatócsoport. [Szerk.]: Kemény István – Gábor László. Bp. AKAPRINT, 1994.
- ☞ Hazai Vera: A gyermekvédelem gyakorlata Franciaországban (p. 67-93.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994. / B 10/
- ☞ Hazai Vera: A gyermekvédelem gyakorlata Hollandiában (p. 94-130.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994.
- ☞ Hámori Péter: Portugália mint „bezzegország”. A magyar ifjúkatolikusok útkeresése és a portugál minta = Valóság 37. 1994. 6. (56-65.)
- ☞ Herczog Mária: Egy elszalasztott lehetőség = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 2. (1-3.)
Megszűnő és alakuló nevelőintézetek körüli szakmai és társadalmi vitáról
- ☞ Herczog Mária: A gyermekvédelem gyakorlata az Amerikai Egyesült Államokban (p. 222-269.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994. /
- ☞ Herczog Mária: A gyermekvédelem gyakorlata Finnországban (p. 43-66.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994.
- ☞ Herczog Mária: A gyermekvédelem gyakorlata Nagy-Britanniában (p. 131-160.) In: A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. Bp. Pont, 1994. /
- ☞ Herczog Mária: A gyermekvédelem szerkezeti és szakmai dilemmái. Kandidátusi értekezés. Bp., 1994. [4],236,17 lev. Bibliogr. 7-17 lev.
- ☞ Herczog Mária: Az iskolai gyermekvédelemről = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 5. (1-2.)
- ☞ Horváth Zsuzsanna: Olvasás, szövegértés. Az olvasás értelmezése a vizsgálat keretében = Új Ped. Szle. 44. 1994. 7-8. (97-109.)
- ☞ Ihász Márta: A fővárosi gyermekvédelem – Helyzetelemzés – (p. 174-180.) In: Szöveggyűjtemény a társadalmi egyenlőtlenségek tanulmányozásához. Oktatási segédanyag középfokú szociális képzéshez. [Szerk.]: Havas Katalin – Somorjai Ildikó. Bp. Techno Inter, 1994. / B 10/
- ☞ Ihász Márta: Utógondozás a gyermekvédelemben (p. 108-113.) In: Kalauz. Gyermekvédelmi feladatok ellátásához a közoktatásban és a szociális ellátásban. [Szerk.]: Gáspár Károly. OKKER Oktatási Iroda, 1994.
- ☞ Ilia Katalin: Devianciák alakulása 1992-ben a Békés megyei Gyermek- és Ifjúsági Gondozóban = Szociális Munka 6. 1994. 1. (53-54.)

- ☞ Kardos Ferenc: Az ifjúsági információs irodák szerepe az ifjúságvédelemben = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 1. (36.)
- ☞ Kaszás Marianne: Az egyesületi karitászról az állami gondoskodásig. Szociális gyermekvédelem a századfordulón Budapesten = Szociol. Szle 4. 1994. 1. (127-145.)
- ☞ Kántor Zoltán: Új generáció? Vázlat a temesvári magyar diákság és diákélet önszerveződési kísérleteiről = Korunk. 3. foly. 5. 1994. 2. (35-45.)
- ☞ Kántor Zoltán: Vázlat a romániai magyar ifjúsági elit kialakulásáról és szerveződéséről (p. 31-40.) In: Az ifjúság és az elit. Bp. Oktatókutatató Int., 1994. / B 10/
- ☞ Kárpáti Andrea: Ungarische Jugendliche in den neunziger Jahre: Ideale, Meinungen, Erwartungen. [A magyar ifjúság a kilencvenes években. Gondolatok, vélemények, várakozások] (p. 79-92.) In: Bildung und Erziehung in Europe – 32. Beiheft des Zeitschrifts für Pädagogik. [Szerk.]: Benner, D. – Lenzen, D. Weinheim – Basel. Beltz, 1994.
- ☞ Kopp Mária: A család az ezredfordulón = Vigilia 59. 1994. 12. (902-910.)
- ☞ Kovács András /szociológus/: Látencia és mobilizálhatóság = Szociol. Szle 4. 1994. 4. (21-41.)
A kommunikatív vagy funkcionális látencia az, ha a kommunikációban résztvevők a társadalmi tabuk nyomásának engedve elrejtik valódi véleményüket. A tudati vagy ténybeli látencia az, ha a megkérdőjelezettek valóban nincs véleményük a szóban forgó kérdéstről. E két tényező jelentőségét mérték az antiszemizmus-sal kapcsolatban, egyetemi hallgatók körében
- ☞ Kovács Gyula: Csopordinamikai történekek vizsgálata a galeri kapcsán = Főisk. Figy. Plusz 5. 1994. 1. (77-87.)
- ☞ Kovács Gyula: Az elitgyerekek kábítószer-fogyasztásának vizsgálata életutakon keresztül = Főisk. Figy. Plusz 5. 1994. 2. (244-263.)
Egy nyolc főből álló galeri kérdőíves és beszélgetésen alapuló vizsgálata
- ☞ Kovács Imre, P.: Adj esélyt! Program a pályakezdő munkanélküli fiatalok életésélyeinek javítására = Köznev. 50. 1994. 15. (5.)
- ☞ Kovács Judit: A maga módján, de nem a maga erejéből = M. Nemz. 1994. jan. 3. (4.)
Interjú Herczog Mária szociológussal a gyermekvédelemről és a szociálpolitikáról
- ☞ Kovács Viktória: Veszélyesek-e a skinheadek? = Népszava 1994. okt. 21. (3.)
Interjú a neonácizmus veszélyeiről Gábor Kálmán szociológussal
- ☞ Kovácsné Tratnyek Magdolna: A pécsi Külváros mint iskola = Embernev. 4. 1994. 3. (30-42.)
Egy pécsi iskola speciális képzési programjáról
- ☞ Kozéki Béla: A tanulók egyéni és az iskolák sajátos pszichikus struktúráinak kölcsönhatása = Fejlesztő Pedag. 1994. 1. (44-47.)
- ☞ Kóta Tünde: Ki vigye el a balhét? = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 2. (23-24.)
Gyermekkorúak felhasználása a bűncselekményekben
- ☞ Kóta Tünde: Mi az ördög? = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 5. (39-40.)
A fővárosi GYIVI pszichológusa a fiatalokkal folytatott beszélgetéseiről
- ☞ Kráľné Szabó Piroška: A pártfogó felügyelet helyzete és funkciója Magyarországon és Angliában (p. 147-164.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994.
- ☞ Kristó Nagy István: Keresztényszociális mozgalmak Magyarországon = Konzervatív Szle 1. 1994. 3-4. (122-129.)
- ☞ Laki László /szociológus/: Ifjúság, munkanélküliség, iskola, politika (p. 359-372.) In: Törésvonalak és értékviszáltságok. Politikatudományi vizsgálatok a mai Magyarországról. [Szerk.]: Balogh István /politológus/. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1994. / B 10/

- ☞ Lévai Katalin: „Kellene egy olyan iskolát csinálni, ami az ő bőrükre szabott...” Beszélgetés Györik Edittel, a Belvárosi Tanoda vezetőjével (p. 80-94.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994.
- ☞ Lévai Miklós: A fiatalok bünelkövetőkkel szemben kiszabható büntetészankciók reformja (p. 30-47.) In: Büntetőpolitika, bünmegelőzés. Tanulmánygyűjtemény a szociális szakképzés számára. [Szerk.]: Gönczöl Katalin. Bp. ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1994.
- ☞ Lévai Miklós: A fiatalok bünelkövetőkkel szemben kiszabható büntető szankciók reformja = M. Jog 41. 1994. 6. (340-346.)
- ☞ Liskó Ilona: Kudarcok középfokon (p. 48-55.) In: Szöveggyűjtemény a társadalmi egyenlőtlenségek tanulmányozásához. Oktatási segédanyag középfokú szociális képzéshez. [Szerk.]: Havas Katalin – Somorjai II-dikó. Bp. Techno Inter, 1994. / B 10/
- ☞ Lovas Lajos: A punk. Alternatív zenei mozgalmak a 80-as években = M. Szle. Új foly. 3. 1994. 10. (1061-1075.)
- ☞ Majoros Márta – Ferenczi Lászlóné – Fodor Lászlóné – Gálné Seres Mária – Jancsó Györgyné: Komplex fővárosi nevelőotthoni vizsgálat. Zárótanulmány = Bp. Közév. 26. 1994. 1. (1-7.)
- ☞ Mándoki Rózsa – Aszmann Anna: Intelmek az iskolapadból. Önépítés-önpusztítási vázlat tizenévesekről = Egészségnev. 35. 1994. 2. (53-56.)
11-16 éves korosztály körében kerestek választ az egészségi állapot és a tanulmányi előmenetel, valamint az iskolai közérzet közötti összefüggésekre
- ☞ Máté-Tóth András – Kiss Mária Rita: Tanulható-e a demokrácia? = Új Ped. Szle. 44. 1994. 10. (89-98.)
- ☞ Meckley, Debra M.: Az „Alive program”: a kamaszkori öngyilkosság közvetlen prevenciójának modellje. [Ford.]: Mikecz Rózsa (p. 133-139.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994.
- ☞ Meszleny László: Ki hallja meg egy szegény kisgyermek panaszait? Szociológusszemmel a tényekről és a tévhitekről = M. Nemz. 57. 1994. 136. (7.)
Interjú Andorka Rudolffal a szegénységről
- ☞ Méhes Károly: [Két könyv a magyarországi növekedésvizsgálatról] = M. Tud. 1994. 5. (619-621.)
Eiben O. G. – et al.: The Hungarian national growth study. Bp., 1991., Eiben O. G. – et al.: A budapesti longitudinális növekedésvizsgálat, 1970-1988. c. könyvekről
- ☞ Mészáros Lászlóné – Kovács Judit – Vighné Arany Ágnes: Serdülő korúak szexuális viselkedése, egy felmérés eredményei = Egészségnev. 35. 1994. 3. (110-112.)
- ☞ Mikus Gyula: Gyermekvédelem a századelőn. Gegus Dániel és kortársai a századelő gyermekeinek és veszelletett fiataljainak szociális helyzetéről = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 6. (26-30.)
Gegus Dániel fővárosi rendőrbíró, többek között a Gyermekvédelem és rendőrség /1927/, A hatósági és társadalmi gyermekvédelem /1914/ c. művek szerzője a maga korában sokat és hatékonyan foglalkozott a gyermekvédelemmel
- ☞ Mojzesné Székely Katalin: A „hasznosító”-tól a hasznos életig. /Beszélgetés Lukács Barnával, a kazincbarcikai Don Bosco általános iskola és speciális szakiskola igazgatójával = Esély 6. 1994. 3. (105-123.)
- ☞ Molnár Edit, S.: A serdülőkorban szülő nők családiállapot-változásai, 1983-1993 = Stat. Szle 72. 1994. 7. (560-576.)
- ☞ Molnár István: Szakmunkásképzés, migráció az ötvenes /és hatvanas/ évek adatai tükrében (p. 267-278.) In: Migráció a Kárpát-medencében. [Szerk.]: Micheller Magdolna – Virágné Horváth Erzsébet. Békéscsaba. Kőrösi Csoma Sándor Főiskola, 1994.

- ☞ Molnár László /gyermekvédelem/: A gyermek- és ifjúságvédő intézetek feladata, tevékenysége, jövője (p. 86-94.) In: Kalauz. Gyermekvédelmi feladatok ellátásához a közoktatásban és a szociális ellátásban. [Szerk.]: Gáspár Károly. OKKER Oktatási Iroda, 1994. / B 10/
- ☞ Molnár Péter /magatartáskutató/: Civilizációs fejlődés, ifjúsági kultúra, jövőkép (p. 378-384.) In: Magyarország a [huszonegyedik] XXI. sz. küszöbén. IV. Magyar Jövőkutatási Konferencia előadásai. Budapest, 1993. október 8-10. [Szerk.]: Gidai Erzsébet – Besenyi Lajos – Nováky Erzsébet – Tóth Attiláné – Tóth László /jövőkutató/. Bp., Társadalomkutató- és Előrejelző Intézet, 1994. 2. köt.
- ☞ Morgan, S. R.: Gyerekek megbirkózása a válással. [Ford.]: Körösvölgyi Zoltán – Körösvölgyi Tamás (p. 100-121.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 4. köt. Gyerekek, kamaszok krízisben. Szöveggyűjtemény szociális képzettségben résztvevő hallgatóknak. [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1994.
- ☞ Mucsi István – Vizi János: Gyógyszerrel elkvetett öngyilkossági kísérletek a 14-18 éves korcsoportban Budapesten és környékén, 1980-91 = „Végeken” 5. 1994. 2. (35-49.)
J.1 Devians magatartás. Alkoholizmus, kábítószerfogyasztás, neurózis, elmebaj, öngyilkosság;
- ☞ Murányi István: Drogfogyasztás a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei középiskolások körében = Esély 6. 1994. 3. (61-85.)
- ☞ Murányi István: Drogfogyasztás a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei középiskolások körében = Ped. műh. /Szabolcs-Szatmár M. T. Művel. Oszt./ 20. 1994. 2. (12-18.)
- ☞ Murányi István – Jenei Ilona: Mit mondunk a betegnek? A betegjátékozattal kapcsolatos attitűdvizsgálat orvostanhallgatók körében = Lege Artis Medicinae 1994. szept. (896-IV)
- ☞ Murányi István – Seres Ildikó: A lebegéshez nem kell pótszer. Drogfogyasztás a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei középiskolások körében. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Ped. Int., 1994. 110 p.
- ☞ Nagle, John D.: Political generation theory and post-communist youth in East-Central Europe. [A politikai nemzedék elmélete és a posztkommunista ifjúság Kelet-Közép-Európában] (p. 25-52.) In: Research in social movements, conflicts and change. Volume 17. 1994. [Szerk.]: Dobkowski, Michael – Wallimann, Isidor. Greenwich /Connect./ – London. Jai Press Inc., 1994.
- ☞ Nagy László Tibor: A szkinhedek és büntetőjogi megítélésük = Esély 6. 1994. 1. (53-63.)
Az írás betétként tartalmaz egy interjút is egy „szkinhedvezérről”
- ☞ Nickolai, Werner – Quensel, Stephen – Rieder, Hermann: A szociálisan hátrányos helyzetű fiatalokkal foglalkozás nehezítő tényezői és alternatív segítő módszerek alkalmazásának lehetőségei. [Ford.]: Grossmann Erika (p. 50-63.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994.
- ☞ Papp, Giulio: = Lacio Drom 30. 1994. 3-4. (77-78.)
ismertettje: Várnagy Elemér: Cigány fiatalok a nagyvilágban
- ☞ Petrovic, Vesna M.A.: Gyermek a háborúban. A háború által érintett gyermekeket segítő hálózat. [Ford.]: Palla Mária = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 3-4. (23-27.) Jugoszláviában
- ☞ Péley Bernadette: Serdülőkorú beavatási rítusok szerepe az identitásalakulásban = Pszichol. 14. 1994. 4. (429-471.)
- ☞ Pierce, Dean: Tudományos vizsgálat: a szakma felfedezése, helye a szociálpolitika rendszerében és tevékenységének színterei. [Ford.]: Hajdú Judit (p. 54-69.) In: A szociális munka elmélete és gyakorlata. Szöveggyűjtemény. Bp., Semmelweis Kiadó, 1994. 1. köt. Általános szociális munka. [Szerk.]: Hegyesi Gábor – Talyigás Katalin
- ☞ Pik Katalin: A Ferencvárosi /Családsegítő/ Gyermekjóléti Szolgálatról = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 5. (8-11.)
- ☞ Pikó Bettina – Markos Judit – Barabás Katalin: Fiatalok egészség- és rizikómagatartási mintáinak vizsgálata = Egészségnev. 35. 1994. 1. (8-10.)

- ☞ Pogány Mária: A népi kollégiumok helye az újkori magyar történelemben. 1-3 = M. Felsőokt. 4. 1994. 6.,7.,8-9. (24-25; 24-25; 25.)
- ☞ Pongrácz Adél: A drogambulancia munkája és az esetek (p. 140-146.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994.
- ☞ Pongrácz Tiborné – Molnár Edit, S.: Serdülőkorban szült anyák társadalmi, demográfiai jellemzőinek longitudinális vizsgálata. [Közreműködő]: Hablicsek László. [Közread. a] KSH Népeségstudományi Kutató Int. Bp., Orient Press, 1994. 216 p. /KSH Népeségstud. Kut. Int. kut. jel., 53./
- ☞ Pongrácz Tiborné – Molnár Edit, S.: A serdülőkorú szülések néhány egészségügyi vonatkozása = Demográfia 37. 1994. 2. (178-190.)
- ☞ Pongrácz Tiborné – Molnár Edit, S.: Tizenéves anyák (p. 162-173.) In: Szöveggyűjtemény a társadalmi egyenlőtlenségek tanulmányozásához. Oktatási segédanyag középfokú szociális képzéshez. [Szerk.]: Havas Katalin – Somorjai Ildikó. Bp. Techno Inter, 1994.
- ☞ Preuss-Lausitz, Ulf: Megváltozott gyerekek – változó iskola. A sokféleség pedagógiája a válsággal küzdő fogyasztói társadalom fiataljai számára = Új Ped. Szle. 44. 1994. 7-8. (56-62.)
- ☞ Radoszav Miklós: A gyermekvédelem szabályozása, a gyermekvédelemre vonatkozó érvényes jogszabályok (p. 17-21.) In: Kalauz. Gyermekvédelmi feladatok ellátásához a közoktatásban és a szociális ellátásban. [Szerk.]: Gáspár Károly. OKKER Oktatási Iroda, 1994. / B 10/
- ☞ Rác G. József – Zétényi Zoltán: Rock concerts in Hungary in the 1980s. [Rock koncertek Magyarországon az 1980-as években] = Intern. Sociol. 9. 1994. 1. (43-53.)
A „lázadó” hard-rock és underground zenekarok koncertjeinek jellemzői és szocializációs hatásai
- ☞ Sárközi Judit: Kopaszok. [Előszó]: Fodor Gábor /politikus/. [Közread. a] Oktatókutató Int. Bp., Educatio, 1994. 70,[1] p. /Educatio füz., 1./
A szkinhedekről
- ☞ Schád László: Serdülők családon belül és családon kívül = Szociális Munka 6. 1994. 1. (31-35.)
- ☞ Solymosi Judit: Egyesületi művelődési otthonok Franciaországban (p. 51-61.) In: A Magyar Művelődési Intézet évkönyve 1. 1993-1994. [Szerk.]: Halász Péter. Bp. MMI, 1994. / B 10/
- ☞ Steiner, Irmgard: = Soziol. Rev. 17. 1994. 1. (36-40.)
ismertettje: Osteuropäische Jugend im Wandel. Ergebnisse vergleichender Jugendforschung in der Sowjetunion, Polen, Ungarn und der ehemaligen DDR
- ☞ Stumpf István: Politikai szocializáció – generációs kihívás – választói magatartás. [Közread. a/z/] MTA Politikai Tud. Int. Gépírat Bp., Századvég K., 1994. 140 p., Bibliogr. p. 133-140
Kandidátusi értekezés
- ☞ Strausz Györgyné: Tények, gondolatok az óvodai, iskolai gyermekvédelemről (p. 33-47.) In: Kalauz. Gyermekvédelmi feladatok ellátásához a közoktatásban és a szociális ellátásban. [Szerk.]: Gáspár Károly. OKKER Oktatási Iroda, 1994.
- ☞ Szabadka Péter: A bűnmegelőzés, prevenció lehetősége a nevelőotthonban (p. 95-107.) In: Kalauz. Gyermekvédelmi feladatok ellátásához a közoktatásban és a szociális ellátásban. [Szerk.]: Gáspár Károly. OKKER Oktatási Iroda, 1994. / B 10/
- ☞ Szabó Béla: Az orvostanhallgatók AIDS-ellenes tevékenysége Északkelet-Magyarországon 1993-ban = Egészségnev. 35. 1994. 4. (171-173.)
- ☞ Szabó Ildikó /szociológus/: Politizáló fiatalok. I. -"Az összefogás az, ami itt hiányzik"-; II. -A többség és a kisebbség- = Új Ped. Szle. 44. 1994. 1., 3. (43-54; 56-68.)
Két csoportos beszélgetés 1993. őszén a budapesti Ady Endre Gimnáziumban, 18 önként jelentkező első osztályos részvételével

- ☞ Szabó Iréne: A rendszerváltás nagy vesztese a fiatalság = Népszava 1994. okt. 1. (8.)
Interjú Csizmás G. szociológussal
- ☞ Szemerszki Mariann: Az ifjúsági kultúra változásai = Educatio 3. 1994. 2. (320-326.)
- ☞ Székely Lajos /pszichológia/: Ifjúságunk egészségnevelési gondjai = Egészségnev. 35. 1994. 4. (149-151.)
Az Átalakulás-kihívás-valóság c. konferencián elhangzott előadás
- ☞ Szikora Katalin: A szegény gyerek a legszegényebb. Koldulnak, ládát cipelnek, járdát sepernek = M. Hírlap 27. 1994. 194. (10.)
Ihász Márta és Papp György helyzetelemzése alapján
- ☞ Szilágyi Erzsébet – Barczy Magdolna: A [tizennégy-húsz] 14-20 éves magyar lakosság szexuális kultúrája, AIDS ismeretei = Egészségnev. 35. 1994. Szupplementum. (28-32.)
- ☞ Szita Judit: Serdülőkkel a TÚKÖR-ben, az ÖSVÉNY-en és a LÉTRÁ-n (p. 73-79.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994.
- ☞ Szőke Erika: Egészségesen élnek-e a középiskolások? = Új Ped. Szle. 44. 1994. 4. (77-94.)
A folyóirat szakdolgozat pályázatának második helyezett dolgozata. Az adatgyűjtés székesfehérvári és szegedi középiskolákban történt. A cikk végén megtalálható az alkalmazott kérdőív
- ☞ Szűcs Lászlóné Siska Katalin: A gyermekvédelem /árvaügy, szegényügy/ nemzetközi kialakulása és története a kezdetektől az 1900-as évekig. /Jogtörténeti vázlat/ (p. 199-220.) In: „Dúdólnak a hideg szelek”. [Szerk.]: Mankó Mária. Nyíregyháza. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkormányzat Soksz., 1994.
- ☞ Tauber István: A cigány fiatalok, a deviáns viselkedések és az előítéletek (p. 137-149.) In: Gyerekcigány. Pedagógiai tanulmányok. [Szerk.]: Farkas Endre. Bp. INTER-ES Kiadó, 1994. /
- ☞ Taylor, Audrey – Pritchard, Colin: Kamaszokkal és családjukkal folytatott szociális munka sajátosságai. [Ford.]: Mikecz Róza (p. 28-49.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994.
- ☞ Tót Éva: Utolsó esély? Bányai Júlia Nevelőotthon, Budapest (p. 102-110.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994.
- ☞ Tóth Olga: A munka nélküli 14-18 éves fiatalok néhány szociológiai jellemzője egy országos vizsgálat során = Napi Gazd. 1994. aug. 5. (11.)
- ☞ Török István: Szociológiai felmérés az ifjúságról = Am. Magy. Szó 1994. 34. (3.)
Ifjúság és rendszerváltás. Bánáti Ferenc kutatása.
- ☞ Török Katalin /újságíró/: Figyelmeztetés a leendő kormányoknak. Mit gondol az ifjúság? = M. Nemz. 57. 1994. 80. (7.)
Interjú Tóth Olga szociológussal legújabb kutatásáról
- ☞ Trencsényi László: Úttörőközösségek a kilencvenes években. Egy kérdőíves felmérés tapasztalataiból = Embernev. 4. 1994. 2. (11-19.)
- ☞ Tuzson Tünde: Szexuális kultúra és AIDS ismeretek tizenöt-tizenhét éves fiatalok körében = Egészségnev. 35. 1994. Szupplementum. (24-27.)
- ☞ Ürmös Andor: A fiatalok drogfogyasztása és annak okai 1991-től 1994-ig tartó felmérés adatainak tükrében = Egészségnev. 35. 1994. 4. (161-164.)
- ☞ Vajda Éva: Jönnek a skinheadek? = M. Narancs 1994. 17. (9.)
A TÁRKI szociológiai felméréseinek eredményei alapján a szélsőséges ifjúsági mozgalmakról és szervezetekről

- ☞ Valleur, Marc: Kockázatvállaló viselkedés és szenvedélybetegség. [Ford.]: Komáromi Éva = Világosság 35. 1994. 7. (66-72.)
- ☞ Varga Dávid: Magánnyomozás az eltűnésekről = Rendészeti Szle 32. 1994. 8. (45-53.)
A szerző a társadalom figyelmét kívánja felhívni az évi 8000-8500 eltűnt egyén kapcsán a jelenség szociálpszichológiai, kriminálisztikai és lélektani kutatásának fontosságára
- ☞ Vasadi Anna – Bán Péter: Családon kívüli problémamegoldási lehetőségek serdülőcsoportban = Szociális Munka 6. 1994. 1. (45-47.)
Tíz ülésből álló csoportterápiás foglalkozás tanulsága és eredménye
- ☞ Vass Lucia: A fiatalkori bűnözés, mint társadalmi jelenség = Rendészeti Szle 32. 1994. 10. (12-23.)
Az elkövetők és a bűncselekmények sokoldalú statisztikai elemzése
- ☞ Vágó Beáta: Pályakezdők munka nélkül – megoldás a középfokú oktatás? (p. 73-81.) In: „Dúdólnak a hideg szelek”. [Szerk.]: Mankó Mária. Nyíregyháza. Szabolcs-Szatmár-Bereg M. Önkormányzat Soksz., 1994.
- ☞ Várnagy Elemér: Cigány fiatalok a nagyvilágban. Abaliget, Lámpás Kiadó, 1994. 173 p. Bibliogr.p. 152-160 ismertetése: /X/: Cigány fiatalok a nagyvilágban
Papp, Giulio: Cigány fiatalok a nagyvilágban
Bárdossy Ildikó: Cigány fiatalok a nagyvilágban. 1993
- ☞ Várnagy Elemér – Páva István: „Emberebb ember”. „Magyarabb magyar”. Pécs, JPTE BTK Pedagógia Tsz., 1994. 79 p. /Neveléstörténeti sorozat, 2./
Két tanulmány egybekötve. Várnagy Elemér: „Emberebb ember” c. tanulm. I. p. 1-18, Páva István: „Magyarabb magyar” c. tanulm. I. p. 19-79. Sík Sándor pedagógiája és korának szellemi-politikai élete
- ☞ Várnai Gábor: Fiatal munkások és irodisták politikai orientációinak és pártpreferenciáinak változásai 1993 folyamán (p. 714-718.) In: Magyarország Politikai Évkönyve, 1994. [Szerk.]: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László /politológus/. Bp. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1994.
- ☞ Vilusz Antónia – Németh László /szociálpolitika/: Jelentés... (p. 83-121.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1993. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György – Radics T. Péter. Bp. Borsodi Ny., 1994.
- ☞ Virt László: Egy ház tanulságai. Ifjúsági otthon volt állami gondozottaknak = Valóság 37. 1994. 11. (44-54.)
A Regnum Marianum által 1900-ban alapított nevelőintézet újraindítása és tevékenysége Budapesten
- ☞ Volentics Anna: Elképzelések a fiatalkorú zárt intézeti neveltek reszocializációs gondozásának korszerűsítéséről (p. 151-169.) In: Büntetőpolitika, bűnmegelőzés. Tanulmánygyűjtemény a szociális szakképzés számára. [Szerk.]: Gönczöl Katalin. Bp. ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1994.
- ☞ Zrinszky László: A nevelés vége? – Egy kihívó válasz korunk pedagógiai kihívásaira – /részlet/ (p. 35-38.) In: Konfliktuspedagógiai szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Szekszárdi Júlia. Veszprém. Veszprémi Egyetem Nyomdája, 1994.
- ☞ Ifjúság és közbiztonság. Pályázatok. Pedagóguspályázatok a közrend, a közbiztonság megóvása, az ön- és vagyonvédelemre nevelésről, a tanulók és a rendészeti szervek közötti viszony formálásáról. Bp., BM K., 1994. 1. köt. 132 p.
- ☞ Ifjúság és közbiztonság. Pályázatok. Pedagóguspályázatok a közrend, a közbiztonság megóvása, az ön- és vagyonvédelemre nevelésről, a tanulók és a rendészeti szervek közötti viszony formálásáról. Bp., BM K., 1994. 2. köt. 126 p.
- ☞ Apura hallgatnak = Mai Nap 1994. aug. 11. (3.)
Az MSZOSZ szociológiai felmérése a fiatalok rendszerváltással kapcsolatos nézeteiről
- ☞ Gyerekcigány. Pedagógiai tanulmányok. [Szerk.]: Farkas Endre. Bp., INTER-ES Kiadó, 1994. 204.[4] p.
A gyűjtemény az ELTE Tanárképző Főiskoláján harmadik éve folyó cigánytémájú speciálkollégiumának előadásanyagából állt össze
- ☞ Tanulmányok a gyermekjólét köréből. Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 4. köt. Gyerekek, kamaszok krízisben. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatóknak. [Szerk.]: Budai István. [Összeáll.]: Budai István. Esztergom, 1994. 163 p.

- ☞ Gyermek- és ifjúságpszichiátria. [Szerk.]: Vetró Ágnes = Psychiatria Hung. 9. 1994. 5. 432-511. Bibliogr. tanulm.
- ☞ A gyermekvédelem nemzetközi gyakorlata. [Szerk.]: Hazai Vera – Herczog Mária. [Előszó]: Herczog Mária. Bp., Pont, 1994. 328,[5] p., Bibliogr. tanulm. /Gyermekvédelmi kiskönyvtár/
- ☞ Hit és felelősség. A magyar református egyház és a magyarság 1943-ban és 1993-ban. [Szerk.]: Tenke Sándor. Bp., Magyarországi Református Egyház, 1994. 200 p. /Szárszói füz., 2./
A címmel azonos konferencia 1993. augusztus 20-23 között; a Református önismeret és felelősség c. tartott egyetemista és főiskolás tábor augusztus 16-23 között került megrendezésre
- ☞ Az ifjúság és az elit. [Előszó]: Gábor Kálmán. Bp., Oktatáskutató Int., 1994. 40 p. /Kutatás közben, 202./
- ☞ Ifjúság és közbiztonság. Pályázatok. Pedagóguspályázatok a közrend, a közbiztonság megóvása, az ön- és gyonyvédelemre nevelésről, a tanulók és a rendészeti szervek közötti viszony formálásáról. Bp., BM K., 1994. /A társadalom és a rendészeti szervek/ kötetek
1. kötet Ifjúság és közbiztonság. Pályázatok I.
2. kötet Ifjúság és közbiztonság
- ☞ Ifjúságstatisztikai adattár 1993. [Összeáll.]: Bukodi Erzsébet – Falussy Béla – Farkas János /statisztika/ – Fazakas Csongor – Fehér Kálmánné – Gárdos Éva – Hantó Sándorné – Keszthelyiné Rédei Mária – Lakatos Judit – Lakatos Miklós – Szűcs Zoltán. [Közread. a] KSH Társadalomstat. Főszt. Bp., Orient Press, 1994. 311 p. /Ifjúság és társadalom. Ifjúságstat. közlem./
- ☞ Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1993. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György – Radics T. Péter. [Közread. a] Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma. Bp., Borsodi Ny., 1994. 218,[1] p. /Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1993./
- ☞ Kalauz. Gyermekvédelmi feladatok ellátásához a közoktatásban és a szociális ellátásban. [Szerk.]: Gáspár Károly. [Előszó]: Gáspár Károly. , OKKER Oktatási Iroda, 1994. 142 p.
Mellékletben a gyermekvédelmet szabályozó törvénycikkelyek, a gyermek- és ifjúságvédő intézetek és a nevelési tanácsadók címei
- ☞ A kollektívizmus büvökörében = Bp. Negyed 2. 1994. 1./3/. 137-186.
részei
Balázs Magdolna: Az Ifipark; Szűcs György: A „zsarnokság” szoborparkja; Voigt Vilmos: Éljen és virágozzék.../A budapesti május elsejéről/
- ☞ Közöny után családás = Figyelő 1994. 34. (7.)
Szociológiai vizsgálat 16-35 év közötti fiatalokról – Az ifjúság és a rendszerváltás
- ☞ Monitor '93. [Szerk.]: Vári Péter = Új Ped. Szle. 44. 1994. 7-8. 93-133. Bibliogr. részei
Vári Péter: Miért Monitor?; Horváth Zsuzsanna: Olvasás, szövegértés. Az olvasás értelmezése a vizsgálat keretében
- ☞ Nevelőszülői kézikönyv. [Szerk.]: Beagley, Jan – et al. [Közreműködő]: Rigler Ilona – Révész Piroška – Kollmann J. György. Bp., Népjóléti Minisztérium, 1994. 178 p. /Családpól. füz./
- ☞ Tehetség és személyiség. [Szerk.]: Herskovits Mária – Balogh László /pszichológus/. [Közread. a/z/] KLTE. Debrecen, 1994. 234 p.
- ☞ The presence of the future. Values, aptitudes and behaviors for life in the 21st century. [A jövő jelene. Értékek, képességek, és életmód a 21. században]. [Szerk.]: Parisot-Baratier, Françoise = World Futures 1994. 1-3. 1-162.
részei
László Ervin: Children and the future of humanity
- ☞ Saját életükben nem érzékelik a demokráciát = M. Nemz. 1994. aug. 12. (4.)
Szociológiai felmérés az ifjúságról

- ☞ Szexuális felvilágosítás és nevelés. AIDS megelőzés. Iskolai program. [Szerk.]: Forrai Judit. (2. át. kiad.) Bp., Aranyhíd KFT, 1994. 159 p. Bibliogr. p. 75-76
- ☞ Szociális munka az iskolában = Család, Gyermek, Ifj. 3. 1994. 5. 1-31.
részei
Egy képzési program körvonalazódása; Glanzer, Werner: Iskolai szociális munka az egyesült Németország „új” tartományaiban; Herczog Mária: Az iskolai gyermekvédelemről; Herczog Mária: Az amerikai iskolai szociális munkáról; Majtán Olga: Az iskolai szociális munka megvalósítása a Gesamtschule Volksgartenben; Gedeon Andor: Dilemmák és nehézségek; Budai István: Gyermekvédelem az iskolában és/vagy iskolai szociális munka; Pik Katalin: A Ferencvárosi /Családsegítő/ Gyermekjóléti Szolgálatról; Herczog Mária: „Két szék közt a pad alatt?!”
- ☞ Tanulmányok a gyermekjólét köréből. , Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 2. köt. Szociális munka kamaszokkal és fiatalokkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Budai István. [Összeáll.]: Budai István. Hajdúböszörmény, 1994. 164 p.
- ☞ Tanulmánygyűjtemény az inadaptált serdülők pedagógiája köréből. [Szerk.]: Murányi-Kovács Endréné. [Előszó]: Murányi-Kovács Endréné. [Közread. a] Bárczi Gusztáv Gyógypedag. Tanárk. Főisk. (6. változatlan kiad.) Bp., Nemzeti Tankvk., 1994. 368 p.
- ☞ Települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok Magyarországon. – Települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok Franciaországban. [Szerk.]: Trencsényi Imre. [Ford.]: Solymosi Judit. Bp., Települési Gyermek-önkormányzatok Segítői Egyesülete, 1994. 74, 58 p.
ismertetése: Székely G. Tibor: Települési gyermek-és ifjúsági önkormányzatok Franciaországban, Magyarországon
- ☞ Újabb fejlődési irányok a magyar gazdaságban, társadalomban és államelméletben = M. Tud. 39. 1994. 11. 1279-1405.
részei
Ehrlich Éva: Infrastruktúrák és szolgáltatások a magyar modernizációban. Tények, tendenciák, dilemmák; Török Ádám: Gazdasági átalakulás és vállalati magatartás; Lőrincz Lajos: A közigazgatás hazai fejlődésének fő irányai; Enyedi György: Területfejlesztés – új feltételek között; Maróth Miklós: Oktatásügy a rendszerváltás után; Cseh-Szombathy László: A magyar társadalom problémái és az ezek kezelésére irányuló társadalompolitikai törekvések; Szabó János /katonaszociológus/: A katonatársadalom az átmenet időszakában. Milyen kihívások jellemezték az új védelmi kormányzat indulását?; Marosi Ernő: Kulturális és történelmi hagyományaink struktúrája: a források; Hofer Tamás: Egy etnikum létformái és önmagáról alkotott elképzelései az évezred végén; Glatz Ferenc: Politikai konszolidáció és szovjet rendszer. A Kádár-korszak kutatásának eredményei
Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások tudományos konferencia, Budapest. 1994 szeptember 6-7.
- ☞ Tanulmányok a gyermekjólét köréből. , Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 3. köt. Válogatás szociálpedagógus szakos hallgatók szakdolgozataiból. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevő hallgatók számára. [Szerk.]: Kövér Sándorné. Hajdúböszörmény, 1994. 136 p.
- ☞ A Zalai Régió bemutatkozik. [Szerk.]: Győri László = „Végeken” 5. 1994. 1. 3-36.
részei
Magyar Zsuzsanna: Alkoholproblémával küszködő családok komplex gondozása; Milei Gyöngyi: Egy az alkoholprobléma korai kezelésére szervezett preventív program tapasztalata
Zalaegerszeg és a megye mentálhigiénés ellátásával foglalkozó állami és társadalmi intézmények és szervezetek

- Ablonczy Balázs – Bertényi Iván, ifj.: „Alkalmatlan. Nem ajánlom.” Az Eötvös Collegiumba fel nem vettek földrajzi és társadalmi származása a két világháború között = Valóság 38. 1995. 9. (62-73.)
- Abonyi Katalin – Paulik Edit: Diákéletmód az egészségi állapotot befolyásoló tényezők szemszögéből = Egészségnev. 36. 1995. 4. (147-152.)
- Aczél Ágnes: A csecsemőotthonok lehetőségei = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 6. (5-6.)
A csecsemőotthonokban elhelyezett gyermekek örökbeadásáról
- Andrássy Mária – Vitányi Iván: Ifjúság és kultúra (p. 193-194.) In: Művelődéstudomány. /Szöveggyűjtemény/. [Szerk.]: Bernáth József. Pécs. JPTE Tanárképző Int. Pedagógiai Tanszéke, 1995.
- Antal Albert – Lászik András: Néhány gondolat a serdülőkorúak öngyilkosságáról az orvosszakértői gyakorlat tapasztalatai alapján = Szendélybetegségek 3. 1995. 5. (364-366.)
A SOTE Igazságügyi Orvostani Intézete 1983-1992 közötti öngyilkossági eseteinek életkor és nemek szerinti megoszlásáról
- Arató László: Krisztusibb ember, magyarabb magyar! Újraéledt a Magyar Cserkészszövetség = Távlatok 5. 1995. 5. (603-623.)
- Aron, Raymond: Professzor a viharban. 1968. május. [Ford.]: Várkonyi Benedek = Café Babel 5. 1995. 1-2. /15-16/. (37-56.)
- Aszmann Anna: Magyar gyermekek egészségi állapota, egészségmagatartása = Bp. Közélet. 27. 1995. 2. (119-125.)
- Aszmann Anna – Mándoki Rózsa: A serdülők egészségi állapota, közérzete (p. 138-156.) In: Serdülők egészségi állapota, egészségmagatartása. [Szerk.]: Aszmann Anna. Bp. Új Aranyhíd Kft., 1995.
- Aszmann Anna: Serdülőkorúak egészségügyi ellátása (p. 201-206.) In: Serdülők egészségi állapota, egészségmagatartása. [Szerk.]: Aszmann Anna. Bp. Új Aranyhíd Kft., 1995. / B 10/
- Ákoshegyi István: A pedagógus hivatás presztízsének megítélése egy bátaszéki felmérés alapján (p. 247-267.) In: Sportszociológia szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Papp Gábor /sportszociológus/ – Vass Miklós – Soós István. Pécs, JPTE Tudományegyet. ny., 1995. 2. köt.
- Bachát László: Az ifjúsági nyelvhasználat helye a társadalomban (p. 176-179.) In: Anyanyelvi nevelés – embernevelés. Országos anyanyelv-oktatási napok Eger 1994. július 4-7. [Szerk.]: Szende Aladár. Bp. M. Nyelvtud. Társ., 1995. / B 10/
- Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok. (1977. 4. kiad.) Bp., Nemzeti Tankvk., 1995. 138 p. Bibliogr. p. 133-136 /Pszichol. és pedag. nevelőknek/
- Bagdy Emőke – Telkes József: Az iskola mint mentálhigiénés intézmény (p. 138-150.) In: Az iskola világa – világ az iskolában. Pedagógiai szöveggyűjtemény. Bp. Bpi Tanítóképző Főisk., 1995.
- Bagó József: A munkaerőpiac hatása a pályakezdekők elhelyezkedésére = Munkaügyi Szle 39. 1995. 9. (2-6.)
- Baranyi Károly: A fiatalok hitre nevelése = Távlatok 5. 1995. 5. (588-602.)
- Barta György /gyermekvédelem/: Gyermekoldások = Periferia füz. [3]. 1995. 3. (16-37.)
Társadalmi problémák, konfliktusok. Szegénység. Menekültügy; G.2 Ifjúság, gyermekkor;
- Bácskai Erika – Gerevich József: Kortárssegítők a megelőzésben (p. 37-42.) In: A Drogmegelőzési Módszertani Központ és Ambulancia 1994. évi évkönyve. Az addiktív kórképek megelőzése és gyógyítása. [Szerk.]: Bácskai Erika – Gerevich József. Bp. Népjóléti Minisztérium, 1995.
- Bálint László: Alacsony iskolai végzettségű tartós munkanélküliek beilleszkedésének segítése Zala megyében = Munkaügyi Szle 39. 1995. 12. (30-31.)
- Bánfalvy Csaba: Átmenet az iskolából a munka világába. Középkorú budapesti fiatalok jövőképe és elhelyezkedési tervei = Szakképz. Szle 11. 1995. 4. (24-34.)

- A HÍD Családsegítő és Módszertani Központ megrendelésére 1995-ben három, XIII. kerületi középiskolában végzett felmérés eredményeiről
- Bánfalvy Csaba: Középkorú korú, budapesti fiatalok életminőség-jellemzői. /Kutatási beszámoló/ = Szociális Munka 7. 1995. 3. (161-182.)
- Bánhidyné Szlovák Éva – Makó Ferenc: Mérnök-tanár hallgatók pályorientációja (p. 169-208.) In: Emberi erőforrások fejlesztése. Szaktanárképzés. 1994 április 21-23-án Harkányban megtartott Szakmai Tanárképzési Szimpózium előadásai. [Szerk.]: Pais Ella. Pécs. Pollack Mihály Műszaki Főisk. Pedag. Tanszék, 1995.
- Benkő András – Varga Tibor /kábitószerek/ – Horváth János: A kábitószerek áldozatairól a statisztikai felmérések tükrében = Iskolakult. 5. 1995. 13-14. (53-58.)
Az alkoholizmus, a növekvő öngyilkosságok, a munkanélküliség, az ifjúsági szubkultúrák kialakulása következtében terjedő kábitószerek-fogyasztásról
- Berky Péter: Fiatalkorú bűnelkövetők könyvtárhasználatára (p. 160-170.) In: A könyvtár szociális funkciója. /Tanulmánygyűjtemény/. [Szerk.]: Arnóth Károly – Vidra Szabó Ferenc. Bp. OSZK KMK, 1995.
- Béres Tibor: Pályakezdekők a munkaerőpiacon és azon kívül = Educatio 4. 1995. 2. (359-363.)
Az „Ifjúsági életstílusok, társadalmi és politikai cselekvési minták” c. vizsgálat keretében készült Pest megyében 1994-ben
- Biró A. Zoltán – Gagy József – Túros Endre: „Átmeneti” ifjúsági társadalom (p. 135-151.) In: Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról. [Szerk.]: Túros Endre. Csíkszereda. Pro-Print Könyvkiadó, 1995.
- Bitskey Botond: A Vigilia beszélgetése civil teológus-hallgatókkal = Vigilia 60. 1995. 6. (460-469.)
- Biró A. Zoltán: Generációs kapcsolatok székelyföldi lokális közösségekben = Educatio 4. 1995. 2. (235-245.)
A fiatalok életútját szabályozó társadalmi gyakorlat és az ifjúsági kultúra elemzése a hatvanas évektől napjainkig
- Bloom, Allan: A hatvanas évek. [Ford.]: Nagy László /fordító/ = Café Babel 5. 1995. 1-2. /15-16/. (57-69.)
A filozófiában bekövetkezett értékváltsághatása az amerikai egyetemeken
- Borsos Endre: Az utolsó utáni nemzedék. Egy kérdőív vizsgálat eredményei = Korunk. 3. foly. 6. 1995. 1. (95-113.)
A Budapesten tanuló határon túli, (főleg erdélyi) fiatalok attitűd és identitás vizsgálata
- Bódi Zsuzsanna: A gyermekek munkára nevelése egy szegkovács közösségben (p. 523-528.) In: Gyermekvilág a régi magyar falun. I-II. Szolnok, Damjanich János Múzeum soksz. 2. köt. Az [ezerkilencszázkilencvenhárom] 1993. október 15-16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai. [Szerk.]: Bereczki Ibolya, T., 1995.
- Bóra Ferenc: A vita alapvető pedagógiai kérdései = Új Ped. Szle. 45. 1995. 10. (73-85.)
A demokratikus, közösségi, toleráns vita elsajátításáról a középfokú- és felsőfokú oktatásban
- Buda Béla: Az egészségvédelem iskolai lehetősége (p. 5-11.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995. / B 10/
- Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. (1986. 4. kiad.) Bp., Nemzeti Tankvk., 1995. 323 p. Bibliogr.: p. 309-318 /Pszichol. és pedag. nevelőknek/
- Bukodi Erzsébet: Iskolai esélyegyenlőségek a fiatalok körében az 1993. évi mobilitásvizsgálat adatai alapján (p. 138-162.) In: Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995.
- Cavalli, Alessandro: Ifjúság és társadalom a mai Olaszországban. [Ford.]: Imre Anna = Educatio 4. 1995. 2. (364-366.)
- Cholnoky Győző: Kétnyelvűség és kettősnyelvűség a szlovákiai és erdélyi magyar diákok körében = Kisebbségkut. 1995. 2. (176-182.)
Két nyelv használatát értik a kétnyelvűségen, és két nyelv kevert használata jelenti a kettősnyelvűséget
- Csapó Benő – Czachesz Erzsébet: Európai fiatalok interkulturális attitűdjei = Új Ped. Szle. 45. 1995. 12. (49-57.)

- Az EURONET 1992-es felmérése az európai fiatalok más nemzettel kapcsolatos attitűdjéről, ezen belül a magyar fiatalok ilyen jellegű beállítódásáról
- ☞ Csepeli György – Závecz Tibor: Európai és nemzeti kötődések a magyar tizenévesek körében (p. 139-156.) In: Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. [Szerk.]: Gázsó Ferenc – Stumpf István. Bp. Hunga-print ny., 1995.
- ☞ Csepeli György – Békés Zoltán: Az osztály, az etnikum és a nemzetiség hatása a társadalmilag és gazdaságilag hátrányos helyzetű fiatal magyarok identitására = Társad.kut. 13. 1995. 1-4. (210-221.)
- ☞ Csizmadia Ferencné: A gyermekvédelmi törvény koncepciójáról = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 5. (8-10.)
- ☞ Csizmadia Károlyné: Lakóhelyi esélykülönbségek a fiatalok iskolázásában és iskolai végzettségében (p. 109-137.) In: Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995.
- ☞ Csonka Csabáné: Alkoholfogyasztás ellen – a gyermekek jogán (p. 28-32.) In: Az alkoholizmus ellen – az Agape jegyében. [Szerk.]: Török Tivadarné. Bp. Human Agape Alapítvány – Nonprofit Vállalkozásokért a Népjóléti Szférában Alapítvány, 1995.
- ☞ Derdák Tibor – Varga Aranka – Keczer Zoltán: Tehetséggondozó kollégium itt és most. = Új Ped. Szle. 45. 1995. 6. (73-83.)
A hátrányos helyzetű, gimnáziumba felvett cigány gyermekek beilleszkedésének segítéséről
- ☞ Derdák Tibor – Varga Aranka – Keczer Zoltán: Tehetséggondozó kollégium itt és most. = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 3-4. (51-56.)
A hátrányos helyzetű, gimnáziumba felvett cigány gyermekek beilleszkedésének segítéséről
- ☞ Dévai Margit: A droghoz vezető utak pszichikus háttere, terápiás lehetőségek (p. 31-48.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- ☞ Dévai Margit: Intézmények és szakemberek a toxikománia gyógyításának szolgálatában. Olaszországi tapasztalatok (p. 19-30.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- ☞ Domszky András: Mikor kezdődik a jövő? A szociális idő és a gyermekek = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 1. (1-4.)
- ☞ Dóra Ilona: A fiatalok lakásvizonyainak néhány jellemzője 1993-ban (p. 94-108.) In: Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995.
- ☞ Ekler Józsefné – Antal László /Szombathely/: Szakosodási modellek a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola nem testnevelés szakos hallgatóinak egészséges életmódra való nevelésében. – Influences of sports programs on lifestyles at Berzsenyi Dániel Teachers' Training College, Szombathely (p. 36-40.) In: „Társadalmi idő – szabadidő.” A szabadidő új problémái a mai társadalmakban. [Szerk.]: Tibori Timea. Bp. Magyar Szabadidő Társaság, 1995.
- ☞ Enyedi Zsolt: A katolikus-keresztény szubkultúra fejlődése. A magyar kereszténydemokrácia szervezeti összefüggései = Politikatud. Szle 4. 1995. 4. (27-49.)
- ☞ Erdélyi Pál: A gyermekvédelem és a szenvedélybetegeket segítő szolgálat. A rendszerek együttműködéséről = Szendélybetegségek 3. 1995. 1. (84-90.)
- ☞ Farkas Péter /oktatáskutató/ – Jakab János: A cigány fiatalok szakképzése = Iskolakult. 5. 1995. 24. (54-60.)
Az ifjúsági munkanélküliség növekedése, ezen belül a cigány fiatalok munkanélkülisége, marginális helyzetük
- ☞ Farkas Péter /oktatáskutató/: A pályakezdő és ifjúsági munkanélküliség kezelése a közoktatás, a szakképzés, a munkaerőpiac eszközrendszerének összehangolt fejlesztésével = Szakokt. 45. 1995. 5. (11-18.)
- ☞ Farkas Péter /oktatáskutató/: A tankötelezettség teljesítése és a "szakképzést mindenkinek" program megvalósítása a kilencvenes évek második felében = Szakképz. Szle 11. 1995. 3. (12-22.) A peremhelyzetű fiatalok szakképzettséghez juttatásáról
- ☞ Fábrí István – Gergely András – Török Emőke: Rendszer- és szemléletváltás a felsőoktatásban? Empirikus vizsgálát egyetemisták és főiskolások körében (127-158.) In: Etüdök szociológiára. Az ELTE Szociológiai és

- Szociálpolitikai Intézete hallgatóinak az 1993-ban és 1995-ben megrendezett Országos Tudományos Diákköri Konferenciára készített tanulmányai. [Szerk.]: Felkai Gábor – Lukács György Róbert. Bp. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, 1995.
- ☞ Felvinczi Katalin: Mentálhigiéne az iskolában = Bp. Közéü. 27. 1995. 3. (251-254.)
- ☞ Forrai Judit – Aszmann Anna: Serdülőkorúak szexuális ismeretei, magatartása (p. 108-137.) In: Serdülők egészségi állapota, egészségmagatartása. [Szerk.]: Aszmann Anna. Bp. Új Aranyhíd Kft., 1995.
- ☞ Forray R. Katalin: Hagyományok és megújulás. Németország esete = Educatio 4. 1995. 3. (430-440.)
Az iskolarendszer hagyományos és új elemei a mai Németországban
- ☞ Forray R. Katalin – Kozma Tamás: Az ifjúság továbbtanulási szándékai és elhelyezkedési lehetőségei (p. 175-188.) In: A nevelés társadalmi alapjai. Szemelvények. [Szerk.]: Bakacsiné Gulyás Mária. Szeged. JGYTF, 1995. Forray R. Katalin – Kozma Tamás: Társadalmi tér és oktatási rendszer c. könyvből p. 41-51. újraközlése
- ☞ Garai Gábor: Jelentés a pályakezdő munkanélküliek helyzetéről egy szociológiai kérdőív néhány adatának feldolgozása alapján = Munkaü. Szle 39. 1995. 2. (27-29.)
A demográfiai, társadalmi jellemzőkön túl a továbbtanulásról, a szakmájukhoz ragaszkodásról, az átképzést vállalókról
- ☞ Garami Erika – Tóth Olga: A diákok és az egészségmegőrzés. [Közread. a] Nemzeti Egészségvédelmi Intézet. Gépirat Bp., 1995. 34 p.
Kutatási beszámoló az „Egészségesebb Iskolákért Program” keretében készült II. empirikus kutatásról.
- ☞ Garami Erika – Szabó Ildikó /szociológus/: A fiatalok társadalmi közérzete (p. 131-139.) In: Szakképzés, munkaerőpiac és társadalmi közérzet. Empirikus kutatás a pályakezdő fővárosi fiatalok körében. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995.
- ☞ Garami Erika: Munkaerőpiaci lehetőségek a szakképzés függvényében (p. 71-110.) In: Szakképzés, munkaerőpiac és társadalmi közérzet. Empirikus kutatás a pályakezdő fővárosi fiatalok körében. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995.
- ☞ Garami Erika: A munkanélküliség világa (p. 111-129.) In: Szakképzés, munkaerőpiac és társadalmi közérzet. Empirikus kutatás a pályakezdő fővárosi fiatalok körében. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995.
- ☞ Garami Erika – Szabó Ildikó /szociológus/: Szakképzés, munka, társadalmi közérzet. Fővárosi fiatalok a szakképzésről és a pályakezdésről (p. 51-69.) In: Szakképzés, munkaerőpiac és társadalmi közérzet. Empirikus kutatás a pályakezdő fővárosi fiatalok körében. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995.
- ☞ Garami Erika – Szabó Ildikó /szociológus/: Szakképzés, munka, társadalmi közérzet. Közvéleménykutatás budapesti szakképzett pályakezdő fiatalok körében = Új Ped. Szle. 45. 1995. 2. (63-80.)
A szakképző iskolákat elhagyó fiatalok munkaerőpiaci boldogulásáról
- ☞ Gázsó Ferenc: Nemzedéki orientációk instabil társadalmi környezetben = Szociol. Szle 5. 1995. 1. (3-23.)
Az MTA Politikai Tudományok Intézetének 1994 elején végzett vizsgálatának tárgya az ifjúság helyzete a rendszerváltásban. Ua. angolul Szociológiai Szemle 1995. Spec. Iss. p. 115-141
- ☞ Gázsó Ferenc: Nemzedéki orientációk instabil társadalmi környezetben (p. 90-109.) In: Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. [Szerk.]: Gázsó Ferenc – Stumpf István. Bp. Hunga-print ny., 1995.
- ☞ Gázsó Ferenc: Orientations by generations in an unstable social environment. [Nemzedéki orientációk instabil társadalmi környezetben] = Szociol. Szle 5. 1995. Spec. Iss. (115-141.)
A fiatalok rendszerváltáshoz való viszonyáról, jövőképeiről. Ua. magyarul Szociológiai Szemle 1995. 1. p. 3-23
- ☞ Gábor Kálmán: Az egyetemisták életstílusa és politikai cselekvési mintái = Educatio 4. 1995. 4. (732-742.)
1994-ben, a Budapesti Műszaki Egyetemen, az ELTE-n, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen, a Janus Pannonius Tudományegyetemen, a József Attila Tudományegyetemen, a Bibó Kollégiumban, az Eötvös Kollégiumban és a Rajk Kollégiumban tanuló egyetemi hallgatókkal készült felmérés eredménye
- ☞ Gábor Kálmán: Az ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években = Educatio 4. 1995. 2. (191-207.)

- Gábor Kálmán – Balog Iván: The impact of consumer culture on Eastern and Central European youth. [A fogyasztói kultúra hatása a kelet-közép-európai ifjúságra] = *Educatio* 4. 1995. 2. (311-320.)
Román és magyar egyetemi hallgatók összehasonlító vizsgálata az 1990-es években
- Gál József: Szakmapresztízs változások Vas megyében = *Szakokt.* 45. 1995. 9. (26-29.)
Az ifjúság pályaválasztásának tükrében
- Gárdos Éva: A fiatalok egészségi állapota és szociális helyzete (p. 163-178.) In: *Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995. A középiskolások körében végzett országos felmérés a fiatalok egészségi állapotáról, bűnözéséről, dohányzásáról, alkohol- és drogfogyasztásáról
- Gervai Judit – Turner, Patricia J. – Hinde, Robert A.: Gender-related behaviour, attitudes and personality in parents of young children in two societies. [Nemekhez kapcsolható magatartások, attitűdök és a kisgyermekek szüleinek személyisége két különböző társadalomban] = *Int. Journ. of Behav. Developm.* 1995. 18. (105-126.) Összehasonlító vizsgálat Angliában és Magyarországon.
- Gibicsár Gyula: Ügyészi szemmel: a gyermek- és ifjúságvédelem helyzete és feladatai (p. 81-88.) In: *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29-október 1.* [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp. – Szolnok. Magyar Kriminológiai Társaság – MKT Tiszántúli Regionális Szervezete – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság, 1995.
- Görög Tibor: Neonácik Oroszországban = *Társ. Szle* 50. 1995. 10. (46-54.)
Társadalmi tudat. Társadalomfilozófia. Filozófusok. Ideológia. Tudásszociológia; D.1 Politikai szociológia. Politikai elméletek. Politikai és társadalmi mozgalmak. Hatalmi elit;
- Göz József: Ki tanul, ki versenyez (p. 189-191.) In: *Bevezetés a sportszociológiába. /Szöveggyűjtemény/. 1-2. köt.* [Szerk.]: Fóti Péter. Miskolc, Miskolci Egyetemi K., 1995. 2. köt.
- Greza Ferenc, íj.: Tatai középiskolások drogfogyasztása. Bp., Praxis
Humán Erőforrásfejlesztő Központ, 1995. 82 p. 784 tanuló százezres nagyságrendű adatanyagának feldolgozása.
- Hablicsek László: Demográfiai kihívások és rendszerváltozás (p. 395-430.) In: *Az államtalanítás dilemmái. Szociálpolitikai kényszerek és választások.* [Szerk.]: Landau Edit – Simonyi Ágnes – Szalai Júlia – Vince Péter. Bp. Aktív Társadalom Alapítvány, 1995
- Hadházy Jenő: Magatartásproblémák kialakulása a serdülőkorban (p. 300-305.) In: *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29-október 1.* [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp. – Szolnok. Magyar Kriminológiai Társaság – MKT Tiszántúli Regionális Szervezete – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság, 1995.
- Hajós Dezső: [Ezerkilencszázkilencvenkilencben] 1999-ben lesznek tiszták = *M. Honvéd* 1995. 25.
- Hammer Ferenc: Veszélytetett fiatalok (p. 81-107.) In: *Társadalmi kérdésekről az osztályteremben.* [Szerk.]: Hammer Ferenc. Bp. The Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance, 1995.
- Hammer Ferenc: Youth at risk. [Veszélytetett helyzetben lévő fiatalok] (p. 57-67.) In: *Critical choices for Hungary. The teachers' guide.* [Szerk.]: Hammer Ferenc. Bp. Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance, 1995.
- Hanitz Tiborné: Az alkoholfogyasztás, mint szocializációs probléma – a 14-18 évesek alkoholfogyasztásáról (p. 294-299.) In: *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29-október 1.* [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp. – Szolnok. Magyar Kriminológiai Társaság – MKT Tiszántúli Regionális Szervezete – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság, 1995.
- Harcza István: Társadalmi folyamatok a fiatal generációk körében (p. 8-45.) In: *Vesztések. Ifjúság az ezredfordulón.* [Szerk.]: Gászó Ferenc – Stumpf István. Bp. Hunga-print ny., 1995. / A 15-29 évesek rétegződése, anyagi helyzete

- Haupt, Ursula – Jansen, Gerd W.: Modellek mozgássérült és nem fogyatékos gyermekek és fiatalok integrált nevelésére (p. 97-124.) In: *Együttnevelés – speciális igényű tanulók az iskolában. Az integrált fejlesztés lehetőségei.* [Szerk.]: Csányi Yvonne. Bp. Iskolafejlesztési Alapítvány – OKI Iskolafejlt. Közp., 1995.
- Heiter Sándor: A rendőrség bűnmegelőzési programja a DADA (p. 125-136.) In: *Drogmegelőzés az iskolában.* [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- Herczog Mária: Európai konferencia a gyermekek elleni abúzsokról és az elhanyagolásról = *Család, Gyermekek, Ifj.* 4. 1995. 5. (38.)
A gyermekek elleni erőszakról, a szülők, orvosok és szociális gondozók szerepéről az erőszak megszüntetésével kapcsolatban
- Herczog Mária: A nevelőszülő helye és szerepe a gyermekvédelemben = *Esély* 7. 1995. 2. (82-100.)
- Hetényi József – Szárdi Antal: A Jesness-teszt gyermekvédelmi alkalmazása = *Új Ped. Szle.* 45. 1995. 10. (52-62.)
Egy pszichológiai teszt alkalmazása a gyermekvédelemben, melynek segítségével a veszélyeztetettséget, a gyermek személyiségét, devianciára való hajlamát vizsgálják
- Horváth F. Miklós: Ifjúsági osztály – és ami mögötte van = *Új Ped. Szle.* 45. 1995. 9. (94-103.)
A hátrányos helyzetű fiatalok számára létrehozott iskolai osztályokról
- Horváth Gergely: Széchenyi gyermekei? Beszélgetés Csepeli Györggyel = *M. Hírlap. Ahogy Tetszik mell.* 1995. szept. 16. /218/. (2.)
- Hunfalusy Szabolcs: A Budapesti Evangélikus Gimnázium 1873 és 1944 között érettségizett diákjainak egyes szociológiai jellemzői, különös tekintettel a vallási hovatartozás szerepére = *Sic Itur ad Astra* 9. 1995. 1-2. (93-129.)
- Huszár Henrietta – Paulik Edit: A család és a vallás szerepe a fiatalok szexuális magatartásának alakításában = *Egészségnev.* 36. 1995. 3. (100-104.)
- Jankovics Júlia: A tanulóifjúság testneveléssel és sporttal kapcsolatos attitűdjei. /A Győr-Sopron megyei kérdőíves felmérés tapasztalatai/ (p. 209-239.) In: *Sportszociológia szöveggyűjtemény.* [Szerk.]: Papp Gábor /sportszociológus/ – Vass Miklós – Soós István. Pécs, JPTE Tudománygyvt. ny., 1995. 2. köt.
- Jordán Gyula: Kína: a civil társadalom (új)születése = *Társ. Szle* 50. 1995. 6. (59-67.)
- Kapitány Gabriella: A fiatalok demográfiai, foglalkozási jellemzői az 1990. évi népszámlálás tükrében (p. 17-46.) In: *Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995.
- Kapros Márta: A gyermek családon belüli nevelésének változása a nógrádi falvakban (p. 459-474.) In: *Gyermekvilág a régi magyar falun. I-II. Szolnok, Damjanich János Múzeum soksz. 2. köt. Az [ezerkilencszázkilencvenhárom] 1993. október 15-16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai.* [Szerk.]: Bereczki Ibolya, T., 1995.
- Kardos Tamás /nyelvész/: Diáksóder. Hogyan beszél a mai ifjúság?. [Közreműködő]: Szűts László. Bp., Ciceró nyomda, 1995. 197 p.
- Katona Olga – Veres Csaba /Miskolc/: A pályakezdő szakmunkások helyzete Püspökladány és térségében = *Munkaü.* Szle 39. 1995. 2. (30-36.)
- Kazinczy Melinda – Müller Anna: Dohányzási szokások vizsgálata gyógyszerész hallgatók körében = *Egészségnev.* 36. 1995. 3. (96-99.)
- Kály-Kullai Károly: Sziget Ifjúsági Segítő Szolgálat = *Iskolakult.* 5. 1995. 13-14. (136-138.)
A kábítószeres fiatalok rehabilitációját elősegítő civil szervezetről
- Kály-Kullai Károly: A Sziget Klub. Egy könyvtári modellkísérlet tanulságai (p. 138-148.) In: *A könyvtár szociális funkciója. /Tanulmánygyűjtemény/.* [Szerk.]: Arnóth Károly – Vidra Szabó Ferenc. Bp. OSZK KMK, 1995.
- Kerezi Klára: Az elkövető-orientált bűnmegelőzés lehetőségei a fiatalok bűnözés kezelésében (p. 249-261.) In: *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Ván-*

- dorgyülés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29-október 1. [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp. – Szolnok. Magyar Kriminológiai Társaság – MKT Tiszántúli Regionális Szervezete – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság, 1995.
- ☞ Kerfoot, Michael – Butler, Alan: Antiszociális viselkedés vagy magatartászavar? [Ford.]: Erdész, Molnár Marietta (p. 130-140.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 5. köt. Gyerekek – szülők – szakemberek. Szöveggyűjtemény szociális képzésben részt vevő hallgatóknak és gyakorló szakembereknek. [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1995. / B 10/
- ☞ Kerfoot, Michael – Butler, Alan: Gyermek- és serdülőkori érzelmi problémák és azok kezelése. [Ford.]: Nyíri Éva (p. 116-129.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 5. köt. Gyerekek – szülők – szakemberek. Szöveggyűjtemény szociális képzésben részt vevő hallgatóknak és gyakorló szakembereknek. [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1995.
- ☞ Kerkhofs, Jan: Az Európai Unió és az ifjúság. A fiatalok értéksemleletének fejlődése egy posztmodern kultúrában = Európai Szemmel /OCIFE/ 1995. 1-2. (42-49.)
- ☞ Kersting, Heinz J. – Riege, Marlo: A szociális munka és a szociálpedagógia professzionalizálása Németországban és ezek mai problémái. [Ford.]: Fülöp Rita = „Végeken” 6. 1995. 2. (9-12.)
- ☞ Kisida Erzsébet: Az ifjú állampolgárok és jogi védettségük = Iskolakult. 5. 1995. 13-14. (72-76.)
- ☞ Kiss Sándor, M.: Szent-Györgyi Albert és a Szegedi Egyetemi Ifjúság (p. 169-180.) In: Egy univerzális értelmiségi. Vitányi Ivánnak születésnapjára. [Szerk.]: Vörös Gizella, B. Bp. MTA Szociol. Kut. Int., 1995.
- ☞ Kopp Mária – Skrabski Árpád: Psychologische und psychosoziale Hintergrundfaktoren bei 16- bis 20-jährigen Ungarn mit einem oder mehreren Suizidversuchen. [16-21 éves, egy vagy több öngyilkossági kísérletet túlélő magyar fiatal pszichológiai és pszichoszociális háttérfaktorai] = Suizidprophylaxe 21. 1995. 4. (153-160.)
- ☞ Kovács Éva: Ifjúság és pártpolitika, 1945-46 = História 17. 1995. 4. (17-18.)
- ☞ Kovács Péter: Katolikus kisközösségek a nyolcvanas években = Távlatok 5. 1995. 5. (565-569.) A főként fiatalokból álló katolikus bázisközösségekről
- ☞ Kovács Tímea – Szabó-Pál Tibor: Az Eötvös József Collegiumba felvett hallgatók vallási, földrajzi és társadalmi hovatartozása a két világháború között = Valóság 38. 1995. 9. (53-61.)
- ☞ Kozma Tamás: Ifjúság és oktatás = Educatio 4. 1995. 2. (208-222.)
- ☞ Kozma Tamás: Iskola (p. 39-62.) In: Sportszociológia szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Papp Gábor /sportszociológus/ – Vass Miklós – Soós István. Pécs, JPTE Tudományegyet. ny., 1995. 1. köt.
- ☞ Ladányi Andor: Egyetemi ifjúsági szervezetek a Horthy-korszakban. Vázlatos áttekintés = Educatio 4. 1995. 2. (265-284.)
- ☞ Ladányi Andor: A felsőoktatási felvételi rendszer történeti alakulása = Educatio 4. 1995. 3. (485-500.)
- ☞ Lajtár István: A büntetés-végrehajtási felügyeleti ügyész eszközei a bűnmegelőzésben, különös tekintettel a fiatalokra (p. 151-155.) In: Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29-október 1. [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp. – Szolnok. Magyar Kriminológiai Társaság – MKT Tiszántúli Regionális Szervezete – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság, 1995.
- ☞ Lakatos Judit: Az ifjúsági munkanélküliség jellemzői (p. 53-59.) In: Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995. / B 10/
- ☞ Lakatos Judit: Az ifjúsági munkanélküliség kezelése (p. 60-62.) In: Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995.
- ☞ Laki László /szociológus/: Ifjúsági munkanélküliség (p. 70-89.) In: Vesztések. Ifjúság az ezredfordulón. [Szerk.]: Gázó Ferenc – Stumpf István. Bp. Hunga-print ny., 1995. / B 10/

- ☞ Laki László /szociológus/ – Makszin Imre: Az iskolai testnevelés és sport néhány problémája Magyarországon (p. 165-182.) In: Sportszociológia szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Papp Gábor /sportszociológus/ – Vass Miklós – Soós István. Pécs, JPTE Tudományegyet. ny., 1995. 2. köt.
- ☞ Laki László /szociológus/: A magyar főiskolás és egyetemista kollégisták sportolási szokásai (p. 241-245.) In: Sportszociológia szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Papp Gábor /sportszociológus/ – Vass Miklós – Soós István. Pécs, JPTE Tudományegyet. ny., 1995. 2. köt.
- ☞ Laki László /szociológus/ – Makszin Imre: Versengés egy egészségesebb diákéletmóddért. /Az iskolai testnevelés és sport társadalmi funkciói és funkciózavarai/ (p. 143-164.) In: Sportszociológia szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Papp Gábor /sportszociológus/ – Vass Miklós – Soós István. Pécs, JPTE Tudományegyet. ny., 1995. 2. köt.
- ☞ Laki László /szociológus/ – Nyerges Mihály – Pethő Róbert: Versenysportunk a kihívások tükrében (p. 48-67.) In: Bevezetés a sportszociológiába. /Szöveggyűjtemény/. 1-2. köt. [Szerk.]: Fóti Péter. Miskolc, Miskolci Egyetemi K., 1995. 2. köt.
- ☞ Lehel László: Tető az együttlét felett (p. 211-213.) In: „Társadalmi idő – szabadidő.” A szabadidő új problémái a mai társadalmakban. [Szerk.]: Tibori Tímea. Bp. Magyar Szabadidő Társaság, 1995.
- ☞ Liskó Ilona: Akik a statisztikából kimaradnak = Educatio 4. 1995. 2. (223-234.) A nem regisztrált, alacsony iskolázottságú, munkanélküli fiatalokról
- ☞ Lukács Péter: Posztmodern /Köz/nevelés: /a lap következő ötven éve élé/ = Köznev. 1995. 39-40. (16-17.) Az elkövetkező évek ifjúságpolitikájának, társadalompolitikájának és oktatáspolitikájának várható irányáról
- ☞ Maguire, Lambert: Szociális támogató rendszerek gyermek- és serdülőkorban. [Ford.]: Illy Dorottya (p. 15-28.) In: Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 5. köt. Gyerekek – szülők – szakemberek. Szöveggyűjtemény szociális képzésben részt vevő hallgatóknak és gyakorló szakembereknek. [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1995.
- ☞ Magyar Beck István: Tanári útmutató a diákok kreativitásának megállapítására (p. 259-274.) In: Emberi erőforrások fejlesztése. Szaktanárképzés. 1994 április 21-23-án Harkányban megtartott Szakmai Tanárképzési Szimpózium előadásai. [Szerk.]: Pais Ella. Pécs. Pollack Mihály Műszaki Főisk. Pedag. Tanszék, 1995.
- ☞ Makai Éva: Ifjúságvédelem és szociális munka a megbolydult Oroszországban = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 5. (32-36.)
- ☞ Mankó Mária: [Tíz-tizenhat] 10-18 évesek „A bűnökről és a büntetésekről” (p. 315-330.) In: Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében. Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29-október 1. [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp. – Szolnok. Magyar Kriminológiai Társaság – MKT Tiszántúli Regionális Szervezete – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság, 1995.
- ☞ Mándoki Rózsa – Aszmann Anna: Serdülők egészségkárosító szokásai (p. 83-107.) In: Serdülők egészségi állapota, egészségmagatartása. [Szerk.]: Aszmann Anna. Bp. Új Aranyhíd Kft., 1995. /
- ☞ Mátay Melinda: Narancsízú citrom vagy citromízű narancs? = Educatio 4. 1995. 2. (246-264.) 1992-1993 között készített életútinterjúk budapesti értelmiségi fiatalokkal
- ☞ Métényi János – Kardos Lea: Főiskolai hallgatók dohányzással kapcsolatos attitűdjének vizsgálata = Egészségnev. 36. 1995. 6. (244-247.)
- ☞ Mihály Ottó: Az iskola humanizálása – gyermeki jogok – oktatási törvény (p. 48-63.) In: Az iskola világa – világ az iskolában. Pedagógiai szöveggyűjtemény. Bp. Bpi Tanítóképző Főisk., 1995.
- ☞ Molnár László /gyermekvédelem/: Gyermekvédelmi szakmai fórum = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 5. (45-46.)
- ☞ Molnár Péter /magatartáskutató/: Nacionalizmus és skinhead mozgalom a magyar fiatalok körében (p. 362-387.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- ☞ Murányi István: Középiskolások nemzet- és magyarságtudata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében = Szabolcs-Szatmár-Beregi Szle 30. 1995. 2. (223-237.)

- ☞ Nagy Attila /olvasáskutató/: „Mindkét hazából...?” Kárpátaljai és vajdasági magyar középiskolások olvasáskultúrájáról = *Iskolakult.* 5. 1995. 6-7. (7-23.)
- ☞ Nagy József /pedagógia/: Vizsga. De milyen? = *Educatio* 4. 1995. 3. (395-414.)
A hazai érettségi és felvételi vizsgarendszer korszerűsítéséről
- ☞ Nanszákne Cserfalvi Ilona – Juhász Csaba: Vidékfejlesztés a 4H gyermekszervezettel (p. 343-346.) In: *A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig, III. Falukonferencia.* [Szerk.]: Kovács Teréz. Pécs. MTA Reg. Kut. Közp., 1995.
- ☞ Narancsik Ágnes: Helyi társadalom és ifjúság = *Educatio* 4. 1995. 2. (355-358.)
Az esettanulmány Gyöngyösön készült, az „Ifjúsági életstílusok, társadalmi és politikai szintek” c. vizsgálat keretében
- ☞ Nemcová, Ludmila: Ethical attitudes of the young generation to the entrepreneurial activities in Czech Republic. [A fiatal generáció erkölcsi hozzáállása a vállalkozói tevékenységhez a Cseh Köztársaságban] = *Társ. és Gazd. – Society and Econ.* 17. 1995. 5. (152-157.)
- ☞ Neuwirth Gábor: Esélyek a felsőoktatásba jutásra = *Educatio* 4. 1995. 3. (415-430.)
A nappali tagozatok jelentkezési és felvételi adatai az elmúlt évtizedben
- ☞ Németh Ildikó: Az ifjúság munkor-forgalmi jellemzői (p. 63-68.) In: *Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995.
- ☞ Németh Zsolt /ifjúságkutatás/: Bűnözés = *Család, Gyermek, Ifj.* 4. 1995. 5. (1-7.)
A budapesti ifjúság bűnözéséről
- ☞ Németi Ildikó: Az ifjúság munkaerő-forgalmi jellemzői = *Munkaü. Szle* 39. 1995. 5. (29-31.)
- ☞ Nickerson, Carl: Együttműködés az egészségvédelemben (p. 12-18.) In: *Drogmegelőzés az iskolában.* [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995. Az USA Comprehensive Health Education Foundation /CHEF/ kábítószer- és alkoholmegelőzési programjáról
- ☞ Oláh Miklós: Fiatalkorúak és a drog = *Comitatus* 5. 1995. 11. (18-31.)
- ☞ Oppelt Józsefné: Drogfüggőség – a francia prevenció modell = *Új Ped. Szle.* 45. 1995. 1. (98-101.)
- ☞ Orbán István: Kriminológiai alapismeretek (p. 7-120.) In: *Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére.* [Szerk.]: Orbán István. Eger, EKTf Nyomda 4. köt., 1995. / B 10/
- ☞ Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére. [Szerk.]: Orbán István. [Közread. a] EKTf Eger, EKTf Nyomda 3. köt. Orbán István: Szociálpolitika, család, gyermek- és ifjúságvédelem., 1995. 189 p.
- ☞ Szociálpolitika, család, gyermek- és ifjúságvédelem. 3. köt. Orbán István: Bp., 1995.
- ☞ Orell Ferenc János: A gyermekkori bűnözés helyzetéről és megelőzéséről ügyészi szemmel = *Belü. Szle* 33. 1995. 7-8. (24-36.)
- ☞ Péley Bernadette: A serdülőkori beavatási rítusok szerepe az identitásalakulásban (p. 528-541.) In: „Jelbeszéd az életünk”. A szimbolizáció története és kutatásának módszerei. [Szerk.]: Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor. Bp. Osiris-Századvég, 1995.
- ☞ Péter Endre: Szegedi orvostan- és gyógyszerészhallgatók ivási szokásainak és alkohollal kapcsolatos ismereteinek felmérése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat első eredményei = *Szenvedélybetegségek* 3. 1995. 4. (251-262.)
- ☞ Pikó Bettina – Karsai Á.: A lakosság körében előforduló leggyakoribb tünetek felmérése középiskolások körében = *Egészségnev.* 36. 1995. 5. (198-201.)
A középiskolások körében végzett felmérés a leggyakrabban előforduló betegségekről
- ☞ Pikó Bettina – Paulik Edit – Pető Éva – Müller Anna: Orvos- és gyógyszerészhallgatók dohányzással kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálata 3. 1995. 1. (38-43.)
- ☞ Pikó Bettina – Barabás Katalin: A szegedi orvostanhallgatói populáció egészség- és rizikómagatartásának cluster-analízise = „Végeken” 6. 1995. 4. (27-30.)

- ☞ Prisztóka Gyöngyvér – Papp Gábor /sportszociológus/: Sportszerűség, mint etikai érték (p. 301-310.) In: *Sportszociológia szöveggyűjtemény.* [Szerk.]: Papp Gábor /sportszociológus/ – Vass Miklós – Soós István. Pécs, JPTE Tudományegyet. ny., 1995. 2. köt.
- ☞ Rác József: Drogfogyasztók kortárs kapcsolatainak elemzése. A szociálpszichológiai és az etnográfiai perspektíva = *Psychiatria Hung.* 10. 1995. 4. (377-387.)
- ☞ Rác József: Drogproblémák. Serdülőknek. [Közread. a/z/] Fogódzó Alapítvány. Bp., 1995. 12 p. /Lelki egészség füzetek/
- ☞ Rác József: Drogproblémák. Szülőknek. [Közread. a/z/] Fogódzó Alapítvány. Bp., 1995. 16 p. /Lelki egészség füzetek/
- ☞ Rác József: Drogproblémák. Tanároknak. [Közread. a/z/] Fogódzó Alapítvány. Bp., 1995. 13 p. /Lelki egészség füzetek/
- ☞ Rác József: Havanna lakótelepi fiatalok jelene és jövője = *Közegészs.* 27. 1995. 1. (74-75.)
- ☞ Rác József: Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák (p. 46-69.) In: *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón.* [Szerk.]: Gász Ferenc – Stumpf István. Bp. Hunga-print ny., 1995.
- ☞ Rác József – Hoyer Mária: Fiatalkori devianciák és kortárs csoportok. Etnográfiai vizsgálat a Jereván-lakótelepen = *Esély* 7. 1995. 3. (44-55.)
- ☞ Rác József – Hoyer Mária: Havanna lakótelepi fiatalok jelene és jövője = *Bp. Közéü.* 27. 1995. 1. (74-75.)
- ☞ Rác József – Hoyer Mária: „Pörgés” és „punnyadás”. Alkohol- és droghasználók szociálpszichológiai és etnográfiai vizsgálata a Jereván lakótelepen I-III = *Szenvedélybetegségek* 3. 1995. 4.,5.,6. (244-250; 331-336; 414-421.)
Budapest külvárosában végzett terepkutatás eredményéről
- ☞ Radoszav Miklós: Határintézmények a gyermekvédelem és a hajléktalanság területén = *Periferia füz.* 1995. 4. (26-40.)
- ☞ Reiner Vera – Újvári Antalné: Felmérés általános iskolások és középiskolások dohányzási szokásairól = *Egészségnev.* 36. 1995. 2. (48-49.)
- ☞ Rédei Mária: A fiatalok jövedelme és fogyasztása az 1987. és 1992. évi háztartási, költségvetési felvételek alapján (p. 69-93.) In: *Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995.
- ☞ Révész Piroška: Fehér Kereszt-modell veszélyeztetett gyerekek preventív célú ideiglenes családba fogadásához = *Periferia füz.* [3]. 1995. 1. (33-54.)
- ☞ Roberts, Ken: Young people's leisure and lifestyles in post-communist Poland. [Fiatalok szabadideje és életmódja a posztkommunista Lengyelországban] (p. 249-273.) In: „Társadalmi idő – szabadidő.” A szabadidő új problémái a mai társadalmakban. [Szerk.]: Tibori Tímea. Bp. Magyar Szabadidő Társaság, 1995.
- ☞ Roth Mária: Az állami gondozás Romániában 1990 előtt és után = *Család, Gyermek, Ifj.* 4. 1995. 1. (31-35.)
- ☞ Rónaky Edit: Hogyan beszél ma az ifjúság? = *Embernev.* 7. 1995. 1. (74-76.)
- ☞ Rubovszky Kálmán: Az ifjúsági könyv mint művelődési jelenség. Nyíregyháza, Stúdió K., 1995. 242,[32] p. Bibliogr. p. I-XXXII /Művelődéstud. sor., 1./
- ☞ Sándor László, N.: A tandíj csak a jéghegy csúcsa. Beszélgetés Gász Ferenc szociológussal = *M. Hírlap.* Ahogy Tetszik mell. 1995. okt. 28. /253/. (1.)
- ☞ Schiffer Rita: Harmadéves védőnőhallgatók szociális helyzete = *Szociális Munka* 7. 1995. 4. (267-279.)
- ☞ Schiller Kata: „Foglalkozása: iskolai könyvtáros; munkahelye: szakmunkásképző intézet...” (p. 88-101.) In: *A könyvtár szociális funkciója. /Tanulmánygyűjtemény/. [Szerk.]: Arnóth Károly – Vidra Szabó Ferenc. Bp. OSZK KMK, 1995.*
- ☞ Schiller Kata: „Megszeretnén a tengert?...” Esélyek és szakmunkástanulók (p. 113-129.) In: *A többkönyvű oktatás felé. Könyv- és könyvtárhasználati módszerek, példák.* [Szerk.]: Nagy Attila /olvasáskutató/ – Kovács Katalin /könyvtáros/. Bp. OSZK, 1995.

- Sebőkne Lóczy Márta: A szomatikus nevelés empirikus vizsgálata a Jászberényi Tanítóképző Főiskolán (p. 276-290.) In: „Társadalmi idő – szabadidő.” A szabadidő új problémái a mai társadalmakban. [Szerk.]: Tibori Tímea. Bp. Magyar Szabadidő Társaság, 1995. / B 10/
- Simon Tamás: Az egészségmagatartás befolyásolása az egészségneveléstől az egészségmegőrzésig (p. 188-200.) In: Serdülők egészségi állapota, egészségmagatartása. [Szerk.]: Aszmann Anna. Bp. Új Aranyhíd Kft., 1995.
- Simon Tamás – Forrai Judit: Fiatalok szexuális nevelése és az AIDS megelőzése = Bp. Közéü. 27. 1995. 2. (133-135.)
- Simon Tamás: Magyar fiatalok kívánságai, félelmei és szorongásai az 1989, 1991, 1993 és 1995 évben (p. 157-175.) In: Serdülők egészségi állapota, egészségmagatartása. [Szerk.]: Aszmann Anna. Bp. Új Aranyhíd Kft., 1995.
- Sipos Kornél – Vingender István: Általános és középiskolai tanulók drogfogyasztói magatartásának és attitűdjének családi háttértevézőiről (p. 248--281.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- Sipos Kornél – Vingender István – András Barna: A dohányzó és alkoholfogyasztó magatartás kialakulása (p. 207-247.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- Sipos Kornél – Vingender István: A szülői depriváció hatása iskoláskorú fiatalok drogfogyasztó magatartásának kialakulására (p. 282-310.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- Sipos Kornél – Vingender István: A TF-Támasz munkacsoport kutatási tapasztalatai (p. 172-181.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- Soós István: Magyar és angol tanulók életmódjának összehasonlítása, különös tekintettel a sporttevékenységre = Testnev. és Sporttud. 26. 1995. 2. (9-16.)
- Stumpf István: Ifjúság, politikai részvétel, pártpreferenciák (p. 110-121.) In: Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. [Szerk.]: Gázsó Ferenc – Stumpf István. Bp. Hunga-print ny., 1995. /
- Suhajda Éva Virág – Katona Csaba: Egyéb vitakör-anyagok (p. 154-168.) In: Társadalmi kérdésekről az osztályteremben. [Szerk.]: Hammer Ferenc. Bp. The Joint Eastern Europe Center for Democratic Education and Governance, 1995.
- Szabadka Péter: Béke Nevelőotthon = Iskolakult. 5. 1995. 13-14. (144-145.)
- Szabados Tímea: Gyermeknevelési elvek a magyar társadalomban. A magyar társadalom, és két falusi közösség értékrendjének összehasonlító vizsgálata. Bp., MTA Szociológiai Intézet, 1995. – 71 p. (Műhelytanulmányok. Értékszociológiai műhely. Település- és értékszociológiai tanulmányok. Módszertani füzetek, MTA Szociológia Kutató Intézet. Módszertani füzet / MTA Szociológiai Kutató Int. Értékszociológiai és Társadalomtudományi Elemzések Műhelye
- Szabó Ákosné: Lakóközösségi modellek. A tanulásban akadályozott gyermekek és fiatalok diákotthonaiban = Iskolakult. 5. 1995. 8-9. (113-118.)
A gyógypedagógusképzés gyakorlóterepéről
- Szabó Ildikó /szociológus/ – Horváth Ágnes /politológus/: Tanítóképző főiskolások elképzelései a kisebbségekkel létesíthető kapcsolatokról = Iskolakult. 5. 1995. 24. (48-53.)
A tanár-diák kapcsolatáról, különös tekintettel a cigány tanulókra
- Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: A tizennégy-tizenöt évesek és a kisebbség = Iskolakult. 5. 1995. 24. (19-47.)
- Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: A [tizennégy-tizenöt] 14-15 évesek interkulturális világlképe = Regio 6. 1995. 4. (83-120.)
1995-ben a Kisebbségek Intézet által 8. osztályosok körében végzett vizsgálat eredményéről

- Szabó Sándor – Boda Krisztina: Az aszociális viselkedéssel összefüggő tényezők serdülőkorban = Egészségnev. 36. 1995. 1. (7-11.)
- Szabóné Horváth Mária: Fiökkönyvtár a közgyűjtemény és a szociális foglalkoztató határmezsgyéjén (p. 129-137.) In: A könyvtár szociális funkciója. /Tanulmánygyűjtemény/. [Szerk.]: Arnóth Károly – Vidra Szabó Ferenc. Bp. OSZK KMK, 1995. / B 10/
- Szarka Attila: Aszociális drogtapasztalatok (p. 158-171.) In: Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995.
- Szántó János: A magyarországi serdülőkorú németek nemzetiségi identitása = Új Ped. Szle. 45. 1995. 6. (21-31.)
Országos felmérés
- Szántó R. Tibor: Margaret Mead, Derek Freeman, Szamoa és az igazság = M. Tud. 40. 1995. 10. (1245-1251.)
Mead és Freeman a szamoai fiatal lányok életét tanulmányozta különböző időpontokban. Az eredeti és az ellenőrző kutatás eltérő eredményei
- Szávai Ilona: Az alapképzés és a speciális tudás. Interjú Nemes Judittal = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 3-4.
A szocializációs-képzésről, valamint a szociálpedagógus képzésről mint speciális képzésfajtáról
- Szegő Szilvia – Molnár Péter: Modernizáció és humán erőforrás Magyarországon a második évezredfordulón. Társadalompolitikai kérdések és modernizáció = Társ. Szle 50. 1995. 10. (3-22.)
- Szekeres Melinda: Ifjúság a hetvenes években. Józsa Péter: Új jelenségek a magyar városi ifjúság értékrendszerében és gondolkodásában című tanulmánya alapján (p. 88-90.) In: Józsa Péter Emlékkönyv. [Szerk.]: Nagy Katalin, S. Bp. BME Szociológia Tanszék, 1995.
- Szelesné Kupi Veronika: A gyermek jogai és az egészségnevelés. /Amit az egészségnevelőnek a gyermek jogairól tudnia kell./ 1-3 = Egészségnev. 36. 1995. 4., 5., 6. (140-143., 216-220., 260-266.)
A gyermekek jogait szabályozó törvényről, a gyermekek élethez, egészséghez, családban való neveléshez, szabadsághoz, oktatáshoz való jogairól, a gyermekek fizikai és lelki bántalmazás elleni védelméről
- Szelesné Kupi Veronika: Gyermekvédelem és egészségnevelés = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 5. (11-13.)
- Szentpéteri Judit – Rác József: Önszervező Csoport kialakulása az ÁNTSZ segítségével Budapest, XVIII. kerületében = Bp. Közéü. 27. 1995. 4. (394-395.)
- Székely G. Tibor: = Iskolakult. 5. 1995. 1-2. (88-89.)
ismertette: Települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok Magyarországon. – Települési gyermek- és ifjúsági önkormányzatok Franciaországban
- Székely Lajos /egészségügy/: Ifjúságunk dohányzási attitűdje és a megelőzés módszere = Bp. Közéü. 27. 1995. 3. (269-274.)
- Szidiropulosz Archimedesz – Vopaleczky György: A szakképzés és a fiatalok munkaerőpiaci helyzete (p. 7-50.) In: Szakképzés, munkaerőpiac és társadalmi közérzet. Empirikus kutatás a pályakezdő fővárosi fiatalok körében. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995. / B 10/
- Szilágyi Erzsébet: Mozi, filmklub, televízió és videó. /A filmklubtagok filmnézésének, filmműveltségének jellegzetességei. – Cinema, films clubs, television, and video. Characteristics and taste of film club members. The establishment and function of film clubs and film culture in Hungary (p. 303-338.) In: „Társadalmi idő – szabadidő.” A szabadidő új problémái a mai társadalmakban. [Szerk.]: Tibori Tímea. Bp. Magyar Szabadidő Társaság, 1995. /
- Szilágyi Mária – Kátainé Kovács Éva – Szemenyei Bálintné – Kiss György Rita: Nemi felvilágosítási tapasztalataink tizenévesek vizsgálatával = Egészségnev. 36. 1995. 2. (42-47.)
- Szilvási László: A kriminológiai gondolkodás fejlődése (p. 159-209.) In: Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére. [Szerk.]: Orbán István. Eger, EKTF Nyomda 4. köt., 1995.
- Szirányi Péter – Tóth Tiborné: Hátrányos helyzetű fiatalok középfokú képzése = Új Ped. Szle. 45. 1995. 9. (82-93.)
- Szöllősi Gábor /jogász, szociálpolitikus/: Európai elemek a gyermekek szociális ellátásában és védelmében. /Tállózás az Európa Tanács dokumentumaiban/ = M. Jog 42. 1995. 8. (486-490.)

- ☞ Szöllösi Gábor /jogász, szociálpolitikus/: A gyámhatóságok szociális segítő tevékenységének empirikus vizsgálata = *Esély* 7. 1995. 2. (101-123.)
- ☞ Szűcs Zoltán: Az élettársi kapcsolatban élő fiatalok demográfiai jellemzői és lakásviszonyai (p. 179-198.) In: *Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH, 1995.
- ☞ Tombor András: Az [ezerkilencszázharminckettes] 1932-es kommunista szervezkedés az Eötvös Collegiumban = *Valóság* 38. 1995. 9. (74-82.)
- ☞ Tóth Olga: Political-moral attitudes amongst young people in post-communist Hungary. [A fiatal népesség politikai-morális attitűdjei a poszt-kommunista Magyarországon] (p. 189-194.) In: *Growing up in Europe.* [Szerk.]: Chisholm, Lynne – Bücher, Peter – Krüger, Heinz-Hermann – Bois-Reymond, Manuela. Berlin – New York. de Gruyter, 1995. A tanulmány bemutatja 14-18 éves korosztály legfontosabb szociológiai-demográfiai jellemzőit és megvizsgálja a fiatalok fogékonyságát a szélsőséges politikai eszmék iránt
- ☞ Triseliotis, John: Nevelészüllői program beindítása Romániában. Előttörténet, lehetőségek és korlátok. [Ford.]: Herczog Mária = *Család, Gyermek, Ifj.* 4. 1995. 6. (12-18.)
- ☞ Turner, Patricia J. – Gervai Judit: A multidimensional study of gender-typing in preschool children and their parents: Personality, attitudes, preferences, behavior and cultural differences. /A személyiség, az attitűd, a preferenciák, a magatartás és a kulturális különbségek többdimenziós vizsgálata a nemekhez fűződő tipológiában kisgyermek és szülei körében/ = *Developm.Psychol.* 31. 1995. 4. (759-772.) Összehasonlító vizsgálat Magyarországon és Angliában.
- ☞ Udvarhelyi Ferencné: A testnevelés, a sport, a testnevelő tanár szerepe, lehetőségei az egészségvédelemben, a szenvedélybetegségek megelőzésében (p. 92-124.) In: *Drogmegelőzés az iskolában.* [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995. / B 10/
- ☞ Újvári Gábor: Egyetemi ifjúság a „neobarokk társadalomban”. /Bajtársi szövetségek, egyetemi és főiskolai egyesületek a két világháború közötti Magyarországon/ (p. 453-459.) In: *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben.* [Szerk.]: Valuch Tibor – Juhász György – Völgyesi Zoltán. Bp. Osiris – 1956-os Intézet, 1995. / B 10/ A Horthy-korszakban
- ☞ Ürmös Andor – Elekes Zsolt: Megelőző, egészségnevelő munkánk tapasztalatai egy ifjúsági rendezvényen. „Diáksziget” 1993-94 = *Egészségnevel.* 36. 1995. 2. (65-67.)
- ☞ Vander Ven, Karen: A családokkal dolgozó gyermekjóléti szakemberek újfajta szerepei egy modell tükrében. [Ford.]: Körösvölgyi Zoltán (p. 90-103.) In: *Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 5. köt. Gyerekek – szülők – szakemberek. Szöveggyűjtemény szociális képzésben részt vevő hallgatóknak és gyakorló szakembereknek.* [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1995.
- ☞ Varga Gyula, H.: Létezik-e ifjúsági nyelv? (p. 179-188.) In: *Anyanyelvi nevelés – embernevelés. Országos anyanyelvi-oktatási napok Eger 1994. július 4-7.* [Szerk.]: Szende Aladár. Bp. M. Nyelvtud. Társ., 1995. / B 10/
- ☞ Varga Imre: Szociális gondoskodás az iskolát elhagyó fiatalok esetében = *Szociális Munka* 7. 1995. 2. (125-129.)
- ☞ Varga Júlia /közgazdász/: Az oktatás megtérülési rátái Magyarországon = *Közzgazd. Szle* 42. 1995. 6. (595-605.)
- ☞ Vargáné Fónagy Erzsébet: A középfokú beiskolázás tapasztalatai a fővárosban = *Új Ped. Szle.* 45. 1995. 2. (109-111.)
- ☞ Veress Katalin: Az egészségfejlesztés mottójául = *Egészségnevel.* 36. 1995. 2. (74-76.) hozzászólása: Pikó Bettina: Quo vadis egészségfejlesztés? Az orvos és a pedagógus példamutató magatartásának fontosságáról
- ☞ Végh Katalin: Enyhe értelmi fogyatékos gyermekek a fővárosi gyermekvédelem rendszerében (p. 40-67.) In: *Kötet az egészségkárosultakról.* [Szerk.]: Lévai Katalin. Bp. NEOTIPP BT ny., 1995.

- ☞ Vingender István: Alkoholfogyasztás és kábítószerrel szembeni szociális készenlét egyetemi hallgatók körében (p. 311-361.) In: *Drogmegelőzés az iskolában.* [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp. Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995. Empirikus adatfelvétel a Magyar Testnevelési Egyetemen
- ☞ Virág György: Áldozat-segítés Angliában = *Család, Gyermek, Ifj.* 4. 1995. 1. (17-20.) A szexuális erőszak áldozatainak segítésére létrehozott safe ways program, valamint az ezzel a problémával foglalkozó rendőri csoportok tevékenysége
- ☞ Volentics Anna: A bűnmegelőzés lehetséges pedagógiai eszközei (p. 341-346.) In: *Alkotmányos büntetőpolitika, bűnmegelőzés a család évében.* Az I. Országos Kriminológiai Vándorgyűlés anyaga. Szolnok, 1994. szeptember 29-október 1. [Szerk.]: Lévai Miklós. Bp. – Szolnok. Magyar Kriminológiai Társaság – MKT Tiszántúli Regionális Szervezete – Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság, 1995.
- ☞ Vopaleczky György: A kutatás tanulságai (p. 141-154.) In: *Szakképzés, munkaerőpiac és társadalmi közérzet.* Empirikus kutatás a pályakezdő fővárosi fiatalok körében. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995.
- ☞ Wágner Ferenc: A drogfogyasztó magatartás kialakulásának személyiségfüggő tényezői = *Testnev. és Sporttud.* 26. 1995. 1. (3-19.)
- ☞ Wágner Ferenc: Drogvizsgálatok serdülőkorú fiatalok körében = *Testnev. és Sporttud.* 26. 1995. 3. (15-25.)
- ☞ Wágner Ferenc: A kábítószer elterjedésének vizsgálata Tolna megyében = *Szenvedélybetegségek* 3. 1995. 5. (353-356.) A vizsgálatot egy szekszárdi középiskola 14-19 év közötti diákjaival végezték
- ☞ Wágner Ferenc: A szociális háttér és az agresszivitás összefüggésének vizsgálata fiatal öklövívóknál = *Testnev. és Sporttud.* 26. 1995. 2. (3-8.)
- ☞ Wolff, Sula: A társadalmi környezet preventív hatásai. [Ford.]: Mikecz Róza (p. 60-89.) In: *Tanulmányok a gyermekjólét köréből, Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 5. köt. Gyerekek – szülők – szakemberek. Szöveggyűjtemény szociális képzésben részt vevő hallgatóknak és gyakorló szakembereknek.* [Szerk.]: Budai István. Esztergom, 1995. Hogyan járulhatnak hozzá a társadalom különböző intézményei a gyermekkori pszichés és szociális problémák kezeléséhez
- ☞ Zelenák József: Kortárssegítő-kortárscsoport = *Iskolakult.* 5. 1995. 13-14. (145-147.) Kortárs utcai szociális gondozók devianciamegelőző tevékenységéről
- ☞ Zsidi Zoltán: Miért tette? Magatartás-zavaros fiatal a családban, az iskolában, a munkahelyen, az utcán a galériában. *Nagykanizsa, Szerző kiad., 1995. 182 p.*
- ☞ Zsigmond Anna: Az elitképzés és a tömegoktatás dilemmái az Egyesült Államokban 1995 derekán = *Új Ped. Szle.* 45. 1995. 11. (68-75.) Az USA oktatáspolitikájáról, a középiskolai standard tananyag bevezetéséről, a hátrányos helyzetű tanulók felsőoktatási intézménybe való felvételéről
- ☞ Zsolt Péter: A divat és jelentősége az elmúlt ötven év magyar társadalmában = *Elméleti szociol.* 1. 1995. 1. (40-44.) Kiss Zsolt Péter 1995-től – Zsolt Péter név alatt publikál
- ☞ Sportszociológia szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Papp Gábor /sportszociológus/ – Vass Miklós – Soós István. [Előszó]: Vass Miklós. [Közread. a] JPTE Közgazdtud. Kar. Pécs, JPTE Tudományegyet. ny., 1995. 2. köt. 310 p. Bibliogr. tanulmányonként
- ☞ Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére. [Szerk.]: Orbán István. [Közread. a] EKTf. Eger, EKTf Nyomda 4. köt., 1995. 252 p.
- ☞ A Diákjogi Charta = *Új Ped. Szle.* 1995. 4. (93-106.)
- ☞ Drogmegelőzés az iskolában. [Szerk.]: Sipos Kornél. Bp., Magyar Testnevelési Egy. Továbbképző Közp., 1995. 387,[3] p. ismertetése: Molnár László /gyermekvédelem/: Drogmegelőzés az iskolában

- ☞ Gyermekvilág a régi magyar falun. I-II. Szolnok, Damjanich János Múzeum soksz. 2. köt. Az [ezerkilencszázkilencvenhárom] 1993. október 15-16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai. [Szerk.]: Bereczki Ibolya, T., 1995. 349-795 p. /A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múz. Közl., 50./
- ☞ Fiatalok – fiataloknak az AIDSről – az AIDS ellen. PEP/MA. [Szerk.]: Forrai Judit. [Ford.]: Forrai Györgyné. Bp., Aranyhíd KFT, 1995. 88 p.
PEP/MA: Peer Edukációs Program Magyarországon. Az AIDS megelőzéséről, a nők elleni erőszakról, a drogfogyasztásról, az ezek köré szerveződött alapítványokról, egyesületekről, egészségügyi és ifjúsági intézményekről
- ☞ Growing up in Europe. [Európában felnőni.] [Szerk.]: Chisholm, Lynne – Bücher, Peter – Krüger, Heinz-Hermann – Bois-Reymond, Manuela. Berlin – New York, de Gruyter, 1995. 314 p. Bibliogr. p. 289-309 /Intern. Stud. on childhood and adolescence, 2./
- ☞ Az ifjúság életkörülményei. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. [Előszó]: Falussy Béla. [Közread. a] KSH Társadalomstat. Főszt. Bp., KSH, 1995. 198 p. /Ifjúság és társadalom. Ifjúságstat. közlem./
- ☞ Ifjúság és egyház = Távlatok 5. 1995. 5. 565-623.
részei
Kovács Péter: Katolikus kisközösségek a nyolcvanas években; Baranyi Károly: A fiatalok hitre nevelése; Arató László: Krisztusibb ember, magyarabb magyar! Újraéledt a Magyar Cserkészszövetség
- ☞ Az ifjúságvédelem helyzetéről, a fiatalok bűnözés és a bűnözővé válás megelőzésének a lehetőségeiről = Belü. Szle 33. 1995. 3. (44-64.)
Belügyi Szemle című folyóirat szerkesztősége által szervezet konzultáció
- ☞ Ifjúság. [Szerk.]: Gábor Kálmán = Educatio 4. 1995. 2. 191-366.
részei
Gábor Kálmán: Az ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években; Kozma Tamás: Ifjúság és oktatás; Liskó Ilona: Aki a statisztikából kimaradnak; Bíró A. Zoltán: Generációs kapcsolatok székelyföldi lokális közösségekben; Mátay Melinda: Narancsízű citrom vagy citromízű narancs?; Ladányi Andor: Egyetemi ifjúsági szervezetek a Horthy-korszakban. Vázlatos áttekintés, Történelmi lecke; Gábor Kálmán-Balog Iván: The impact of consumer culture on Eastern and Central European youth; Junghaus Ibolya-Szemerszki Mariann: Tanárok véleménye...; Narancsik Ágnes: Helyi társadalom és ifjúság; Béres Tibor: Pályakezdekők a munkaerőpiacon és azon kívül; Cavalli, Alessandro: Ifjúság és társadalom a mai Olaszországban
Az idegennyelvű címek és kivonatok a következő számban jelennek meg
- ☞ Konceptió a gyermekvédelemről valamint a szociális- és gyámhivatalok törvényi szabályozásáról 1995. február = Család, Gyermek, Ifj. 4. 1995. 2. (3-14.)
- ☞ Kötet az egészségkárosultakról. [Szerk.]: Lévai Katalin. [Előszó]: Lévai Katalin. [Közread. a] Esély Közösségfejlt. Családszolg. Bp., NEOTIPP BT ny., 1995. 128 p. /Esély füz., 3./
- ☞ Közelítés. [Szerk.]: Papp György. [Közreműködő]: Bakonyi Péter – Wagner Margit – et al. Bp., Ezredforuló Alapítvány, 1995. 156 p. /Az ifjúság felfedezése/
A kötet interjúkat tartalmaz deviáns fiatalokkal. Wagner Margit fotóival
- ☞ Egy meg nem jelent folyóirat – A Jövő Embere = Thalassa 6. 1995. 1-2. (223-277.)
A Jövő Embere, egy mentálhigiénés folyóirat, első és egyetlen számának kefelevonata
L Szociálpszichológia. Interperszonális kapcsolatok. Szerep. Előítélet. Elidegenedés. Szociobiológia; G.2 Ifjúság, gyermekkor folyóiratok; A Jövő Embere /folyóirat/; mentálhigiéné; 1948; pszichológia; gyermekvédelem; politikai élet; pszichológusok; Mérei Ferenc; Bárczi Gusztáv
- ☞ Metodológiai eljárások és problémák egyetemi hallgatók terepmunka gyakorlatának szervezésében. [Összeáll.]: Bíró A. Zoltán = Antrop. Műhely 3. 1995. 1. (9-36.)
A Regionális és Antropológiai Kutatások Központjának két éves kutatási programjáról, melynek keretében romániai és magyar egyetemek működtek együtt. Ua angolul: Experiments 1994-1995. 2. p. 154-173
- ☞ Serdülők egészségi állapota, egészségmagatartása. [Szerk.]: Aszmann Anna. Bp., Új Aranyhíd Kft., 1995. 211,[1] p. Bibliogr. tanulm.

- ☞ Szakképzés, munkaerőpiac és társadalmi közérzet. Empirikus kutatás a pályakezdő fővárosi fiatalok körében. Bp., Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1995. 161,[2] p.
- ☞ Szociálpolitika, család, gyermek- és ifjúságvédelem.
kötetei
Orbán István: Szociálpolitika, család, gyermek- és ifjúságvédelem
- ☞ Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére. [Szerk.]: Orbán István. [Közread. a] EKTf. Eger, EKTf Nyomda
kötetei
1. kötet Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére;
2. kötet Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére;
3. kötet Orbán István: Szociálpolitika, család, gyermek- és ifjúságvédelem;
4. kötet Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére; Szöveggyűjtemény és mintatár szociálpedagógia szakos hallgatók részére
- ☞ Tanulmányok az Eötvös József Collegium történetéről. [Közread.]: Kósa László = Valóság 38. 1995. 9. 53-82. részei
Kovács Tímea-Szabó-Pál Tibor: Az Eötvös József Collegiumba felvett hallgatók vallási, földrajzi és társadalmi hovatartozása a két világháború között; Ablonczy Balázs-Bertényi Iván, ifj.: „Alkalmatlan. Nem ajánlom.” Az Eötvös Collegiumba fel nem vettek földrajzi és társadalmi származása a két világháború között; Tombor András: Az [ezerkilencszázharminckettes] 1932-es kommunista szervezkedés az Eötvös Collegiumban
- ☞ A tanulmányok a centenáriumba meghirdetett kollégiumtörténeti szemináriumon elhangzott előadások
- ☞ Tanulmányok a gyermekjólét köréből. , Esztergomi Vitéz János Tanítóképző Főiskola – Hajdúböszörményi Óvónőképző Főiskola 5. köt. Gyerekek – szülők – szakemberek. Szöveggyűjtemény szociális képzésben részt vevő hallgatóknak és gyakorló szakembereknek. [Szerk.]: Budai István. [Összeáll.]: Budai István. Esztergom, 1995. 177 p.
Gyermekvilág a régi magyar falun. I-II. Szolnok, Damjanich János Múzeum soksz.
kötetei
Az [ezerkilencszázkilencvenhárom] 1993. október 15-16-án Jászberényben és Szolnokon rendezett konferencia előadásai
- ☞ Tehetség és képességek. [Szerk.]: Balogh László /pszichológus/ – Herskovits Mária – Tóth László. [Közread. a/z/] KLTE Pedag.-Pszichol. tanszék. Debrecen, 1995. 228 p.
- ☞ Történelmi lecke. [Összeáll.]: Liskó Ilona = Educatio 4. 1995. 2. (285-310.)
Szakmunkástanulók véleménye a társadalomról és a politikáról 1974-ben és 1994-ben. /Interjúrészlet/
- ☞ Vesztések. Ifjúság az ezredfordulón. [Szerk.]: Gázó Ferenc – Stumpf István. [Előszó]: Gázó Ferenc – Stumpf István. [Közread. a] Ezredforuló Alapítvány. Bp., Hunga-print ny., 1995. 157 p.

1996

- ☞ Andelson, Edna – Fraiberg, Selma H.: Elhagyott anya, elhagyott gyermek. [Ford.]: Szilvási Léna (p. 151-176.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. / B 10/
- ☞ Andok Mónika: Katolikus ifjúsági sajtó: bravo? = Egyházfórum 11. 1996. 4. (59-64.)
- ☞ Andorka Rudolf: Gyermek és fiatalok (p. 121-134.) In: Társadalmi páternoszter 1992-1995. Jelentés a Magyar Háztartás Panel 4. hullámának eredményeiről. [Szerk.]: Tóth István György /TÁRKI/ – Sik Endre. Bp. BKE Szociológia Tanszék – TÁRKI – KSH, 1996. / B 10/
- ☞ Bagó József: A pályakezdő munkanélküliek új támogatási rendszere = Munkaü. Szle 40. 1996. 6. (14-17.)

- Bagó József: Váltás a pályakezdekők támogatásában = Szakokt. 46. 1996. 6. (1-4.)
- Barcy Magdolna – Diósi Pál – Rudas János: Vélemények a másságról – előítéletek a fiatalok körében. Egy empirikus társadalomkutatás zárótanulmánya. [Közread. a] Bar Kochba Intézet. Bp., Animula Egyesület, 1996. 107 p.
- Barnes, Gill Gorell: A nem véletlen sérülések. (A gyakorlat, a kutatás és az elmélet összefüggéseinek illusztrálása egy eset példáján). [Ford.]: Szentmiklósi Tamás (p. 131-150.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996.
- Botte, Marie-France: Egy gyermek ára. Négy év a bangkói gyermekprostitúció poklában. [Szerk.]: Szávai Ilona. [Közreműködő]: Mari, Jean-Paul. [Ford.]: Puskás Gyöngyi. Bp., Pont K., 1996. 172,[2] p. /Gyermekvédelmi kiskönyvtár/
- Cseke Péter: Keresztény erkölcs és kisebbségi ifjúságnevelés a két világháború közötti Erdélyben = Hitel 9. 1996. 12. (65-72.)
- Csillei Béla: Nagyvárosi kiútkeresés – halmozottan hátrányos helyzetű gyerekekkel = Szakképz. Szle 12. 1996. 2. (58-65.)
- Daly, Steven – Wice, Nathaniel: Alternatív kultúra, amit a kilencvenes évekről tudni érdemes. [Ford.]: Kovács Kristóf. Bp., Biográf, 1996. 220 p.
- Demény Enikő – Kozák Gyula – Orbán Mária: Tanulási láz Kolozsváron? Felmérés két egyetemet végzett diákok körében = Korunk. 3. foly. 7. 1996. 5. (34-43.)
- Dévai Judit, Sz.: Az internetikus viszonyok tükröződése szlovákiai magyar fiatalok tudatában = Társ. Szle 51. 1996. 6. (61-71.)
- Diósi Pál: A töltésen innen, a városon túl. /Szociológiai célvizsgálat a Káposztásmegyertől lakótelepen élő fiatalok körében/ = Esély 8. 1996. 5. (51-77.)
A DIÓDATA Szociológiai Kutató és Tanácsadó Iroda szociológiai felvétele 1995. augusztus-szeptemberében Újpest Önkormányzata megbízásából
- Egedy Tamás: A város és az ifjúság – Budapest, Győr és Szarvas a fiatalok szemével = Tér és Társ. 10. 1996. 2-3. (43-54.)
- Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: A magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása. ESPAD. The European School Survey Project on Alcohol and Drugs 1995. Bp., Népjóléti Minisztérium, 1996. 126 p. ismertetése: Rácz József: A magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása; Kelemen Gábor /pszichiáter/: A magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása Nemzetközi összehasonlító vizsgálat. Magyarországi eredmények bemutatása, módszertan, adatok
- Erős Ferenc – Fábíán Zoltán: Autoritarizmus és társadalmi tényezők a cigányellenesség magyarázatában (p. 51-68.) In: Ifjúságkutatás. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Bp. Educatio, 1996. Az ifjúság tekintélyelvűségéről
- Erős Ferenc – Fábíán Zoltán – Fleck Zoltán – Kovács A. – Kovács M.: Kutatási jelentés a Másképp Alapítvány multikulturális oktatási programjának hatásáról. [Közread. a/z/] MTA Pszichol. Int. – Soros Alapítvány. Gépirat Bp., 1996. 44 p.
- Farkas Péter /oktatókutatató/: A leszakadó rétegek oktatása = Educatio 5. 1996. 1. (50-59.)
- Fein, Edith – Maluccio, Anthony N.: A gyermekek végleges elhelyezésére törekvés elve – egy újabb kudarc?. [Ford.]: Szentmiklósi Tamás (p. 108-128.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996.
- Fogarassy Miklós: Hagyomány és modernség a mai magyar gyermekirodalomban = Új Ped. Szle. 46. 1996. 3. (123-125.)
- Gagy József: Fiatalok és migráció. A máréfalvi fiatal korosztályok migrációs viselkedése (p. 89-103.) In: Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön. [Szerk.]: Bodó Julianna. Csíkszereda. Pro-Print Könyvkiadó, 1996.

- Gazsó Ferenc – Stumpf István: Nemzedéki orientációk a rendszerváltozásban (p. 545-570.) In: Magyarország politikai évkönyve 1995-ről. [Szerk.]: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László /politológus/. Bp. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1996. / B 10/
- Gábor Kálmán: A fiatalság a társadalomban = Élet és Tud. 51. 1996. 40. (1251-1252.)
- Gábor Kálmán: Ifjúságkutatási tézisek (p. 5-11.) In: Ifjúságkutatás. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Bp. Educatio, 1996.
- Gábor Kálmán: Kelet-európai útravaló = Élet és Tud. 51. 1996. 42. (1324-1325.)
- Gábor Kálmán: Minták és értékek = Élet és Tud. 51. 1996. 44. (1384-1385.)
- Gábor Kálmán: Rendszerváltás – ifjúsági korszakváltás = Korunk. 3. foly. 7. 1996. 5. (5-26.)
- Gábor Kálmán: Társadalmi átalakulás – ifjúsági korszakváltás – ifjúsági kultúra (p. 70-115.) In: Közművelődési tanulmányok 1996. [Szerk.]: Szabó Károly /közművelődés/. Pécs. JPTE – M. Honvédség Humán Főcsoportfőnökség Kulturális Ig, 1996. / B 10/
- Gábor Kálmán: Társadalmi átalakulás és ifjúsági korszakváltás (p. 13-34.) In: Ifjúságkutatás. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Bp. Educatio, 1996. / B 10/
- Gedei Norbert: Ifjúság: szélén, jobbra = Pedag. Lapja 52. 1996. 8. (11.)
Az Oktatókutató Intézet Ifjúságkutatási Csoportjának vizsgálata a szélsőjobb oldali fiatalokról
- Gerentsér Imre – Tóth Antal /politológus/: Az egyes tiltakozási fajták megítélése és a lakosság részvételi hajlandósága (p. 638-644.) In: Magyarország politikai évkönyve 1995-ről. [Szerk.]: Kurtán Sándor – Sándor Péter – Vass László /politológus/. Bp. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 1996.
- Giovannoni, Jeanne M.: A gyermek (p. 9-14.) In: Szociális munka az iskolában. Válogatás iskolai szociális munkások, gyermekjóléti szakemberek, szociális és pedagógusképzésben résztvevők számára. Főiskolai tankönyv. [Szerk.]: Budai István. Bp. Nemzeti Tankvk., 1996.
- Grynaeus András: Cserkészlet és az ifjúsági mozgalmak – ma = Távlatok 6. 1996. 3-4. (353-359.)
- Gyarmathy Éva: Tanulási zavarokkal küzdő tehetséges gyerekek azonosítása. Doktori disszertáció. [Közread. a/z/] KLTE. Debrecen, 1996. 113 p.
- Halmesvirta, Annsi: Molnár Ferenc és az ifjúkor kultúrája. [Ford.]: Vajdovich Nóra = Iskolakult. 6. 1996. 1. (38-44.)
Az ifjúkor fogalma a századfordulón. Molnár Ferenc a hősiességről és a háborúról
- Harcza István: Az ifjúság életkörülményei. Gyermek a családban. – Családok közötti együttműködés. [Közread. a] KSH Társadalomstat. Főoszt. Bp., KSH, 1996. 107 p. /Társstat. füz., 17./
- Havas Péter: A környezeti nevelés és a jövőképek = Iskolakult. 6. 1996. 11. (58-70.)
Általános és középiskolai tanulók jövőképe
- Horváth Péter: Fogadj be! Engedj el! = Család, Gyermek, Ifj. 5. 1996. 3. (2-8.)
Hátrányos helyzetű gyermekek örökbefogadásáról.
- Jones, Gill – Wallace, Claire: Ifjúság, család, polgárrá válás. [Ford.]: Cseke Péter = Korunk. 3. foly. 7. 1996. 5. (91-97.)
Nagy-Britanniában
- Kadushin, Alfred: Gyermekjóléti szolgáltatások. [Ford.]: Nagy Nóra (p. 20-25.) In: Szociális munka az iskolában. Válogatás iskolai szociális munkások, gyermekjóléti szakemberek, szociális és pedagógusképzésben résztvevők számára. Főiskolai tankönyv. [Szerk.]: Budai István. Bp. Nemzeti Tankvk., 1996.
- Karikó Sándor: Konformizmus és ifjúság = Valóság 39. 1996. 1. (78-86.)
- Karsai Ágnes – Pikó Bettina: Az öngyógyítás, öngyógyszerezés előfordulása középiskolások körében = Gyógyszerészet 40. 1996. (253-256.)
- Kály-Kullai Károly: /Ki/útkereső, avagy „A drog letelepedett Magyarországon”. 1-7 = Szakokt. 46. 1996. 3.,4.,5.,6.,7.,8.,9. (22-24.,24-26.,21-23.,25-27.,20-22.,22-24.,21-23.)
A folytatást l. a folyóirat 1997. évi számaiban

- Kelemen Gábor /pszichiáter/: = Szenvedélybetegségek 4. 1996. 3. (240.)
ismertetette: Elekes Zsuzsanna-Paksi Borbála: A magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása. ESPAD. The European School Survey Project on Alcohol and Drugs 1995
- Kelemen Gábor /pszichiáter/: = Szenvedélybetegségek 4. 1996. 3. (239-240.)
- Kemény Vagyim – Kiss Károly: „Látható idegenek”. Afrikaiak egy magyar kollégiumban – kulturák találkozására (p. 8-30.) In: Rövid etnoregionális elemzések. Etnikai, antropológiai, politológiai tanulmányok. [Szerk.]: Gergely András, A. Bp. MTA PTI Etnoregionális Kutközp., 1996. 1995 áprilisában a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Ráday utcai kollégiumában végzett kutatás eredménye
- Kerezi Klára: A gyermek mint a családi erőszak áldozata (p. 56-77.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. / B 10/
Részlet a szerző A védtelen gyermek (Budapest, Közgazd. és Jogi Könyvk. 1995) c. könyvéből
- Kerezi Klára: Gyermek, család, társadalom (p. 25-55.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. / B 10/
Részlet a szerző A védtelen gyermek (Budapest, Közgazd. és Jogi Könyvk. 1995) c. könyvéből
- Kéri László: Meddőhányó = Mozgó Világ 22. 1996. 1. (82-85.)
A tizenévesektől a harmincasokig terjedő kilátástalanságról
- Kiss Ádám Sándor: Értelmi fogyatékosok a középiskolások szemével = Iskolakult. 6. 1996. 1. (33-37.)
- Kisszékelyi Ödön: A fiatalkori toxikománia prevenciója = Szenvedélybetegségek 4. 1996. 5. (359-366.)
- Kovács András /szociológus/: Anti-Semitism and the young elite in Hungary. [Antiszemitizmus és a fiatal elit Magyarországon] = Sociol. Papers 5. 1996. 3. (1-74.)
- Kovács Éva – Vajda Júlia: A kettős kommunikáció mint csoportképző tényező. Családtörténetek a zsidó iskolákban (p. 114-128.) In: Azonosság és különbözőség. Tanulmányok az identitásról és az előítélletről. [Szerk.]: Erős Ferenc. Bp. Scientia Humana, 1996. A zsidó identitástudat elemzése a Wesselényi utcai Amerikai Alapítványi Iskola, valamint a Lauder Javne Közösségi Iskola tanulói között
- Kókai Nagy István: Mezőgazdasági speciális szakiskolát végzett fiatalok munkavállalási esélyei = Szociális Munka 8. 1996. 3. (172-181.)
Értelmileg sérült fiatalok rehabilitációjának egyik lehetősége
- Koré Veronika: „Ha én lennék a miniszter”. A II. osztályos középiskolások miniszterképe egy Vácon végzett vizsgálat tükrében = Új Ped. Szle. 46. 1996. 10. (106-117.)
A Kulturális, és Közoktatási Minisztériumról alkotott vélemények
- Kósa Eszter: = Esély 8. 1996. 3. (118-123.)
ismertetette: Kerezi Klára: A védtelen gyermek. Erőszak és elhanyagolás a családban
- Kövendi Dénes: Ifjúság és hivatás Karácsony Sándor szemével = Új Ped. Szle. 46. 1996. 6. (15-22.)
- Krassói Anikó: Periférián: keresztény munkásfiatalok = Egyházfórum 11. 1996. 4. (45-54.)
- Kristó Nagy István: Hitler ifjai – Horthy leventéi = Ezredvég 6. 1996. 6. (59-65.)
- Ledingham, J. E. – Ledingham, C. A. – Richardson, J. E.: A médiában megjelenő erőszak hatása a gyerekekre. [Ford.]: Kricsfalvi Attila = Család, Gyermek, Ifj. 5. 1996. 2. (23-25.)
- Lévai Katalin: „Kellene egy olyan iskolát csinálni, ami az ő bőrükre szabott...” Beszélgetés Györök Edittel, a Belvárosi Tanoda vezetőjével (p. 124-136.) In: Szociális munka az iskolában. Válogatás iskolai szociális munkások, gyermekjóléti szakemberek, szociális és pedagógusképzésben résztvevők számára. Főiskolai tankönyv. [Szerk.]: Budai István. Bp. Nemzeti Tankvk., 1996. Megjelent még: Esély, 1993. 1. p. 88-97
- Lévai Miklós: A kábítószer-probléma és büntetőjogi kontrollja Magyarországon (p. 227-236.) In: A deviancia szociológiája. Szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Gönczöl Katalin – Kerezi Klára. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület, 1996. Megjelent az Esély 1992. 1. számában. A lábgyegzetben a drog fogalmával

- Liskó Ilona: Ifjúsági csoportstílusok = Educatio 5. 1996. 2. (349-358.)
A vizsgálatra A magyar fiatalok képe Finnországról c. kutatás keretében került sor
- Ludányi Ágnes: A gyermekvédelemben dolgozó pedagógusok mentálhigiénéje (p. 206-211.) In: Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére. [Szerk.]: Orbán István. Eger, EKTf Nyomda 5. köt. Szöveggyűjtemény és mintatár szociálpedagógia szakos hallgatók részére, 1996.
- Magyari Tivadar: Pályatervezés és pályamódosítás = Korunk. 3. foly. 7. 1996. 5. (27-33.)
Kolozsvári egyetemisták körében
- Magyari Tivadar: A pályaválasztási tanácsadás funkciói = Korunk. 3. foly. 7. 1996. 5. (98-102.)
A romániai magyar kisebbség körében
- Makai Éva: A háborús évek gyermekvédelmi-közösségi utópiái = Iskolakult. 6. 1996. 2. (94-104.)
A második világháború előtt és után
- Maksay Klára: A szocializáció során kialakult képzési motívátlanság és a munkanélküliség kapcsolata ifjúsági csoportokban (p. 320-323.) In: A világ feltétele – Bedingung der Welt. A kaposvári Erkölcselelméleti és Nevelési Konferencia előadásai. [Szerk.]: Czirják József – Jávorszki András – Szabóné Gondos Piroska. Kaposvár. CsVM TKF, 1996. / B 10/
- Maróti Egon: Aristoteles felfogása a fiatalkori versenysportról a források tükrében = Aetas 11. 1996. 4. (5-19.)
- Melinz, Gerhard – Zimmermann, Susan: Gyermek- és ifjúságvédelem Budapesten és Bécsben a dualizmus korában (p. 9-28.) In: Gyermekország és gyermekvédelem Budapesten a Monarchia idején. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiállítása – Kinderschicksale und Kinderschutz in Budapest im Zeitalter der Monarchie. Ausstellung der Budapest-Sammlung der Stadtbibliothek Ervin Szabó, Budapest. [Szerk.]: Sándor Tibor /könyvtáros/ – Zimmermann, Susan. Bp. FSZEK, 1996. / B 10/
- Mínuchin, Salvador: Gyermekgyilkosság – Maria Colwell. (Részlet a szerző Családi kaleidoszkóp című művéből). [Ford.]: Szentmiklósi Tamás (p. 177-196.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. / B 10/
- Molnár László /gyermekvédelem/: Egy hálózat fehér foltjai = Család, Gyermek, Ifj. 5. 1996. 1. (16-19.)
- Molnár Tamás /filozófus/: Ifjúság, társadalom és politika = Jel 8. 1996. 6. (166-167.)
- Móra Ferenc Sándor: Fiatal vállalkozók és ifjúsági kultúra (p. 89-95.) In: Ifjúságkutatás. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Bp. Educatio, 1996. / B 10/
Interjúkon alapuló vizsgálat fiatal szegedi vállalkozók életmódjáról, az ifjúsági kultúrához való kötődésükről
- Nagy Attila /olvasáskutató/: Magyarságtudat és olvasás középiskolások körében (p. 31-37.) In: Magyar Könyvtárosok III. szakmai találkozója. Budapest 1992. augusztus 16-18.. Válogatás a találkozót előadásából. [Szerk.]: Berke Barnabásné – Németh Mária /könyvtáros/. Bp. OSZK Ny., 1996.
- Narancsik Ágnes: Az alternatív kultúrától a fogyasztói iparig (p. 77-87.) In: Ifjúságkutatás. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Bp. Educatio, 1996. Egyetemi és főiskolai hallgatók életstílusa
- Narancsik Ágnes: Kulturális szakadékok = Élet és Tud. 51. 1996. 48. (1512-1513.)
- Narancsik Ágnes: Az új nemzedék ízlésvilága = Élet és Tud. 51. 1996. 46. (1448-1449.)
- Nickolai, Werner – Quensel, Stephen – Rieder, Hermann: Nyolc gyakorlati elv a nehezen nevelhető fiatalok pedagógiájához. [Ford.]: Grossmann Erika (p. 163-171.) In: Szociális munka az iskolában. Válogatás iskolai szociális munkások, gyermekjóléti szakemberek, szociális és pedagógusképzésben résztvevők számára. Főiskolai tankönyv. [Szerk.]: Budai István. Bp. Nemzeti Tankvk., 1996. Részlet a szerzők Élménypedagógia a peremcsoportok esetében (Budapest, Lambertus Kiadó, 1992) c. könyvéből
- Orbán István: Család-, gyermek- és ifjúságvédelem (p. 103-142.) In: Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére. [Szerk.]: Orbán István. Eger, EKTf Nyomda 5. köt. Szöveggyűjtemény és mintatár szociálpedagógia szakos hallgatók részére, 1996. Állami gondozottak gyámsága, pénz- és vagyonkezelésének jogi szabályozása

- ☞ Papp Ágnes: S.O.S. = Szakokt. 46. 1996. 2. (18-23.)
Többek között a Sziget Ifjúsági Segítő Szolgálat /Budapest/ munkájáról
- ☞ Parton, Nigel: A gyermekek jogairól szóló 1989. évi törvény: a konszenzus helyreállítása. (Részletek). [Ford.]: Szentmiklósi Tamás (p. 78-107.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. Az 1989. évi angol gyermekvédelmi törvényjavaslatról
- ☞ Paulik Edit – Pikó Bettina – Müller Anna – Pető Éva: Orvos- és gyógyszerészhallgatók dohonyzási szokásai = Egészségnev. 37. 1996. (56-59.)
- ☞ Pál Tamás: Diagnózis (p. 39-46.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1994-1995. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György. Bp. Borsodi Ny., 1996. / B 10/
Az iskolai állampolgári nevelésről
- ☞ Pierce, Dean: Tudományos vizsgálat: a szakma felfedezése, helye a szociálpolitika rendszerében és tevékenységének szinterei. [Ford.]: Hajdú Judit (p. 54-69.) In: A szociális munka elmélete és gyakorlata. Szöveggyűjtemény. Bp., Semmelweis Kiadó, 1996. 1. köt. Általános szociális munka. [Szerk.]: Hegyesi Gábor – Talyigás Katalin J.01 Szociálpolitika. Szociális gondozás;
- ☞ Pikó Katalin: Az értékelés funkciója a szociális munkában. Gyermekvédelem az Egyesült Államokban (p. 207-243.) In: Rejtőzködő jelen. Tanulmányok Ferge Zsuzsának. [Szerk.]: Tausz Katalin – Várnai Györgyi. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület, 1996. Az amerikai gyermekvédelmi programok ismertetése
- ☞ Pikó Bettina – Barabás Katalin – Markos Judit: Health risk behaviour of a medical student population. Report on a pilot study. /Egészségi rizikóavallás orvostanhallgatók körében./ = Journ. of Roy. Soc. Health 116. 1996. 2. (97-100.)
- ☞ Pikó Bettina – Paulik Edit – Pető Éva – Müller Anna: A dohányzó magatartás társas befolyásoltsága. A mikrokörnyezet szerepe = Szenvedélybetegségek 4. 1996. 3. (191-195.)
SOTE hallgatók dohányzással kapcsolatos magatartását és attitűdjeit vizsgáló kutatás
- ☞ Puttmann, Andreas: A fiatalok értékítéletei. [Ford.]: Gál Ferenc = Communio 4. 1996. 2. (19-32.)
- ☞ Rácz József: = Szenvedélybetegségek 4. 1996. 6. (473-475.)
ismertetettje: Elekes Zsuzsanna-Paksi Borbála: A magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása. ESPAD. The European School Survey Project on Alcohol and Drugs 1995
- ☞ Sarnyai Csaba Máté: A Magyar Katolikus Püspöki Kar és az ifjúság. 1964-1994 = Egyházfórum 11. 1996. 4. (30-38.)
- ☞ Schüttler Tamás: „Minden olyan ember szegény, aki nem tud jóllakni” – Beszélgetés a szegénységről = Új Ped. Szle. 46. 1996. 5. (94-102.)
Egy iskolai klub tagjainak véleménye
- ☞ Slavenburg, Jan H.: Pedagógiai innováció és a szociálisan hátrányos helyzetű tanulók. [Ford.]: Kaan Ágnes. Rotterdam, 1996. 158 p.
- ☞ Szabó Ildikó /szociológus/ – Horváth Ágnes /politológus/: Magyarok Európában. Főiskolások nemzettudata egy empirikus vizsgálat tükrében = Iskolakult. 6. 1996. 11. (71-87.)
A lokális, a regionális és a nemzeti tudat
- ☞ Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: [Tizennégy-tizenöt] 14-15 éves fiatalok interkulturális világgépe (p. 161-235.) In: Többség – kisebbség. Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből. Bp. Osiris, 1996.
- ☞ Szántó János: Magyarországi serdülőkorú németek etnikai-nemzetiségi identitása (p. 257-282.) In: Magyar-ságkutatás, 1995-96. [Szerk.]: Diószegi László. Bp. Teleki László Alapítvány, 1996.
- ☞ Szávai Iлона: Tévé előtt – védtelenül = Család, Gyermek, Ifj. 5. 1996. 2. (26-29.)
A média gyermekekre gyakorolt negatív befolyása.
- ☞ Szilvási Léna: Az amerikai gyermekvédelem egy esettanulmány tükrében (Egy magyar szociális munkás tapasztalatai) (p. 197-244.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Ké-

- zikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996.
- ☞ Szilvási Léna: Változásban a gyermekvédelem. (Előszó) (p. 7-21.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. / B 10/
- ☞ Szöllősi Gábor /jogász, szociálpolitikus/: Az Európa Tanács ajánlásai a gyermekeknek nyújtott helyettesítő gondozásról = Család, Gyermek, Ifj. 5. 1996. 1. (12-15.)
- ☞ Szöllősi Gábor /jogász, szociálpolitikus/: A reform három sarkalatos pontja = Család, Gyermek, Ifj. 5. 1996. 1. (7-11.)
- ☞ Szűk Balázs: Az Apokalipszis 666-os nagy fenevadja = Iskolakult. 6. 1996. 1. (105-111.)
Interjú egy sátánista gimnazistával
- ☞ Takashi Okumura: Fűtő /öztönző/ és hűtő /csillapító/ kultúrák. A társadalmi tudat átalakulása a mai Japánban (82-93.) In: Közép-Európa és Japán közös kihívása. Interdiszciplináris tudományos konferencia évtizedünk történelmi korszakváltásáról – Central Europe and Japan – a common challenge. Interdisciplinary conference on the 1990s as a historical turning point. [Szerk.]: Trencsényi Imre. Bp. Magyar Népfőiskolai Társaság – Bibó István Népfőiskolai Társaság, 1996.
A szerző szociológus. Kutatási területe az ifjúság, a társadalmi tudat és a kommunikáció. A tanulmány végén a konferencia résztvevőinek a témával kapcsolatos kérdései és a válaszok is megtalálhatók
- ☞ Takashi Okumura: A „warming-up” culture and a „cooling-out” culture. The transformation of social consciousness in contemporary Japan. [Fűtő /öztönző/ és hűtő /csillapító/ kultúrák a mai Japánban] (82-93.) In: Közép-Európa és Japán közös kihívása. Interdiszciplináris tudományos konferencia évtizedünk történelmi korszakváltásáról – Central Europe and Japan – a common challenge. Interdisciplinary conference on the 1990s as a historical turning point. [Szerk.]: Trencsényi Imre. Bp. Magyar Népfőiskolai Társaság – Bibó István Népfőiskolai Társaság, 1996.
- ☞ Tarján Imre: A sor- és hivatásos állomány helyzetének vizsgálata. Adalékok a magyar katonaszociológia történetéhez = Új Honvéds. Szle 1996. 8. (110-114.)
- ☞ Tót Éva: A munkanélküli fiatalok életkörülményei = Educatio 5. 1996. 1. (175-178.)
- ☞ Tót Éva: Szakmát tanuló tizenévesek társadalomképe (p. 35-49.) In: Ifjúságkutatás. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Bp. Educatio, 1996. / B 10/
- ☞ Tóth Erika: Ifjúságvédelem és bűnmegelőzés = Szakokt. 46. 1996. 3. (6-9.)
- ☞ Tóth Etelka: A Kolping-modell. 1.-2. Tervezés és önállóság = Szakokt. 46. 1996. 1., 2. (10-12.; 1-4.)
A hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására alkalmazott Kolping-módszerről és az esztergomi Kolping Szakoktatási Intézet munkájáról
- ☞ Vajda Zsuzsanna: Az identitás külső és belső forrásai (p. 8-24.) In: Azonosság és különbözőség. Tanulmányok az identitásról és az előítéletről. [Szerk.]: Erős Ferenc. Bp. Scientia Humana, 1996.
Középiskolások és egyetemisták önvallomásainak összehasonlító vizsgálata. /Frank Antal, 1928: Pataki, 1988/
- ☞ Van Vonderer, Marijke L. – Bekkers, Rudi – Hermanussen, Ria – Sikora Gizella – Tóth Árpád /munkaszociológus/: Gender and doubts about study in technology = Journ. of General Psychol. 1996. 1. (5-18.)
Holland-magyar mérnökhallgatók összehasonlító vizsgálata 1993-ban.
- ☞ Várfőné Komlósi Annamária – Vass Zoltán – Rózsa Sándor: A depresszióra való hajlam serdülőkorú felismerésének és módosításának lehetőségei. A mentálhigiénés prevenció munkája néhány elméleti és gyakorlati kérdése = M. Pszichol. Szle 52. 1996. 1-3. (101-124.)
- ☞ Veres Valér: Romániai magyar ifjúsági civil szféra = Korunk. 3. foly. 7. 1996. 5. (103-106.)
- ☞ Volentics Anna: Gyermekvédelem és reszocializáció. Bp., Nemzeti Tankvk., 1996. 280 p.
ismertetése: Deák Ferenc: Gyermekvédelem és reszocializáció

- ☞ Vörös Imre: Keresztény értékek képviselete az ifjúság körében = Jel 8. 1996. 7-8. (195-198.)
- ☞ Weeks, Jeffrey: A gyermekkor (p. 234-238.) In: A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Tóth László /szociológus/. Bp., Új Mandátum Kvk. 1. köt., 1996.
- ☞ Woosch Péter: Ifjúsági szervezetek Európában = Educatio 5. 1996. 4. (604-626.)
- ☞ [Agresszív bűncsekmények miatt elítéltek és veszélyeztett kiskorúak statisztikai adatai.] (p. 147-150.) In: Az agresszió problémái korunkban. A Szociális Munka Alapítvány és a Magyar Pszichiátriai Társaság Középmagyarországi Tagozata közös rendezésében, 1995. május 10-11-12-én, Ábrahámhegyen volt tudományos ülés összefoglalt anyaga. [Szerk.]: Kappéter István. Bp. SzMA, 1996.
- ☞ Az AIDS egészségügyi, prevenció, kulturális és társadalomtudományi megközelítése. Szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Szilágyi Erzsébet. [Vál.]: Szilágyi Erzsébet. [Közread. a/z/] NEVI Szexuális felvilágosító és AIDS megelőzési Csoport – Bárczi Gusztáv Gyógypedag. Tanárk. Főisk. Ált. Szociálismunkás-képző tszék. Bp., 1996. 211 p.
- ☞ Civil szervezetek a gyermekes családok támogatására (p. 337-350.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. / B 10/ Civil szervezetek neve, címe, főbb tevékenységi köre
- ☞ Diákjogi Charta (p. 47-[60].) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1994-1995. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György. Bp. Borsodi Ny., 1996. / B 10/ A diákjogok tételes közreadása
- ☞ Egyezmény a gyermek jogairól (p. 297-323.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. / B 10/ Az 1989-es ENSZ egyezmény szövege
- ☞ Előnyt a jövőnek! A Gyermek és Ifjúsági Tárgyaló Küldöttség tárgyalási javaslata a Kormánynak (p. 25-37.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1994-1995. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György. Bp. Borsodi Ny., 1996. / B 10/
- ☞ Előterjesztés a kormány részére a gyermekek védelméről szóló törvénytervezetről (p. 324-330.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. A Népjóléti Minisztérium 1995. évi előterjesztése
- ☞ Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp., Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996. 350 p. /A szociális szakképzés kv/ ismertetése: Deák Ferenc: Gyermek – család – társadalom Kozma Judit: Gyermek – család – társadalom
- ☞ A Gyermekkérdések Magyarországi Fórumának állásfoglalása a Magyar Köztársaság Kormánya 1994-1998. évekre szóló programjának gyermek- és ifjúsági ügyekkel kapcsolatos egyes tételeiről (p. 23-24.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1994-1995. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György. Bp. Borsodi Ny., 1996.
- ☞ A gyermekek fizikai állapotának kritikus mutatói. Veszprém, 1996.
- ☞ Gyermekorsók és gyermekvédelem Budapesten a Monarchia idején. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének kiállítása – Kinderschicksale und Kinderschutz in Budapest im Zeitalter der Monarchie. Ausstellung der Budapest-Sammlung der Stadtbibliothek Ervin Szabó, Budapest. [Szerk.]: Sándor Tibor /könyvtáros/ – Zimmermann, Susan. [Ford.]: Glavina Zsuzsa – Sántha Tiborné. Bp., FSZEK, 1996. 79,[1] p. Kiállítási katalógus
- ☞ Ifjúsági korszakváltás = Élet és Tud. 51. 1996. részei Gábor Kálmán: A fiatalság a társadalomban; Gábor Kálmán: Kelet-európai útravaló; Gábor Kálmán: Min-

- ták és értékek; Narancsik Ágnes: Az új nemzedék izlésvilága; Narancsik Ágnes: Kulturális szakadékok A cikksorozat a folyóirat 1996. 40.,42.,44.,46.,48. számában jelent meg
- ☞ Ifjúságkutatás. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Bp., Educatio, 1996. 100 p., Bibliogr. tanulm. /Educatio füz., 2./
- ☞ Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1994-1995. [Szerk.]: Trencsényi László – Papp György. [Közread. a] Gyermekkérdések Magyarországi Fóruma. Bp., Borsodi Ny., 1996. 59,[1] p. /Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1994-1995./
- ☞ Kapcsolódások. [Szerk.]: Maksay Klára – Tolnai Mária. Kaposvár, CsVM TKF, 1996. 145 p. Ifjúságpolitika. Ifjúsági szervezetek.
- ☞ A magyar gyermekvédelem rendszerét ábrázoló sémák (p. 331-336.) In: Gyermek – család – társadalom. Szociális munka gyermekes családoknál. Kézikönyv. [Szerk.]: Szilvási Léna. Bp. Hilscher Rezső Szocpol. Egyesület – ELTE Szoc. Int. Szociálpol. Tszék, 1996.
- ☞ Neveléslektani szöveggyűjtemény. Tanulmányok pedagógiai, szociálpszichológiai, vezetés- és kommunikációelméleti megközelítésben a tanár-diák viszonyról, a tanári magatartásról és a nevelési stílusról.
- ☞ Pályamódosítás és ifjúsági korszakváltás = Korunk. 3. foly. 7. 1996. 5. 5-58.,91-106. részei Gábor Kálmán: Rendszerváltás – ifjúsági korszakváltás; Magyarai Tivadar: Pályatvéstés és pályamódosítás; Demény Enikő-Kozák Gyula-Orbán Mária: Tanulási láz Kolozsváron? Felmérés két egyetemet végzett diákok körében; Vargha Jenő László: A munkanélküliség pszichikai hullámgörbéje; Gagyai József: Diplomás munkanélküliek; Jones, Gill-Wallace, Claire: Ifjúság, család, polgárrá válás; Magyarai Tivadar: A pályaválasztási tanácsadás funkciói; Veres Valér: Romániai magyar ifjúsági civil szféra
- ☞ A pedagógus. [Összeáll.]: Kósáné Ormai Vera. [Ford.]: Kulcsár Valéria - Ligetiné Kiss Mária – Vereczkey Györgyné. [Közread. a/z/] ELTE. 5. kiad. Bp., Tankvk., 1996. 524 p. Bibliogr. p. [519]-524.
- ☞ Pszichopedagógia. Gyermekvédelem – jogi alapismeretek. Jogszabálygyűjtemény. [Szerk.]: Szőke Sándor. Bp., Bárczi Gusztáv Gyógypedag. Tanárk. Főisk., 1996. 244,[4] p.
- ☞ Szociális munka az iskolában. Válogatás iskolai szociális munkások, gyermekjóléti szakemberek, szociális és pedagógusképzésben résztvevők számára. Főiskolai tankönyv. [Szerk.]: Budai István. Bp., Nemzeti Tankvk., 1996. 196 p. Bibliogr. a jegyz. ismertetése: Deák Ferenc: Szociális munka az iskolában
- ☞ Szöveggyűjtemény szociálpedagógia szakos hallgatók részére. [Szerk.]: Orbán István. [Közread. a] EKTf. Eger, EKTf Nyomda 5. köt. Szöveggyűjtemény és mintatár szociálpedagógia szakos hallgatók részére. , 1996. 292 p.

1997

- ☞ Albert Fruzsina – Dávid Bea: Magyarországon tanuló külföldi diákok kapcsolathálózati jellemzői (p. 7-21.) In: Colloquium. Tanulmányok az első szociológiai Ph.D. évfolyam munkáiból. Bp. BKE Szociológia és Szociálpolitika Tansz., 1997.
- ☞ Bagó József: A fiatalok foglalkoztatásának helyzete, munkanélküliségük csökkentésének lehetőségei = Esély 9. 1997. 1. (18-29.)
- ☞ Bajmócy Péter – Csíkos Csaba: Európai országok népszerűsége egyetemi hallgatók körében = Iskolakult. 7. 1997. 6-7. (71-77.)
- ☞ Bajor Zoltánné: Gyermekvédelmi problémák egy ifjúsági regényben = Iskolakult. 7. 1997. 11. (118-122.) Vidor Miklós: Szökőár (Bp. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1954) c. regénye kapcsán
- ☞ Balogh Ernő: Ellopott nemzedékek = Kritika 35. 1997. 12. (12-13.) 1910 és 1970 között Ausztráliában a fehér többség tömeges méretekben szakított el bennszülött gyermekeket a családjuktól. A szerző ennek okait, hatását és a jelenlegi helyzetet elemzi

- ☞ Bácskai Erika – Gerevich József: Ifjúság és drogfogyasztás. [Közread. a] Drogmegelőzési Módszertani Központ és Ambulancia. Bp., Animula, 1997. 104 p., Bibliogr. p. 99-104 ismertetése: Csorba József: Ifjúság és drogfogyasztás Csorba József: Ifjúság és drogfogyasztás
- ☞ Bálint Éva, V.: A társadalom bennünk van = M. Hírlap. Ahogy Tetszik mell. 1997. nov. 29. (13.) A szocializáció színtereiről
- ☞ Bánfalvy Csaba: Középképzés elhelyezkedési tervei és azok realitása képzettségük figyelembevételével = Szakképz. Szle 13. 1997. 2. (51-61.)
- ☞ Bánfalvy Csaba: A munkanélküliség új tendenciái Magyarországon és a pályakezdő munkanélküliek (p. 35-47.) In: Munkanélküli fiatalok és pályakezdők képzése. [Szerk.]: Bánfalvy Csaba – Podrány Sarolta. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997. / B 10/
- ☞ Bányai Emőke: Gyermekjóléti szociális munka Skóciában = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 6. (32-37.)
- ☞ Bárdossy Ildikó: Esély és iskola(rendszer): nemzetközi tapasztalatok = Iskolakult. 7. 1997. 9. (40-46.) Hátrányos helyzetű fiatalok esélyteremtése az oktatásban és a munkaerőpiacon
- ☞ Benke József: Idegenek nálunk (p. 19-26.) In: Másság – idegenség – elmozdulás. (Válogatott tanulmányok.) Léthelyzetek az otthonosság és a sehollét között. [Szerk.]: Gergely András, A. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1997. A Magyarországon tanuló külföldi diákok helyzete
- ☞ Bihari Zoltán – Valachi László – Szabó András /ifjúságvédelem/: A mai fiatalok hétköznapi boldogsága – és ahogyan szert tesznek rá. /Részlet egy felmérésből/ = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 1. (1-6.) Felmérés a boldogság megítéléséről, a fiatalok értékrendjéről, közérzetéről
- ☞ Bíró Endre: Diákjogok Magyarországon = Társ. Szle 52. 1997. 5. (63-67.)
- ☞ Bonifert Mária: Atomizálódó ifjúság = C. E. T. 5. 1997. 3. (26-35.)
- ☞ Boreczky Ágnes: A gyermekkor változó szinterei (p. 161-240.) In: Németh András – Boreczky Ágnes: Nevelés, gyermek, iskola. – A gyermekkor változó szinterei. Neveléstudományi és nevelésszociológiai bevezetés. Bp. Eötvös József Könyvkiadó, 1997.
- ☞ Bossányi Katalin: Felbomlott a nemzedékek közötti szolidaritás. Beszélgetés Stumpf Istvánnal = Kritika 35. 1997. 9. (26-29.)
- ☞ Bólyai János: A rendőrség ifjúsági bűnmegelőző tevékenysége Írországon = Belü. Szle 35. 1997. 10. (77-82.)
- ☞ Bukodi Erzsébet: Társadalmi mobilitás, tagozódás (p. 250-261.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségstudományi Kutató Int., 1997. / Elsősorban a fiatal korosztályokban
- ☞ Bullain Nilda: „A rendőrségnél még a csodára várunk”. Interjú a Női és Gyermekjogi Jogvédő Program irodavezetőjével = Nőszemély 7. 1997. 2. (12-13.)
- ☞ Collingro, Cornelia – Collingro, Peter: A hátrányos helyzetű fiatalok szakképzése Németországban. [Ford.]: Farkas Péter /oktatáskutató/ = Educatio 6. 1997. 1. (74-85.)
- ☞ Conte, John R.: A gyermekkel szembeni szexuális erőszak. [Ford.]: Margitta Nóra (p. .) In: Gyermekbántalmazás. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk.]: Lakner Zoltán – Tordainé Vida Katalin – Tordai Vilmos. Esztergom, Kalendart Kiadó, 1997. 1. köt.
- ☞ Cornelius, Deborah S.: Women in the Hungarian populist youth movement: the Szeged Youth. [Nők a magyar ifjúsági népi mozgalomban: a Szegedi Fiatalok] = Nationalities Papers 25. 1997. 1. (123-145.)
- ☞ Csabai Márta – Erős Ferenc – László János: Az egészséggel kapcsolatos viselkedés, vélekedések és az észlelt kontroll = INFO-Társstud. 11. 1997. 40. (59-64.)
- ☞ Csendes Éva: Életvezetési ismeretek és készségek. A 10-14 éves korosztály nevelőinek tanári kézikönyve. Bp., Calibra, 1997. 152/52/ p.
- ☞ Csendes László: Az ifjúkori bűnözés helyzete = Belü. Szle 35. 1997. 10. (27-31.)

- ☞ Csepeli György – Neményi Mária: Kultúra és fejlődés az UNESCO-világbirozság jelentésének tükrében = Kritika 35. 1997. 3. (26-29.) Cselekvési tervek a hazai kulturális szükségletek kielégítésére
- ☞ Csillag Béla: Iskolai tanulók tevékenységének összehasonlító vizsgálata (p. 61-64.) In: A magyar ifjúság szomatikus állapota. Tanulmányok. [Szerk.]: Csillag Béla. Eger. EKTF, 1997. / B 10/ Magyar és olasz diákok szabadidős tevékenységei
- ☞ Csizmadia Károlyné – Kapitány Gabriella: Iskolai végzettség, oktatás (p. 63-76.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségstudományi Kutató Int., 1997. / B 10/
- ☞ Cziike Klára: Gyermekvárosok – ma. I-III = Háló 3. 1997. 2.,6.,7-8. (4-6.,6-11.,20-24.)
- ☞ Cziike Klára: Gyermekvárosok = Educatio 6. 1997. 1. (37-47.)
- ☞ Deák Ferenc: = Új Ped. Szle. 47. 1997. 9. (124-126.) ismertettette: Volentics Anna: Gyermekvédelem és reszocializáció
- ☞ Demetrovics Zsolt: A család és a drog. A terhesség, a szülés és a család jellemzőinek hatása a fiatalok drogfogyasztására = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 1. (7-11.) A terhesség és a szülés lefolyásának körülményei, valamint a gyermek későbbi kábítószerfogyasztása között fennálló kapcsolat vizsgálata
- ☞ Djafari, Nader: Hátrányos helyzetű ifjúság. Szakmai integráció (p. 41-44.) In: Ifjúsági- és felnőttoktatás. [Szerk.]: Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997. / B 10/
- ☞ Domokos Andrea: A társadalmi bűnmegelőzés eszközei a fiatalok erőszakos bűnözés visszaszorításában = Belü. Szle 35. 1997. 2. (26-38.)
- ☞ Domszky András: Rendszerváltás: végre a gyermekvédelemben is? = Háló 3. 1997. 3. (5-12.) Az 1997. évi gyermekvédelmi törvénytervezetről
- ☞ Dóra Ilona: A fiatalok lakáshoz jutási esélyei a kilencvenes években (p. 203-215.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségstudományi Kutató Int., 1997. / B 10/
- ☞ Durst Judit: Legdrágább kincsünk...? = Pannonhalmi Szle 5. 1997. 4. (22-29.) Veszélyeztetett gyermekek
- ☞ Eiben Ottó: Szekuláris termétváltozások Magyarországon = Demográfia 40. 1997. 2-3. (171-194.) Szociálpszichológia. Interperszonális kapcsolatok. Szerep. Előítélet. Elidegenedés. Szociobiológia;
- ☞ Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: Alkohol- és drogfogyasztás a fiatalok körében = Társ. és Gazd. – Society and Econ. 19. 1997. 2. (182-205.)
- ☞ Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: A fiatalok és a drog = Belü. Szle 35. 1997. 11. (74-89.)
- ☞ Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: Válasz a Rácz József által felvetett kérdésekre = Psychiatria Hung. 12. 1997. 2. (275-277.) Rácz József kritikáját l. uott. p. 271-273
- ☞ Eszik Zoltán: Iskola – gyermekjólét = Educatio 6. 1997. 1. (158-166.) A debreceni iskolák és önkormányzat együttműködése a gyermekvédelem terén
- ☞ G.2 Ifjúság, gyermekkor; M Oktatásszociológia. Nevelésszociológia. Pedagógusok. Tanulók; D.1.1 Közigazgatás. Bürokrácia. Önkormányzat. Rendőrség iskola; gyermekvédelem; Debrecen /Hajdú-Bihar m./; empirikus vizsgálat; társadalmi környezet; együttműködés; önkormányzat; szülők; hátrányos helyzet; segély
- ☞ Falussy Béla: Az ifjúság helyzetének áttekintése (p. 7-16.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségstudományi Kutató Int., 1997. /
- ☞ Farkas Péter /oktatáskutató/: A leszakadó rétegek oktatása (p. 27-37.) In: Tanulmányok a szociális munka világából. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevőknek és gyakorló szakembereknek. Győr, Széchenyi István Főiskola 1. köt. Veszteségek és kezelésük... Szociális munka középkorúakkal. Szöveggyűjtemény

- szociális képzésben résztvevőknek és gyakorló szakembereknek. [Szerk.]: Budai István – Somorjai Ildikó, 1997. Eredetileg megjelent az *Educatio* 1996. 1. számában
- ☞ Fekete Sándor: Szociálpolitika. Pécs, JPTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete, 1997. 135 p., Bibliogr. p. 129-132 /Humán szervező – /munkäu./ menedzser sor./
- ☞ Feuer Mária: A serdülőkor leválási problémái = *Család, Gyermek, Ifj.* 6. 1997. 4. (8-11.)
- ☞ Fohn Márta: Újrakezdési krízis adolescens korban = *Psychiatria Hung.* 12. 1997. 4. (517-524.) A serdülő és a szülők kapcsolatáról
- ☞ Forrai Judit – Tóth László /szociológus/: Általános kép a magyar serdülők szexuális ismereteiről, szokásairól, attitűdjeiről országos felmérés alapján = *Egészségnev.* 38. 1997. 3. (121-130.)
A felmérés célja a higiéniai szokások, a szexuális gyakorlat és felvilágosítás, az AIDS-szel kapcsolatos ismeretek feltárása volt
- ☞ Freeman, Richard B.: Miért követ el sok fiatal amerikai férfi bűncselekményt, és mit lehetne tenni ez ellen? [Ford.]: Kiss Róbert = *Esély* 9. 1997. 6. (28-40.)
- ☞ Friesel, Christian: Ezer életet élhetnek... F fiatalok értékkepei és életstílusai a modern társadalomban = *Egyházforum* 12. 1997. 1. (61-74.)
- ☞ Garami Erika: Agresszív viselkedés = *Educatio* 6. 1997. 4. (763-769.)
A fiatalok erőszakhoz, skinheadekhez való viszonyában fellelhető szociológiai különbségek
- ☞ Garami Erika: Munkaerőpiaci pozíciók Győr-Moson-Sopron és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében = *Educatio* 6. 1997. 1. (149-170.)
A két megye fiataljainak iskolai pályafutása, pályakezdése, a munkanélküliek aránya, jövőképe
- ☞ Garami Erika: A [tizennégy-tizenhét] éves fiatalok elvárásai a szakmai képzéssel szemben. A képzés sikerességének megítélése. [Közread. a/z/] TÆRKI. Bp., 1997. 70 p.
- ☞ Garbarino, James – Gabarino, Anne C.: A köbölcső mint olyan, avagy a gyermekek érzelmi bántalmazása. [Ford.]: Margitta Nóra (p. .) In: *Gyermekbántalmazás. Tanulmánygyűjtemény.* [Szerk.]: Lakner Zoltán – Tordainé Vida Katalin – Tordai Vilmos. Esztergom, Kalendart Kiadó, 1997. 1. köt.
- ☞ Gábor Zsuzsa: A drogprobléma bemutatása a sajtóban = *Network* 1997. 2. (12-19.)
A szerző 1997-ben a Népszabadságban publikált cikksorozatának összegyűjtött változata
- ☞ Gálné Szendi Katalin: Intézetben nevelt fiatalok családi életre nevelése = *Család, Gyermek, Ifj.* 6. 1997. 4. (22-23.)
- ☞ Gárdos Éva: A fiatalok bűnözése (p. 220-223.) In: *A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997. / B 10/
- ☞ Gárdos Éva: A gyermek- és ifjúkorúak egészségi állapota (p. 47-52.) In: *A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997.
- ☞ Gárdos Éva: Gyermekvédelem (p. 224-227.) In: *A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997. / B 10/
- ☞ Gáspár Károly: Törvény a gyermekekről a gyermekekért = *A Falu* 12. 1997. 2. (69-72.)
A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi törvény elemzése
- ☞ Gerevich József – Bácskai Vera: Az ifjúsági drogfogyasztás prevenciós vonatkozásai (p. 78-87.) In: *Devianciajelenségek serdülőkorban.* [Szerk.]: Pető Zoltán. Sopron. Edutech K., 1997. / B 10/
- ☞ Gergely Ferenc: A magyar gyermekvédelem története /1867-1991/. Bp., Püski K., 1997. 274 p., Bibliogr. jegyz.
- ☞ Gibicsár Gyula: Ügyészi tapasztalatok a gyermek- és fiatalkorúak devianciájáról = *Belü.* Szle 35. 1997. 10. (22-26.)
- ☞ Glatz Ferenc: Állam és gyermekvédelem, 1891-1918 = *História* 19. 1997. 5-6. (36-39.)
- ☞ Glatz Ferenc: Gyermek, gyermekmunka, nevelés az ipari forradalom korában = *História* 19. 1997. 5-6. (28-31.)

- ☞ Glatz Ferenc: Társadalom, nevelés, mozgalom, 1919-1945 = *História* 19. 1997. 5-6. (44-47.)
- ☞ Győri Péter /szociálpolitikus/ – Matern Éva: Housing movements in Budapest. [Lakásüggyel kapcsolatos társadalmi mozgalmak Budapesten] (p. 89-142.) In: *Environmental and housing movements. Grassroots experience in Hungary, Russia and Estonia.* [Szerk.]: Láng-Pickvance, Katy – Manning, Nick – Pickvance, Chris. Aldershot. Avebury, 1997.
- ☞ Győri Edit: A „Belvárosi Tanoda” alapítvány tevékenysége (p. 47-58.) In: *Tanulmányok a szociális munka világából. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevőknek és gyakorló szakembereknek.* Győr, Széchenyi István Főiskola 1. köt. *Veszteségek és kezelésük... Szociális munka középkorúakkal. Szöveggyűjtemény szociális képzésben résztvevőknek és gyakorló szakembereknek.* [Szerk.]: Budai István – Somorjai Ildikó, 1997. A Belvárosi Ifjúsági Ház keretei között működő alaptípusú 16-22 éves kallódó fiatalok szervezett keretek között történő továbbtanulását, szakmához jutását segíti. Eredetileg megjelent a *Szociális munka* 1994. 3. számában
- ☞ Győri Edit: Egy deviáns gimnázium. A „Belvárosi Tanoda” Alapítvány szakmai, pedagógiai programja és tevékenysége = *Szenvedélybetegségek* 5. 1997. 2. (102-112.)
Egy kallódó fiatalokkal foglalkozó alapítvány céljának, szervezeti felépítésének, tevékenységének bemutatása
- ☞ Haász János – Horváth Richárd – Tóth Tünde: Borsodi középiskolások és a helyi szintű politizálás = *Politikatud.* Szle 6. 1997. 2. (97-104.)
Középiskolások viszonyulása az országos illetve a helyi politikához.
- ☞ Hafenecker, Benno: Az ifjúság és a politikai képzés (p. 31-35.) In: *Ifjúsági- és felnőttoktatás.* [Szerk.]: Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997. / B 10/
- ☞ Hantos János: A Vöröskereszt társadalmi szerepe. [Közread. a] Labora. Bp., 1997. 126 p. Bibliogr. p. 123-126 /Szociális segítő/
- ☞ Harcsa István: A fiatal házások anyagi helyzete (p. 181-203.) In: *A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok.* [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997. /
- ☞ Harcsa István: Oktatás, iskolázási esélyek = *Társ. és Gazd. – Society and Econ.* 19. 1997. 2. (78-97.)
- ☞ Hegedüs Lóránt: A magyar társadalomról református szemmel Szárszó 50. évfordulóján (p. 427-431.) In: *A népi mozgalom és a magyar társadalom. Tudományos tanácskozás a szárszói találkozó 50. évfordulója alkalmából.* [Szerk.]: Sipos Levente – Tóth Pál Péter. Bp. Napvilág Kiadó, 1997.
- ☞ Herczog Mária: A gyermekvédelem dilemmái. Bp., Pont, 1997. 219 p. Bibliogr. p. 213-219 /Gyermekvédelmi kiskönyvtár/
- ☞ Herczog Mária: A gyermekvédelem helyzete egy megyei kutatás tükrében. Általános gyermekvédelmi körkép (p. 73-93.) In: *Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1996.* [Szerk.]: Papp György. Bp. Gyermekkérdések Magyarországi Fóruma, 1997. / B 10/ Baranya megyei vizsgálat
- ☞ Herczog Mária: Ki védi meg gyermekeinket? = *Család, Gyermek, Ifj.* 6. 1997. 2. (1-2.)
A gyermekvédelem feladatai a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi törvény kapcsán
- ☞ Hideg Éva – Nováky Erzsébet: A magyar fiatalok jövőorientáltsága az átalakulás éveiben = *Gazd. és Társ.* 8. 1997. 3-4. (178-194.)
- ☞ Horváth Józsefné Tóth Borbála: Nyitott Kapu Gyermeklélektani Állomás Balassagyarmaton = *Network* 1997. 2. (10-12.)
- ☞ Jakab Zoltán: „Nyakunkon az élet”, avagy gondolatok a pályakezdők munkahelyi beilleszkedéséről = *Emberi erőforrás-menedzsment* 3. 1997. 3-4. (56-63.)
- ☞ Jankovich Andrea – Jankovich Tibor: Tibeti gyermekfalu száműzetésben = *Új Ped.* Szle. 47. 1997. 12. (89-102.)
Egy tibeti gyermekfalu élete és oktatási intézményei

- Johnstone, David: Inkluzív oktatás és közösség: a speciális kompetenciájú szakember integrációja. [Ford.]: Eszes Dóra – Bánfalvy Csaba = Szociális Munka 9. 1997. 1. (1-16.)
A fogyatékosok iskolai integrációjának nehézségei és sikerei Nagy-Britanniában
- Juhász Csaba – Evans, Donald E. – Kadwill, Nancy M.: A [négy h] 4H ifjúságfejlesztő program az Amerikai Egyesült Államokban = Embernevelés 9. 1997. 4. (1-8.)
A nemzetközi program célja az ifjúság munkára nevelése, személyiségfejlesztése, a társadalmi beilleszkedés megkönnyítése
- Kade, Sylvia: Generációs foghíj az öregedő társadalomban (p. 24-30.) In: Ifjúsági- és felnőttoktatás. [Szerk.]: Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997. / B 10/
A munkaerőpiacon és a társadalmi szervezetekben csökken a fiatalok aránya
- Kamarás Ferenc: Ifjúság és népesedés (p. 26-45.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997. / B 10/
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Theses about „Kádárism” or „Kádárism” and the future. [Néhány tézis a „kádárizmusról” avagy: a „kádárizmus” és a jövő] = Eszmélet 1997. Spec. issue. (117-138.)
- Kapitány Gabriella: Demográfiai viszonyok (p. 17-25.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997. / B 10/
- Kádár Judit, B.: „Egy talált tárgy megtisztítása”. Konfliktusmegjelenítés és feldolgozás serdülőlk pszichodráma csoportjában (p. 41-79.) In: Megélni – túlélni. Bp. Animula Egyesület, 1997.
- Kálmánchey Márta: A serdülőkori krízis – mint az intézetbe kerülés egyik oka = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 6. (12-14.)
- Kály-Kullai Károly: /Ki/útkereső, avagy „A drog letelepedett Magyarországon”. 8-10 = Szakokt. 47. 1997. 1.,2.,3. (22-24.,34-36.,16-18.)
A többrészes cikk előzményét l. a folyóirat 1996. évi számaiban
- Kerezi Klára: A fiatalkori bűnözés kezelése és megelőzésének lehetőségei = Belü. Szle 35. 1997. 10. (p. 7-13.)
- Keszthelyiné Rédei Mária: A fiatal és gyermekes háztartások életszínvonala Magyarországon a kilencvenes évek közepén (p. 147-180.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997. / B 10/
- Koch-Hillebrecht, Manfred: Az életkorok sovínizmus. [Ford.]: Hajdú Farkas Zoltán = Korunk. 3. foly. 8. 1997. 2. (9-15.)
- Kolozsi Béla: Drogvédelem és AIDS-megelőzés = Belü. Szle 35. 1997. 11. (100-111.)
Elsősorban a külföldi kezdeményezések áttekintése
- Kovács András /szociológus/: Az antiszemitizmus és a fiatal elit az 1990 utáni Magyarországon = Beszélő. Új foly. 8. 1997. 2. (20-27.)
- Kovács András /szociológus/: A különbség köztünk van. Az antiszemitizmus és a fiatal elit. Bp., Cserépfalvi, 1997. 154 p.
ismertetése: Nagy Péter Tibor: A különbség köztünk van 1992-ben készült felmérés arról, hogy kit is tartanak az egyetemisták zsidónak ma Magyarországon
- Kovács Imre /rendőrség/ – Nagy Tibor: A kiskorúak sértetté válásának tapasztalatai Jász-Nagykun-Szolnok megyében (1990-1995 között) = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 2. (30-31.)
- Kovács Monika: Idegenek? (p. 31-35.) In: Másság – idegenség – elmozdulás. (Válogatott tanulmányok.) Lét-helyzetek az otthonosság és a sehollét között. [Szerk.]: Gergely András, A. Bp. MTA Politikai Tud. Int., 1997.
Magyarországon tanuló orosz egyetemisták helyzete
- Kovács Zsuzsa: A fiatalok pártfogó felügyelete = Belü. Szle 35. 1997. 10. (108-110.)
Pártfogó felügyelet az 1997. évi gyermekvédelmi törvényben

- Kuti Éva: A nonprofit szervezetek kapcsolatai a gyermekekkel és az ifjúsággal (p. 228-237.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997.
- Lakatos Judit: Az ifjúság munkaerő-piaci helyzete a '90-es évek közepén. Adatforrások, a nemzetközi összehasonlítás lehetőségei (p. 90-106.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997. / B 10/
- Lakatos Miklós: Foglalkoztatottsági adatok az ifjúságról, 1980-1996 (p. 107-120.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997.
- Laki László /szociológus/: Ifjúsági munkanélküliség a kistelepüléseken és a hátrányos helyzetű régiókban (p. 48-68.) In: Munkanélküli fiatalok és pályakezdekők képzése. [Szerk.]: Bánfalvy Csaba – Podrány Sarolta. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997. / B 10/
- Lakner Zoltán: Kerekasztal-beszélgetés a gyermekbántalmazásról (p. 2-33.) In: Gyermekbántalmazás. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk.]: Lakner Zoltán – Tordainé Vida Katalin – Tordai Vilmos. Esztergom, Kalendart Kiadó, 1997. 1. köt. / B 10/
- Láng Katalin: Ártatlan bűnösök? = Belü. Szle 35. 1997. 10. (39-48.)
A fiatalkori bűnözésről
- Lanstyák István – Szabó Mihály Gizella: Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség. Nyelvi változók a szlovákiai és magyarországi középsíkolások néhány csoportjának magyar nyelvhasználatában. Pozsony, Kalligram, 1997. 181 p. /Mercurius könyvek/
- Lee, Costance – Roberts, Bill: A különböző foglalkozásúak szerepe és funkciója a gyermekbántalmazás felismerésében és diagnosztizálásában (p. 114-126.) In: Gyermekbántalmazás. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk.]: Lakner Zoltán – Tordainé Vida Katalin – Tordai Vilmos. Esztergom, Kalendart Kiadó, 1997. 1. köt.
- Lindnerné Eperjesi Erzsébet: Az ifjúság kereseti viszonyai, 1995 (p. 129-146.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997.
- Liskó Ilona: Hátrányos helyzetű gyerekek a szakképző iskolákban = Educatio 6. 1997. 1. (60-73.)
- Magyar Attila – Varga Ilona: Gyermekjogok az adatvédelem tükrében. Bp., [Közread. az] Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet. Bp. 1997. – 66 p.
- Magyar Nándor László – Péter László /Románia/: Az egyetemről diákszemmel. Egy viszontagságos közvéleménykutatás adatai = Korunk. 3. foly. 8. 1997. 4. (112-119.)
A 242 fős kérdőív mintája a magyar nemzetiségű diákoknak a kolozsvári egyetemről alkotott véleményét, illetve azzal kapcsolatos elvárásait vizsgálja.
- Makai Éva: Csöndes ünnep. Ádám Zsigmond Hajdúhadházi Gyermekvárosa (p. 65-71.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1996. [Szerk.]: Papp György. Bp. Gyermekkérdések Magyarországi Fóruma, 1997.
- Makai Éva: A nevelés és a gyermeki jogok = Iskolakult. 7. 1997. 4. (86-93.)
Oktatásszociológia. Nevelésszociológia. Pedagógusok. Tanulók; D.2 Jogszociológia. Jogászok;
- Makai Éva: Társadalmunk alakulásának újabb ellentmondásai. Állami és társadalmi szerepvállalás a gyermekvédelemben (p. 49-63.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1996. [Szerk.]: Papp György. Bp. Gyermekkérdések Magyarországi Fóruma, 1997.
- Melinz, Gerhard – Zimmermann, Susan: Gyermek- és ifjúságvédelem Budapesten és Bécsben a dualizmus korában = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 2.,4.,5. (3-5.,1-6.,1-4.)
- Mészáros Ilona: A társadalmi mobilitás hatása az ifjúság testi nevelésére (p. 65-74.) In: A magyar ifjúság somatikus állapota. Tanulmányok. [Szerk.]: Csillag Béla. Eger. EKTIF, 1997. G.2
- Miklós Tamás, P.: „Ifjúsági szerveződések évszázada?” Gyermek- és ifjúsági szervezetek a XIX-XX. századi Magyarországon = Új Ped. Szle. 47. 1997. 11. (35-43.)
A dualizmustól a második világháborúig

- Molnár Mária: Hólabda. [A volt állami gondozott gyermekek hajléktalanságáról] = Háló 3. 1997. 4. (11-13.) Interjú Gáspár Károllyal
- Molnár Péter /magatartáskutató/ – Szegő Szilvia: Ifjúság: tanulás és munka a munkanélküliség fenyegettségében = Társ. Szle 52. 1997. 1. (15-33.)
- Mucsi József: A magyar ifjúság és a hadsereg = Új Honvéds. Szle 51. 1997. 5. (77-83.)
- Murányi István – Berényi Zoltán: Demokratikus magatartásformák és nemzeti hovatartozás magyar és északír egyetemisták körében = Regio 8. 1997. 3-4. (147-174.)
- Murányi Kovács Endréné – Kabainé Huszka Antónia: A serdülők és az ifjúkorúak inadaptációja (p. 78-108.) In: [Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény I-II]. [Szerk.]: Kis Géza /rendőrség/ – Fogarasi Mihály. Bp., BM K., 1997. 2. köt. Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény. Bp., 1997. Részlet a szerzők „A gyermekkor és a serdülőkor személyiségzavarok pszichológiája” c. műveiből
- Murányi-Kovács Endréné – Kabainé Huszka Antónia: Gyermek- és serdülőkorai személyiségzavarok (p. 52-174.) In: Mentális és viselkedészavarok pszichológiája. (Szöveggyűjtemény). [Szerk.]: Princesz Mária. Bp. OKKER Oktatási Iroda, 1997. / B 10/ Részlet a szerzők „A gyermekkor és a serdülőkorai személyiségzavarok pszichológiája” c. könyvéből (Tan- könyvkiadó, Budapest. 1988. p. 68-81; 109-226)
- Münnich Iván: Az antiszociális szocializáció (p. 37-42.) In: [Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény I-II]. [Szerk.]: Kis Géza /rendőrség/ – Fogarasi Mihály. Bp., BM K., 1997. 2. köt. Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény. Bp., 1997. / B 10/
- Narancsik Ágnes: Diákönkormányzatok a rendezvényekért = Educatio 6. 1997. 1. (166-170.) A középiskolai diákönkormányzatok szerveződése és működése Sopronban és Salgótarjánban
- Németh Zsolt /kriminológus/: Új jelenségek a bűnözésben: pedofília és fiatalkori prostitúció = Belü. Szle 35. 1997. 10. (49-58.)
- Novák Mária: A kormány gyermek- és ifjúsági programjáról. Beszélgetés Koncz István címzetes államtitkárral = Köznev. 53. 1997. 11. (7.)
- Nyári Katalin: Droggondok = Belü. Szle 35. 1997. 11. (90-99.) Középiskolások drogfogyasztási szokásai és pedagógusaik véleménye a fiatalok veszélyeztetettségéről
- Pásztor Miklósné: A serdülőkorai csavargás és a rendőri munka = Belü. Szle 35. 1997. 10. (32-38.)
- Pelle József: Hogy a családban maradjon... Beszámoló a MACSOE VI. Országos Konferenciájának a gyermekjóléti szolgáltatással foglalkozó szekciójáról = Háló 3. 1997. 5.,6. (5-11.,3-6.)
- Pető Zoltán – Boda Krisztina – Szabó Pál – Túry Ferenc: Deviancia-jelenségek a középiskolás korban (p. 68-77.) In: Devianciajelenségek serdülőkorban. [Szerk.]: Pető Zoltán. Sopron. Edutech K., 1997.
- Petzold, Wolfgang: Ifjúsági munkanélküliség az Európai Unió országaiban – az európai támogatási programok tapasztalatai és kilátásai (p. 13-20.) In: Munkanélküli fiatalok és pályakezdeők képzése. [Szerk.]: Bánfalvy Csaba – Podrány Sarolta. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997.
- Petzold, Wolfgang: Ifjúsági munkanélküliség az Európai Unió országaiban – az európai támogatási programok tapasztalatai és kilátásai (p. 13-20.) In: Munkanélküli fiatalok és pályakezdeők képzése. [Szerk.]: Bánfalvy Csaba – Podrány Sarolta. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997.
- Pikó Bettina – Muzamel Zsófia: Alkoholfogyasztással kapcsolatos attitűdök és magatartások felmérése középiskolások körében = Egészségnev. 38. 1997. 3. (118-120.)
- Pikó Bettina: Egyenlőtlenség és egészség: hogyan befolyásolja a társadalmi-gazdasági helyzet a fiatalok egészségi állapotát? = Társad.kut. 15. 1997. 3-4. (219-233.)
- Pikó Bettina: Középiskolások rizikómagatartása a társas támogatás tükrében = Szenvedélybetegségek 5. 1997. 1. (57-63.) Középiskolások körében végzett empirikus vizsgálat

- Pikó Bettina: A rizikómagatartás és a társas támogatottság egyes összefüggéseinek vizsgálata = Egészségnev. 38. 1997. 1. (8-13.) Középiskolások körében végzett empirikus kutatás
- Popper Péter: Gyermek- és serdülőkorú devianciák háttere és prognózisa (p. 109-110.) In: [Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény I-II]. [Szerk.]: Kis Géza /rendőrség/ – Fogarasi Mihály. Bp., BM K., 1997. 2. köt. Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény. Bp., 1997. Részlet
- Preuss-Lausitz, Ulf: A fiatalok világa a posztmodern társadalomban. [Ford.]: Szekszárdi Júlia = Új Ped. Szle. 47. 1997. 7-8. (192-197.) A nevelés szerepe és lehetőségei a posztmodern korban
- Purda Zsuzsanna: Az első gyermekvédelmi törvényről = Comitatus 7. 1997. 7-8. (109-120.) Az 1997. évi törvény várható hatásai
- Radoszav Miklós: Gondolatok az utcai gondozásról. Határintézményi helyzetek a gyermekvédelem és a hajléktalanság területén = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 4. (12-16.)
- Rác József: Módszertani kérdőjelek egy drog-epidemiológiai vizsgálat kapcsán = Psychiatria Hung. 12. 1997. 2. (271-273.) Elekes Zs. – Paksi B.: A magyarországi középiskolások alkohol- és drogfogyasztása (Budapest, Népjóléti Minisztérium, 1996) c. tanulmány kritikája
- Reiner Vera – Újvári Antalné: Középiskolások ismeretei a kábítószerokról, fogyasztási szokásaik = Egészségnev. 38. 1997. 5. (220-221.)
- Révész Piroska: Gondolatok a helyettes szülői tevékenységről = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 6. (27-31.) A veszélyeztetett gyermekek más családba történő átmeneti befogadásáról
- Roberts, Kenneth – Fóti Klára – Jung, Bohdan – Kovatcheva, Siyka – Macháček, Ladislav: Youth unemployment in East-Central Europe. [Fiatal munkanélküliek Kelet-Közép Európában] = Sociológia 29. 1997. 6. (671-684.) Nemzetközi összehasonlító vizsgálat Magyarország részvételével
- Schutgens-Keller, Kati: Intézményi és egyéni segítségnyújtás szexuálisan bántalmazott gyermekeknek és családjaiknak (p.) In: Gyermekbántalmazás. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk.]: Lakner Zoltán – Tordainé Vida Katalin – Tordai Vilmos. Esztergom, Kalandart Kiadó, 1997. 1. köt. Holland példa
- Schutgens-Keller, Kati: Intézményi és egyéni segítségnyújtás szexuálisan bántalmazott gyermekeknek és családjaiknak = Család, Gyermek, Ifj. 6. 1997. 2. (20-22.) Holland példa
- Sima Ágnes: Orvostanhallgatók lelki egészségének és rizikómagatartási formáinak epidemiológiai vizsgálata = Egészségnev. 38. 1997. 1. (14-17.)
- Simon Tamás – Oroszi Beatrix: Fiatalok gyógyszerismerete = Egészségnev. 38. 1997. 5. (217-219.)
- Szabó András /ifjúságvédelem/: Kapocs – nyár – munka. Kapocs Nyári Diákszolgálat, 1996. = Esély 9. 1997. 1. (51-58.) A Diákszolgálat beszámolója a fiatalok nyári munkavállalási esélyeiről, lehetőségeiről.
- Szabó Andrea /szociológus/: Civil önszerveződések generációs metszetben. Bp., MTA Politikai Tud. Int., 1997. 38.,[4] p. /Politikatud. füz. /PTI/, 13./ A generációs alapon szerveződő ifjúsági civil szervezetekről: érdekvényesítés és a politikai hatalommal való kapcsolat. Készült: az MTA Magyarország az ezredfordulón stratégiai kutatási programok c. projektjeiben
- Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: Középiskolások társadalmi cselekvésmintái = Iskolakult. 7. 1997. 11. (39-58.)
- Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: Magyar középiskolások politikai érzelmei és ismeretei = Politikatud. Szle 6. 1997. 3. (31-69.)

- ☞ Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: A [tizennégy-tizenöt] 14-15 évesek interkulturális vilásképe (p. 413-470.) In: Periferián. [Szerk.]: Vajda Imre. Bp., Ariadne Kulturális Alapítvány, 1997. 1. köt. Roma szociológiai tanulmányok
1995-ben a Kisebbségkutató Intézet által 8. osztályosok körében végzett vizsgálat eredményéről
- ☞ Szabó Ildikó /szociológus/ – Horváth Ágnes /politológus/ – Marián Béla: Történelem és politika a főiskolások állampolgári kultúrájában. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében = Forrás 29. 1997. 1. (46-61.)
A kérdőíves vizsgálat a főiskolások történelmi és politikai ismereteivel és a rendszerváltáshoz való viszonyukkal foglalkozik
- ☞ Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: Valahol Közép-Európában. Magyar középiskolások Európa-képe = Új Ped. Szle. 47. 1997. 11. (44-61.)
- ☞ Szabó Márta: A Nógrád megyei gyermek- és ifjúságvédelmi szakellátás korszerűsítése = M. Közíg. 47. 1997. 4. (217-222.)
- ☞ Szabó Máté: Felsőoktatás-politikai tiltakozások, mint az egyetemi hallgatók érdekvégyesítésének formái = Társ. Szle 52. 1997. 1. (62-75.)
- ☞ Szabó Máté: Az idegen mint a civil erőszak és a civil jogvédelem tárgya Magyarországon a rendszerváltás után = Új Holnap 9. 1997. 1. (135-150.)
A szkinhedmozgalom kapcsán
- ☞ Szabó Pál – Túry Ferenc: Testkép és testképzavar fiatal felnőttek között (p. 51-67.) In: Devianciajelenségek serdülőkorban. [Szerk.]: Pető Zoltán. Sopron. Edutech K., 1997. / B 10/
- ☞ Szemerszki Mariann: A hallgatók szociális helyzete = Educatio 6. 1997. 2. (375-378.)
Empirikus felmérés egyetemisták, főiskolások életkörülményeiről, anyagi helyzetéről
- ☞ Sente István: A gyermek és az ifjúság szociológiai-pszichológiai jellemzőinek változásai korunkban (p. 123-136.) In: Az Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola tudományos dokumentumai, 2. köt. [Szerk.]: Endrédi Lajos. Szekszárd. Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola, 1997.
- ☞ Senti Tibor: Mentális életmódteszt tapasztalatai 16 éves vásárhelyi nővértanulók három osztályában = Egészségnev. 38. 1997. 1. (18-23.)
- ☞ Szilágyi Vilmos: Szexuális szocializáció. Nemi nevelés a családban. [Előszó]: Szilágyi Vilmos. Bp., Medicina Kvk., 1997. 323 p. Bibliogr. p. 320-321
ismertetése: Buda Béla: Szexuális szocializáció. Nemi nevelés a családban
- ☞ Szomor Katalin: A kábítószer-probléma és a keresletcsökkentés stratégiája = Belü. Szle 35. 1997. 11. (21-38.)
- ☞ Szőnyi Gábor: Beilleszkedési zavarok irányába veszélyeztetett serdülők pszichológiai megközelítése. A terápiás kicsoport szerepe (részlet) (p. 264-283.) In: [Szociálpszichológia. Szöveggyűjtemény I-II]. [Szerk.]: Kis Géza /rendőrség/ – Fogarasi Mihály. Bp., BM K., 1997. 2. köt. Kriminálpszichológiai szöveggyűjtemény. Bp., 1997. / B 10/
- ☞ Szűcs Zoltán: A fiatalok alkotta háztartások és családok jellemzői (p. 53-62.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségstudományi Kutató Int., 1997.
- ☞ Szűcs Zoltán: A fiatalok által lakott lakások néhány jellemzője (p. 216-219.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségstudományi Kutató Int., 1997.
- ☞ Tarján G. Gábor: Skinheadek (p. 236-247.) In: Szöveggyűjtemény a kisebbségi ügyek rendőrségi kezelésének tanulmányozásához. [Szerk.]: Csányi Klára. Bp., 1997. / B 10/
- ☞ Tenczer Tamás: Veszélyeztetettség és kriminalitás a gyermek- és ifjúkorban = Esély 9. 1997. 3. (76-85.)
- ☞ Tót Éva: A hátrányos helyzetű tanulók családi körülményei = Educatio 6. 1997. 1. (8-23.)
- ☞ Török Péter: Egyházzámadás = Egyházfórum 12. 1997. 2. (60-66.)
Azoknak az egyházaknak a jellegzetességei, amelyeknek a tagsága fiatal

- ☞ Trencsényi László: Mozgalmak évadja? = Új Ped. Szle. 47. 1997. 11. (31-34.)
A gyermek- és ifjúsági mozgalmak helyzete az 1990-es években
- ☞ Trencsényi Tibor: Ifjúság és erőszak az Egyesült Államokban (p. 95-103.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1996. [Szerk.]: Papp György. Bp. Gyermekkérdések Magyarországi Fóruma, 1997. / B 10/
- ☞ Trunkó Bence: Kilroy is still here. [Kilroy ma is köztünk jár] = Café Babel 7. 1997. 2. /24/. (147-158.)
A graffiti története, és a graffitisz szubkultúra bemutatása. Kilroy volt a legenda szerint az első graffitis
- ☞ Vajda Ágnes /szociológus/: Fialat vállalkozók (p. 121-128.) In: A gyermekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp. KSH Népeségstudományi Kutató Int., 1997. /
- ☞ Vajda Zsuzsanna: A társas kapcsolatok és viselkedés fejlődése kisiskolás kortól serdülőkorig (p. 115-129.) In: Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága. Egyetemi és főiskolai tankönyv. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 1997.
- ☞ Varga Anna: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. /A munkaerő felméréshez kapcsolódó 1996. IV. negyedévi ifjúsági felvétel alapján/. Bp., KSH, 1997. 64 p.
- ☞ Varga Anna: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete = Stat. Szle 75. 1997. 11. (940-953.)
- ☞ Vass Lucia: Regressziós modell a fiatalok bűnözés vizsgálatában = Stat. Szle 75. 1997. 11. (917-921.)
- ☞ Várnagy Elemér: Cigány fiatalok beilleszkedési problémái (p. 21-24.) In: „Senkié vagyok – lehetnék mindenkié”. 1994-1996. Bács-Kiskun megye. Tanulmányok a cigányságról. [Szerk.]: Raicsné Horváth Anikó – Hajdu István. Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat, 1997.
- ☞ Várnagy Elemér: Roma fiatalok konfliktusai az iskolában = Embernev. 9. 1997. 4. (52-58.)
- ☞ Veczko József: A gyermek- és ifjúságvédelem főbb jellemzői (p. 129-153.) In: Gondolatok a nevelésről. Pedagógiai antológia. [Szerk.]: Gácsér József. Szeged, JGYTF 5. köt., 1997.
- ☞ Vergeer, Frans: A tanulók saját egészségükről alkotott fogalmának elemzése. (Az egészség-fogalom szociálpszichológiai megközelítése) = Egészségnev. 38. 1997. 2. (61-67.)
Holland diákok vizsgálata, összehasonlítás dán diákokkal
- ☞ Vetró Ágnes – McGuinness, David – Fedor István – Dombóvári Edit – Baji Ildikó: Iskolás korú gyermekek viselkedési problémáinak epidemiológiai vizsgálata Szegeden = Psychiatria Hung. 12. 1997. 2. (193-200.)
A szülők és a tanárok véleménye a gyermekeik, diákjaik viselkedéséről
- ☞ Vizer Balázs: Ifjúság és változás a posztkommunista országokban = Educatio 6. 1997. 1. (171-173.)
Az International Bulletin of Youth Research tanulmánya alapján
- ☞ Walter, Michael – Wagner, Andrea – Váلكová, Helena: A társadalmi változás és következményei a fiatalok körében ismertté vált bűncselekményei körében. A bűnözés alakulásának összehasonlító vizsgálata Prágában és Hamburgban 1985-1994 között (p. 248-266.) In: Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar-Német Kriminológiai Szimpózium. Budapest, 1995. augusztus 20-25. [Szerk.]: Irk Ferenc. Bp., 1997.
- ☞ Westcott, Helen L. – Davies, Graham M.: Szexuálisan bántalmazott gyermekek és fiatalok véleménye a tanúként való kihallgatásról (p. 164-192.) In: Gyermekbántalmazás. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk.]: Lakner Zoltán – Tordainé Vida Katalin – Tordai Vilmos. Esztergom, Kalendart Kiadó, 1997. 1. köt.
- ☞ Wippermann, Carsten: Kihívás-e a posztadoleszcencia? A fiatal felnőttek helyzete a 90-es években (p. 17-23.) In: Ifjúsági- és felnőttoktatás. [Szerk.]: Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997.
- ☞ Zimmermann, Susan: Sorsok a Monarchiában. A szociálpolitika jellemzői = História 19. 1997. 5-6. (32-33.)
A gyermekvédelemről
- ☞ Zsidi Zoltán: Hagyjuk sorsára? Magatartászavar fiatalokban. Bp., Nemzeti Tankvk., 1997. 232 p. Bibliogr. p. 228-232 /Psichol. és pedag. nevelőknek/
- ☞ Zsigmond Anna: Harc és együttélés a kábítószerrel az Egyesült Államokban (1997) = Új Ped. Szle. 47. 1997. 11. (96-105.)
Helyzetjelentés és az ún. DARE drogellenes iskolai program bemutatása

- Gyermekbántalmazás. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk.]: Lakner Zoltán – Tordainé Vida Katalin – Tordai Vilmos. Esztergom, Kalendart Kiadó, 1997. 1. köt. [6],208 p.
- Beszámoló egy konferenciáról... Gyermek- és ifjúsági szervezetek az ezredfordulón (p. 7-47.) In: Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1996. [Szerk.]: Papp György. Bp. Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma, 1997. / B 10/
Részletek a közreműködők előadásából. Szabó Ildikó és Örkény Antal: A szervezett társadalmi cselekvési formák és a fiatalok. Egy empirikus vizsgálat néhány tapasztalata c. előadását 1. p. 27-33
- Devianciajelenségek serdülőkorban. [Szerk.]: Pető Zoltán. [Utószó]: Pető Zoltán. Sopron, Edutech K., 1997. 139 p. Bibliogr. tanulm.
A címlapon a kiadás helye és ideje: Szeged, 1996
- Drogfogyasztás a Hajdú-Bihar megyei fiatalok körében. [Közread. a] Állami Népegészségügyi Tisztiorvosi Szolgálat Hajdú-Bihar Megyei Intézet – KLTE Szociol. Tanszék. Debrecen, KLTE, 1997. 57 p.
Empirikus vizsgálat középiskolai, egyetemi és főiskolai hallgatók körében
- Drogproblémák kezelésével foglalkozó budapesti intézmények helyzetének és nyújtott szolgáltatásainak felmérése. Kutatási beszámoló. [Szerk.]: Gosztonyi Géza. Bp., Budapesti Szociális Forrásközpont, 1997. 56 p. /Fehér folt, 8./
- Európai Charta a fiatalok részvételéről a helyi közösségek és régiók életében = Új Ped. Szle. 47. 1997. 1. (142-150.)
- Európai Charta. A fiatalok részvételéről a helyi közösségek és régiók életében = Comitatus 7. 1997. 9. (74-79.)
- Gyerekek a múzeumban. Múzeumpedagógiai olvasókönyv. [Szerk.]: Foghtúy Krisztina – Harangi Anna. Bp., Tárogató Kiadó, 1997. 131,[2] p. /ELTE TFK Neveléstudományi Tanszék Közleményei, 4/
Bibliográfia a múzeumpedagógia elméleti és módszertani irodalmából p. 127-129
Gyermek a történelemben = História 19. 1997. 5-6. 1-66.
részei
Glatz Ferenc: A gyermek. Az emberszemléletű történetírásért; Zsoldos Attila: Az Árpádok gyermekei. Gyermek a kora középkorban; Csukovits Enikő: Gyermek a középkori Magyarországon; Tóth István György /társadalomtörténet/: Nemesurak az iskolapadban; Arisztokraták és kisnemesek. 18. század; Soós István: Cigánygyerekek sorsa a 18. században. „Felvilágosult” cigánypolitika és hatásai; Zimmermann, Susan: Sorok a Monarchiában. A szociálpolitika jellemzői; Glatz Ferenc: Gyermek, gyermekmunka, nevelés az ipari forradalom korában; Glatz Ferenc: Állam és gyermekvédelem, 1891-1918; Tátrai Zsuzsanna: Falusi gyermekélet Magyarországon. 1867-1948; Glatz Ferenc: Társadalom, nevelés, mozgalom, 1919-1945; Magyar munkásszociográfiák; Glatz Ferenc: Gyermek a szovjet rendszerben, 1945-1971; Kovács Éva: Osztálybíróság, tanulóbrigád, pontossági verseny. Iskolai életképek, 1949; Szokolczai Attila: Korszakok játéka, játék a korszakokkal. „Teljesíted a tervet”, „Gazdálkodj okosan”
- Gyermek- és ifjúsági feladatok az önkormányzatokban = Új Ped. Szle. 47. 1997. 1. (127-141.)
Készítette az Állampolgári Tanulmányok Központja
- Gyermekbántalmazás. Tanulmánygyűjtemény. [Szerk.]: Lakner Zoltán – Tordainé Vida Katalin – Tordai Vilmos. Esztergom, Kalendart Kiadó, 1997. /A szociális munka problématerületei/
kötetei
1. kötet Gyermekbántalmazás
- A Gyermekbarát mozgalom története és válogatott dokumentumai, 1917-1997. [Szerk.]: ¼lmosi Zoltán. [Előszó]: Gergely Ferenc. Bp., Magyarországi Gyermekbarátok Mozgalma, 1997. 299 p.
- A gyerekek és az ifjúság helyzete. Tanulmányok. [Szerk.]: Falussy Béla. Bp., KSH Népeségtudományi Kutató Int., 1997. 261 p. /KSH Népeségtud. Kut. Int. kut. jel., 1997/3.; Társstat. füz., 20.; Ifjúság és társadalom. Ifjúságstat. közlem./
Hátrányos helyzet = Educatio 6. 1997. 1. 3-129. Bibliogr. tanulm.
részei

- Papp János: A hátrányos helyzet értelmezése; Tót Éva: A hátrányos helyzetű tanulók családi körülményei; Imre Anna: Kistélepi iskolák; Czike Klára: Gyermekvárosok; Harsányi Eszter-Radó Péter: Cigány tanulók a magyar iskolákban; Liskó Ilona: Hátrányos helyzetű gyerekek a szakképző iskolákban; Collingro, Cornelia-Collingro, Peter: A hátrányos helyzetű fiatalok szakképzése Németországban; Tulok Lajos: Falu és iskola
Társadalmi hátrányok a gyermekek és a fiatalok körében
- Ifjúsági- és felnőttoktatás. [Szerk.]: Bohn, Herbert – Schumann, Christine – Stang, Richard. Bp., Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997. 64 p., Bibliogr. p. 55-56 /Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás, 10./
Németországban
- Ifjúságpolitika Magyarországon. Bp., Gyermek és Ifjúsági Koordinációs Tanács – Mobilitás Ifjúsági Szolgálat, 1997. 23 p.
- Az Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola tudományos dokumentumai, 2. köt. [Szerk.]: Endrédi Lajos. Szekszárd, Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola, 1997. /Az Illyés Gyula Pedagógiai Főiskola tudományos közleményei/
Iskolásgyermekek egészségmagatartása, 1986-1993. WHO nemzetközi kutatás keretében végzett magyar vizsgálat. [Szerk.]: Aszmann Anna. [Előszó]: Felvinczi Katalin – Makara Péter. [Közreműködő]: Aszmann Anna – Mándoki Rózsa – Németh Ágnes. [Közread. a] Országos Csecsemő- és Gyermekégeszségügyi Intézet – Nemzeti Egészségvédelmi Intézet. Bp., Anonymus Kiadó Kft., 1997. 191 p.
- Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1996. [Szerk.]: Papp György. Bp., Gyermekérdekek Magyarországi Fóruma, 1997. 128 p. /Jelentés a gyerekek helyzetéről Magyarországon, 1996./
- Jugendpolitik in Ungarn. [Ifjúságpolitika Magyarországon.] Bp., Gyermek és Ifjúsági Koordinációs Tanács – Mobilitás Ifjúsági Szolgálat, 1997. 20 p.
Kábítószerkorkép. [Szerk.]: Lévai Miklós = Belü. Szle 35. 1997. 11. 7-146.
részei
Szomor Katalin: A kábítószer-probléma és a keresletcsökkentés stratégiája; Pelle Andrea: A drogfogyasztás büntetőjogi következményei; Hollósi György: Elveszett évtized a kábítószer elleni harcban; Elekes Zsuzsanna-Paksi Borbála: A fiatalok és a drog; Nyári Katalin: Drogondok; Kolozsi Béla: Drogvédelem és AIDS-megelőzés
Kábítószer-bűnözés. Könyvként bedolgozva a Szoc;302.4;8-188702 számón
- Közösségi mentálhigiéne. [Szerk.]: Gerevich József. [Előszó]: Gerevich József. 2. kiad. Bp., Animula Egyesület, 1997. 133 p. Bibliogr. tanulmányonként
A második kiadás oldalszámozása kissé eltér az első kiadásétól
- A magyar ifjúság szomatikus állapota. Tanulmányok. [Szerk.]: Csillag Béla. Eger, EKTF, 1997. 199 p.
- Magyarország, 1996. Beszámoló a társadalom és a gazdaság főbb folyamatairól. [Közread. a] KSH. Bp., KSH, 1997. 103 p.
- Mentális és viselkedésszavarok pszichológiája. (Szöveggyűjtemény). [Szerk.]: Princzes Mária. [Közread. a] Benedek Elek Pedagógiai Főiskola. Bp., OKKER Oktatási Iroda, 1997. 388 p., Bibliogr. tanulm.
- Munkanélküli fiatalok és pályakezdek képzése. [Szerk.]: Bánfalvy Csaba – Podrány Sarolta. Bp., Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997. 92 p. /Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás, 8./
- A munkanélküliség sajátosságai az Európai Unióban. [Ford.]: Podrány Sarolta (p. 79-83.) In: Munkanélküli fiatalok és pályakezdek képzése. [Szerk.]: Bánfalvy Csaba – Podrány Sarolta. Bp. Német Népfőisk. Szövets. Nemzetk. Együttműk. Int., 1997. / B 10/
Az ifjúsági munkanélküliség. Részletek az Európai Unió: Foglalkoztatottság Európában c. kiadványából
- Növekvő szám. A gyermek- és fiatalok által, illetve sérelmekre elkövetett bűncselekményekről = Börtönü. Szle 16. 1997. 1. (7-17.)

- ☞ Részletek a TÁMASZ megelőzési programjaiból. A Filmklub-program tapasztalatai = Network 1997. 2. (1-10.) A TÁMASZ Alapítvány gyermek- és ifjúságvédelmi programja
- ☞ Újabb vizsgálatok (p. 104-138.) In: Devianciajelenségek serdülőkorban. [Szerk.]: Pető Zoltán. Sopron. Edutech K., 1997. / B 10/
A közreműködők rövid írásai a serdülőkori devianciákról
Védetlen gyerekek = Belü. Szle 35. 1997. 10. 7-123.
részei
Kerecsi Klára: A fiatalkori bűnözés kezelése és megelőzésének lehetőségei; Domokos Andrea: Az erőszak nyomában. Elméletek az agresszióról; Gibicsár Gyula: Ügyészi tapasztalatok a gyermek- és fiatalkorúak devianciájáról; Csentes László: Az ifjúkori bűnözés helyzete; Pásztor Miklósné: A serdülőkori csavargás és a rendőri munka; Láng Katalin: Ártatlan bűnösök?; Németh Zsolt /kriminológus/: Új jelenségek a bűnözésben: pedofília és fiatalkori prostitúció; Kovács Enikő: A szexuális bűncselekmények gyermekkorú áldozatainak pszichológiai vizsgálata; Bólyai János: A rendőrség ifjúsági bűnmegelőző tevékenysége Irsországban; Katonáné Pehr Erika: A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény társadalompolitikai összefüggései; Kovács Zsuzsa: A fiatalkorúak pártfogó felügyelete
- ☞ Youth policy in Hungary. [Ifjúságpolitika Magyarországon.] Bp., Gyermek és Ifjúsági Koordinációs Tanács – Mobilitás Ifjúsági Szolgálat, 1997. 24 p.
- ☞ Németh Ágnes: Trends in growth of Budapest children and youth between 1929 and 1995. [Trendek a budapesti gyermekek és fiatalok fejlődésében 1929 és 1995 között] = Anthropol. Közlem. 38. 1996-1997. 1-2. füzet. (33-49.)
- ☞ Sixth International Symposium of Human Biology. Veszprém, 10-13 June, 1997. [Hatodik Nemzetközi Humánbiológiai Szimpózium, Veszprém, 1997. június 10-13] = Anthropol. Közlem. 38. 1996-1997. 1-2. füzet. 3-222.
részei
Németh Ágnes: Trends in growth of Budapest children and youth between 1929 and 1995

1998

- ☞ Balázs Géza: A rádió és a gyermekek (p. 179-187.) In: Kommunikáció- és médiaismeret szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Balázs Géza. Bp., MR Rt. Okt. Oszt., 1998. 1. köt. / B 10/
- ☞ Balázs Géza: Van-e hatása a rádióknak a gyermekekre és a fiatalokra? (95-106.) In: Gyermekek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. / B 10/
- ☞ Balázs János – Sajgál Rózsa: Középkorúak értékorientációja = Educatio 7. 1998. 2. (316-326.)
- ☞ Bánfalvy Csaba: Gazdaság, munkaerőpiac, ifjúság. [Közreműk.]: Gábor Kálmán – Pavluska Valéria. Kaposvár, CsVM TKF, 1998. 148 p. /A CsVM TF kiadv. Tankv. sor, 4./
- ☞ Bánfalvy Csaba: Gazdaság, munkaerőpiac, ifjúság. Kaposvár, CsVM TKF, 1998. 148 p.
- ☞ Baricné Kocsis Éva: Mit olvas a diák? = Iskolakult. 8. 1998. 6-7. (71-78.)
Néhány budapesti gimnázium diákjainak olvasási szokásai
- ☞ Báthory Zoltán: Tanulóink televízió-fogyasztása egy felmérés tükrében (25-32.) In: Gyermekek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. / B 10/
- ☞ Bencsik Réka: Ponyvát olvasnak a diákok. Szívesebben beszélgetnek barátaikkal, mint szüleikkel = Népszabadság 56. 1998. dec. 29. (16.)
Gálné Szendi Katalin kutatásai alapján

- ☞ Benedek Beáta – Erős Gyula: Mortal generáció (p. 65-69.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczi Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998. / B 10/
Játéktérképbe járó fiatalok Budapesten
- ☞ Borbély Sjoukje: Anyaotthonok. A korai gyermekvédelem új lehetőségei és határai, különös tekintettel az anyaotthonokra = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1998. 4. (3-10.)
- ☞ Bródy Anikó – Bródy Eszter: A túlzott és szelekció nélküli televíziózás (p. 61-64.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczi Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998. / B 10/
- ☞ Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. (1986. 5. kiad.) Bp., Nemzeti Tankvk., 1998. 324 p.
- ☞ Campbell, Ross: Övjük őket! Gyermekünk kábítószeres családban. [Ford.]: Tomka Gáborné. Bp., Harmat, 1998. 150 p.
- ☞ Cole, Michael – Cole, Sheila R.: Fejlődéslelektan. [Ford.]: Bíró Szilvia – Bodó Ágnes – Kiss Szabolcs – Csibra Gergely – Kalas Zsuzsa – Koós Orsolya – Kovács Mónika – Medgyesi Patrícia – Bodor Péter – Vinkler Zsuzsa. Bp., Osiris, 1998. 787 p. Bibliogr. p. 707-764 /Osiris tankvk./
ismertetése: Schmidt Judit: Fejlődéslelektan
Szumska Irén: Fejlődéslelektan
- ☞ Csabai Márta – Erős Ferenc – Fábrián Zoltán – Kovács Attila – László János – Pólya Tibor: Az egészség szociális reprezentációja budapesti középiskolások körében. [Közreműködő]: Ehmann Bea – Kiss Gyöngyi /pszichológus/ – Nagy Rita. Bp., MTA Pszichol. Int., 1998. 57,[18] p. /PH Tereptanulmányok, 2.; Scientia Humana. Pszichológia/
Kérdőív a mellékletben
- ☞ Csabai Márta – Erős Ferenc – László János: Az észlelt kontroll szerepe az egészség szociális reprezentációinak szerveződésében = Pszichol. 18. 1998. 3. (353-375.)
Egy középiskolások körében végzett empirikus vizsgálatról
- ☞ Cseke Péter: Székelyudvarhelyi fiatalok – korszakváltás küszöbén = Korunk. 3. foly. 9. 1998. 6. (37-45.)
- ☞ Csoboth Csilla – Kopp Mária – Szedmák Sándor: Fiatalok lelki veszélyeztetettség = Educatio 7. 1998. 2. (248-265.)
A fiatalok körében előforduló lelki betegségekről, depresszióról, például a /vélt/ túlsúly miatti szorongásról
- ☞ Csokonyai Judit – Rohácsné Leho Etelka: A fiatalkori terhességmegszakítások okainak vizsgálata = Népeü. 79. 1998. 4. (31-33.)
- ☞ Csorba János – Papp Mária /pszichiáter/ – Simon Lajos – Simoni, Silva: Szülői attitűdök vizsgálata öngyilkossági kísérletet elkövetett serdülő lányoknál = „Végeken” 9. 1998. 2-3. (4-9.)
- ☞ Czipóth Lukács – et al.: A továbbtanulás (p. 183-199.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczi Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998. / B 10/
Empirikus vizsgálat Székesfehérváron
- ☞ Dávidné Generál Márta: Bűnmegelőzés az iskolában: DADA = Belü. Szle 36. 1998. 5. (67-79.)
- ☞ Deák Ferenc: Események és értékek Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban = Új Ped. Szle. 48. 1998. 7-8. (202-212.)
- ☞ Deák Ferenc: = Börtönü. Szle 1998. 4. (100-103.)
- ☞ Demetrovics Zsolt: Drog és disco Budapesten. Táncos szórakozóhelyeket látogató fiatalok szociodemográfiai jellemzői és drogfogyasztási szokásai. Bp., Budapesti Szociális Forrásközpont, 1998. 118 p., Bibliogr. p. 60-61 /Fehér folt, 12./
- ☞ Demetrovics Zsolt: Drug and disco in Budapest. Smoking, alcohol consumption and drug-using behavior among youth in clubbing subculture. [Drog és disco Budapesten. Dohányzás, alkohol- és kábítószer-

- fogyasztás táncos szórakozóhelyeket látogató fiatalok körében. Kutatási beszámoló.] Bp., Budapesti Szociális Forrásközpont, 1998. 94 p., Bibliogr. p. 58-59 /Fehér folt, 13./
- Demetrovics Zsolt: Serkenő ifjúság = Educatio 7. 1998. 2. (282-293.)
Fiatalok káros szenvedélyeiről
- DiMaggio, Paul J.: A kulturális tőke és az iskolai teljesítmény. A státusz kultúrában való részvétel hatása az Egyesült Államokbeli középiskolások jegyeire. [Ford.]: Berencsi Zsuzsa (p. 198-218.) In: Társadalmi mobilitás: hagyományos és új megközelítések. Válogatott tanulmányok. [Szerk.]: Róbert Péter /szociológus/. Bp. Új Mandátum Kvk., 1998. / B 10/
- Diósi Ágnes: Esettanulmány a gyermekek mindenek felett álló érdekeiről = Esély 10. 1998. 4. (106-112.)
- Diósi Pál: A magyar fiatalok külföldi tanulási és munkavállalási szándékai, illetve tapasztalatai = Esély 10. 1998. 2. (57-65.)
- Dobai Attila – Varga Erika: Krízis és perspektíva (p. 27-46.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány "If You..." társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczy Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998. / B 10/
Fiatalok kábítószerfogyasztása mélyinterjúk alapján
- Eiben Ottó – Németh Ágnes – Barabás Anikó – Pantó Eszter: Adatok Budapest ifjúságának biológiai fejlettségéhez és fizikai erőnlétéhez. [Közread. a] ELTE Embertani Tanszék. Bp., 1998. 142 p. /Humanbiologia Budapestinensis, 24./
- Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: A fiatalok és a drog (p. 74-89.) In: Kábítószerkérdés. Bp. BM, 1998.
- Elekes Zsuzsanna: Társadalmi problémák az iskolában = Educatio 7. 1998. 2. (294-304.)
- Erdei Katalin: Kritikus periódusok a személyiségfejlődésben a születéstől a felnőtté válásig (p. 3-19.) In: Erdei Katalin – Fodorné Pogány Judit: Szemelvények a pszichológia témaköréből. [Szerk.]: Benkő Zsuzsanna. Szeged. JGyTF Kiadó, 1998.
- Erikson, Erik H.: Az életciklus: az identitás epigenezise. [Ford.]: Pető Katalin (p. 296-329.) In: Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Erős Ferenc. Bp. Új Mandátum Kvk. – Wesley János Lelkészképző Főiskola, 1998. / B 10/
- Evola, Julius: A fiatalság, a beat-ek és a jobboldali anarchisták. [Ford.]: Imregh Mónika (p. 87-100.) In: Trádió. [Szerk.]: Baranyi Tibor Imre – Horváth Róbert. Debrecen. Kvintesszencia Kiadó, 1998.
- Farkas Eszter: Érték és/vagy verseny? A hazai gyermekműsor-készítés és -szolgáltatás dilemmája (119-128.) In: Gyermekek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. /
- Farkas Péter /oktatókutató/: A hátrányos helyzetű fiatalok szakmai képzésének jogszabályi feltételei (p. 18-35.) In: Hátrányos helyzetű fiatalok projekt. [Szerk.]: Papp Ágnes – Paróczayné Korányi Margit – Tóth Etelka. Bp. Munkaügyi Minisztérium, 1998.
- Farkas Péter /oktatókutató/: Legal regulation of the vocational training of disadvantaged young people. [A hátrányos helyzetű fiatalok szakmai képzésének jogszabályi feltételei] (p. 18-35.) In: Disadvantaged youth project. [Szerk.]: Papp Ágnes – Paróczayné Korányi Margit – Tóth Etelka. Bp. Munkaügyi Minisztérium, 1998.
- Fehérvári Anikó – Liskó Ilona: Felvételi szelekció a középfokú iskolákban. Bp., 1998.
- Forrai Judit: Szexuális ismeret és magatartás serdülőkorban = Belü. Szele 36. 1998. 3. (72-86.)
- Gabnai Katalin: Diákjog és drámapedagógia = Iskolakult. 8. 1998. 6-7. (25-36.)
A diákok viszonya a közélethez és az iskola lehetőségei ennek kimunkálásában
- Gagy József: Ellenállás vagy kompromisszum? Társadalmi alku a székelyföldi líceumokban az 1980-as években (p. 145-163.) In: Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakából. [Szerk.]: Bodó Julianna. Csíkszereda. KAM – Pro Print Kvk, 1998. / B 10/
A gimnáziumok funkciója a székelyföldi társadalomban

- Galasi Péter – Nagy Gyula – Timár János /közgazdász/: Inaktivitásra ítélve. Fiatalok munkaerő-piaci helyzete = Figyelő 42. 1998. 43. (29.,31.)
- Gaszó Ferenc – Laki László /szociológus/: A budapesti fiatalok helyzete, 1997. Kutatási zárótanulmány. Bp., Baloldali Ifjúsági Társulás, 1998. 74 p.
- Gaszó Ferenc – Gaszó Tibor – Laki László /szociológus/: Fiatalok a munkaerőpiacon. Bp., Okker Kiadó, 1998. 124 p.
- Gábor Edina: Az élet habos oldala, avagy a reklámok hatása a fiatalokra (129-132.) In: Gyermekek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. / B 10/
- Gábor Kálmán – Vizer Balázs: A Diáksziget az új középosztályé? = Korunk. 3. foly. 9. 1998. 6. (70-83.)
- Gábor Kálmán: Társadalmi egyenlőtlenségek – a fiatalok esélyei = Korunk. 3. foly. 9. 1998. 6. (12-19.)
- Gádosor Júlia – Rózsa Sándor: Serdülőkorú magatartászavarok = Educatio 7. 1998. 2. (266-272.)
- Gerevich József: Iskolai mentálhigiéne (p. 7-24.) In: Iskolai mentálhigiéne. /Szöveggyűjtemény/. [Szerk.]: Bóta Margit. Debrecen. Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998. / B 10/
- Gibicsár Gyula: Ügyeszi „látélet” a kiskorúak devianciájáról = M. Jog 45. 1998. 12. (744-747.)
- Glonczi Ernő: Pillantás a Szigetre. /Pepsi Sziget '97/ = Esély 10. 1998. 2. (106-114.)
Az óbudai Hajógyári-szigeten nyaranta megrendezett ifjúsági fesztiválról
- Göbölös N. László: Hatvannyolc. Mozaikok egy igazi forradalomról. Bp., Gondolkodó Független Kulturális Fórum, 1998. 468,[2] p.
Az ifjúság 1968-ban a világon és Magyarországon
- Gyenge Eszter: Iskolai mentálhigiéne a gyermekpszichiáter szemszögéből (p. 115-133.) In: Iskolai mentálhigiéne. Tanulmányok. [Szerk.]: Kézdi Balázs. Pécs. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 1998. / B 10/
- Gyöngyösi Anikó: Örökkévalóság ideiglenesen. Örökbefogadás, nevelőszülők = Amaro Drom 8. 1998. 10. (16-17.)
- Hári Péter – Győri Zoltán: Modern zenei irányzatok (p. 79-88.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczy Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998. / B 10/
A fiatalok körében
- Herczog Mária: Az iskolai gyermekvédelemről (p. 137-138.) In: Iskolai mentálhigiéne. /Szöveggyűjtemény/. [Szerk.]: Bóta Margit. Debrecen. Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998. / B 10/
- Honti Henriett: A gyermekvédelmi törvény a nemzetközi jog és gyakorlat tükrében = Esély 10. 1998. 6. (60-69.)
- Horváth Réka – Terjéki Anita – Pintér László: A fiatalok növekvő alkoholfogyasztása (p. 70-78.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczy Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998. / B 10/
- Hovanyecz László: A rendszerváltás nemzedéke = Népszabadság 56. 1998. máj. 20. (40.)
Gaszó Ferenc és Laki László önálló kötetként megjelent tanulmánya alapján /„A budapesti fiatalok helyzete 1997”, Bp., 1998/
- Hoyer Mária: A résztvevő-megfigyelői szerep sajátosságai drogfogyasztók etnográfiai vizsgálatában (p. 153-166.) In: Szociológia – emberközeli. Losonczy Ágnes köszöntése. [Szerk.]: Hanák Katalin – Neményi Mária. Bp. Új Mandátum Kvk., 1998. / B 10/
- Juhász János /gyermekvédelem/ – Rudolf Tibor: Az intézményi gyermeknevelés megújulása. A reménytelenségéből a sikerágazattá válás felé = Comitatus 8. 1998. 5. (8-13.)
Lakóotthonokban történő, integrált nevelés Komáromban

- July, Serge: [Ezerkilencszázhatvannyolc] 1968 május. Mesék, legendák és a valóság. [Ford.]: Mihancsik Zsófia = M. Lettre Intern. 8. 1998. 30. (36-43.)
Az 1968-as párizsi diáklázadásokról
- Kapitány Gabriella – Záhonyi Márta: Az ifjúság demográfiai jellemzői és munkaerő-piaci helyzete = Stat. Szle 76. 1998. 4-5. (341-357.)
- Kákai László: Hogyan tovább? Ifjúsági politikai szervezetek Baranya megyében = Társ. Szle 53. 1998. 7. (92-104.)
- Kende Ágnes: A gyerekek helyzete Magyarországon = Amaro Drom 8. 1998. 6. (10-11.)
- Kolozsi Béla: Drogvédelem és AIDS-megelőzés (p. 100-111.) In: Kábítószerkórkép. Bp. BM, 1998. Elsősorban a külföldi kezdeményezések áttekintése
- Koncz István: Köszöntő [a konferencia elé] (15-24.) In: Gyermek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998.
- Kovács András /szociológus/: Anti-Semitism and the Young Elite in Hungary after 1990. [Antiszemitizmus és a fiatal elit 1990 után Magyarországon] = Szombat 10. 1998. Augusztus. (10-14.)
- Kovács Anett – Guba Zsuzsa: A magányról (p. 7-15.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczy Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998.
- Kovács Mónika: Barátság, szerelem (p. 16-26.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczy Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998.
- Kovári Péter: A közszolgálati médium felelőssége, avagy a gyermek is „köz” (33-48.) In: Gyermek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. / B 10/
- Krasznai Judit: Kit védünk – és kitől? Egy gyermekpszichiáter szubjektív tapasztalatai és kérdései a gyermekvédelemben – a gyermekvédelemtől = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1998. 5. (11-16.)
- Lafont, Hubert: Változó szexuális viselkedés a francia fiatalok bandáiban. [Ford.]: Tóth László /szociológus/ (p. 182-192.) In: A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. [Szerk.]: Tóth László /szociológus/. Bp., Új Mandátum Kvk. 2. köt. , 1998.
- Lévai Katalin: „Kellene egy olyan iskolát csinálni, ami az ő bőrükre szabott.” Beszélgetés Györök Edittel, a Belvárosi Tanoda vezetőjével (p. 97-104.) In: Iskolai mentálhigiéné. /Szöveggyűjtemény/. [Szerk.]: Bóta Margit. Debrecen. Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998. / B 10/
- A Belvárosi Tanodáról, melyet az iskolarendszeren kívül került 14-18 éves fiatalok számára hoztak létre. Megjelent még: Esély, 1993. 1. p. 88-97; ill. a Szociális munka az iskolában c. tanulmánykötetben /szerk. Budapesti István/ Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996
- Lőrinc József /kriminológia/: A fiatalok büntetés-végrehajtásáról. Bp., Citoyen, 1998.
- Macháček, Ladislav: Citizenship potential of unemployed and self-employed youth in East-Central Europe. [A munkanélküli és az önfoglalkoztató fiatalok állampolgári potenciálja Kelet-Közép-Európában] = Sociológia 30. 1998. 3. (283-296.)
800 munkanélküli és 400 önfoglalkoztató fiatal, négy ország – köztük Magyarország – nyolc régiójában készült interjú alapján, a rendszerváltás utáni gazdasági- és politikai rendszerhez fűződő viszonyról. A két réteg és az országok összehasonlítása
- Makai Éva: Iskolásügyek egy gyermekjóléti szolgálatnál = Educatio 7. 1998. 4. (784-791.)
- Malakucziné Póka Mária: A fiatalok helyzete Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében = Szabolcs-Szatmár-Bereg Szle 33. 1998. 4. (465-481.)
- Mándoki Rózsa – Aszmann Anna: Serdülők egészségkárosító szokásai (p. 77-82.) In: Körkép a magyar nyelvű addiktológiai szakirodalomból. [Szerk.]: Kastaly Ildikó. Bp. Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem, 1998. / B 10/

- Márton Edit – Murárik Lászlóné – Strausz Simonyi Erzsébet: Az iskolai gyermekvédelem helye a gyermekvédelem rendszerében. Bp., Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1998. 30 p.
- Miklós Tamás, P.: „Állami” ifjúsági egyesületek a századeleji Magyarországon = Iskolakult. 8. 1998. 6-7. (116-124.)
- Millham, Spencer: Mindenhol jó, de legjobb otthon. [Ford.]: Neményi Eszter = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1998. 5. (4-10.)
- Muhari Andrea – Tarcsa Gábor – Vágó Krisztina: Diákok problémái az életben (p. 47-57.) In: Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczy Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998. / B 10/
- Münnich Iván: Szelídebb Magyarországgért, vagy szelídebb ifjúságért (183-188.) In: Gyermek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. / B 10/
- Nagy Andor: A médiapedagógia elméletének és gyakorlatának néhány problémája (7-14.) In: Gyermek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. / B 10/
- Nyári Katalin: Droggondok (p. 90-99.) In: Kábítószerkórkép. Bp. BM, 1998. / B 10/
- Középiskolások drogfogyasztási szokásai és pedagógusaik véleménye a fiatalok veszélyeztetettségéről
- Nyári Katalin: A pedagógusok szerepe a drogfogyasztás megelőzésében = Iskolakult. 8. 1998. 10. (75-80.)
- Nyíró László: Az Á család esete (p. 143-145.) In: Iskolai mentálhigiéné. /Szöveggyűjtemény/. [Szerk.]: Bóta Margit. Debrecen. Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998. / B 10/
- Oprics Judit – Paksi Borbála: Fiatalok a drogról = Educatio 7. 1998. 2. (305-315.)
- Orell Ferenc János: A fiatalok védelméhez való joga = Belü. Szle 36. 1998. 12. (97-100.)
- Pataki Zoltán: Mobilitás és reprodukció a felsőoktatásban = Korunk. 3. foly. 9. 1998. 6. (20-25.)
- Péley Bernadette: Beavatási rítusok az iskolában (p. 33-45.) In: Iskolai mentálhigiéné. Tanulmányok. [Szerk.]: Kézdi Balázs. Pécs. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 1998. / B 10/
- Pik Katalin: Gyermekvédelem és gyermekmunka – a két szempont első találkozása a századelőn = Esély 10. 1998. 1. (106-119.)
- Pogány Ira: A független és együttműködő polgár = M. Hírlap. Ahogy Tetszik mell. 1998. febr. 14. (13.)
- Pogonyi Lajos: Milyen baseball-sapkát viselünk? Lust Iván szerint a belső autonómia biztosságot ad a szorongások ellen = Népszabadság 56. 1998. máj. 5. (10.)
- Prokai Judit: Úgy, mint otthon = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1998. 3. (32-37.)
Állami gondozott gyermekek lakásothonokban, illetve családi házakban történő neveléséről
- Purda Zsuzsanna: Egy hónap a zürichi gyámhatóságon I-II = Comitatus 8. 1998. 4.,5. (46-52.,73-78.)
- Rác József: Alkohol- és drogfogyasztás a gyermek- és serdülőkorban és az iskolai prevenció (p. 337-362.) In: Körkép a magyar nyelvű addiktológiai szakirodalomból. [Szerk.]: Kastaly Ildikó. Bp. Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem, 1998. / B 10/
- Rác József – Hoyer Mária: Fiatalok devianciái és kortárs csoportok. Etnográfiai vizsgálat a Jereván-lakótelepen (p. 64-76.) In: Körkép a magyar nyelvű addiktológiai szakirodalomból. [Szerk.]: Kastaly Ildikó. Bp. Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem, 1998. / B 10/
- A terep kutatás helyszíne Budapest egyik külső kerületében található, a „Jereván-lakótelep” elnevezés fantáziánév
- Rác József: Identitáskonfliktusok résztvevő megfigyelői terepmunka során, avagy a „szabadság fantomja” (p. 152-157.) In: Élettörténet és megismerés. Tanulmányok Pataki Ferenc tiszteletére. [Szerk.]: László János. Bp. Scientia Humana, 1998. / B 10/

- Rácz József: Ifjúsági /szub/kultúrák, intézmények, devianciák. Válogatott tanulmányok. [Közreműködő]: Göncz Dániel – Kéthelyi Judit – Zétényi Zoltán – Szabó Gabriella – Várterész Éva – Csom Mária – Kastaly Ildikó. Bp., Scientia Humana, 1998. 326 p.
- Rácz József – Szakács Kata: Kockázatbecslés serdülőkorban = *Educatio* 7. 1998. 2. (273-281.)
- Réz Péter – Szeremi Levente: A fiatalok szórakozási szokásai és ezek káros hatásai (p. 89-93.) In: *Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai.* [Szerk.]: Daróczi Gábor. Bp. Soros Alapítvány, 1998. / B 10/
- Rossiaud, Jacques: Prostitúció, ifjúság és társadalom a XV. században. [Ford.]: Tóth László, V. = Szofi 2. 1998. 1-2. (75-95.)
- Rudolf Tibor – Juhász János /gyermekvédelem/: Az intézményi gyermeknevelés megújulása Komárom-Esztergom megyében = *M. Közig.* 48. 1998. 10. (634-637.)
A gyermek- és ifjúságvédelemről
- Ruffly Pál: Az állami gyermekvédelem. /Részletek/ (p. 278-297.) In: „A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok...” Koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon. [Szerk.]: Léderer Pál /szociológus/ – Tenczer Tamás – Ulicska László. Bp. Új Mandátum Kvk., 1998. / B 10/
Megjelent 1914-ben
- Sallai János: Fiatalok és a médiamodellek (165-168.) In: *Gyermekek és fiatalok a média vonzásában.* /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. / B 10/
- Sarkadi Ildikó: Gyermekek és fiatalok a médiajogban (63-78.) In: *Gyermekek és fiatalok a média vonzásában.* /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. / B 10/
- Sári Mihály: A művelődési animáció feltételei ifjúsági és felnőtt közösségekben (p. 300-320.) In: *Közösség – közösségi kommunikáció. /Szöveg- szemelvénygyűjtemény/ [Írta]: Tibori Tímea – Kiss Tamás, T. Bp., OK-KER Oktatási Iroda, 1998. 2. köt. / B 10/
Eredetileg megjelent: *Felnőttképzés és társadalom.* (Debrecen, 1993. p. 79-96)*
- Staub Ervin: Az erőszak társadalmi-kulturális gyökerei (p. 90-115.) In: *Történeti és politikai pszichológia.* [Szerk.]: Hunyady György. Bp. Osiris, 1998. / B 10/
Különös tekintettel a fiatalkori erőszakra az USA-ban
- Sullerné Polgár Márta – Polgár Márta, Sullerné: Egy gyermekvédelmi rendszer fejlesztése. Szociális és gyermekvédelmi munka a debreceni Egészségügyi Gyermekotthonban = *Család, Gyermek, Ifj.* 7. 1998. 3. (17-21.)
- Sum István: Az ifjúsági szakképzés korszerűsítése = *Szakképz.* Szle 14. 1998. 1. (81-90.)
- Szabó András /ifjúságvédelem/: Pillanatfelvétel a fiatalok számára reálisan elérhető, egyszerűbb munkahelyekről = *Esély* 10. 1998. 2. (66-79.)
- Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: Tizenévesek állampolgári kultúrája. Bp., Minoritás Alapítvány, 1998. 250 p. Bibliogr. láb.
ismertetése: Deák Ferenc: Tizenévesek állampolgári kultúrája
- Szabó János /katonaszociológus/: Állampolgári tudat és a honvédelmi szocializáció = *Hadtud.* 8. 1998. 2. (31-40.)
- Szabó János /katonaszociológus/ – Molnár Ferenc /katonaszociológus/: A kötelező katonai szolgálat rendszerének néhány társadalomtudományi vetülete (p. 57-76.) In: *Tanulmánygyűjtemény. Válogatás tudományok munkákból. Pályázatok és kutatómunkák eredményeit összefoglaló tanulmányok.* [Szerk.]: Horváth István /hadsereg/ – Kiss Jenő /hadsereg/. Bp., 1998.
A polgári-katonai kapcsolatokról, a hatalmi ágakhoz valamint a médiához fűződő kapcsolatokról, a katonai oktatás polgári oktatási rendszerbe való bekapcsolódásáról
- Szabó Sándor: Nézz a szemembe kedvesen! Kamaszkori krízis, oldása csoportos szociális készségtréninggel. Szeged, Dél-Alföldi Régió Kallódó Fialjaiért Alapítvány, 1998. 59 p.

- Szalai Júlia: Uram! A jogaimért jöttem! Esszék, tanulmányok. Bp., Új Mandátum Kvk., 1998. 415 p., Bibliogr. tanulm. /Nagyítás. Szociol. kvek, 17./
ismertetése: Czákó Ágnes: Uram! A jogaimért jöttem!
Simonyi Ágnes: Uram! A jogaimért jöttem! Esszék, tanulmányok
- Szántó I. Béla – Tábori Kornél: Bűnös gyermekek (p. 249-252.) In: „A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok...” Koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon. [Szerk.]: Léderer Pál /szociológus/ – Tenczer Tamás – Ulicska László. Bp. Új Mandátum Kvk., 1998. / B 10/
Megjelent 1908-ban
- Szilágyi Ákos: Az utolsó nemzedék. 1. Árnyék és tünemény. 2. Totál vitál = [Kétezer] 2000 10. 1998. 1., 2. (14-20.,18-28.)
A nemzedék történelmi-szociológiai fogalmáról; a 68-as nemzedékről mint „félbemaradt”, „utolsó” nemzedékről. (A posztmodern társadalom ugyanis a szerző szerint már nem nemzedéki társadalom)
- Szilágyi Vilmos: Az „Ifjúságkutatók Európai Szövetségének” 6. biennális konferenciája. /Budapest, 1998. jún. 3-7./ = *M. Szex. Szle* 1. 1998. 2. (52-54.)
- Szomor Katalin: A kábítószer-probléma és a keresletcsökkentés stratégiája (p. 21-38.) In: *Kábítószerkórkép.* Bp. BM, 1998. / B 10/
- Szretykó György: Változások a magyar társadalomban /1990-1997/. Szociológiai, politológiai tanulmányok. Bp., Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1998. 264 p., Bibliogr. p. 257-264 /Villányi úti kvek. Politikatud. sor., 14;10./
- Takács M. József: A dühöngő ifjúságtól a Woodstock-nemzedékig = *Rubicon* 1998. 8. (46-50.)
- Tamás Szilárd: The Phare disadvantaged youth project. [Phare Hátrányos Helyzetű Fiatalok Projekt] (p. 11-17.) In: *Disadvantaged youth project.* [Szerk.]: Papp Ágnes – Paróczayné Korányi Margit – Tóth Etelka. Bp. Munkaügyi Minisztérium, 1998. / B 10/
- Tamás Szilárd: Phare Hátrányos Helyzetű Fiatalok Projekt (p. 11-17.) In: *Hátrányos helyzetű fiatalok projekt.* [Szerk.]: Papp Ágnes – Paróczayné Korányi Margit – Tóth Etelka. Bp. Munkaügyi Minisztérium, 1998. / B 10/
- Tari Ferenc: Rezsimrendszer. A fiatalkorú elítéltek kezelése = *Börtönü.* Szle 1998. 4. (15-21.)
A rezsimrendszer lényege, hogy az elítélteket büntetésük hossza, súlyossága stb. szerint elkülönítve helyezik el a büntetés-végrehajtó intézményben
- Udvardi Judit: A fiúknak nagyobb önállóság jár. Csak minden harmadik tizenéves diák érdeklődik a politika iránt = *Népszabadság* 56. 1998. dec. 1. (11.)
- Vass Lucia: A fiatalkorú bűnözés pedagógiai kérdései = *Belü.* Szle 36. 1998. 1. (113-123.)
- Váriné Szilágyi Ibolya: Események és helyzetek, választások és kényszerek. Az értéktanulás kérdőjelei ma a serdülő és ifjúkorban (177-183.) In: *Élettörténet és megismerés. Tanulmányok Pataki Ferenc tiszteletére.* [Szerk.]: László János. Bp. Scientia Humana, 1998. / B 10/
- Vavró István: Távlattól. Jogerősen elítélt fiatalkorúak 1991-1997 = *Börtönü.* Szle 17. 1998. 3. (1-7.)
- Veres Valér: Pénz vagy tudás? A kolozsvári román és magyar egyetemisták társadalmi háttere és az értelmiségi utánpótlás sajátosságai = *Korunk.* 3. foly. 9. 1998. 6. (26-36.)
- Vetró Ágnes: Gyermek- és ifjúságpszichiátria, mentálhigiéne. Az egészségfejlesztő mentálhigiéne posztgraduális képzés hallgatói számára. Szeged, JGYTF, 1998. 93 p. /Segítő foglalkozásúak sorozata/
- Vingender István: Közösség és drogfogyasztás. A kortárs közösségek hatása az iskoláskorú fiatalok drogfogyasztó magatartására = *Szenvedélybetegségek* 6. 1998. 3. (164-175.)
- Vitányi Iván: [Kétezernegyven] 2040 – invokáció egy vitához. A jövőről, az ifjúságról és a szociáldemokráciáról. Bp., Szelén, 1998. 29 p.
- Wallace, Claire: Ifjúság, munka és oktatás a posztkommunista Európában: út az individualizáció felé? [Ford.]: Dudik Éva = *Korunk.* 3. foly. 9. 1998. 6. (5-11.)

- ☞ Zrinszky László: Médiauralom, vagy uralom a média felett. Az ülés zárszava (189-202.) In: Gyermek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. Bp. Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998.
- ☞ Disadvantaged youth project. [Hátrányos helyzetű fiatalok projekt.] [Szerk.]: Papp Ágnes – Paróczayné Korányi Margit – Tóth Etelka. Bp., Munkaügyi Minisztérium, 1998. 154 p.
- ☞ Education in Hungary 1997. [Oktatás Magyarországon 1997.] Bp., 1998.
- ☞ A Fehér Kereszt országos lelencház-egyesület története 1885-1997. /Részletek/ (p. 242-248.) In: „A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok...” Koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon. [Szerk.]: Léderer Pál /szociológus/ – Tenczer Tamás – Ulicska László. Bp. Új Mandátum Kvk., 1998. Megjelent 1897-ben
- ☞ A fiatalok helye és szerepe a társadalomban és a munkaerőpiacon. [Közreműködő]: Csószné Seres Ilona. [Közread. a/z/] KSH Bács-Kiskun Megyei Igazgatósága. Kecskemét, 1998. 52 p.
- ☞ A gyermek- és ifjúsági irodalom elméleti kérdései és kritikái 1986-1995 között. Bibliográfia. [Szerk.]: Suppné Tarnay Györgyi. Bp., Magyar Könyvtárosok Egyesülete. Gyermekkönyvtáros Szekció – KLTE, 1998. 130 p.
- ☞ Gyermek és fiatalok a média vonzásában. /Tudományos konferencia, 1998. február 4./ [Szerk.]: Lovas György – Rab László. [Közreműködő]: Bodor Tamás. Bp., Gyermek és Ifjúsági Alapprogram, 1998. 204 p. A konferencia szervezői voltak: Miniszterelnöki Hivatal Gyermek és Ifjúsági Koordinációs Tanács Titkársága, Magyar Médiaepedagógiai Kutató Intézet, Gyermek és Ifjúsági Alapprogram
- ☞ Hátrányos helyzetű fiatalok projekt. [Szerk.]: Papp Ágnes – Paróczayné Korányi Margit – Tóth Etelka. Bp., Munkaügyi Minisztérium, 1998. 154 p.
- ☞ Hope in the midst of hardship. The situation of children and families in Hungary. [Remény a megpróbáltatások között. A gyermekek és családok helyzete Magyarországon.] [Összeáll.]: Tennant, Christine S. [Közread. a] Hungarian National Committee for UNESCO. Bp., Aula K., 1998. 428 p.
- ☞ A humán erőforrás menedzsment szerepe a fiatalok munkanélkülisége elleni harcban. [Közread.]: Keszeg József = Humpol. Szle 9. 1998. 6. (74-78.) Franciaországban Ifjúsági kultúrák = Korunk. 3. foly. 9. 1998. 6. 5-83. részei Wallace, Claire: Ifjúság, munka és oktatás a posztkommunista Európában: út az individualizáció felé? Gábor Kálmán: Társadalmi egyenlőtlenségek – a fiatalok esélyei; Pataki Zoltán: Mobilitás és reprodukció a felsőoktatásban; Veres Valér: Pénz vagy tudás? A kolozsvári román és magyar egyetemisták társadalmi háttere és az értelmiségi utánpótlás sajátosságai; Cseke Péter: Székelyudvarhelyi fiatalok – korszakváltás küszöbén; Miklós Katalin: Tizenéves diákok jövőképe; Gábor Kálmán-Vizer Balázs: A Diáksziget az új középosztályé?
- ☞ Ifjúságstatisztikai adattár 1996. [Összeáll.]: Csizmazia Károlyné – Diósi Gáborné – Gárdos Éva – Kamarás Ferenc – Kovács Csaba – Rédei Mária, Keszthelyiné – Kovács Ferencné – Kuti Éva – Eperjesi Erzsébet, Lindnerné. [Közread. a] KSH Társadalomstat. főoszt. Életmód -életkörülmények oszt. Bp., 1998. 339 p. /Ifjúság és társadalom. Ifjúságstat. közlem./ Iskolásszeg – a fiúk jóval korábban kezdik = Népszabadság 56. 1998. ápr. 15. (1.; 5.) Forray Judit Belügyi Szemlében közölt tanulmánya alapján
- ☞ Így látjuk mi. A Soros Alapítvány „If You...” társadalmi-tényfeltáró programjának kutatási anyagai. [Szerk.]: Daróczy Gábor. Bp., Soros Alapítvány, 1998. 208 p.
- ☞ Jelentés a királyi javító intézetek 1891. évi állapotáról. /Részletek/ (p. 253-269.) In: „A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok...” Koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon. [Szerk.]: Léderer Pál /szociológus/ – Tenczer Tamás – Ulicska László. Bp. Új Mandátum Kvk., 1998.
- ☞ Kábítószerkérdés. Bp., BM, 1998. 154 p. A Belügyi Szemle 1997. 11. szám utánnyomása könyvként bedolgozva

- ☞ Kérdések és válaszok a gazdaságról, gazdasági kultúrára nevelésről = Új Ped. Szle. 48. 1998. 7-8. (23-39.) Középkorúak körében végzett felmérés gazdasági-pénzügyi ismereteikről, valamint szakértők véleménye Magyarország gazdasági kultúrájáról Mentálhigiéné = Educatio 7. 1998. 2. 229-326. részei Buda Béla: A mentálhigiéné fogalma; Zonda Tamás: Korunk betegsége, a depresszió; Csoboth Csilla-Kopp Mária-Szedmák Sándor: Fiatalok lelki veszélyeztetettsége; Gáboros Júlia-Rózsa Sándor: Serdülőkorú magatartászavarok; Rácz József-Szakács Kata: Kockázatbecslés serdülőkorban; Demetrovics Zsolt: Serkenő ifjúság; Elekes Zsuzsanna: Társadalmi problémák az iskolában; Oprics Judit-Paksi Borbála: Fiatalok a drogrol; Balázs János-Sajgál Rózsa: Középkorúak értékorientációja
- ☞ Mikrocenzus, 1996. Adatok az ifjúságról. [Közreműködő]: Lakatos Miklós. Bp., KSH, 1998. 118 p.
- ☞ Az oktatási rendszert végzettség nélkül elhagyó fiatalok támogatását célzó intézkedések. Bp., 1998.
- ☞ „A tettetésnek minden mesterségeiben jártasok...” Koldusok, csavargók, veszélyeztetett gyerekek a modernkori Magyarországon. [Szerk.]: Léderer Pál /szociológus/ – Tenczer Tamás – Ulicska László. [Előszó]: Gyáni Gábor. Bp., Új Mandátum Kvk., 1998. 325 p. /Nagyítás. Szociol. kvek, 11./ A kötet tanulmányokon kívül tartalmaz korabeli dokumentumokat is.
- ☞ A tévovázás dícsérete. Pszichoterápiás előadások a Faludi utcából. [Szerk.]: Lust Iván – Kökény Vera. [Előszó]: Lust Iván. Bp., Animula Egyesület, 1998. 103 p. A Budapesti Faludi utcai pszichoterápiás szakrendelő munkatársainak írásai gyermekekről és serdülőkről
- ☞ Valóság = Educatio 7. 1998. 2. (327-356.) Interjúk fővárosi kerületekben működő gyermekjóléti szolgálatok, illetve nevelési tanácsadók munkatársaival
- ☞ Nyerges Katalin: „You mustn't knock it down...!": a case study in psychotherapy. [„Nem döntheted le...!": pszichoterápiai esettanulmány]. [Ford.]: Nielsen, Anna = East Central Europe 24-25. 1997-1998. Special Issue. (239-259.) Esettanulmány egy – a nevelési tanácsadóhoz irányított – rendezetlen családi körülmények között élő kislányról

1999

- ☞ Alföldi, Francis: L'évaluation en protection de l'enfance: théorie et méthode. [A gyermekvédelem fejlődése. Elmélet és módszer.] Montrouge, Dumond, 1999. IX, 201 p. /Action sociale/
- ☞ Amacziné Biró Zsuzsa: Gyerek-kór. Bp., Szabad Tér K., 1999. 127 p
- ☞ Andor Mihály: A kétféle diploma = Iskolakult. 9. 1999. 1. (46-54.) A középfokú iskolaválasztás vizsgálata a szülők iskolai végzettségével összefüggésben
- ☞ Aszmann Anna – Rózsa Sándor – Gordos Ágnes – Czeglédi Réka – Németh Ágnes: Magyar serdülők egészséget befolyásoló magatartása, a rizikómagatartás 1986-1997 közötti változása = Egészségnev. 40. 1999. 4. (123-135.) A magyar felsőoktatási intézmények hallgatói között 1996-ban nemzetközi összehasonlításban kérdőíves felmérés segítségével vizsgálatot végeztek dohányzási és alkoholfogyasztási szokásaikat illetően, s arra vonatkozólag, hogy ezek mely életkorban alakultak ki.
- ☞ Bagdy Emőke: A nevelői attitűdök összefüggése a személyiség fejlődésével (23-27.) In: Mitől [nem] lesz deviáns? Szöveggyűjtemény az iskolai „bűnmegelőzés”-hez. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999. Ua. in: Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok
- ☞ Bagdy Emőke: A szocializáció és a devianciák (34-40.) In: Mitől [nem] lesz deviáns? Szöveggyűjtemény az iskolai „bűnmegelőzés”-hez. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999. / B 10/ Ua. in Bagdy Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok

- Baranyi Károly: Az ifjúság reménye = Jel 11. 1999. 8. (241-244.)
Az ifjúság jövőképeről
- Baráth Árpád: „Ész nélkül”. A kábítószer-használat és -függőség lélektani és szociálpszichológiai háttere gyermekeknel és fiataloknál Magyarországon (1991-1998) = Szenvedélybetegségek 7. 1999. 1. (27-37.)
- Bánfalvy Csaba: Budapesti nemzetiségi gimnazisták szociális jellemzői és élettervei = Szociális Munka 11. 1999. 1. (30-39.)
- Bánfi Ilona: Az iskolai teljesítményt befolyásoló háttértényezők = Új Ped. Szle. 48. 1999. 6. (14-25.)
Az Országos Közoktatási Intézet Értékelési és Érettségi Vizsgaközpontja Monitor 97 vizsgálata alapján elemzi a tanulók teljesítményeit.
- Bárdos Katalin: Egy családi trauma mögött meghúzódó családi holocaust érintettség (p. 109-113.) In: A társadalmi traumatizáció hatásai és pszichológiájának tapasztalatai. Konferencia, Budapest, 1998. november 13-15. [Szerk.]: Virág Teréz. Bp., Animula, 1999.
- Báthory Zoltán: A nevelési értékek változása: a provincializmustól a globalizációig (p. 111-117.) In: Megérteni a globalizációt. [Szerk.]: Molnár János – Kiss Endre. Bp., Friedrich Ebert Alapítvány, 1999.
- Berde Éva – Petró Katalin: Az iskolából a munka világába. Érettségizett fiatalok életpályái egy kérdőíves felmérés tükrében = Vezetéstud. 30. 1999. 6. (48-56.)
- Binét Ágnes, V.: A személyiség fejlődése a kisiskolás kortól a serdülésig (248-261.) In: Pszichológia. Szöveggyűjtemény óvodapedagógus hallgatóknak. [Szerk.]: Lakatos Margit, B. – Serfőző Mónika. Bp. Trifer, 1999. / B 10/
- Boros Ottília: Az „igazságos közösség” egyes módszereinek alkalmazása néhány közép- és általános iskolában (55-67.) In: Pszichológia és nevelés. [Szerk.]: Vajda Zsuzsanna. Bp. Akadémiai K., 1999. / B 10/
- Büki Péter – Takácsné Pozsgai Zsuzsa: A [nullától három] 0-3 éves korú gyermekeket ellátó otthonok és a szociális munka = Háló 5. 1999. 12.
hozzászólása: Borbély Sjoukje: A [nullától három] 0-3 éves korú gyermekeket ellátó otthonok és a szociális munka
- Csapó Benő: Képességfejlesztés az iskolában – problémák és lehetőségek = Új Ped. Szle. 48. 1999. 12. (4-13.)
- Csorba János – Rózsa Sándor – Sarungi Emőke – Makra Judit – Széll Katalin: Öngyilkossági kísérletet követett, szuicidumról fantáziáló és nem-szuicid depressziós serdülők összehasonlító vizsgálata = Psychiatria Hung. 14. 1999. 1. (32-38.)
- Diósi Pál: Legénytoll a láthatáron I. 400 budapesti fiatal képe nemzedékéről és önmagáról = Esély 1999. 6. (62-82.)
- Diósi Pál: A [tizenöt-húsz] 15-20 év közötti fiatalok tapasztalatai és elképzelései a külföldi tanulásról, illetve munkavállalásról (145-159.) In: Migráció. [Szerk.]: Illés Sándor – Tóth Pál Péter. Bp., KSH 2. köt., 1999.
- Domszky András: Miért jó nekünk az ombudsmani vizsgálat? = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1999. 3. (4-13.)
Az SZCSM szakmai vitanapján elhangzott előadás szerkesztett szövege. Az 1998. december 10-i ombudsmani vizsgálat a gyermekintézményekben élő gyermekek alkotmányos jogainak érvényesülését vizsgálta.
- Eimuth, Kurt-Helmuth: A szektások gyermekei. [Ford.]: Némédi András. Bp., Herder – Kairosz – Ecclesia, 1999. 223 p. Bibliogr. a jegyzetekben
- Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: Fiatalok szenvedélyei?! Alkohol- és drogfogyasztás valamint dohányzás a budapesti középiskolások körében 1999-ben = Századvég. Új foly. 1999. 13. (53-73.)
Az ESPAD 95 nemzetközi vizsgálat reprezentatív mintán vizsgálta a középiskolások drog- és alkoholfogyasztását. A vizsgálat folytatására 1999 márciusában került sor.
- Fábián Róbert: Egészségnevelés és egészségmegőrzés az általános iskolákban az ezredfordulón = Egészségnev. 40. 1999. 5-6. (180-189.)

- Az Egészségesebb Iskolákért Hálózat magyarországi egyesületei 1998-1999-ben felmérést végeztek az általános iskolákban folyó egészségnevelési tevékenység hatékonyságáról.
- Fehér Péter: A számítógép az oktatásban a harmadik évezred küszöbén = Új Ped. Szle. 48. 1999. 7-8. (181-189.)
A Könyvtárosok a közoktatásban címmel 1999. január 20-án tartott konferenciainformatikai szekciójában elhangzottak szerkesztett változata.
- Galántai Zoltán: Internet, oktatás, filterezés = Fordulópont 1. 1999. 2-3. (49-59.)
- Gazsó Ferenc – Laki László /szociológus/: Esélyek és orientációk. /Fiatalok az ezredfordulón/. Bp., OKKER, 1999. 180 p. Bibliogr. p. 179-180.
- Gábor Kálmán: Ifjúsági korszakváltás és erőszak = Educatio 8. 1999. 4. (740-751.)
- Genzelmann Györgyi: Egy beszédhibákkal szembeni attitűdvizsgálat = Szociális Munka 11. 1999. 4. (169-180.)
- Hazai Istvánné: A család-, gyermek-, és ifjúságvédelem (p. 81-92.) In: Új utak a szociális ellátásban. Előadások és tanulmányok az önkormányzatok és a civil szervezetek együttműködésének kérdéseiről. [Szerk.]: Papp Ágnes. Bp., Jóléti Szolgálati Alapítvány, 1999.
- Herpainé Márkus Ágnes: Tégy, ha tudsz, társulásban. A TEGY ZALA-KAR Térségi Gyermekjóléti Szolgálatról = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1999. 3. (39-43.)
- Horkai Anita: Screenagerek. A techno-kultúra megjelenési formái a mai Magyarországon. Bp., MTA Politikai Tud. Int., 1999. 64 p. Bibliogr. p. 45-51 /MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. Munkafüzetek, 67./
- Hoyer Mária: A család élettörténete és a drogfogyasztó magatartás összefüggései (p. 121-127.) In: A társadalmi traumatizáció hatásai és pszichológiájának tapasztalatai. Konferencia, Budapest, 1998. november 13-15. [Szerk.]: Virág Teréz. Bp., Animula, 1999.
- Hudson, Raymond – Hébert, Benoit-Paul: Miért kellene a fiataloknak a politika iránt érdeklődniük? [Ford.]: V. Tóth László (p. 247-264.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csáki Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
- Juhász Csaba: A [négyH] 4H mozgalom és a családi gazdaságok = A Falu 14. 1999. 1. (83-87.)
A 4H (head-hands-heart-health) mozgalom ifjúságfejlesztő program, ill. oktatási forma. Célja a fiatalok szociális és társadalmi beilleszkedésének segítése.
- Karikó Sándor: Európaiság – konformitás – ifjúság. Filozófiai kitekintésben = Társad.kut. 1999. 1-2. (5-14.)
- Karikó Sándor: Az „ifjúság” elvétele vagy trónra emelése = Iskolakult. 9. 1999. 5. (10-19.)
Az ifjúsági kultúra beemelődése a kultúra egészébe, ezáltal ifjúsági kultúráként megszűnése. Az ifjúság és a politika kapcsolata
- Karsay Ákos: Fiatalok vallási és egyházi kérdésekről. Vallásszociológiai felmérés = Theol. Szle. 43. 1999. 6. (360-377.)
- Katsányi Sándor: Információkereső technikák elsajátításának problémái változó körülmények között = Új Ped. Szle. 48. 1999. 11. (70-74.)
- Kerber Zoltán: „Ha az oktatásban nem történik semmi, remény sincs arra, hogy a diszkrimináció csökkenjen” – interjú Kaltenbach Jenővel a kisebbségek oktatásának átfogó vizsgálatáról készült jelentés tanulságairól = Új Ped. Szle. 48. 1999. 4. (3-11.)
- Kéri László: A politikai szocializációról (p. 324-346.) In: A politikatudomány arcai. Tanulmányok. [Szerk.]: Gergely András, A. – Bayer József – Kulcsár Kálmán. Bp. Akadémiai K., 1999.
- Kézdi Gábor: A roma fiatalok középiskolai továbbtanulása (217-228.) In: A cigányok Magyarországon. [Szerk.]: Glatz Ferenc. Bp. MTA, 1999.
- Kisida Erzsébet: A fiatalok veszélyeztetettsége = Új Ped. Szle. 48. 1999. 4. (12-17.)
- Kisida Erzsébet: Oktatás. A fiatalok speciális prevenciója = Börtön. Szle. 18. 1999. 2. (82-86.)

- Fiatalkorú elítéltek oktatásáról.
- ☞ Kiss Judit /deviancia/: Anya és gyermek párhuzamos terápiája (p. 128-130.) In: A társadalmi traumatizáció hatásai és pszichológiájának tapasztalatai. Konferencia, Budapest, 1998. november 13-15. [Szerk.]: Virág Teréz. Bp., Animula, 1999.
- ☞ Komáromy Sándor: Értékek és hiányok a 20. századi magyar gyermek- és ifjúsági irodalomban = Könyv és Nev. Új folyam 1. 1999. 2. (99-105.)
- ☞ Komenczy Bertalan: Off line. Az információs társadalom közoktatási stratégiája = Új Ped. Szle. 48. 1999. 7-8. (160-180.)
- ☞ Kovács Éva: Állam és tanszabadság. Az 1868. évi népoktatási törvény vitájáról = História 21. 1999. 8. (24-27.)
- ☞ Kovács László /Románia/ – Antal Árpád: Kolozsvári középiskolások drog- és alkoholfogyasztási szokásai = Szenvédélybetegségek 7. 1999. 3. (186-208.)
- ☞ Kósa András László: A Maros megyei ifjúság politikai szocializációja. A Maros megyei ifjúsági közélet alternatívái = M. Kisebbség 5. 1999. 2-3. (16-17). (432-447.)
- ☞ Krasznai Judit: Előítéletek = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1999. 4. (12-23.)
Etnikai előítéletek megjelenése.
- ☞ Kresalek Gábor: Aluljáró-nemzedék = Törökfürdő 1999. ősz. (14-17.)
- ☞ Laki László /szociológus/ – Nyerges Mihály: A fiatalok sportolási szokásai = Társad.kut. 1999. 3-4. (217-244.)
- ☞ Laki László /szociológus/ – Békés Zoltán: A rendszeres gyermekvédelmi támogatásban részesülők életköriülményei egy „periférián” elhelyezkedő térségben I-II. = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1999. 2.,3. (18-26.,16-25.)
- ☞ Laki László /szociológus/ – Békés Zoltán: Szegénységben élni és felnevelkedni Magyarországon az ezredfordulón = Belü. Szle 37. 1999. 7-8. (72-92.)
Jász-Nagykun-Szolnok megyében folytatott kutatás alapján a rendszeres gyermekvédelmi támogatásra jogosult családokról
- ☞ Lannert Judit: Szerkezetváltási tendenciák és a továbbtanulási arányokat befolyásoló tényezők a közoktatásban (p. 47-71.) In: Tartalmi változások a közoktatásban a 90-es években. Tanulmánykötet. [Szerk.]: Vágó Irén. Bp., OKKER, 1999.
Az Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központja által 1997ben végzett 1200 alap- és középfokú oktatási intézményre kiterjedő reprezentatív vizsgálat tapasztalatai.
- ☞ Lannert Judit – Örkény Antal – Szabó Ildikó /szociológus/: Európai értékek, európai orientációk. Magyar középiskolások értékorientációi egy empirikus kutatás tükrében = Iskolakult. 9. 1999. 8. (3-17.)
A magyar középiskolások értékorientációit és Magyarország Európában elfoglalt helyének percepcióját alapvetően az határozza meg, milyen iskolatípusban tanulnak.
- ☞ Lábadiné Kedves Klára: Gyermekek és fiatalok társasági alkalmi a Drávaszögben = Néprajzi Látóhatár 8. 1999. 1-4. (403-413.)
- ☞ László Miklós: Példa – kép: a tizenéves korosztály értékválasztásai és a média = Jel-Kép Új folyam 6. 1999. 3. (33-47.)
- ☞ Lipócziné Csabai Sarolta: Társadalmi változások ábrázolása a kortárs ifjúsági regényben = Iskolakult. 9. 1999. 1. (72-75.)
- ☞ Makai Éva: Iskolakerülők? = Új Ped. Szle. 48. 1999. 1. (92-100.)
- ☞ Melich, Anna: A személyiség és a szocializációs folyamat közötti kölcsönhatás. [Ford.]: Csákó Mihály (p. 162-202.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
- ☞ Mihály Ottó: Esélyegyenlőség és differenciálás = Új Ped. Szle. 48. 1999. 1. (11-19.)
Az esélyegyenlőség és differenciálás biztosítása az oktatásban.

- ☞ Mikus Gyula: Drogkonferenciák = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1999. 6. (24-26.)
Beszámoló az 1999. június 1-i Almássy-téren rendezett „Szenvedélyek napja” és a BRFK által rendezett június 26-i „Drog-gondok” című konferencia
- ☞ Murányi István: Előítéletek és családi szocializáció a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei tizenévesek körében = Szabolcs-Szatmár-Bereg Szle 34. 1999. 1. (1-14.)
- ☞ Murányi István: Tizenévesek előítéletek Sopronban és Salgótarjánban = Esély 1999. 5. (35-55.)
- ☞ Murányi István – Szoboszlai Zsolt: Az ifjúság szocializációjának néhány jellemzője két alföldi városban = Alföldi tanulm. 1998-1999. 17. (150-161.)
- ☞ Muxel, Anne: Az ifjúkor politikai moratóriuma. [Ford.]: Bajomi-Lázár Péter (p. 100-124.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
- ☞ Nagy Attila /olvasáskutató/ – Bozóky Éva – Gereben Ferenc – Kamarás István: Miért /nem/ olvas a gyermek? = Fordulópont 1. 1999. 2-3. 3-128.
részei
Benczik Vilmos: Az olvasás alkonyá?; Gereben Ferenc: Az erdélyi magyar olvasáskultúra közelmúltja és jelene. (A felnőtt lakosság körében végzett reprezentatív felmérés eredményeiből); Galántai Zoltán: Internet, oktatás, filterezés; Marton-Dévényi Éva: Korunk szellemi járványa. Gondolatok a dyslexia okairól; Bartos Éva: Gyermek biblioterápiája; Nagy Attila /olvasáskutató/: Ki mondja a mesét? (Vázlat olvasáskultúránk állapotáról)
- ☞ Nagy Gábor: A drog felé fordulás okai (177-191.) In: Mitől [nem] lesz deviáns? Szöveggyűjtemény az iskolai „bűnmegelőzés”-hez. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999. / B 10/
- ☞ Nagy Ildikó Emese: Távol a politikától és a közélettől. A Szigeten a középszintű tombolja ki magát = M. Hírlap 22. 1999. 155. (júl.30.). (5.)
A Diákuszita koncertjeinek közönségéről az Oktatáskutató Intézet ifjúságkutató munkacsoportjának kutatásai alapján
- ☞ Nagy Mária /oktatáskutató/: Közoktatás a politikai rendszerváltás utáni Közép-Európában = Új Ped. Szle. 48. 1999. 11. (45-61.)
- ☞ Nahalka István: Válságban a magyar természettudományos nevelés = Új Ped. Szle. 48. 1999. 5. (3-22.)
A magyar tanulók természettudományi műveltségi szintje az 1980-as évektől folyamatosan csökken. Az oktatás ezzel kapcsolatos feladatai.
- ☞ Nanszákné Cserfalvi Ilona: A fiatalok munkával kapcsolatos jövőképe = Embernev. 11. 1999. 1-2. (12-22.)
- ☞ Németh Zsolt /kriminológus/: A gyermek- és ifjúságvédelem néhány aktuális kérdése rendőri szemzögből = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1999. 1. (27-31.)
- ☞ Oláh Attila: A tökéletes élmény megteremtését serkentő személyiségtényezők serdülőkorban = Iskolakult. 9. 1999. 6-7. (15-26.)
Csíkszentmihályi Mihály „flow” elméletének kérdőív vizsgálata a serdülőkorban
- ☞ Pálfi Andrea: Ombudsmani vizsgálat a középiskolában = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1999. 3. (14-15.)
- ☞ Pálincás József: A magyar közoktatás fejlesztésének főbb célkitűzései = Új Ped. Szle. 48. 1999. 2. (3-11.)
- ☞ Percheron, Annick: Durkheim és a kultúranthropológia öröksége. [Ford.]: Miklós Magdaléna (p. 44-57.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999. Percheron, Annick: Az egyén politikai formálódása. [Ford.]: Bajomi Lázár Dávid – Szabó Ildikó /szociológus/ (p. 18-43.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
- ☞ Percheron, Annick: A gyermekek politikai szókincse. [Ford.]: Bajomi-Lázár Péter (p. 79-99.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
1969-ben és 1970-ben 11-14 éves gyermekek körében végzett felmérés tapasztalatai.

- Percheron, Annick: A politikai örökség. [Ford.]: Miklós Magdaléna (p. 125-136.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
- Percheron, Annick: A politikai szocializáció története. [Ford.]: Bajomi-Lázár Péter (p. 57-73.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
- Percheron, Annick: Szocializáció és politikai szocializáció. [Ford.]: Szabó Ildikó /szociológus/ (p. 9-17.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
- Piaget, Jean – Inhelder, Bärbel: Gyermeklélektan. [Utószó]: Vajda Zsuzsanna. [Ford.]: Benda Kálmán. Bp., Osiris, 1999. 155 p. /Osiris zsebkönyvtár/
- Purda Zsuzsanna: A két éves Gyermekvédelmi Törvény tapasztalatai az átmeneti nevelésbe vételi eljárás tükrében I = Comitatus 9. 1999. 12. (51-57.)
- Rácz József – Szakács Katalin: Irreális optimizmus és kockázatbecslés a serdülőkorban (69-84.) In: Pszichológia és nevelés. [Szerk.]: Vajda Zsuzsanna. Bp. Akadémiai K., 1999.
- Révész Piroska: A helyettes szülői szolgáltatás = Esély 1999. 2-3. (59-78.)
Egy új gyermekjóléti szolgáltatásról, mely lehetővé teszi, hogy a szülők szorongatott helyzetükben átmeneti időre idegen családoknál helyezték el gyerekeiket.
- Ritó László: Tudósítások az iskoláról. Az agresszív gyerekek = Új Ped. Szle. 48. 1999. 11. (81-88.)
- Rossiaud, Jacques: Prostitúció, ifjúság és társadalom a XV. században. [Ford.]: Tóth László, V. (49-83.) In: A nyivánvaló nők. Prostitúció, társadalom, társadalomtörténet. [Szerk.]: Léderer Pál /szociológus/. Bp. Új Mandátum Kvk., 1999. / B 10/ Ua. Szociológiai Figyelő 1998. 1-2. szám
- Rókusfalvy Pál: Ifjúság – nevelés – értékrendszer = Confessio 23. 1999. 4. (34-41.)
- Sárik Eszter: A társadalmi környezet és a gyermekkori kriminális deviancia összefüggései = Belü. Szle 37. 1999. 6. (89-102.)
- Sáska Géza: A tanulatlan faragatlan? Bunkóság vagy a társadalom reprimítívizációja = Új Ped. Szle. 48. 1999. 5. (60-71.)
A tanulmány a Friedrich Ebert Alapítvány által 1998. november 27-28. között rendezett konferencián elhangzott előadás alapján készült. Kulturális szokások változásának nemzetközi összehasonlítása.
- Siklósné Schmidt Ildikó – Fehér László: Drogfogyasztás Pécs középiskolái körében = Belü. Szle 37. 1999. 3. (92-97.)
- Sipos Kornél – Vingender István: Diszko – autó – drog a fiatalok életvitelében = Főisk. Figy. /Rendőrtiszt Főisk./ 9. 1999. 4. (21-39.)
- Szabó András /ifjúságvédelem/: Kiszakadás vagy leszakadás. Diszfunkciók a felnőtté válás során = Esély 1999. 4. (73-81.)
- Szabó Éva /pszichológia/: A „kedves”, az „okos” és a „gonosz”, avagy a kedvelt és a nem kedvelt tanár képeinek jellemzői = Alkalm. Pszichol. 1. 1999. 1. (31-41.)
Az F020949 OTKA kutatás tanár és nem tanár értelmiségi gondolkodását, tanáregyéniségekre vonatkozó emlékeit, elvárásait vizsgálta 287 fős mintán.
- Szabó Ildikó /szociológus/: Iskola és társadalom = Új Ped. Szle. 48. 1999. 9. (27-42.)
A hazai és nemzetközi kutatásokban a közoktatással kapcsolatos társadalmi elvárások alakulását vizsgálja, különös tekintettel az iskola feledatainak és jelentőségének megítélésére a pedagógusok körében és az egyes társadalmi rétegekben.
- Szabó László Tamás: A „rejtett tanterv”. A jelenség (p. 262-271.) In: Magyar megfontolások a Soáról. [Szerk.]: Hamp Gábor – Horányi Özséb – Rábai László. Bp. – Pannonhalma, Balassi Kiadó – Magyar Pax Romana Fórum – Pannonhalmi Főapátság, 1999.

- Tapia, Claude: A fiatalok Európával szemben. [Ford.]: V. Tóth László (p. 265-293.) In: A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából. [Szerk.]: Szabó Ildikó /szociológus/ – Csákó Mihály. Bp., Új Mandátum Kvk., 1999.
- Tenczer Tamás: Média vagy bunkó. Gyermekvédelmi kérdések megjelenítése az elektronikus médiumokban = Család, Gyermek, Ifj. 7. 1999. 1. (38-42.)
- Tímár János: A fiatalok iskolázása és foglalkoztatása = Új Ped. Szle. 48. 1999. 2. (20-26.)
- Tóth Ildikó /orvosi szociológia/ – Gervai Judit: Szülői bánásmód kérdőív /H-PBI/: A Parental Bonding Instrument /PBI/ magyar változata = M. Pszichol. Szle 54. 1999. 4. (551-566.)
A szülő-gyermek kapcsolat szempontjából fontosnak tartott szeretet-elutasítás, függetlenség bátorítás-korlátozás dimenziókban
- Tóth Olga: Erőszak a családban. Bp., TÁRKI, 1999. 44 p. Bibliogr. p. 40 /TÁRKI Társadalmpol. Tanulm., 12./
- Tökés István: Ifjúság és prostitúció = Korunk. 3. foly. 10. 1999. 10. (38-42.)
- Udvardi Judit: Olcsóbbat, de divatosat keresnek. Számottevő különbségek vannak a városi tizenévesek és huszonévesek vásárlási szokásai között = Népszabadság 57. 1999. 171. (júl. 24.). (8.)
- Varga Anna: A fiatalok munkaerő-piaci helyzete = Stat. Szle 77. 1999. 1. (57-67.)
- Vargáné Teghze-Gerber Zsuzsanna – Ágfalvy Rózsa: A [tizennyolc] 18 éves fiatalok családi környezete, életmódja = Egészségnev. 40. 1999. 1-2. (12-20.)
- Vágó Irén: Tartalmi változások a közoktatásban – A „rejtett” helyi tantervektől a valóságos helyi tantervekig (p. 15-45.) In: Tartalmi változások a közoktatásban a 90-es években. Tanulmánykötet. [Szerk.]: Vágó Irén. Bp., OKKER, 1999.
- Vámos Ágnes: A tanítás nyelvének szabályozása = Új Ped. Szle. 48. 1999. 11. (3-14.)
A magyarországi nemzetiségi és etnikai kisebbségek oktatásának kérdései, a nyelvválasztás, identitástudat támogatása a többségi kommunikáció támogatásával.
- Vikár György: Az ifjúkor válságai. 2. bőv. kiad Bp., Magyar Pszichiátriai Társaság – Animula Egyesület, 1999. 220 p. Bibliogr. p. 217-220
ismertetése: Gerevich József: Az ifjúkor válságai
- Volentics Anna: Gyermekvédelem és reszocializáció. 2.kiad. Bp., Nemzeti Tankvk., 1999. 280 p. Bibliogr. jegyz.
- Zachár László: A felnőttoktatás lehetőségei a hátrányos helyzetű fiatalok szakképzésében I-II. = Szakokt. 49. 1999. 9.,10. (9-12.,27-31.)
- Zsidi Zoltán: Hagyjuk sorsára? Magatartászavar fiatalokban. Bp., Nemzeti Tankvk., 1999. /Pszichol. és pedag. nevelőknek/
- Zsigmond Anna: Zsidó iskolák a 21. század közepén = Új Ped. Szle. 48. 1999. 10. (30-43.)
- Agresszió. [Szerk.]: Gábor Kálmán – Liskó Ilona = Educatio 8. 1999. 4. 677-886.
részei
Csányi Vilmos: Biológiai determináció és agresszió; Vajda Zsuzsanna: Mi van a gyerekek és fiatalok agresszivitásának hátterében?; Tóth Olga: Gyerekbántalmazás a családban; Olweus, Dan: Iskolai zaklatás; Gábor Kálmán: Ifjúsági korszakváltás és erőszak; Nagy Péter Tibor: Az iskoláztatási és iskolaszervezési kényszer formaváltozásai; Boreczky Ágnes: Fenytés az európai és az amerikai iskolákban; Hartai László: A mozgóképi szöveggörnyezet mint a képernyős erőszak rejtőzködő démonja; Kupó Jenő: Erőszak az iskolában és az iskolán kívül; Selezsán Annamária: Erőszak a lányok között
- A család támogató és károsító hatásai a családtagok lelki egészségére (41-65.) In: Mitől [nem] lesz deviáns? Szöveggyűjtemény az iskolai „bűnmegelőzés”-hez. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999.
- A családi struktúra és atmoszféra hatása a gyermek személyiségfejlődésére és kóros reakcióinak irányára (66-77.) In: Mitől [nem] lesz deviáns? Szöveggyűjtemény az iskolai „bűnmegelőzés”-hez. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999.

- ☞ Drogproblémák (192-197.) In: Mitől [nem] lesz deviáns? Szöveggyűjtemény az iskolai "bűnmegelőzés"-hez. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999. / B 10/
- ☞ A hátrányos helyzetű fiatalok szakképzéséért. Országos szakmai-módszertani konferencia. Tanulmánykötet. [Szerk.]: Paróczayné Korányi Margit. [Előszó]: Madarász Sándor. Bp., NSZI, 1999. 113 p. Bibliogr. tanulmányonként
- ☞ Ifjúság és a drog. Heroin, kokain, LSD, amfetamin, extasy, speed. [Közreműk.]: Baráth Árpád – et al. Pécs, Gálos Ny. K., 1999. 24 p.
- ☞ A média hatása a gyermekekre és a fiatalokra. Dobogókó, 1998. [Szerk.]: Gabos Erika. [Közread. a] Nemzetk. Gyermekmentő Szolg. Magy. Egy. Bp., 1999. 198 p. /Kobak Könyvsor., 3./ Az 1998. október 5-7 között Dobogókón rendezett konferencia előadásának anyaga
- ☞ Módszertani ajánlás cigány gyermektáborok szervezéséhez. Közrem.: Váczi Márta, Lakatos György. Közread. Nemzeti Egészségvédelmi Intézet, Romano Glaszo Cigány Egyesület. 2. bőv. kiad. Bp., Nevi, Romano Glaszo Cigány Egyes., 1999. 67 p.
- ☞ Az olvasó – az olvasás. Irodalmi tanulmányok. [Szerk.]: Simon László, L. – Thimár Attila. Bp., FISZ, 1999. 206 p. /FISZ könyvek/ Olvasás és ifjúság
- ☞ Peremhelyzet (146-150.) In: Mitől [nem] lesz deviáns? Szöveggyűjtemény az iskolai "bűnmegelőzés"-hez. Bp. Fővárosi Pedagógiai Intézet, 1999. / B 10/
- ☞ Pszichológia és nevelés. [Szerk.]: Vajda Zsuzsanna. Bp., Akadémiai K., 1999. 502 p. Bibliogr. tanulmányonként /Pszichológiai Szemle kvtár, 3./ A Magyar Pszichológiai Szemle tematikus száma (1999. 3.)
- ☞ Társadalom, kultúra... és a gyerekek. [Szerk.]: Gocsál Ákos. Pécs, 1999.

2000

- ☞ Aries, Paul: A McDonald's gyermekei. A világ McDonaldizálódása. [Ford.]: Hatala Ágnes. Bp., L'Harmattan, 2000. 170 p.
- ☞ Asbóth Katalin – Csepeli Marianna – Pataky Zsuzsa – Papp Krisztina: A jelzőrendszer működtetése = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 4. (4-11.)
A veszélyeztetettség jelzésére szolgáló gyermekvédelmi jelzőrendszerrel
- ☞ Asbóth Katalin – Pataky Zsuzsa: Az ombudsmani jelentések gyermekjóléti szolgáltatásokat érintő legfontosabb megállapításai és tanulságai = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 4. (14-16.)
- ☞ Aszmann Anna – Németh Ágnes: „Iskolásgyermek egészségmagatartása. EVSZ kollaboratív vizsgálat magyar eredményeinek összefoglalója (p. 45-64.) In: Fiatalok egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. Bp. Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000.
- ☞ Bajomi Iván – Székely Erika: Diákok részvétele a központi szintű oktatásügyi érdekegyeztetésben (p. 209-213.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- ☞ Balogh Klára: Serdülő a családban, család serdülővel = Fordulópont 2. 2000. 3. (22-27.)
- ☞ Barát Katalin – Murányi István – Péntes Marianna: Drog, család, érték. Nevelőotthonban élő fiatalok drogfogyasztása és értékrendje. Nyíregyháza, Észak-kelet-magyarországi Szenvedélybetegségeket Megelőző Egyesület, 2000.
- ☞ Barta Erzsébet – Szijártó Imre: Iskoláskorú fiatalok médiabefogadási szokásai = Új Ped. Szle. 50. 2000. 9. (89-97.)

- ☞ Bauer Béla: Fiatal vállalkozók értékválasztásai (p. 142-147.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- ☞ Bauer Béla: Fiatal vállalkozók értékválasztásai (p. 197-204.) In: Süsü a társadalomban. Társadalomismerteti olvasókönyv. [Szerk.]: Bauer Béla. Bp. Új Mandátum Kvk. – ELTE TÖFK, 2000.
- ☞ Bácskai Erika – Gerevich József: A kortárssegítés tanári kézikönyve. Vác, Egészséges Ifjúságért Alapítvány, 2000. 235 p.
ismertetése: Kerekes Medárd Ferenc: A kortárssegítés tanári kézikönyve
Kortárssegítés: itt egészséges fiatalok szolidaritása a drogosok iránt. Kortárssegítő területek: betegellátás, hajléktalanok, etnikai csoportok problémája megoldásának elősegítése
- ☞ Bányai Emőke: Az iskolai szociális munka és lehetőségei az ezredfordulón = Háló 6. 2000. 8. (3-5.)
- ☞ Berde Éva – Petró Katalin: A munkanélküliség paradoxonja = Stat. Szle 78. 2000. 7. (521-535.)
Többek között az ifjúsági munkanélküliségről
- ☞ Béni Boróka: Önimádat és gyökértelenség. Gondolatok Christopher Lash: Az önimádat társadalmi c. könyve kapcsán (p. 216-230.) In: A szintetikus drogok világa. Diszdrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000. / B 10/
- ☞ Bockie, W. J. – Fever, D. J.: Technó – a jövő kultúrája /legalábbis ami a közeljövőt illeti /. [Ford.]: Lóky Tamás = Replika 11. 2000. 39. /március/. (23-38.)
A technó-stílus történeti és társadalmi háttere, zenei forrásai
- ☞ Bodor Eszter: Felnöttek a gyermekkorról. Kutatás a Pestlőrinczi Felnöttek Gimnáziumának egyik esti tagozatos osztályában = Új Ped. Szle. 50. 2000. 4. (72-80.)
Iskolai fogalmazások tartalomelemzése sok szemelvénnel
- ☞ Boér Emőke: A gyermekelhelyezés, gyermektartás és a gyermekkel való kapcsolattartás = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 5. (7-11.)
- ☞ Borbély Sjoukje: A [nullától három] 0-3 éves korú gyermekeket ellátó otthonok és a szociális munka = Háló 6. 2000. 1. (11-12.)
vitaindítója: Büki Péter-Takácsné Pozsgai Zsuzsa: A [nullától három] 0-3 éves korú gyermekeket ellátó otthonok és a szociális munka
Hozzászólás Büki Péter és Takácsné Pozsgai Zsuzsa azonos című tanulmányához (Háló 1999. 12.)
- ☞ Boza Imre: Próbára bocsátva = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 5. (2-4.)
A pártfogó felügyeletről
- ☞ Bozsó Ilona: A gyermekvédelem időszerű kérdései = Szociális Munka 12. 2000. 3. (185-189.)
- ☞ Bóta Barnabás – Fülöp Zoltán: A keverő is hangszer. Kerekasztal-beszélgetés magyar DJ-kkel = Replika 11. 2000. 39. /március/. (39-60.)
Hogyan lesz valaki techno-DJ Magyarországon?
- ☞ Bródy András: A magyar felsőoktatás ingadozásairól = Közgazd. Szle 47. 2000. 10. (817-831.)
Az emberi tőke újrateljesítésének ingadozása az egyetemeken és főiskolák hallgatói létszámának változásában
- ☞ Büki Péter: Amikor a keret színesebb a képnél = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 2. (38-45.)
A Rosszfiúk című, javítóintézetben játszódó film elemzése
- ☞ Büki Péter – Büki Orsolya: „Kell egy hét együttlél”. PEPSI Sziget, 2000. augusztus 2-9. = Fordulópont 2. 2000. 3. (49-66.)
Riport összeállítás a sziget napjairól és a jelenlévőkről
- ☞ Büki Péter – Szikulai István: Stratégiai lépések gyermekotthonok szakmai átalakításához = Háló 6. 2000. 10. (4-6,11.)
- ☞ Clarke, J. – Jefferson, T.: A munkásosztály ifjúsági kultúrái /Függelék/. [Ford.]: Dudik Annamária Éva (p. 115-136.) In: Gábor Kálmán: A középosztály szigete. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.

- ☞ Cohen, Stanley: Ifjú szörnyetegek. A modok és a rockerek megteremtése. [Ford.]: Benda Klára = Replika 11. 2000. 40. /június/. (49-65.)
Részl. a szerző: Folk devils and moral panics... /London, 1972./ c. művéből, mely a morális pánik elméletének alapműve
- ☞ Covrig, Anca – Rau, Cristina: Erdélyi középiskolások értékrend profilja (p. 159-170.) In: Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban. [Szerk.]: Veres Valér. Kolozsvár – Bp. Limes Kft – Új Mandátum Kvk., 2000. / B 10/
- ☞ Cs. Kovács Katalin: Olvasáskultúra. Avagy mit olvasnak gyermekeink? = Fordulópont 2. 2000. 2. (36-43.)
- ☞ Csata Zsombor: Ifjúságcentrizmus és politikai attitűdök az erdélyi középiskolások körében (p. 143-157.) In: Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban. [Szerk.]: Veres Valér. Kolozsvár – Bp. Limes Kft – Új Mandátum Kvk., 2000. / B 10/
Ifjúságcentrizmus: felnőttek világának elutasítása
- ☞ Csákó Mihály – Berényi Eszter – Bognár Éva – Tomay Kyra: Politikai szocializáció Magyarországon a kilencvenes években = Szociol. Szle 10. 2000. 1. (50-68.)
- ☞ Csikós Beáta: Reklámhatás vizsgálata a 14-19 éves korosztály körében (p. 309-324.) In: Acta inter urbes. Szombathely. Berzsenyi Dániel Főiskola Művelődéstudományi és Kommunikációs Tanszék, 2000.
- ☞ Csikszentmihályi, Mihály – Schneider, Barbara: Becoming adult. How teenagers prepare for the world of work. [Felnőtté válni. Hogyan készülnek fel a tizenévesek a munka világára.] New York, Basic Books, 2000. 208 p.
- ☞ Csillei Béla: A hátrányos helyzetű cigány fiatalok esélyei a szakképzésben (p. 301-314.) In: Ciganológia – romológia. [Szerk.]: Forray R. Katalin. Bp. – Pécs. Dialóg Campus, 2000. / B 10/
- ☞ Csorba József: = Psychiatria Hung. 15. 2000. 1. (116-117.)
ismertetette: Bácskai Erika-Gerevich József: Ifjúság és drogfogyasztás
- ☞ Csorba József: = M. Tud. 45. 2000. 10. (1300-1302.)
ismertetette: Bácskai Erika-Gerevich József: Ifjúság és drogfogyasztás
A könyvismertetés a folyóirat 2000. 11. számában (p. 1423-1425) ismételtelen megjelent
- ☞ Czibolya Ádám – Havas Péter: „Az utolsó láncszem indította el, és minden láncszemen keresztülmenve hozzá tért vissza”. A tiszai ciánszennyezés 552 szolnoki középiskolás véleményének tükrében = Új Ped. Szle. 50. 2000. 9. (63-80.)
- ☞ Czike Klára: Iskola és gyerekkor (p. 157-180.) In: Minden másképp van. Társadalomismereti tankönyv. [Szerk.]: Csáki Anikó – Ligeti György. Bp. Új Mandátum Kvk., 2000. / B 10/
- ☞ Czingel Szilvia: „Négy emelet szóránymagyar”. Egy szubkultúra jellemzése (p. 26-33.) In: Idegen az idegenben. /Kulturális antropológiai tanulmányok/. [Szerk.]: Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor. Bp. MTA PTI Etnoregionális Kutközp., 2000. / B 10/
Határon túli magyar diákok táplálkozási, higiéniai és öltözködéskultúrája
- ☞ Dalminé Kiss Gabriella: A munkatársadalom válsága és a fiatalok életesélyei = Valóság 43. 2000. 11. (35-45.)
- ☞ Darvas Ágnes – Tausz Katalin: Gyorsjelentés a gyermekszegénységről Magyarországon és Romániában. [Közreműködő]: Somorjai Ildikó. Bp., Szociális Szakmai Szöv., 2000. 138 p. /Pillanatképek/
ismertetése: Molnár László /gyermekvédelem/: Gyorsjelentés a gyermekszegénységről Magyarországon és Romániában
- ☞ Deák Ferenc: Kárpátaljai gimnazisták jövőképe = Új Ped. Szle. 50. 2000. 10. (71-75.)
- ☞ Demetrovics Zsolt: Amfetamin és ecstasy használat budapesti diszkókban (p. 159-169.) In: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000.
- ☞ Demetrovics Zsolt – Pelle Andrea: "Biztonságos szórakozóhely" program. Ajánlás, valamint elméleti és jogi háttéranyag a táncos szórakozóhelyek biztonságos üzemeltetéséhez = Szenvedélybetegségek 8. 2000. 6. (433-440.)

- ☞ Demetrovics Zsolt: Az Ecstasy története (p. 15-27.) In: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000. /
- ☞ Diósi Pál: Legénytoll a láthatáron 2. A fiatalok helyzetéről, problémáiról = Esély 12. 2000. 2. (41-74.)
Előzm.: 1999. 6. p. 62-82
- ☞ Diósi Pál: Tarisznyleltár. Budapesti fiatalok társas kapcsolatairól és generációjuk gondjairól. Bp., Fővárosi Pedagógiai Intézet, 2000. 239 p.
ismertetése: Fábri István: Tarisznyleltár ifjúság; társas kapcsolatok; Budapest; barátság; párkapcsolat; szülő-gyermek kapcsolat; család; nonprofit szervezet; öngyógyító csoportok; szórakozás; konfliktus; ifjúság és szabadidő
- ☞ Dombi Alice: A gyermekvédelem elemei Nagy László munkásságában. Tevékenysége a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumban (p. 21-33.) In: A gyermek évszázada. [Szerk.]: Pukánszky Béla /neveléstörténet/. Bp. Osiris, 2000. / B 10/
Gyermektanulmányi mozgalom a 20. század első felében
- ☞ Domokos Tamás – Kulcsár László: Tanulói mentálhigiénés helyzetkép Borsod-Abaúj-Zemplén megye kisvárosaiban. , Echo Oktatókutató Műhely – Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai Intézet, 2000. 53 p.
- ☞ Domszky András: Gyermek- és ifjúságvédelem. Bp., BKÁE Államig. Kar, 2000. 56 p.
- ☞ Domszky András: A gyermekvédelemben dolgozóknak sorsformáló erejük van. Gáti Ferenc nyolcvan éves = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 3. (2-3.)
- ☞ Elekes Zsuzsanna: Alkoholprobléma az ezredvégi Magyarországon (p. 152-169.) In: Törések és kötések a magyar társadalomban. [Szerk.]: Elekes Zsuzsanna – Spéder Zsolt. Bp. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég K., 2000. / B 10/
Alkoholfogyasztás a társadalomban és a középiskolások között
- ☞ Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: A család hatása a fiatalok alkohol- és drogfogyasztására, valamint egyéb viselkedészavaraira (p. 161-180.) In: Emberi viszonyok. Cseh-Szombathely László tiszteletére. [Szerk.]: Spéder Zsolt – Tóth Pál Péter. Bp. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég K., 2000.
- ☞ Elekes Zsuzsanna – Paksi Borbála: Drogok és fiatalok. Középiskolások droghasználata, alkoholfogyasztása és dohányzása az évezred végén Magyarországon. Bp., Ifjúsági és Sportminisztérium, 2000. 136 p., Bibliogr. p. 107-108 /ISMertető/
Kérdőív p. 121-136
- ☞ Enyedi Zsolt – Erős Ferenc – Fábrián Zoltán: Előítéletesség és tekintélyelvűség a fiatalok körében (p. 161-172.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
- ☞ Enyedi Zsolt – Erős Ferenc – Fábrián Zoltán: Előítéletesség és tekintélyelvűség a fiatalok körében (p. 174-185.) In: Süsü a társadalomban. Társadalomismereti olvasókönyv. [Szerk.]: Bauer Béla. Bp. Új Mandátum Kvk. – ELTE TÓFK, 2000. / B 10/
- ☞ Esztergomi László: A serdülőkor élettani és pszichoszexuális jellemzői (p. 53-68.) In: Szexológiai olvasókönyv. [Szerk.]: Lux Elvira. Bp. Osiris, 2000. / B 10/
- ☞ Esztergomi László: A vágy árnyékkországaiban (p. 148-154.) In: Szexológiai olvasókönyv. [Szerk.]: Lux Elvira. Bp. Osiris, 2000. / B 10/
A gyermekek szexuális zaklatásáról
- ☞ Farkas András: A demokrácia fogalmának változása egyetemi hallgatóknál a rendszerváltozás folyamán (p. 188-194.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
- ☞ Fábrián Gergely – Fónai Mihály: Célok, értékek, helyi cselekvés és helyi politikai részvétel nyíregyházi fiatalok körében (p. 89-126.) In: Acta inter urbes. Szombathely. Berzsenyi Dániel Főiskola Művelődéstudományi és Kommunikációs Tanszék, 2000. / B 10/

- Fejér Balázs: LSD és popkultúra (p. 34-69.) In: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000. / B 10/
Egy budapesti acid-party
- Fejér Balázs: A parti. Antropológiai sűrű leírás = Replika 11. 2000. 39. /március/. (61-74.)
Az acidpartik közösségi élményéről. DJ-kről is
- Feuer Mária: Öngyilkossági kísérlet gyermekkorban = Fordulópont 2. 2000. 3. (33-36.)
- Féderer Ágnes: A felhalmozó generáció. Milyen az ifjúság helyzete ma Európában? = Népszabadság 58. 2000. 258./11.04/. (22-23.)
Különös tekintettel a fiatalok iskoláztatására
- Forrai Judit: A serdülőkori szexuális ismeretek és magatartás 1997-ben Magyarországon, országos felmérés alapján (p. 16-32.) In: Szexológiai olvasókönyv. [Szerk.]: Lux Elvira. Bp. Osiris, 2000.
- Fóti János: Az ifjúság elhelyezkedésének kérdései, a fiatalok munkanélkülisége, különös tekintettel az iskolázottság és szakképzettség kérdésére (p. 123-127.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Fóti János: Néhány szempont az ifjúsági munkanélküliség kérdésének vizsgálatához (p. 63-67.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Földes Petra: „Szigetlakók” és mások – az ifjúságkutató szemével = Új Ped. Szle. 50. 2000. 9. (55-62.)
Beszélgetés Gábor Kálmán szociológussal a Sziget-vizsgálat eredményeiről
- Frank Tibor: Kötekedők és áldozatok = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 1. (7-8.)
Fiatalok a börtönben
- Freh Ágnes: A fiatalok bűnelkövetési tendenciái és az ítélkezési gyakorlat alakulása az 1955. évi XLI. törvény hatálybalépése óta = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 1. (4-6.)
- Gabhaim, Saoirse Nic – Francois, Yves: Dohányzás és alkoholfogyasztás (p. 34-38.) In: Fiatalok egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. Bp. Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000.
- Galasi Péter – Nagy Gyula: Are children being left behind in the transition in Hungary?. [A gyermekek lemaradtak a magyarországi változások során?.] Bp., MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont – Budapesti Közgazdaságtud. Egy. Emberi Erőf. Tansz., 2000. 22 p.
- Garami Erika: A fiatalok erőszakos mozgalmak iránti vonzalma. Néhány eredmény a TÁRKI 1993 végén lefolytatott ifjúságkutatásából (p. 172-182.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
Többek között a skinheadekhez való viszonyról
- Garami Erika: A munkaerőpiaci pozíciók javításának regionális aspektusai a fiatalok körében Győr-Ménfőcsanak és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (p. 76-90.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Gábor Edina – Nagy Brigitta: Kockázattészlelés és kockázatvállalás fiataloknál (p. 261-267.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Gábor Kálmán: Az ifjúságszociológia irányai. Ifjúságszociológiai kérdőjelek (p. 153-173.) In: Süsü a társadalomban. Társadalomismereti olvasókönyv. [Szerk.]: Bauer Béla. Bp. Új Mandátum Kvk. – ELTE TÓFK, 2000. / B 10/
- Gábor Kálmán: A középosztály szigete. [Közreműködő]: Dodeler, Alain. Szeged, Belvedere Meridionale, 2000. 136 p., Bibliogr. p. 98-105 /Ifjúsági korszakváltás/ ismertetése: Imre Anna: A középosztály szigete

- A budapesti Pepsi Sziget egyhetes rendezvénysorozataira járó fiatalok társadalmi-kulturális jellemzői. Kérdőív: p. 80-89. Alain Dodeler fotóiól
- Gábor Kálmán: Társadalmi átalakulás és ifjúsági kultúra (p. 247-249.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Gerevich József: = Psychiatria Hung. 15. 2000. 5. (509-601.)
ismertetője: Vikár György: Az ifjúkor válságai
- Gibicsár Gyula: A gyermek- és ifjúságvédelem az ügyészi jogalkalmazási tapasztalatok tükrében = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 1. (9-12.)
- Goddard, Chris: A gyermekeknek akkor is vannak jogaik, ha rosszat tesznek. [Ford.]: Kovács Eszter = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 3. (44-47.)
- Göbölös N. László – Hegedűs Ákos: Sziget nemzedék 1993-1998. Bp., 2000. 157 p.
Fotóalbum a Diákszigetről. A címlapon 1999
- Gönczöl Katalin: Az állampolgári jogok országgyűlési biztósának jelentése. A családon belül veszélyeztetett gyermek- és fiatalkorúak védelmét szolgáló állami feladatokról. Heves megyei helyzetjelentés 1997-99 évekről = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 6. (12-19.)
- Gyenge Eszter: Öngyilkosság krízisek kommunikációs sajátosságai serdülőkorban (p. 133-140.) In: Tele-di-alógus. Tanulmányok az öngyilkosság-megelőzés kommunikatív perspektíváiról. [Szerk.]: Kelemen Gábor /pszichiáter/. Pécs. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2000. / B 10/
- Hadas Miklós: Férfitempó. Az interjú készítette és monológga szerkesztette: Hadas Miklós = Replika 11. 2000. 39. /március/. (5-19.)
Replika monológ az 1970-es és 80-as években felnőtté váló fiatal férfi életútjáról, akit a játékszenvedély kerített hatalmába
- Hammer Ferenc: Írás a falon = M. Narancs 12. 2000. 13. (46-47.)
A graffiti
- Havasréti József: A Sziget Kulturális Fesztivál mint turisztikai jelenség = Café Babel 10. 2000. 2/36/. (69-79.)
- Havasréti József: A Sziget Kulturális Fesztivál mint turisztikai jelenség (p. 39-55.) In: Turizmus és kommunikáció. Tanulmányok. [Szerk.]: Fejős Zoltán – Szijártó Zsolt. Bp. Népr. Múzeum – PTE Kommunikációs Tanszék, 2000. / B 10/
A budapesti Sziget-fesztiválról
- Hegedűs Judit: Javítóintézetben élő fiatalok és az erőszak = Belü. Szle 38. 2000. 7-8. (69-80.)
- Hickman, Mary – Roberts, Chris – Gaspar de Matos, Margarida: Tesztelés és egyéb szabadidős tevékenységek (p. 24-27.) In: Fiatalok egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. Bp. Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000.
- Horváth Ágnes /politológus/: Kecskeméti főiskolások és a demokrácia értékei (p. 194-201.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
- Horváth Sándor: A Késdobáló és a jampecek. Szubkultúrák Sztálinvárosban = Korall 1. 2000. 1. (119-136.)
A sztálinvárosi kocsmák világa az 1950-es években
- Horváth Zsuzsanna: [Kilencedik] 9. évfolyamos tanulók tanulási problémái a szakképző iskolákban = Új Ped. Szle. 50. 2000. 10. (3-19.)
- Horváthné Tóth Borbála: A harmadik személy. A (tömeg)kommunikációs szenvedélyek identitás- és személyiségtorzító hatása = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 5. (27-30.)

- Hoyer Mária – Tremkó Mariann: Istenkeresés helyett egyszerűhasználatos kapcsolat, avagy a drogfogyasztó magatartás mint a társadalmi változások tükré (p. 199-215.) In: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000. / B 10/
- Imre Anna: Vallásosság a mai egyetemi hallgatók körében (p. 223-230.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Jelenits István: A keresztény értelmiség felelőssége az ifjúság sorsáért = Jel 12. 2000. 3. (7-9.)
- Kemény István: Roma (cigány) fiatalok a munkaerőpiacon (p. 68-73.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Kemény István: Roma (cigány) fiatalok a munkaerőpiacon (p. 186-191.) In: Sűsü a társadalomban. Társadalomismereti olvasókönyv. [Szerk.]: Bauer Béla. Bp. Új Mandátum Kvk. – ELTE TÖFK, 2000.
- Kerényi György: = Amaro Drom 10. 2000. 4. (26-27.)
ismertetette: Willis, Paul: A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra
- Kertesi Gábor: Javaslat a Művelődési és Közoktatási Minisztérium óvodákra, általános iskolákra és a közép-fokú oktatás valamennyi intézményére vonatkozó, intézményi szintű adatfelvételben a cigány tanulókkal kapcsolatos aggregált adatok rögzítésére = Beszélő. Új foly. 5. 2000. 3. (19-20.)
- Keszthelyiné Rédei Mária: A fiatalok és a gyermekek jövedelmi és kiadási helyzete Magyarországon a kilencvenes évek közepén (p. 47-52.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
- Király Réka Zsuzsa: A gyermekbűnözés kriminológiai ismérvei = Belü. Szle 38. 2000. 12. (41-48.)
- Kiss Dénes: Politikai kultúra és előítéletesség (p. 57-72.) In: Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban. [Szerk.]: Veres Valér. Kolozsvár – Bp. Limes Kft – Új Mandátum Kvk., 2000.
- Kiss Éva /családvédelem/: Dohányzási prevalencia értékek változása a budapesti 15-18 éves diákok körében. 1995-1999 Budapest (Follow up study) = Népeü. 81. 2000. 3. (16-21.)
- Kiss Tamás: Ifjúsági életszakasz és jövőstratégiák az észak-erdélyi nagyvárosok középiskolásai körében (p. 109-141.) In: Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban. [Szerk.]: Veres Valér. Kolozsvár – Bp. Limes Kft – Új Mandátum Kvk., 2000. / B 10/
- Koltayné Billédi Katalin: Főiskolai hallgatók pályaszocializációs vizsgálata – I. Szociális munkás és gyógy-pedagógus hallgatók emberkép-jellemzői = Esély 12. 2000. 6. (105-113.)
A cikk a Bárczi Gusztáv Gyógy-pedagógiai Főiskolán 1997/1998-as tanévben, szociális munkás és gyógy-pedagógus hallgatók részvételével készült felmérés bemutatása
- Koster, Sacco: Manapság kell a house. [Ford.]: Béni Boróka (p. 28-33.) In: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000.
Az 1990-es évek house zenéje és a hozzá kapcsolódó szórakozás
- Kó József: A magyarországi galeri bűnözés néhány jellemzője (p. 274-277.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Kökönyei Gyöngyi – Negrea Vidia: Az áldozat és bűnelkövető közötti kapcsolat helyreállításának lehetőségei az aszói fiatalkorúak szemszögéből = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 1. (17-20.)
- Kresalek Dávid: A város mint kiállítóterem, avagy a legpublikusabb tárlatokról. A graffiti Magyarországon = Tabula 3. 2000. 2. (316-327.)
Színes fényképekkel illusztrálva
- Kulcsár János: Változások a gyermekvédelmi rendszerben. Az 1997. évi XXXI. törvény hatálya lépésével „új időszámítás kezdődött” = Szociális Menedzser 2. 2000. 2. (20-22.)
A szociális intézmények és a nevelőszülői rendszer
- Lajtai László: Nárcisztikus jelenségek az aktuálisan jellemző drogfogyasztó magatartásokban (p. 183-197.) In: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000. / B 10/

- Lakatos Judit: Ifjúsági munkanélküliség. Az ifjúság munkaerőpiaci helyzete a '90-es évek közepén, a munkaerő-felmérés adatai alapján (p. 58-63.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
- Lengyel László: „Társadalmi átalakulás és ifjúság”. Nyitó előadás (p. 39-45.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Lesthaeghe, R. – Moors, G.: Életpálya váltások és értékorientáció: szelekció és adaptáció = Demográfia 43. 2000. 4. (405-444.)
- Ligeti György: Értékek helyett érdekek. Értéktadási folyamatok a mai magyar középiskolában = Esély 12. 2000. 4. (72-81.)
A középiskola és az intézményi külvilág kapcsolatáról, az iskola által hirdetett és a hétköznapi gyakorlat közvetítette értékek közötti szakadékról, az érdekviszonyok rendszeréről
- Liskó Ilona: Lefektetett munkások = Népszabadság 58. 2000. 72. (10.)
Pályakezdő szakmunkások viszontagságai a munkaerőpiacon. Az Oktatáskutató Intézet vizsgálata 1995/96-ban
- Loss Sándor: Út a kisegítő iskolába. Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok hatáselemzése Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (p. 365-401.) In: Cigánynak születni. Tanulmányok, dokumentumok. [Szerk.]: Horváth Ágota – Landau Edit – Szalai Júlia. Bp. Aktív Társadalom Alapítvány – Új Mandátum Kvk., 2000.
- Lux Elvira: Tanfűzet a nemiségről (p. 10-15.) In: Szexológiai olvasókönyv. [Szerk.]: Lux Elvira. Bp. Osiris, 2000.
- Makai Éva: Szétszakadt és meg nem font hálók. Az iskolai gyermek- és ifjúságvédelem a 90-es években. Bp., OKKER, 2000. 212 p.
ismertetése: Molnár László /gyermekvédelem/: Szétszakadt és meg nem font hálók
- Marián Béla: Érzelmi és ideológiai dimenziók a középiskolások pártválasztásaiban (p. 207-208.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
- Maros Katalin: Gyermekvédelmi és pedagógiai együttműködés a Bocskai István Általános Iskolában = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 4. (37-44.)
- Marton László: Prevenció? Vagy, amit akartok! (Egy sajátos kezdeményezés előélete és dilemmái) = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 5. (5-6.)
A pártfogó felügyeletről
- Marx György: A fiatalok számára a jövő a realitás = Új Ped. Szle. 50. 2000. 9. (178-181.)
A szerző szerint az oktatásnak a jövőre kell felkészítenie a diákokat
- Maughan, Tim – Smith, Richard J.: Ifjúsági kultúra és a posztfordiánus gazdaság. Az angliai partizene napjainkban = Replika 11. 2000. 39. /március/. (75-91.)
Rave-kultúra, acid-partik, DJ-k. A lemeziparról is
- Metzig, Werner – Schuster, Martin: Agresszió az iskolában. Elméleti háttér, előfordulás, beavatkozás és megelőzés. [Ford.]: Balázs István (p. 223-249.) In: Az agresszió világa. [Szerk.]: Hárدي István. Bp. Medicina Kvk., 2000. / B 10/
- Mezei István /MTA RKK/: Arcokkal a túlélés felé. Egy válságtérségről az emberi erőforrások szemszögéből (p. 106-112.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
Borsod-Abaúj-Zemplén megye
- Mihály Ildikó: Erőszak az iskolában = Új Ped. Szle. 50. 2000. 4. (52-58.)
- Mihály Ildikó: Krízishelyzet vagy megold/hat/atlan problémák? = Új Ped. Szle. 50. 2000. 1. (103-110.)
Az oktatás világában tapasztalt válságjelenségekről és a felnövekvő nemzedék körében felbukkanó társadalmi, lélektani krízishelyzetekről
- Mihály Ildikó: Szórakozás – zenei stílusok – kábítószer-fogyasztás = Kult. és Köz. III. folyam. 4. 2000. 1. (99-104.)

- A Night life in Europe and recreative drug use (Valencia, 1999) c. könyv elemző ismertetése. A könyv egy kilenc európai városban végzett empirikus vizsgálat eredményeit foglalja össze, amely célja a fiatalok szórakozása és droghasználata közötti kapcsolatok feltárása volt
- ☞ Miksa Lajos: Ki védi meg gyerekeinket? Bűnözők és áldozatok = Köznev. 56. 2000. 8. (2-3.)
- ☞ Mikus Edit, Sz.: A pornográfia és az ifjúság (p. 124-144.) In: Szexológiai olvasókönyv. [Szerk.]: Lux Elvira. Bp. Osiris, 2000. / B 10/
- ☞ Mikus Gyula: Emlékek a Bokréta utcai speciális nevelőotthon 1988-as körülményeiről, jellemzőiről I-II = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 3., 4. (4-6; 24-27.)
- ☞ Molnár László /gyermekvédelem/: = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 6. (46-47.) ismertetettje: Darvas Ágnes-Tausz Katalin: Gyorsjelentés a gyermekszegénységről Magyarországon és Romániában
- ☞ Molnár Máté: Képzés és foglalkoztatás a termelőiskolában = Új Ped. Szle. 50. 2000. 1. (64-72.) Szociális gondokkal, magatartászavarokkal küszködő ill. enyhén fogyatékos fiatalok felzárkóztatása speciális oktatási intézményekben
- ☞ Mullan, Elaine – Currie, Candace: Társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek a serdülők egészsége szempontjából (p. 21-23.) In: Fiatalok egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. Bp. Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000.
- ☞ Murányi István: Családi szocializáció és nemzeti identitás. Egy empirikus vizsgálat eredményei (p. 149-155.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/ Vélemények a magyarság és cigányság mibenlétéről 6-18 éves szabolcs-szatmár-bereg megyei fiatalok körében
- ☞ Nagy Ádám: Civil a pályán? Az ifjúsági intézményrendszer struktúrái a rendszerváltás után: a civil részvétel = Politikatud. Szle 9. 2000. 1-2. (185-212.) A rendszerváltás utáni három kormány ifjúságpolitikájáról
- ☞ Nagy Lászlóné: Önpusztító szenvedélyek veszélye a középiskolások között mért kutatási adatok tükrében = Egészségnev. 41. 2000. 4. (127-131.)
- ☞ Narancsik Ágnes: Az alternatív kultúrától a fogyasztói iparig (p. 249-252.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. Az ifjúsági kultúra változása az 1980-1990-es években
- ☞ Negrea Vidia – Büki Péter: Speciális szükségletű gyermekek gyermekvédelmi szakellátása. Tájékoztató = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 2. (36-37.)
- ☞ Németh Ágnes – Aszmann Anna – Nyuli Krisztina: Magyar serdülők táplálkozási szokásai egy nemzetközi vizsgálat tükrében = Egészségnev. 41. 2000. 3. (74-84.)
- ☞ Németh Csaba: „Értelemesebben, egészségesebben, edzettebben” = Köznev. 56. 2000. 17. (11.) Felmérés a fiatalok fizikai teljesítőképességéről az 1997/98, 1998/99 és 1999/2000 tanévben
- ☞ Németh Zsolt, B.: Agresszió fiatalokban – fiatalkori bűnözés a média tükrében (p. 277-313.) In: Az agresszió világa. [Szerk.]: Hárdi István. Bp. Medicina Kvk., 2000. / B 10/
- ☞ Németh Zsolt, B.: Az ifjúság kriminális veszélyeztetettségének néhány eleme (p. 269-273.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- ☞ Newman, Kathrine S.: Dolgozó szegények: alacsony bérezésű munka a harlemi ifjúság életében. [Ford.]: Papdi Viktor = Bp. Negyed 7-8, 26-27. 1999-2000. 4-1. (143-164.) Társadalmi problémák, konfliktusok. Szegénység. Menekültügy; G.2 Ifjúság, gyermekkor; C.4 Etnikai csoportok. Nemzetiségi, vallási és egyéb kisebbségek; F Gazdaságpszichológia. Gazdaságpolitika. Gazdasági elméletek. Gazdasági változás. Munkaerőhelyzet, foglalkoztatottság szegénység; alsó osztály; kirekesztés; nyo-

- mornegyed; gettó; nagyváros; ifjúság; feketék; kisebbség /etnikai/; munkanélküliség; munkaerőpiac; 1980-1990-es évek
- ☞ Oravecz Róbert: Serdülőkori szuicid veszélyeztetettség, a trauma és a szülői alkoholfogyasztás = Szenvedélybetegségek 8. 2000. 2. (114-120.)
- ☞ Paksi Borbála: A szintetikus drogok epidémiája Magyarországon a 90-es évek végén (p. 124-158.) In: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000.
- ☞ Papp Z. Attila: = Regio 11. 2000. 4. (224-230.) ismertetettje: Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban
- ☞ Péley Bernadette: Élettörténet és szociális reprezentáció. Fiatal kábítószerelvezők élettörténeti epizódjainak elemzése az identitás szociális reprezentációja szempontjából (p. 210-217.) In: Tele-dialógus. Tanulmányok az öngyilkosság-megelőzés kommunikatív perspektíváiról. [Szerk.]: Kelemen Gábor /pszichiáter/. Pécs. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 2000.
- ☞ Pikó Bettina: Nyertesekből vesztesek? Veszélyeztetett ifjúság a poszt-szocialista társadalomban = Társad.kut. 18. 2000. 3-4. (183-196.) A társadalmi egyenlőtlenség hatása az egészségügyi állapotra serdülőkorban
- ☞ Pikó Bettina: A rizikó- és protektív elméleti megközelítés alkalmazása a serdülő lányok kockázati magatartásának vizsgálatában = Mentálhig. és pszichoszom. 2. 2000. 3-4. (24-30.)
- ☞ Pikó Bettina: A társas kapcsolati háló szerepe a dohányzás serdülőkori előfordulásában = Népeü. 81. 2000. 2. (4-10.)
- ☞ Plainer Zsuzsa: A román-magyar „interetnikus konfliktus” természete és jelentése az erdélyi nagyvárosok középiskoláiban esetében (p. 73-84.) In: Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban. [Szerk.]: Veres Valér. Kolozsvár – Bp. Limes Kft – Új Mandátum Kvk., 2000.
- ☞ Popper Péter: Felöltönek lenni... A „létező” és a „készülő” ember. Bp., Saxum Kiadó, 2000. 158 p. /Az élet dolgai/
- ☞ Purda Zsuzsanna: Az ideiglenes hatályú elhelyezés gyakorlati problémái a gyámhivatalok szemszögéből = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 3. (11-17.)
- ☞ Radoszav Miklós: Másság-ok = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 1. (21.)
- ☞ Ranschburg Jenő: Küzdelem az autonómiáért (A serdülés lélektanából) = Fordulópont 2. 2000. 3. (5-9.)
- ☞ Rácz József – Urbán Beatrix – Lencse Menyhért: „Biztonságosabb táncolás” – Party Service (p. 241-263.) In: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. Bp. Animula, 2000. / B 10/
- ☞ Rácz József: Droghasználat Magyarországon (p. 43-49.) In: A drogkérdésről – őszintén. [Szerk.]: Németh Sándor. Bp. B+V Lap- és Könyvkiadó, 2000. / B 10/
- ☞ Reisz Terézia: Az iskolai teljesítmények szociokulturális megközelítése = Iskolakult. 10. 2000. 11. (50-62.)
- ☞ Remsberg, Bonnie – Saunders, Antoinette: Gyermekünk és a stressz. Bp., Pont K., 2000. 183 p., Bibliogr. p. 177-179 /Gyermekvédelmi kiskönyvtár/
- ☞ Rittersporn Gábor: Karnevál és egyéb lazaságok. A 30-as évek nemhivatalos szovjet folklórjáról. [Ford.]: Karádi Éva = M. Lettre Intern. 10. 2000. 35. (46-50.) Diák-gengek, fiatal felnőttek politikai szervezetek mintájára alakult és működő, de a hatalommal szemben álló devians csoportjai a Szovjetunióban
- ☞ Ross, James – Wyatt, Wendy: Szexuális magatartás (p. 39-42.) In: Fiatalok egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. Bp. Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000.

- Roth Mária: A gyermekek védelme az abúzzsal szemben – hagyományok és újítások Romániában. /Részletek/. [Ford.]: Negrea Vidia = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 1. (22-26.)
Szexuális zaklatás és erőszak
- Rónainé Falusi Mária: Számok, tények, észrevételek. Helyzetkép a családjukból kiemelt 0-6 éves korú gyermekek intézményes ellátásáról = Háló 6. 2000. 3. (2-4.)
Az Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet statisztikai adatai alapján
- Samdal, Oddrun – Dür, Wolfgang: A serdülőkorúak egészsége és az iskolai környezet (p. 16-20.) In: Fiatalok egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. Bp. Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000.
- Saunderson T. Gyöngyi: Egyetemisták szexualitása Máltán = M. Szex. Szle 3. 2000. 4. (54-56.)
- Sárik Eszter: A gyermek- és fiatalkori bűnözés megelőzési lehetőségei = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 2. (4-13.)
- Sárik Eszter – Vasvári Csaba: Valóban az erőszak a főszereplő? A gyermek- és fiatalkori bűnözés helyzete és tendenciái napjainkban = Belü. Szle 38. 2000. 7-8. (57-68.)
- Schädné Zámolyi Judit – Urbán Zoltán – Veres Tibor: A kábítószer-problémákról szülőknek. Szeged, Printker Plus, 2000. 168 p.
- Scheidt, Peter – Overpeck, Mary D. – Wyatt, Wendy – Aszmann Anna: A serdülők egészsége és közérzete (p. 8-12.) In: Fiatalok egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. Bp. Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000.
- Schüttler Tamás: „Esélyt csak úgy lehet teremteni, ha a pedagógus a tanuló személyiségére figyel”. Kerekasztal-beszélgetés az esélyegyenlőségről. Részletek = Új Ped. Szle. 50. 2000. 1. (85-91.)
- Sereg Judit – Várkonyi Ágnes: Gyermek- és ifjúsághigiénié. Bp., Semmelweis Kiadó, 2000. 136 p.
- Settertobulte, Wolfgang: A családi és kortárs kapcsolatok (p. 13-15.) In: Fiatalok egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. Bp. Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000.
- Sólyom Andrea: Társadalmi integrációs modellek és politikai cselekvési minták erdélyi középiskolás fiatalok körében (p. 85-108.) In: Nemzeti vagy nemzetközi integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásában. [Szerk.]: Veres Valér. Kolozsvár – Bp. Limes Kft – Új Mandátum Kvk., 2000.
- Susánszky Éva – Szántó Zsuzsa – Csoboth Csilla – Purebl György: Család: erőforrás vagy veszélyforrás? Nappali tagozatos, középiskolában és felsőfokú intézményekben tanuló fiatal lányok közérzete, 1998 = Századvég. Új foly. 7. 2000. 16. (45-59.)
- Szabolcs Éva – Réthy Endréné: Fröbel és a nőmozgalmak Magyarországon = M. Pedagóg. 100. 2000. 4. (363-373.)
A 19. század második felében
- Szabó Ildikó /szociológus/: A Pártállam gyermekei. Tanulmányok a magyar politikai szocializációról. [Előszó]: Papp Zsolt. 2.jav. bőv. kiad. Bp., Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Kvk., 2000. 235 p. /Nagyítás. Szociol. kvek, 32./
A kötetben három tanulmány szerepel: „Az ember államosítása. Politikai szocializáció Magyarországon.” (1987); „A pártállam világképe. Az azonoság és a nem-azonosság problémája az államszocializmus időszakában.” (1990); „Minden másképpen van. Rendszerváltás és politikai reszocializáció.” (1993)
- Szabó Ildikó /szociológus/ – Örkény Antal: A tizenévesek nemzetfogalma (p. 102-134.) In: A gyermek évszázada. [Szerk.]: Pukánszky Béla /neveléstörténész/. Bp. Osiris, 2000. / B 10/

- Szarka Attila: Gondolatok a Ferenczy György Nevelőintézeti Tudományos Napok VI. aszódí rendezvényéről = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 2. (3.)
- Szegő Szilvia: Ifjúság és a munka világa (p. 54-57.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. / B 10/
A fiatalok munkaerőpiaci helyzete, beilleszkedésük a munka világába
- Szegő Szilvia: Kerekasztal-beszélgetés az ifjúság és a munka világáról – civil szervezetek, munkaügyi szakapparátus képviselői és tudósok részvételével. Összegzés (p. 100-105.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Szekszárdi Júlia: Piaget és Kohlberg nyomában – I. Egy komplex eseti diagnosztikai eljárás kimunkálása a pedagógiai gyakorlat számára – II = Új Ped. Szle. 50. 2000. 4., 5. (12-22., 27-40.)
A kasseli egyetemen kidolgozott szakaszos fejlődésmélelet újabb modelljéről
- Szilágyi Tibor – Gercsák Márta: „Cigány kortárs oktatói képzési program” az Egészségügyi Világszervezettel kötött közéleti Együttműködési Egyezmény /MTP/ keretében /1998-1999/ = Egészségnev. 41. 2000. 1-2. (13-20.)
Az Egyezmény célja, hogy cigány fiatalokból álló kortárs csoport segítse az egészségnevelést az iskolába nem járó cigánygyermek körében
- Szilágyi Vilmos: „Inkább az AIDS, mint a szexuális nevelés...” Szexuális ellenforradalom Oroszországban = M. Szex. Szle 3. 2000. 3. (15-18.)
- Sziszik Erika – Klér Andrea: Akikért a törvény szól = Esély 12. 2000. 2. (16-40.)
Zuglói vizsgálat a kerület veszélyeztetett családainak, gyermekeinek és időseinek helyzetéről
- Szöllősi Gábor /jogász, szociálpolitikus/: A gyermekjóléti szolgáltatás előzményei, közpolitikai kapcsolatai és funkciói = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 4. (17-23.)
- Szöllősi Gábor /jogász, szociálpolitikus/: Hogy fogalmunk legyen róla... A veszélyeztetettség fogalma az amerikai gyermekvédelemben = Esély 12. 2000. 4. (39-71.)
Politikai, jogi, szociálpolitikai értelmezés
- Tarján G. Gábor: A skinhead mozgalom és a társadalom (p. 182-187.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000.
- Tistván László – Füzesi Zsuzsanna: Kábítószer-fogyasztás a középiskolások körében. Egy szociológiai vizsgálat eredményei. Pécs, Fact Intézet, 2000. 70 p., Bibliogr. p. 60-70
- Torondy Mária: Siófoki középiskolások drogfogyasztási szokásai az országos adatok tükrében = Egészségnev. 41. 2000. 4. (132-136.)
- Tóth László /szociológus/: „Hamburger-szex” és konzervatív ifjúság (p. 255-259.) In: Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. Szeged. Belvedere Meridionale, 2000. Fiatalok szexuális magatartása
- Tóth László /szociológus/: „Hamburger-szex” és konzervatív ifjúság (p. 192-196.) In: Süsü a társadalomban. Társadalomismereti olvasókönyv. [Szerk.]: Bauer Béla. Bp. Új Mandátum Kvk. – ELTE TÓFK, 2000. Fiatalok szexuális magatartása
- Tóth Olga: Tizenévesek és szüleik = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 3. (18-26.)
- Török Tünde: A zürkorszak gyermekei. Doktori disszertáció diszüks fiatalokról = Népszabadság 58. 2000. 13. (7.)
Szapu Magda doktori értekezéséről
- Törő Klára – Nagy Ágnes – Rózsa Sándor – Sótónyi Péter: Budapest területén bekövetkezett gyermek- és serdülőkori öngyilkossági halálesetek elemzése = Szenvedélybetegségek 8. 2000. 4. (259-263.)
- Trencsényi László: A gyermek mint civil (p. 50-55.) In: A gyermek évszázada. [Szerk.]: Pukánszky Béla /neveléstörténész/. Bp. Osiris, 2000.
- Udvarhelyi Éva Tessa: A bevásárlóközpont mint kulturális tér. A Pólus Center szerepe az odajáró fiatalok életében = Kult. és Köz. III. folyam. 4. 2000. 2-3. (101-107.)

- Ungváry Gergely: Számítógépes játékok = Fordulópont 2. 2000. 1. (44-47.)
A számítógépes játékok típusairól
- Vajna Virág: Zsuzsa a gyermekotthonból = Belü. Szle 38. 2000. 3. Különszám. (65-72.)
Egy fiatal lány útja a prostitúcióig
- Vaskovics László: A posztadoleszcencia szociológiai elmélete = Szociol. Szle 10. 2000. 4. (3-20.)
- Vavró István: A bűnözés és a büntetés-végrehajtás helyzete = Stat. Szle 78. 2000. 1. (21-31.)
Sok statisztikai adattal az ifjúsági bűnözésről
- Vavró István: A gyermek- és fiatalok „bűnözésének” néhány kérdése = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 3. (7-10.)
- Várnagy Elemér – Várnagy Péter: A hátrányos helyzet pedagógiája. Bp., Corvinus K., 2000. 168 p., Bibliogr. p. 123-125 /A hét szabad műv. kv./
Függelékben eseteleírások, esetelemzések
- Veér András – Nádori László – Eröss László: Alternatív drogstratégia. Bp., Magyar Pszichiátriai Társaság – Animula Egyesület, 2000. 156 p.
- Velkey László: A televízió és videó műsorok, mint gyermekeink, fiataljaink testi-lelki-szellemi egészségét veszélyeztető tényezők = Mentálhig. és pszichoszom. 2. 2000. 1-2. (41-50.)
- Veres Valér: Nemzeti és állampolgári identitás az erdélyi középiskolások körében (p. 13-56.) In: Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban. [Szerk.]: Veres Valér. Kolozsvár – Bp. Limes Kft – Új Mandátum Kvk., 2000. / B 10/
- Vetró Ágnes: Agresszió a képernyőn, a képernyő agresszivitása (p. 315-342.) In: Az agresszió világa. [Szerk.]: Hárdi István. Bp. Medicina Kvk., 2000. / B 10/
- Vetró Ágnes: A gyermek- és serdülőkor depresszió = Fordulópont 2. 2000. 3. (17-21.)
- Vidra Szabó Ferenc: Lakásotthoni pillanatképek Budapesten = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 5. (14-22.)
- Vikár György: A serdülőkor válság = Fordulópont 2. 2000. 3. (10-16.)
- Virág Teréz: Children of social trauma. Hungarian psychoanalytic case studies. [A társadalmi trauma gyermekei. Magyar pszichoanalitikus esettanulmányok.] London – Philadelphia, Jessica Kingsley, 2000. 239 p.
- Virág Teréz: A serdülőkor társadalmi traumái = Fordulópont 2. 2000. 3. (28-32.)
- Víghné Károlyi Katalin: Út a jövőbe = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 3. (33-35.)
Egy nevelőotthon átalakulása az 1990-es években
- Vörös Miklós: = Iskolakult. 10. 2000. 9. (102-106.)
ismertetette: Willis, Paul: A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra
- Willis, Paul: A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra. [Ford.]: Polyák Béla. Bp., Új Mandátum Kvk. – Max Weber Alapítvány, 2000. 356 p. Bibliogr. p. 313-349., 351-356 /A Szocpol. Ért. kv. társadalom és történet, 4/
ismertetése: Molnár Éva: A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra
Vörös Miklós: A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra
Kerényi György: A skacok. Iskolai ellenkultúra, munkáskultúra
- Zsámbéki Eszter: A patronálás, patronáltatás hátrányai = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 5. (12-13.)
- The 1999 ESPAD Report. Alcohol and other drug use among students in 30 European countries. [Az 1999-es ESPAD-jelentés. Középiskolások alkoholfogyasztása és kábítószerhasználata harminc európai országban.] [Szerk.]: Hibell, Björn – Andersson, Barbro – Ahlström, Salme – Balakireva, Olga – Bjarnason, Thoroddur – Kokkevi, Anna – Morgan, Mark. [Előszó]: Hibell, Björn – Andersson, Barbro. [Közreműködő]: Allaste, Airi-Alina – Chileva, Anina – Babunski, Klime – Csémy, Ladislav – Davidaviciene, Aleksandra G. – Elekes Zsuzsanna – Gaillitis, Andris – Koshkina, Eugenia – Kuzman, Marina – Ledoux, Sylvie – Rodrigues, Luisa Machado – Mariani, Fabio – Miller, Patrick – Muscat, Richard – Nociar, Alojz – Pavlakis, Andreas – Poppel, Marie Kathrine – Romano, Vlad – Sabroe, Svend – Sieroslowski, Janusz – Skretting,

- Astrid – Stergar, Eva – Weihe, Pál – Zwart, Wil de. [Közread. a] CAN – The Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm, 2000. 362[21] p.
- Esélyteremtés és iskola = Új Ped. Szle. 50. 2000. 1. 33-91.
részei
Radó Péter: Esélyegyenlőség és oktatáspolitikai. Koncepionális keretek; Bárdossy Ildikó: Esély/teremtés/ és együttműködés; Liskó Ilona: Társadalmi esélyek és iskola; Molnár Máté: Képzés és foglalkoztatás a termelőiskolában; Póta Mária: A társadalmi esélyegyenlőségeket kompenzáló programok. A hátrányos helyzetű gyermekek speciális oktatási és nevelési programjai; Béni Gabriella: Phare-program a halmozottan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatására; Schüttler Tamás: „Esélyt csak úgy lehet teremteni, ha a pedagógus a tanuló személyiségére figyel”. Kerekasztal-beszélgetés az esélyegyenlőségről. Részletek
- Fiatalkorú elkövetők I. [Szerk.]: Herczog Mária = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 1. 2-47.
részei
Herczog Mária: Mi az igazság?; Freh Ágnes: A fiatalkorúak bűnelkövetési tendenciái és az ítélkezési gyakorlat alakulása az 1955. évi XLI. törvény hatálybalépése óta; Frank Tibor: Kötekedők és áldozatok; Gibicsár Gyula: A gyermek- és ifjúságvédelem az ügyészi jogalkalmazási tapasztalatok tükrében; Negrea Vidia: Ki kit nevel? Egy felmérés tapasztalatai az Aszódi Fiúnevelő Intézetben; Kökönyei Gyöngyi-Negrea Vidia: Az áldozat és bűnelkövető közötti kapcsolat helyreállításának lehetőségei az aszódi fiatalkorúak szemszögéből; Roth Mária: A gyermekek védelme az abúzzsal szemben – hagyományok és újítások Romániában. /Részletek/; Utasi Judit: Erőszak az iskolában; Radoszav Miklós: Másság-ok
A 41-46. oldalon a „Levél a sértetthez” című pályázat két nyertes darabja olvasható
- Fiatalkorú egészségi állapota és egészségmagatartása = Health and health behaviour among young people. WHO policy series. Health policy for children and adolescents issue 1. International report. [Szerk.]: Currie, Candace – Hurrelmann, Klaus – Settertobulte, Wolfgang – Smith, Rebecca – Todd, Joanna. [Ford.]: Aszmann Anna – Németh Ágnes. Bp., Országos Tisztifőorvosi Hivatal, 2000. 64 p.
- A gyermek évszázada. [Szerk.]: Pukánszky Béla /neveléstörténet/. Bp., Osiris, 2000. 164 p., Bibliogr. tanulm.
- A KSH tájékoztatója az ifjúság munkaerő-piaci helyzetéről 1999-ben = Humpol. Szle 11. 2000. 7-8. (23-27.)
- Kulturális segítőmunka fiatalokkal. A Művelődésszervezési Felnőttnevelési Osztály által 1999-ben Balatonalmádiban rendezett konferencia anyagának szerkesztett változata. [Szerk.]: Lipp Márta. Bp., MMI, 2000. 93 p. / Művelődés, műhely, információ, 1/4./
- A magyar gyermektanulmányi mozgalom története. Bp., Fővárosi Pedagógiai Intézet – M. Pedag. Társ. – OPKM, 1. köt. Deák Gábor, 2000. 257,[4] p.
- Magyar Ifjúsági Konferencia. Alapítói Almanach. [Szerk.]: Mihály Erzsébet – Tókos Pál. Bp., Ifjúsági és Sportminisztérium, 2000. 133 p.
A Magyar Ifjúsági Konferencia munkájában résztvevő magyarországi és határon túli szervezetek és intézmények címe, célkitűzésük és programjaik
- A Magyar Máltai Szeretetszolgálat játszóter-játszóház programjáról = Háló 6. 2000. 12. (2-4.)
- Mitől fél a kamasz? = Fordulópont 2. 2000. 3. 5-66.,77-86.
részei
Ranschburg Jenő: Küzdelem az autonómiaért (A serdülés lélektanából); Vikár György: A serdülőkor válság; Vetró Ágnes: A gyermek- és serdülőkor depresszió; Balogh Klára: Serdülő a családban, család serdülővel; Virág Teréz: A serdülőkor társadalmi traumái; Feuer Mária: Öngyilkossági kísérlet gyermekkorban; Bánfalvy Csaba: Budapesti szakképző iskolások önképe és közérzete. (Empirikus vizsgálat néhány tapasztalata); Büki Péter-Büki Orsolya: „Kell egy hét együttlét”. PEPSI Sziget, 2000. augusztus 2-9.; Bozóky Éva: A gyermek és a magány
- „Nem mondhatom el senkinek...” 7 kérdés a titokról = Replika 11. 2000. 41-42. /november/. (23-34.)
Kb. 100 budapesti gyermek és fiatal /óvodások, serdülők, középiskolások/ titokfelfogása. Idézetválogatás

- ☞ Nemzedékek = Századvég. Új foly. 7. 2000. 16. 3-59. Bibliogr. tanulm. részei
Kamarás Ferenc: A termékenység alakulása és befolyásoló tényezői; Józán Péter: A századvég halálzási viszonyainak néhány jellegzetessége Magyarországon; Susánszky Éva-Szántó Zsuzsa-Csoboth Csilla-Purebl György: Család: erőforrás vagy veszélyforrás? Nappali tagozatos, középiskolában és felsőfokú intézményekben tanuló fiatal lányok közérzete, 1998
- ☞ Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások átalakulásban. [Szerk.]: Veres Valér. [Előszó]: Veres Valér. [Ford.]: Kiss Tamás. Kolozsvár – Bp., Limes Kft – Új Mandátum Kvk., 2000. 183 p. ismertetése: Papp Z. Attila: Nemzeti vagy nemzedéki integráció? Erdélyi középiskolások az átalakulásban
- ☞ A pályakezdő cigány/roma fiatalok munka-erőpiaci esélyei és a munkanélkülieket segítő nonprofit... [Szerk.]: Cserti Csapó Tibor. Pécs, 2000. 116 p.
- ☞ Rákospalotai körkép = Család, Gyermek, Ifj. 9. 2000. 2. (15-32.)
A Rákospalotai Javítóintézet bemutatása
- ☞ A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák. [Szerk.]: Demetrovics Zsolt. [Előszó]: Buda Béla. Bp., Animula, 2000. 263 p., Bibliogr. tanulm. ismertetése: Gerevich József: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák Ujváry István: A szintetikus drogok világa. Diszkódrogok, drogfogyasztók, szubkultúrák
- ☞ [Tanulmányok cigány gyermekekről és fiatalokról] = Iskolakult. 10. 2000. 12. 3-104. részei
Forray R. Katalin: Pályakezdő cigány fiatalok. A munkavállalás lehetőségei Baranya megyében; Ligeti György: Mit tehet az iskola? Roma-kép az iskolában; Mészáros Anita: Etnikai hangsúly vagy közösségismeret? Gadó Szilvia: Magyarul mondd, anyu! A beás nyelv nyelvészeti és nyelvökölógiai helyzete; Gúti Erika: Romák az oktatásban; Kende Ágnes: A kudarcok okai; Lukács Barnabás: A halmazotlan hátrányos helyzetű és cigány fiatalok nevelése – oktatása – szakképzése. A kazincbarcikai Don Bosco Szakképző és Általános Iskola modellje; Kiss Erzsébet: Roma gyerekek képzése a Kárpátok Euró régió magyarországi területén. Az edelényi példa; Iván M. Zsuzsanna: Kis testsúly – evolúciós stratégia? Pólya Zoltán: Kilenc év Csenyétén; Szabó János /katonaszociológus/: A Magyar Honvédség hivatásos állománya és a cigány származású katonák; Cserti Csapó Tibor-Ignác Márta: Van-e köztük a cigány kisebbségi önkormányzatoknak a cigány oktatási programokhoz?; Beck Zoltán: Cigány Tanulmányok
- ☞ Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság mint esély?. [Szerk.]: Gábor Kálmán. [Előszó]: Gábor Kálmán. Szeged, Belvedere Meridionale, 2000. 291 p., Bibliogr. tanulm. /Ifjúsági korszakváltás/
A konferencia témájához röviden hozzászólt még többek között Monostori Judit, Lannert Judit, Diósi Pál, Rudas János, Örkény Antal, Tomka Miklós, Máté-Tóth András
- ☞ Technokultúra. [Szerk.]: Ferenci Attila = Replika 11. 2000. 39. /március/. 21-91. részei
Maughan, Tim-Smith, Richard J.: Ifjúsági kultúra és a posztfordiánus gazdaság. Az angliai partizene napjainkban; Bóta Barnabás-Fülöp Zoltán: A keverő is hangszer. Kerekasztal-beszélgetés magyar DJ-kkel; Fejér Balázs: A parti. Antropológiai sűrű leírás; Bockie, W. J.-Fever, D. J.: Technó – a jövő kultúrája /legalábbis ami a közeljövőt illeti /
- ☞ The youth for a less selfish future. Papers of the I. Budapest futures course. [Fiatalok egy kevésbé önző jövőben. Az első Budapest jövő c. képzés tanulmányai.] [Szerk.]: Nováky Erzsébet – Kristóf Tamás. Bp., BK&E, 2000. 236 p.

2001

- ☞ Andorka Rudolf: Gyermek, család, történelem. Történeti demográfiai tanulmányok. Bp., Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság, 2001. 336 p. Bibliogr. p. 336. és a tanulmányok végén
- ☞ Babusik Ferenc: Az iskolai hatékonyság kulcstényezői a roma fiatalok oktatásában = Új Ped. Szle. 51. 2001. 7-8. (157-170.)
- ☞ Bauer Béla: A fiatalok értékrendjének eltérései a különböző régiókban (p. 165-179.) In: Filozófia – művelődés – történet, 2001. [Szerk.]: Donáth Péter – Farkas Mária. Bp. Trezor, 2001.
- ☞ Bácskai Erika: Az ifjúsági drogproblémák iskolai megelőzése. Illúzió vagy realitás? (p. 15-26.) In: Kábító-szer-fogyasztó Pygmalion a tanteremben. [Szerk.]: Bácskai Erika. Vác, 2001. / B 10/
Az 1991-es, 1998-as és 1999-es alkohol- és drogfogyasztással kapcsolatos kutatások ismertetése
- ☞ Bánfalvy Csaba: Szakképzés a szakképzés fő áramán kívül = Educatio 10. 2001. 2. (278-295.)
- ☞ Bede Nóra – Vida Zsuzsanna: Sikertelen nevelőszülői kihelyezések = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 3. (29-31.)
- ☞ Bene Annamária: Presztízs és stigma a többnyelvű környezetben = Iskolakult. 11. 2001. 1. (30-35.)
- ☞ Benza Béla: Gyermek az utolsó padban. Bp., PolyART, 2001. 139 p. Bibliogr. p. 137-139./Tabuk nélkül/
- ☞ Berkics Mihály – Fülöp Márta: Az üzlet és vállalkozás iránti attitűdök közgazdasági oktatásban résztvevő serdülők körében = Alkalm. Pszichol. 3. 2001. 3. (5-26.)
A témához kapcsolódó kutatások ismertetésével. Az 1919-ben az Amerikai Egyesült Államokban alapított, és a Magyarországon 1993 óta működő, a középiskolásoknak vállalkozási ismereteket oktató Junior Achievement Program bemutatásával
- ☞ Béni Gabriella: Tájékoztató „A halmazotlan hátrányos helyzetű, elsősorban roma fiatalok társadalmi beilleszkedésének támogatása” című, HU-99.04-01 számú Phare-program pályázatairól (p. 31-37.) In: Esélyteremtés az oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására. A Nemzeti Szakképzési Intézetben 2001. október 25-26-án rendezett nemzetközi konferencia anyaga. [Szerk.]: Mirk György. Bp. NSZI, 2001. / B 10/
Speciális pedagógusképzési, tantervfejlesztési valamint beruházási pályázatokat tartalmaz a program
- ☞ Both Mária – Csorba F. László: „Ahhoz kell elvezetni a fiatalokat, ami hiányzik belőlük”. Kopp Máriaival, a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Magatartástudományi Intézetének igazgatójával beszélget Both Mária és Csorba F. László = Új Ped. Szle. 51. 2001. 1. (115-123.)
A depresszió, a szorongás, és az elmagányosodás kezelésének lehetőségei az oktatási rendszerben
- ☞ Bódi Zsuzsanna: A gyermekek munkára nevelése. A szocializációs folyamat változásai egy szegkovács közösségben (p. 229-233.) In: Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. [Szerk.]: Kovács Katalin. Bp. Iskolafejlesztési Alapítvány – Okt. Min. – ELTE, 2001.
A csobánkai szegkovács cigánycsaládokról
- ☞ Bodó Julianna: Egy asszimilációs kísérlet kudarca. Az iskola nyelvének megválasztása a Székelyföldön a hatvanas-hetvenes években = Antrop. Műhely 13. 2000-2001. (48-68.)
- ☞ Bucholtz, Mary: „Minek legyen normális?”. Nyelvi és identitásgyakorlatok külön lányok közösségében. [Ford.]: Reményi Andrea Ágnes = Replika 12. 2001. 45-46. /november/. (191-211.)
A cikk eredeti változata 1999-ben a Language in Society-ben jelent meg Why be normal? címmel. A nyelv és az identitás kifejezésének kapcsolatáról
- ☞ Csáky László: Gondolatok egy gyermekotthon átváltozásai okán = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 3. (15-18.)
- ☞ Czeglédi Sándor: Számítógép- és Internet-használat elsőéves veszprémi egyetemisták körében = Iskolakult. 11. 2001. 11. (68-75.)
A szerző 2001 májusában készült felmérésének ismertetése

- ☞ Darvas Ágnes – Tausz Katalin: Gyermekszegénység és családtámogatások. Szociálpolitikai válaszok a volt államszocialista országokban = *Eszmélet* 2001. 49. (46-64.)
- ☞ Dávid István: A Róbert, mint önkormányzati iskola lehetőségei az esélyteremtésben (p. 74-80.) In: *Esélyteremtés az oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására. A Nemzeti Szakképzési Intézetben 2001. október 25-26-án rendezett nemzetközi konferencia anyaga.* [Szerk.]: Mirk György. Bp. NSZI, 2001. A „Róbert” többfunkciós intézmény: gyermekotthon, krízis ellátó, általános iskola és szakiskola.
- ☞ Demetrovics Zsolt: Droghaszó Magyarországon táncos szórakozóhelyein. [Előszó]: Topolánszky Ákos. [Közreműködő]: Buda Béla. Bp., L'Harmattan, 2001. 191 p. /Szakmai Forrás Sorozat. Kutatások, 1./ A szerző 1999. október 22 és december 21 között Budapesten, Debrecenben, Miskolcon, Pécsen és Szombathelyen végzett kutatása. A kötet több mellékletet tartalmaz: a kutatás kérdőívét (p. 161-176) és a kötetben használt fontosabb kifejezések jegyzékét (p. 159-160)
- ☞ Dér Mária: Az ártatlanság kora. Gyermekbűnözés Budapesten = *Belü. Szle* 2001. 7-8. (125-148.)
- ☞ Dickmann Mátyas: A Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet /GYIVI/ története = *Család, Gyermek, Ifj.* 10. 2001. 3. (4-9.)
- ☞ Diósi Pál: Aszfaltkirályság. /A Fiatalok '98 munkacímű kutatás zárótanulmányának szerkesztett, rövidített változata/ (p. 57-132.) In: *Fiatalok az utcán. Tanulmányok a városi fiatalok csoportjait elérni kívánó közművelődésről. 1998-2000.* [Szerk.]: Slézia Gabriella. Bp. BMK, 2001. A fiatalok külön világa az utcán, a nyilvános közterületeken
- ☞ Domokos Tamás: A veszprémi ifjúsági munkanélküliség alakulását befolyásoló tényezők longitudinális vizsgálata (p. 215-220.) In: *Foglalkoztatást elősegítő munkaügyi kutatások.* [Szerk.]: Pongrácz László. Bp., 2001. A veszprémben működő Ifjúsági Tanács ITETER, ifjúsági munkanélküliséget vizsgáló, elemző és előreljelő rendszerének ismertetése
- ☞ Dudik Éva: Szigetlakók = *Educatio* 10. 2001. 3. (575-584.)
A Szigetfesztivál résztvevőivel készített interjú a munkával, tanulással, házassággal kapcsolatos értékrendjükéről
- ☞ Farkas András – Giannini, Anna Maria: Viszonyulási mintázatok az esztétikai ítéletek különbözőségéhez – egy kultúrközi ízlésvizsgálat = *Pszichol.* 21. 2001. 4. (309-352.)
- ☞ Fábri István: = *Szociol. Szle* 11. 2001. 3. (161-163.)
ismertettje: Diósi Pál: Tarsisnyaleltár. Budapesti fiatalok társas kapcsolatairól és generációjuk gondjairól
- ☞ Földes Petra: „A civil társadalom fizet azért, hogy az akut társadalmi problémákat kezelhesse” = *Új Ped. Szle.* 51. 2001. 1. (124-129.)
Interjú Stemler Mihály mentálhigiénikussal, a Mentálhigiénés Proramiroda és a Nemzeti Egészségvédelmi Intézet munkatársával, az 1985-ben alakult Kőbányai Családsegítő Központ működéséről
- ☞ Földes Petra: Kinek a kudarc? = *Új Ped. Szle.* 51. 2001. 2. (90-94.)
Interjú Kerényi Máriaival, a Zöld Kakas Líceum igazgatójával, a hátrányos helyzetű gyerekek oktatásáról
- ☞ Földes Petra: Segítő kortársak – kortárssegítők. Ríport = *Új Ped. Szle.* 51. 2001. 10. (84-88.)
A Kortárs Segítő Műhely Alapítványról, melynek feladata a droggal kapcsolatos problémák, a szülőkkel kapcsolatos konfliktusok, szociális problémák stb. megoldásának segítése
- ☞ Földesiné Szabó Gyöngyi: University sport and life-style in the global village. [Egyetemi sport és életstílus a globális faluban] = *Hung. Rev. Sport Sci.* 2001. Spec. (31-33.)
- ☞ Földesiné Szabó Gyöngyi: University sport and life-style in the global village. [Egyetemi sport és életstílus a globális faluban] = *Hung. Rev. Sport Sci.* 2001. Spec. Issue. (31-33.)
- ☞ Fülöp Zoltán: = *Család, Gyermek, Ifj.* 10. 2001. 1. (45-47.)
- ☞ Galasi Péter – Timár János – Varga Júlia /közgazdász/: Pályakezdő diplomások a munkaerőpiacon (p. 73-90.) In: *Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés.* [Szerk.]: Semjén András. Bp. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, 2001

- ☞ Gábor Kálmán: The Island of the middle class. – Die Insel der Mittelklasse. [A középosztály szigete.] Szedged, Belvedere Meridionale, 2001. 149,[19] p., Bibliogr. p. 68-70/148-149. /Ifjúsági korszakváltás/ A budapesti Pepsi Sziget egyhetes rendezvénysorozataira járó fiatalok társadalmi-kulturális jellemzői. Kérdőív: p. 80-89
- ☞ Gere Iona: Ifjúsági munkanélküliség. A probléma jellemzése, eddigi intézkedések hatása, további teendők (p. 45-66.) In: *EU-konform foglalkoztatáspolitikai. A hazai foglalkoztatáspolitikai átalakítása a közösségi gyakorlatnak megfelelően.* [Szerk.]: Frey Mária. Bp., 2001. Az ifjúsági munkanélküliség megszüntetését célzó programokról és kormányzati elképzelésekről
- ☞ Gerevich József: Kábítószer az iskolában a klinikus nézőpontjából (p. 101-110.) In: *Kábítószer-fogyasztó Pygmalion a tanteremben.* [Szerk.]: Bácskai Erika. Vác, 2001. / B 10/
- ☞ Gürtler Csabáné: Az oktatás projektben történő megszervezésének lehetősége a felzárkóztató oktatásban (p. 57-64.) In: *Esélyteremtés az oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására. A Nemzeti Szakképzési Intézetben 2001. október 25-26-án rendezett nemzetközi konferencia anyaga.* [Szerk.]: Mirk György. Bp. NSZI, 2001.
- ☞ Györfi Éva: Az örökbefogadási adatbankról = *Család, Gyermek, Ifj.* 10. 2001. 2. (34-38.)
A Nemzeti Család- és Gyermekvédelmi Intézet által létrehozott adatbankról
- ☞ Hadas Miklós: Férfitempó. Az interjút készítette és monológá szerkesztette: Hadas Miklós (p. 67-85.) In: *Hadas Miklós: Szex és forradalom. Tíz monológ.* Bp. Replika Kör, 2001. / B 10/
Replika monológ az 1970-es és 80-as években felnőtté váló fiatal férfi életútjáról, akit a játékszenvedély kerített hatalmába
- ☞ Havas Gábor: Elkülönítés és következményei a cigány gyerekek általános iskolai oktatásában (p. 145-178.) In: *Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés.* [Szerk.]: Semjén András. Bp. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, 2001. / B 10/
- ☞ Havas Gábor – Kemény István – Liskó Iona: Cigány gyerekek az általános iskolában. [Közread. a/z/] *Oktatáskutató Int.* Bp., 2001. 66 p. /Kutatás közben, 231./
- ☞ Herczog Mária: *Gyermekvédelmi kézikönyv.* Bp., KJK-Kerszöv, 2001. 287 p.
- ☞ Herczog Mária: [Száz] 100 éves a gyermekvédelem? = *Család, Gyermek, Ifj.* 10. 2001. 3. (2-3.)
- ☞ Heves Andrea: Kenyeret és cirkszt – kamaszok a bevásárlóközpontokban = *Család, Gyermek, Ifj.* 10. 2001. 1. (30-36.)
A szerző szakdolgozatának rövidített változata
- ☞ Holczer Gábor – Siomos Angéla: A második munkanélküli generáció. Munkanélküli családokban élő gyermekek helyzete, életkörülményei és perspektívái = *Eszmélet* 2001. 49. (16-37.)
- ☞ Illyés Sándor: A különleges gondozáshoz, rehabilitációs foglalkozáshoz való jog a közoktatásban = *Educatio* 10. 2001. 2. (210-221.)
- ☞ Imre Anna: = *Szociol. Szle* 11. 2001. 3. (164-167.)
ismertettje: Gábor Kálmán: A középosztály szigete
- ☞ Joubert Kálmán – Gyenis Gyula: A [tizennyolc éves] 18 éves sorköteles ifjak egészségi állapota, testfejlettsége1. [Közread. a/z/] *KSH Népeségtudományi Kutató Int.* Bp., 2001. 131 p.
- ☞ Karády Viktor: Mennyire volt „magyar” a honi értelmiség a századfordulón? (p. 267-299.) In: *Filozófia és kultúra. Írások a modern magyar művelődéstörténet köréből.* [Szerk.]: Laczkó Miklós. Bp., MTA Történettudományi Intézete, 2001.
- ☞ Karvalics László, Z.: A netnemzedék vizsgálatának szemléleti alapjai. A morális pániktól az ismeretelméleti megalapozásig = *Új Ped. Szle.* 51. 2001. 7-8. (46-51.)
- ☞ Kálmándy Papp Ágnes: [Gyermekbántalmazás a sajtó tükrében] (p. 87-92.) In: *A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra 2. Dobogókő, 2000.* [Szerk.]: Gabos Erika. Bp., 2001. / B 10/
A szerző 1999-es felmérése az elektronikus és írott sajtóban megjelenő gyermekbántalmazásról

- ☞ Kárpáti Andrea: Firkák, formák, figurák. A vizuális nyelv fejlődése a kisgyermekkortól a serdülőkorig. Pécs, Dialóg Campus, 2001. 198 p. Bibliogr. p. 192-197. /Dialóg Campus tankönyvek/
- ☞ Kemény István: A nyelvcsereéről és a roma/cigány gyerekek nyelvi hátrányairól az iskolában (p. 267-276.) In: Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén. A Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal által rendezett országos kisebbségkutató konferencia előadásaiból. [Szerk.]: Sisák Gábor. Bp., Osiris – MTA Kisebbségkut. Műhely, 2001
- ☞ Kerékgyártó László: Realitások és lehetőségek. Szükség-szerű-e a kudarc nyolcadik után? A tanulási kudarc okai és a felzárkóztatás lehetősége a szakképzést előkészítő oktatásban. Bp., NSZI, 2001. 90 p.
- ☞ Kerékgyártó László: A tanulási kudarcok okai és csökkentésének lehetősége a szakképzést előkészítő oktatásban (p. 8-30.) In: Esélyteremtés az oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására. A Nemzeti Szakképzési Intézetben 2001. október 25-26-án rendezett nemzetközi konferencia anyaga. [Szerk.]: Mirk György. Bp. NSZI, 2001. / B 10/
A középfokú képzettséget nem adó szakmai képzésről, melynek célja a tanulásban kudarcot szenvedett fiatalok felzárkóztatása, szociálizációja
- ☞ Király Erzsébet: [Drogos fiatalok értékrendje] = Educatio 10. 2001. 3. (543-568.)
Két fiatalal készült interjú
- ☞ Kiss Tamás: Értékek és habitusok, erdélyi középiskolások cselekvési stratégiáiban = Educatio 10. 2001. 4. (730-738.)
Román és magyar közép – és szakiskolások értékpreferenciáiról
- ☞ Koltayné Billédi Katalin: Főiskolai hallgatók pályaszocializációs vizsgálata. – II. Szociális munkás és gyógy-pedagógus hallgatók szociális intelligenciájának jellemzői = Esély 13. 2001. 6. (110-118.)
A cikk a Bärzsi Gusztáv Gyógy-pedagógiai Főiskolán 1997/1998-as tanévben, szociális munkás és gyógy-pedagógus hallgatók részvételével készült felmérés bemutatása. Előzm.: Uott 2000. 6
- ☞ Kovács Ágnes /gyermekvédelem/: Apró dolgok – jelentős következményekkel = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 5. (37-39.)
- ☞ Kovács Eszter: Mit tudunk az intézményben élő gyermekek elleni szexuális bántalmazásról? = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 5. (21-25.)
A Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálat 2000-ben készített felmérése a gyermekvédelmi gondozásba vett fiatalok szexuális zaklatásáról. A felmérés a szerző kérdőíve alapján készült
- ☞ Krätschmar, Christine: Hátrányos helyzetű fiatalok és felnőttek képzése Németországban (p. 46-52.) In: Esélyteremtés az oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására. A Nemzeti Szakképzési Intézetben 2001. október 25-26-án rendezett nemzetközi konferencia anyaga. [Szerk.]: Mirk György. Bp. NSZI, 2001.
- ☞ Laki László /szociológus/ – Nyerges Mihály: Sportolási szokások az ezredfordulón a fiatalok körében = Kalokagathia 39. 2001. 1-2. (5-19.)
- ☞ László Miklós: Példa-kép (p. 129-135.) In: A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra 2. Dobogókő, 2000. [Szerk.]: Gabos Erika. Bp., 2001. / B 10/
A szerző 1998-as felmérése a fiatalok példakép választásáról. A felmérés az általános iskola 4. és 8. osztályos, és a középiskola 4. osztályos tanulói véleményét vizsgálja
- ☞ Légmán Anna – Hadas Miklós: Harcolni az életér'. Csocsó monológja. Az eredeti interjút Légmán Anna készítette, monológgá Hadas Miklós szerkesztette = Replika 12. 2001. 43-44. /június/. (7-22.)
Egy nevelőotthonból induló, szenvedélybetegségbe menekülő, hajléktalan fiatalember hányatott életútja
- ☞ Liskó Ilona: Fiatal szakmunkások a munkapiacon (p. 49-72.) In: Oktatás és munkaerőpiaci érvényesülés. [Szerk.]: Semjén András. Bp. MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, 2001.
- ☞ Liskó Ilona: A szakképzési rendszer átalakulása és a fiatal szakmunkások elhelyezkedési esélyei (p. 195-219.) In: EU-konform foglalkoztatáspolitikai. A hazai foglalkoztatáspolitikai átalakítása a közösségi gyakorlatnak megfelelően. [Szerk.]: Frey Mária. Bp., 2001. A szakmunkások szakmai gyakorlat szerzésének nehé-

- ségeiről, és elhelyezkedési lehetőségeikről. A tanulmány végén a tanulmány alapjául szolgáló kutatások találhatók
- ☞ Lukács Barnabás: A halmozottan hátrányos helyzetű és roma fiatalok nevelése-oktatása-szakképzése egyházi iskolánkban. /Don Bosco iskola Kazincbarcika/ (p. 81-91.) In: Esélyteremtés az oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására. A Nemzeti Szakképzési Intézetben 2001. október 25-26-án rendezett nemzetközi konferencia anyaga. [Szerk.]: Mirk György. Bp. NSZI, 2001.
- ☞ Mayer József: Az iskolarendszerű felnőttoktatás, mint második esély az iskolai végzettség megszerzésére (p. 38-45.) In: Esélyteremtés az oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására. A Nemzeti Szakképzési Intézetben 2001. október 25-26-án rendezett nemzetközi konferencia anyaga. [Szerk.]: Mirk György. Bp. NSZI, 2001. / B 10/
- ☞ Mátrai Zsuzsa: Érettségi és felvételi külföldön. Bp., Műszaki Kvk., 2001. 154 p. Bibliogr. p. 151-154. /Pedagógus könyvek/
- ☞ Mátyus Alíz: A városi fiatalok utcai csoportjait elérni kívánó közművelődés (p. 19-41.) In: Fiatalok az utcán. Tanulmányok a városi fiatalok csoportjait elérni kívánó közművelődésről. 1998-2000. [Szerk.]: Slézia Gabriella. Bp. BMK, 2001. / B 10/
- ☞ Molnár László /gyermekvédelem/: = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 3. (46-47.)
ismertette: Makai Éva: Szétszakadt és meg nem font hálók. Az iskolai gyermek- és ifjúságvédelem a 90-es években
- ☞ Molnár Miklós: Ifjúság az egyházban – tegnap, ma és holnap = Református Egyh. 53. 2001. 2. (41-44.)
- ☞ Müller, Melissa: Az áruvilág kicsi királyai. Gyerekek a reklámok világában. Bp., Geomédia K., 2001. 207 p. Bibliogr. p. 205-207. /Geomédia szakkönyvek. Piac és elemzés/
- ☞ Neményi Eszter: Titoktartás vagy jelentési kötelezettség gyermekek szexuális bántalmazása esetén = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 5. (9-20.)
Fókusz-csoportos beszélgetések négy ország (Anglia, Magyarország, Belgium, Németország) szakembereivel a gyermekek bántalmazásának konkrét eseteiről
- ☞ Neulinger Ágnes: Fogyasztói értékek és vásárlói magatartás. A means-end chain elmélet bemutatása = Marketing és Menedzsment 2001. 1. (30-35.)
Az egyén számára fontos értékek és a termékhasználat közötti kapcsolatról
- ☞ Örkény Antal – Szabó Ildikó /szociológus/: A siker záloga. Magyarországi és romániai középiskolások életstratégiáinak értékei = Educatio 10. 2001. 3. (472-492.)
- ☞ Pelle Andrea: Drogveszély. Esetek és tudnivalók (p. 61-70.) In: Kábítószer-fogyasztó Pygmalion a tanteremben. [Szerk.]: Bácskai Erika. Vác, 2001. / B 10/
- ☞ Pik Katalin: [Száz plusz egy] 100[plusz]+1 éve történt: Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszus Budapesten = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 3. (10-14.)
- ☞ Pordány Sarolta: Bevezető gondolatok a „Forró pontok” program elé (p. 17-18.) In: Fiatalok az utcán. Tanulmányok a városi fiatalok csoportjait elérni kívánó közművelődésről. 1998-2000. [Szerk.]: Slézia Gabriella. Bp. BMK, 2001. / B 10/
Segítő pontokról, melyek az utcán szabadidejüket töltő fiatalok művelődését, munkához jutását, drogreprevenióját segítik elő
- ☞ Pukánszky Béla /neveléstörténész/: A gyermekkor története. Bp., Műszaki Kvk., 2001. 201 p. /Pedagógus könyvek/
- ☞ Rác József – Geresdi Zsolt: Az underground partikultúra értékvilága Magyarországon = Educatio 10. 2001. 3. (530-542.)
Egy ifjúsági szubkultúráról
- ☞ Rác Zsuzsa: Élménymozgalom = Amaro Drom 11. 2001. 7. (17.)
A középiskolások droghasználatának megelőzését célzó Élménymozgalom című program elindításának története

- Ruzsonyi Péter: Bűn – büntetés – reszocializáció = Belü. Szle 39. 2001. 6. (39-62.)
- Ruzsonyi Péter: Bűn – büntetés – reszocializáció = Belü. Szle 2001. 6. (39-62.)
Történeti áttekintés a bűnözők reszocializációjáról valamint a jelenkori kriminálpedagógiai gyakorlatról.
- Sasfi Csaba: Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése. Négy dunántúli nemesifjú kiművelése a reformkorban = Korall 2. 2001. 3-4. (20-52.)
- Sági Matild: A gyerekek szabadidős tevékenységei és a televízió (p. 200-226.) In: A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra 2. Dobogókő, 2000. [Szerk.]: Gabos Erika. Bp., 2001.
- Sárik Eszter: A gyermek- és fiatalkori bűnözés napjainkban = Belü. Szle 39. 2001. 2. (48-60.)
- Segal, Julia – Simkins, John: Anyunak szüksége van rám. Sérült szülők – egészséges gyerekek. [Ford.]: Dek Márta – Szávai Eszter, P. – Sebestyén Vera. Bp., Pont K., 2001. 232, [2] p. Bibliogr. p. 229-230. /Gyermekvédelmi kiskönyvtár/
- Szabó András /ifjúságvédelem/: A Kapocs (p. 43-55.) In: Fiatalok az utcán. Tanulmányok a városi fiatalok csoportjait elérni kívánó közművelődésről. 1998-2000. [Szerk.]: Slézia Gabriella. Bp. BMK, 2001.
- Szabó András /ifjúságvédelem/: Kiszakadás vagy leszakadás. Diszfunkciók a felnőtté válás során (p. 7-16.) In: Fiatalok az utcán. Tanulmányok a városi fiatalok csoportjait elérni kívánó közművelődésről. 1998-2000. [Szerk.]: Slézia Gabriella. Bp. BMK, 2001. / B 10/
- Szalay Dénes: Gondolatok a minőségbiztosítás lehetőségeiről a gyermekvédelemben = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 4. (15-21.)
A különböző minőségbiztosítási rendszerek értékelésével
- Százdi Antal: Gyermekvédelem Csepelen. Tanulmányok. Bp., Csepel Önkormányzata – Járó Dóra Gyermekvédelmi Alapítvány, 2001. [62] p. Bibliogr. a tanulmányok végén
A Csepeli Munkásotthonban 2001. október 4.-én rendezett konferencia anyaga.
Szexuális gyermekbántalmazás a családban. [... a magyar kiadást szerk. Széchy Orsolya]. Bp., Animula, 2001. 178 p.
- Szentannai Ágota: A Magyarországon tanult fiatalok karriernövekedése = Regio 12. 2001. 4. (113-131.)
Az 1998-1999-ben végzett határon túli magyar fiatalok életpályája című kutatás ismertetése. A kutatás 2000-ban készült. A kutatást Kelemen Emese és Szentannai Ágota készítette
- Szombathelyi Szilvia: A „Gyermekeink védelmében” nyilvántartási és értékelési rendszer szakmai tapasztalatai Kanadában = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 6. (28-33.)
A Kanadában 1993-ban indult Gyermekeink védelmében nevű program ismertetése. A cikk egy 1998-ban készült kanadai vizsgálat adatait tartalmazza. A vizsgálat az ún. MACIS adatlapok segítségével a gyermekvédelmi intézkedések hatékonyságát vizsgálja. MACIS adatlapok: a gyermekvédelemben alkalmazott nyilvántartás a gyermekek életútjáról és a gyermekvédelmi gondozásba vételről
- Szöllősi Gábor /jogász, szociálpolitikus/: Szakmai modellek a gyermekjóléti szolgálatoknál végzett segítő munkában = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 1. (16-20.)
A 2000. április 27-28-án Szekszárdon megtartott „Szakmai modellek a családdal végzett segítő munkában” című konferencia anyaga. A konferenciát a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai kara szervezte. A cikk a szociális munka és a gyermekvédelem szakmai előírásait tartalmazza
- Tapscott, Don: Digitális gyermekkor. Az internetgeneráció felemelkedése. [Ford.]: Bódi Szilvia – Gorka Bontond – Rumpf Moni – Szabó Iván. Bp., Kossuth Kvk. – Informatikai Érdekegyeztető Fórum, 2001. 384 p.
ismertetése: Vass László /szemiotika/: Digitális gyermekkor. Az intergeneráció felemelkedése
Az 1977-1997 között született generáció
- Thomas, Terry: Hogy a gyereket ne érhesse bántódás a velük dolgozóktól: Új eredmények az Egyesült Királyságban. [Ford.]: Neményi Eszter = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 5. (33-36.)
A gyermekekkel foglalkozó dolgozók átvilágításáról
- Tóth Árpád /történész/: A középkorizálás stratégiái. A pozsonyi középkorizálás társadalomtörténete a 19. század első felében = Korall 2. 2001. 3-4. (70-103.)

- Tóth Gy. László /politológus/: Nemzet és ifjúság = Heti Válasz 11. 2001. 16. (80.,81.)
A magyarországi pártok viszonya a nemzeti identitás kérdéséhez
- Tóth Olga: A veregyházi kistérségben élő fiatalok jövőképe, értékrendje és egészségmagatartása (p. 9-29.)
In: Gyermekvilág. Tanulmányok a gyermekek életmódjáról. [Szerk.]: Susánszky Éva – Szántó Zsuzsa. Bp. MTA Szociol. Kutató Int. – Fekete Sas, 2001. / B 10/
- Török Balázs: A diákok számítógép-használati szokásai – az internetezés és az elektronikus levelezés = Új Ped. Szle. 51. 2001. 7-8. (105-122.)
Az Oktatási Minisztérium és az MTA Pedagógiai Bizottságának támogatásával az Oktatáskutató Intézet által 1999-ben készített felmérés 20 oktatási intézmény diákjainak bevonásával
- Trencsényi László: „Ahol a szabadság a rend” = Iskolakult. 11. 2001. 2. (73-76.)
Báthory Zoltán: A maratoni reform (Budapest, Önkönet, 2001.) című könyve kapcsán
- Vaskovics László: The sociological theory of post-adolescence. [A posztadoleszcencia szociológiai elmélete] = Rev. of Sociol. 7. 2001. 1. (5-20.)
U.a. magyarul: Szociológiai Szemle 2000. 4. p. 3-20.
- Veér András – Nádori László – Erőss László: Alternatív drogstratégia. 2. bőv. kiad. Bp., Magyar Pszichiátriai Társaság – Animula Egyesület, 2001. 172 p. Bibliogr. p. 171-172.
- Veres Valér – Sólyom Andrea: A társadalmi-kulturális integráció szintjei az erdélyi magyar fiatalok körében (p. 90-107.) In: Romániai magyar évkönyv 2001. [Szerk.]: Bodó Barna. Temesvár – Kolozsvár. Szórvány Alapítvány – Polis K., 2001.
- Vidra Szabó Ferenc: „Soha többé nem megyek haza...!” Gyerekek, állami gondozásban = Esély 13. 2001. 5. (12-34.)
A szerző 1999. november és 2000. január között készített felmérése az intézetben lakó gyerekek bekerülésének körülményeiről és új környezetbe való beilleszkedéséről. Az 1988-as ombudsmani vizsgálat ismertetésével
- Vingender István: Anomia i deviacia v vengerszkom obszsztve. [Anómia és deviáció a magyar társadalomban] = Szociol. Iszszl. 2001. 3. (84-89.)
- Volentics Anna: Pedagógusok tudása és ismeretigénye a viselkedészavarokról. Egy kutatás tanulságaiból = Educatio 10. 2001. 2. (244-254.)
- A családon belüli erőszak elleni intervenciók központ – Bécs. [Ford.]: Varga Gabriella = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 2. (39-42.)
- Dacum-kézikönyv. /Ifjúsági szakképzés korszerűsítése. Világbanki projekt/. [Szerk.]: Brückler Tamás – Egyed László. Bp., NSZI, 2001. 178 p. Bibliogr. p.178.
Munkakör elemzésen alapuló tananyagfejlesztési módszer
- Education in Hungary 2000. [Oktatás Magyarországon 2000.] Bp., NSZI, 2001. 144 p. Bibliogr. p. 135-136. /Report/
- Egyenlőtlenségek és esélyek. Roma fiatalok helyzete a közoktatásban. [Szerk.]: Csapó Judit – Herceg Dóra. Bp., Józsefvárosi Önkorm., 2001. 73 p.
- Esélyteremtés az oktatásban a hátrányos helyzetű fiatalok felzárkóztatására. A Nemzeti Szakképzési Intézetben 2001. október 25-26-án rendezett nemzetközi konferencia anyaga. [Szerk.]: Mirk György. Bp., NSZI, 2001. 111 p.
- Európa kézikönyv az élethosszig tartó tanulásról. Dokumentumok, szervezetek, programok az emberierőforrás-fejlesztés, a felnőttképzés, a közösségi művelődés és az ifjúsági programok terén. [Szerk.]: Tóth János, Sz. Bp., Magyar Népfőiskolai Társaság – SZIE JFK Társadalomelm. Közműv. Felnőttképzési Int., 2001. 633 p. Bibliogr. p. 616-618.
- És az állam gondoskodik... [Szerk.]: Benza Béla. Bp., PolgArt, 2001. 166 p. Bibliogr. p. 12. /Tabuk nélkül/
- Felmérés a BME-re 2000-ben felvett hallgatók pályaválasztásáról és szociális helyzetéről. [Szerk.]: Csépanyi-Bárdos Róbert. Bp., BME, 2001. 27 p.

- ☞ Felmérés az ifjúságról az ifjúságért = Kollégium 11. 2001. 9. (8-11.)
- ☞ Fialatok az utcán. Tanulmányok a városi fiatalok csoportjait elérni kívánó közművelődésről. 1998-2000. [Szerk.]: Slézia Gabriella. Bp., BMK, 2001. 137 p. /Módsz. füz. /Budapesti Művelődési Központ// ismertetése: Tankó Tünde: Fialatok az utcán
- ☞ Fogyatékos fiatalok. [Szerk.]: Illyés Sándor = Educatio 10. 2001. 2. 210-401. részei
Illyés Sándor: A különleges gondozáshoz, rehabilitációs foglalkozáshoz való jog a közoktatásban; Csányi Yvonne: Különtámogatás. Szegregáltan vagy integráltan? Trendek külföldön és Magyarországon; Volentics Anna: Pedagógusok tudása és ismeretigénye a viselkedészavarokról. Egy kutatás tanulásaiból; Mesterházi Zsuzsa: A különtámogatást igénylő gyermekek szükségleteinek kielégítésére felkészült pedagógusok képzésének dilemmái; Kullmann Lajos: Különtámogatás és rehabilitáció a magyar közoktatásban; Bánfalvy Csaba: Szakképzés a szakképzés fő áramán kívül; Domszky András-Büki Péter: Gyermekvédelem és gyógypedagógia avagy különtámogatást igénylők a gyermekvédelem rendszerében; Szabó Ákosné: A családi szocializáció szükségletei; Torda Ágnes: A civil szféra támogatási formái a közoktatás különleges gondozottjai számára; Polónyi István: A különleges ellátást igénylő tanulók ellátásának és oktatásának néhány finanszírozási jellemzője; Liskó Ilona-Janni Gabriella: [Fogyatékos gyermekeket nevelő intézmények igazgatóival készült interjúk]; Akiknek drágább az oktatás; Abonyi Nóra: Körkép a budapesti hallássérültek társadalmi helyzetéről; Liskó Ilona: Cigány gyerekek a kisegítő osztályokban; Perlusz Andrea: Az integrált hallássérült gyermekek sikeres iskolai teljesítményét befolyásoló tényezők; Salné Lengyel Mária-Kópatakiné Mészáros Mária: Fogyatékos gyermekek és tanulók helyzete az ezredfordulón; Illyés Sándor: A különleges gondozáshoz, rehabilitációs foglalkozáshoz való jog a közoktatásban
- ☞ A gyermekek jogai hazai és külföldi örökbefogadás esetén. [Ford.]: Bogár Zsuzsa = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 2. (2-7.)
Összeállította az International Social Service
- ☞ Gyermekirodalom. [Szerk.]: Komáromi Gabriella. 2. kiad. Bp., Helikon K., 2001. 352 p. Bibliogr. p. 341-344. és tanulmányként /Helikon Universitas/
- ☞ Gyermekvilág. Tanulmányok a gyermekek életmódjáról. [Szerk.]: Susánszky Éva – Szántó Zsuzsa. Bp., MTA Szociol. Kutató Int. – Fekete Sas, 2001. 114,[XIV,2] p. /Egészség – közösség – misszió, 2./
- ☞ Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 1. köt. Gyorsjelentés., 2001. 65 p.
- ☞ Ifjúság [kétezer-kétezerhat] 2000-2006 program = Socrates 2001. 1. (32-33.)
- ☞ Ifjúság, köz-érzet. Vajdaság, anno Domini 1999/2000. [Szerk.]: Tóth Livia. Újvidék, JMMT, 2001. 101,[2] p. /A Jugoszl. Magy. Művel. Társ. kiskvt., 5./
A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság és a Képes Ifjúság c. folyóirat szerkesztősége által 1999-ben Újvidéken, Zentán és Szabadkán rendezett vitaestek előadásainak rövid kivonata
- ☞ Így látták a magyar gyerekek = Fordulópont 5. 2001. 3. (51-62.)
8-18 év közötti gyermekek és fiatalok véleménye a 2001. szeptember 11.-én az Amerika Egyesült Államokban lezajlott terrortámadásról
- ☞ Javaslat a cigány gyermekek és fiatalok oktatásának ügyében = Új Ped. Szle. 51. 2001. 10. (89-94.)
Az írás a cigány gyerekek és fiatalok felzárkóztatásáról szóló 2001-es programot ismerteti
- ☞ Kábítószer-fogyasztó Pygmalion a tanteremben. [Szerk.]: Bácskai Erika. [Közread. a] Egészséges Ifjúságért Alapítvány. Vác, 2001. 127,[4] p.
- ☞ A média hatása a gyerekekre és a fiatalokra 2. Dobogókó, 2000. [Szerk.]: Gabos Erika. [Előszó]: Edvi Péter. [Közreműködő]: Fűrész Gábor – Gerbner, George – László Miklós – Simonfalvy Ildikó. [Közread. a] Nemzetk. Gyermekmentő Szolg. Magy. Egy. Bp., 2001. 309 p. /Kobak Könyvsor., 4./
A 2000. október 5-7 között Dobogókón rendezett konferencia előadásának anyaga; [Száz] 100 éves a gyermekvédelem = Család, Gyermek, Ifj. 10. 2001. 3. 2-31.
Részei:

- Dickmann Máttyás: A Fővárosi Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet /GYIVI/ története; Herczog Mária: [Száz] 100 éves a gyermekvédelem?; Pik Katalin: [Száz plusz egy] 100[plusz]+1 éve történt: Nemzetközi Gyermekvédő Kongresszus Budapesten; Csáky László: Gondolatok egy gyermekotthon átváltozásai okán; Lovas Zsuzsa: Elvesztetten az állami ellátás rendszerében. Kisebbséghez tartozó gyermekek etnikai jogai; Bede Nóra-Vida Zsuzsanna: Sikertelen nevelőszülői kihelyezések
- ☞ Nekem mindegy. Írások a Kapocs Ifjúsági Önszolgálat gyűjtéséből. [Szerk.]: Szabó András /ifjúságvédelem/. Bp., Trezor, 2001. 112 p.
- ☞ Oktatáspolitikai és vallásszabadság. Állam – egyház – iskola – társadalom a 20. században / Nagy Péter Tibor (szerk.). – Budapest : Új Mandátum, 2000. – 290 p. – (Világosság könyvek ; 1.)
- ☞ A szexuális másság = Fordulópont 5. 2001. 2. (50-57.)
Az összeállítás a Kossuth Rádióban 2001. június 8-án lehangzott „A mi időnk” című műsor szerkesztett, rövidített változata. A műsor felelős szerkesztője: Németh Miklós Attila
- ☞ Történeti áttekintés a bűnözők reszocializációjáról valamint a jelenkori kriminálpedagógiai gyakorlatról.

2002

- ☞ Ács Hilda: Ezer szállal. Miska bácsi levelesládájából. Az ezredforduló határon túli magyar fiatalságának hű tükre. Bp., Masszi Lap- és Könyvkiadó, 2002. 317 p.
- ☞ Balachova, Tátjana – Bonner, Barbara: Utcagyerekek és árvák Oroszországban: lépések a megértés felé. [Ford.]: Gyórfi Éva = Család, Gyermek, Ifj. 11. 2002. 4. (15-21.)
- ☞ Bauer Béla – Tibori Timea: Az ifjúság viszonya a kultúrához (180-201.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002.
- ☞ Bauer Béla: Az ifjúság viszonya az értékek világához (202-219.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002.
- ☞ Bánfalvy Csaba: Gyermekellátásban dolgozó szakemberek szociológiai jellemzői és speciális szükségleteik = Fordulópont 4. 2002. 2./16/. (49-60.)
- ☞ Báthory Zoltán: Tudásértelmezések a magyar középiskolában = Iskolakult. 12. 2002. 3. (69-75.)
- ☞ Benkő Antal: A személyiség kiteljesedése (125-145.) In: Ifjú-kör. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkéről. [Szerk.]: Kapocs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002.
- ☞ Blaskó Zsuzsa: Pályakezdő diplomások a munkapiacon – egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat néhány tanulsága = Educatio 11. 2002. 2. (301-312.)
- ☞ Borboly Csaba – Vajda László: Várakozó reménykedés? A romániai magyar ifjúság, 1990-1998. Csíkszereda, Státus K., 2002. 64 p. Bibliogr. p. 62
- ☞ Boreczky Ágnes: Családtörténet, mobilitás és iskoláztatás = Iskolakult. 12. 2002. 3. (60-68.)
- ☞ Both Éva – Békés Zoltán: A fővárosi gyermekvédelmi szakellátás 2001-ben = Család, Gyermek, Ifj. 11. 2002. 3. (17-24.)
- ☞ Bódi Zsuzsanna: Gyermekélet – táplálkozás cigány közösségekben. Gyűjtési útmutatók. Bp., Szerző kiad., 2002. 54 p. /Roma módszertani kiadványok, 2./
- ☞ Buckingham, David: A gyermekkor halála után. Felnőni az elektronikus média világában. [Előszó]: György Péter. [Ford.]: Kertész Balázs. Bp., Helikon K., 2002. 373 p. Bibliogr. p. 346-373 és jegyz. /Helikon huszoneyg/

- Bukodi Erzsébet: Párkapcsolat-formálódás az ezredfordulón (131-153.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. / B 10/
- Csáki Anikó: [Interjúk a Belvárosi Tanoda diákjaival] = Educatio 11. 2002. 3. (447-462.)
- Csermely Péter: A jövő tudósai = M. Tud. 47. 2002. 10. (1368-1383.)
- Csermicskó István – Márku Anita: Egymás szemében. Kárpátaljai magyar középiskolások véleménye az ukránorságról és önmagukról = Kisebbségkut. 11. 2002. 2. (389-393.)
- Csepányi Gabriella – Urbanekné László Judit: Állami gondozásból kikerült, fiatal hajléktalanok életesélyei (158-164.) In: Ifjú-kör. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkéről. [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002. / B 10/
- Csorba János – Rózsa Sándor – Vetrő Ágnes – Gádos Júlia – Széll Katalin – Kapornay Krisztina: A gyermek- és serdülőkorú depresszió empirikus tipológiája: A „tagság foka” (grade of membership, GOM) elemzés alkalmazása = Psychiatria Hung. 17. 2002. 3. (245-254.)
- Dán Krisztina: Olvasásfejlesztés és könyvtár a kerettantervekben = Fordulópont 4. 2002. 2.,(16). (92-104.)
- Dávid Tamás: Az addiktív drogfogyasztás pszichés háttere (28-42.) In: Ifjú-kör. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkéről. [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002.
- Dávid Tamás: Az addiktív drogfogyasztók kapcsolatalkotási sajátosságai (47-60.) In: Ifjú-kör. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkéről. [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002. / B 10/
- Demeter Gyöngyvér: A vidéki fiatalok munkaerő-piaci helyzete Alsó-kistérségben (Egy szociológiai vizsgálat eredményeinek összegzése) = Kisebbségkut. 11. 2002. 2. (325-333.)
- Diósi Ágnes: A gyermekvédelem szárnyai alatt. Hivatásos nevelőszülők, nevelőcsaládok = Fordulópont 4. 2002. 3.,17. (59-62.)
- Diósi Pál: Fészekrakás. A családi- és lakásvizonyok tényei, tervei a zuglói fiatalok körében = Esély 2002. 3. (75-104.)
- Dombi Alice: Gyermekkép-értelmezések a 19-20. század fordulóján = Iskolakult. 12. 2002. 3. (39-46.)
- Eszik Zoltán: Az iskola szerepe a gyermekek szociális biztonságának erősítésében = Educatio 11. 2002. 3. (483-497.)
- Fábr István: A sport mint a fiatal korosztályok életmódjának meghatározó eleme (166-179.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. / B 10/
- Fohn Márta: Pubertáskorúak devianciájának megjelenési formái és azok kezelése (119-124.) In: Ifjú-kör. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkéről. [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002. / B 10/
- Galasi Péter: Fiatal diplomások a munkaerőpiacon a tömegesedés időszakában = Educatio 11. 2002. 2. (227-236.)
- Galasi Péter: Fiatal diplomások életpálya-vizsgálata (245-254.) In: Társadalmi riport 2002. [Szerk.]: Kolosi Tamás – Tóth István György /TÁRKI/ – Vukovich György. Bp. TÁRKI, 2002. / B 10/
- Gazsó Tibor – Szabó Andrea /szociológus/: Társadalmi közérzet, politikához való viszony (240-261.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. /
- Gábor Kálmán: A Győr-Moson-Sopron megyei 15-29 éves fiatalok. Szeged, Belvedere Meridionale, 2002. 32 p. Bibliogr. p. 32 /Ifjúsági korszakváltás/

- Gábor Kálmán: A magyar fiatalok és az iskolai ifjúsági korszak. Túl renden és osztályon? (23-41.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. /
- Gáspár Károly: A gyermeki jogok magyarországi szabályozása = Család, Gyermek, Ifj. 11. 2002. 1. (29-40.)
- Herczog Mária – Neményi Eszter – Rácz Andrea: A gyermekekkel szembeni szexuális visszaélésekről. Bp., Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, 2002. 94 p. Bibliogr. p. 90-94 /Család Gyermek Ifjúság könyvek/
- Herczog Mária: Gyermeki jogok a gyermekvédelemben = Család, Gyermek, Ifj. 11. 2002. 1. (22-23.)
- Horkai Anita: Screenagerek. Kvalitatív kutatás a középiskolások körében = Educatio 11. 2002. 1. (153-158.)
- Joubert Kálmán – Gyenis Gyula: A [tizennyolc] 18 éves sorkötelesek testfejlétsége = KorFa. Népesedési hírlevél 2002. 3-4. (5-6.)
Fiatal fiúk testmagasságának és testsúlyának területi különbségei
- Kern Tamás – Szabó Andrea /szociológus/: Az Euro-Atlanti csatlakozás megítélése a fiatalok körében (262-273.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002.
- Kéri Katalin: Gyermekképünk az ötvenes évek első felében = Iskolakult. 12. 2002. 3. (47-59.)
- Kisida Erzsébet: A fiatalok devians magatartását befolyásoló tényezők = Iskolakult. 12. 2002. 1. (90-94.)
- Kiss Tamás: Demokrácia?! – kolozsvári diákok politikai kultúrájának elemei = Regio 13. 2002. 4. (264-295.)
- Kollár János: Beszélgetések az örökbefogadásról = Mozgó Világ 28. 2002. 7. (65-80.)
- Komáromi Gabriella: Gyermek- és ifjúsági színházak biennáléja (Kaposvár, 2002. május 6-11.) = Fordulópont 4. 2002. 2./16/. (73-83.)
- Kovács Éva – Kriza Borbála – Vajda Júlia: Fiatalok és a jobboldali radikalizmus. MIÉP-es élettörténetek (339-363.) In: Gyűlölet és politika. [Szerk.]: Csepeli György – Örkény Antal. Bp. Minoritás Alapítv. Kisebbségkut. Int., 2002. / B 10/
- Kőbányai János: Biztosítótű és bőrnadrág = Bp. Negyed 10. 2002. 1-2. (193-218.)
- Kun Gábor: A Dzsumbujban működő tücsere program egy éves tapasztalatainak értékelése = Család, Gyermek, Ifj. 11. 2002. 3. (34-40.)
- Kunos Imréné: Az ifjúsági bűnözés főbb trendjei, különös tekintettel a kábítószerrel való visszaélésre (151-157.) In: Ifjú-kör. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkéről. [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002. / B 10/
- Kürti László: Youth and the state in Hungary. Capitalism, communism and class. [Az ifjúság és az állam Magyarországon. Kapitalizmus, kommunizmus és osztály.] London – Virginia, Pluto Pr., 2002. 296 p. Bibliogr. p. 273-292
- Ladányi Andor: A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években. Bp., Argumentum K., 2002. 211 p. Bibliogr. p. 200-205
- Laki László /szociológus/: A dolgozó fiatalok helyzetének néhány jellemzője az „Ifjúság 2000” vizsgálat tükrében = Társad.kut. 20. 2002. 1-2. (93-119.)
Az írás az Ifjúság 2000 c. tanulmánykötetben megjelent nagyobb írás része
- Laki László /szociológus/: Munkaerő-piaci helyzet, gazdasági aktivitás, foglalkoztatottak, földbirtoklás és vállalkozás (61-115.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002.
- Lőrinc József /kriminológia/: A fiatalok büntetvégrehajlása a XX. század első felében = Börtönü. Szele 21. 2002. 2. (57-66.)
- Maros Katalin: A kamaszok viharában. Esettanulmány = Fordulópont 4. 2002. 2./16/. (39-43.)

- Mészáros Mercedes – Csáki Anikó: Letartóztatásban lévő fiatal felnőttek reszocializációja (civil pártfogói rendszer és folyamatos utógondozási modell) = Börtönü. Szle 21. 2002. 4. (41-54.)
- Mészárosné Lampl Zsuzsanna – Tóth Károly /Szlovákia/: Mozaik [kétezer] 2001. Gyorsjelentés. Felvidék (45-89.) In: Mozaik [kétezer] 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. [Szerk.]: Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla – Laki László /szociológus/ – Nemeskéri István. Bp. Nemzeti Ifjúságkutató Int., 2002.
- Miller, Alice: A serdülés kihasználatlan esélye. [Ford.]: Fischer Eszter = Fordulópont 4. 2002. 2./16/. (31-37.)
- Nagy József: A fiatalkori bűnözésről. [Közread. a/z/] Rendőrtiszti Főisk. Bp., 2002. 16 p. /Rendvédelmi füzetek, 34./
- Nemeskéri István: Informatikai eszközök fogyasztása (42-60.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. / B 10/
- Nemeskéri István: Módszertani keretek (19-22.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. / B 10/ Az Ifjúság 2000 kutatás módszertana
- Newman, Fran: Gyermekek krízishelyzetben. Bp., Pont K., 2002. 168 p. / Fordulópont kvek/
- Orell Ferenc János: A fiatalok pártfogó felügyeletéről a védelhalasztás tükrében ügyészi szemmel = Család, Gyermek, Ifj. 11. 2002. 4. (3-7.)
- Osgyán Gábor: Regionális identitásminták a Cserehát három középiskolájában = A Falu 17. 2002. 1. (37-43.)
- Papp Krisztina: A gyermekjóléti szolgálatokban végzett család gondozás meghatározása egy vizsgálat tükrében = Család, Gyermek, Ifj. 11. 2002. 3. (9-13.)
- Péley Bernadette: Ritus és történet – beavatás és a kábitószeres létezőmód. Bp., Új Mandátum Kvk., 2002. 129 p.
- Pikó Bettina: Egészségtudatosság serdülőkorban. Középiskolások kockázati magatartásának és kockázatészlelésének egészségpszichológiai elemzése. Bp., Akadémiai K., 2002. 113 p. Bibliogr. p. 95-100. ismertetése: Buda Béla: Egészségtudatosság a serdülőkorban
- Pikó Bettina: Fiatalok pszichoszociális egészsége és rizikómagatartása a társas támogatás tükrében. Bp., Osiris, 2002. 267 p. Bibliogr. p. 239-252 és jegyz. /Doktori mestermunkák/
- Pusztai Gabriella – Verdes Emese: A társadalmi tőke hatása a felekezeti gimnazisták továbbtanulási terveire = Szociol. Szle 12. 2002. 1. (90-106.)
- Rácz József: Kockázatkezelés serdülőkorban (146-150.) In: Ifjú-kör. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkről. [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002.
- Rádai Eszter: Tudásgyár vagy papírgyár? – Rádai Eszter interjúja Polónyi István és Timár János egyetemi tanárokkal = Élet és Irod. 46. 2002. 3. (január 18). (9-10.)
hozzászólása: Kéri László: Jelentés a papírgyár blokkolórájáról
Halász Gábor: A „papírgyár” reformja
Lukács Péter: Piaccá lett felsőoktatás
Falusné Szikra Katalin: Diplomás túltermelés van
Sáska Géza: Tudásár, papírár
Csepeli György: Reménytelen, de nem komoly
Vitaindító a felsőoktatásról Polónyi István és Timár János Tudásgyár vagy papírgyár c. könyve kapcsán (Budapest, Új Mandátum, 2001)
- Richter, Hans-Günther: Szexuális visszaélés tükröződése gyermekek és serdülők rajzaiban = Psychiatria Hung. 17. 2002. 1. (76-86.)

- Rosta Gergely: Ifjúság és vallás (220-239.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002.
- Róbert Péter /szociológus/: Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra (220-232.) In: Társadalmi riport 2002. [Szerk.]: Kolosi Tamás – Tóth István György /TÁRKI/ – Vukovich György. Bp. TÁRKI, 2002.
- Sas Judit, H.: Elképzelt családok. Fiatalok jövőképe 2001-ben – és húsz évvel ezelőtt = Fordulópont 4. 2002. 2./16/. (7-23.)
- Sas Judit, H.: „Egy napom tíz év múlva”. Egy 20 évvel ezelőtti kutatás megismétlése 2001-ben = Educatio 11. 2002. 3. (365-383.)
- Sági Zoltán: A fiatalok fehér foltjai. Depresszió és öngyilkosság. Szabadka, Szabadegyetem, 2002. 112 p. /Életjel könyvek, 91./
- Sebők János: Rock a vasfüggöny mögött. Hatalom és ifjúsági zene a Kádár-korszakban. Bp., GM & Tsai, 2002. 391 p. Bibliogr. p. 388-389
- Simon János: Deviancia – drog – krízis (94-107.) In: Ifjú-kör. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkről. [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002.
- Somlai Péter: Elhúzódo kamaszkor = Fordulópont 4. 2002. 2./16/. (5-6.)
- Susánszky Éva – Szántó Zsuzsa: Az egészségi állapot szempontjából veszélyeztetett fiatalok demográfiai és társadalmi jellemzői (154-165.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. / B 10/
- Szabó Andrea /szociológus/ – Kovács Szilvia – Bitter Brunó – Bauer Béla: Gyermek-, művelődési és ifjúsági házak 2001. Kutatási beszámoló. Bp., Ifjúsági és Sportminisztérium – Nemzeti Ifjúságkutató Int., 2002. 100 p. Bibliogr. p. 99-100 /ISMertető/ A kutatást az Ifjúsági és Sportminisztérium megbízásából a Nemzeti Ifjúságkutató Intézet végezte
- Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla – Laki László /szociológus/ – Nemeskéri István: Mozaik [kétezer] 2001. Gyorsjelentés. Összegzés (7-44.) In: Mozaik [kétezer] 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. [Szerk.]: Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla – Laki László /szociológus/ – Nemeskéri István. Bp. Nemzeti Ifjúságkutató Int., 2002.
- Szapu Magda: A zürkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák. Bp., Századvég K., 2002. 414 p. Bibliogr. p. 408-414 ismertetése: Havasréti József: A zürkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák
- Szász Anna: „Köszönet helyett megszüntették az intézetet” avagy a csecsemőnek egyetlen emberre (anyára) van szüksége! Beszélgetés dr. Kardos Ilona gyermekpszichiáterrel és dr. Kovács Ágnes gyermekorvossal = Esély 2002. 6. (67-75.)
- Székely Gáborné: A fiatalok lakásviszonyai (116-130.) In: Ifjúság [kétezer] 2000. [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. / B 10/
- Thamó Anita: A szociális munka lehetőségéről az alkoholproblémákkal küzdő családokban élő gyermekek körében = Család, Gyermek, Ifj. 11. 2002. 4. (22-24.)
- Tóth Olga: Kamaszkor után. Posztadoleszcencia és emberi kapcsolatok = Fordulópont 4. 2002. 2./16/. (24-30.)
Kérdőíves vizsgálat a fiatal felnőttek emberi kapcsolatainak alakulásáról
- Turai Tünde: Hogy mi mindenről fecseg a jövő? A szilágysomlyói középiskolások jelenképe a jövőtervek tükrében = Demográfia 45. 2002. 1. (133-151.)
- Varga Júlia /közgazdász/: Középiskolát végzettek jövedelmi és életpálya-várakozásai (232-244.) In: Társadalmi riport 2002. [Szerk.]: Kolosi Tamás – Tóth István György /TÁRKI/ – Vukovich György. Bp. TÁRKI, 2002.

- ☞ Vásárhelyi Bálint: „Nálunk mindig fontos volt a műveltség” = *Educatio* 11. 2002. 2. (267-270.)
- ☞ Veczko József: *Gyermek- és ifjúságvédelem. Család- és gyermekkérdések.* Gyula, APC Stúdió, 2002. 319 p. Bibliogr. p. 306-309 és fejezetenként
- ☞ Vikár György: A serdülőkori válság (108-118.) In: *Ifjú-kór. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkről.* [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp. OKKER, 2002.
- ☞ A bevásárló és szórakoztató központokban „csellengő” fiatalok drogérintettsége. (Elővizsgálat). Bp., NDI, 2002. 39 p. Bibliogr. jegyz.
- ☞ *Drogok, drogprevenció, ifjúsági problémák, intézményi szerepvavarak.* [Szerk.]: Buda Béla. Bp., NDI, 2002. 186 p.
- ☞ *Egészség és gazdagság Európa fiatal generációjának. A megelőzés kihívásai.* Bp., 2002. 264 p.
- ☞ *Az Európai Bizottság Fehér Könyve. Új lendület Európa Fiataljai számára.* [Szerk.]: Ványi Bálint – Földi László. Bp., Mobilitás Nemzetközi Igazg., 2002. 95 p. /ISMertető/
- ☞ *A gyűlöletbeszéd.- A migráció és a bűnözés.- A gyermek- és fiatalkori bűnözés...* [Szerk.]: Sárík Eszter. Bp., Magyar Kriminológiai Társaság, 2002. 163 p. /Kriminol. Közlem., 60./
- ☞ *A hetvenes évek kultúrája. Tanácskozás a Fiatal Művészek Klubjában, 1980. április 10-12. Dokumentumválogatás.* Bp., Balassi Kiadó, 2002. 215 p.
- ☞ *Ifjú-kór. Tanulmányok az ifjúságról, pedagógiai módszerekről, az ifjúságot fenyegető veszélyekről, drogfogyasztásról, a kezelési lehetőségekről, a segítőkről.* [Szerk.]: Kapócs Imre – Maár Márton – Szabadka Péter. Bp., OKKER, 2002. 447 p. Bibliogr. p. 403-419.
- ☞ *Ifjúság, 2000. Kutatási adatok.* [Közread. a/z/] Nemzeti Ifjúságkutató Int. Bp., Új Mandátum Kvk., 2002. Elektronikus dokumentum. CD-Rom
- ☞ *Ifjúság [kétezer] 2000.* [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. kötetei Tanulmányok I. Gyorsjelentés
- ☞ *Ifjúság [kétezer] 2000.* [Szerk.]: Laki László /szociológus/ – Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int. 2. köt. Tanulmányok I., 2002. 281 p.
- ☞ *Az ifjúsági szakképzés korszerűsítése.* [Szerk.]: Benedek András. Bp., NSZI, 2002. 252 p. Bibliogr. p. 225-227
- ☞ *Iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása. Az Egészségügyi Világszervezet nemzetközi kutatásának keretében végzett magyar vizsgálat „Nemzeti Jelentés”, 2002 = Health behaviour in school-aged children: a WHO Cross-National Study (HBSC) : national report / szerk. Aszmann Anna. Bp., Orsz. Gyermekéü. Int., 2003. 164 p. Bibliogr.: p. 151-164.*
- ☞ *Az ismeretlen szakképzés. Az akkreditált iskolai rendszerű felsőfokú szakképzés kutatásának tanulságai.* [Szerk.]: Hrubos Ildikó. [Közread. a/z/] Oktatókutató Int. Bp., Új Mandátum Kvk., 2002. 107 p.
- ☞ *Jelentés a gyermekek és az ifjúság helyzetéről, életkörülményeik alakulásáról és az ezzel összefüggésben megtett kormányzati intézkedésekről, 2001.* [Szerk.]: Bauer Béla – Kiss Paszkál – Kara Ákos – Szabó Andrea /szociológus/ – Zsumbera Árpád. Bp., Ifjúsági és Sportminisztérium – Mobilitás Hálózati Igazg. – Nemzeti Ifjúságkutató Int., 2002. 340 p. /ISMertető/
- ☞ *A jövő vezetőinek jelene. Az egyetemi diákság karrierépítésének lélektani háttere.* [Szerk.]: Münnich Ákos. Bp., ELTE Eötvös Kiadó, 2002. 270 p. Bibliogr. tanulm.
- ☞ *Konfliktuskezelés szemtől szembe – a resztoratív szemlélet érvényesülésének egy lehetséges módja.* [Összeáll.]: Gyórfi Éva = *Család, Gyermek, Ifj.* 11. 2002. 4. (8-14.)
- ☞ *Kutatási lehetőségek középiskolásoknak = M. Tud.* 47. 2002. 5. (673-676.)

- ☞ *Mozaik [kétezer] 2001. Gyorsjelentés. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében.* [Szerk.]: Szabó Andrea /szociológus/ – Bauer Béla – Laki László /szociológus/ – Nemeskéri István. Bp., Nemzeti Ifjúságkutató Int., 2002. 288 p.
- ☞ *Parttalan kamaszkor? = Fordulópont* 4. 2002. 2./16/. 3-72. részei
Sas Judit, H.: *Elképzelt családok. Fiatalok jövőképe 2001-ben – és húsz évvel ezelőtt;* Tóth Olga: *Kamaszkor után. Posztadoleszcencia és emberi kapcsolatok;* Miller, Alice: *A serdülés kihasználatlan esélye;* Maros Katalin: *A kamaszkor viharában. Esettanulmány;* Diósi Ágnes: *„Mindenem elvették, s én cserébe mindent elvetek”.* *Gondolatok Sárközi László és Nat Turner identitásválságáról;* Bánfalvy Csaba: *Gyermekellátásban dolgozó szakemberek szociológiai jellemzői és speciális szükségleteik;* Platthy István: *Kamaszkori személyes mítoszok. Gyermekotthonban élő fiatalok rajzai;* Somlai Péter: *Elhúzódo kamaszkor*
- ☞ *Szociológiai tanulmányok erdélyi fiatalokról.* [Szerk.]: Sorbán Angella. Bp. – Kolozsvár, Akadémiai K. – Scientia, 2002. 205 p. /Sapientia könyvek. Társadalomtudomány, 11./
- ☞ *Tájékoztató a gyermekkorúak és a fiatalok bűnözésével összefüggő egyes kérdésekről.* 2001. év. Bp., 2002.
- ☞ *Társadalmi felelősség – gyermekvédelem. Válogatás a Fővárosi Gyermekvédelmi Szakmai Napok előadásából.* [Szerk.]: Molnár László /gyermekvédelem/. Bp., Okker Kiadó – TEGYESZ, 2002. 152 p. Bibliogr. tanulm.
- ☞ *Törvénytelen muskátli. Képek a hatvanas évekből. Részletek a dokumentumfilm II. részének szöveggönyvéből.* Készült 1995-ben = *Bp. Negyed* 10. 2002. 1-2. (219-234.)
- ☞ *[Új lehetőségek a fiatalok büntetés-végrehajtásában] = Börtönü.* Szle 21. 2002. 2. 5-66.

Kiadta: Belvedere Meridionale
6725 Szeged, Hattyas sor 10.
belvedere@jgytf.u-szeged.hu
www.belvedere.meridionale.hu
Felelős kiadó: Dr. SZEGFŰ LÁSZLÓ
Kiadóvezető: JANCSÁK CSABA
Műszaki szerkesztő: FORRÓ LAJOS
Nyomta: Engi Nyomda